C. CORNELII

TACITI

OPERA.

13. KALEND. APRILES,

1812.

C. CORNELII
TACITI
OPERA

RECOGNOVIT, EMENDAVIT,

SUPPLEMENTIS EXPLEVIT,

NOTIS, DISSERTATIONIBUS,

ILLUSTRAVIT,

GABRIEL BROTIER.

A. P. DuMouchel

EDITIO NOVA ET AUCTIOR.

VOL. III.

Londini:

CURANTE ET IMPRIMENTE

ABRAHAMO JOANNE VALPY, A. M.

COLLEGII PEMB. OXON. NUPERRIME SOCIO,

VENEUNT APUD LUNN, LONDINENSEM; ET BIBLIOPOLAS OXONIENSES, CANTABRIGIENSES, EDINENSES, ET DUBLINIENSES.

C. CORNELII

TACITI

HISTORIÆ.

BREVIARIUM

LIBRI PRIMI.

1. Historiarum præfatio, rerumque summa. 4. Status Urbis: mens exercituum. 6. Galbæ et ejus aulæ vitia. 8. Hispaniæ, Galliæ, utriusque Germaniæ, Orientis, Ægypti, ceterarumque provinciarum habitus. 12. Legionum Germaniæ superioris defectio. Galba de adoptando Cæsare cogitat. 13. Hâc de re discordes T. Vinius et Cornelius Laco. Othonis spes. 14. Piso adoptatur. 15. Galbæ oratio. 17. Moderatio Pisonis. 18. Intempestiva Galbæ severitas. 19. Legati ad defectores mittuntur. 20. Neronis prodigæ donationes rescissæ. 21. Otho res novas molitur; animosus militum corruptor. 24. Laconis, præfecti prætorianorum, socordia. 25. Suscipiunt duo manipulares, Proculus et Veturius, imperium populi Romani transferendum, et transferunt.

27. Otho, consalutatus Imperator, castris infertur. 29. Interim senex Galba, sacris intentus, alieni imperii fatigat Deos. Piso cohortem, quæ in palatio stationem agebat, hortatur ad fidem. 31. Illa parat signa: reliquæ copiæ desciscunt. 32. Plebis adulatio et levitas. Cunctatur Galba, incertus manendum, an occurrendum discrimini. 34. Vanus rumor occisum in castris Othonem. 35. Inde in Galbam populi, equitum, senatorum, immodica studia. 36. At castra tenet Otho, flagrantesque militum animos oratione accendit. 38. Arma militi dividit. 39. Piso, crebrescentis seditionis fremitu exterritus, egressum Galbam et foro appropinquantem adsequitur. Trepidæ plebis languent studia: proximorum diffugia. 40. Othoniani milites, disjectâ plebe, proculcato senatu, forum inrumpunt. 41. Galba juxta Curtium lacum occiditur. 42. Vinii cædes. 43. Sempronii Densi fides egregia. Piso trucidatur. 45. Alius statim senatus, alius populus. Ruunt cuncti in Othonis venerationem. 46. Omnia militum arbitrio aguntur. Variæ cædes. 47. Corpora Pisonis, Vinii, Galbæ, sepulturæ concessa. Eorum ingenia et mores. 50. Otho et Vitellius vitiis invisi: ambigua de Vespasiano fama. 51. Initia causæque motûs Vitelliani. A Germanici exercitibus Vitellius Imperator consalutatur. Ejus iter in Italiam inerti luxu et pro-

digis epulis fœdum. Belli duces Alienus Cæcina et Fabius Valens. 63. Galli, partim formidine, partim gaudio, Vitellii sacramentum accipiunt. 67. Helvetiorum strages. 71. Otho imperii munia, quædam ex dignitate reipublicæ, pleraque contra decus, obit. 72. Tigellini exitium. 73. Crispinilla, magistra libidinum Neronis, periculo exemta. 74. Mutuis epistolis Otho ac Vitellius concordiam tentant. Sed, distractis inter utrumque exercitibus ac provinciis, bello opus. 77. Largitionibus voluptatibusque animos Otho adgreditur. 79. Inter civilis belli motus, Rhoxolani, Sarmatica gens, Mœsiam inrumpunt: primùm victores, mox victi. 80. Ortam in Urbe seditionem Otho ægrè componit. 83. Ejus oratio. 86. Prodigia imminentium cladium prænuntia. 87. Belli consilia; Othonisque duces. 88. Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem sepositus. 89. Otho proficiscitur, quiete Urbis curisque imperii Salvio Titiano fratri permissis.

Hæc gesta paucis mensibus,

A. U. C. J. C.

DCCCXXII. 69. Coss. { Ser. Sulpicio Galbâ Aug. II, T. Vinio Rufino. }

C. CORNELII
TACITI
HISTORIÆ.

LIBER PRIMUS.

A. U. C. 822. J. C. 69.

1. Initium mihi operis Ser. Galba iterum, T. Vinius, consules[1] erunt. Nam post conditam Urbem octingentos et viginti prioris ævi annos multi auctores retulerunt: dum res populi Romani memorabantur, pari eloquentiâ ac libertate; postquàm bellatum apud Actium, atque omnem potestatem[2] ad unum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessere. Simul veritas pluribus modis infracta; primùm inscitiâ reipublicæ, ut alienæ, mox libidine assentandi, aut rursus odio adversùs dominantes. Ita neutris cura posteritatis, inter infensos, vel obnoxios.[3] Sed ambitionem scriptoris[4] facilè adverseris:[5] obtrectatio et livor

[1] *T. Vinius consules.* Servius Sulpicius Galba Cæsar II. Titus Vinius Rufinus, consulatum iniere A. U. C. 822. J. C. 69.

[2] *Omnem potestatem.* Fortè *omnium potentiam.* Vide not. et emend. ad Hist. I. 1.

[3] *Obnoxios.* Principibus obnoxios, divitiarumque et honorum aucupes.

[4] *Ambitionem scriptoris.* Principem ambitiosè laudantis.

[5] *Adverseris.* Meliùs fortè *averseris.*

pronis auribus accipiuntur. Quippe adulationi fœdum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest. Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio, nec injuriâ cogniti. Dignitatem nostram à Vespasiano inchoatam,[1] à Tito auctam,[2] à Domitiano longiùs provectam[3] non abnuerim: sed incorruptam fidem professis, nec amore quisquam, et sine odio dicendus est. Quòd si vita suppeditet, principatum divi Nervæ,[4] et imperium Trajani,[5] uberiorem securioremque[6] materiam senectuti seposui: rarâ temporum felicitate, ubi sentire quæ velis, et quæ sentias dicere licet.

2. Opus adgredior opimum casibus, atrox præliis, discors seditionibus, ipsâ etiam pace sævum. Quatuor Principes[7] ferro interemti. Tria bella civilia,[8] plura externa, ac plerumque permixta.[9] Prosperæ, in Oriente; adversæ, in Occidente res. Turbatum Illyricum: Galliæ nutantes: perdomita Britannia,[10] et statim missa: coortæ in nos Sarmatarum[11] ac Suevorum gentes: nobilitatus cladibus mutuis Dacus:[12] mota etiam prope Parthorum arma falsi

[1] *Inchoatam.* Vigintiviratu.

[2] *Auctam.* Quæsturâ, ac tribunatu militum.

[3] *Provectam.* Domitiano Principe, sacerdotio quindecimvirali præditus, ac prætor; ut dictum supra Annal. xi. 11.

[4] *Divi Nervæ.* Scripsit ergò Tacitus Historias, cùm jam inter Divos relatus esset Nerva.

[5] *Imperium Trajani.* De Nervæ et Trajani rebus vide infra Vol. v. Appendicem Chronologicam.

[6] *Uberiorem securioremque.* Optimè Illustr. Huetius: *uberiorem,* quòd rerum sub iis actarum, utpote recentiorum, peritior esset: *securiorem,* quòd sub iis res sensusque suos vulgare tutius fuerit, ac propterea certiùs eas cognosceret.

[7] *Quatuor Principes.* Galba, Otho, Vitellius, Domitianus.

[8] *Civilia.* Othonis in Vitellium, Vitellii in Vespasianum, L. Antonii in Domitianum.

[9] *Permixta.* Ita ut uno eodemque tempore civilia et externa bella gererentur.

[10] *Britannia.* Ab Agricolâ, Domitiani Principatu, perdomita, mox omissa et neglecta.

[11] *Sarmatarum.* Rhoxolanorum, Sarmatarum Iazygum, de quibus dictum est supra Annal. xii. 29. De his Sarmatarum et Suevorum minis dicetur in Appendice Chronologicâ ad A. U. C. 837.

[12] *Dacus.* De Dacicis bellis multa posteà memorabuntur, maximè Trajani Principatu.

Neronis [1] ludibrio. Jam verò Italia novis cladibus, vel post longam seculorum seriem [2] repetitis, adflicta. Haustæ aut obrutæ urbes [3] fœcundissimâ Campaniæ orâ: et Urbs incendiis vastata,[4] consumtis antiquissimis delubris, ipso Capitolio civium manibus incenso: [5] pollutæ cærimoniæ: magna adulteria: plenum exiliis mare: [6] infecti cædibus scopuli: [7] atrociùs in Urbe sævitum. Nobilitas, opes, omissi gestique honores pro crimine; et ob virtutes, certissimum exitium. Nec minùs præmia delatorum invisa, quàm scelera: cùm alii sacerdotia et consulatus, ut spolia, adepti, procurationes alii, et interiorem potentiam,[8] agerent, ferrent cuncta. Odio et terrore [9] corrupti in dominos servi, in patronos liberti: et quibus deerat inimicus, per

[1] *Falsi Neronis.* De quo infra Hist. II. 8. et in Appendice Chronologicâ ad A. U. C. 841.

[2] *Seculorum seriem.* Innuit Tacitus jam olim tonuisse Vesuvium. Aliter tamen sentit eruditus Colonne, quem meritò oppugnat Cl. Banier, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*, Vol. IX. p. 15. Favetque Valerius Flaccus, Argonaut. IV. 507.

Sic ubi prærupti tonuit cùm fortè Vesevi
Hesperiæ lethalis apex; vix dum ignea montem
Torsit hiems, jamque Æœas cinis induit urbes.

Argonautica quidem Vespasiano inscripta fuisse, cùm Titus Hierosolyma expugnaret, certum videtur. Fortè tamen non integrè statim edita. Quæ affert ex Silio Italico incerta sunt, cùm post Neronis mortem carmina scripserit Italicus. Vide Suppl. Annal. XVI. 63. At quod scire non potuit Cl. Banier, et evidentissimum est argumentum antiquiora fuisse Vesuvii incendia, scilicet repertæ sunt nuper in oppidis Herculaneo et Pompeiis viæ stratæ pumicosis scoriis, quas vulgò dicimus *lava*. Tales quoque scoriæ in ædium parietibus inventæ, ut videre est apud eruditum Winckelmann, *Lettre sur les découvertes d'Herculaneum*, p. 13 et 14.

[3] *Urbes.* Quas inter, Herculaneum et Pompeii, de quibus plura, in Appendice Chronologicâ. Vol. V.

[4] *Incendiis vastata.* Ut contigit, maximè Titi Principatu, cùm nona Urbis regio fermè tota conflagravit.

[5] *Incenso.* A Vitellianis, ut dicetur infra Hist. III. 67 et 71.

[6] *Mare.* In Insulas vulgò ejecti exules.

[7] *Scopuli.* Qui exulum magis invisorum cædibus sæpe inficiebantur.

[8] *Interiorem potentiam.* Cùm interioribus Principum consiliis rebusve immiscerentur.

[9] *Odio et terrore.* Benè Illustr. Huetius, *odio*, quod adversùs dominos susceperant; *terrore*, quem sciebant se dominis incussuros.

amicos oppressi.[1] Non tamen adeò virtutum sterile seculum, ut non et bona exempla prodiderit.

3. COMITATÆ profugos liberos matres: secutæ maritos in exilia conjuges: propinqui audentes: constantes generi: contumax, etiam adversùs tormenta, servorum fides: supremæ clarorum virorum necessitates: ipsa necessitas fortiter tolerata: et laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Præter multiplices rerum humanarum casus, cœlo terrâque prodigia, et fulminum monitus, et futurorum præsagia, læta, tristia, ambigua, manifesta. Nec enim umquam atrocioribus populi Romani cladibus, magisve justis indiciis approbatum est, non esse curæ Deis securitatem nostram, esse ultionem.[2]

4. CETERUM antequàm destinata componam, repetendum videtur, qualis status Urbis, quæ mens exercituum, quis habitus provinciarum, quid in toto terrarum orbe validum, quid ægrum fuerit: ut non modò casus eventusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt,[3] sed ratio etiam causæ-

[1] *Per amicos oppressi.* Hæc pestis, imperante Domitiano, potissimùm grassata est, quam penitus sustulit Trajanus. Inde Plinius in Panegyric. XLII. *Reddita est amicis fides, liberis pietas, obsequium servis: verentur, et parent, et dominos habent. Non enim jam servi Principis nostri amici, sed nos sumus: nec pater patriæ alienis se mancipiis cariorem, quàm civibus suis, credit. Omnes accusatore domestico liberâsti, unoque salutis publicæ signo illud (ut sic dixerim) servile bellum sustulisti, in quo non minùs servis, quàm dominis, præstitisti: hos enim securos, illos bonos fecisti.*

[2] *Ultionem.* Atrox sententia. Non malignus est Deus: sed scelerum patiens, ac demum ultor. Tacitus autem imitatus videtur Lucanum, Pharsal. IV. 107.

Felix Roma quidem, civesque habitura beatos,
Si libertatis superis tam cura placeret,
Quàm vindicta placet.

Nec aliter Tullius, de Naturâ Deorum, III. 32 et seq. In hanc enim impietatem abiere Veterum sapientissimi, malorum gravitate victi, nec in patientiæ spem præmiaque erecti.

[3] *Fortuiti sunt.* Hominibus scriptoribusque rerum causas non introspicientibus plerumque fortuiti sunt. Explicat quoque Illustr. Huetius, plerumque inexpectati et non prævisi. Nam cùm nihil fiat

que [1] noscantur. Finis Neronis ut lætus primo gaudentium impetu fuerat, ita varios motus animorum, non modò in Urbe apud patres, aut populum, aut Urbanum militem, sed omnes legiones ducesque conciverat, evulgato imperii arcano, posse Principem alibi, quàm Romæ fieri. Sed patres læti, usurpatâ statim libertate, licentiùs, ut erga Principem [2] novum et absentem: primores equitum proximi gaudio patrum: pars populi integra,[3] et magnis domibus adnexa, clientes libertique damnatorum et exulum, in spem erecti: plebs sordida, et circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut qui, adesis bonis, per dedecus Neronis alebantur, mœsti et rumorum avidi.

5. Miles Urbanus,[4] longo Cæsarum sacramento imbutus, et ad destituendum Neronem arte magis et impulsu, quàm suo ingenio traductus, postquàm neque dari donativum,[5] sub nomine Galbæ promissum, neque magnis meritis ac præmiis eumdem in pace, quem in bello, locum, præventamque gratiam, intelligit, apud Principem à legionibus

sine causâ, eventus fortuiti sunt, non in se, sed quoad nos.

[1] *Ratio etiam causæque.* Hæc est historia. Cetera nugæ, memoriæque onera. Benè Sempronius Asellio belli Numantini actor et scriptor, *Scribere bellum, quo initum consule, et quo modo confectum sit, et quis triumphans introierit, et quæ in eo bello gesta sint iterare: non prædicare autem intereà quid senatus decreverit, aut quæ lex rogatiove lata sit, neque quibus consiliis ea gesta sint: id fabulas pueris est narrare, non historias scribere—Nobis non modò satis esse video quod factum esset id pronuntiare, sed etiam quo consilio, quâque ratione gesta essent demonstrare.* Apud Gellium, III. 18.

[2] *Principem.* Galbam.

[3] *Integra.* Pars populi integra, id est, vitiis nondum fracta, et magnis domibus annexa, ac proinde honesta, nec egens, clientes quoque libertique damnatorum et exulum in spem prosperæ benignæque dominationis erecti. Paulo aliter explicat. Illustr. Huetius, *pars populi integra*, id est, pars populi, quæ Neronis sævitiam, aut liberalitatem experta non fuerat, et optimates affinitate contingebat, iis assentiebatur.

[4] *Miles Urbanus.* Ac maximè prætorianus. Vide Suppl. Annal. XVI. 84 et 93.

[5] *Donativum.* Immensum donativum, à Nymphidio sub nomine Galbæ promissum, ut dictum est in Suppl. Annal. XVI. 85.

factum, pronus ad novas res, scelere insuper Nymphidii Sabini, Præfecti,[1] imperium sibi molientis, agitatur. Et Nymphidius quidem in ipso conatu oppressus.[2] Sed, quamvis capite defectionis ablato, manebat plerisque militum conscientia: nec deerant sermones "senium atque avaritiam Galbæ" increpantium. Laudata olim, et militari famâ[3] celebrata severitas ejus, angebat aspernantes veterem disciplinam, atque ita quatuordecim annis à Nerone adsuefactos, ut haud minùs vitia Principum amarent, quàm olim virtutes verebantur. Accessit Galbæ vox pro republicâ honesta, ipsi anceps, "legi à se militem, non emi." Nec enim ad hanc formam cetera erant.

6. Invalidum senem T. Vinius,[4] et Cornelius Laco,[5] alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, odio flagitiorum onerabant, contemtu inertiæ destruebant. Tardum Galbæ iter,[6] et cruentum, interfectis Cingonio Varrone,[7] consule designato, et Petronio Turpiliano,[8] consulari: ille ut Nymphidii socius, hic ut dux Neronis, inauditi atque indefensi, tamquam innocentes perierant. Introitus in Urbem,[9] trucidatis tot millibus inermium militum, infaus-

[1] *Præfecti.* Præfecti prætorianorum, de quo multa loc. cit.

[2] *Oppressus.* Utì narratum in Suppl. Annal. xvi. 93.

[3] *Militari famâ.* Rem illustrat Suetonius in Galbâ, vi. *A Caio Cæsare*, Caligulâ, *Gætulico substitutus* Galba, *postridie quàm ad legiones venit, solemni fortè spectaculo plaudentes inhibuit, datâ tesserâ, ut manus pænulis continerent. Statim per castra jactatum est,*

Disce miles militare: Galba est, non Gætulicus.

Gætulicus autem ille est Lentulus Gætulicus, superioris Germaniæ legatus, *effusæ clementiæ, modicus severitate,* utì dictum supra Annal. vi. 30.

[4] *T. Vinius.* De quo dictum supra in Suppl. Annal. xvi. 69. 93 et 96. nunc consul.

[5] *Cornelius Laco.* Post Nymphidium præfectus prætoriarum cohortium. Vide Suppl. Annal. xvi. 93 et 96.

[6] *Iter.* Hoc iter narratum in Suppl. Annal. xvi. 92.

[7] *Cingonio Varrone.* Vide Suppl. Ann. xvi. 93 et 94.

[8] *Petronio Turpiliano.* Vide Suppl. Annal. xvi. 81 et 94.

[9] *Introitus in Urbem.* De hoc cruento introitu plura in Suppl. Annal. xvi. 95.

tus omine, atque ipsis etiam, qui occiderant, formidolosus. Inductâ legione Hispanâ,[1] remanente eâ, quam è classe[2] Nero conscripserat, plena Urbs exercitu insolito: multi ad hoc numeri[3] è Germaniâ ac Britanniâ, et Illyrico, quos idem Nero electos præmissosque ad claustra Caspiarum,[4] et bellum, quod in Albanos parabat,[5] opprimendis Vindicis cœptis[6] revocaverat: ingens novis rebus materia, ut non in unum aliquem prono favore, ita audenti parata.[7]

7. Forte congruerat, ut Clodii Macri, et Fonteii Capitonis[8] cædes nuntiarentur. Macrum in Africâ haud dubiè turbantem, Trebonius Garucianus, procurator, jussu Galbæ; Capitonem in Germaniâ, cùm similia cœptaret, Cornelius Aquinus, et Fabius Valens, legati legionum, interfecerant, antequàm juberentur. Fuere qui crederent, Capitonem ut avaritiâ et libidine fœdum, ac maculosum, ita cogitatione rerum novarum abstinuisse: sed à legatis, bellum suadentibus, postquàm impellere nequiverint, crimen

[1] *Legione Hispanâ.* Quam, cùm ex Hispaniâ reverteretur, comitem itineris habuerat.

[2] *Quam è classe.* De hâc legione vide Suppl. Annal. xvi. 95. et infra Hist. i. 31 et 37.

[3] *Multi ad hoc numeri.* Numeri dicebantur milites in ordines descripti: tirones verò, nondum in ordines relati. Vide supra Annal. ii. 78 et 80.

[4] *Ad claustra Caspiarum.* Comminatio quidem Neronis fuerat ad portas Caspias: sed reverà tendebat ad portas Iberiæ, seu Caucasias. Unde Plinius, vi. 13. *Corrigendus est error in hoc loco multorum, eorum etiam qui in Armeniâ res proximè cum Corbulone gessere. Namque hi Caspias appellavere portas Iberiæ, quas Caucasias diximus vocari: situsque depicti et inde missi, hoc nomen inscriptum habent. Et Neronis Principis comminatio, ad Caspias portas tendere dicebatur: cùm peteret illas, quæ per Iberiam in Sarmatas tendunt, vix ullo propter oppositos montes aditu ad Caspium mare.* Itaque Claustra illa Caspiarum, nunc *Teflis.* Vide Annal. vi. 33.

[5] *In Albanos parabat.* Vide Suppl. Annal. xvi. 47 et 74.

[6] *Cœptis.* De quibus dictum satis in Suppl. Annal. xvi. 66 et seq.

[7] *Audenti parata.* Tanta vis militum erat ingens novis rebus materia. Prono enim favore in unum aliquem non propendebant, sed audacissimo cuique parere erant parati.

[8] *Clodii Macri, et Fonteii Capitonis.* Vide Suppl. Annal. xvi. 77 et 92.

ac dolum compositum ultro: et Galbam mobilitate ingenii, an, ne altiùs scrutaretur, quoquo modo acta, quia mutari non poterant, comprobâsse. Ceterùm utraque cædes sinistrè accepta; et inviso semel Principe, seu benè, seu malè facta premunt. Jam adferebant venalia cuncta præpotentes liberti: servorum manus subitis avidæ,[1] et tamquam apud senem festinantes: eademque novæ aulæ[2] mala, æquè gravia, non æquè excusata. Ipsa ætas[3] Galbæ et inrisui, ac fastidio erat, adsuetis juventæ Neronis, et Imperatores formâ ac decore corporis (ut est mos vulgi) comparantibus.

8. Et hic quidem Romæ, tamquam in tantâ multitudine habitus animorum fuit. E provinciis, Hispaniæ[4] præerat Cluvius Rufus, vir facundus,[5] et pacis artibus, bellis inexpertus. Galliæ,[6] super memoriam Vindicis, obligatæ recenti dono[7] Romanæ civitatis, et in posterum tributi levamento.[8]

[1] *Subitis avidæ.* Nemo avidior servis, quibus subita fortuna obvenit.

[2] *Novæ aulæ.* Eadem aulæ Galbianæ, ac Neronianæ mala.

[3] *Ipsa ætas.* Tres et septuaginta annos natus erat Galba, ut dictum in Suppl. Annal. XVI. 89. Vide quoque Plutarchum in Galbâ, p. 1056.

[4] *Hispaniæ.* Hispaniæ Tarraconensi, seu citeriori, ut dictum in Suppl. Annal. XVI. 67.

[5] *Vir facundus.* Historias scripsit, de quibus rem, Cluvio non indecoram, Verginio dignam, refert Plinius, IX. Ep. 19. Scilicet *ita cum* Verginio *aliquandò Cluvium locutum: Scis, Vergini, quæ historiæ fides debeatur: proinde si quid in historiis meis legis aliter ac velles, rogo ignoscas. Ad hoc sic illum: Cluvi, næ tu ignoras, ideo me fecisse, quod feci, ut esset liberum vobis scribere, quæ licuisset.*

[6] *Galliæ.* Galliarum pars, Sequani, Ædui, et Arverni, qui pro Vindice steterant. Vide Suppl. Annal. XVI. 78.

[7] *Recenti dono.* Primores Galliæ civitatem Romanam pridem erant assecuti, ut dictum est supra Annal. XI. 23. Nunc verò non primores tantùm sed Galli omnes, qui Vindici, Galbianæ fortunæ auctori, faverant, obligati sunt recenti dono Romanæ civitatis, et in posterum tributi levamento. Id tamen eos non benignitate Principis, sed pretio emisse à T. Vinio scribit Plutarchus in Galb. p. 1060. Ἐδόκουν γὰρ οὐ φιλανθρωπίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ ὠνούμενοι παρὰ Οὐινίου τυγχάνειν ἀνέσεώς τε δασμῶν, καὶ πολιτείας.

[8] *Tributi levamento. Quartâ tributorum parte*, ut dicetur infra cap. 51.

Proximæ tamen Germanis exercitibus Galliarum civitates,[1] non eodem honore habitæ, quædam etiam finibus ademtis,[2] pari dolore commoda aliena, ac suas injurias metiebantur. Germani exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, solliciti et irati superbiâ recentis victoriæ,[3] et metu, tamquam alias partes[4] fovissent. Tardè à Nerone desciverant: nec statim pro Galbâ Verginius: an imperare voluisset dubium: delatum ei à milite imperium[5] conveniebat. Fonteium Capitonem occisum, etiam qui queri non poterant, tamen indignabantur. Dux deerat, abducto Verginio[6] per simulationem amicitiæ: quem non remitti, atque etiam reum esse, tamquam suum crimen accipiebant.

9. Superior exercitus legatum, Hordeonium Flaccum,[7] spernebat, senectâ ac debilitate pedum[8] invalidum, sine constantiâ, sine auctoritate: ne quieto quidem milite, regimen; adeò furentes infirmitate retinentis ultro accendebantur. Inferioris Germaniæ legiones diutiùs sine consulari[9] fuere: donec, missu Galbæ, A. Vitellius aderat,[10] censoris Vitellii, ac ter consulis, filius. Id satis videbatur.[11]

[1] *Galliarum civitates.* Lingones nempe, Remi, et populi Rheno proximi, ut dictum est in Suppl. Annal. XVI. 78.

[2] *Finibus ademtis.* Parte agrorum ademtâ, et aliis contributâ. Vide infra cap. 53.

[3] *Recentis victoriæ.* Superato Vindice. Vide Suppl. Annal. XVI. 78.

[4] *Alias partes.* Neronis partes.

[5] *A milite imperium.* Vide Suppl. Annal. XVI. 79.

[6] *Abducto Verginio.* Qui Galbæ, ex Hispaniâ revertenti, occurrit, et illiberaliter exceptus est, tamquam reus. Vide Suppl. Ann. XVI. 94.

[7] *Hordeonium Flaccum.* Flaccus Verginio successerat.

[8] *Debilitate pedum.* *Acerrimâ podagrâ invalidum,* ὑπὸ συντόνου ποδάγρας ἀδύνατον ὄντα τῷ σώματι, Plutarch. in Galbâ, p. 1061.

[9] *Sine consulari.* Interfecto Fonteio Capitone.

[10] *A. Vitellius aderat.* Aulus Vitellius, posteà Princeps, filius Vitellii, censoris ac ter consulis, de quo sæpe supra dictum, ac maximè libris Annalium, XI. XII et XIV. Vide not. et emend. ad Hist. I. 9. ubi proponetur Stemma Vitelliorum.

[11] *Id satis videbatur.* Ne emendes, ut multis placuit, *id fatis videbatur,* quasi A. Vitellium, imperio destinatum, præmonstrâssent. Egregiè dictum, *id satis videbatur.* Nempe ad securitatem suam Galbæ

In Britannico exercitu nihil irarum. Non sanè aliæ legiones, per omnès civilium bellorum motus, innocentiùs egerunt: seu quia procul, et Oceano divisæ; seu, crebris expeditionibus, doctæ hostem potiùs odisse. Quies et Illyrico: quamquam excitæ [1] à Nerone legiones, dum in Italiâ cunctantur, Verginium legationibus adîssent.[2] Sed longis spatiis discreti exercitus, quod saluberrimum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis, nec viribus miscebantur.

10. Oriens adhuc immotus. Syriam et quatuor legiones obtinèbat Licinius Mucianus,[3] vir secundis adversisque juxtà famosus. Insignes amicitias juvenis ambitiosè coluerat: mox, attritis opibus, lubrico statu, suspectâ etiam Claudii iracundiâ, in secretum Asiæ [4] repositus, tam prope [5]

satis videbatur præfecisse superiori Germaniæ Hordeonium Flaccum, podagrosum senem: Germaniæ inferiori A. Vitellium, helluonem gulosum. Inde Suetonius in Vitell. VII. *A Galbâ in inferiorem Germaniam contra opinionem missus est* Vitellius. *Adjutum putant Titi Vinii suffragio, tunc potentissimi, et cui jampridem per communem factionis Venetæ favorem conciliatus esset: nisi quod Galba præ se tulit, nullos minùs metuendos, quàm qui de solo victu cogitarent, ac posse provincialibus copiis profundam ejus expleri gulam, ut cuivis evidens sit, contemtu magis, quàm gratiâ, electum. Satis constat exituro viaticum defuisse, tantâ egestate rei familiaris, ut uxore et liberis, quos Romæ relinquebat, meritorio cœnaculo abditis, domum in reliquam partem anni ablocârit: utque ex aure matris detractum unionem pigneraverit ad itineris impensas.* De factione Venetâ, aliisque in circo, dixi supra in Suppl. Annal. XVI. 42. not. inf.

[1] *Excitæ.* Quas Nero exciverat, cùm bellum in Albanos pararet, deinde opprimendis Vindicis cœptis revocaverat, ut dictum est supra cap. 6.

[2] *Adîssent.* Et imperium obtulissent.

[3] *Licinius Mucianus.* Tuncque cudi curavit nummum, quem è gazâ regiâ protulit Harduinus, *Selecta Opera*, p. 637. IMP. SER. SVL. GALBAE. *Imperatori Servio Sulpicio Galbæ:* caput laureatum. In parte posticâ, in laureâ, ΕΠΙ ΜΟΥΚΙΑΝΟΥ. *Sub Muciano*, præside Syriæ, et epigraphe ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ. ΕΤ. ΖΙΡ. *Antiochenorum anno* CXVII. qui autumno superioris anni incœpit.

[4] *In secretum Asiæ.* Legatus in Lyciam missus, ut conjicere licet ex Plinio, XII. 1. Ibi reperit platanum illam, nemorosam vertice, intrà quam epulatus est cum duodevicesimo comite.

[5] *Tam prope.* Nunc exuli, posteà Principi proximus: fermè exul, pòst fermè Princeps.

ab exule fuit, quàm posteà à Principe. Luxuriâ, industriâ, comitate, arrogantiâ, malis bonisque artibus mixtus: nimiæ voluptates, cùm vacaret: quotiens expedierat, magnæ virtutes. Palam laudares, secreta malè audiebant. Sed apud subjectos, apud proximos, apud collegas, variis inlecebris potens: et cui expeditius fuerit tradere imperium, quàm obtinere. Bellum Judaicum Flavius Vespasianus (ducem eum Nero delegerat[1]) tribus legionibus[2] administrabat. Nec Vespasiano adversùs Galbam votum, aut animus. Quippe Titum filium, ad venerationem cultumque ejus miserat, ut suo loco memorabimus.[3] Occultâ lege fati, et ostentis, ac responsis,[4] destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium, post fortunam credidimus.

11. ÆGYPTUM copiasque, quibus coerceretur, jam inde à divo Augusto, equites Romani[5] obtinent, loco regum. Ita visum expedire, provinciam aditu difficilem, annonæ fœcundam, superstitione, ac lasciviâ discordem et mobilem,[6] insciam legum, ignaram magistratuum, domi retinere.[7] Regebat tum Tiberius Alexander[8] ejusdem nationis.

[1] *Delegerat.* Vide Suppl. Ann. XVI. 57 et seq.

[2] *Tribus legionibus.* Immo quatuor legionibus, scilicet V. X. XII et XV. Vide Suppl. Annal. XVI. 59.

[3] *Memorabimus.* Infra Hist. II. 1.

[4] *Ostentis ac responsis.* De quibus plura infra Hist. II. 78.

[5] *Equites Romani.* Vetiti etiam, nisi permissu, senatores aut equites illustres Ægyptum ingredi, ne quis provinciam, populi Romani altricem, occuparet; ut dictum supra Annal. II. 59. Vide quoque Strabonem, XVII. p. 548.

[6] *Mobilem.* Nec aliter Adrianus Imperator, cùm Serviano consuli scriberet. *Ægyptum, quam mihi laudabas, Serviane charissime, totam didici, levem, pendulam, et ad omnia famæ momenta volitantem— Genus hominum seditiosissimum, vanissimum, injuriosissimum. Civitas,* Alexandria, *opulenta, dives, fœcunda, in quâ nemo vivat otiosus. Alii vitrum conflant, ab aliis charta conficitur: alii linyphiones,* (*weavers*) *sunt: omnes certè cujuscumque artis et videntur et habentur. Podagrosi quod agant habent: habent cæci quod faciant: ne chiragrici quidem apud eos otiosi vivunt.* Vopisc. in Saturnin. VIII.

[7] *Domi retinere.* Ita ut nihil externum cogitaret, nullaque esset novarum rerum materia.

[8] *Tiberius Alexander.* Qui idem videtur, de quo supra Annal. XV. 28.

Africa, ac legiones in eâ,[1] interfecto Clodio Macro, contentæ qualicumque Principe, post experimentum domini minoris.[2] Duæ Mauretaniæ,[3] Rætia, Noricum,[4] Thracia, et quæ aliæ procuratoribus cohibentur, ut cuique exercitui vicinæ, ita in favorem, aut odium, contactu valentiorum agebantur. Inermes provinciæ,[5] atque ipsa in primis Italia, cuicumque servitio exposita, in pretium belli cessuræ erant. Hic fuit rerum Romanarum status, cùm Ser. Galba iterum, Titus Vinius consules, inchoavere annum sibi ultimum, reipublicæ prope supremum.

12. PAUCIS post Calendas Januarias diebus Pompeii Propinqui, procuratoris, è Belgicâ[6] literæ afferuntur, "superioris Germaniæ legiones,[7] ruptâ sacramenti reve-" "rentiâ,[8] Imperatorem alium flagitare, et senatui ac populo" "Romano arbitrium eligendi permittere," quò seditio molliùs acciperetur. Maturavit ea res consilium Galbæ, jam pridem de adoptione secum et cum proximis agitantis. Non sanè crebrior totâ civitate sermo per illos menses fuerat: primùm licentiâ, ac libidine talia loquendi, dein fessâ jam ætate Galbæ. Paucis judicium, aut reipublicæ

[1] *Legiones in eâ.* Vide not. et emend. ad Hist. I. 11. Ibi simul de Macri nummis dicetur.

[2] *Domini minoris.* Clodii Macri, domini minoris, et qualicumque Principe rapacioris et crudelioris.

[3] *Duæ Mauretaniæ.* Mauretaniam in duas provincias diviserat Caius Caligula, ut dicetur in Suppl. Annal. VIII. 34. et IX. 29.

[4] *Rætia, Noricum.* Nunc *the Grisons, and Bavaria.*

[5] *Inermes provinciæ.* Provinciæ, in quibus non erant militum præsidia.

[6] *E Belgicâ.* Ex Galliâ Belgicâ. *A Scalde, the Scheldt, ad Sequanam, the Seine, Belgica,* Plin. IV. 17.

[7] *Legiones.* Quibus præerat Hordeonius Flaccus, ut dictum est supra cap. 9.

[8] *Reverentiâ.* Sueton. in Galbâ, XVI. *Maximè fremebat superioris Germaniæ exercitus, fraudari se præmiis navatæ adversùs Gallos et Vindicem operæ. Ergò primi obsequium rumpere ausi, Kalendis Januarii adigi sacramento, nisi in nomen senatûs recusârunt: statimque legationem ad prætorianos cum mandatis destinaverunt, displicere Imperatorem in Germaniâ factum, eligerent ipsi, quem cuncti exercitus comprobarent.* Multa quoque habet Plutarchus in Galbâ, p. 1062.

amor: multi occultâ spe, prout quis amicus vel cliens, hunc vel illum ambitiosis rumoribus destinabant, etiam in T. Vinii odium diverterant, qui in dies quanto potentior, eodem actu invisior erat. Quippe hiantes, in magnâ fortunâ, amicorum cupiditates, ipsa Galbæ facilitas intendebat: cùm apud infirmum et credulum, minore metu, et majore præmio peccaretur.

13. POTENTIA principatûs divisa in T. Vinium, consulem, et Cornelium Laconem, prætorii præfectum. Nec minor gratia Icelo,[1] Galbæ liberto, quem anulis donatum,[2] equestri nomine *Martianum* vocitabant. Hi discordes, et rebus minoribus sibi quisque tendentes, circa consilium eligendi successoris in duas factiones scindebantur. Vinius pro M. Othone: Laco atque Icelus consensu non tam unum aliquem fovebant, quàm alium.[3] Neque erat Galbæ ignota Othonis ac T. Vinii amicitia; et rumoribus nihil silentio transmittentium (quia vidua Vinio filia,[4] cœlebs Otho) gener ac socer destinabantur. Credo et reipublicæ curam subîsse,[5] frustra à Nerone translatæ, si apud Othonem relinqueretur. Namque Otho pueritiam incuriosè, adolescentiam petulanter egerat; gratus Neroni æmulatione luxûs: eòque jam Poppæam Sabinam,[6] Principale scortum, ut apud conscium libidinum, deposuerat, donec Octaviam uxorem[7] amoliretur: mox suspectum in eâdem Poppæâ, in provin-

[1] *Icelo.* De Icelo vide Suppl. Annal. XVI. 88 et 96.

[2] *Anulis donatum.* Liberti anulis aureis donabantur simul cum equestri dignitate, ut docet Plinius, XXXIII. 2.

[3] *Quàm alium.* Fuere, qui faverent Dolabellæ, teste Plutarcho in Galbâ, p. 1063.

[4] *Vidua—filia.* Jam memorata in Suppl. Annal. XVI. 97.

[5] *Subîsse.* In animum Galbæ subiit reipublicæ cura, quam à Nerone frustra transtulerat, si apud Othonem relinqueretur.

[6] *Poppæam Sabinam.* De quâ plura jam dicta sunt Annal. XIII. 45. Cur autem alia de Othonis ac Poppææ amore ibi prodiderit, probabilem, ut opinor, causam hoc in loco attuli.

[7] *Octaviam uxorem.* Vide Annal. XIV. 59 et 60.

ciam Lusitaniam, specie legationis, seposuit.[1] Otho, comiter administratâ provinciâ, primus in partes transgressus,[2] nec segnis, et donec bellum fuit, inter præsentes splendidissimus, spem adoptionis, statim conceptam, acriùs in dies rapiebat: faventibus plerisque militum: pronâ in eum aulâ Neronis, ut similem.

14. SED Galba, post nuntios Germanicæ seditionis, quamquam nihil adhuc de Vitellio[3] certum, anxius, quònam exercituum vis erumperet, ne Urbano quidem militi confisus, quod remedium unicum rebatur, comitia imperii[4] transigit. Adhibitoque, super Vinium, ac Laconem, Mario Celso,[5] consule designato, ac Ducennio Gemino,[6] præfecto Urbis, pauca præfatus "de suâ senectute, Pisonem Liciniânum arcessi" jubet:[7] seu propriâ electione,[8] sive, ut quidam tradiderunt, Lacone instante, cui apud Rubellium Plautum,[9] exercita cum Pisone amicitia: sed callidè, ut ignotum, fovebat; et prospera de Pisone fama consilio ejus fidem addiderat. Piso, M. Crasso et Scriboniâ[10] genitus, nobilis utrimque, vultu habituque moris antiqui, et æstimatione rectâ severus, deteriùs interpretantibus tristior

[1] *Seposuit.* Et Lusitaniæ præfecit, ut dictum supra Annal. XIII. 46.

[2] *In partes transgressus.* Vide Suppl. Annal. XVI. 77.

[3] *De Vitellio.* Inferioris Germaniæ legato; supra cap. 9.

[4] *Comitia imperii.* Privatæ adoptiones comitiis apud pontifices transigebantur. At Galba, ut filium et Imperatorem adoptet, comitia imperii in castris prætorianis transigit.

[5] *Mario Celso.* Olim XV. legionis legato. Supra Annal. XV. 25.

[6] *Gemino.* De quo Annal. XV. 18.

[7] *Arcessi jubet.* Sueton in Galbâ, XVII. Ut nuntiata est superioris Germaniæ exercitûs defectio, *despectui esse non tam senectam suam, quàm orbitatem ratus, Pisonem Frugi Licinianum, nobilem egregiumque juvenem, ac sibi olim probatissimum, testamentoque semper in bona et nomen adscitum, repentè è mediâ salutantium turbâ apprehendit; filiumque appellans, perduxit in castra, ac pro concione adoptavit.*

[8] *Propriâ electione.* Favet Plutarchus in Galbâ, p. 1063.

[9] *Plautum.* De quo sæpe supra Annal. XIII et XIV.

[10] *M. Crasso et Scriboniâ.* Vide Stemma Pisonis in not. et emend. ad Hist. I. 14.

habebatur: ea pars morum ejus, quo suspectior sollicitis, adoptanti placebat.

15. Igitur Galba, apprehensâ Pisonis manu, in hunc modum locutus fertur: "Si te privatus, lege curiatâ,[1] "apud pontifices, ut moris est, adoptarem; et mihi egregium erat Cn. Pompeii et M. Crassi subolem[2] in penates "meos adsciscere; et tibi insigne, Sulpiciæ ac Lutatiæ[3] "decora, nobilitati tuæ adjecisse. Nunc me, Deorum "hominumque consensu ad imperium vocatum, præclara "indoles tua, et amor patriæ impulit, ut Principatum, de "quo majores nostri armis certabant, bello adeptus, quiescenti offeram, exemplo divi Augusti, qui sororis filium[4] "Marcellum, dein generum Agrippam,[5] mox nepotes "suos,[6] postremò Tiberium Neronem,[7] privignum, in "proximo sibi fastigio collocavit. Sed Augustus in domo "successorem quæsivit; ego, in republicâ: non, quia "propinquos, aut socios belli non habeam: sed neque ipse "imperium ambitione accepi, et judicii mei documentum "sint, non meæ tantùm necessitudines, quas tibi postposui, "sed et tuæ. Est tibi frater[8] pari nobilitate, natu major, "dignus hâc fortunâ, nisi tu potior esses. Ea ætas tua, "quæ cupiditates adolescentiæ jam effugerit: ea vita, in

[1] *Lege curiatâ.* De hâc lege dictum supra Annal. XI. 22.

[2] *Subolem.* Matre Scriboniâ, Piso erat soboles Cn. Pompeii Magni: patre Crasso, M. Crassi, Romanorum ditissimi. Vide Stem. Pisonis; et Stem. Cæs. n. 7.

[3] *Sulpiciæ ac Lutatiæ.* Ser. Sulpicius Galba paterno sanguine erat Sulpiciæ gentis; materno autem, Lutatiæ. Inde *statuarum* suarum *titulis pronepotem Quinti Catuli Capitolini semper* adscripsit. Teste Suet. in Galbâ, II et III. Ita quoque Plutarch. in Galbâ, p. 1054. At pro Κάτλου, corrige Κατούλου. Nummos Q. Catuli in familiâ Lutatiâ exhibet eruditus Vaillant, *Nummi antiqui familiarum Romanarum.* Vol. II. p. 74 et seq.

[4] *Sororis filium.* Marcellum, filium Octaviæ, sororis Augusti. Vide Stem. Cæs. n. 16 et 18.

[5] *Agrippam.* M. Vipsanium Agrippam. Vide Stem. Cæs. n. 47.

[6] *Nepotes suos.* Caium et Lucium, Cæsares. Vide Stem. Cæs. n. 48 et 49.

[7] *Tiberium Neronem.* Tiberium, Principem. Vide Stem. Cæs. n. 68.

[8] *Est tibi frater.* Scribonianus, de quo infra cap. 47.

" quâ nihil præteritum excusandum habeas. Fortunam " adhuc tantùm adversam tulisti.[1] Secundæ res acrioribus " stimulis animos explorant: quia miseriæ tolerantur, " felicitate corrumpimur. Fidem, libertatem,[2] amicitiam, " præcipua humani animi bona, tu quidem eâdem con- " stantiâ retinebis: sed alii per obsequium imminuent. " Inrumpet adulatio, blanditiæ, pessimum veri affectûs " venenum, sua cuique utilitas. Etiam ego, ac tu, simpli- " cissimè inter nos hodie loquimur: ceteri, libentiùs cum " fortunâ nostrâ, quàm nobiscum. Nam suadere Principi, " quod oporteat, multi laboris: assentatio erga Principem " quemcumque, sine affectu peragitur."

16. " Si immensum imperii corpus stare, ac librari, sine " rectore posset, dignus eram, à quo respublica inciperet. " Nunc eò necessitatis jampridem ventum est, ut nec mea " senectus conferre plus populo Romano possit, quàm " bonum successorem; nec tua plus juventa, quàm " bonum Principem. Sub Tiberio, et Caio, et Claudio, " unius familiæ quasi hereditas fuimus: loco libertatis " erit, quod eligi cœpimus. Et finitâ Juliorum Claudi- " orumque domo, optimum quemque adoptio inveniet. " Nam generari, et nasci à Principibus, fortuitum, nec " ultra æstimatur; adoptandi judicium integrum;[3] et, si " velis eligere, consensu monstratur. Sit ante oculos

[1] *Adversam tulisti.* Patre, matre, fratre à Claudio interfectis, fratre altero cæso à Nerone. Vide Stemma Pisonis, cap. sup. Ipse diu exul, infra Hist. I. 48.

[2] *Fidem, libertatem.* Boccalinus Tacitum arguit, quòd *fidem* virtutibus Principum annumeraverit, cùm tantùm privatorum sit: Principes verò solâ suâ utilitate regi debeant. Hæc Boccalinus, hæc Machiavellus Principes suos docuerint. At Tacitum, Imperatoremque Romanum dedecent, penes quos FIDES primum et sacrosanctum auctoritatis vinculum ac præsidium. Inde in nummis ceterisque venerandæ antiquitatis reliquiis, tot FIDEI, nulla perfidiæ, monumenta.

[3] *Judicium integrum.* Integrum quidem est judicium adoptandi et eligendi Principes: fortuitum autem generari et nasci à Principibus. At adeò inconsulta sunt hominum judicia, ut longo seculorum usu compertum, plures nasci maximos optimosque Principes, quàm eligi.

“ Nero, quem, longâ Cæsarum serie tumentem, non Vindex, cum inermi provinciâ,[1] aut ego, cum unâ legione,[2] sed sua immanitas, sua luxuria cervicibus publicis depulere: neque erat adhuc damnati Principis exemplum. Nos bello, et ab æstimantibus adsciti, cum invidiâ, quamvis egregii, erimus. Ne tamen territus fueris, si duæ legiones,[3] in hoc concussi orbis motu, nondum quiescunt. Ne ipse quidem ad securas res accessi: et auditâ adoptione, desinam videri senex, quod nunc mihi unum objicitur. Nero à pessimo quoque semper desiderabitur: mihi ac tibi providendum est, ne etiam à bonis desideretur. Monere diutiùs, neque temporis hujus; et impletum est omne consilium, si te benè elegi. Utilissimus idem, ac brevissimus bonarum malarumque rerum delectus, cogitare, quid aut volueris sub alio Principe, aut nolueris. Neque enim hìc, ut in ceteris gentibus, quæ regnantur, certa dominorum domus, et ceteri servi: sed imperaturus es hominibus, qui nec totam servitutem pati possunt,[4] nec totam libertatem.” Et Galba quidem, hæc ac talia, tamquam Principem faceret; ceteri, tamquam cum facto loquebantur.

17. Pisonem ferunt statim intuentibus, et mox conjectis in eum omnium oculis, nullum turbati, aut exultantis, animi motum prodidisse. Sermo erga patrem Imperatoremque reverens, de se moderatus; nihil in vultu habituque mutatum: quasi imperare posset magis, quàm vellet. Consultatum inde, “ pro rostris, an in senatu, an in castris adoptio nuncuparetur. Iri in castra ” placuit: “ honorificum

[1] *Cum inermi provinciâ.* Cum Galliâ, in quâ nulla erant legionum præsidia.

[2] *Unâ legione.* Legione sextâ, ut dicetur infra Hist. v. 16. Vulgò Hispaniæ tribus legionibus habebantur. Vide Annal. iv. 5. not. quoque et emend. ad Hist. ii. 6.

[3] *Duæ legiones.* Germaniæ superioris.

[4] *Pati possunt.* Hæc Galba: aliter dixisset Tiberius, qui Romanorum ingenia, imperiique vim et artes altiùs penetraverat.

"id militibus fore, quorum favorem, ut largitione et ambitu "malè adquiri, ita per bonas artes haud spernendum." Circumsteterat interim palatium publica expectatio, magni secreti impatiens, et malè coercitam famam supprimentes augebant.[1]

18. Quartum Idus[2] Januarias, fœdum imbribus diem, tonitrua, et fulgura, et cœlestes minæ ultra solitum, turbaverant. Observatum id antiquitus comitiis dirimendis,[3] non terruit Galbam quominùs in castra pergeret, contemtorem talium, ut fortuitorum; seu, quæ fato manent, quamvis significata, non vitarentur. Apud frequentem militum concionem, Imperatoriâ brevitate,[4] "adoptari à se Pisonem, "more divi Augusti,[5] et exemplo militari, quo vir virum "legeret,"[6] pronuntiat. Ac ne dissimulata seditio in majus crederetur, ultro adseverat, "quartam et duoet-"vicesimam legiones, paucis seditionis auctoribus, non "ultra verba ac voces errâsse, et brevi in officio fore." Nec ullum orationi aut lenocinium[7] addit, aut pretium. Tribuni tamen centurionesque, et proximi militum, grata auditu respondent: per ceteros mœstitia ac silentium,

[1] *Augebant.* Famam ni penitus supprimas, auges. Secreto etiam alitur fama.

[2] *Quartum Idus.* Die decimâ Januarii.

[3] *Dirimendis.* Tullius de Divinatione, II. 18. *In nostris Commentariis scriptum habemus:*

Jove tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas.

[4] *Imperatoriâ brevitate.* Auctore Plutarcho in Galbâ, p. 1063. orationem partim habuit, partim de scripto recitavit. Quod non ita Imperatorium.

[5] *More divi Augusti.* Fortè olim scriptum, ut multis placet, *exemplo divi Augusti, et more militari.*

[6] *Vir virum legeret.* Disciplinâ militari receptum ut miles militem legeret, quem fortissimum cognosceret sibique fidissimum, ut defensorem ultoremve haberet. Sacrati illius fœderis, quo militum virtus vitaque veluti geminabantur, repertores videntur Etrusci. Sic enim apud Livium, IX. 39. *Ad Vadimonis lacum Etrusci lege sacratâ coacto exercitu, cùm vir virum legisset, quantis nunquam aliàs antè simul copiis, simul animis dimicârunt.*

[7] *Lenocinium.* Orationi nec grata verba, nec præmia addit.

tamquam usurpatam etiam in pace[1] donativi necessitatem, bello perdidissent. Constat potuisse conciliari animos quantulâcumque parci senis liberalitate. Nocuit antiquus rigor, et nimia severitas; cui jam pares non sumus.

19. INDE apud senatum non comtior Galbæ, non longior, quàm apud militem, sermo: Pisonis comis oratio: et patrum favor aderat: multi voluntate, effusiùs; qui noluerant, mediè,[2] at plurimi, obvio obsequio privatas spes agitantes, sine publicâ curâ. Nec aliud sequenti quatriduo[3] (quod medium inter adoptionem et cædem fuit) dictum à Pisone in publico, factumve. Crebrioribus in dies Germanicæ defectionis nuntiis, et facili civitate ad accipienda credendaque omnia nova, cùm tristia sunt, censuerant patres mittendos ad Germanicum exercitum legatos: agitatum secretò, num et Piso proficisceretur; majore prætextu:[4] illi auctoritatem senatûs, hic dignationem Cæsaris laturus. Placebat et Laconem, prætorii præfectum, simul mitti. Is consilio[5] intercessit. Legati quoque (nam senatus electionem Galbæ permiserat) fœdâ inconstantiâ nominati, excusati, substituti, ambitu remanendi, aut eundi, ut quemque metus, vel spes, impulerat.

[1] *Etiam in pace.* Sic Claudius donativum addidit, cùm Nero proconsulare imperium extra Urbem acciperet, supra Annal. XII. 41.

[2] *Mediè.* Fortè, *mediì.* Vide not. et emend. ad Hist. I. 19.

[3] *Sequenti quatriduo.* Paulo aliter Sueton. in Galbâ, XVII. Pisonem *perduxit in castra, ac pro concione adoptavit: ne tunc quidem donativi ullâ mentione factâ: quod faciliorem occasionem Marco Salvio Othoni præbuit perficiendi conata, intrà sextum adoptionis diem.* Quatriduum dixit Tacitus, non numeratis adoptionis et cædis diebus. Nam infra cap. 29. ipse Tacitus dixit, *sextus dies agitur.*

[4] *Majore prætextu.* Ad augendam legationis dignitatem et auctoritatem. Sic infra cap. 76. *erat grande momentum in nomine Urbis, ac prætextu senatûs.*

[5] *Is consilio.* Laco ipse consilio intercessit. Hæc ad Pisonem retulit Cl. Davanzati, *Pisone contradisse.*

20. PROXIMA pecuniæ cura:[1] et cuncta scrutantibus justissimum visum est, inde repeti, unde inopiæ causa erat. Bis et vicies millies sestertiûm[2] donationibus Nero effuderat. Appellari singulos jussit, decumâ parte liberalitatis apud quemque eorum relictâ. At illis vix decumæ super portiones erant, iisdem erga aliena sumtibus, quibus sua prodegerant; cùm rapacissimo cuique, ac perditissimo, non agri, aut fœnus, sed sola instrumenta vitiorum manerent. Exactioni triginta equites[3] Romani præpositi; novum officii genus, et ambitu ac numero onerosum: ubique hasta, et sector; et inquieta urbs auctionibus. Attamen grande gaudium, quòd tam pauperes forent, quibus donâsset Nero, quàm quibus abstulisset. Exauctorati per eos dies tribuni, è prætorio Antonius Taurus, et Antonius Naso: ex Urbanis cohortibus, Æmilius Pacensis:[4] è vigiliis,[5] Julius Fronto. Nec remedium in ceteros fuit, sed metûs initium: tamquam per artem et formidinem singuli pellerentur, omnibus suspectis.[6]

[1] *Proxima Pecuniæ cura.* Quam suscepit ante ultimum hoc quatriduum, ut patet ex iis, quæ Tacitus mox narrat; et ex Dione, LXIII. p. 721. cùm Galba decies sestertiûm, de quo dicetur sequenti notâ, ab Hellanodicis repetierit.

[2] *Bis et vicies millies sestertiûm. Angl.* 18,333,333*l.* 6*s.* 8*d.* Nec mirum tantam pecuniæ vim Neronem prodegisse, cùm decies sestertiûm, *Angl.* 8333*l.* 6*s.* 8*d.* Hellanodicis, quòd eum jugo excussum Olympiis coronâssent, dederit; ut dictum est supra in Suppl. Annal. XVI. 62. not. sup.

[3] *Triginta equites.* Fortè primùm fuere triginta, sed, crescente ambitu, creverit numerus, ita ut quinquaginta fuerint. Sic enim Suetonius in Galbâ, XV. *Liberalitates Neronis, non plus decimis concessis, per quinquaginta equites Romanos eâ conditione revocandas curavit exigendasque, ut et si quid scenici aut xystici donatum olim vendidissent, auferretur emtoribus, quandò illi, absumto pretio, solvere nequirent.* Eamdem adversùs emtores duritiam testatur Plutarchus in Galbâ, p. 1060.

[4] *Æmilius Pacensis. Pacensis* videtur patriæ nomen. Illi ergò patria vel Forum Julii, nunc *Frejus* in Galliâ, *colonia, quæ Pacensis appellatur,* Plin. III. 4. vel potiùs Pax Julia, *Beya,* in Lusitaniâ, *colonia Pacensis,* Plin. IV. 22.

[5] *E vigiliis.* E cohortibus vigilum, de quibus sæpe dictum est.

[6] *Omnibus suspectis.* Ut Nymphidii sociis, Neronive addictis. Vide Suetonium in Galbâ, XVI. et Tacitum Hist. I. 25.

21. Interea Othonem, cui, compositis rebus, nulla spes, omne in turbido consilium, multa simul exstimulabant:[1] luxuria etiam Principi onerosa, inopia[2] vix privato toleranda, in Galbam ira,[3] in Pisonem invidia. Fingebat et metum, quo magis concupisceret. "Prægravem se "Neroni fuisse: nec Lusitaniam rursus, et alterius exilii "honorem expectandum: suspectum semper invisumque "dominantibus, qui proximus destinaretur. Nocuisse id "sibi apud senem Principem:[4] magis nociturum apud "juvenem,[5] ingenio trucem, et longo exilio efferatum.[6] "Occidi Othonem posse: proinde agendum audendumque, "dum Galbæ auctoritas fluxa, Pisonis nondum coaluisset. "Opportunos magnis conatibus transitus rerum: nec "cunctatione opus, ubi perniciosior sit quies, quàm teme-"ritas. Mortem omnibus ex naturâ æqualem, oblivione "apud posteros, vel gloriâ distingui. Ac si nocentem "innocentemque idem exitus maneat, acrioris viri esse, "meritò perire."

22. Non erat Othonis mollis,[7] et corpori similis animus. Et intimi libertorum servorumque corruptiùs, quàm in privatâ domo, habiti, aulam Neronis, et luxus, adulteria,

[1] *Exstimulabant.* Vide Ruhnken. ad Vell. Paterc. lib. II. cap. 25.

[2] *Inopia.* Tanta inopia, ut eum bis millies sestertiûm ære alieno demersum prodat Plutarchus in Galbâ, p. 1062. πεντακισχιλίων μυριάδων ὀφλήμασι βεβαπτισμένον. Id est, *Angl.* 1,666,666*l.* 13*s.* 4*d.* Quod talem ei audaciam indidit, ut non dissimularet, *nisi Principem, se stare non posse: nihilque referre, ab hoste in acie, an in foro sub creditoribus,* caderet, Sueton. in Othone, v.

[3] *In Galbam ira.* Ira in Galbam, qui eum non adoptaverat; invidia in Pisonem, qui fuerat adoptatus.

[4] *Senem Principem.* Galbam.

[5] *Apud Juvenem.* Pisonem.

[6] *Exilio efferatum.* Inde cùm Tiberius, olim exul, Princeps fuisset factus, pervulgatum est, teste Suetonio in Tiber. LIX.

—Roma perit; regnabit sanguine multo,
Ad regnum quisquis venit ab exilio.

[7] *Non erat Othonis mollis.* Animum hunc Othonis tragœdiâ expressit Petrus Corneille; de quâ, cùm multa ad scriptoris Romani poetæque Gallici commendationem sint dicenda, vide not. et emend. ad Hist. I. 22.

matrimonia, ceterasque regnorum libidines, avido talium, si auderet, ut sua ostentantes; quiescenti, ut aliena exprobrabant: urgentibus etiam mathematicis, dum "novos motus, "et clarum Othoni annum, observatione siderum," adfirmant: genus hominum, potentibus infidum,[1] sperantibus fallax, quod in civitate nostrâ et vetabitur semper, et retinebitur.[2] Multos secreta Poppææ[3] mathematicos, pessimum Principalis matrimonii instrumentum, habuerant: è quibus, Ptolemæus,[4] Othoni in Hispaniâ comes, cùm "superfu-"turum eum Neroni" promisisset, postquàm ex eventu fides, conjecturâ jam, et rumore, senium Galbæ, et juventam Othonis computantium, persuaserat, "fore, ut in "imperium adscisceretur." Sed Otho, tamquam peritiâ et monitu fatorum prædicta, accipiebat, cupidine ingenii humani libentiùs obscura credentis.[5] Nec deerat Ptolemæus, jam et sceleris instinctor,[6] ad quod facillimè ab ejusmodi voto transitur.

23. SED sceleris cogitatio, incertum an repens:[7] studia militum jam pridem, spe successionis, aut paratu facinoris,

[1] *Potentibus infidum.* Infidum quidem potentibus, cùm ambitiosos ad res novas moliendas excitent.

[2] *Vetabitur semper, et retinebitur.* Vetabitur, quòd exitiabilibus fraudibus grassatur; retinebitur, quòd blandissimis et desideratissimis promissis lenocinatur. Plura vide apud Plinium, XXX. 1.

[3] *Secreta Poppææ.* Poppæa secretò habuerat multos mathematicos, qui fuerant pessimum matrimonii sui cum Principe instrumentum. De hoc matrimonio dictum supra Annal. XIII. 45 et 46. XIV. 60.

[4] *Ptolemæus.* Idem videtur, quem Suetonius in Othone, IV. appellat *Seleucum.* Vide et Juvenal. Sat. VI. 556.

[5] *Obscura credentis.* Sic fermè Plinius, XXX. 1. *Nullo non avido futura de se sciendi, atque ea è cœlo verissimè peti credente.*

[6] *Sceleris instinctor.* Eamdem, ut videtur, rem molliùs narrat Suetonius in Othone, IV. Otho *conatibus Galbæ primus accessit: eodemque momento et ipse spem imperii cepit: magnam quidem et ex conditione temporum, sed aliquanto majorem ex affirmatione Seleuci Mathematici; qui cùm eum olim superstitem Neroni fore spospondisset, tunc ultro inopinatus advenerat, imperaturum quoque brevi repromittens.*

[7] *An repens.* An recens, ut sæpe dictum est.

adfectaverat: in itinere, in agmine,[1] in stationibus, vetustissimum quemque militum nomine vocans, ac memoriâ Neroniani comitatûs, *contubernales* appellando: alios agnoscere, quosdam requirere, et pecuniâ, aut gratiâ, juvare: inserendo sæpiùs querelas, et ambiguos de Galbâ sermones, quæque alia turbamenta vulgi. Labores itinerum, inopia commeatuum, duritia imperii, atrociùs accipiebantur: cùm Campaniæ lacus et Achaiæ urbes classibus adire soliti,[2] Pirenæum, et Alpes, et immensa viarum spatia, ægrè sub armis eniterentur.

24. FLAGRANTIBUS jam militum animis, velut faces addiderat Mævius Pudens, è proximis Tigellini: is mobilissimum quemque ingenio, aut pecuniæ indigum, et in novas cupiditates præcipitem alliciendo, eò paulatim progressus est, ut, per speciem convivii,[3] quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti, viritim centenos nummos[4] divideret: quam velut publicam largitionem,[5] Otho, secretioribus apud singulos præmiis, intendebat: adeò animosus corruptor, ut Cocceio Proculo, speculatori,[6] de parte finium cum vicino ambigenti, universum

[1] *In agmine.* Hæc respuit Cl. Ernestus, quòd eadem ei videantur, ac *in itinere.* Verùm benè Davanzati, *in cammino, in ordinanza, in guardie.*

[2] *Adire soliti.* Nerone Principe.

[3] *Per speciem convivii.* Benè per speciem convivii; nempe sportularum loco. Sportulæ enim, seu cibi, dabantur: eorum loco nummos dabat Otho. Sic Marmora Pisaurensia, p. 20. n. 44. SPORTULAS. DECUR. X. V. ITEMQ. COLLEGIIS. X. II. PLEBEI. X. I. Id est, *Sportulas decurionibus, denarios quinos. Itemque collegiis denarios binos, plebi denarium unum.*

[4] *Centenos nummos. Angl.* 16*s*. 8*d*. Videtur tamen Tacitum hìc rotundo numero uti. Aliter enim Suetonius in Othone, IV. *Nullo officii aut ambitionis in quemquam genere omisso, quoties cœnâ Principem acciperet, aureos excubanti cohorti viritim dividebat.* Porrò aureus, Principe Nerone, valebat *Angl.* 1*l*. Fortè tamen ejus pretium imminuerat Galba. Ut ut est, cùm centenos illos nummos Otho daret cohorti, quoties apud eum Galba epulabatur, in his largitionibus expendebat *Angl.* 795*l*. 16*s*. 8*d*.

[5] *Publicam largitionem.* Ac proinde minorem.

[6] *Speculatori.* Speculatores, lanceis et gladiis armati, sumendis

vicini agrum, suâ pecuniâ emtum,[1] dono dederit: per socordiam præfecti,[2] quem nota pariter et occulta fallebant.

25. Sed tum è libertis Onomastum futuro sceleri præfecit, à quo Barbium Proculum, tesserarium speculatorum,[3] et Veturium, optionem eorumdem,[4] perductos, postquàm vario sermone callidos audacesque cognovit, pretio, et promissis onerat, datâ pecuniâ[5] ad pertentandos plurium

quoque suppliciis destinati: alii legionibus et cohortibus addicti, ut constat ex plurimis inscriptionibus apud Gruterum, Reinesium et Gorium. Alii comitabantur Principem, ut constat ex Suetonio in Claud. XXXV. ex Tacito Hist. II. 11. Sic quoque in nummis M. Antonii, triumviri, unus habetur COHORTIS SPECVLATORVM.

[1] *Suâ pecuniâ emtum.* Rem illustrat Suetonius in Othone, IV. *Cuidam etiam de parte finium cum vicino litiganti, adhibitus arbiter, totum agrum redemit, emancipavitque, ut jam vix ullus esset, qui non et sentiret et prædicaret solum successione imperii dignum.*

[2] *Præfecti.* Laconis, præfecti prætorianorum, mortalium ignavissimi, ut dictum supra cap. 6.

[3] *Tesserarium speculatorum.* Tesserarius dicebatur, qui tesseram, seu signum, accipiebat, militibusque significabat. Virgil. Æneid. VII. 637.

Classica jamque sonant; it bello tessera signum.

Proculus erat tesserarius speculatorum. Sic apud Cl. Gori Inscript. Antiq. Vol. I. p. 67. memoratur, MINERVINVS TESS. COH. XII. VRB. Id est, *tesserarius cohortis duodècimæ Urbanæ.* Tesserarium Anglicè nunc dicimus *a Major.*

[4] *Optionem eorumdem.* Eorumdem speculatorum: Anglicè *a Brigade-Major.* Vegetius, II. 7. *Optiones ab optando appellati, quòd antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tamquam adoptati eorum, atque vicarii solent universa curare.* Apud Gruterum et Reinesium multa occurrunt monumenta optionum. Nec in re tantùm militari adhibiti. Cl. Gori Inscript. Antiq. Vol. II. p. 440. laudat vetus monumentum positum:

TITO AELIO MONTANO AVG
LIB OPTIONI TABELLARI
ORUM OFFICI RATIONUM

[5] *Datâ pecuniâ.* Rem distinctiùs narrat Suetonius; et quam inops esset Otho, cùm tanta auderet, ostendit. *Ante paucos dies servo Cæsaris pro impetratâ dispensatione, decies sestertiûm, Angl.* 8333*l.* 6*s.* 8*d. expresserat. Hoc subsidium tanti cœpti fuit: ac primò quinque speculatoribus commissa est res, deinde decem aliis, quos singuli binos produxerant: omnibus dena sestertia, Angl.* 83*l.* 6*s.* 8*d. repræsentata, et quinquagena, Angl.* 416*l.* 13*s.* 4*d. promissa. Per hos sollicitati reliqui, nec adeò multi, haud dubiâ fiduciâ in ipso negotio pluribus affuturis,* Sueton. in Othone, V.

animos. Suscepere duo manipulares[1] imperium populi Romani transferendum, et transtulerunt. In conscientiam facinoris pauci adsciti: suspensos ceterorum animos diversis artibus stimulant: primores militum, "per beneficia[2] "Nymphidii ut suspectos:" vulgus et ceteros, irâ et desperatione "dilati totiens donativi:" erant quos memoria Neronis, ac desiderium prioris licentiæ accenderet: in commune omnes metu mutandæ militiæ[3] terrebantur.

26. Infecit ea tabes legionum quoque, et auxiliorum motas jam mentes, postquàm vulgatum erat "labare Ger-"manici exercitûs fidem." Adeòque parata apud malos seditio, etiam apud integros dissimulatio fuit, ut postero Iduum die,[4] redeuntem à cœnâ Othonem rapturi fuerint, nisi incerta noctis, et totâ Urbe sparsa militum castra, nec facilem inter temulentos consensum timuissent: non reipublicæ curâ, quam fœdare Principis sui sanguine sobrii parabant, sed ne per tenebras, ut quisque Pannonici, vel Germanici exercitûs militibus oblatus esset, ignorantibus plerisque, pro Othone destinaretur. Multa erumpentis seditionis indicia, per conscios oppressa: quædam apud Galbæ aures præfectus Lacò elusit, ignarus militarium animorum,[5] consiliique, quamvis egregii, quod non ipse adferret, inimicus, et adversùs peritos pervicax.

[1] *Duo manipulares.* Proculus et Veturius, duo manipulares speculatores, nec honoribus militaribus insignes.

[2] *Beneficia.* De his beneficiis dicetur infra Hist. IV. 48.

[3] *Mutandæ militiæ.* Pœna erat militaris meliorem militiam in deteriorem mutari. In digest. libr. XLIX. Tit. 16. de Re militari, leg. 3. ex Modestino, *Pœnæ militum hujusce modi sunt: castigatio, pecuniaria multa, munerum indictio, militiæ mutatio, gradûs dejectio, ignominiosa missio.* Metuebant prætoriani Urbanique milites, ne in deteriorem militiam darentur.

[4] *Postero Iduum die.* Legendum videtur *pridie Idus;* die 12. Januarii. Vide not. et emend. ad Hist. I. 27.

[5] *Animorum.* Quippe qui ex adsessore factus fuerat prætorianorum præfectus, ut dictum est in Suppl. Ann. XVI. 96.

27. Octavodecimo[1] Calendas Februarii sacrificanti pro æde Apollinis[2] Galbæ, haruspex Umbricius "tristia "exta, et instantes insidias, ac domesticum hostem"[3] prædicit: audiente Othone (nam proximus adstiterat) idque, ut lætum è contrario, et suis cogitationibus prosperum, interpretante. Nec multo pòst libertus Onomastus nuntiat, "expectari eum ab architecto, et redemtoribus:"[4] quæ significatio coeuntium jam militum, et paratæ conjurationis convenerat. Otho, "causam digressûs" requirentibus, cùm "emi sibi prædia vetustate suspecta, eòque priùs exploranda," finxisset, innixus liberto, per Tiberianam domum,[5] in Velabrum, inde ad Milliarium aureum,[6] sub ædem Saturni[7] pergit. Ibi tres et viginti speculatores con-

[1] *Octavodecimo.* Die 15. Januarii.

[2] *Pro æde Apollinis.* Quæ erat in monte Palatino ipsoque Cæsarum palatio. Vide Cl. Bianchini, *Palazzo de' Cesari*, Ed. Verona, 1738. cap. 6. p. 161 et seq.

[3] *Domesticum hostem.* Sueton. in Galbâ, XIX. *Priùs verò quàm occideretur, sacrificantem manè haruspex identidem monuit, caveret periculum: non longè percussores abesse.* Idem Sueton. in Othone, VI. *Ergò destinatâ die, præmonitis consciis, ut se in foro sub æde Saturni ad Milliarium aureum opperirentur, manè Galbam salutavit: utque consueverat, osculo exceptus, etiam sacrificanti interfuit, audivitque prædicta haruspicis.*

[4] *Redemtoribus.* Redemtores dicebantur, qui opera facienda conducebant, *Angl. Surveyors.* Suet. in Othone, VI. *Deinde liberto adesse architectos nuntiante, quod signum convenerat, quasi venalem domum inspecturus abscessit.*

[5] *Per Tiberianam domum.* Quæ Augusti domui à Tiberio fuerat addita, in Occidentali montis Palatini parte. Pariter Suetonius in Othone, VI. *proripuit se posticâ parte palatii.* Nempe proripuit se posticâ parte palatii, ubi erat ædes Apollinis, et per Tiberianam domum, descendit in Velabrum. Descensus ille adhuc est ab hortis Farnesianis supra templum D. Georgii in Velabro. Velabrum autem dictum est, quod locus ille inter forum Romanum montesque Palatinum et Aventinum fuisset olim paludibus obsitus. Inde Propertius, IV. Eleg. X. 5.

Quà Velabra suo stagnabant flumine, quàque
Nauta per Urbanas velificabat aquas.

[6] *Milliarium aureum.* Erat in capite fori Romani, ubi nunc nosocomium, appellatum *Santa Maria della Consolazione.* De hoc milliario plura dicentur in not. et emend. ad Hist. I. 27.

[7] *Ædem Saturni.* Quæ erat in imo clivo Capitolino. Ibi ærarium populi Romani, ut aliàs monuimus. Partim ejus ruderibus nunc nititur templum Sancti Hadriani.

salutatum *Imperatorem*, ac paucitate salutantium trepidum, et sellæ festinanter impositum, strictis mucronibus,[1] rapiunt.[2] Totidem fermè milites in itinere aggregantur; alii conscientiâ, plerique miraculo: pars clamore et gladiis, pars silentio, animos ex eventu sumturi.

28. STATIONEM in castris agebat Julius Martialis, tribunus. Is, magnitudine subiti sceleris, an corrupta latiùs castra, ac si contra tenderet, exitium metuens, præbuit plerisque suspicionem conscientiæ. Anteposuere ceteri quoque tribuni, centurionesque, præsentia dubiis, et honestis. Isque habitus animorum fuit, ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.

29. IGNARUS interim Galba, et sacris intentus, fatigabat alieni jam imperii Deos:[3] cùm adfertur rumor "rapi in "castra, incertum quem senatorem:" mox, "Othonem "esse, qui raperetur." Simul ex totâ Urbe, ut quisque obvius fuerat, alii formidinem augentes, quidam minora vero, ne tum quidem obliti adulationis. Igitur consultantibus placuit, "tentari animum cohortis, quæ in palatio "stationem agebat: nec per ipsum Galbam,[4] cujus integra "auctoritas majoribus remediis servabatur." Piso pro gradibus domûs[5] vocatos, in hunc modum adlocutus est: "Sextus "dies agitur, commilitones, ex quo, ignarus futuri, et sive "optandum hoc nomen, sive timendum erat, Cæsar adscitus sum: quo domûs nostræ, aut reipublicæ fato, in

[1] *Strictis mucronibus. Inter faustas acclamationes strictosque gladios ad principia devenit: obvio quoque non aliter, ac si conscius et particeps foret, adhærente.* Sueton. in Othone, VI.

[2] *Rapiunt.* Feruntque in principia, quæ erant in castris prætoriis. De principiis dictum satis Annal. I. 61. not. inf.

[3] *Fatigabat alieni jam imperii Deos.* Quæ eloquentia!

[4] *Nec per ipsum Galbam.* Nec cohortis animos per ipsum Galbam pertentandos, ut integra ejus auctoritas majoribus remediis servaretur.

[5] *Pro gradibus domûs.* Domûs Augustæ, seu palatii.

" vestrâ manu positum est: non quia, meo nomine, tristi-" orem casum paveam, ut qui adversas res expertus, cùm " maximè discam, ne secundas quidem minus discriminis " habere: patris,[1] et senatûs, et ipsius imperii, vicem doleo, " si nobis, aut perire hodie necesse est, aut, quod æquè " apud bonos miserum est, occidere. Solatium proximi " motûs[2] habebamus, incruentam Urbem, et res sine dis-" cordiâ translatas. Provisum adoptione videbatur, ut ne " post Galbam quidem bello locus esset."

30. " Nihil arrogabo mihi nobilitatis, aut modestiæ: " neque enim relatu virtutum, in comparatione Othonis, " opus est. Vitia, quibus solis gloriatur, evertêre imperium, " etiam cùm amicum Imperatoris[3] ageret. Habitune et " incessu, an illo muliebri ornatu,[4] mereretur imperium? " Falluntur, quibus luxuria specie liberalitatis imponit. Per-" dere iste sciet, donare nesciet. Stupra nunc, et comessa-" tiones, et fœminarum cœtus, volvit animo: hæc Princi-" patûs præmia putat; quorum libido ac voluptas penes " ipsum sit, rubor ac dedecus penes omnes. Nemo enim " umquam imperium, flagitio quæsitum, bonis artibus exer-" cuit. Galbam consensus generis humani, me Galba, " consentientibus vobis, Cæsarem dixit. Si respublica, et " senatus, et populus, vana nomina sunt: vestrâ, commili-" tones, interest, ne Imperatorem pessimi faciant. Legio-" num seditio adversùm duces suos audita est aliquandò: " vestra fides,[5] famaque, inlæsa ad hunc diem mansit: et " Nero quoque vos destituit, non vos Neronem. Minùs

[1] *Patris.* Galbæ.

[2] *Proximi motûs.* Quo Nero exauctoratus.

[3] *Imperatoris.* Neronis.

[4] *Muliebri ornatu.* Quippe qui et ipsa pedum vestigia unguento tingeret, ut dictum est infra inter Anecdota Neronis. Othonis speculum, aliosque muliebres ornatus, nec Semiramidi, nec Cleopatræ notos, carpit Juvenalis Satyr. II. 99 et seq.

[5] *Vestra fides.* Cohortem prætorianorum alloquebatur.

"triginta transfugæ,[1] et desertores, quos centurionem, aut "tribunum, sibi eligentes nemo ferret, imperium adsignabunt? Admittitis exemplum? et quiescendo commune "crimen facitis? Transcendet hæc licentia in provincias: et "ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos pertinebunt. "Nec est plus,[2] quod pro cæde Principis, quàm quod innocentibus datur: sed perinde à nobis donativum ob fidem, "quàm ab aliis pro facinore accipietis."

31. Dilapsis speculatoribus, certa cohors, non aspernata concionantem, ut turbidis rebus evenit, fortè magis, et nullo adhuc consilio,[3] parat signa, quàm quod posteà creditum est, insidiis et simulatione. Missus et Celsus Marius ad electos Illyrici exercitûs,[4] Vipsaniâ in porticu[5] tendentes. Præceptum Amulio Sereno et Domitio Sabino, primipilaribus,[6] "ut Germanicos milites è Libertatis atrio[7] arcesse"rent." Legioni classicæ diffidebatur, infestæ ob cædem commilitonum, quos primo statim introitu trucidaverat[8] Galba. Pergunt etiam in castra prætorianorum tribuni, Cetrius Severus, Subrius Dexter, Pompeius Longinus; si incipiens adhuc, et necdum adulta, seditio melioribus con-

[1] *Minùs triginta transfugæ.* Tres et viginti speculatores Othonem consalutaverant Imperatorem, ut dictum est supra cap. 27.

[2] *Nec est plus.* Nec plus vobis datur pro cæde Principis, quàm pro ejus salute vobis innocentibus dabitur.

[3] *Nullo adhuc consilio.* Vide not. et emend. ad Hist. I. 31.

[4] *Electos Illyrici exercitûs.* De quibus supra cap. 6. Iis notus esse potuit Marius Celsus, qui in Pannoniâ militaverat, ut vidimus Annal. XV. 25.

[5] *Vipsaniâ in porticu.* In Campo Martio, nec procul loco, ubi nunc *Palazzo della Accademia Ecclesiastica.* De hâc porticu Horatius, I. Ep. VI. 25.

Cùm benè notum
Porticus Agrippæ, et via te conspexerit Appî.

Hìc tendebat, seu tentoria habebat exercitus Illyricus.

[6] *Primipilaribus.* De primipilaribus dictum supra Annal. II. 11. not. inf.

[7] *Libertatis atrio.* Libertatis atrium, vigente republicâ, in monte Aventino exstructum. Manent ejus rudera prope templum Sanctæ Priscæ.

[8] *Trucidaverat.* Ut dictum est in Suppl. Ann. XVI. 95.

siliis flecteretur. Tribunorum Subrium et Cetrium milites adorti minis, Longinum manibus coercent, exarmantque: quia non ordine militiæ,[1] sed è Galbæ amicis, fidus Principi suo, et desciscentibus suspectior erat. Legio classica, nihil cunctata, prætorianis adjungitur. Illyrici exercitûs electi, Celsum infestis pilis[2] proturbant. Germanica vexilla diu nutavere;[3] invalidis adhuc corporibus, et placatis animis, quòd eos, à Nerone Alexandriam præmissos,[4] atque inde rursus longâ navigatione ægros, impensiore curâ Galba refovebat.

32. Universa jam plebs palatium implebat, mixtis servitiis, et dissono clamore, "cædem Othonis, et conjuratorum "exitium poscentium, ut si in circo, ac theatro, ludicrum "aliquod postularent." Neque illis judicium, aut veritas: quippe eodem die diversa pari certamine postulaturis: sed tradito more, quemcumque Principem adulandi, licentiâ acclamationum, et studiis inanibus. Interim Galbam duæ sententiæ distinebant. Titus Vinius "manendum intrà "domum, opponenda servitia, firmandos aditus, non eun- "dum ad iratos" censebat: "daret malorum pœnitentiæ, "daret bonorum consensui spatium: scelera impetu, bona

[1] *Non ordine militiæ.* Non ordine militiæ, sed gratiâ Galbæ, factus erat tribunus, fortè cùm exauctorati sunt Antonius Taurus et Antonius Naso, de quibus supra cap. 20.

[2] *Infestis pilis.* Vegetius, II. 15. *Hastile pedum quinque et semis, quod pilum vocabant, nunc spiculum dicitur, ad cujus jactum exercebantur præcipuè milites: quod arte et virtute directum, et scutatos pedites, et loricatos equites sæpe transverberabat.*

[3] *Diu nutavere.* Fidem Germanorum testatur Suet. in Galbâ, XX. *Illud mirum admodùm fuerit, neque præsentium quempiam opem Imperatori ferre conâtum, et omnes, qui arcesserentur, sprevisse nuntium, exceptâ Germanicorum vexillatione. Hi ob recens meritum, quòd se ægros et invalidos magnoperè fovisset, in auxilium advolavere: sed seriùs itinere devio per ignorantiam locorum retardati.*

[4] *Alexandriam præmissos.* Cùm Alexandriam proficisci velletNero, et bellum adversùs Ethiopas pararet. Vide Sueton. in Ner. XIX. et Suppl. Ann. XVI. 47.

"consilia morâ valescere. Denique eundi ultro, si ratio "sit, eamdem mox facultatem: regressus, si pœniteat, in "alienâ potestate."

33. "FESTINANDUM" ceteris videbatur, "antequàm "cresceret invalida adhuc conjuratio paucorum. Trepida- "turum etiam Othonem, qui furtim digressus,[1] ad ignaros "inlatus, cunctatione nunc, et segnitiâ terentium tempus, "imitari Principem discat. Non expectandum, ut, compo- "sitis castris, forum invadat, et prospectante Galbâ, Capi- "tolium adeat: dum egregius Imperator, cum fortibus "amicis, januâ ac limine tenus domum cludit,[2] obsidionem "nimirum toleraturus. Et præclarum in servis auxilium, "si consensus tantæ multitudinis, et quæ plurimùm valet, "prima indignatio languescat. Proinde intuta, quæ inde- "cora: vel, si cadere necesse sit, occurrendum discrimini. "Id Othoni invidiosius, et ipsis honestum." Repugnantem huic sententiæ Vinium, Laco minaciter invasit, stimulante Icelo, privati odii[3] pertinaciâ, in publicum exitium.

34. NEC diutiùs Galba cunctatus, speciosiora suadentibus accessit. Præmissus tamen in castra Piso, ut juvenis magno nomine, recenti favore, et infensus T. Vinio; seu quia erat, seu quia irati ita volebant: et faciliùs de odio creditur. Vix dum egresso Pisone, "occisum in castris "Othonem," vagus primùm et incertus rumor, mox, ut in magnis mendaciis, "interfuisse se" quidam, "et vidisse" adfirmabant, credulâ famâ, inter gaudentes, et incuriosos. Multi arbitrabantur compositum auctumque rumorem, mixtis jam Othonianis, qui ad evocandum Galbam, læta falsò vulgaverint.

[1] *Furtim digressus.* Otho è palatio furtim erat digressus, et ad ignaros prætorianos in castra illatus.

[2] *Domum cludit.* Antiquè dictum pro *claudit*; ut supra Annal. XVI. 28. not. inf. vidimus in nummis Neronis IANVM CLVSIT.

[3] *Privati odii.* In Vinium.

35. Tum verò non populus tantùm, et imperita plebs in plausus, et immodica studia, sed equitum plerique, ac senatorum, posito metu incauti, refractis palatii foribus, ruere intus, ac se Galbæ ostentare, "præreptam sibi ultionem" querentes. Ignavissimus quisque, et, ut res docuit, in periculo non ausurus, nimii verbis, linguæ feroces: nemo scire, et omnes adfirmare: donec inopiâ veri, et consensu errantium victus, sumto thorace,[1] Galba, inruenti turbæ, neque ætate, neque corpore sistens,[2] sellâ levaretur. Obvius, in palatio Julius Atticus speculator, cruentum gladium ostentans, "occisum à se Othonem" exclamavit. Et Galba, "Commilito," inquit, "quis jussit?"[3] insigni animo ad coercendam militarem licentiam, minantibus intrepidus, adversùs blandientes incorruptus.

36. Haud dubiæ jam in castris omnium mentes; tantusque ardor, ut non contenti agmine, et corporibus, in suggestu, in quo paulo antè aurea Galbæ statua[4] fuerat, medium inter signa Othonem vexillis circumdarent. Nec tribunis, aut centurionibus, adeundi locus: gregarius miles "caveri" insuper "præpositos" jubebat. Strepere cuncta clamoribus, et tumultu, et exhortatione mutuâ, non tamquam in populo, ac plebe, variis segni adulatione vocibus, sed, ut quemque adfluentium militum aspexerant, prensare manibus, complecti armis, collocare juxtà,[5] præire sacramentum,[6] modò Imperatorem militibus, modò Imperatori

[1] *Sumto thorace.* Sueton. in Galbâ, XIX. *Loricam induit linteam, quamquam haud dissimulans parùm adversùs tot mucrones profuturam.*

[2] *Sistens.* Meliùs, *resistens.*

[3] *Quis jussit?* Militem respondisse, *Fidem et Sacramentum*, Πιστιν καὶ τὸν ὅρκον ὃν ὤμοσε, tradit Plutarchus in Galbâ, p. 1065. Hæc omisit Tacitus, ne narratio languesceret, et ut Galba major videretur.

[4] *Galbæ statua.* De hoc usu vide Annal. XV. 29.

[5] *Collocare juxtà.* Juxta Othonem.

[6] *Præire sacramentum.* Cujus formulam habere mihi videtur Ammianus Marcellinus, XXI. 4. *Jussique universi*, milites, *in ejus*, Juliani, *nomen jurare solemniter, gladiis cervicibus suis admotis, sub execrationibus diris verbis juravere*

milites commendare. Nec deerat Otho protendens manus, adorare vulgum, jacere oscula, et omnia serviliter pro dominatione. Postquàm universa classicorum legio sacramentum ejus accepit, fidens viribus, et quos adhuc singulos exstimulaverat, accendendos in commune ratus, pro vallo castrorum ita cœpit.

37. "Quis ad vos processerim, commilitones, dicere "non possum: quia nec privatum me vocare sustineo, "Princeps à vobis nominatus; nec Principem, alio impe- "rante. Vestrum quoque nomen in incerto erit, donec "dubitabitur Imperatorem populi Romani in castris, an "hostem habeatis. Auditisne, ut pœna mea, et supplicium "vestrum simul postulentur? adeò manifestum est, neque "perire nos, neque salvos esse, nisi unà, posse. Et, cujus "lenitatis est Galba, jam fortasse promisit: ut qui, nullo "exposcente, tot millia innocentissimorum militum truci- "daverit. Horror animum subit, quotiens recordor feralem "introitum, et hanc solam Galbæ victoriam, cùm in oculis "Urbis decumari[1] deditos juberet, quos deprecantes in "fidem acceperat. His auspiciis Urbem ingressus, quam "gloriam ad Principatum adtulit, nisi occisi Obultronii "Sabini, et Cornelii Marcelli in Hispaniâ, Betui Chilonis "in Galliâ, Fonteii Capitonis in Germaniâ, Clodii Macri "in Africâ, Cingonii in viâ, Turpiliani in Urbe, Nymphidii "in castris? Quæ usquam provincia, quæ castra sunt, nisi "cruenta et maculata? aut, ut ipse prædicat, emendata et "correcta? Nam quæ alii scelera, hic remedia vocat: dum

conceptis, OMNES PRO EO CASUS, QUOAD VITAM PROFUDERINT, SI ID NECESSITAS EXEGERIT, PERLATUROS. Quæ secuti rectores omnesque Principis proximi fidem simili religione firmârunt. Aliud est generale militiæ sacramentum, de quo Vegetius, II. 5. matriculis inserti, *jurant milites, omnia se strenuè facturos, quæ præceperit imperator, numquam deserturos militiam, nec mortem recusaturos pro Romanâ republicâ.*

[1] *Decumari.* Vide Suppl. Ann. XVI. 95. De aliis cædibus ibidem dictum cap. 92. 93 et 94.

"falsis nominibus, severitatem pro sævitiâ, parsimoniam "pro avaritiâ, supplicia et contumelias vestras, disciplinam "appellat. Septem à Neronis fine menses sunt, et jam "plus rapuit Icelus, quàm quod Polycleti, et Vatinii, et "Helii, et Haloti[1] paraverunt. Minore avaritiâ ac licentiâ "grassatus esset T. Vinius, si ipse imperâsset: nunc et "subjectos nos habuit, tamquam suos: et viles, ut alienos. "Una illa domus[2] sufficit donativo, quod vobis numquam "datur, et quotidie exprobratur."[3]

38. "Ac ne qua saltem in successore Galbæ spes esset, "arcessit ab exilio, quem tristitiâ et avaritiâ sui simillimum[4] judicabat. Vidistis, commilitones, notabili tempestate,[5] etiam Deos infaustam adoptionem aversantes. "Idem senatûs, idem populi Romani animus est. Vestra "virtus expectatur, apud quos omne honestis consiliis "robur, et sine quibus, quamvis egregia, invalida sunt. "Non ad bellum vos, nec ad periculum voco: omnium "militum arma nobiscum sunt. Nec una cohors togata[6] "defendit nunc Galbam, sed detinet. Cùm vos aspexerit, "cùm signum meum[7] acceperit, hoc solum erit certamen, "quis mihi plurimum imputet. Nullus cunctationi locus

[1] *Et Haloti.* Polycletus, Vatinius, Helius, Halotus, famosi sub Nerone liberti, sæpe memorati in Annalium libris. De Haloto vide adhuc Suetonium in Galbâ, xv.

[2] *Una illa domus.* Titi Vinii domus. Ex magnitudine donativi, de quâ dictum supra in Suppl. Annal. xvi. 85. quàm opulenta fuerit Vinii domus æstimari potest.

[3] *Exprobratur.* Exprobrat enim, qui semper promittit.

[4] *Simillimum.* Pisonem.

[5] *Tempestate.* De quâ dictum est supra cap. 18.

[6] *Co ors togata.* Toga, vestis erat urhana, quam posito sago, seu vestimento militari, induebant milites, ne Urbs efferaretur, et castrorum speciem haberet. Togata erat cohors, quæ in palatio stationem agebat, ut dictum est supra cap. 29. Domitianum, quòd in Urbe resideret, Martem togatum appellavit Martialis, Epigram. vi. 76.

Ille sacri lateris custos, Martisque togati,
Credita cui summi castra fuere ducis.

[7] *Signum meum.* Ne hoc accipias de vexillo. Supra Annal. xiii. 2. Nero *signum more militiæ petenti tribuno dedit, OPTIMAE MATRIS.*

" est in eo consilio, quod non potest laudari, nisi perac- " tum." Aperire deinde armamentarium jussit: rapta statim arma, sine more et ordine militiæ, ut prætorianus, aut legionarius insignibus[1] suis distingueretur. Miscentur auxiliaribus, galeis scutisque. Nullo tribunorum centurionumve adhortante, sibi quisque dux, et instigator: et præcipuum pessimorum incitamentum, quòd boni mœrebant.

39. Jam exterritus Piso fremitu crebrescentis seditionis, et vocibus in Urbem usque resonantibus[2], egressum interim Galbam, et foro appropinquantem, assecutus erat: jam Marius Celsus, haud læta retulerat: cùm alii, " in palatium " redire," alii " Capitolium petere," plerique " rostra[3] " occupanda" censerent, plures tantùm sententiis aliorum contradicerent, utque evenit in consiliis infelicibus, optima viderentur, quorum tempus effugerat. Agitâsse Laco, ignaro Galbâ, de occidendo T. Vinio dicitur, sive ut pœnâ ejus animos militum mulceret, seu conscium Othonis[4] credebat, ad postremum vel odio. Hæsitationem adtulit tempus ac locus, quia, initio cædis orto, difficilis modus: et turbavere consilium trepidi nuntii, ac proximorum diffugia, languentibus omnium studiis, qui primò alacres fidem atque animum ostentaverant.

40. Agebatur huc illuc Galba, vario turbæ fluctuantis impulsu; completis undique basilicis ac templis,[5] lugubri

[1] *Insignibus.* Hæc prætorianorum, legionum, auxiliarium insignia videre est, in nummis, in veteribus monumentis, ac maximè in columnâ Trajanâ.

[2] *In Urbem usque resonantibus.* Castra enim prætoria tunc erant extra Urbem, ubi nunc *la Vigna del Noviziato de Padri Gesuiti.*

[3] *Rostra.* In ipso foro Romano.

[4] *Conscium Othonis. Quia Vinio vidua filia, cœlebs Otho, gener ac socer destinabantur,* ut dictum supra cap. 13.

[5] *Basilicis ac templis.* Maximè quæ erant in foro Romano, et ei vicina. Basilicas autem vulgari nunc sensu ne accipias. Basilicæ, ædes erant amplissimæ, ac magnificæ, ad jus dicendum negotiaque pertractanda constitutæ.

prospectu: neque populi, aut plebis ulla vox: sed attoniti vultus, et conversæ ad omnia aures: non tumultus, non quies: quale magni metûs et magnæ iræ silentium[1] est. Othoni tamen "armari plebem" nuntiabatur. Ire præcipites, et occupare pericula jubet. Igitur milites Romani, quasi Vologesen, aut Pacorum, avito Arsacidarum solio depulsuri, ac non Imperatorem suum, inermem et senem, trucidare pergerent, disjectâ plebe, proculcato senatu, truces armis, rapidis equis forum inrumpunt: nec illos Capitolii aspectus, et imminentium templorum[2] religio, et priores et futuri Principes terruere, quominùs facerent scelus, cujus ultor est quisquis successit.

41. Viso cominùs armatorum agmine, vexillarius comitantis Galbam cohortis ("Atilium Vergilionem fuisse" tradunt) dereptam Galbæ imaginem[3] solo adflixit. Eo signo manifesta in Othonem omnium militum studia, desertum fugâ populi forum, destricta adversùs dubitantes tela. Juxta Curtii lacum,[4] trepidatione ferentium Galba projectus è sellâ, ac provolutus est. Extremam ejus vocem, ut cuique odium, aut admiratio fuit, variè prodidere. Alii suppliciter interrogâsse, "quid mali meruisset? paucos "dies exsolvendo donativo" deprecatum. Plures obtulisse ultro percussoribus jugulum, "agerent ac ferirent, si "ita è republicâ videretur." Non interfuit occidentium quid diceret. De percussore non satis constat: quidam "Terentium, evocatum:"[5] alii "Lecanium:" crebrior

[1] *Iræ silentium.* Magna ira silet, et ardet: levis clamat, tumultuatur.

[2] *Imminentium templorum.* Templum Jovis Capitolini aliaque plurima Deorum templa in Capitolio imminebant foro Romano.

[3] *Galbæ imaginem.* Vexillo affixam.

[4] *Curtii lacum.* In foro Romano, ante rostra.

[5] *Terentium, evocatum. Evocatum*, officii nomen est. *Evocatos* Galba olim sibi addixerat, teste Suet. in Galbâ, x. *Delegit et equestris ordinis juvenes, qui manente anulorum aureorum usu, Evocati appellarentur, excubiasque circa*

fama tradidit "Camurium, quintædecimæ legionis militem, "impresso gladio, jugulum ejus hausisse." Ceteri crura brachiaque (nam pectus tegebatur)[1] fœdè laniavere: pleraque vulnera, feritate et sævitiâ, trunco jam corpori adjecta.

42. Titum inde Vinium invasere: de quo et ipso ambigitur, consumserit ne vocem ejus[2] instans metus, an proclamaverit, "non esse ab Othone mandatum, ut occi-"deretur." Quod seu finxit formidine, seu conscientiâ conjurationis confessus est: huc potiùs ejus vita famaque inclinat, ut conscius sceleris fuerit, cujus causa erat.[3] Ante ædem divi Julii[4] jacuit, primo ictu in poplitem, mox ab Julio Caro, legionario milite, in utrumque latus transverberatus.

43. Insignem illâ die virum Sempronium Densum ætas nostra vidit. Centurio is prætoriæ cohortis, à Galbâ custodiæ Pisonis[5] additus, stricto pugione, occurrens armatis, et scelus exprobrans, ac modò manu, modò voce, vertendo in se percussores, quamquam vulnerato Pisoni effugium dedit. Piso in ædem Vestæ[6] pervasit, exceptusque misericordiâ publici servi, et contubernio ejus abditus, non religione,[7] nec cærimoniis, sed latebrâ imminens exitium diffe-

cubiculum suum vice militum agerent. Alii erant *Evocati*, de quibus dixi supra Ann. II. 68. not. inf.

[1] *Pectus tegebatur.* Thorace, ut dictum est supra cap. 35.

[2] *Vocem ejus.* Sic apud Q. Curt. VII. 7. *per metum etiam suppressâ voce.*

[3] *Cujus causa erat.* Cùm Vinius Galbam *odio flagitiorum* oneràsset, ut rectè observat eruditus Savilius ex sup. cap. 6.

[4] *Ædem divi Julii.* In foro Romano.

[5] *Custodiæ Pisonis.* Vide not. et emend. ad Hist. I. 43.

[6] *In ædem Vestæ.* Quæ erat ædi D. Julii proxima, in clivo Palatini montis, et prope Palatii portam, ut dictum est supra Annal. XV. 41. not. inf.

[7] *Non religione.* Non Vestæ aram amplexus, non loci Vestaliumque cærimonias invocans, sed, quod tutius rebatur, contubernio servi publici, qui ædem illam curaret, abditus, hâc vili latebrâ imminens exitium differebat.

rebat: cùm advenere, missu Othonis, nominatim in cædem ejus ardentes, Sulpicius Florus, è Britannicis cohortibus, nuper à Galbâ civitate donatus,[1] et Statius Murcus, speculator: à quibus protractus Piso, in foribus templi trucidatur.

44. Nullam cædem[2] Otho majore lætitiâ excepisse, nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrâsse dicitur: seu tum primùm levata omni solicitudine mens, vacare gaudio cœperat: seu recordatio majestatis in Galbâ, amicitiæ in T. Vinio, quamvis immitem animum imagine tristi confuderat. Pisonis, ut inimici et æmuli, cæde lætari, jus fasque credebat. Præfixa contis capita gestabantur, inter signa cohortium, juxta Aquilam legionis, certatim ostentantibus cruentas manus, qui occiderant, qui interfuerant, qui verè, qui falsò, ut pulchrum et memorabile facinus, jactabant. Plures quàm centum et viginti libellos præmia exposcentium, ob aliquam notabilem illâ die operam, Vitellius posteà invenit: omnesque conquiri et interfici jussit; non honore Galbæ, sed tradito Principibus more, munimentum ad præsens,[3] in posterum ultionem.

45. Alium crederes senatum, alium populum: ruere cuncti in castra, anteire proximos, certare cum præcurrentibus, increpare Galbam, laudare militum judicium, exosculari Othonis manum: quantoque magis falsa erant, quæ

[1] *Civitate donatus.* Duas æneas tabulas honestæ missionis et civitatis à Galbâ datas laudavi supra in not. et emend. ad Annal. XIV. 27. De jure civitatis Romanæ dictum in not. et emend. ad Annal. XI. 23.

[2] *Nullam cædem.* Allato etiam Galbæ capite, *vociferatus fertur: Hoc nihil est, Commilitones; Pisonis mihi caput ostendite.* Ἀνακραγεῖν λέγουσιν, Οὐδέν ἐστι τοῦτο, ὦ συστρατιῶται· τὴν Πείσωνός μοι κεφαλὴν δείξατε. Plutarch. in Galbâ, p. 1062.

[3] *Munimentum ad præsens.* More principibus tradito ultionem in posterum, et post mortem etiam Principis exigendam, præcipuum esse ad præsentem regnantis securitatem munimentum. Jam antè dixerat cap. 40. *Scelus, cujus ultor est quisquis successit.*

fiebant, tanto plura facere. Nec aspernabatur singulos Otho, avidum et minacem militum animum, voce vultuque temperans. Marium Celsum, consulem designatum,[1] et Galbæ usque in extremas res amicum fidumque, ad supplicium expostulabant, industriæ ejus innocentiæque, quasi malis artibus, infensi. Cædis et prædarum initium, et optimo cuique perniciem quæri apparebat: sed Othoni nondum auctoritas inerat ad prohibendum scelus; jubere jam poterat. Ita, simulatione iræ, "vinciri" jussum, et "majores pœnas daturum" adfirmans, præsenti exitio subtraxit.

46. OMNIA deinde arbitrio militum acta. Prætorii præfectos sibi ipsi legêre; Plotium Firmum, è manipularibus quondam, tum vigilibus præpositum, et, incolumi adhuc Galbâ, partes Othonis secutum. Adjungitur Licinius Proculus, intimâ familiaritate Othonis, suspectus consilia ejus fovisse. Urbi Flavium Sabinum[2] præfecere, judicium Neronis secuti, sub quo eamdem curam obtinuerat, plerisque Vespasianum fratrem in eo respicientibus. Flagitatum, "ut vacationes,[3] præstari centurionibus solitæ,

[1] *Consulem designatum.* De quo supra Hist. I. 14.

[2] *Flavium Sabinum.* Fratrem Vespasiani, laudatum à Suetonio in Vespas. I. et sæpe infra memorandum.

[3] *Ut vacationes.* Non perpetuas militiæ, sed munerum temporarias vacationes et à gravissimis oneribus immunitates, ingenti pretio centurionibus exsoluto redimebant milites; et ideo quasi tributum annuum pendere tenebantur. Quod dum centurionibus solverent, quarta pars cujusque manipuli spargebatur per commeatus, *Angl. furloughs*, aut in ipsis castris vagabatur: neque modum oneris quisquam, neque genus quæstûs pensi habebat. Per latrocinia, per raptus, per servilia ministeria, connitentibus centurionibus, militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisque miles, labore ac sævitiâ fatigari, donec vacationem emeret. Ubi emtæ vacationis sumtibus exhaustus, et insuper socordiâ elanguerat, redibat in manipulum, et ad militiæ munera, inops pro locuplete, et iners pro strenuo. Vidimus supra militum querelas ob vacationum pretia, Annal. I. 17 et 35. infirmatas quoque fuisse legiones promiscuis militum commeatibus dictum est, Ann. XV. 10.

"remitterentur." Namque gregarius miles, ut tributum annuum, pendebat. Quarta pars manipuli, sparsa per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolveret; neque modum oneris quisquam, neque genus quæstûs pensi habebat: per latrocinia et raptus, aut servilibus ministeriis, militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisque miles, labore ac sævitiâ fatigari, donec vacationem emeret: ubi sumtibus exhaustus, socordiâ insuper elanguerat, inops pro locuplete, et iners pro strenuo, in manipulum redibat: ac rursus alius atque alius, eâdem egestate ac licentiâ corrupti, ad seditiones et discordias, et ad extremum, bella civilia ruebant. Sed Otho, ne vulgi largitione,[1] centurionum animos averteret, "fiscum suum "vacationes annuas exsoluturum" promisit: rem haud dubiè utilem, et à bonis posteà Principibus, perpetuitate disciplinæ, firmatam. Laco præfectus, tamquam in insulam seponeretur, ab evocato,[2] quem ad cædem ejus Otho præmiserat, confossus. In Martianum Icelum, ut in libertum, palam animadversum.

47. Exacto per scelera die, novissimum malorum fuit lætitia. Vocat senatum prætor Urbanus:[3] certant adulationibus ceteri magistratus. Accurrunt patres: decernitur Othoni "tribunicia potestas,[4] et nomen Augusti, et omnes

[1] *Vulgi largitione.* Vulgo, id est manipularibus militibus, largitus est Otho vacationum, centurionibus præstari solitarum, remissionem; at, ne hâc largitione, centurionum animos averteret, quasi suis commodis fraudarentur, fiscum suum vacationes annuas iis exsoluturum promisit.

[2] *Ab evocato.* De evocatis jam dictum est supra cap. 41.

[3] *Vocat senatum prætor Urbanus.* Interfectis duobus consulibus Galbâ et Vinio, eorum munia obibat prætor Urbanus. Ita Cic. Ep. x. 12. *Placuit nobis, ut statim ad Cornutum, prætorem Urbanum, literas deferremus: qui, quòd consules aberant, consulare munus sustinebat more majorum.*

[4] *Tribunicia potestas.* Fuit in museo Collegii Ludovici Magni nummus argenteus: IMP. OTHO CAESAR AVG. TR. P. capite nudo. In posticâ parte, PAX ORBIS TERRARUM. Pax stans cum caduceo et ramo oleæ.

"Principum honores," adnitentibus cunctis abolere convicia ac probra, quæ promiscuè jacta, hæsisse animo ejus nemo sensit: omisisset offensas, an distulisset, brevitate imperii in incerto fuit. Otho, cruento adhuc foro, per stragem jacentium, in Capitolium,[1] atque inde in palatium[2] vectus, "concedi corpora sepulturæ, cremarique" permisit. Pisonem Verania[3] uxor, ac frater Scribonianus, T. Vinium Crispina filia composuere, quæsitis redemtisque capitibus,[4] quæ venalia interfectores servaverant.

48. Piso unum et tricesimum ætatis annum explebat, famâ meliore, quàm fortunâ. Fratres ejus[5] Magnum Claudius, Crassum Nero interfecerant. Ipse diu exul, quatriduo Cæsar, properatâ adoptione, ad hoc tantùm majori fratri prælatus est, ut prior occideretur. T. Vinius quinquaginta septem annos variis moribus egit. Pater illi è prætoriâ familiâ, maternus avus è proscriptis. Primâ militiâ[6] infamis, legatum Calvisium Sabinum[7] habuerat: cujus uxor, malâ cupidine visendi situm castrorum, per noctem militari habitu ingressa, cùm vigilias et cetera militiæ munia eâdem

[1] *In Capitolium.* Ut grates Jovi Capitolino ageret.

[2] *In palatium.* Domum Augustam. Prima hæc Othonis Principis tempora illustrat Suet. in Oth. VII. *Vergente jam die ingressus senatum, positâque brevi ratione, quasi raptus de publico, et suscipere imperium vi coactus, gesturusque communi omnium arbitrio, palatium petit.*

[3] *Verania.* Veraniam precibus caput Pisonis accepisse testatur Plutarchus in Galbâ, p. 1066. Τὴν δὲ Πείσωνος (κεφαλὴν) ἡ γυνὴ ἔλαβεν Οὐρανίου δεηθεῖσα. Pro Οὐρανίου emendandum Οὐερανία, ut eruditis omnibus compertum. De Veraniâ, ejusque morte ac Reguli fraude vide Plinium, Ep. II. 20.

[4] *Redemtisque capitibus.* Vinii caput filia ejus Crispina redemit, decem millibus sestertiûm, *Angl.* 83*l.* 6*s.* 8*d.* teste Plutarcho in Galbâ, p. 1066.

[5] *Fratres ejus.* De his vide Stemma Crassi ac Pisonis in not. et emend. ad Hist. I. 14.

[6] *Primâ militiâ.* In Pannoniâ.

[7] *Calvisium Sabinum.* De Calvisio Sabino ejusque uxore Corneliâ vide Suppl. Annal. VIII. 16. Fortè idem est de quo Seneca Ep. 27. *Calvisius Sabinus memoriâ nostrâ fuit dives: et patrimonium habebat libertini et ingenium. Numquam vidi hominem beatum indecentiùs.*

lasciviâ temerâsset, in ipsis principiis[1] stuprum ausa: et criminis hujus reus T. Vinius arguebatur. Igitur jussu C. Cæsaris[2] oneratus catenis: mox, mutatione temporum,[3] dimissus, cursu honorum inoffenso, legioni post præturam præpositus, probatusque, servili deinceps probro respersus est, tamquam scyphum aureum in convivio Claudii furatus; et Claudius posterâ die soli omnium Vinio fictilibus ministrari[4] jussit. Sed Vinius proconsulatu Galliam Narbonensem severè integrèque rexit: mox Galbæ amicitiâ in abruptum tractus, audax, callidus, promtus, et, prout animum intendisset, pravus, aut industrius, eâdem vi. Testamentum T. Vinii magnitudine opum inritum: Pisonis supremam voluntatem paupertas firmavit.

49. Galbæ corpus diu neglectum,[5] et licentiâ tenebrarum plurimis ludibriis vexatum, dispensator Argius,[6] è prioribus servis,[7] humili sepulturâ, in privatis ejus hortis[8]

[1] *In ipsis principiis.* Ubi erant aquilæ, signa, castrorum numina. Vide quæ de principiis notata sunt supra Annal. I. 61. not. inf.

[2] *C. Cæsaris.* Caii Caligulæ.

[3] *Mutatione temporum.* Occiso Caligulâ, imperante Claudio.

[4] *Fictilibus ministrari.* Eadem vide apud Plutarchum in Galbâ, p. 1058.

[5] *Diu neglectum.* Sueton. in Galbâ, XX. Galba *jugulatus est ad lacum Curtii, ac relictus, ita uti erat, donec gregarius miles à frumentatione rediens abjecto onere caput ei amputavit. Et quoniam capillo præ calvitie arripere non poterat, in gremium abdidit. Mox inserto per os pollice, ad Othonem detulit. Ille lixis calonibusque donavit: qui hastâ suffixum, non sine ludibrio circùm castra portârunt, acclamantes identidem: "Galba, cupidè fruaris ætate tuâ." Maximè irritati ad talem jocorum petulantiam, quòd ante paucos dies exierat in vulgus, laudanti cuidam formam suam, ut adhuc floridam et vegetam, respondisse eum:*

Ἔτι μοι μένος ἔμπεδόν ἐστιν.

Id est, *adhuc mihi vires integræ sunt:* ex Homero, Iliad. V. 254.

[6] *Dispensator Argius.* Dispensator dicebatur servus, quem dominus Kalendario, id est, credendis et exigendis pecuniis, præponebat. Vide Digest. lib. XII. Tit I. de Rebus creditis. leg. 41. ex Africano.

[7] *E prioribus servis.* E servis, quos ante Principatum Galba habuerat.

[8] *In privatis ejus hortis.* Hæc, et quæ sequuntur, distinctiùs explicat Suet. in Galbâ, XX. Galbæ caput *Patrobii Neroniani libertus*

contexit. Caput per lixas calonesque[1] suffixum, laceratumque ante Patrobii tumulum (libertus is Neronis punitus à Galbâ fuerat) posterâ demum die repertum, et cremato jam corpori admixtum est. Hunc exitum habuit Ser. Galba, tribus et septuaginta annis,[2] quinque Principes prosperâ fortunâ emensus, et alieno imperio felicior, quàm suo. Vetus in familiâ nobilitas,[3] magnæ opes: ipsi medium

centum aureis, Angl. 100*l. redemtum, eo loco, ubi jussu Galbæ animadversum in patronum fuerat, abjecit. Serò tandem dispensator Argius, et hoc, et ceterum truncum in privatis ejus hortis Aureliæ viæ sepulturæ dedit.* De Patrobio, Neronis liberto, à Galbâ occiso, dictum est in Suppl. Annal. XVI. 97.

[1] *Lixas calonesque.* Auctore Acrone in Horat. I. Serm. II. 44. *Calones sunt ministri militum, liberi homines: lixæ verò sunt servi proprii eorumdem.*

[2] *Tribus et septuaginta annis.* Ita Plutarchus in Galbâ, p. 1056. Victor, in Epitome, et Eutropius. At juxta Dionem, LXIV. p. 730. natus erat tantùm duos et septuaginta annos. Suet. autem non sibi constat: ait enim in Galbâ, XXIII. *Periit tertio et septuagesimo ætatis anno:* contra verò cap. IV. *Servius Galba Imperator, Marco Valerio Messalâ, Cneio Lentulo consulibus natus est, nono Kalendas Januarii.* Ergò natus est tantùm exeunte A. U. C. 751. nec periit *tertio et septuagesimo,* sed ineunte *primo et septuagesimo ætatis anno* Huic sententiæ favet Cl. Reimarus, quòd Dio, LVI. p. 589. tradit Galbam accepisse togam virilem A. U. C. 767. Sexto Apuleio et Sexto Pompeio consulibus. Incertum tamen argumentum, cùm Caius vicesimo ætatis anno togam sumserit, teste Suetonio, in Caio Calig. X. Oraculum Delphicum priori et vulgari sententiæ suffragatur: Nero enim, *consulto Delphis Apolline, septuagesimum ac tertium annum cavendum sibi audivit, quasi eo demum obiturus, ac nihil conjectans de ætate Galbæ,* Sueton. in Ner. XL. Videtur ergò Suetonii libros errare in notâ consulum; idque tanto probabiliùs, quòd *Lentulo* non prænomen fuerit *Cneio,* sed *Lucio,* ut constat ex Tesserâ gladiatoriâ apud Muratori, *Thesaurus Inscript.* Vol. I. p. CCXCVIII. n. 2.

L. LENTV. M. MES. COS.

[3] *In familiâ nobilitas.* Vidimus supra cap. 15. Sulpiciæ ac Lutatiæ familiæ decora; quibus fabulas addebat Galba, teste Suet. in Galb. II. *Imperator Stemma in atrio proposuit, quo paternam originem ad Jovem: maternam, ad Pasiphaen, Minois uxorem referret.* Eruditus Harduinus, *Selecta Opera,* p. 726. nummum è Cimelio D. Foucault publicavit, ΛΟΥΚ. ΛΙΒ. ΣΟΥΛΠ. ΓΑΛΒΑ. ΚΑΙΣ. ΣΕΒ. id est, *Lucius Livius Sulpicius Galba Cæsar Augustus,* capite laureato; Victoria. In aversâ parte, ΚΡΑΤΗΣΙΣ. id est, *Imperium.* Ex hoc nummo novum et veteribus scriptoribus incognitum Galbæ stemma fabricavit. Fabulæ sunt.

ingenium, magis extra vitia, quàm cum virtutibus. Famæ nec incuriosus, nec venditator. Pecuniæ alienæ non appetens, suæ parcus, publicæ avarus. Amicorum libertorumque, ubi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens: si mali forent, usque ad culpam ignarus. Sed claritas natalium, et metus temporum obtentui,[1] ut, quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigebat ætas, militari laude apud Germanias floruit: proconsul Africam moderatè: jam senior, citeriorem Hispaniam[2] pari justitiâ continuit: major privato visus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax imperii, nisi imperâsset.

50. Trepidam Urbem, ac simul atrocitatem recentis sceleris, simul veteres Othonis mores paventem, novus insuper "de Vitellio" nuntius exterruit, ante cædem Galbæ suppressus, ut tantùm superioris Germaniæ exercitum descivisse crederetur. Tum "duos,[3] omnium mortalium impudicitiâ, ignaviâ, luxuriâ, deterrimos, velut ad perdendum imperium fataliter electos," non senatus modò et eques, queis aliqua pars et cura reipublicæ, sed vulgus quoque palam mœrere. Nec jam recentia sævæ pacis exempla, sed repetitâ bellorum civilium memoriâ, "captam totiens suis exercitibus Urbem, vastitatem Italiæ, direptiones provinciarum, Pharsaliam, Philippos, et Perusiam ac Mutinam,[4]" nota publicarum cladium

Nummus in ipsis Galbiani Imperii initiis cusus est. Inde *Lucius* appellatur *pro Servio*, ut apud Suet. in Galbâ, IV. *Livius* autem adulatoriè vocatur, ob affinitatem cum Liviâ, ut dictum est supra in Suppl. Annal. XVI. 93.

[1] *Obtentui.* Prætextui erat.

[2] *Citeriorem Hispaniam.* Vide Suppl. Annal. XVI. 67.

[3] *Duos.* Othonem et Vitellium.

[4] *Perusiam ac Mutinam.* Pharsalicis in campis pugnavere Julius Cæsar et Pompeius A. U. C. 706. Ad Mutinam atrox fuit prælium inter M. Antonium et consules Hirtium et Pansam, A. U. C. 711. Cum Bruto et Cassio Octavius et Antonius in Thessaliâ ad urbem Philippos decertavere A. U. C. 712. L. Antonium, Antonii triumviri fratrem, Perusiæ inclusum, ad deditionem compulit Octavius A. U. C. 714. Pharsalia, nunc *Farsa:* Philippi periere. Perusia, *Perugia:* Mutina, *Modena.*

nomina, loquebantur. "Prope eversum orbem etiam cùm "de principatu inter bonos[1] certaretur: sed mansisse "C. Julio, mansisse Cæsare Augusto victore, imperium; "mansuram fuisse, sub Pompeio Brutoque, rempublicam. "Nunc pro Othone, an pro Vitellio, in templa ituros? "Utrasque impias preces, utraque detestanda vota, inter "duos, quorum bello solum id scires, deteriorem fore, "qui vicisset." Erant, qui Vespasianum, et arma Orientis augurarentur: et, ut potior utroque Vespasianus, ita bellum aliud, atque alias clades horrebant. Et ambigua de Vespasiano fama:[2] solusque omnium ante se Principum in melius mutatus est.

51. Nunc initia causasque motûs Vitelliani expediam. Cæso cum omnibus copiis Julio Vindice,[3] ferox prædâ gloriâque exercitus, ut cui, sine labore ac periculo, ditissimi belli victoria evenisset, expeditionem et aciem, præmia quàm stipendia malebat: diuque infructuosam et asperam militiam toleraverat, ingenio loci cœlique,[4] et severitate disciplinæ; quam in pace inexorabilem discordiæ civium resolvunt, paratis utrimque corruptoribus, et perfidiâ impunitâ. Viri, arma, equi,[5] ad usum, et ad decus, supererant. Sed ante bellum, centurias tantùm suas turmasque noverant: exercitus finibus provinciarum[6] discernebantur. Tum adversùs Vindicem contractæ legiones, seque et Gallias expertæ, quærere rursus arma, novasque discordias: nec "socios,"[7] ut olim, sed "hostes et victos" vocabant. Nec deerat pars Galliarum, quæ Rhenum adcolit, easdem

[1] *Inter bonos.* Certè neque Othonis, neque Vitellii vitiis oneratos.

[2] *Fama.* Olim Caio Caligulæ erat adulatus; Cænidi quoque obnoxius. Vide Suet. in Vespasian. II. III et IV.

[3] *Julio Vindice.* Ut dictum est in Suppl. Annal. XVI. 66.

[4] *Loci cœlique.* Germaniæ.

[5] *Arma, equi.* Victoriæ præmia, superato Vindice, Gallisque debellatis.

[6] *Finibus provinciarum.* Inferioris et superioris Germaniæ.

[7] *Nec socios.* Nec Gallos, socios, ut olim, sed hostes et victos vocabant.

partes[1] secuta, ac tum acerrima instigatrix adversùs *Galbianos:* hoc enim nomen, fastidito Vindice, indiderant. Igitur Sequanis Æduisque,[2] ac deinde, prout opulentia civitatibus erat, infensi, expugnationes urbium, populationes agrorum, raptus penatium hauserunt animo: super avaritiam et arrogantiam, præcipua validiorum vitia, contumaciâ Gallorum inritati, qui "remissam sibi à Galbâ quartam "tributorum partem, et publicè donatos,[3] in ignominiam "exercitûs" jactabant. Accessit callidè vulgatum, temerè creditum, "decumari legiones, et promtissimum quemque "centurionum dimitti:" undique atroces nuntii, sinistra ex Urbe fama; infensa Lugdunensis colonia, et pertinaci pro Nerone fide[4] fœcunda rumoribus. Sed plurima ad fingendum credendumque materies in ipsis castris, odio, metu, et, ubi vires suas respexerant, securitate.

52. Sub ipsas superioris anni Calendas Decembres Aulus Vitellius, inferiorem Germaniam ingressus, hiberna legionum cum curâ adierat: redditi plerisque ordines, remissa ignominia, adlevatæ notæ:[5] plura ambitione, quædam judicio: in quibus sordem et avaritiam Fonteii Capitonis,[6] adimendis adsignandisve militiæ ordinibus, integrè mutaverat. Nec consularis legati mensurâ,[7] sed in majus omnia

[1] *Easdem partes.* Legionum et Verginii, ut dictum supra in Suppl. Annal. xvi. 78.

[2] *Sequanis Æduisque.* Julii Vindicis partes secutis. Vide Suppl. Annal. xvi. loc. cit.

[3] *Publicè donatos.* Publicè donatos finibus, seu agris, Treverorum aliarumque civitatum, Vindici infensarum: quod in ignominiam exercitûs, qui Vindicem debellaverat, factum videbatur.

[4] *Pro Nerone fide.* Ob beneficium à Nerone recens acceptum, de quo dictum est Annal. xvi. 13. Neroni addicta, Galbæ infensa.

[5] *Adlevatæ notæ.* Erasæ, aut saltem mollitæ notæ, quæ nominibus, in tabulis censualibus, apponebantur. Idem testatur Suet. in Vitell. viii. *Castra verò ingressus nihil cuiquam poscenti negavit: atque etiam ultro ignominiosis notas, reis sordes, damnatis supplicia, demsit.* De notis vide Suet. in Claud. xvi.

[6] *Fonteii Capitonis.* De quo dictum in Suppl. Ann. xvi. 77 et 92.

[7] *Consularis legati mensurâ.* Nec eæ liberalitates pro consularis legati mensurâ, sed in majus, ut Principalis animi indicia felici-

accipiebantur. Et Vitellius[1] apud severos humilis, Ita comitatem bonitatemque[2] faventes vocabant, quòd sine modo, sine judicio, donaret sua, largiretur aliena: simul, aviditate imperandi,[3] ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur. Multi in utroque exercitu sicut modesti quietique, ita mali et strenui: sed profusâ cupidine, et insigni temeritate, legati legionum, Alienus Cæcina, et Fabius Valens: è quibus Valens, infensus Galbæ, tamquam detectam à se Verginii cunctationem,[4] oppressa Capitonis consilia,[5] ingratè tulisset,[6] instigare Vitellium, "ardorem militum" ostentans. "Ipsum celebri ubique famâ: nullam in Flacco "Hordeonio[7] moram: adfore Britanniam: secutura Ger"manorum auxilia: malè fidas provincias: precarium seni "imperium, et brevi transiturum: panderet modò sinum,

tatisque pignora, accipiebantur. Atque ut hâc popularitate apud severos, humilis habebatur, ita apud faventes, comis et bonus. Ii enim comitatem bonitatemque vocabant, quòd Princeps facilis et prodigus sine modo, sine judicio, donaret sua, largiretur aliena.

[1] *Et Vitellius.* Fortè scriptum olim, *apud severos humilis, ita comitatem bonitatemque,* &c. Sic certè mallem: nec ita salebrosa foret oratio.

[2] *Comitatem bonitatemque,* Ut noscatur ingenium hominis, quo fortè numquam extitit magis spernendus, paulo longiora afferam ex Suet. in Vitell. VII. *Vitellium advenientem malè animatus erga Principem exercitus, pronusque ad res novas, libens ac supinis manibus excepit, velut dono Deûm oblatum, tertiò consulis filium, ætate integrâ, facili ac prodigo animo. Quam veterem de se persuasionem Vitellius recentibus etiam experimentis auxerat, totâ viâ caligatorum quoque militum obvios exosculans: perque stabula ac diversoria, mulionibus ac viatoribus præter modum comis: ut manè singulos, jamne jentâssent sciscitaretur, seque fecisse ructu quoque ostenderet.*

[3] *Aviditate imperandi.* Simul avidi, ut Imperatorem haberent Vitellium, seu ut imperaret Vitellius, ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur. Hæc enim aviditas militibus inerat, non autem segni præpinguis ac ventrosi Vitellii ingenio. De hâc, rarâ quidem, non tamen insolenti, dicendi ratione vide not. et emend. ad Hist. I. 52.

[4] *Verginii cunctationem.* Tacit. supra cap. 8. *Nec statim pro Galbâ Verginius.*

[5] *Oppressa Capitonis consilia.* Ut dictum est in Suppl. Annal. XVI. 92.

[6] *Ingratè tulisset.* Nullo reddito sibi præmio, ut rectè explicat Illustr. Huetius.

[7] *Flacco Hordeonio.* De quo supra Hist. I. 9.

"et venienti fortunæ occurreret. Meritò dubitâsse Verginium, equestri familiâ, ignoto patre: imparem, si recepisset imperium: tutum, si recusâsset. Vitellio tres patris consulatus, censuram, collegium Cæsaris,[1] et imponere jampridem Imperatoris dignationem, et auferre privati securitatem." Quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis, quàm ut speraret.

53. At in superiore Germaniâ, Cæcina, decorâ juventâ, corpore ingens, animi immodicus, scito sermone, erecto incessu, studia militum inlexerat. Hunc juvenem Galba, quæstorem in Bæticâ,[2] impigrè in partes suas transgressum, legioni præposuit: mox compertum publicam pecuniam avertisse, ut peculatorem flagitari jussit. Cæcina ægrè passus,[3] miscere cuncta, et privata vulnera[4] reipublicæ malis operire statuit. Nec deerant in exercitu semina discordiæ, quòd et bello adversùs Vindicem universus adfuerat,[5] nec, nisi occiso Nerone, translatus in Galbam, atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniæ præventus erat. Et Treveri ac Lingones, quasque alias civitates atrocibus edictis, aut damno finium Galba perculerat,[6] hibernis legionum propiùs miscentur.[7] Unde seditiosa colloquia, et inter paganos[8] corruptior

[1] *Collegium Cæsaris.* Pater Vitellii fuerat ter consul, censor, collega Claudii Cæsaris. Vide quæ dicta sunt supra Hist. I. 9.

[2] *In Bæticâ.* Bætica, nunc *Grenada*, *Seville*, *Cordova*, *a part of Jaen and Estremadura.*

[3] *Ægrè passus.* Id dedecoris ægrè passus.

[4] *Privata vulnera.* Cùm postulatus fuisset peculatûs. Qui pecuniam publicam averterat, seu in suos usus verterat, lege Juliâ peculatûs tenebatur.

[5] *Universus adfuerat.* Ut dictum est in Suppl. Annal. XVI. 78.

[6] *Perculerat.* Quòd contra Vindicem steterant. Vide Suppl. Ann. XVI. loc. cit. et cap. 92.

[7] *Propiùs miscentur.* Ob vicinitatem.

[8] *Inter paganos.* Miles corruptior est inter paganos, quàm in castris. Pagani dicuntur ii, qui non militant. Sic passim in Digestorum libris, ac maximè Digest. Lib. XXXV. Tit. 2. ad legem Falcidiam. leg. 96. ex Scævolâ. *Miles, si, dum paganus erat, fecerit testamentum, militiæ tempore codi-*

miles, et in Verginium favor,[1] cuicumque alii profuturus.

54. Miserat civitas Lingonum,[2] vetere instituto, dona legionibus, dextras, hospitii insigne.[3] Legati eorum, in squalorem mœstitiamque compositi, per principia,[4] per contubernia, modò "suas injurias," modò "civitatum vicinarum[5] præmia," et ubi pronis militum auribus accipiebantur "ipsius exercitûs pericula et contumelias" conquerentes, accendebant animos. Nec procul seditione aberant, cùm Hordeonius Flaccus "abire legatos," utque occultior digressus esset, "nocte castris excedere" jubet. Inde atrox rumor, adfirmantibus plerisque, "interfectos, ac nisi ipsi consulerent, fore, ut acerrimi militum, et præsentia conquesti, per tenebras, et inscitiam ceterorum, occiderentur." Obstringuntur inter se tacito fœdere legiones. Adsciscitur auxiliorum miles, primò suspectus, tamquam, circumdatis cohortibus alisque, impetus in legiones pararetur, mox eadem acriùs volvens: faciliore inter malos consensu ad bellum, quàm in pace ad concordiam.

55. Inferioris tamen Germaniæ legiones, solemni Calendarum Januariarum sacramento pro Galbâ adactæ,

cillos: lex Falcidia in codicillis locum non habet: in testamento locum habebit. Ut *Paganos* Romani dixere, qui non militarent; ita *paganos* dicimus, qui Deo non militant.

[1] *In Verginium favor.* Quem Principem fecissent, ni ipse restitisset; utì vidimus in Suppl. Ann. xvi. 89.

[2] *Civitas Lingonum.* Quæ in Nerónis fide perstiterat, ut dictum est supra in Suppl. Ann. xvi. 78.

[3] *Dextras, hospitii insigne.* Lingones miserant legatos, qui dona ferrent legionibus, et cum illis dextras, hospitii insigne, conjungerent. Inde in nummis toties ocurrunt duæ manus junctæ, cum variâ epigraphe, FIDES EXERCITVVM: CONCORDIA EXERCITVVM: CONSENSVS EXERCITVVM.

[4] *Per principia.* De quibus jam supra cap. 48.

[5] *Civitatum vicinarum.* Quæ, Vindicis partes secutæ, à Galbâ præmiis fuerant publicè donatæ; ut sæpe dictum est supra.

multâ cunctatione, et raris primorum ordinum vocibus: ceteri silentio, proximi cujusque audaciam expectantes; insitâ mortalibus naturâ, properè sequi, quæ piget inchoare. Sed ipsis legionibus inerat diversitas animorum. Primani, quintanique turbidi adeò, ut quidam saxa in Galbæ imagines jecerint: quintadecima ac sextadecima legiones, nihil, ultra fremitum et minas, ausæ, initium erumpendi circumspectabant. At in superiori exercitu,[1] quarta ac duoetvicesima legiones, iisdem hibernis[2] tendentes, ipso Calendarum Januariarum die dirumpunt imagines Galbæ: quarta legio promtiùs, duoetvicesima cunctanter, mox consensu, ac ne reverentiam imperii exuere viderentur, *senatûs populique Romani* obliterata jam nomina sacramento advocabant: nullo legatorum tribunorumve pro Galbâ nitente; quibusdam, ut in tumultu, notabiliùs turbantibus. Non tamen quisquam in modum concionis, aut suggestu[3] locutus: neque enim erat adhuc, cui imputaretur.[4]

56. SPECTATOR flagitii Hordeonius Flaccus, consularis legatus, aderat, non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus; sed segnis, pavidus,[5] et socordiâ innocens. Quatuor centuriones duoetvicesimæ legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, cùm protegerent Galbæ imagines, impetu militum abrepti, vinctique. Nec cuiquam ultra fides, aut memoria prioris sacramenti: sed, quod in seditionibus accidit, unde plures erant, omnes fuere. Nocte, quæ Calendas Januarias secuta est, in coloniam Agrippi-

[1] *Exercitu.* In superioris Germaniæ exercitu. De IV et XXII. ceterisque legionibus, quæ in his bellis passim memorantur, vide not. et emend. ad Hist. II. 6.

[2] *Iisdem hibernis.* Mogontiaci, *Mentz.*

[3] *Aut suggestu.* Exstruebatur enim tribunal, ex quo dux auctorque rebellionis seditiosos adloquebatur, ut vidimus supra Annal. I. 18.

[4] *Cui imputaretur.* Neque enim erat in eo tumultu, qui ducem se ostentaret.

[5] *Segnis, pavidus.* Eadem vitia, causasque vidimus supra cap. 9.

nensem[1] aquilifer quartæ legionis epulanti Vitellio nuntiat, "quartam et duoetvicesimam legiones, projectis Galbæ "imaginibus, in senatûs et populi Romani verba jurâsse." Id sacramentum inane visum: "occupari nutantem fortu-"nam, et offerri Principem" placuit. Missi à Vitellio ad legiones legatosque, qui "descivisse à Galbâ superiorem "exercitum" nuntiarent: "proinde aut bellandum ad-"versùs desciscentes, aut si concordia et pax placeat, "faciendum Imperatorem: et minore discrimine sumi "Principem, quàm quæri."

57. Proxima legionis primæ hiberna erant,[2] et promtissimus è legatis Fabius Valens. Is die postero coloniam Agrippinensem cum equitibus legionis auxiliariorumque ingressus, *Imperatorem* Vitellium consalutavit.[3] Secutæ ingenti certamine ejusdem provinciæ legiones: et superior exercitus, speciosis senatûs populique Romani nominibus relictis, tertium Nonas Januarias Vitellio accessit: scires illum priore biduo non penes rempublicam[4] fuisse. Ardorem exercituum Agrippinenses, Treveri, Lingones æquabant, "auxilia, equos, arma, pecunias" offerentes, ut

[1] *Coloniam Agrippinensem.* Nunc *Cologne.* Vide originem coloniæ supra Annal. XII. 27.

[2] *Hiberna erant.* Quæ erant Bonnæ, nunc *Bonn.*

[3] *Vitellium consalutavit.* Rem fusiùs narrat Suet. in Vitell. VIII. *Vix dum mense transacto,* quo Vitellius in Germaniam inferiorem venerat, *neque diei, neque temporis habitâ ratione, ac jam vespere subitò à militibus è cubiculo raptus, ita ut erat in veste domesticâ, Imperator est consalutatus: circumlatusque per celeberrimos vicos, strictum divi Julii gladium tenens, detractum delubro Martis, atque in primâ gratulatione porrectum sibi à quodam: nec antè in prætorium rediit, quàm flagrante triclinio ex conceptu camini: tum quidem consternatis, et quasi omine adverso anxiis omnibus, inquit: Bono animo estote, nobis alluxit: nullo sermone alio apud milites usus.*

[4] *Non penes rempublicam.* Unde cognosceres exercitum illum, qui priore biduo, projectis Galbæ imaginibus, in senatûs et populi Romani verba juraverat, non penes rempublicam fuisse; id est, non id egisse reipublicæ studio, sed ob aversam à Galbâ voluntatem.

quisque corpore, opibus, ingenio validus. Nec principes modò coloniarum, aut castrorum, quibus præsentia ex affluenti,[1] et partâ victoriâ magnæ spes: sed manipuli quoque, et gregarius miles, viatica sua, et balteos,[2] phalerasque, insignia armorum argento decora, loco pecuniæ tradebant: instinctu, et impetu, et avaritiâ.[3]

58. IGITUR, laudatâ militum alacritate, Vitellius, ministeria principatûs, per libertos agi solita,[4] in equites Romanos disponit: vacationes[5] centurionibus ex fisco numerat: sævitiam militum, plerosque ad pœnam exposcentium, sæpiùs approbat, partim simulatione vinculorum frustratur. Pompeius Propinquus, procurator Belgicæ, statim interfectus. Julium Burdonem, Germanicæ classis præfectum astu subtraxit. Exarserat in eum iracundia exercitûs, tamquam crimen, ac mox insidias Fonteio Capitoni struxisset. Grata erat memoria Capitonis: et apud sævientes occidere palam, ignoscere non nisi fallendo licebat. Ita custodiâ habitus: et post victoriam demum, stratis jam militum odiis, dimissus est. Interim, ut piaculum, objicitur centurio Crispinus, qui se sanguine Capitonis cruentaverat: eòque et postulantibus manifestior, et punienti vilior fuit.

59. JULIUS deinde Civilis periculo exemtus, præpotens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur. Et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes, quar-

[1] *Ex affluenti.* Id est, affluenter. Nempe in præsens divites, et ex partâ victoriâ magna sperabant.

[2] *Viatica sua, et balteos.* Viaticum est pecunia ad sumtus viæ, ut patet ex Ulpiano. Digest. Lib. XII. Tit. 1. de Rebus creditis. Leg. 17. Vide quoque Suet. in Jul. LXVIII. Balteus, cingulum erat è corio bullatum, quo ab humeris ensis suspendebatur. Phaleræ hoc in loco sunt ornamenta equorum, in quibus vulgò plurimum erat argenti.

[3] *Et avaritiâ.* Majoris lucri spe.

[4] *Agi solita.* Maximè Claudio ac Nerone Principibus.

[5] *Vacationes.* De his vacationibus dictum supra cap. 46.

tædecimæ legionis auxilia, tum discordiâ temporum à legione digressæ: prout inclinâssent, grande momentum,[1] sociæ aut adversæ. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium, centuriones, de quibus supra retulimus,[2] occidi jussit, damnatos fidei crimine, gravissimo inter desciscentes. Accessere partibus Valerius Asiaticus, Belgicæ provinciæ legatus, quem mox Vitellius generum adscivit: et Junius Blæsus, Lugdunensis Galliæ rector, cum Italicâ legione,[3] et alâ Taurinâ,[4] Lugduni tendentibus. Nec in Ræticis copiis[5] mora, quominùs statim adjungerentur. Ne in Britanniâ quidem dubitatum.

60. Præerat Trebellius Maximus,[6] per avaritiam et sordes contemtus exercitui invisusque. Accendebat odium ejus Roscius Cælius, legatus vicesimæ legionis, olim discors, sed occasione civilium armorum atrociùs proruperat. Trebellius "seditionem et confusum ordinem disciplinæ" Cælio; "spoliatas et inopes legiones" Cælius Trebellio objectabat: cùm interim, fœdis legatorum certaminibus, modestia exercitûs corrupta, eòque discordiæ ventum, ut auxiliarium quoque militum conviciis proturbatus, et aggregantibus se Cælio cohortibus alisque, desertus Trebellius ad Vitellium perfugerit: quies provinciæ, quamquam remoto consulari, mansit: rexere legati legionum, pares jure, Cælius audendo potentior.

[1] *Grande momentum.* Sic de Curione, quem egregiè laudat Lucanus, IV. 719.

Momentumque fuit, mutatus Curio, rerum.

[2] *Supra retulimus.* Cap. 56.

[3] *Italicâ legione.* Primâ Italicâ legione. Vide not. et emend. ad Hist. II. 6.

[4] *Alâ Taurinâ.* Ita dicta à Taurinis *antiquâ Ligurum stirpe,* Plin. III. 17. quorum urbs princeps erat Augusta Taurinorum, nunc *Turin.*

[5] *In Ræticis copiis.* De quibus plura infra cap. 68.

[6] *Trebellius Maximus.* Segnis, et nullis castrorum experimentis, ut dicetur infra in Vit. Agric. XVI.

61. Adjuncto Britannico exercitu, ingens viribus opibusque Vitellius, duos duces, duo itinera bello destinavit. Fabius Valens "allicere, vel si abnuerent, vastare Gallias, "et Cottianis Alpibus[1] Italiam inrumpere;" Cæcina "propiore transitu, Peninis jugis[2] degredi" jussus. Valenti inferioris exercitûs electi, cum aquilâ quintæ legionis et cohortibus alisque, ad quadraginta millia armatorum data: triginta millia Cæcina è superiore Germaniâ ducebat, quorum robur legio unaetvicesima fuit: addita utrique Germanorum auxilia, è quibus Vitellius suas quoque copias supplevit, totâ mole belli secuturus.

62. Mira inter exercitum Imperatoremque diversitas. Instare miles, "arma" poscere, "dum Galliæ trepident, "dum Hispaniæ cunctentur: non obstare hiemem, neque "ignavæ pacis moras: invadendam Italiam, occupandam "Urbem: nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi "facto magis, quàm consulto, opus esset." Torpebat Vitellius, et fortunam principatûs inerti luxu ac prodigis epulis præsumebat, medio diei temulentus, et saginâ gravis:[3]

[1] *Cottianis Alpibus.* Cottianæ Alpes, quibus Italiam irrumpere jussus est Valens, nunc dicuntur *the passage of Briançon, near Suze:* quo in loco Cottius, Alpium Cottiarum rex, in amicitiam Octaviani Augusti Principis receptus, molibus magnis exstruxerat compendiarias et viantibus opportunas vias, teste Ammiano Marcellino, xv. 9.

[2] *Peninis jugis.* Penina juga, seu Peninæ Alpes, quibus degressus est Cæcina, nunc vocitantur *the passage of Great St. Bernard.* Malè Plinius, III. 17. Alpes *Pæninas* scripsit, quòd *his Pœnos—transîsse memorant.* Alpes Peninæ appellantur à voce Celticâ *Pen,* quæ caput, verticem, significat. Ibi colebatur Deus Peninus, ut docet vetus Inscriptio, quam à Grævio accepit Gudius, p. LIV. num. 6.

LVCIVS. LYCILIVS
DEO. PENINO
OPTIMO
MAXIMO
DONVM. DEDIT.

Non Peninis jugis, sed viâ, quæ nunc vocatur *Mount Genevre,* transiere Pœni.

[3] *Saginâ gravis.* Suet. in Vit II. XVII. *Erat in eo,* Vitellio, *enormis proceritas, facies rubida plerumque ex vinolentiâ, venter obesus.*

cùm tamen ardor et vis militum ultro ducis munia implebat, ut si adesset Imperator, et strenuis, vel ignavis, spem metumque adderet. Instructi intentique "signum profec- "tionis" exposcunt. Nomen *Germanici*[1] Vitellio statim additum: *Cæsarem* se appellari etiam victor prohibuit.[2] Lætum augurium Fabio Valenti, exercituique, quem in bellum agebat, ipso profectionis die aquila[3] leni meatu, prout agmen incederet, velut dux viæ, prævolavit: longumque per spatium, is gaudentium militum clamor, ea quies interritæ alitis fuit, ut haud dubium magnæ et prosperæ rei omen acciperetur.

63. Et Treveros quidem, ut socios, securi adiere. Divoduri[4] (Mediomatricorum[5] id oppidum est) quamquam omni comitate exceptos, subitus pavor exterruit, raptis repentè armis, ad cædem innoxiæ civitatis; non ob prædam,

[1] *Nomen Germanici.* Sueton. in Vitell. VIII. *Cognomen Germanici delatum ab universis cupidè recepit: Augusti distulit: Cæsaris in perpetuum recusavit.* Tum cusus fuit nummus argenteus, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni: A. VITELLIVS IMP. GERMAN. Caput Vitellii laureatum. In posticâ parte, FIDES EXERCITVVM. Dextræ duæ junctæ. Fuit in eodem Museo nummus alter argenteus, A. VITELLIVS GERM. IMP. AVG. TR. P. Caput Vitellii laureatum. In aversâ parte, XVVIR SAC. FAC. id est, *quindecimvir sacris faciendis:* tripus cum Delphino, et infra avis corvus, aut cornix, cujus usus plurimus in præsagiis.

[2] *Victor prohibuit.* Datum tamen Cæsaris nomen in provinciis testatur nummus, in Ægypto cusus, quem publici juris fecit Cl. Pellerin, *Mélange de Médailles*, Vol. I. p. 228. Tab. XIII. n. 3. ΩΛΟΥ. ΟΥΙΤ. ΚΑΙΣ. ΣΕΒ. ΓΕΡΜ. ΑΥΤ. Id est, *Auli Vitellii Cæsaris Augusti Germanici Imperatoris:* caput Vitellii laureatum. Ex aversâ parte, L A. id est, *anno primo:* Victoria stans dextrâ coronam, lævâ oleam tenet. Ni fortasse cusus sit hic nummus, cùm Vitellius, superstitione ductus, nomen Cæsaris posteà usurpavit, ut dicetur infra Hist. III. 58.

[3] *Aquila.* De hâc aquilarum specie diximus supra Annal. II. 17. not. inf. Posteà quoque in bellis Germanicis, ducibus Carolo V. et Ferdinando, Archiduce Cardinali, prævolavere aquilæ; ut videre est in *Pompâ Introitûs Ferdinandi*, p. 2.

[4] *Divoduri.* Hodie *Metz.*

[5] *Mediomatricorum.* Mediomatrici, nunc *Metz and Verdun.*

aut spoliandi cupidine, sed furore et rabie, et causis incertis, eòque difficilioribus remediis; donec precibus ducis mitigati, ab excidio civitatis temperavere; cæsa tamen ad quatuor millia hominum. Isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universæ civitates, cum magistratibus et precibus, occurrerent, stratis per vias pueris fœminisque; quæque alia placamenta [1] hostilis iræ, non quidem in bello, sed pro pace tendebantur.

64. NUNTIUM de cæde Galbæ, et imperio Othonis, Fabius Valens in civitate Leucorum [2] accepit. Nec militum animus in gaudium, aut formidinem permotus: bellum volvebat. Gallis cunctatio exemta, et in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio et metus. Proxima Lingonum civitas erat, fida partibus: benignè excepti, modestiâ certavere: sed brevis lætitia fuit, cohortium intemperie, quas à legione quartadecimâ, ut supra memoravimus,[3] digressas, exercitui suo Fabius Valens adjunxerat. Jurgia primùm: mox rixa inter Batavos et legionarios. Dum his, aut illis, studia militum adgregantur, prope in prælium exarsere; ni Valens, animadversione paucorum, oblitos jam Batavos imperii admonuisset. Frustra adversùs Æduos quæsita belli causa. Jussi "pecuniam atque arma deferre," gratuitos insuper commeatus [4] præbuere: quod Ædui formidine, Lugdunenses gaudio fecere. Sed legio Italica et ala Taurina [5] abductæ. Cohortem duodevicesimam [6] Lugduni, solitis sibi hibernis,[7] relinqui placuit. Manlius Valens,

[1] *Placamenta.* Velamenta, infulæ, et quæque alia hostilis iræ placamenta, etsi bellum non foret, pro pace tamen tendebantur. Vide infra cap. 66.

[2] *Civitate Leucorum.* Nunc *Toul.*

[3] *Memoravimus.* Supra cap. 59.

[4] *Gratuitos insuper commeatus.* Gratuita cibaria ad exercitûs alimoniam.

[5] *Ala Taurina.* De quâ supra cap. 59.

[6] *Cohortem duodevicesimam.* Sic infra cap. 80. memoratur septimadecima cohors.

[7] *Solitis sibi hibernis.* Vide supra Annal. III. 41.

legatus Italicæ legionis, quamquam benè de partibus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit: secretis eum criminationibus infamaverat Fabius ignarum, et quò incautior deciperetur, palam laudatum.

65. VETEREM inter Lugdunenses Viennensesque discordiam[1] proximum bellum accenderat: multæ invicem clades, crebriùs infestiùsque, quàm ut tantùm propter Neronem Galbamque pugnaretur. Et Galba reditus Lugdunensium, occasione iræ, in fiscum verterat.[2] Multus contra in Viennenses honor: unde æmulatio, et invidia, et uno amne[3] discretis connexum odium. Igitur Lugdunenses exstimulare singulos militum, et in eversionem Viennensium impellere, "obsessam ab illis coloniam suam,[4] adjutos "Vindicis conatus, conscriptas nuper legiones in præsidium "Galbæ" referendo. Et ubi causas odiorum prætenderant, magnitudinem prædæ ostendebant. Nec jam secreta exhortatio, sed publicæ preces: "Irent ultores, exscinderent "sedem Gallici belli:[5] cuncta illic externa et hostilia:[6] se "coloniam Romanam, et partem exercitûs, et prosperarum

[1] *Discordiam.* De quâ dictum supra in Suppl. Ann. XVI. 78.

[2] *In fiscum verterat.* Cùm Gallos, Vindici adversatos, puniret. Vide Suppl. Ann. XVI. 92.

[3] *Uno amne.* Rhodano, *the Rhone.*

[4] *Coloniam suam.* Claudius Imperator, natus Lugduni, urbem hanc coloniam fecit, vocavitque, ut constat ex veteribus monumentis, C. C. C. AVG. LVG. Id est, *Coloniam Claudiam Copiam Augustam Lugdunensem.* Inscriptum quoque veteri Taurobolio, COLON. COPIAE. AVG. LVG. Vide Cl. de Colonia, *Histoire Littéraire de la ville de Lyon.* Vol. I. p. 128 et seq.

[5] *Gallici belli.* Quod gestum erat pro Vindice adversùs Neronem.

[6] *Cuncta illic externa et hostilia.* Ob partes Galbæ, quas secuti erant Viennenses. Alioquin Vienna fuit quoque colonia Romana, et Lugdunensi coloniâ antiquior. Id tamen discriminis in utrâque coloniâ fuit, ut observat eruditus Lacarry, *Historia coloniarum*, p. 192. quòd Lugdunum colonia fuerit Romani juris, Vienna Italici. Sic tollitur difficultas, in quâ hæsere docti viri Lipsius et de Marca.

"adversarumque rerum socios: si fortuna contra daret,[1] "iratis ne relinquerentur."

66. His et pluribus in eumdem modum perpulerant, ut ne legati quidem, ac duces partium, restingui posse iracundiam exercitûs arbitrarentur: cùm haud ignari discriminis sui Viennenses, velamenta et infulas[2] præferentes, ubi agmen incesserat, arma, genua, vestigia prensando, flexere militum animos. Addidit Valens trecenos[3] singulis militibus sestertios: tum vetustas dignitasque coloniæ[4] valuit, et verba Fabii, salutem incolumitatemque Viennensium commendantis, æquis auribus accepta: publicè tamen armis mulctati,[5] privatis et promiscuis copiis,[6] juvere militem. Sed fama constans fuit, "ipsum Valentem magnâ "pecuniâ emtum." Is diu sordidus, repentè dives, mutationem fortunæ malè tegebat, accensis egestate longâ cupidinibus, immoderatus, et inopi juventâ, senex prodigus. Lento deinde agmine, per fines Allobrogum[7] et Vocontiorum[8] ductus exercitus: ipsa itinerum spatia, et stativorum mutationes venditante duce, fœdis pactionibus adversùs

[1] *Contra daret.* Si fortuna adversa esset, ne Viennensibus iratis relinquerentur. Jam dictum supra Annal. XV. 13. *Quotiens fortuna contra daret.*

[2] *Velamenta et infulas.* Quæ erant supplicum insignia. Sic apud Livium, XXIV. 30. *ramos oleæ ac velamenta alia supplicum porrigentes, orare, ut reciperent sese, receptosque tutarentur.*

[3] *Trecenos.* Trecenos sestertios, *Angl.* 2*l.* 10*s.* At cùm Valens, ut vidimus supra cap. 61 et 64. quadraginta hominum millibus legionem Italicam et alam Taurinam addidisset, Viennenses solvêre *Angl.* 113,875*l.* Prætereà ipse Valens multâ pecuniâ emtus.

[4] *Vetustas dignitasque coloniæ.* Quam Claudius Imperator *ornatissimam valentissimamque Viennensium coloniam* in oratione suâ appellavit. Vide hanc orationem in not. et emend. ad Ann. XI. 24.

[5] *Armis mulctati.* Jussi sunt arma deferre, ut de Æduis dictum supra cap. 64.

[6] *Promiscuis copiis.* Juvere militem non tantùm privatis commeatibus, sed promiscuis quoque; id est, ad totius exercitûs usum sepositis.

[7] *Allobrogum.* Allobroges, nunc *part of Dauphiné and Savoy.*

[8] *Vocontiorum.* Vocontii nunc *Vaison and Die, in Dauphiné.*

possessores agrorum, et magistratus civitatum, adeò minaciter, ut Luco [1] (municipium id Vocontiorum est) faces admoverit, donec pecuniâ mitigaretur: quotiens pecuniæ materia deesset, stupris et adulteriis exorabatur. Sic ad Alpes perventum.

67. PLUS prædæ ac sanguinis Cæcina hausit. Inritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens,[2] olim armis virisque, mox memoriâ nominis clara, de cæde Galbæ ignari, et Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia ac festinatio unaetvicesimæ legionis: rapuerant pecuniam missam in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur: ægrè id passi Helvetii, interceptis epistolis, quæ nomine Germanici exercitûs ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem et quosdam militum in custodiâ retinebant. Cæcina, belli avidus, proximam quamque culpam, antequàm pœniteret, ultum ibat. Mota properè castra: vastati agri: direptus, longâ pace in modum municipii exstructus, locus, amœno salubrium aquarum [3] usu frequens: missi ad Rætica auxilia nuntii, ut versos in legionem [4] Helvetios à tergo adgrederentur.

[1] *Luco.* Plin. III. 5. *Vocontiorum civitatis fœderatæ duo capita, Vasio,* nunc *Vaison, et Lucus Augusti,* nunc *Luc.* Pars tamen maxima Luci aquis tegitur.

[2] *Helvetii, Gallica gens.* Qui, teste Julio Cæsare, Bell. Gall. I. 1. *reliquos Gallos virtute præcedunt, quòd ferè quotidianis prœliis cum Germanis contendunt, cùm aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.* Helvetii tunc multo latiùs habitabant, quàm quos nunc dicimus Helvetios, *the Swiss.*

[3] *Salubrium aquarum.* Unde municipium illud dicebatur Aquæ, nunc *Baden, in Switzerland.* Inter alia vetera monumenta, in Inscriptione ibi repertâ, et Antonino Caracallæ nuncupatâ, memoratur RESP. AQV. id est, *respublica Aquensis.* Vide Plantinum, *Helvetia antiqua et nova,* p. 283.

[4] *Versos in Legionem.* Ut aggrederentur à tergo Helvetios, qui arma verterant in legionem unametvicesimam, illatam sibi injuriam ulturi.

68. Illi, ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quamquam primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, non arma noscere, non ordines sequi, non in unum consulere: exitiosum adversùs veteranos prælium, intuta obsidio, dilapsis vetustate mœnibus: hinc Cæcina cum valido exercitu, inde Ræticæ alæ cohortesque, et ipsorum Rætorum juventus, sueta armis, et more militiæ exercita: undique populatio et cædes: ipsi in medio [1] vagi, abjectis armis, magna pars saucii, aut palantes, in montem Vocetium [2] perfugere. Ac statim, immissâ cohorte Thracum, depulsi, et, consectantibus Germanis Rætisque, per sylvas atque in ipsis latebris trucidati. Multa hominum millia cæsa, multa sub coronâ venumdata.[3] Cùmque, dirutis omnibus, Aventicum,[4] gentis caput, justo agmine peteretur, missi qui dederent civitatem, et deditio accepta. In Julium Alpinum è principibus, ut concitorem belli, Cæcina animadvertit: ceteros veniæ, vel sævitiæ Vitellii reliquit.

69. Haud facile dictu est, legati Helvetiorum minùs placabilem Imperatorem, an militem invenerint: "civitatis excidium" poscunt; tela ac manus in ora legatorum intentant. Ne Vitellius quidem minis ac verbis temperabat: cùm Claudius Cossus, unus ex legatis, notæ facundiæ, sed dicendi artem aptâ trepidatione occultans, atque eò validior, militis animum mitigavit: ut est mos vulgo; mutabile subitis, et tam pronum in misericordiam, quàm immodicum sævitiâ fuerat: effusis lacrymis, et meliora

[1] *In medio.* Inter Romanum exercitum et Rætica auxilia.

[2] *Montem Vocetium.* Nunc *the mountain of Boetzberg.* Pars est montis Juræ.

[3] *Sub coronâ venumdata.* De hoc usu dictum satis Annal. XIII. 39.

[4] *Aventicum.* Germanicè appellatur *Wiflispurg.* Gallicè, servato veteri nomine, dicitur *Avenches.* Splendorem urbis, quæ olim gentis fuit caput, testantur adhuc multa monumenta, quæ, de patriâ, de literis optimè meritus, edidit eruditus Schmidt, *Recueil d'Antiquités trouvées à Avenches, à Culm, et en d'autres lieux de la Suisse.*

constantiùs postulando, impunitatem salutemque civitati impetravere.

70. Cæcina paucos in Helvetiis moratus dies, dum sententiæ Vitellii certior fieret, simul transitum Alpium parans, lætum ex Italiâ nuntium accipit, "alam Syllanam [1] "circa Padum [2] agentem, sacramento Vitellii accessisse." Proconsulem [3] Vitellium Syllani in Africâ habuerant: mox à Nerone, ut in Ægyptum præmitterentur,[4] exciti, et ob bellum Vindicis revocati, ac tum in Italiâ manentes, instinctu decurionum, qui Othonis ignari, Vitellio obstricti, robur adventantium legionum et famam Germanici exercitûs attollebant, transiere in partes: et ut donum aliquod novo Principi, firmissima Transpadanæ regionis municipia, Mediolanum, ac Novariam, et Eporediam, ac Vercellas,[5] adjunxere. Id Cæcinæ per ipsos compertum. Et quia præsidio alæ unius latissima pars Italiæ defendi nequibat, præmissis Gallorum, Lusitanorum, Britannorumque cohortibus, et Germanorum vexillis, cum alâ Petrinâ,[6] ipse paululum cunctatus, num Ræticis jugis [7] in Noricum flecteret,

[1] *Alam Syllanam.* Vide not. et emend. ad Hist. I. 70.

[2] *Circa Padum.* Padus, nunc *the Po,* Græcis dictus Eridanus, ac pœnâ Phaëtontis illustratus: vectigalibus aquis nobilior, *triginta flumina in mare Adriaticum defert,* Plin. III. 16.

[3] *Proconsulem.* Sueton. in Vitell. V. Vitellius *Proconsulatum Africæ—administravit*- - Quâ *in provinciâ singularem innocentiam præstitit biennio continuato, cùm succedenti fratri legatus substitisset.*

[4] *Præmitterentur.* Cùm bellum in Æthiopes pararet, ut dictum est in Suppl. Annal. XVI. 47.

[5] *Eporediam, ac Vercellas.* Mediolanum, *Milan;* Novariam, *Novara, in the Milanese:* Eporediam, *Ivrée;* Vercellas, *Vercelli, in Piedmont.* De Eporediâ, Plinius, III. 17. *Oppidum Eporedia, Sibyllinis à populo Romano conditum jussis. Eporedias Galli bonos equorum domitores vocant.* Vide et Velleium Paterculum, I. 15. In veteri inscriptione, *Théâtre de Savoie,* Vol. I. p. 105. memoratur P. METELLVS DECVRIO EPOREDIAE IIVIR, id est, *duumvir.*

[6] *Alâ Petrinâ.* De hâc alâ dictum supra in not. et emend. ad Annal. XI. 4.

[7] *Ræticis jugis.* Rætica juga, nunc *the mountains in the Grison country:* pars est Alpium altissima.

adversùs Petronium ibi procuratorem,[1] qui concitis auxiliis, et interruptis fluminum pontibus, fidus Othoni putabatur. Sed metu, ne amitteret præmissas jam cohortes alasque, simul reputans plus gloriæ retentâ Italiâ, et ubicumque certatum foret, Noricos in cetera victoriæ præmia cessuros, Penino[2] subsignanum militem[3] itinere, et grave legionum agmen,[4] hibernis adhuc Alpibus traduxit.

71. OTHO interim, contra spem omnium, non deliciis, neque desidiâ torpescere: dilatæ voluptates, dissimulata luxuria, et cuncta ad decorem imperii composita. Eòque plus formidinis adferebant falsæ virtutes, et vitia reditura. Marium Celsum,[5] consulem designatum, per speciem vinculorum, sævitiæ militum subtractum,[6] acciri in Capitolium jubet: clementiæ titulus, è viro claro, et partibus inviso, petebatur. Celsus, constanter servatæ erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum ultro imputavit.[7] Nec Otho, quasi ignosceret, sed, ne hostis metum reconciliationis[8]

[1] *Ibi procuratorem.* Petronius erat Norici procurator. Vide not. et emend. ad cap. 70.

[2] *Penino.* Penino itinere, seu Peninis jugis, de quibus supra cap. 61.

[3] *Subsignanum militem.* Cùm Cæcinæ agmen constaret legionariis et auxiliaribus, ut dictum est supra cap. 61. videretur hic subsignano milite auxilia, quæ sua signa sequebantur, significari: at infra Hist. IV. 33. subsignanus miles ab auxiliis distinguitur et de legionariis quoque dicitur. Quæ tamen inter se pugnare ne existimes: at probant subsignanum militem dici eos, qui sub signis, vexillis, non verò sub aquilis, erant; seu auxiliares, seu vexillarii, seu lecti è legionibus forent. Id constat ex locis inter se collatis Hist. I. 70. et Hist. III. 24 et 33.

[4] *Legionum agmen.* Ergò præter unametvicesimam legionem, de quâ supra cap. 61. aderant adhuc multæ cohortes legionum IV et XXII. de quibus supra cap. 55.

[5] *Marium Celsum.* Jam memoratum supra cap. 14. 31 et 39.

[6] *Subtractum.* Vide supra cap. 45.

[7] *Ultro imputavit.* Exemplo fidei erga Galbam constanter servatæ, se æquè fidelem fore Othoni demonstravit. Ita exemplum ultro Othoni imputatum. Jam dictum supra cap. 38. *hoc solum erit certamen, quis mihi plurimùm imputet.*

[8] *Metum reconciliationis.* Ne Vitellius, qui hostis erat, adhiberet metum reconciliationis, ut Othonem formidabiliorem invisiorem-

adhiberet, statim inter intimos amicos habuit, et mox bello inter duces delegit: mansitque Celso, velut fataliter,[1] etiam pro Othone fides integra, et infelix. Læta primoribus civitatis, celebrata in vulgus Celsi salus, ne militibus quidem ingrata fuit, eamdem virtutem admirantibus,[2] cui irascebantur.

72. Par inde exultatio, disparibus causis consecuta, impetrato Tigellini exitio. Sophonius Tigellinus,[3] obscuris parentibus, fœdâ pueritiâ, impudicâ senectâ, præfecturam vigilum et prætorii, et alia præmia virtutum, quia velociùs erat vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam, et virilia scelera exercuit: corrupto ad omne facinus Nerone, quædam ignaro ausus, ac postremò ejusdem desertor ac proditor. Unde non alium pertinaciùs ad pœnam flagitavere,[4] diverso adfectu, quibus odium Neronis inerat, et quibus desiderium. Apud Galbam T. Vinii potentiâ defensus, prætexentis "servatam ab eo filiam:" et haud dubiè servaverat, non clementiâ (quippe tot interfectis) sed effugio in futurum: quia pessimus quisque, diffidentiâ præsentium mutationem pavens, adversùs publicum odium privatam gratiam præparat: unde nulla innocentiæ cura, sed vices impunitatis. Eò infensior populus, additâ ad vetus Tigellini odium recenti T. Vinii invidiâ, concurrere è totâ Urbe in palatium ac fora, et, ubi plurima vulgi licentia,

que faceret. Nec aliter Illustr. Huetius, ne, accepto inclementiùs Celso, metum Vitellio injiceret, *quominùs sibi reconciliari vellet.*

[1] *Velut fataliter.* Ut olim pro Galbâ, sic etiam pro Othone mansit Celso fides integra: sed, velut fato, utrique Principi infelix. Celsus enim sub ipso Vitellio consulatum retinuit, ut dicetur infra Hist. II. 60.

[2] *Admirantibus.* Sic quoque de Camillò Livius, v. 26. *Magna militum ira: sed severitate imperii victi, eamdem virtutem et oderant, et mirabantur.*

[3] *Tigellinus.* Sæpe memoratus in Annal. Libris XIV. XV et XVI. Vide quoque quæ Tigellinum spectant in not. et emend. ad Annal. XIV. 51.

[4] *Flagitavere.* Sed frustra; eum defendente Titi Vinii potentiâ, ut dictum est in Suppl. Annal. XVI. 97.

in circum ac theatra effusi, seditiosis vocibus obstrepere: donec Tigellinus, accepto apud Sinuessanas aquas[1] supremæ necessitatis nuntio, inter stupra concubinarum, et oscula, et deformes moras, sectis novaculâ faucibus, infamem vitam fœdavit etiam exitu sero et inhonesto.

73. Per idem tempus expostulata ad supplicium Calvia Crispinilla,[2] variis frustrationibus, et adversâ dissimulantis Principis famâ, periculo exemta est: magistra libidinum Neronis, transgressa in Africam ad instigandum in arma Clodium Macrum,[3] famem populo Romano haud obscurè molita, totius posteà civitatis gratiam obtinuit, consulari matrimonio subnixa, et apud Galbam, Othonem, Vitellium inlæsa: mox potens pecuniâ, et orbitate, quæ bonis malisque temporibus juxtà valent.

74. Crebræ interim, et muliebribus blandimentis infectæ, ab Othone ad Vitellium epistolæ, offerebant "pecuniam et gratiam, et quemcumque quietis locum prodigæ vitæ legisset." Paria Vitellius ostentabat, primò molliùs, stultâ utrimque et indecorâ simulatione: mox, quasi rixantes, stupra et flagitia invicem objectavere; neuter falsò. Otho, revocatis, quos Galba miserat, legatis,[4] rursus alios ad utrumque Germanicum exercitum, et ad legionem Italicam, easque, quæ Lugduni agebant,[5] copias, specie senatûs misit. Legati apud Vitellium remansere, promtiùs, quàm ut retenti viderentur. Prætoriani, quos, per simulationem officii, legatis Otho adjunxerat, remissi,

[1] *Sinuessanas aquas.* De quibus dictum supra Ann. xii. 66. not. inf.

[2] *Calvia Crispinilla.* Hanc libidinum Neronis magistram ministramque vidimus supra in Suppl. Annal. xvi. 52.

[3] *Clodium Macrum.* Vide supra Hist. i. 7.

[4] *Legatis.* De his dictum supra Hist. i. 74.

[5] *Lugduni agebant.* Supra Hist. i. 59.

antequàm legionibus miscerentur.[1] Addidit epistolas Fabius Valens, nomine Germanici exercitûs, ad prætorias et Urbanas cohortes, de viribus partium magnificas, et concordiam offerentes. Increpabat ultro, "quòd tanto antè[2] "traditum Vitellio imperium ad Othonem vertissent." Ita promissis simul, ac minis tentabantur; "ut bello impares, in pace nihil amissuri:" neque ideo prætorianorum fides mutata.

75. Sed insidiatores ab Othone in Germaniam, à Vitellio in Urbem missi: utrisque frustra fuit; Vitellianis impunè, per tantam hominum multitudinem, mutuâ ignorantiâ fallentibus: Othoniani, novitate vultûs, omnibus invicem ignaris, prodebantur. Vitellius literas ad Titianum, fratrem Othonis, composuit, "exitium ipsi filioque ejus" minitans, "ni incolumes sibi mater ac liberi[3] servarentur." Et stetit domus utraque: sub Othone, incertum an metu; Vitellius victor, clementiæ gloriam tulit.

76. Primus Othoni fiduciam addidit ex Illyrico nuntius, jurâsse in eum Dalmatiæ, ac Pannoniæ, et Mœsiæ legiones. Idem ex Hispaniâ allatum: laudatusque per edictum Cluvius Rufus:[4] et statim cognitum est, conversam ad Vitellium Hispaniam. Ne Aquitania quidem, quamquam à Julio Cordo in verba Othonis obstricta, diu mansit. Nusquam fides, aut amor: metu ac necessitate huc illuc muta-

[1] *Legionibus miscerentur.* Ne legiones illas à Vitellii fide averterent, ad Othonem converterent.

[2] *Tanto antè.* Traditum Vitellio imperium die primâ Januarii, Othoni die quintadecimâ.

[3] *Ac liberi.* Hos Vitellii et Galeriæ Fundanæ liberos videre est in aureis et argenteis Vitellii nummis A. VITELLIVS GERM. IMP. AVG. TR. P. Capite laureato. In aversâ parte, LIBERI IMP. GERM. Id est, *liberi Imperatoris Germanici.* Capita duo juvenilia adversa. In quibusdam nummis inter duo capita est stella. De his Vitellii liberis vide Suet. in Vitell. vi. et stemma Vitelliorum supra cap. 9.

[4] *Cluvius Rufus.* Qui Hispaniæ præerat, ut vidimus supra Hist. i. 8.

bantur. Eadem formido provinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad proximos et validiores. Longinquæ provinciæ, et quidquid armorum mari dirimitur,[1] penes Othonem manebant, non partium studio; sed erat grande momentum in nomine Urbis,[2] ac prætextu senatûs: et occupaverat animos prior auditus. Judaicum exercitum Vespasianus, Syriæ legiones[3] Mucianus sacramento Othonis adegere. Simul Ægyptus,[4] omnesque versæ in Orientem provinciæ, nomine ejus tenebantur. Idem Africæ obsequium, initio à Carthagine orto. Neque expectatâ Vipstani Aproniani, proconsulis, auctoritate, Crescens, Neronis libertus (nam et hi malis temporibus partem se reipublicæ faciunt) epulum plebi, ob lætitiam recentis imperii, obtulerat: et populus pleraque sine modo festinavit. Cartha-

[1] *Mari dirimitur.* Atque ibi plurimum erat armorum, magnus legionum numerus, immensa auxilia, et opulentissimæ provinciæ.

[2] *In nomine Urbis.* Grande quidem momentum in nomine Urbis, quam Otho occupabat. Roma enim imperii caput, et opum magnitudine validissima. Multum quoque auctoritatis in prætextu senatûs, qui Othonis partes fovebat. Nihil hìc dixerim de sacro et occulto Urbis nomine, de quo multa Plinius, III. 5. et XXVIII. 2. Roma vi suâ et opibus magis, quàm arcanâ hâc religione præpotuit.

[3] *Syriæ legiones.* Atque ut monetâ constaret fides, et nummi Othonis nomine insignes statim divulgarentur, impressum Tiberii nummis Hierapoli in Phrygiâ, Tripoli in Syriâ monogramma *Imperatoris Othonis*, IMP. OTH. Eodem impetu paulo antè Tripolitani in Syriâ impresserant Neronis nummis monogramma *Imperatoris Galbæ*, IMP. GA. Vide Cl. Pellerin, *Mélange de diverses Médailles*, Vol. II. p. 37. Tunc quoque cusus à Muciano æreus Othonis nummus, è cimelio Comitis de Pembroke, et in Museo Theupolitano, Vol. II. p. 849. IMP. M. OTHO CAE. AVG. Caput Othonis. E posticâ parte, in coronâ: ΕΠΙ ΜΟΥΚΙΑΝΟΥ. ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ. ΕΤ. ΖΙΡ. Id est, *sub Muciano, Antiochensium* nummus *anno* 117. Similem nummum Galbæ vidimus supra cap. 10. not. inf.

[4] *Simul Ægyptus.* Simulque cusi Alexandriæ in Ægypto nummi ΑΥΤΟΚ. ΜΑΡΚ. ΟΘΩΝΟΣ. ΚΑΙΣ. ΣΕΒ. Caput Othonis laureatum: ante caput, L. A. id est, *Imperatoris Marci Othonis Cæsaris Augusti anno primo.* Ex alterâ parte, ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΑ, caput Ægypti cum proboscide. Aliorum nummorum pars postica exhibet fœminam stantem, dextrâ Victoriolam, sinistrâ cornucopiam tenentem, cum epigraphe ΚΡΑΤΗΣΙΣ, id est, *imperium.* Vide eumdem Cl. Pellerin, *Mélange de diverses Médailles*, Vol. I. p. 228. Tab. XIII. n. 1 et 2.

ginem ceteræ civitates secutæ. Sic distractis exercitibus ac provinciis, Vitellio quidem ad capessendam principatûs fortunam bello opus erat,

77. Otho, ut in multâ pace, munia imperii obibat: quædam ex dignitate reipublicæ, pleraque contra decus, ex præsenti usu properando. Consul,[1] cum Titiano fratre, in Calendas Martias ipse; proximos menses Verginio destinat, ut aliquod exercitui Germanico delinimentum.[2] Jungitur Verginio Pompeius Vopiscus, prætextu veteris amicitiæ; plerique Viennensium honori[3] datum interpretabantur. Ceteri consulatus ex destinatione Neronis, aut Galbæ, mansere. Cælio ac Flavio Sabinis, in Julias; Arrio Antonino[4] et Mario Celso, in Septembres: quorum honori ne Vitellius quidem victor intercessit. Sed Otho, pontificatus auguratusque[5] honoratis jam senibus, cumulum dignitatis, addidit; et recens ab exilio reversos nobiles adolescentulos, avitis ac paternis sacerdotiis in solatium recoluit. Redditus Cadio Rufo,[6] Pedio Blæso, Sevino Pomptino senatorius locus, qui repetundarum criminibus, sub Claudio ac Nerone, ceciderant. Placuit ignoscentibus,[7] verso nomine,

[1] *Consul.* Otho ejusque frater Titianus tunc temporis consules erant suffecti. De his aliisque hujus anni consulibus suffectis, quorum ingens fuit numerus, vide not. et emend. ad Hist. I. 77.

[2] *Delinimentum.* Exercitûs Germanici in Verginium benevolentiam vidimus supra in Suppl. Ann. XVI. 79.

[3] *Viennensium honori.* Viennenses, Vindicis partes secuti, ut dictum est in Suppl. Annal. XVI. 78. tunc plurimùm valebant in Galliâ; afflicti contra Lugdunenses. Vide supra cap. 65.

[4] *Arrio Antonino.* Antonini Pii, posteà Imperatoris optimi, *avus maternus Arrius Antoninus, bis consul, homo sanctus*, Jul. Capitolin. in Antonin. I. Egregii et literati viri laudes vide in epistolis, quas ad eum scripsit Plinius, IV. 3 et 18. V. 10.

[5] *Pontificatus auguratusque.* Inde in veteribus inscriptionibus inter honoratorum virorum titulos passim occurrunt PONTIFEX. AVGVR. SACERDOS.

[6] *Cadio Rufo.* De Cadio Rufo dictum supra Annal. XII. 22. De Pedio Blæso, Annal. XIV. 18.

[7] *Placuit ignoscentibus.* Placuit Othoni, et senatoribus ignoscentibus, crimen reorum, verso nomine, mutari; et, quod avaritia fuerat, si quidem repetundarum criminibus ceciderant, majestatem appel-

quod avaritia fuerat, videri majestatem: cujus tum odio, etiam bonæ leges peribant.

78. Eadem largitione civitatum quoque ac provinciarum animos adgressus, Hispaliensibus et Emeritensibus[1] familiarum adjectiones,[2] Lingonibus universis[3] civitatem Romanam, provinciæ Bæticæ Maurorum civitates[4] dono dedit: nova jura Cappadociæ, nova Africæ, ostentui magis, quàm mansura. Inter quæ, necessitate præsentium rerum et instantibus curis excusata, ne tum quidem immemor amorum,[5] statuas Poppææ per senatusconsultum reposuit. Creditus est etiam de celebrandâ Neronis memoriâ agitavisse, spe vulgum alliciendi:[6] et fuere, qui imagines Neronis proponerent:[7] atque etiam Othoni, quibusdam diebus

lari. Quod quidem majestatis crimen tanto odio erat propter tot innocentes olim damnatos, ut etiam bonæ leges perirent. Quisquis enim majestatis accusabatur, insons videbatur, licèt multorum aliorum criminum foret reus.

[1] *Hispaliensibus et Emeritensibus.* Hispalis, nunc *Seville, in Andalusia.* Emerita, nunc *Merida, in Estremadura.*

[2] *Familiarum adjectiones.* Sic apud Livium, XLIII. 17. *Postulantibus Aquileiensium legatis, ut numerum coloniarum augeret* (meliùs, *numerus—augeretur*), *mille et quingentæ familiæ ex senatusconsulto scriptæ.*

[3] *Lingonibus universis.* Ita libri omnes. Suspecta tamen hìc Lingonum men io. Vide not. et emend. ad Hist. I. 78.

[4] *Maurorum civitates.* Voluit ut Maurorum civitates à Bæticâ jura peterent, ejusque conventus juridicos adirent. Huc fortè spectat Rufus Festus, in Breviario, cap. 5. *Trans fretum etiam in solo terræ Africæ provincia Hispaniarum est, quæ Tingitania Mauritania cognominatur.* Præcipuas Maurorum civitates Bæticæ datas fuisse Tingin et Lixum, nunc *Tanja et Alkasr* meritò existimat eruditus Aldrete, *Varias Antiguedades de Espana, Africa, y otras provincias.* Lib. IV. cap. 21.

[5] *Immemor amorum.* Supra Annal. XIII. 45 et 46. Prorutas autem Poppææ effigies vidimus Annal. XIV. 61. Romæ, in hortis Farnesianis, monte Palatino, extat egregia Poppææ sedentis statua.

[6] *Vulgum alliciendi.* Mansit enim apud vulgum amor Neronis: nec defuerunt qui per longum tempus vernis æstivisque floribus tumulum ejus ornarent: ac modò imagines prætextatas in rostris proferrent, modò edicta, quasi viventis, et brevi magno inimicorum malo reversuri,* Suet. in Ner. LVII.

[7] *Proponerent.* Publicè exponerent. Sic Plinius, XXXV. 4. de M. Valerio Max. Messalâ, *qui*

populus et miles, tamquam nobilitatem ac decus adstruerent, NERONI OTHONI adclamavit. Ipse in suspenso tenuit,[1] vetandi metu, vel agnoscendi pudore.

79. CONVERSIS ad civile bellum animis, externa sine curâ habebantur. Eò audentiùs Rhoxolani,[2] Sarmatica gens, priore hieme cæsis duabus cohortibus, magnâ spe ad Mœsiam[3] inruperant: novem millia equitum, ex ferociâ et successu, prædæ magis, quàm pugnæ intenta. Igitur vagos et incuriosos, tertia legio,[4] adjunctis auxiliis, repentè invasit: apud Romanos omnia prælio apta: Sarmatæ dispersi cupidine prædæ, aut graves onere sarcinarum, et lubrico itinerum ademtâ equorum pernicitate, velut vincti cædebantur. Namque mirum dictu, ut sit omnis Sarmatarum virtus, velut extra ipsos:[5] nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum; ubi per turmas advenere, vix ulla acies obstiterit.[6] Sed tum humido die, et soluto gelu, neque conti,[7] neque gladii, quos prælongos utrâque manu regunt, usui, lapsantibus equis, et cataphractarum[8] pondere. Id principibus

princeps tabulam picturæ prœlii, quo Carthaginienses et Hieronem in Siciliâ devicerat, proposuit in latere curiæ Hostiliæ, anno ab Urbe conditâ 490.

[1] *In suspenso tenuit.* Teste etiam Suet. in Othone, VII. *Super ceteras gratulantium adulantiumque blanditias, ab infimâ plebe appellatus Nero, nullum indicium recusantis dedit: immo, ut quidam tradiderunt, etiam diplomatibus primisque epistolis suis ad quosdam provinciarum præsides, Neronis cognomen adjecit.*

[2] *Rhoxolani.* Habitabant inter Borysthenem, *the Dnieper*, et Tanaim, *the Don:* nunc *part of Russia and Tartary.*

[3] *Ad Mœsiam.* Nunc *Bulgaria and Servia.* A Tauruno, hodie *Semlin*, ad Pontum usque, *the Black Sea*, decùrrebat Mœsia, teste Plinio, III. 26.

[4] *Tertia legio.* Quæ è Syriâ in Mœsiam *transierat:* infra Hist. II. 74.

[5] *Extra ipsos.* Egregiè dictum. Eorum enim virtus in equis et cataphractis.

[6] *Obstiterit.* Sic hodieque, et eodem impetu, pugnant Poloni, gens Sarmatica, ut rectè observat Illustr. Huetius.

[7] *Conti.* Contus, prælonga hasta ferro instructa, ut dictum est supra Annal. VI. 35. not. inf.

[8] *Cataphractarum.* Sic fermè, et graviores adhuc, crupellarios vidimus supra Annal. III. 43.

et nobilissimo cuique tegmen, ferreis laminis, aut præduro corio consertum: ut adversùs ictus impenetrabile, ita impetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum: simul altitudine, et mollitiâ nivis, hauriebantur. Romanus miles facili loricâ, et missili pilo, aut lanceis adsultans, ubi res posceret, levi gladio inermem Sarmatam, (neque enim defendi scuto mos est) cominùs fodiebat: donec pauci, qui prælio superfuerant, paludibus abderentur. Ibi sævitiâ hiemis, et vi vulnerum absumti. Postquàm id Romæ compertum, M. Aponius Mœsiam obtinens, triumphali statuâ,[1] Fulvius Aurelius, et Julianus Tertius, ac Numisius Lupus, legati legionum,[2] consularibus ornamentis[3] donantur: læto Othone, et gloriam in se trahente,[4] "tamquam "et ipse felix bello, et suis ducibus suisque exercitibus "rempublicam auxisset."

80. PARVO interim initio, unde nihil timebatur, orta seditio, prope Urbi excidio fuit. Septimamdecimam cohortem,[5]

[1] *Triumphali statuâ.* De triumphalibus in foro imaginibus dictum supra Annal. XV. 72.

[2] *Legati legionum.* Vulgò duæ tantùm legiones in Mœsiâ, ut videre est supra Annal. IV. 5. At tunc aderat quoque tertia legio, de quâ mox dictum est. Inde tres legionum legati: nempe Fulvius Aurelius, legatus tertiæ legionis; Julianus Titius septimæ Claudianæ, et Numisius Lupus octavæ.

[3] *Consularibus ornamentis.* Vide supra Annal. XII. 21.

[4] *In se trahente.* Tum sanè cusi aurei argenteique nummi, in quorum posticâ parte stat Victoria dextrâ coronam, sinistrâ oleam, in aliis coronam, tenens, cum epigraphe VICTORIA OTHONIS.

[5] *Septimamdecimam cohortem.* Classiariorum, ut patet ex Suet. in Oth. VIII. *Ducibus et copiis, quas Vitellius præmiserat, appropinquantibus, animum fidemque prætorianorum erga se, penè internecione amplissimi ordinis, expertus est* Otho: *et placuerat per classiarios arma transferri, remittique navibus. Ea cùm in castris sub noctem promerentur, insidias quidam suspicati, tumultum excitaverunt: ac repentè omnes, nullo certo duce, in palatium cucurrerunt, cædem senatûs flagitantes: repulsisque tribunorum, qui inhibere tentabant, nonnullis et occisis, sicut erant cruenti, ubinam Imperator esset requirentes, perruperunt in triclinium usque, nec nisi viso destiterunt.* Illa autem septimadecima cohors eadem videtur, quam *Ostiæ ad arcendos incendiorum casus* Claudius collocaverat. Sueton. in Claud. XXV.

è coloniâ Ostiensi,[1] in Urbem acciri Otho jusserat: armandæ ejus cura Vario Crispino, tribuno è prætorianis, data. Is, quò magis vacuus, quietis castris,[2] jussa exsequeretur, vehicula cohortis, incipiente nocte, onerari, aperto armamentario, jubet. Tempus, in suspicionem; causa, in crimen; affectatio quietis, in tumultum evaluit: et visa inter temulentos arma, cupidinem sui movêre. Fremit miles, et tribunos centurionesque "proditionis" arguit, "tamquam familiæ senatorum[3] ad perniciem Otho-"nis armarentur:" pars ignari, et vino graves: pessimus quisque in occasionem prædarum: vulgus, ut mos est, cujuscumque motûs novi cupidum: et obsequia meliorum nox abstulerat. Resistentem seditioni tribunum, et severissimos centurionum obtruncant: rapta arma, nudati gladii, insidentes equis Urbem ac palatium petunt.

81. Erat Othoni celebre convivium, primoribus fœminis virisque; qui trepidi, fortuitusne militum furor, an dolus Imperatoris, manere ac deprehendi, an fugere et dispergi, periculosius foret; modò constantiam simulare, modò formidine detegi, simul Othonis vultum intueri: utque evenit, inclinatis ad suspicionem mentibus, cùm timeret Otho, timebatur. Sed haud secus discrimine senatûs, quàm suo territus, et præfectos prætorii, ad mitigandas militum iras, statim miserat, et "abire properè omnes è "convivio" jussit. Tum verò passim magistratus, projectis insignibus, vitatâ comitum et servorum frequentiâ, senes fœminæque, per tenebras, diversa Urbis itinera, rari domos, plurimi amicorum tecta, et, ut cuique humillimus cliens, incertas latebras petivere.

[1] *Coloniâ Ostiensi.* Nunc *Ostia*, De hoc oppido sæpe supra.

[2] *Quietis castris.* Benè Lipsius, quia vigiliæ jam tunc constitutæ, et omnes in contuberniis, exceptis vigilibus.

[3] *Familiæ senatorum.* Servi Senatorum.

82. Militum impetus ne foribus quidem palatii coercitus, quominùs convivium inrumperent, "ostendi sibi Othonem" expostulantes: vulnerato Julio Martiale, tribuno,[1] et Vitellio Saturnino, præfecto legionis,[2] dum ruentibus obsistunt. Undique arma et minæ, modò in centuriones tribunosque, modò in senatum universum: lymphatis cæco pavore animis, et quia neminem unum destinare iræ poterant, licentiam in omnes poscentibus: donec Otho, contra decus imperii, thoro insistens, precibus et lacrymis ægrè cohibuit: redieruntque in castra inviti, neque innocentes. Posterâ die, velut captâ Urbe, clausæ domus, rarus per vias populus; mœsta plebs; dejecti in terram militum vultus, ac plus tristitiæ, quàm pœnitentiæ. Manipulatim[3] adlocuti sunt Licinius Proculus, et Plotius Firmus, præfecti:[4] ex suo quisque ingenio, mitiùs aut horridiùs. Finis sermonis in eo, ut quina millia nummûm[5] singulis militibus numerarentur. Tum Otho ingredi castra ausus: atque illum tribuni centurionesque circumsistunt, abjectis militiæ insignibus,[6] "otium et salutem"[7] flagitantes. Sensit invi-

[1] *Tribuno.* Prætorianorum, ut videre est supra Hist. I. 28.

[2] *Præfecto legionis.* Præfectum legionis, qui judex erat, et absentis legati legionis vicarius, memorat Vegetius, II. 9. Certè præfectus legionis legato erat dignitate inferior. Inde in veteri inscriptione apud Gruterum, p. 347. n. 1. P. AELIO MARCELLO.—PRIMIPILO LEG. VII. GEM. PIAE. FEL. ADLECTO. AD. MVNERA. PRAEFF. LEGG. VII. CLAV. ET. PRIMAE. ADIVTRICIS. Id est, *præfectorum legionum septimæ Claudianæ, et primæ adjutricis.* Aliàs sæpe memorantur præfecti legionum, ac semper infra legati dignitatem videntur.

[3] *Manipulatim.* Singulos prætorianorum manipulos.

[4] *Præfecti.* Præfecti prætorii, ut vidimus supra Hist. I. 46.

[5] *Quina millia nummûm.* *Angl.* 41*l.* 13*s.* 4*d.* Impensum ergò in hâc largitione quadringenties quinquagies nummûm, *Angl.* 375,000*l.* Tanti constabat fluxa auctoritas!

[6] *Militiæ insignibus.* Parazonium, seu gladius, erat insigne tribunorum. Inde Martialis, XIV. 32. in epigrammate, quod inscripsit *Parazonium.*

Militiæ decus hoc et grati nomen honoris:
Arma tribunicium cingere digna latus.

Centurionum autem insigne erat vitis, ut dictum supra Annal. I. 23.

[7] *Et salutem.* Nam, ut vidimus supra cap. 80. tribunus et centuriones à militibus obtruncati.

diam miles, et compositus in obsequium “ auctores sediti-
“ onis ad supplicium ” ultro postulabat.

83. Otho, quamquam turbidis rebus, et diversis militum
animis, cùm optimus quisque “ remedium præsentis licen-
“ tiæ ” posceret: vulgus, et plures, seditionibus et ambi-
tioso imperio [1] læti, per turbas et raptus faciliùs ad civile
bellum impellerentur: simul reputans non posse princi-
patum, scelere quæsitum, subitâ modestiâ, et priscâ gravi-
tate retineri: sed discrimine Urbis et periculo senatûs
anxius, postremò ita disseruit. “ Neque ut affectus vestros
“ in amorem mei accenderem, commilitones, neque ut
“ animum ad virtutem cohortarer: utraque enim egregiè
“ supersunt: sed veni postulaturus à vobis temperamentum
“ vestræ fortitudinis, et erga me modum caritatis. Tu-
“ multûs proximi initium, non cupiditate, vel odio, quæ
“ multos exercitus in discordiam egêre, ac ne detrectatione
“ quidem, aut formidine periculorum: nimia pietas vestra,
“ acriùs quàm consideratiùs, excitavit. Nam sæpe hones-
“ tas rerum causas, ni judicium adhibeas, perniciosi exitus
“ consequuntur. Imus ad bellum: num omnes nuntios
“ palam audiri, omnia consilia cunctis præsentibus tractari,
“ ratio rerum, aut occasionum velocitas patitur? Tam
“ nescire quædam milites, quàm scire oportet. Ita se
“ ducum auctoritas, sic rigor disciplinæ habet, ut multa
“ etiam centuriones tribunosque tantùm juberi expediat.
“ Si, ubi jubeantur, quærere singulis liceat; pereunte
“ obsequio, etiam imperium intercidit. An et illic nocte
“ intempestâ rapientur arma? Unus alterve perditus ac
“ temulentus (neque enim plures consternatione proximâ
“ insanisse crediderim) centurionis ac tribuni sanguine
“ manus imbuet? Imperatoris sui tentorium inrumpet?

[1] *Ambitioso imperio.* Imperio per ambitum quæsito et retento.

84. "Vos quidem istud pro me:[1] sed in discursu ac "tenebris, et rerum omnium confusione, patefieri occasio "etiam adversùs me potest. Si Vitellio et satellitibus ejus "eligendi facultas detur, quem nobis animum, quas mentes "imprecentur? quid aliud, quàm seditionem et discordiam, "optabunt? ne miles centurioni, ne centurio tribuno obse- "quatur: hinc confusi pedites equitesque, in exitium "ruamus. Parendo potiùs,[2] commilitones, quàm imperia "ducum sciscitando, res militares continentur: et fortissi- "mus in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen "quietissimus. Vobis arma et animus sit: mihi consilium, "et virtutis vestræ regimen relinquite. Paucorum culpa "fuit, duorum pœna erit. Ceteri abolete memoriam "fœdissimæ noctis: nec illas adversùs senatum voces ullus "umquam exercitus audiat. Caput imperii,[3] et decora "omnium provinciarum, ad pœnam vocare, non herclè "illi, quos cùm maximè Vitellius in nos ciet, Germani "audeant. Ulline Italiæ alumni, et Romana verè Juven- "tus, ad sanguinem et cædem deposcerent ordinem, cujus "splendore et gloriâ, sordes et obscuritatem Vitellianarum "partium perstringimus? Nationes aliquas occupavit "Vitellius; imaginem quamdam exercitûs habet: senatus "nobiscum est. Sic fit, ut hinc respublica, inde hostes

[1] *Istud pro me.* Vos quidem istud pro me egistis: sed in discursu ac tenebris, et rerum omnium confusione, hostis aliquis, aut malevolus, occasione uti potest, ut mihi exitium afferat.

[2] *Parendo potiùs.* Sic quoque Paulus Æmilius in oratione ad milites apud Livium, XLIV. 34. *Unum imperatorem in exercitu providere et consulere quid agendum sit debere; nunc per se, nunc cum iis quos advocaverit in consilium: qui non sint advocati, eos nec palam, nec secretò jactare consilia sua—In quo exercitu, milites, consul et imperator rumoribus vulgi circumaguntur, ibi nihil salutare esse.*

[3] *Caput imperii.* Non herclè illi Germani, quos cùm maximè Vitellius in nos ciet, audent senatores, caput imperii, et omnium provinciarum decora, ad pœnam vocare: vosne, prætoriani, Italiæ alumni, et Romana verè juventus, ad sanguinem et cædem deposceretis ordinem, cujus splendore et gloriâ, sordes et obscuritatem Vitellianarum partium perstringimus?

" reipublicæ constiterint. Quid? vos pulcherrimam hanc " Urbem, domibus et tectis, et congestu lapidum, stare " creditis? Muta ista et inanima intercidere, ac reparari " promiscua sunt: æternitas rerum, et pax gentium, et " mea cum vestrâ salus, incolumitate senatûs firmatur. " Hunc auspicatò à parente et conditore Urbis nostræ " institutum, et à regibus usque ad Principes continuum, " et immortalem, sicut à majoribus accepimus, sic posteris " tradamus. Nam ut ex vobis senatores, ita ex senatoribus " Principes nascuntur."

85. Ea oratio ad perstringendos mulcendosque militum animos, et severitatis modus (neque enim in plures, quàm in duos animadverti jusserat) gratè accepta, compositique ad præsens, qui coerceri non poterant. Non tamen quies Urbis redierat: strepitus telorum, et facies belli erat: militibus, ut nihil in commune turbantibus, ita sparsis per domos, occulto habitu,[1] et malignâ curâ in omnes, quos nobilitas, aut opes, aut aliqua insignis claritudo rumoribus objecerat. Vitellianos quoque milites venisse in Urbem, ad studia partium noscenda, plerique credebant. Unde plena omnia suspicionum, et vix secreta domuum sine formidine: sed plurimum trepidationis in publico, ut quemque nuntium fama attulisset, animum vultumque conversione diffidere dubiis, ac parùm gaudere prosperis viderentur. Coacto verò in curiam senatu, arduus rerum omnium modus, ne contumax silentium, ne suspecta

[1] *Occulto habitu.* Plebeio, non militari, habitu. Hanc malignam exploratorum curam, describit Arrianus, in Epictet. IV. 13. Οὕτω καὶ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐν Ῥώμῃ οἱ προπετεῖς λαμβάνονται. Παρακεκάθικέ σοι στρατιώτης ἐν σχήματι ἰδιωτικῷ, καὶ ἀρξάμενος κακῶς λέγειν τὸν Καίσαρα, εἶτα σὺ ὥσπερ ἐνέχυρον παρ᾽ αὐτῦ λαβὼν τῆς πίστεως, τὸ αὐτὸν τῆς λοιδορίας κατῆρχθαι, λέγεις καὶ αὐτὸς ὅσα φρονεῖς· εἶτα δεθεὶς, ἀπάγῃ. *Sic etiam à militibus Romæ temerarii capiuntur. Assidet tibi miles habitu plebeio: atque ubi cœpit maledicere Cæsari; tu, veluti pignore fidei ejus accepto, quòd ipse convicium auspicatus est, dicis et ipse quæ sentis: deinde vinctus, in carcerem abduceris.*

libertas. Et privato Othoni nuper, atque eadem dicenti, nota adulatio. Igitur versare sententias, et huc atque illuc torquere, "hostem et parricidam" Vitellium vocantes. Providentissimus quisque, vulgaribus conviciis;[1] quidam, vera probra jacere, in clamore tamen, et ubi plurimæ voces, aut tumultu verborum sibi ipsi obstrepentes.

86. Prodigia insuper terrebant, diversis auctoribus vulgata. "In vestibulo Capitolii,[2] omissas habenas bigæ, "cui Victoria institerat: erupisse cellâ Junonis,[3] majorem "humanâ speciem: statuam divi Julii, in insulâ Tiberini "amnis,[4] sereno et immoto die, ab Occidente in Orientem "conversam: prolocutum in Etruriâ bovem: insolitos "animalium partus:" et plura alia, rudibus seculis, etiam in pace observata, quæ nunc tantùm in metu audiuntur. Sed præcipuus, et cum præsenti exitio, etiam futuri pavor, subitâ inundatione Tiberis: qui immenso auctu, proruto ponte Sublicio,[5] ac strage obstantis molis refusus, non modò jacentia et plana Urbis loca, sed secura hujusmodi casuum implevit.[6] Rapti è publico plerique, plures in

[1] *Vulgaribus conviciis.* Providentissimus quisque vulgaribus tantùm utebatur conviciis, quæ facilè excusantur: quidam inconsultiores, vera jaciebant probra, quæ semper plectuntur; periculi tamen formidine hæc jaciebant in clamore, et ubi plurimæ voces, aut tumultu verborum sibi ipsi obstrepentes.

[2] *In vestibulo Capitolii.* Templi Jovis Capitolini. Ex hoc autem prodigio, incertas, aut nullas, imperii habenas interpretabantur.

[3] *Cellâ Junonis.* Adhærebat templo Jovis Capitolini cella Junonis, eratque sub eodem tecto.

[4] *Insulâ Tiberini amnis.* Nunc *l'Isola di S. Bartolomeo.*

[5] *Ponte Sublicio.* Sæpe posteà restitutus periit. Nunc manent tantùm rudera prope portam Portuensem, *Porta Portese.*

[6] *Implevit.* Par inundatio contigit, die 4. Novembris, anno 1660. Tiberis tantùm excrevit, ut aquæ ejus super muros Urbis influerent; maximas in eâ regiones occuparent; et in viâ latâ, *Strada del Corso,* hominis magnitudinem fermè æquarent; à ponte Milvio, *Ponte Molle,* usque ad gradus ecclesiæ S. Petri lintribus non exiguis navigarentur: ac postmodùm, proruto ponte Sublicio, templum Pantheon usque impleverint, multas domos everterint, arbores evulserint, multos in tabernis et cubilibus interceperint. Vide Cornelium Meyer, *l'Arte di*

tabernis et cubilibus intercepti. Fames in vulgus, inopiâ quæstûs, et penuriâ alimentorum: corrupta stagnantibus aquis insularum fundamenta,[1] dein, remeante flumine,[2] dilapsa. Utque primùm vacuus à periculo animus fuit, id ipsum, quod paranti expeditionem Othoni, campus Martius, et via Flaminia, iter belli esset obstructum,[3] à fortuitis vel naturalibus causis, in prodigium et omen imminentium cladium vertebatur.

87. OTHO, lustratâ Urbe,[4] et expensis belli consiliis, quandò Peninæ Cottiæque Alpes,[5] et ceteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur, Narbonensem Galliam adgredi statuit, classe validâ[6] et partibus fidâ, quòd reliquos cæsorum ad pontem Milvium,[7] et sævitiâ Galbæ in custodiam habitos, in numeros legionis[8] composuerat: facta et ceteris spes honoratioris[9] in posterum militiæ. Addidit

restituire a Roma la tralasciata navigatione del suo Tevere. Quomodò et quibus operibus Nero, et anteà Julius Cæsar atque Augustus inundationibus Tiberis occurrere voluerint, commodiùs dicetur in not. et emend. ad Hist. I. 86.

[1] *Insularum fundamenta.* Plebeiorum ædificiorum fundamenta. Vide quæ de his insulis dicta sunt supra Annal. XV. 41 et 43.

[2] *Remeante flumine.* Observa exitiabiles illas inundationes oriri ab aquis, tum defluentibus ex montibus tum à mari refluentibus: unde Horatius, I. Od. II. 13.

> *Vidimus flavum Tiberim, retortis*
> *Littore Etrusco violenter undis,*
> *Ire dejectum monumenta regis,*
> *Templaque Vestæ.*

[3] *Esset obstructum.* Hic aggestis inundatione, ob viciniam alvei Tiberini, ruinis. Inde Suet. in Oth. VIII. inter adversa auspicia observatur: Otho ad bellum proficiscens, *primo egressu inundationibus Tiberis retardatus, ad vigesimum etiam lapidem ruinâ ædificiorum præclusam viam offendit.*

[4] *Lustratâ Urbe.* De his lustrationibus dictum supra Annal. XIII. 24.

[5] *Peninæ Cottiæque Alpes.* Vide supra Hist. I. 61.

[6] *Classe validâ.* Quæ erat in portu Forojuliensi, nunc *Frejus*; ut vidimus supra Annal. IV. 5.

[7] *Ad pontem Milvium.* De eo dictum accuratè Suppl. Annal. XIII. 47. not. inf. Hanc verò classiariorum occidionem diximus supra in Suppl. Annal. XVI. 95.

[8] *In numeros legionis.* Ut jam legionarii, non classiarii, essent. De numeris sæpe dictum supra.

[9] *Honoratioris.* Cùm honoratior esset legionum, quàm classium, militia, facta quoque iis spes militiæ legionariæ.

classi Urbanas cohortes, et plerosque è prætorianis, vires et robur exercitûs, atque ipsis ducibus consilium et custodes.[1] Summa expeditionis Antonio Novello, Suedio Clementi, primipilaribus, Æmilio Pacensi,[2] cui ademtum à Galbâ tribunatum reddiderat, permissa. Curam navium Oscus libertus retinebat, ad observandam honestiorum fidem[3] invitatus. Peditum equitumque copiis Suetonius Paullinus, Marius Celsus, Annius Gallus, rectores destinati. Sed plurima fides Licinio Proculo, prætorii præfecto: is Urbanæ militiæ impiger, bellorum insolens, auctoritatem Paullini, vigorem Celsi, maturitatem Galli, ut cuique erat criminando, quod facillimum factu est, pravus et callidus, bonos et modestos anteibat.

88. Sepositus per eos dies Cornelius Dolabella[4] in coloniam Aquinatem,[5] neque arctâ custodiâ, neque obscurâ: nullum ob crimen, sed vetusto nomine, et propinquitate Galbæ monstratus.[6] Multos è magistratibus, magnam consularium partem, Otho, non participes aut ministros bello, sed comitum specie, secum expedire jubet. In queis et L. Vitellium, eodem quo ceteros cultu, nec ut Imperatoris fratrem, nec ut hostis.[7] Igitur motæ Urbis curæ:[8] nullus

[1] *Custodes.* Ne duces ab Othonis sacramento desciscerent. Sic prætorianos legatis additos jam vidimus supra Hist. I. 74.

[2] *Æmilio Pacensi.* De quo supra Hist. I. 20.

[3] *Honestiorum fidem.* Ad observandam fidem eorum, qui in classe erant honestiores.

[4] *Cornelius Dolabella.* Idem videtur, quem Suet. in Galbâ, XII. Cneium Dolabellam appellat; quique imperio destinabatur, teste Plutarcho in Galbâ, p. 1063. De eo jam dictum supra in Suppl. Annal. XVI. 95.

[5] *Coloniam Aquinatem.* Nunc *Aquino, in Terra di Lavoro.* Hujus urbis nummum primus publicavit Cl. Pellerin, *Recueil de Médailles de peuples et de villes,* Vol. I. p. 39. Ex unâ parte caput galeatum: ex alterâ, gallus gallinaceus, AQVINO.

[6] *Monstratus.* Ideoque suspectus non Othoni tantùm, sed etiam Galbæ; posteàque et Vitellio.

[7] *Nec ut hostis.* Cultu, ut infra Imperatoris, sic supra hostis fratrem.

[8] *Motæ Urbis curæ.* Hoc bellico apparatu motæ sunt Urbis curæ.

ordo metu, aut periculo vacuus: primores senatûs ætate invalidi, et longâ pace desides; segnis, et oblita bellorum, nobilitas; ignarus militiæ eques; quanto magis occultare et abdere pavorem nitebantur, manifestiùs pavidi. Nec deerant è contrario, qui ambitione stolidâ, conspicua arma, insignes equos, quidam luxuriosos apparatus conviviorum, et inritamenta libidinum, ut instrumenta belli, mercarentur. Sapientibus quietis et reipublicæ cura, levissimus quisque, et futuri improvidus, spe vanâ tumens. Multi adflictâ fide in pace, ac turbatis rebus alacres, et per incerta tutissimi.

89. SED vulgus, et magnitudine nimiâ communium curarum expers populus, sentire paulatim belli mala, conversâ in militum usum omni pecuniâ, intentis alimentorum pretiis: quæ, motu Vindicis, haud perinde plebem attriverant, securâ tum Urbe, et provinciali bello, quod inter legiones Galliasque velut externum fuit. Nam, ex quo divus Augustus res Cæsarum composuit, procul et in unius[1] solicitudinem, aut decus, populus Romanus bellaverat. Sub Tiberio, et Caio, tantùm pacis adversa pertimuere: Scriboniani[2] contra Claudium incepta, simul audita, et coercita: Nero nuntiis magis et rumoribus, quàm armis depulsus. Tum legiones classesque, et quod raro aliàs, prætorianus Urbanusque miles, in aciem deducti. Oriens Occidensque, et quidquid utrimque virium est à tergo:[3] si ducibus aliis bellatum foret, longo bello materia. Fuere, qui proficiscenti Othoni moras, "religionemque nondum "conditorum ancilium"[4] adferrent. Aspernatus est

[1] *In unius.* Principis.

[2] *Scriboniani.* De quo dicetur in Suppl. Annal. IX. 35 et 36.

[3] *A tergo.* A tergo Othonis, Oriens; Vitellii, Occidens.

[4] *Nondum conditorum ancilium.* Numa, religionum artifex, ancilia cœlo delapsa, quæ si servarentur, Romam fore invictam, finxerat. Inde ancilibus honos. Singulis annis, initio mensis Martii, quo Martis sacrum peragebatur, ancilia, per reliquum anni tempus in ejus templo condita, movebantur. Salios enim *cœlestia arma, quæ ancilia appellantur, ferre, ac per*

omnem cunctationem, ut Neroni quoque exitiosam: et Cæcina, jam Alpes transgressus, exstimulabat.

90. Pridie Idus Martias,[1] commendatâ patribus republicâ, reliquias Neronianarum sectionum[2] nondum in fiscum conversas, revocatis ab exilio concessit: justissimum donum, et in speciem magnificum, sed festinatâ jam pridem exactione,[3] usu sterile. Mox vocatâ concione, "majestatem "Urbis, et consensum populi ac senatûs" pro se attollens, adversùm Vitellianas partes modestè disseruit: "inscitiam "potiùs legionum, quàm audaciam" increpans, nullâ Vitellii mentione: sive ipsius ea moderatio; seu scriptor orationis, sibi metuens, contumeliis in Vitellium abstinuit: quandò, ut in consiliis militiæ Suetonio Paullino et Mario Celso, ita in rebus Urbanis Galerii Trachali[4] ingenio Othonem uti credebatur: et erant, qui genus ipsum orandi noscerent, crebro fori usu celebre, et ad implendas aures, latum et sonans. Clamor vocesque vulgi, ex more adulandi, nimiæ et falsæ: quasi dictatorem Cæsarem, aut Imperatorem Augustum prosequerentur, ita studiis votisque certabant: nec metu, aut amore, sed ex libidine servitii, ut in familiis,[5] privata cuique stimulatio, et vile jam decus

Urbem ire canentes carmina cum tripudiis solemnique saltatu jusserat Numa. Livius, I. 20. Triginta dies his cærimoniis sacri, teste Polybio, Excerpt. Legat. cap. 23. Vide et Suet. in notâ ultimâ cap. seq.

[1] *Pridie Idus Martias.* Die 14. Martii.

[2] *Neronianarum sectionum.* Publicatis exulum bonis. De pœnis exulum dictum est in not. et emend. ad Annal. XIII. 22. De sectoribus plura vide Ann. XIII. 23. not. sup.

[3] *Exactione.* In hâc temporum cupidine, ab iis qui fisco præerant jam pridem fuerant exacta bonorum pretia; ac proinde verbis magnificum, usu sterile fuit Othonis donum, licèt justissimum.

[4] *Galerii Trachali.* Quem consulem vidimus supra in Suppl. Annal. XVI. 63.

[5] *Ut in familiis.* Benè Illustr. Huetius: *servos dixisses, cujusmodi solent esse in familiis, non plebem ingenuam.* Sic quoque locum hunc explicabat eruditus Savilius.

publicum. Profectus Otho,[1] quietem Urbis curasque 20
imperii, Salvio Titiano, fratri, permisit.

[1] *Profectus Otho.* Profectus est die 24. Martii, ut patet ex Suet. in Othone, VIII. *Expeditionem autem impigrè, atque etiam præproperè inchoavit: nullâ ne religionum quidem curâ, sed et motis necdum conditis ancilibus, quod antiquitus infaustum haberetur: et die, quo cultores Deûm matris lamentari et plangere incipiunt.* Dies ille, qui *sanguinis dies* dicebatur, erat IX. Kalendas Apriles. Vide Trebellium Pollionem in Claud. IV.

BREVIARIUM

LIBRI SECUNDI.

1. Titus, ad Galbam missus, acceptis de ejus interitu nuntiis, vertit iter. 2. Paphiæ Veneris templum adit. 4. Ibi futura edoctus, et spe ingens, ad patrem, qui bellum Judaicum profligaverat, redit. 5. Vespasiani ingenium et mores. Mores quoque Muciani. Ii, positis odiis, inter se consentiunt. Inde nova civilium bellorum initia, intumescentibus Orientis legionibus. 8. Falsi Neronis ludibrium, ab Asprenate compressum. 10. In Urbe parvæ res magnis motibus aguntur. Vibius Crispus Annium Faustum, delatorem, accusat; ipse accusandus. 11. Interim belli principia Othoni læta. 12. At licentiùs agit ejus miles: in Alpinos, municipiumque Albium Intemelium sævit. Egregia matris pietas. 14. Provinciæ Narbonensi imminet Othoniana classis. Prælia Vitellianis improspera. 16. Pa-

carius, res Corsicæ insulæ ad Vitellium trahens, à Corsis interficitur. 17. Arma Vitellianorum in Italiâ. 18. Ibi inconsulta Othonianorum temeritas. 19. Spurinna Placentiam munit; quam oppugnat Cæcina: at, irrito conatu, obsidionem solvit, Cremonamque petit. 23. Prospera Othonianis ad Cremonam pugna. 24. Cæcina insidias struit, quas in ipsum vertit Suetonius Paullinus. Rex Epiphanes, pro Othone pugnans, vulneratur. 26. In urgendo hoste haud satis acer Paullinus. 27. Valens in Italiam venit. Gravis in ejus exercitu Batavorum seditio, Alpheni Vari consilio composita. Junctis armis, Valens et Cæcina Vitellium fovent, probraque Othoni objectant. 31. Vitellii atque Othonis comparatio. Otho de genere belli consultat. Moras alii, alii festinationem stultè suadent, et prævalent. 33. Funestiore adhuc consilio, Otho cum validâ copiarum manu Brixellum concedit. 34. Vitelliani transitum Padi simulant. 35. Leve prælium Othonianis adversum. 37. Vanus rumor, pavore belli, fastidiove Principum, pacis consilia inter exercitus fuisse agitata. 39. Titianus et Proculus ad quartum à Bebriaco castra imperitè promovent, et de prælio dubitant. 40. Otho, morâ æger, spei impatiens, rem in discrimen mitti jubet. 41. Bebriacensis pugna. 44. Othonianorum fuga, et adversùs duces suos ira. 45.

Vitelliani victa castra intrant: victi victoresque, in lacrymas effusi, civilia bella detestantur. 45. Accepto cladis nuntio, Otho, consilii certus, milites amicosque solatia tentantes adloquitur; grassantem seditionem coercet: dein mortem sibi ipse consciscit. Juxta ejus rogum quidam militum se interficiunt. 50. Othonis ætas, origo, fama. 51. Novata luctu ac dolore militum seditio. 52. Magna pars senatûs, Othonem secuta, extremum discrimen adit. 55. In tanto rerum motu, nihil Romæ trepidationis: spectantur ludi: auditâ Othonis morte, omnes Vitellio plausere. 56. Gravis tamen Italiæ victor exercitus. 57. Vitellio victoria sua nuntiatur, simulque transgressa in partes utraque Mauretania. 60. Is centuriones promtissimos Othonianorum interficit: duces absolvit. 61. Marici, inserere sese fortunæ ausi, supplicium. 62. Vitellii gula, et leges. 63. Dolabellæ cædes. Triariæ licentia: Galeriæ et Sextiæ modestia. 65. Cluvius absolvitur. 66. Victæ legiones ferociunt. Quartadecimanorum et Batavorum jurgia. 67. Prætorianorum honesta missio: sparguntur legiones. 68. Ticini tumultus alio tumultu sedatus. Verginii periculum. 69. Batavorum cohortes in Germaniam remissæ: amputati legionum auxiliorumque numeri: reliquum militiæ luxu corrumpitur. 70. Vitellius Cremonam adventat, lustratque avidè

Bebriacenses campos; nec tot millia insepultorum civium exhorret. 71. Neronis libidines æmulatur: consulatus dividit. 72. Falsus Scribonianus mendacium cruce luit. 73. Superbia socordiaque Vitellii, ob adactum in verba ejus Orientem. 74. At Vespasianus bellum armaque parat. 76. Quem nutantem firmat incenditque Mucianus. 77. Incitant quoque vatum responsa. Carmeli, montis Deique, ara et reverentia. 79. In Ægypto, mox in Syriâ, Imperator salutatur Vespasianus. 81. Ad ejus partes accedunt reges Sohemus, Antiochus, Agrippa, et regina Berenice. 82. Belli consilia. Vespasianus occupat Ægyptum: Titus Judææ instat: Mucianus ad bellum proficiscitur; pecuniasque, belli civilis nervos, conquirit. 85. Mœsicæ ac Pannonicæ legiones, in partes transgressæ, Dalmaticum militem trahunt. Belli faces Antonius Primus et Cornelius Fuscus. 87. Vitellius, in dies segnior corruptiorque, gravi ac luxuriante agmine Romæ propinquat. 88. Post militum plebisque cædes, Urbem, ut captam, ingreditur. 90. Magnificam de semetipso orationem habet. 91. Humani divinique juris expers, quædam tamen popularia usurpat. 92. Munia imperii Cæcina et Valens obeunt. 93. Militis in Urbe otium, libidines, morbi ac mortes. Sedecim prætoriæ cohortes, quatuor Urbanæ scribuntur. 94. Insolentia militis, et

paucitas. Inopia simul et prodigentia Vitellii. Asiatici, liberti, opes. Urbis miseria. 95. Ingenti tamen paratu Vitellii dies natalis celebratur: ipse Neroni inferias facit. 96. Nuntiatæ defectionis Flavianæ rumores malè coercet. 97. Excita tamen auxilia, sed necessitas dissimulata. 99. Inrumpentibus hostibus, Cæcina ad bellum præmittitur. 100. At is cum Lucilio Basso, Ravennati Misenensique classibus præposito, proditionem componit.

Hæc, consulibus Galbâ Aug. II. et T. Vinio cæsis, gesta paucis mensibus,

A. U. C. DCCCXXII.	J. C. 69.	Suff. Coss.	M. Salvio Othone Aug. L. Salvio Othone Titiano.
		Suff. Coss.	L. Verginio Rufo II, Pompeio Vopisco.
		Suff. Coss.	Cælio Sabino, T. Flavio Sabino.
		Suff. Coss.	T. Arrio Antonino, P. Mario Celso.

C. CORNELII
TACITI
HISTORIÆ.

LIBER SECUNDUS.

A. U. C. 822. J. C. 69.

1. Struebat jam fortuna, in diversâ parte terrarum, initia causasque imperio: quod variâ sorte, lætum reipublicæ, aut atrox, ipsis Principibus prosperum, aut exitio fuit. Titus Vespasianus è Judæâ, incolumi adhuc Galbâ, missus à patre,[1] causam profectionis "officium erga Principem, et "maturam petendis honoribus juventam" ferebat. Sed vulgus fingendi avidum, disperserat, "accitum in adop-"tionem:" materia sermonibus, senium et orbitas Principis,[2] et intemperantia civitatis, donec unus eligatur, multos destinandi. Augebat famam, ipsius Titi ingenium quantæcumque fortunæ capax, decor oris cum quâdam majestate,

[1] *A patre.* Vespasiano, qui suspectus erat Galbæ. Unde Suet. in Galbâ, XXIII. *Senatus, ut primùm licitum fuit statuam ei,* Galbæ, *decreverat, rostratæ columnæ superstantem in parte fori, quâ trucidatus est. Sed decretum Vespasianus abolevit, percussores sibi ex Hispaniâ in Judæam submisisse opinatus.*

[2] *Principis.* Galbæ.

prosperæ Vespasiani res, præsaga responsa,[1] et inclinatis ad credendum animis, loco ominum etiam fortuita.[2] Ubi Corinthi, Achaiæ urbe, certos nuntios accepit de interitu Galbæ, et aderant, qui arma Vitellii bellumque adfirmarent: anxius animo, paucis amicorum adhibitis, cuncta utrimque perlustrat. "Si pergeret in Urbem, nullam officii gratiam, "in alterius honorem suscepti: ac se Vitellio, sive Othoni, "obsidem fore. Sin rediret, offensam haud dubiam victoris: "sed incertâ adhuc victoriâ, et concedente in partes patre, "filium excusatum. Sin Vespasianus rempublicam susci-"peret, obliviscendum offensarum, de bello agitantibus."

2. His ac talibus inter spem metumque jactatum, spes vicit. Fuere qui "accensum desiderio Berenices reginæ,[3] "vertisse iter" crederent. Neque abhorrebat à Berenice juvenilis animus: sed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum: lætam voluptatibus adolescentiam egit, suo quàm patris imperio modestior. Igitur oram Achaiæ, et Asiæ, ac læva maris[4] prætervectus, Rhodum et Cyprum insulas, inde Syriam audentioribus spatiis[5] petebat. Atque illum cupido incessit, adeundi visendique templum Paphiæ Veneris,[6] inclitum per indigenas advenasque. Haud fuerit

[1] *Responsa.* Titus educatus erat in aulâ cum Britannico, paribus disciplinis, et apud eosdem magistros institutus. *Quo quidem tempore, aiunt metoposcopum à Narcisso, Claudii liberto, adhibitum, ut Britannicum inspiceret, constantissimè affirmâsse, illum quidem nullo modo, ceterùm Titum, qui tunc prope adstabat, utique imperaturum*, Sueton. in Tit. II.

[2] *Fortuita.* In hâc animorum inclinatione, etiam fortuita vertebant in Principatûs argumenta.

[3] *Berenices reginæ.* Berenice, soror Agrippæ II. uxor Herodis, regis Chalcidis. Vide Stemma Herodum, n. 11. in not. et emend. ad Ann. XII. 23.

[4] *Læva maris.* Tito, in Syriam redeunti, ora Asiæ maritima ad lævam erat.

[5] *Audentioribus spatiis.* Non jam oram relegens, sed alto mari navigans.

[6] *Templum Paphiæ Veneris.* De quo jam dictum supra Annal. III. 62.

longum initia religionis, templi situm, formam Deæ, neque enim alibi sic habetur, paucis disserere.

3. "CONDITOREM templi regem Aeriam"[1] vetus memoria, quidam "ipsius Deæ nomen[2] id" perhibent. Fama recentior tradit, "à Cinyrâ[3] sacratum templum, Deamque "ipsam conceptam mari, huc appulsam. Sed scientiam "artemque haruspicum accitam, et Cilicem Thamiram "intulisse. Atque ita pactum, ut familiæ utriusque posteri "cærimoniis præsiderent." Mox, ne honore nullo regium genus peregrinam stirpem antecelleret, ipsâ, quam intulerant, scientiâ hospites cessere: tantùm Cinyrades sacerdos consulitur. Hostiæ, ut quisque vovit; sed mares deliguntur. Certissima fides hœdorum fibris. Sanguinem aræ obfundere vetitum: precibus et igne puro altaria adolentur, nec ullis imbribus, quamquam in aperto,[4] madescunt. Simulacrum Deæ non effigie humanâ: continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum, metæ modo,[5] exsurgens: et ratio in obscuro.[6]

4. TITUS, spectatâ opulentiâ donisque regum,[7] quæque

[1] *Regem Aeriam.* Ita Tacitus supra Annal. III. 62.

[2] *Deæ nomen.* Sic Pausanias, I. 14. eam vocat Οὐρανίαν.

[3] *A Cinyrâ.* Rege Assyriorum, teste Apollodoro, III. et Hygino, Fabulâ CLXX.

[4] *Quamquam in aperto.* Sic quoque Plinius, II. 96. *Celebre fanum habet Veneris Paphos, in cujus quandam aram non impluit.* Eruditus Harduinus in alterâ suâ Plinii editione emendavit *aream* pro *aram.*

[5] *Metæ modo.* Simulacrum Veneris Paphiæ non erat effigie humanâ, sed in *conicam*, ut vulgò loquuntur Geometræ, formam exsurgebat, latiore initio, tenuem in ambitum desinens: cujus formam vide in nummo vetere apud eruditum Spanhemium, *de Præstant. et Usu Numismat.* Vol. I. p. 505.

[6] *Ratio in obscuro.* Originem Veneris Paphiæ, ejus formæ rationem diligentiùs inquiremus in not. et emend. ad Hist. II. 3. Remque illustrabit egregia pictura, quam publicavere eruditi Academici Herculanenses, *Pitture Antiche d'Ercolano,* Vol. III. Tab. 52.

[7] *Donisque regum.* De regum gentiumque donariis, quæ ad templa, quorum percelebris erat religio, mittebantur, vide in not. et emend. ad Annal. III. 63.

alia lætum antiquitatibus [1] Græcorum genus incertæ vetustati adfingit, "de navigatione primùm" consuluit. Postquàm "pandi viam, et mare prosperum" accepit, de se per ambages interrogat, cæsis compluribus hostiis. Sostratus, (sacerdotis id nomen erat,) ubi læta et congruentia exta, magnisque consultis annuere Deam videt, pauca in præsens et solita respondens, petito secreto, futura aperit. Titus, aucto animo, ad patrem pervectus, suspensis provinciarum et exercituum mentibus, ingens rerum fiduciâ [2] accessit. Profligaverat [3] bellum Judaicum Vespasianus, oppugnatione Hierosolymorum reliquâ; [4] duro magis et arduo opere ob ingenium montis [5] et pervicaciam superstitionis, quàm quò satis virium obsessis ad tolerandas necessitates superesset. Tres, ut supra memoravimus, [6] ipsi Vespasiano legiones erant, exercitæ bello: quatuor Mucianus obtinebat in pace: sed æmulatio, et proximi exercitûs [7] gloria repulerat segnitiam: quantumque illis roboris discrimina et labor, tantum his vigoris addiderat integra quies, et inexpertus belli labor: auxilia utrique cohortium alarumque, et classes regesque, ac nomen dispari famâ celebre.

5. Vespasianus, acer militiæ, anteire agmen, [8] locum castris capere, noctu diuque consilio, ac, si res posceret,

[1] *Lætum antiquitatibus.* Semper his antiquitatibus lætum Græcorum genus. Inde manent adhuc tot monumenta receptarum apud illos religionum.

[2] *Rerum fiduciâ.* Quam ex Sostrati responso conceperat.

[3] *Profligaverat.* Id est, penè confecerat. Novè quidem dictum, ut videre est apud Gellium, xv. 5. Eodem tamen verbo jam usus erat Augustus, ut patet ex monumento Ancyrano apud eruditum Chishull, *Antiquitates Asiaticæ*, p. 174. COEPTA. PROFLIGATAQUE. OPERA. A PATRE. MEO. PERFECI.

[4] *Reliquâ.* Vide Suppl. Annal. xvi. 60.

[5] *Ingenium montis.* Vide not. et emend. ad Hist. ii. 4.

[6] *Supra memoravimus.* Supra Hist. i. 10.

[7] *Proximi exercitûs.* Exercitûs, qui, duce Vespasiano, bellum Judaicum profligaverat.

[8] *Anteire agmen.* Sic Julius Cæsar, teste Suet. in Jul. lvii. *in agmine nonnumquam equo, sæpiùs pedibus, anteibat, capite detecto, seu sol, seu imber esset.*

manu hostibus obniti, cibo fortuito, veste habituque vix à gregario milite discrepans: prorsus, si avaritia abesset, antiquis ducibus par. Mucianum è contrario magnificentia, et opes, et cuncta privatum modum supergressa extollebant: aptior sermone, dispositu provisuque, civilium rerum peritus: egregium principatûs temperamentum, si demtis utriusque vitiis, solæ virtutes miscerentur. Ceterùm hic Syriæ, ille Judææ præpositus, vicinis provinciarum administrationibus, invidiâ discordes, exitu demum Neronis, positis odiis, in medium consuluere: primùm per amicos; dein præcipua concordiæ fides Titus, prava certamina communi utilitate aboleverat: naturâ atque arte compositus adliciendis etiam Muciani moribus. Tribuni centurionesque, et vulgus militum, industriâ, licentiâ, per virtutes, per voluptates, ut cuique ingenium, adsciscebantur.

6. ANTEQUAM Titus adventaret, sacramentum Othonis[1] acceperat uterque exercitus, præcipitibus, ut adsolet, nuntiis, et tardâ mole civilis belli, quod longâ concordiâ quietus Oriens tunc primùm parabat. Namque olim validissima inter se civium arma, in Italiâ, Galliâve, viribus Occidentis cœpta. Et Pompeio, Cassio, Bruto, Antonio, quos omnes trans mare secutum est civile bellum, haud prosperi exitus fuerant. Auditique sæpiùs in Syriâ Judæâque Cæsares, quàm inspecti. Nulla seditio legionum: tantùm adversùs Parthos minæ, vario eventu.[2] Et proximo civili bello,[3] turbatis aliis, inconcussa ibi pax: dein fides erga Galbam. Mox, ut "Othonem ac Vitellium scelestis armis res Romanas raptum ire," vulgatum est, ne penes ceteros imperii præmia, penes ipsos tantùm servitii necessitas esset,

[1] *Sacramentum Othonis.* Muciani ejusque exercitûs fidem testatur æreus Othonis nummus è Cimelio Comitis de Pembroke, et in Museo Theupolitano; quem laudavimus supra Hist. I. 76. not. sup.

[2] *Vario eventu.* Ut vidimus supra Annal. XV. 24 et 27.

[3] *Proximo civili bello.* Quo Vindex et Galba adversùs Neronem rebellavere.

fremere miles, et vires suas circumspicere. Septem legiones [1] statim, et cum ingentibus auxiliis Syria Judæaque: inde continua Ægyptus, duæque legiones: hinc Cappadocia [2] Pontusque, et quidquid castrorum Armeniis prætenditur. Asia, et ceteræ provinciæ, nec virorum inopes, et pecuniæ opulentæ: quantum insularum mari cingitur, [3] et parando interim bello secundum tutumque ipsum mare.

7. Non fallebat duces impetus militum. Sed bellantibus aliis, placuit expectari bellum: "victores victosque numquam solidâ fide coalescere: nec referre Vitellium, an Othonem, superstitem fortuna faceret. Rebus secundis etiam egregios duces insolescere: discordiam his, [4] ignaviam, luxuriem: et suismet vitiis, alterum bello, alterum victoriâ periturum." Igitur arma in occasionem distulere, Vespasianus Mucianusque nuper, ceteri olim mixtis consiliis: [5] optimus quisque amore reipublicæ: multos dulcedo prædarum stimulabat: alios ambiguæ domi res. Ita boni malique, causis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant.

8. Sub idem tempus Achaia atque Asia falsò exterritæ, velut Nero adventaret: vario super exitu ejus rumore, [6]

[1] *Septem legiones.* Vide not. et emend. ad Hist. II. 6. Ibi plura et necessaria de nominibus et numero legionum dicentur.

[2] *Cappadocia.* Cappadociam, ut cetera Orientis, partes Othonis secutam testatur nummus Cæsareæ cusus, apud Cl. Morellum, *Thesaur. Numismat.* Vol. II. p. 202. CA. ΟΘΩΝΟΣ ΚΑΙC. CEBACTOY. Id est, *Salvii Othonis Cæsaris Augusti.* Caput Othonis nudum. In posticâ parte, ΚΑΙΣΑΡΕΑC, *Cæsareæ.* Mons Argæus. Infra ET. A. Id est, *anno primo.*

[3] *Mari cingitur.* Cuncta opportuna: insulæ, ipsumque mare tutum et parando bello secundum.

[4] *Discordiam his.* Vitellio et Othoni.

[5] *Mixtis consiliis.* Nuper concordes Vespasianus Mucianusque, antè invidiâ discordes: at ceteri olim, nempe eorum amici, post Neronis exitum, mixtis consiliis, in medium consuluerant, ut vidimus supra cap. 5.

[6] *Super exitu ejus rumore.* De hoc rumore dictum jam supra Hist. I. 2. Et teste Suet. in Ner.

eòque pluribus vivere eum fingentibus, credentibusque. Ceterorum casus [1] conatusque in contextu operis dicemus. Tunc servus è Ponto, sive, ut alii tradidere, libertinus ex Italiâ, citharæ et cantûs peritus (unde illi, super similitudinem oris, propior ad fallendum fides) adjunctis desertoribus, quos inopiâ vagos ingentibus promissis corruperat, mare ingreditur: ac vi tempestatum Cythnum insulam [2] detrusus, et militum quosdam ex Oriente commeantium [3] adscivit, vel abnuentes interfici jussit, et spoliatis negotiatoribus, mancipiorum valentissimum quemque armavit. Centurionemque Sisennam, dextras, concordiæ insignia,[4] Syriaci exercitûs nomine ad prætorianos ferentem, variis artibus adgressus est: donec Sisenna, clam relictâ insulâ, trepidus et vim metuens aufugeret: inde latè terror, multis ad celebritatem nominis erectis, rerum novarum cupidine, et odio præsentium.

9. Gliscentem in dies famam fors discussit. Galatiam ac Pamphyliam provincias,[5] Calpurnio Asprenati regendas Galba permiserat: datæ è classe Misenensi [6] duæ triremes ad prosequendum, cum quibus Cythnum insulam tenuit. Nec defuere, qui trierarchos nomine Neronis accirent: is in mœstitiam compositus, et "fidem suorum quondam "militum" invocans, "ut eum in Syriâ, aut Ægypto [7]

LVII. *Non* defuerunt, *qui per longum tempus* proferrent *edicta, quasi viventis* Neronis, *et brevi magno inimicorum malo reversuri.*

[1] *Ceterorum casus.* Ceterorum falsorum Neronum casus. Alii enim adhuc visi posteà falsi Nerones, ut dicetur infra in Appendice Chronologicâ ad annum 841.

[2] *Cythnum insulam.* In Ægæo mari, unam è Cycladibus, dictam hodie *Thermia.*

[3] *Commeantium.* De his commeatibus dictum est supra Hist. I. 46. not. sup.

[4] *Dextras, concordiæ insignia.* Vide dicta supra Hist. I. 54. not. inf.

[5] *Provincias.* Ponto vicinas.

[6] *E classe Misenensi.* De hâc classe dictum supra Annal. IV. 5.

[7] *Aut Ægypto.* Exemplo Neronis, olim incerti Syriamne, an Ægyptum, peteret; hasque sibi præfecturas retineret. Vide Suppl. Annal. XVI. 87.

"sisterent" orabat. Trierarchi nutantes, seu dolo, "adloquendos sibi milites, et paratis omnium animis reversuros" firmaverunt. Sed Asprenati cuncta ex fide nuntiata: cujus cohortatione expugnata navis, et interfectus quisquis ille erat. Corpus insigne oculis, comâque et torvitate vultûs,[1] in Asiam, atque inde Romam pervectum est.

10. In civitate discordi, et, ob crebras Principum mutationes, inter libertatem ac licentiam incertâ, parvæ quoque res magnis motibus agebantur. Vibius Crispus, pecuniâ, potentiâ, ingenio inter claros magis, quàm inter bonos, Annium Faustum, equestris ordinis, qui temporibus Neronis delationes factitaverat, ad cognitionem senatûs vocabat. Nam recens, Galbæ principatu, censuerant patres, "ut accusatorum[2] causæ noscerentur." Id senatusconsultum, variè jactatum, et, prout potens, vel inops reus inciderat, infirmum aut validum, retinebatur. Ad hæc terrore et propriâ vi Crispus incubuerat, delatorem fratris sui[3] pervertere: traxeratque magnam senatûs partem, "ut indefensum et inauditum dedi ad exitium" postularent. Contra apud alios nihil æquè reo proderat, quàm nimia potentia accusatoris: "dari tempus, edi crimina, quamvis invisum ac nocentem, more tamen audiendum" censebant. Et valuere primò, dilataque in paucos dies cognitio: mox damnatus est Faustus, nequaquam eo adsensu civitatis, quem pessimis moribus meruerat: quippe ipsum Crispum easdem accusationes cum præmio exercuisse meminerant: nec pœna criminis, sed ultor displicebat.

[1] *Torvitate vultûs.* Sic et Nero moriens in Suppl. Annal. XVI. 87.

[2] *Accusatorum.* Delatorum, de quibus supra Annal. IV. 30. *Delatores, genus hominum publico exitio repertum, et pœnis quidem numquam satis coercitum.*

[3] *Fratris sui.* Vibii Secundi, repetundarum damnati, ut vidimus supra Annal. XIV. 28.

11. Læta interim Othoni principia belli, motis ad imperium ejus è Dalmatiâ Pannoniâque exercitibus. Fuere quatuor legiones, è quibus bina millia præmissa; ipsæ modicis intervallis sequebantur: septima, à Galbâ conscripta; veteranæ, undecima, ac tertiadecima, et præcipuâ famâ quartadecumani, rebellione Britanniæ [1] compressâ. Addiderat gloriam Nero, eligendo, ut potissimos. Unde longa illis erga Neronem fides, et erecta in Othonem studia. Sed quò plus virium ac roboris, è fiduciâ tarditas inerat: agmen legionum, alæ cohortesque præveniebant. Ex ipsâ Urbe haud spernenda manus, quinque prætoriæ cohortes; et equitum vexilla cum legione primâ,[2] ac deforme insuper auxilium, duo millia gladiatorum, sed per civilia arma etiam severis ducibus usurpatum. His copiis rector additus Annius Gallus, cum Vestricio Spurinnâ [3] ad occupandas Padi ripas præmissus: quoniam prima consiliorum frustra ceciderant, transgresso jam Alpes Cæcinâ, quem sisti intrà Gallias posse speraverat. Ipsum Othonem comitabantur speculatorum [4] lecta corpora, cum ceteris prætoriis cohortibus, veterani è prætorio,[5] classicorum ingens numerus. Nec illi segne aut corruptum luxu iter: [6] sed loricâ ferreâ usus est, et ante signa pedester, horridus, incomtus, famæque dissimilis.

[1] *Rebellione Britanniæ.* De quâ supra Annal. xiv. 29 et seq. Suet. in Ner. xxxix et xl.

[2] *Legione primâ.* Adjutrice: de quâ vide not. et emend. ad Hist. ii. 6.

[3] *Vestricio Spurinnâ.* Idem est, quem egregiè laudat Plinius, ii. Ep. 7. iii. Ep. 1 et 10. Vide not. et emend. ad Hist. ii. 11.

[4] *Speculatorum.* De quibus dictum supra Hist. i. 24.

[5] *Veterani è prætorio.* Qui stipendia in cohortibus prætoriis fecerant, et retinebantur sub vexillo, donec missio daretur, ut vidimus supra Annal. i. 17 et 36.

[6] *Corruptum luxu iter.* Aliter, sed fortè non satis æquus censor, Juvenalis Satyr. ii. 99.

Ille tenet speculum pathici gestamen Othonis,
Actoris Arunci spolium: quo se ille videbat
Armatum, cùm jam tolli vexilla juberet.
Res memoranda novis annalibus, atque recenti
Historiâ, speculum civilis sarcina belli!
Nimirum summi ducis est occidere Galbam,
Et curare cutem summi constantia civis;
Bebriaci campo spolium affectare Palatî,
Et pressum in facie digitis extendere panem,
Quod nec in Assyrio pharetrata Semiramis orbe,
Mœsta nec Actiacâ fecit Cleopatra carinâ.

12. Blandiebatur cœptis fortuna, possessâ per mare et naves majore Italiæ parte, penitus usque ad initium maritimarum Alpium:[1] quibus tentandis, adgrediendæque provinciæ Narbonensi, Suedium Clementem, Antonium Novellum, Æmilium Pacensem duces dederat.[2] Sed Pacensis per licentiam militum vinctus: Antonio Novello nulla auctoritas: Suedius Clemens ambitioso imperio regebat, ut adversùs modestiam disciplinæ corruptus, ita præliorum avidus. Non Italia adiri, nec loca sedesque patriæ videbantur: tamquam externa littora, et urbes hostium, urere, vastare, rapere: eò atrociùs, quòd nihil usquam provisum adversùm metus: pleni agri, apertæ domus: occursantes domini juxta conjuges et liberos, securitate pacis, et belli malo circumveniebantur. Maritimas tum Alpes tenebat procurator Marius Maturus. Is concitâ gente, (nec deest juventus) arcere provinciæ finibus Othonianos intendit. Sed primo impetu cæsi disjectique montani, ut quibus, temerè collectis, non castra, non ducem noscitantibus, neque in victoriâ decus esset, neque in fugâ flagitium.[3]

13. Inritatus eo prælio Othonis miles, vertit iras in municipium Albium Intemelium:[4] quippe in acie nihil prædæ: inopes agrestes, et vilia arma: nec capi poterant, pernix genus, et gnari locorum: sed calamitatibus insontium expleta avaritia. Auxit invidiam præclaro exemplo

Quàm multi fuerint luxu perditi in Othoniano exercitu, vidimus supra Hist. I. 88.

[1] *Maritimarum Alpium.* De Alpibus maritimis dictum satis Annal. XV. 32.

[2] *Duces dederat.* Supra Hist. I. 87.

[3] *In fugâ flagitium.* Contra in Romanâ militiâ hoc flagitium capite puniendum, teste Arrio Menandro, Digest. Lib. XLIX. Tit. 16. de Re militari. Leg. 6. n. 3. *Qui in acie prior fugam fecit, spectantibus militibus, propter exemplum capite puniendus est.*

[4] *Albium Intemelium.* Nunc *Vintimille.*

fœmina Ligus,[1] quæ filio abdito, cùm simul pecuniam occultari milites credidissent, eòque per cruciatus interrogarent "ubi filium occuleret," uterum ostendens, "latere" respondit. Nec ullis deinde terroribus, aut morte, constantiam vocis egregiæ mutavit.

14. "IMMINERE provinciæ Narbonensi, in verba "Vitellii adactæ, classem Othonis," Fabio Valenti trepidi nuntii adtulere. Aderant legati coloniarum, auxilium orantes. Duas Tungrorum[2] cohortes, quatuor equitum turmas, universam Treverorum[3] alam, cum Julio Classico, præfecto, misit: è quibus pars in coloniâ Forojuliensi[4] retenta, ne, omnibus copiis in terrestre iter versis, vacuo mari[5] classis adceleraret. Duodecim equitum turmæ, et lecti è cohortibus, adversùs hostem iere; quibus adjuncta Ligurum cohors, vetus loci auxilium,[6] et quingenti Pannonii nondum sub signis.[7] Nec mora prælio:[8] sed acie ita instructâ,[9] ut pars classicorum, mixtis paganis,[10] in colles mari propinquos exsurgeret, quantum inter colles ac littus æqui loci, prætorianus miles expleret, in ipso mari[11] ut

[1] *Fœmina Ligus.* Ligus, id est, Intemelia, *Vintimille.* Expressè enim Strabo, IV. p. 202. Τῶν δ' ἐν Λιγύων τῶν μὲν ὄντων Ἰγγαύνων, τῶν δὲ Ἰντεμελίων. *Ligurum alii sunt Ingauni, alii Intemelii.*

[2] *Tungrorum.* Tungri, nunc *Tongri.*

[3] *Treverorum.* Treveri, *Treves.*

[4] *Coloniâ Forojuliensi.* Nunc *Frejus.* Ibi classis Romanorum; unde hæc colonia dicebatur classica, ut observatum supra Annal. IV. 5.

[5] *Vacuo mari.* Nullis præsidiis defenso littore.

[6] *Vetus loci auxilium.* Vetus auxilium coloniæ Forojuliensis. Ligures, *the States of Genoa,* &c.

[7] *Nondum sub signis.* Quingenti è delectu Pannonico, adhuc tirones, ac proinde nondum sub signis. Vide supra Annal. II. 78 et 80.

[8] *Prœlio.* Pugnatum, ut ex Taciti descriptione patet, inter Antipolim, nunc *Antibes,* et Albium Intemelium, *Vintimille.*

[9] *Acie ita instructâ.* Acie Othonianorum.

[10] *Mixtis paganis.* Pagani dicuntur, qui non sunt milites. De his plura Hist. I. 53.

[11] *In ipso mari.* In ipso mari prætendebatur Othoniana classis, littori adnexa, pugnæ parata, non puppibus, ut in pace, sed prioris rostrisque, ut in bello, obversis, et minaci fronte.

adnexa classis et pugnæ parata, conversâ, et minaci fronte prætenderetur. Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis jugis, cohortes densis ordinibus post equitem locant. Treverorum turmæ obtulere se hosti incautè, cùm exciperet contra veteranus miles, simul à latere saxis urgeret apta ad jaciendum etiam paganorum manus: qui sparsi inter milites,[1] strenui ignavique in victoriâ idem audebant. Additus perculsis[2] terror, invectâ in terga pugnantium classe. Ita undique clausi: deletæque omnes copiæ forent, ni victorem exercitum attinuisset obscurum noctis, obtentui fugientibus.[3]

15. Nec Vitelliani, quamquam victi, quievere: accitis auxiliis, securum hostem, ac successu rerum socordiùs agentem invadunt: cæsi vigiles, perrupta castra, trepidatum apud naves: donec sidente paulatim metu, occupato juxtà[4] colle defensi, mox inrupere. Atrox ibi cædes, et Tungrarum cohortium præfecti, sustentatâ diu acie, telis obruuntur. Ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum improvidè secutos, conversi equites[5] circumvenerunt. Ac velut pactis induciis, ne hinc classis, inde eques subitam formidinem inferrent, Vitelliani retro Antipolim,[6] Narbonensis Galliæ municipium, Othoniani Albingaunum,[7] interioris Liguriæ, revertêre.

16. Corsicam ac Sardiniam, ceterasque proximi maris insulas, fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. Sed Corsicam prope adflixit Decumi Pacarii procuratoris teme-

[1] *Inter milites.* Othonianos.

[2] *Perculsis.* Vitellianis.

[3] *Obtentui fugientibus.* Obscurum noctis juvit Vitellianos, ut faciliùs tutiùsque fugerent. Sic Sallustius Fragm. Hist. VI. 58. *Tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat;* et ibid. I. 10. *Secundæ res mirè sunt vitiis obtentui.*

[4] *Occupato juxtà.* Juxta castra.

[5] *Conversi equites.* Vitelliani.

[6] *Antipolim.* Nunc *Antibes,* ut modò dictum est.

[7] *Albingaunum.* Apud Ligures Ingaunos Albingaunum, nunc *Albinga.*

ritas, tantâ mole belli, nihil in summam[1] profutura, ipsi exitiosa. Namque, Othonis odio, juvare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio, etiamsi provenisset.[2] Vocatis principibus insulæ, consilium aperit: et contradicere ausos, Claudium Phirricum, trierarchum Liburnicarum[3] ibi navium, Quinctium Certum, equitem Romanum, interfici jubet: quorum morte exterriti, qui aderant, simul ignara, et alieni metûs socia imperitorum turba, in verba Vitellii juravere. Sed ubi delectum agere Pacarius, et inconditos homines fatigare militiæ muneribus occœpit, laborem insolitum perosi infirmitatem suam reputabant: "insulam esse "quam incolerent, et longè Germaniam,[4] viresque legi- "onum: direptos vastatosque classe,[5] etiam quos cohortes "alæque protegerent." Et aversi repentè animi; nec tamen apertâ vi: aptum tempus insidiis legêre. Digressis, qui Pacarium frequentabant, nudus et auxilii inops balineis interficitur: trucidati et comites. Capita, ut hostium, ipsi interfectores ad Othonem tulere. Neque eos aut Otho præmio adfecit, aut punivit Vitellius, in multâ colluvie rerum majoribus flagitiis[6] permixtos.

17. Aperuerat jam Italiam, bellumque transmiserat, ut supra memoravimus,[7] ala Syllana, nullo apud quemquam Othonis favore, nec quia Vitellium mallent; sed longa pax ad omne servitium fregerat, faciles occupantibus, et melioribus incuriosos. Florentissimum Italiæ latus, quantum inter Padum Alpesque camporum et urbium,[8] armis Vitellii

[1] *In summam.* Sic dictum supra Annal. XIII. 38. *Nihil in summam pacis proficiebatur.*

[2] *Etiamsi provenisset.* Etiamsi res ei feliciter successisset.

[3] *Liburnicarum.* Quid sint liburnicæ dictum supra Annal. XVI. 14.

[4] *Longè Germaniam.* Quæ cum Germanicis legionibus pro Vitellii partibus stabat.

[5] *Vastatosque classe.* Ut modò dictum est cap. 12 et seq.

[6] *Majoribus flagitiis.* Sic supra Annal. XVI. 8. Multi *Neronem, circa summa scelera distentum, quasi minores evasere.*

[7] *Supra memoravimus.* Hist. I. 70.

[8] *Camporum et urbium.* Cam-

(namque et præmissæ à Cæcinâ cohortes advenerant) tenebatur. Capta Pannoniorum cohors apud Cremonam.[1] Intercepti centum equites, ac mille classici, inter Placentiam Ticinumque:[2] quo successu Vitellianus miles, non jam flumine aut ripis arcebatur. Inritabat quin etiam Batavos Transrhenanosque[3] Padus ipse: quem repentè contra Placentiam transgressi, raptis quibusdam exploratoribus, ita ceteros terruere, ut "adesse omnem Cæcinæ exercitum" trepidi ac falsi nuntiarent.

18. CERTUM erat Spurinnæ (is enim Placentiam obtinebat) necdum venisse Cæcinam, et, si propinquaret, coercere intrà munimenta militem, nec tris prætorias[4] cohortes, et mille vexillarios, cum paucis equitibus, veterano exercitui objicere. Sed indomitus miles, et belli ignarus, correptis signis vexillisque, ruere, et retinenti duci tela intentare, spretis centurionibus tribunisque,[5] qui "proditionem, et accitum Cæcinam" clamitabant. Fit temeritatis alienæ comes Spurinna, primò coactus, mox velle simulans, quò plus auctoritatis inesset consiliis, si seditio mitesceret.

19. POSTQUAM in conspectu Padus, et nox appetebat, vallari castra placuit. Is labor Urbano militi insolitus contudit animos. Tum vetustissimus quisque castigare "credulitatem suam, metum ac discrimen" ostendere, "si cum exercitu Cæcina, patentibus campis, tam paucas cohortes

porum, *Piedmont*, *Montferrat*, *and the Milanese*. Urbium Mediolani, Novariæ, Eporediæ, Vercellarum. Vide Hist. I. 70.

[1] *Cremonam*. Servato etiamnum nomine *Cremona*.

[2] *Placentiam Ticinumque*. Placentia, nunc *Piacenza*; Ticinum, hodie *Pavia*.

[3] *Batavos Transrhenanosque*. Suetos insultare aquis, artemque nandi ostentare, ut dictum est supra Annal. II. 8.

[4] *Tris prætorias*. Sic sæpe Veteres pro *tres*.

[5] *Tribunisque*. Perperam hìc addebatur, *providentiam ducis laudantibus*. Vide not. et emend. ad Hist. II. 18.

"circumfudisset." Jamque totis castris modesti sermones, et inserentibus se centurionibus tribunisque, laudare "providentiam ducis, quòd coloniam,[1] virium et opum validam, "robur ac sedem bello legisset." Ipse postremò Spurinna, non tam culpam exprobrans, quàm ratione ostendens, relictis exploratoribus, ceteros Placentiam reduxit, minùs turbidos, et imperia accipientes. Solidati muri, propugnacula addita, auctæ turres, provisa parataque non arma modò, sed obsequium et parendi amor, quod solum illis partibus[2] defuit, cùm virtutis haud pœniteret.[3]

20. At Cæcina, velut relictâ post Alpes[4] sævitiâ ac licentiâ, modesto agmine per Italiam incessit. Ornatum ipsius, municipia et coloniæ in superbiam trahebant: quòd versicolore sagulo,[5] braccas,[6] tegmen barbarum, indutus, togatos adloqueretur. Uxorem quoque ejus, Saloninam, quamquam in nullius injuriam, insignis equo ostroque[7] veheretur, tamquam læsi gravabantur. Insitâ mortalibus naturâ, recentem aliorum felicitatem ægris oculis introspicere, modumque fortunæ à nullis magis exigere, quàm quos in æquo vidêre. Cæcina, Padum transgressus, tentatâ Othonianorum fide per colloquium et promissa, iisdem petitus, postquàm pax et concordia speciosis et inritis nominibus jactata sunt, consilia

[1] *Quòd coloniam.* Placentia colonia erat, ut videre est apud Plinium, III. 15.

[2] *Illis partibus.* Othonianis.

[3] *Haud pœniteret.* Benè Illustr. Huetius: cùm haud spernendâ, vel pœnitendâ virtute pollerent.

[4] *Post Alpes.* Benè, *post Alpes;* cùm Tacitus Romæ, vel in Italiâ scriberet.

[5] *Sagulo.* Breviore sago. Infra de moribus Germanorum, XVII. *Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut si desit, spinâ consertum.* Versicoloribus sagulis, pro velis usos Batavos videbimus Hist. V. 23. Tales autem fermè nunc sunt vestes Helveticæ.

[6] *Braccas.* Femora tegebant braccæ. Ex braccarum usu, pars Galliæ dicta fuit *aliquandò Braccata, nunc Narbonensis,* Mela, II. 5. Galli, qui Urbem incenderunt, appellantur à Juvenale, VIII. 234.

Braccatorum pueri, Senonumque minores.

[7] *Ostroque.* Apud Romanos summus honos purpuræ, *omnemque vestem* illuminabat, ut loquitur Plinius, IX. 36.

curasque in oppugnationem Placentiæ magno terrore vertit: gnarus, ut initia belli provenissent, famam in cetera fore.

21. Sed primus dies, impetu magis, quàm veterani exercitûs artibus, transactus: aperti incautique muros subiere, cibo vinoque prægraves. In eo certamine, pulcherrimum amphitheatri opus, situm extra muros, conflagravit: sive ab oppugnatoribus incensum, dum faces, et glandes, ac missilem ignem in obsessos jaculantur; sive ab obsessis, dum regerunt. Municipale vulgus, pronum ad suspiciones, fraude illata ignis alimenta credidit, à quibusdam è vicinis coloniis, invidiâ et æmulatione, quòd nulla in Italiâ moles tam capax foret: quocumque casu accidit, dum atrociora metuebantur, in levi habitum: redditâ securitate, tamquam nihil gravius pati potuissent, mœrebant. Ceterùm, multo suorum cruore, pulsus Cæcina; et nox parandis operibus absumta. Vitelliani pluteos, cratesque, et vineas[1] suffodiendis muris, protegendisque oppugnatoribus; Othoniani sudes[2], et immensas lapidum ac plumbi ærisque moles, perfringendis obruendisque hostibus, expediunt. Utrimque pudor, utrimque gloria, et diversæ exhortationes, hinc "legionum et Germanici exercitûs robur," inde "Urbanæ "militiæ, et prætoriarum cohortium decus attollentium." Illi, "ut segnem ac desidem, et circo ac theatris corruptum "militem;" hi, "peregrinum et externum" increpabant: simul Othonem, ac Vitellium, celebrantes culpantesque, uberioribus inter se probris, quàm laudibus stimulabantur.

22. Vix dum orto die, plena propugnatoribus mœnia, fulgentes armis virisque campi, densum legionum agmen,

[1] *Pluteos, cratesque, et vineas.* Tres sunt diversæ machinæ, lignis, trabibus, viminibus, coriis contextæ, quibus protegebantur oppugnatores, dum muros suffodiebant. De iis plura vide apud Vegetium, IV. 15.

[2] *Sudes.* Ligna erant præacuta, et igne durata.

sparsa auxiliorum manus, altiora murorum sagittis aut saxis incessere; neglecta aut ævo fluxa cominùs adgredi: ingerunt desuper Othoniani pila, librato magis et certo ictu, adversùs temerè subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, et, more patrio, nudis corporibus, super humeros scuta quatientium. Legionarius, pluteis, et cratibus tectus, subruit muros, instruit aggerem, molitur portas. Contra prætoriani dispositos ad id ipsum molares,[1] ingenti pondere ac fragore, provolvunt: pars subeuntium obruti: pars confixi, et exsangues, aut laceri, cùm augeret stragem trepidatio, eòque acriùs è mœnibus vulnerarentur, rediere, infractâ partium famâ. Et Cæcina, pudore cœptæ temerè oppugnationis, ne inrisus ac vanus iisdem castris adsideret, trajecto rursus Pado, Cremonam petere intendit. Tradidere sese abeunti Turullius Cerialis, cum compluribus classicis, et Julius Briganticus, cum paucis equitum: hic præfectus alæ, in Batavis genitus; ille primipilaris, et Cæcinæ haud alienus, quòd ordines[2] in Germaniâ duxerat.

23. Spurinna, comperto itinere hostium, defensam Placentiam, quæque acta, et quid Cæcina pararet, Annium Gallum per literas docet. Gallus legionem primam in auxilium Placentiæ ducebat, diffisus paucitate cohortium, ne longius obsidium, et vim Germanici exercitûs parùm tolerarent: ubi pulsum Cæcinam pergere Cremonam accepit, ægrè coercitam legionem, et pugnandi ardore usque ad seditionem progressam, Bebriaci[3] sistit. Inter Veronam

[1] *Molares.* Supra, *immensas lapidum moles.*

[2] *Quòd ordines.* Primipilaris erat ordines ducere. De primipilaribus jam dictum Annal. II. 11. et XV. 12.

[3] *Bebriaci.* Vetus Scholiastes Juvenalis, laudatus supra inter Testimonia Veterum, ait *Bebriacum vicum esse à Cremonâ vicesimo lapide.* Cluverius, Ital. Antiq. I. 26. probat locum hunc esse pagum, nunc dictum *Caneto.* Miror Cl. Campo, qui egregium librum, *Historia di Cremona*, edidit, existimâsse Bebriacum esse locum, qui nunc dicitur, *Bina;* quod neque cum Taciti narratione, neque cum tabulâ Geographicâ, quam ipse Cl. Campo publicavit, concordat.

Cremonamque situs est vicus, duabus jam Romanis cladibus [1] notus, infaustusque. Iisdem diebus, à Martio Macro, haud procul Cremonâ, prosperè pugnatum: namque promtus animi Martius, transvectos navibus gladiatores, in adversam Padi ripam, repentè effudit. Turbata ibi Vitellianorum auxilia, et ceteris Cremonam fugientibus, cæsi qui restiterant. Sed repressus vincentium impetus, ne novis subsidiis firmati hostes, fortunam prælii mutarent. Suspectum id Othonianis fuit, omnia quæcumque facta pravè æstimantibus. Certatim, ut quisque animo ignavus, procax ore, Annium Gallum, et Suetonium Paullinum, et Marium Celsum (nam eos Otho quoque præfecerat) variis criminibus incessebant. Acerrima seditionum ac discordiæ incitamenta, interfectores Galbæ: scelere et metu vecordes, miscere cuncta, modò palam turbidis vocibus, modò occultis ad Othonem literis: qui humillimo cuique credulus, bonos metuens, trepidabat; rebus prosperis incertus, et inter adversa melior. Igitur Titianum fratrem accitum [2] bello præposuit. Intereà, Paullini et Celsi ductu, res egregiæ gestæ.

24. ANGEBANT Cæcinam, nequidquam omnia cœpta,[3] et senescens exercitûs sui fama: pulsus Placentiâ, cæsis nuper auxiliis, etiam per concursum exploratorum,[4] crebra magis quàm digna memoratu prælia, inferior, propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, reciperare gloriam, avidiùs quàm consultiùs, properabat. Ad duodecimum à Cremonâ (locus Castorum vocatur) [5] fero-

[1] *Duabus jam Romanis cladibus.* Othonianâ et Vitellianâ. Vide infra Hist. III. 20 et seq. Bebriacensia hæc bella memorat Plinius, x. 49. quem vide infra inter Anecdota de Vitellio.

[2] *Fratrem accitum.* Profecturus Otho, quietem Urbis, curasque Imperii, Titiano fratri permiserat, ut vidimus supra Hist. I. 90.

[3] *Cœpta.* Cœpta omnia hactenus irrita.

[4] *Exploratorum.* Concurrentibus Vitellianorum et Othonianorum exploratoribus.

[5] *Locus Castorum vocatur.* Id

cissimos auxiliarium imminentibus viæ lucis occultos componit: equites "procedere longiùs" jussi, "et inritato "prælio sponte refugere, festinationem sequentium elicere, "donec insidiæ coorirentur." Proditum id Othonianis ducibus: et curam peditum Paullinus, equitum Celsus, sumsere. Tertiædecimæ legionis vexillum, quatuor auxiliorum cohortes, et quingenti equites in sinistro locantur: aggerem viæ[1] tres prætoriæ cohortes altis ordinibus[2] obtinuere: dextrâ fronte[3] prima legio incessit, cum duabus auxiliaribus cohortibus, et quingentis equitibus. Super hos è prætorio auxiliisque mille equites, cumulus prosperis, aut subsidium laborantibus, ducebantur.

25. ANTEQUAM miscerentur acies, terga vertentibus Vitellianis, Celsus doli prudens repressit suos. Vitelliani temerè exsurgentes, cedente sensim Celso, longiùs secuti, ultro in insidias præcipitantur: nam à lateribus cohortes, legionum adversa frons, et subito discursu terga cinxerant equites. Signum pugnæ non statim à Suetonio Paullino pediti datum: cunctator naturâ, et cui cauta potiùs consilia cum ratione, quàm prospera ex casu placerent, "compleri "fossas,[4] aperiri campum, pandi aciem" jubebat; "satis

est, *ad Castris*. Supple ædem, vel templum. Suetonius in Oth. IX. Otho *tribus quidem, verùm mediocribus prœliis, apud Alpes, circaque Placentiam, et ad Castoris, quod loco nomen est, vicit*. Ex Taciti narratione videtur locum Castorum et pugnæ fuisse inter fluvios Padum, *the Po*, et Adduam, *the Adda*, haud procul oppido, quod nunc dicitur *Pizzighitone*.

[1] *Aggerem viæ*. Viæ Postumiæ, ut infra Hist. III. 21.

[2] *Altis ordinibus*. *Angl. in close column:* ubi angusta frons, ac proinde plures altique ordines.

[3] *Dextrâ fronte*. Id est, dextro cornu, *Angl. the right wing*. Sic Claudianus in Rufinum, II. 174.

Armentis frons læva datur; per cornua Gallos
Dexteriora locat.

[4] *Compleri fossas*. Hæc ne accipias de fossis castrorum, à quibus longè aberant; sed de fossis, quas incolæ fecerant ad recipiendas aquas, et ad exsiccandos agros, ut in planis locis mos est, hodieque etiam passim fit in illâ Italiæ parte, et in aliis quæ in planitiem extenduntur; ut rectè observavit Pichena.

"citò incipi victoriam, ubi provisum foret ne vincerentur." Eâ cunctatione, spatium Vitellianis datum in vineas, nexu traducum[1] impeditas, refugiendi. Et modica sylva adhærebat, unde rursus ausi, promtissimos prætorianorum equitum interfecere: vulneratur rex Epiphanes,[2] impigrè pro Othone pugnam ciens.

26. Tum Othonianus pedes erupit: protritâ hostium acie, versi in fugam, etiam qui subveniebant: Nam Cæcina non simul cohortes, sed singulas acciverat: quæ res in prælio trepidationem auxit, cùm dispersos, nec usquam validos, pavor fugientium abriperet. Orta et in castris seditio, quòd non universi ducerentur. Vinctus præfectus castrorum Julius Gratus, "tamquam fratri apud Othonem militanti "proditionem ageret:" cùm fratrem ejus Julium Frontonem, tribunum, Othoniani sub eodem crimine vinxissent. Ceterùm ea ubique formido fuit, apud fugientes, occursantes, in acie, pro vallo, ut "deleri cum universo exercitu Cæcinam potuisse, ni Suetonius Paullinus receptui cecinisset," utrisque in partibus percrebuerit. "Timuisse se" Paullinus ferebat, "tantum insuper laboris atque itineris, ne Vitellianus miles, recens è castris, fessos adgrederetur, et perculsis nullum retro subsidium foret:" apud paucos ea ducis ratio probata, in vulgus adverso rumore fuit.

27. Haud perinde id damnum Vitellianos in metum compulit, quàm ad modestiam composuit: nec solùm apud

[1] *Nexu traducum.* Nexis surculis impeditas.

[2] *Rex Epiphanes.* Epiphanes filius Antiochi IV. Commagenorum regis, de quo sæpe supra in libris Annalium, frater Callinici. Epiphanem et Callinicum exhibet nummus æreus, quem publicavit Cl. Pellerin, *Recueil de Médailles de Rois*, p. 124. In laureâ, caper in piscem desinens, supra stella, infra ancora, ΚΟΜΜΑΓΗΝΩΝ, *Commagenorum.* Ex alterâ parte, duo juvenes Principes, equis insidentes, ΒΑϹΙΛΕΩϹ ΥΙΟΙ, id est, *regis filii.* Rex autem dicitur Epiphanes, quòd filius esset regis.

Cæcinam, qui "culpam in militem" conferebat, "seditioni "magis quàm prælio paratum:" Fabii quoque Valentis copiæ (jam enim Ticinum[1] venerat) posito hostium contemtu, et recuperandi decoris cupidine, reverentiùs et æqualiùs duci parebant. Gravis alioquin seditio exarserat, quam altiore initio (neque enim rerum à Cæcinâ gestarum ordinem interrumpi oportuerat) repetam. Cohortes Batavorum, quas bello Neronis à quartâdecimâ legione digressas, cùm Britanniam peterent, audito Vitellii motu, in civitate Lingonum Fabio Valenti adjunctas retulimus,[2] superbè agebant, ut cujusque[3] legionis tentoria accessissent, "coercitos "à se quartadecimanos, ablatam Neroni Italiam, atque "omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam," jactantes. Contumeliosum id militibus, acerbum duci: corrupta jurgiis aut rixis disciplina: ad postremum Valens è petulantiâ[4] etiam perfidiam suspectabat.

28. Igitur nuntio allato, "pulsam Treverorum alam[5] "Tungrosque à classe Othonis, et Narbonensem Galliam "circumiri;" simul curâ socios tuendi, et militari astu, cohortes turbidas, ac, si unà forent, prævalidas, dispergendi, partem Batavorum "ire in subsidium"[6] jubet. Quod ubi auditum, vulgatumque, mœrere socii, fremere legiones, "orbari se fortissimorum virorum auxilio: veteres "illos et tot bellorum victores, postquàm in conspectu sit "hostis, velut ex acie abduci: si provincia[7] Urbe et salute "imperii potior sit, omnes illuc sequerentur: sin victoriæ "sanitas, sustentaculum, columen in Italiâ verteretur, non "abrumpendos, ut corpori, validissimos artus."

[1] *Ticinum.* *Pavia.*
[2] *Retulimus.* Supra Hist. I. 59 et 64.
[3] *Ut cujusque.* *Ut*, id est, *ubi*, *cùm*.
[4] *E petulantiâ.* Cohortium Batavorum.
[5] *Treverorum alam.* Vide supra Hist. II. 14.
[6] *In subsidium.* Narbonensis Galliæ.
[7] *Provincia.* Gallia Narbonensis.

29. Hæc ferociter jactando, postquàm, immissis lictoribus, Valens coercere seditionem cœptabat, ipsum invadunt, saxa jaciunt, fugientem sequuntur. "Spolia Galliarum, et "Viennensium aurum,[1] et pretia laborum suorum occultare" clamitantes, direptis sarcinis, tabernacula ducis, ipsamque humum pilis et lanceis rimabantur: nam Valens, servili veste, apud decurionem equitum tegebatur. Tum Alphenus Varus, præfectus castrorum, deflagrante paulatim seditione, addit consilium, vetitis obire vigilias centurionibus,[2] omisso tubæ sono, quo miles ad belli munia cietur. Igitur torpere cuncti, circumspectare inter se attoniti: et id ipsum, quòd nemo regeret, paventes; silentio, patientiâ, postremò precibus ac lacrymis veniam quærebant. Ut verò deformis et flens, et præter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor: versi in lætitiam (ut est vulgus utroque immodicum) laudantes gratantesque, circumdatum aquilis signisque, in tribunal ferunt. Ille, utili moderatione, non supplicium cujusquam poposcit: ac ne dissimulans suspectior foret, paucos incusavit:[3] gnarus civilibus bellis plus militibus, quàm ducibus, licere.[4]

30. Munientibus castra apud Ticinum, de adversâ Cæcinæ pugnâ allatum, et prope renovata seditio, "tam-"quam fraude et cunctationibus Valentis prælio defuissent." Nolle requiem, non expectare ducem, anteire signa, urgere signiferos: rapido agmine Cæcinæ junguntur. Improspera

[1] *Viennensium aurum.* Valentem magnâ Viennensium pecuniâ emtum vidimus supra Hist. I. 66.

[2] *Obire vigilias centurionibus.* De hoc usu vide supra Annal. XV. 30.

[3] *Paucos incusavit.* Frustra Lipsius legit, *paucis:* quasi id ad brevitatem orationis referatur, non ad eos, qui peccârant; quòd sanè omnes in hâc culpâ, nec excerpi pauci potuere. Vir eruditus non attendit ad ducis industriam, jam laudatam supra Hist. I. 84 et 85. Cùm plures peccaverint, in paucos animadvertitur, optimo severitatis modo.

[4] *Licere.* Causam hujus licentiæ animosè expressit Lucanus, V. 290.

Facinus, quos inquinat, æquat.

Valentis fama apud exercitum Cæcinæ erat: "expositos se "tanto pauciores integris hostium viribus" querebantur, simul in suam excusationem, et adventantium robur per adulationem attollentes, ne ut victi et ignavi despectarentur. Et quamquam plus virium, prope duplicatus legionum auxiliorumque numerus erat Valenti, studia tamen militum in Cæcinam inclinabant; super benignitatem animi, quâ promtior habebatur, etiam vigore ætatis,[1] proceritate corporis, et quodam inani favore.[2] Hinc æmulatio ducibus. Cæcina, "ut fœdum et maculosum:"[3] ille, "ut vanum ac "tumidum," inridebant. Sed condito odio, eamdem utilitatem fovere, crebris epistolis, sine respectu veniæ, probra Othoni objectantes: cùm duces partium Othonis, quamvis uberrimâ conviciorum in Vitellium materiâ, abstinerent.

31. SANE ante utriusque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius flagitiosissimam, meruere, minùs Vitellii ignavæ voluptates, quàm Othonis flagrantissimæ libidines timebantur. Addiderat huic terrorem atque odium cædes Galbæ; contra, illi initium belli nemo imputabat.[4] Vitellius, ventre et gulâ sibi ipsi hostis; Otho, luxu, sævitiâ, audaciâ, reipublicæ exitiosior ducebatur. Conjunctis Cæcinæ ac Valentis copiis, nulla ultrà penes Vitellianos mora, quin totis viribus certarent. Otho consultavit, "trahi bellum, "an fortunam experiri placeret." Tum Suetonius Paullinus, dignum famâ suâ ratus, quâ nemo illâ tempestate militaris rei callidior habebatur, de toto genere belli censere; "festinationem hostibus, moram ipsis utilem" disseruit.

[1] *Vigore ætatis.* Vide supra Hist. I. 53.

[2] *Quodam inani favore.* Etiam specie inanium validus, ut de Corbulone dictum est supra Annal. XIII. 8. Vide not. et emend. ad Hist. II. 30.

[3] *Et maculosum.* Valentem, avaritiâ ac libidine fœdum et maculosum, vidimus supra Hist. I. 66.

[4] *Nemo imputabat.* Cùm segne esset Vitellio ingenium, illi initium belli nemo imputabat. Inde, licèt prior in bellum prorupisset, à suis tractus videbatur.

32. "Exercitum Vitellii universum advenisse, nec "multum virium à tergo, quoniam Galliæ tumeant,[1] et "deserere Rheni ripam, inrupturis tam infestis[2] nationibus, "non conducat: Britannicum militem hoste et mari distineri: Hispanias armis non ita redundare: provinciam "Narbonensem incursu classis et adverso prælio contremuisse: clausam Alpibus, et nullo maris subsidio, "Transpadanam Italiam, atque ipso transitu exercitûs "vastam:[3] non frumentum usquam exercitui: nec exercitum sine copiis[4] retineri posse. Jam Germanos, quod "genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in "æstatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli cœlique "haud toleraturos. Multa bella impetu valida, per tædia "et moras evanuisse. Contra, ipsis omnia opulenta, et "fida: Pannoniam, Mœsiam, Dalmatiam, Orientem, cum "integris exercitibus; Italiam, et caput rerum Urbem; "senatumque et populum, numquam obscura nomina, etsi "aliquandò obumbrentur: publicas privatasque opes, et "immensam pecuniam, inter civiles discordias ferro validiorem: corpora militum aut Italiæ sueta, aut æstibus. "Objacere flumen Padum, tutas viris murisque urbes; è "quibus nullam hosti cessuram, Placentiæ defensione "exploratum. Proinde duceret bellum: paucis diebus "quartamdecimam legionem,[5] magnâ ipsam famâ, cum "Mœsiacis copiis adfore: tum rursus deliberaturum, et, si "prælium placuisset, auctis viribus certaturos."

[1] *Galliæ tumeant.* Exquisitè dictum: tument Galliæ, in rebellionem adversùs Vitellium citò erupturæ. Sic Tullius Epist. ad Atticum, XIV. 4. *Tument negotia—horribile est quæ loquantur, quæ minitentur; ac vereor Gallica etiam bella.* Sic quoque Plinius in Panegyric. cap. 28. *Obtulisti enim congiarium gaudentibus gaudens, securusque securis: quod anteà Principes ad odium sui leniendum tumentibus plebis animis objectabant.*

[2] *Tam infestis.* Germanorum nationibus.

[3] *Vastam.* Eleganter dictum pro *vastatam.*

[4] *Sine copiis.* Sine commeatibus, sine cibariis.

[5] *Quartamdecimam legionem.* De quâ supra Hist. II. 11.

33. Accedebat sententiæ Paullini Marius Celsus: "idem placere Annio Gallo," paucos ante dies lapsu equi adflicto, missi, qui consilium ejus sciscitarentur, retulerant. Otho pronus ad decertandum: frater ejus Titianus, et præfectus prætorii Proculus, imperitiâ properantes, "fortunam et Deos, et numen Othonis adesse consiliis, "adfore conatibus," testabantur: neu quis obviam ire sententiæ auderet, in adulationem concesserant. Postquàm pugnari placitum, "interesse pugnæ Imperatorem, an seponi "melius foret," dubitavere. Paullino et Celso jam non adversantibus, ne Principem objectare periculis viderentur, iidem illi deterioris consilii auctores perpulere, "ut Brix-"ellum[1] concederet, ac dubiis præliorum exemtus, "summæ rerum et imperii se ipsum reservaret." Is primus dies Othonianas partes adflixit: namque et cum ipso prætoriarum cohortium, et speculatorum, equitumque, valida manus discessit; et remanentium fractus animus: quandò suspecti duces, et Otho, cui uni apud militem fides, dum et ipse non nisi militibus credit, imperia ducum in incerto[2] reliquerat.

34. Nihil eorum Vitellianos fallebat, crebris, ut in civili bello, transfugiis; et exploratores curâ diversa sciscitandi, sua non occultabant. Quieti intentique Cæcina ac Valens, quandò hostis imprudentiâ rueret, quod loco sapientiæ est, alienam stultitiam opperiebantur, inchoato ponte transitum Padi simulantes, adversùs oppositam gladiatorum manum,[3] ac ne ipsorum miles segne otium tereret. Naves, pari inter se spatio, validis utrimque trabibus connexæ,

[1] *Brixellum.* Hodie *Bresello, in Reggio.*

[2] *In incerto.* Suspectis ducibus, absente Othone, cui uni fidebat miles, qui et ipse non nisi militibus credebat, incerta erant ducum imperia.

[3] *Gladiatorum manum.* Duo millia gladiatorum, deforme auxilium in partibus Othonianis, ut vidimus supra Hist. II. 11.

adversum in flumen dirigebantur, jactis super ancoris, quæ firmitatem pontis continerent. Sed ancorarum funes non extenti fluitabant, ut, augescente flumine, inoffensus ordo navium attolleretur. Claudebat pontem imposita turris, et in extremam navem educta: unde tormentis ac machinis hostes propulsarentur.

35. Othoniani in ripâ turrim struxerant, saxaque et faces jaculabantur. Et erat insula amne medio, in quam gladiatores navibus molientes, Germani nando prælabebantur. Ac fortè plures transgressos, completis liburnicis, per promtissimos gladiatorum Macer adgreditur. Sed neque ea constantia gladiatoribus ad prælia, quæ militibus; nec perinde nutantes è navibus, quàm stabili gradu è ripâ, vulnera dirigebant. Et cùm variis trepidantium inclinationibus, mixti remiges propugnatoresque turbarentur, desilire in vada ultro Germani, retentare puppes, scandere foros,[1] aut cominùs mergere: quæ cuncta in oculis utriusque exercitûs, quanto lætiora Vitellianis, tanto acriùs Othoniani causam auctoremque cladis[2] detestabantur.

36. Et prælium quidem, abruptis[3] quæ supererant navibus, fugâ diremtum: Macer ad exitium poscebatur. Jamque vulneratum eminùs lanceâ, strictis gladiis invaserant, cùm intercursu tribunorum centurionumque protegitur. Nec multo pòst, Vestricius Spurinna, jussu Othonis, relicto Placentiæ modico præsidio, cum cohortibus subvenit. Dein Flavium Sabinum, consulem designatum, Otho rectorem copiis misit, quibus Macer præfuerat; læto milite ad mutationem ducum, et ducibus, ob crebras seditiones, tam infestam militiam aspernantibus.

[1] *Scandere foros.* Othonianarum navium tabulata scandere.
[2] *Auctoremque cladis.* Macrum.
[3] *Abruptis.* Meliùs *abreptis.* Siquidem prælium fugâ diremtum. Naves, quæ supererant, abreptæ, ut fugerent.

37. INVENIO apud quosdam auctores, "pavore belli, "seu fastidio utriusque Principis, quorum flagitia ac dedecus "apertiore in dies famâ noscebantur, dubitâsse exercitus, "num, posito certamine, vel ipsi in medium consultarent, "vel senatui permitterent legere Imperatorem. Atque eò "duces Othonianos spatium ac moras suasisse, præcipuè "Paullinum; quòd vetustissimus consularium, et militiâ "clarus, gloriam nomenque Britannicis expeditionibus[1] "meruisset." Ego ut concesserim, apud paucos, tacito voto, quietem pro discordiâ, bonum et innocentem Principem, pro pessimis ac flagitiosissimis expetitum: ita neque Paullinum, quâ prudentiâ fuit, sperâsse, corruptissimo seculo, tantam vulgi moderationem, reor, ut, qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis caritate deponerent: neque aut exercitus, linguis moribusque dissonos, in hunc consensum potuisse coalescere, aut legatos ac duces, magnâ ex parte luxûs, egestatis, scelerum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque meritis suis Principem passuros.

38. VETUS, ac jam pridem insita mortalibus potentiæ cupido,[2] cum imperii magnitudine adolevit, erupitque. Nam rebus modicis, æqualitas facilè habebatur: sed ubi subacto orbe, et æmulis urbibus[3] regibusve excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit,[4] prima inter patres plebemque certamina exarsere. Modò turbulenti tribuni, modò con-

[1] *Expeditionibus.* De quibus sæpe supra Annal. XIV.

[2] *Potentiæ cupido.* Ita fermè Sallustius Jugurth. VI. *Natura mortalium, avida imperii et præceps ad explendam animi cupidinem.*

[3] *Urbibus.* Carthagine maximè ac Numantiâ.

[4] *Concupiscere vacuum fuit.* Nec aliter Sallustius Fragm. Hist. I. 3. *Postquàm, remoto metu Punico, simultates exercere vacuum fuit, plurimæ turbæ, seditiones, et ad postremum, bella civilia orta sunt.* His Sallustianis imitationibus, non deteritur, sed plurimùm commendatur ars Taciti; qui, egregium ducem sequutus, se parem superioremve præstitit, cùm immensas Romanorum res et cupidines tam validis verbis sensibusque coercuit. *Securas* autem *opes concupiscere vacuum fuit*, rectè explicat Illustr. Huetius: non ampliùs necesse fuit securitati partarum opum prospicere.

sules prævalidi, et in Urbe ac foro tentamenta civilium bellorum. Mox è plebe infimâ,[1] C. Marius, et nobilium sævissimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem verterunt. Post quos Cn. Pompeius occultior, non melior. Et numquam posteà, nisi de principatu, quæsitum. Non discessere ab armis in Pharsaliâ ac Philippis[2] civium legiones; nedum Othonis ac Vitellii exercitus sponte posituri bellum fuerint. Eadem illos Deûm ira, eadem hominum rabies, eædem scelerum causæ in discordiam egêre. Quòd singulis velut ictibus transacta sunt bella, ignaviâ Principum factum est. Sed me veterum novorumque morum reputatio longiùs tulit: nunc ad rerum ordinem venio.

39. Profecto Brixellum Othone, honor imperii penes Titianum fratrem, vis ac potestates penes Proculum, præfectum.[3] Celsus et Paullinus, cùm prudentiâ eorum nemo uteretur, inani nomine ducum, alienæ culpæ prætendebantur: tribuni centurionesque ambigui,[4] quòd, spretis melioribus, deterrimi valebant: miles alacer, qui tamen jussa ducum interpretari, quàm exsequi, mallet. Promoveri ad quartum à Bebriaco[5] castra placuit, adeò imperitè, ut quamquam verno tempore anni, et tot circùm amnibus,[6] penuriâ aquæ fatigarentur. Ibi de prælio dubitatum, Othone per literas flagitante, ut maturarent; mili-

[1] *E plebe infimâ.* Quia plebeia erat Mariorum familia. Verè de Mario Velleius Paterc. II. 11. *Caius Marius, natus equestri loco, hirtus atque horridus, vitâque sanctus, quantum bello optimus, tantum pace pessimus, immodicus gloriæ, insatiabilis, impotens, semperque inquietus.*

[2] *Pharsaliâ ac Philippis.* De quibus jam supra Hist. I. 50.

[3] *Præfectum.* Præfectum prætorii, ut sæpe dictum est.

[4] *Ambigui.* Id est, incerti quid agerent; ut explicat Illustr. Huetius.

[5] *Ad quartum à Bebriaco.* Ac proinde prope locum qui nunc dicitur *Tor Anzolini*, inter amnes *Ollio* et *Dermona.* Plutarchus in Oth. p. 1071. ait Proculum castra metatum fuisse ad sextum fermè lapidem, Ὁ Πρόκλος κατεστρατοπέδευσεν ἀπὸ πεντήκοντα σταδίων.

[6] *Tot circùm amnibus.* Vix enim in ullo terrarum tractu plures, quàm hìc, amnes.

tibus, ut Imperator pugnæ adesset, poscentibus: plerique copias trans Padum agentes acciri postulabant. Nec perinde dijudicari potest, quid optimum factu fuerit, quàm pessimum fuisse, quod factum est.

40. NON ut ad pugnam, sed ad bellandum[1] profecti, confluentes Padi et Adduæ[2] fluminum, sedecim inde millium spatio distantes, petebant. Celso et Paullino abnuentibus, "militem itinere fessum, sarcinis gravem, objicere "hosti, non admissuro, quominùs expeditus, et vix "quatuor millia passuum[3] progressus, aut incompositos in "agmine, aut dispersos, et vallum molientes adgrede-"retur." Titianus et Proculus, ubi consiliis vincerentur, ad jus imperii transibant. Aderat sanè citus equo Numida,[4] cum atrocibus mandatis, quibus Otho, increpitâ "ducum "segnitiâ, rem in discrimen mitti" jubebat; æger morâ, et spei impatiens.

41. EADEM die, ad Cæcinam, operi pontis intentum, duo prætoriarum cohortium tribuni, colloquium ejus postulantes, venerunt. Audire conditiones, ac reddere parabat, cùm præcipites exploratores adesse hostem nuntiavere. Interruptus tribunorum sermo: eòque incertum fuit, insi-

[1] *Ad bellandum.* Ad decretorium certamen, quo bellum profligaretur. Fortè scriptum olim *ad debellandum.*

[2] *Confluentes Padi et Adduæ.* Nunc *Bocca d'Adda*, prope *Castel nuovo.* Plutarchus numerat tantùm duodecim millia passuum, Οὐκ ἐλάττονα σταδίων ἑκατὸν, quod non intervallum usque ad confluentes Padi et Adduæ designat, sed quousque procedere voluerit exercitus Othonianus.

[3] *Vix quatuor millia passuum.* Vitellianus exercitus expeditus, et vix quatuor millia passuum à castris suis, quæ haud procul Cremonâ fuere, progressus, Othonianos, aut incompositos in agmine, aut dispersos et vallum molientes, certissimè erat aggressurus.

[4] *Numida.* Tunc in luxu Romano plurimus fuit cursorum, Numidarumque equitum usus. Unde Seneca Epist. CXXIII. *Omnes jam sic peregrinantur, ut illos Numidarum præcurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedat: turpe est, nullos esse, qui occurrentes viâ dejiciant, qui honestum hominem venire magno pulvere ostendant.*

dias, an proditionem, vel aliquod honestum consilium cœptaverint. Cæcina, dimissis tribunis, revectus in castra, datum, jussu Fabii Valentis, pugnæ signum, et militem in armis invenit. Dum legiones de ordine agminis sortiuntur, equites prorupere: et, mirum dictu, à paucioribus Othonianis, quominùs in vallum impingerentur, Italicæ legionis virtute deterriti sunt: ea, strictis mucronibus, redire pulsos, et pugnam resumere coegit. Disposita Vitellianarum legionum acies, sine trepidatione: etenim, quamquam vicino hoste, aspectus armorum densis arbustis prohibebatur: apud Othonianos, pavidi duces, miles ducibus infensus, mixta vehicula et lixæ, et præruptis utrimque fossis, via quieto quoque agmini angusta. Circumsistere alii signa sua, quærere alii: incertus undique clamor, adcurrentium, vocitantium: et, ut cuique audacia, vel formido, in primam postremamve aciem prorumpebant, vel revehebantur.

42. ATTONITAS subito terrore mentes, falsum gaudium in languorem vertit, repertis, qui "descivisse à Vitellio "exercitum" ementirentur. Is rumor, ab exploratoribus Vitellii dispersus, an in ipsâ Othonis parte, seu dolo, seu forté[1] surrexerit, parùm compertum. Omisso pugnæ ardore, Othoniani ultro salutavere: et hostili murmure excepti, plerisque suorum ignaris,[2] quæ causa salutandi, metum proditionis fecere. Tum incubuit hostium acies, integris ordinibus, robore et numero præstantior. Othoniani, quamquam dispersi, pauciores, fessi, prælium tamen acriter sumsere: et per locos, arboribus ac vineis impeditos, non una pugnæ facies: cominùs, eminùsque, catervis et cuneis,

[1] *Seu dolo, seu fortè.* Dolum innuit Suetonius in Othone, IX. *Novissimo maximoque* prælio *apud Bedriacum fraude superatus est: cùm spe colloquii factâ, quasi ad conditionem pacis militibus eductis, ex improviso, atque in ipsâ consalutatione dimicandum fuisset.*

[2] *Plerisque suorum ignaris.* Plerisque Vitellianorum ignaris, quæ esset causa salutandi, metum proditionis fecere Othoniani.

concurrebant: in aggere viæ,[1] collato gradu, corporibus et umbonibus niti, omisso pilorum jactu, gladiis et securibus galeas loricasque perrumpere: noscentes inter se,[2] ceteris conspicui, in eventum totius belli certabant.

43. Forte inter Padum viamque, patenti campo, duæ legiones congressæ sunt: pro Vitellio unaetvicesima, cui cognomen *Rapaci*,[3] vetere gloriâ insignis: è parte Othonis, prima Adjutrix, non antè in aciem deducta, sed ferox, et novi decoris avida. Primani, stratis unaetvicesimanorum principiis,[4] aquilam abstulere: quo dolore accensa legio, et impulit rursus[5] primanos, interfecto Orphidio Benigno legato, et plurima signa vexillaque ex hostibus rapuit. A parte aliâ, propulsa quintanorum impetu tertiadecima legio:[6] circumventi plurium accursu quartadecimani. Et ducibus Othonis jam pridem profugis, Cæcina ac Valens subsidiis suos firmabant. Accessit recens auxilium, Varus Alphenus cum Batavis, fusâ gladiatorum manu,[7] quam navibus transvectam, oppositæ cohortes in ipso flumine trucidaverant. Ita victores latus hostium invecti.

44. Et mediâ acie perruptâ, fugêre passim Othoniani, Bebriacum petentes. Immensum id spatium: obstructæ

[1] *In aggere viæ.* Sic sæpe pugnatum vidimus in viarum aggeribus, supra Annal. II. 20, &c.

[2] *Noscentes inter se.* Hæc accipe de his, qui in aggere viæ gradum conferebant: se invicem noscentes, ceteris conspicui, certabant, quasi ab ipsis totius belli eventus penderet. Vide infra cap. 45. fratres, propinquos in diverso exercitu.

[3] *Cui cognomen Rapaci.* Multa legionum cognomina memoravi in not. et emend. ad Hist. II. 6. Vide adhuc easdem not. et emend. ad Hist. II. 43.

[4] *Principiis.* Id est, stratis lectissimis militibus, qui legionis uniusetvicesimæ primos ordines tuebantur.

[5] *Impulit rursus. Rursus*, id est, vice versâ impulit primanos, seu legionem primam Adjutricem; ut rectè explicat Pichena.

[6] *Tertiadecima legio.* Quinta legio pro Vitellio, tertiadecima et quartadecima pro Othone stabant, ut vidimus supra Hist. I. 55. et Hist. II. 11 et 32.

[7] *Gladiatorum manu.* Supra Hist. II. 35.

strage corporum viæ: quò plus cædis fuit: neque enim[1] civilibus bellis, capti in prædam vertuntur. Suetonius Paullinus, et Licinius Proculus, diversis itineribus, castra vitavere.[2] Vedium Aquilam, tertiædecimæ legionis legatum, iræ militum inconsultus pavor obtulit. Multo adhuc die vallum ingressus, clamore seditiosorum et fugacium circumstrepitur: non probris, non manibus abstinent: "desertorem proditoremque" increpant; nullo proprio crimine ejus, sed, more vulgi, suum quisque flagitium aliis objectantes. Titianum et Celsum nox juvit,[3] dispositis jam excubiis, compressisque militibus, quos Annius Gallus precibus, consilio, auctoritate flexerat, "ne super cladem "adversæ pugnæ, suismet ipsi cædibus sævirent: sive finis "bello venisset, seu resumere arma mallent, unicum "victis in consensu levamentum." Ceteris fractus animus. Prætorianus miles, "non virtute se, sed proditione victum" fremebat. "Ne Vitellianis quidem incruentam fuisse "victoriam, pulso equite; raptâ legionis aquilâ:[4] superesse "cum ipso Othone militum quod trans Padum fuerit: "venire Mœsicas legiones: magnam exercitûs partem "Bebriaci remansisse: hos certè nondum victos; et, si ita "ferret, honestiùs in acie perituros." His cogitationibus truces aut pavidi, extremâ desperatione ad iram sæpiùs, quàm in formidinem, stimulabantur.

45. At Vitellianus exercitus, ad quintum à Bebriaco lapidem[5] consedit, non ausis ducibus eâdem die oppugnati-

[1] *Neque enim.* Inde tot cædes, cùm in bellis civilibus nullus sit captivorum usus. Χρῆσθαι γὰρ οὐκ ἔστι τοῖς ἁλισκομένοις. Plutarch. in Othon. p. 1073. Ingentem verò cæsorum in hâc pugnâ struem vide apud Plutarchum, loc. cit.

[2] *Castra vitavere.* Furorem militum veriti: Ἐξέκλιναν φοβούμενοι τοὺς στρατιώτας. Plutarch. in Othon. p. 1072.

[3] *Celsum nox juvit.* Plutarchus plura et quædam diversa narrat, quæ vide in not. et emend. ad Hist. II. 44.

[4] *Legionis aquilâ.* Legionis uniusetvicesimæ.

[5] *Ad quintum à Bebriaco lapidem.* Ergò non procul loco, qui nunc dicitur *Tor Anzolini.*

onem castrorum: simul voluntaria deditio sperabatur. Sed expeditis, et tantùm ad prælium egressis, munimentum fuere arma et victoria. Posterâ die, haud ambiguâ Othoniani exercitûs voluntate, et, qui ferociores fuerant, ad pœnitentiam inclinantibus, missa legatio, nec apud duces Vitellianos dubitatum, quominùs pacem concederent. Legati paulisper retenti: ea res hæsitationem attulit, ignaris adhuc[1] an impetrâssent. Mox remissâ legatione, patuit vallum. Tum victi victoresque in lacrymas effusi, sortem civilium armorum miserâ lætitiâ detestantes. Iisdem tentoriis, alii fratrum, alii propinquorum vulnera fovebant. Spes et præmia in ambiguo;[2] certa funera et luctus. Nec quisquam adeò mali expers, ut non aliquam mortem mœreret. Requisitum Orphidii legati corpus, honore solito crematur. Paucos necessarii ipsorum sepelivere: ceterum vulgus, super humum relictum.

46. Opperiebatur Otho nuntium pugnæ, nequaquam trepidus, et consilii certus: mœsta primùm fama, dein profugi è prælio perditas res patefaciunt. Non expectavit militum ardor vocem Imperatoris: "bonum habere animum" jubebant: "superesse adhuc novas vires, et ipsos extrema "passuros, ausurosque:" neque erat adulatio. Ire in aciem, excitare partium fortunam, furore quodam et instinctu flagrabant: qui procul adstiterant, tendere manus, et proximi prensare genua; promtissimo Plotio Firmo. Is prætorii præfectus, idemtidem orabat, "ne fidissimum "exercitum, ne optimè meritos milites desereret: majore "animo tolerari adversa,[3] quàm relinqui, fortes et strenuos,

[1] *Ignaris adhuc.* Ignaris adhuc Othonianis an pacem impetrâssent. Mox remissâ legatione, patuit vallum, exceptique Vitelliani.

[2] *In ambiguo.* Ob superstites partium duces Othonem et Vitellium.

[3] *Majore animo tolerari adversa.* Verè egregièque dictum. Miror eruditum Lipsium hìc patrocinari Stoicis, qui cœco furore mortem quærebant, ne adversa experirentur. Hâc de re jam dictum supra in not. et emend. ad Annal. VI. 29.

"etiam contra fortunam, insistere spei;[1] timidos et ignavos "ad desperationem formidine properare." Quas inter voces, ut flexerat vultum, aut induraverat Otho, clamor et gemitus.[2] Nec prætoriani tantùm, proprius Othonis miles, sed præmissi è Mœsiâ, "eamdem obstinationem adventantis "exercitûs, legiones Aquileiam ingressas,"[3] nuntiabant: ut nemo dubitet potuisse renovari bellum atrox, lugubre, incertum victis, et victoribus.

47. Ipse aversus à consiliis belli,[4] "Hunc" inquit, "animum, hanc virtutem vestram ultra periculis objicere, "nimis grande vitæ meæ pretium puto. Quanto plus spei "ostenditis, si vivere placeret, tanto pulchrior mors erit. "Experti invicem sumus, ego ac fortuna: nec tempus "computaveritis: difficilius est temperare felicitati, quâ te "non putes diu usurum. Civile bellum à Vitellio cœpit:

[1] *Insistere spei.* Inde Florus, IV. 8. *Magnæ indolis signum est sperare semper.*

[2] *Clamor et gemitus.* Clamor lætantium, ubi ad vitam vultum flexerat; gemitus dolentium, cùm ad mortem induraverat.

[3] *Legiones Aquileiam ingressas.* Legiones tertiam, septimam et octavam, ut dicetur infra cap. 85. Errare autem videtur Suetonius in Vespas. VI. cùm scribit *Mœsiaci exercitûs bina* tantùm *è tribus legionibus millia missa auxilio Othoni.* Aquileia, servato adhuc nomine, *Aquileia, in Friuli.*

[4] *Aversus à consiliis belli.* Id supremaque Othonis illustrat Suetonius in Othone, X. *Interfuit huic bello pater meus Suetonius Lenis, tertiædecimæ legionis tribunus angusticlavius. Is mox referre solebat, Othonem etiam privatum usque adeò detestatum civilia arma, ut memorante quodam inter epulas de Cassii Brutique exitu, cohorruerit: nec concursurum cum Galbâ fuisse, nisi confideret sine bello rem transigi posse. Tunc ad despiciendam vitam exemplo manipularis militis concitatum: qui cùm cladem exercitûs nuntiaret, ac nunc mendacii, nunc timoris, quasi fugisset ex acie, argueretur, gladio ante pedes ejus incubuerit: hoc viso, proclamâsse eum aiebat: Non ampliùs se in periculum tales tamque benè meritos conjecturum. Fratrem igitur fratrisque filium, et singulos amicorum cohortatus, ut sibi quisque pro facultate consuleret: ab amplexu et osculo suo dimisit omnes, secretoque captato, binos codicillos exaravit ad sororem consolatorios. Sed et ad Messalinam Neronis, quam matrimonio destinaverat, commendans reliquias suas et memoriam. Quidquid deinde epistolarum erat, ne cui periculo aut noxæ apud victorem forent, concremavit. Divisit et pecunias domesticis ex copiâ præsenti,*

"et ut de principatu certaremus armis, initium illic fuit: "ne plusquam semel certemus, penes me exemplum erit: "hinc Othonem posteritas æstimet. Fruetur Vitellius "fratre, conjuge, liberis: mihi non ultione,[1] neque solatiis "opus est. Alii diutiùs imperium tenuerint; nemo tam "fortiter reliquerit. An ego tantum Romanæ pubis, tot "egregios exercitus, sterni rursus, et reipublicæ eripi "patiar? Eat hic mecum animus,[2] tamquam perituri pro "me fueritis; sed este superstites: nec diu moremur, ego "incolumitatem vestram, vos constantiam meam. Plura "de extremis loqui, pars ignaviæ est: præcipuum desti- "nationis meæ documentum habete, quòd de nemine "queror; nam incusare Deos, vel homines, ejus est, qui "vivere velit."

48. TALIA locutus, ut cuique ætas aut dignitas, comiter appellatos, "irent properè, neu remanendo iram victoris "asperarent," juvenes auctoritate, senes precibus movebat: placidus ore, intrepidus verbis, intempestivas suorum lacrymas coercens. "Dari naves ac vehicula" abeuntibus jubet: libellos epistolasque, studio erga se, aut in Vitellium contumeliis insignes, abolet: pecunias distribuit, parcè, nec ut periturus. Mox Salvium Cocceianum, fratris filium,[3] primâ juventâ, trepidum et mœrentem, ultro solatus est, laudando "pietatem" ejus, castigando "formidinem: "an Vitellium tam immitis animi fore, ut pro incolumi "totâ domo, ne hanc quidem sibi gratiam redderet? "mereri se festinato exitu clementiam victoris. Non enim "ultimâ desperatione, sed poscente prælium exercitu, "remisisse reipublicæ novissimum casum. Satis sibi

[1] *Non ultione.* Noluit enim Otho fratrem, conjugem, liberos Vitellii interficere, eaque malorum solatia petere.

[2] *Animus.* Eat mecum hic vester animus, jam nobilitatus, tamquam perituri pro me fueritis.

[3] *Fratris filium.* Filium Titiani, quem ipsum quoque præsentem fuisse scribit Suetonius loco supra cit. Quod tamen minimè probabile videtur, ut patet ex cap. 44.

"nominis, satis posteris suis nobilitatis quæsitum: post "Julios, Claudios, Servios,[1] se primum in familiam novam "imperium intulisse: proinde erecto animo capesseret "vitam, neu patruum sibi Othonem fuisse, aut oblivisce-"retur umquam, aut nimiùm meminisset."

49. Post quæ, dimotis omnibus, paulum requievit: atque illum, supremas jam curas animo volutantem, repens tumultus avertit, nuntiatâ consternatione ac licentiâ militum: namque abeuntibus exitium minitabantur; atrocissimâ in Verginium vi,[2] quem clausâ domo obsidebant: increpitis seditionis auctoribus regressus, vacavit abeuntium alloquiis, donec omnes inviolati digrederentur. Vesperascente die, sitim haustu gelidæ aquæ[3] sedavit: tum allatis pugionibus duobus, cùm utrumque pertentâsset, alterum capiti subdidit: et explorato jam profectos amicos, noctem quietam, utque adfirmatur, non insomnem egit.[4] Luce primâ, in ferrum pectore incubuit: ad gemitum morientis, ingressi liberti, servique, et Plotius Firmus, prætorii præfectus, unum vulnus invenere. Funus maturatum: ambitiosis id precibus petierat, "ne amputaretur caput,[5] ludibrio futurum." Tulere corpus prætoriæ cohortes, cum laudibus et lacrymis, vulnus manusque ejus exosculantes. Quidam militum,

[1] *Servios.* Augustus, Tiberius, Caius, Juliâ familiâ. Claudius, Nero, Claudiâ; Galba, Serviâ; Otho, Salviâ.

[2] *In Verginium vi.* Verginius, quem à Galbâ neglectum vidimus supra in Suppl. Annal. XVI. 94. Othonis partes erat secutus. Ipse olim imperii contemtor, nunc fortè auctor habebatur, quòd illud Otho sperneret.

[3] *Gelidæ aquæ.* Hæc videtur esse decocta Neronis, ita dicta, quòd ut magis frigesceret, priùs decoqueretur. Vide Anecdota de Nerone, Vol. II. p. 531.

[4] *Non insomnem egit.* Sueton. in Oth. XI. *Foribus adopertis, arctissimo somno quievit; et circa lucem demum expergefactus, uno se trajecit ictu infra lævam papillam: irrumpentibusque ad primum gemitum, modò celans, modò detegens plagam, exanimatus est.*

[5] *Ne amputaretur caput.* Neronem id quoque petivisse vidimus supra in Suppl. Annal. XVI. 87. Ut libidinibus, sic etiam supremâ necessitate pares fuere Otho ac Nero. At plus constantiæ in Othone,

juxta rogum interfecere se; non noxâ, neque ob metum, sed æmulatione decoris, et caritate Principis: ac posteà, promiscuè Bebriaci, Placentiæ, aliisque in castris, celebratum id genus mortis. Othoni sepulcrum exstructum est, modicum, et mansurum.[1]

50. Hunc vitæ finem habuit septimo et tricesimo ætatis anno.[2] Origo illi è municipio Ferentino.[3] Pater consularis;[4] avus prætorius:[5] maternum genus impar,[6] nec tamen indecorum: pueritiâ ac juventâ, qualem monstravimus:[7] duobus facinoribus,[8] altero flagitiosissimo, altero egregio, tantumdem apud posteros meruit bonæ famæ,

[1] *Et mansurum.* Nulla enim invidiæ causa. Modicum ejus monumentum, inscriptum memoriæ *Marci Othonis*, Μάρκυ Ὄθωνος, Brixelli invisit Plutarchus; ut ipse testatur in Vit. Othon. p. 1075.

[2] *Septimo et tricesimo ætatis anno.* Benè. Natus enim erat Otho, teste Suetonio in Oth. II. *quarto Kalendas Maii, Camillo Arruntio, Domitio Ahenobarbo consulibus.* Porrò consules fuere A.U.C. 785. J. C. 32. Errat ergò Suetonius, cùm ibid. cap. XI. scribit: *Celeriter (ita præceperat) funeratus* est Otho, *trigesimo octavo ætatis anno, et nonagesimo quinto imperii die.* Fuit enim Othoni, ut liquet, hic annus ætatis ejus septimus et tricesimus, dies imperii nonagesimus secundus; si quidem occisus est Galba die 15. Januarii, Otho die 16. Aprilis. Vide eruditum Noris, de Epoch. Syro-Maced. I. 3. p. 56. Videtur Suetonius diem Othonis emortualem, cum die quo mors ejus Romæ nuntiata est, confudisse.

[3] *Municipio Ferentino.* In Etruriâ municipium Ferentinum, nunc *Frenti;* de quo jam dictum supra Annal. XV. 53. Sueton. in Oth. I. *Majores Othonis orti sunt oppido Ferentino, familiâ vetere et honoratâ, atque ex principibus Etruriæ.*

[4] *Pater consularis.* De quo Suetonius ibid. *Pater Lucius Otho materno genere præclaro, multarum et magnarum propinquitatum, tam carus, tamque non absimilis facie Tiberio Principi fuit, ut plerique procreatum ex eo crederent. Urbanos honores, proconsulatum Africæ, et extraordinaria imperia, severissimè administravit.*

[5] *Avus prætorius.* Suetonius ibid. *Avus Marcus Salvius Otho, patre equite Romano, matre humili, incertum an ingenuâ, per gratiam Liviæ Augustæ, in cujus domo creverat, senator est factus, nec præturæ gradum excessit.*

[6] *Maternum genus impar.* Mater ejus Albia Terentia *splendida* quidem appellatur *fœmina* à Suetonio, loc. cit. At, ut rectè observat Lipsius, id equestrem tantùm ordinem notat.

[7] *Monstravimus.* Supra Hist. I. 13. Vide et Suetonium in Oth. II.

[8] *Duobus facinoribus.* Altero flagitiosissimo, cùm imperium cæde Galbæ occupavit; altero egregio, cùm id reliquit.

quantum malæ. Ut conquirere fabulosa, et fictis oblectare legentium animos, procul gravitate cœpti operis crediderim; ita vulgatis traditisque demere fidem non ausim. "Die, "quo Bebriaci certabatur, avem invisitatâ specie,[1] apud "Regium Lepidum[2] celebri vico consedisse," incolæ memorant; "nec deinde cœtu hominum, aut circumvoli-"tantium alitum, territam pulsamve, donec Otho se ipse "interficeret: tum ablatam ex oculis: et tempora repu-"tantibus, initium finemque miraculi,[3] cum Othonis exitu "competisse."

51. In funere ejus, novata luctu ac dolore militum seditio: nec erat, qui coerceret. Ad Verginium versi, modò "ut reciperet imperium," nunc "ut legatione apud "Cæcinam ac Valentem fungeretur," minitantes orabant.[4] Verginius per aversam domûs partem furtim degressus, inrumpentes frustratus est. Earum, quæ Brixelli egerant, cohortium preces Rubrius Gallus tulit.[5] Et venia statim impetrata, concedentibus ad victorem, per Flavium Sabinum, iis copiis, quibus præfuerat.

52. Posito ubique bello, magna pars senatûs extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab Urbe, dein Mu-

[1] *Invisitatâ specie.* Id est, non visâ specie. Vide not. et emend. ad Hist. II. 50.

[2] *Apud Regium Lepidum.* Hodieque *the states of Reggio, in Modena:* urbs Brixello, ubi Otho periit, quindecim circiter millibus passuum distans.

[3] *Finemque miraculi.* Ubì mos est, alia de miraculo narrat Suetonius in Vespas. v. *Acie Bedriacensi, priusquàm committeretur, duas aquilas in conspectu omnium conflixisse: victâque alterâ, supervenisse tertiam à Solis ortu, ac victricem abegisse.*

[4] *Minitantes orabant.* Sed utrumque infra Verginii dignitatem. Jam enim spreverat imperium; nec decebat eum legatione apud Cæcinam ac Valentem fungi.

[5] *Rubrius Gallus tulit.* Rubrius Gallus ad castra Vitellianorum tulit preces earum cohortium, quæ cum Othone Brixelli egerant. Et venia statim fuit impetrata copiis, quibus Flavius Sabinus præfuerat, ipso duce, ad victorem concedentibus. De Flavio Sabino, Vespasiani fratre, dictum supra Hist. I. 46. et infra Hist. II. 55.

tinæ[1] relicta. Illuc adverso de prælio allatum: sed milites, ut falsum rumorem aspernantes, quòd infensum Othoni senatum arbitrabantur, custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius: conviciis postremò ac probris causam et initium cædis quærebant: cùm alius insuper metus senatoribus instaret, ne prævalidis jam Vitellii partibus, cunctanter excepisse victoriam crederentur: ita trepidi et utrimque anxii coeunt; nemo privatim[2] expedito consilio, inter multos societate culpæ tutior. Onerabat paventium curas ordo Mutinensis,[3] "arma et pecuniam" offerendo, appellabatque "Patres Conscriptos" intempestivo honore.

53. NOTABILE inde jurgium[4] fuit, quo Licinius Cæcina Marcellum Eprium,[5] "ut ambigua disserentem," invasit. Nec ceteri sententias aperiebant: sed invisum memoriâ delationum,[6] expositumque ad invidiam Marcelli nomen, inritaverat Cæcinam, ut novus adhuc, et in senatum nuper adscitus, magnis inimicitiis claresceret. Moderatione meliorum diremti. Et rediere omnes Bononiam,[7] rursus con-

[1] *Mutinæ.* Nunc *Modena.*

[2] *Nemo privatim.* Nemo privatim expedito consilio, sed ut inter multos evenit, quisque societate culpæ tutior. Sic infra Hist. IV. 41. *societate culpæ invidiam declinavit.*

[3] *Ordo Mutinensis.* Sic Puteolanorum ordinem vidimus et illustravimus supra Annal. XIII. 48. Sic Nolæ in veteribus Inscriptionibus: ORDO POPVLVSQVE NOLANVS. Neapoli, ORDO NEAPOLITANORVM ET POPVLVS. Senatorum autem paventium curas onerabant oblata arma et pecuniæ, quæ si spernerentur, furor erat victis Othonianis; si reciperentur, odium visque penes Vitellianos victores. Intempestivo autem honore appellabantur Patres Conscripti, cùm nihil libertatis superesset, immineret servitium.

[4] *Notabile inde jurgium.* Vide not. et emend. ad Hist. II. 53. ubi plura de hoc jurgio ejusque causâ et auctore.

[5] *Marcellum Eprium.* De quo sæpe supra Annal. Lib. XII. XIII et XVI.

[6] *Memoriâ delationum.* Plurimos, ac maximè Thraseam accusaverat, ut vidimus Annal. XVI. 22 et 28.

[7] *Bononiam.* Senatores omnes, qui Mutinam venerant, rediere Bononiam; nunc *Bologna.*

siliaturi: simul, medio temporis, plures nuntii sperabantur. Bononiæ, divisis per itinera, qui recentissimum quemque percunctarentur, interrogatus Othonis libertus "causam "digressûs, habere se suprema ejus mandata" respondit: "ipsum viventem quidem relictum, sed solâ posteritatis "curâ,[1] et abruptis vitæ blandimentis." Hinc admiratio, et plura interrogandi pudor. Atque omnium animi in Vitellium inclinavere.

54. Intererat consiliis frater ejus, L. Vitellius, seque jam adulantibus offerebat, cùm repentè Cœnus, libertus Neronis, atroci mendacio universos perculit, "adfirmans, "superventu quartædecimæ legionis,[2] junctis à Brixello "viribus, cæsos victores, versam partium fortunam." Causa fingendi fuit, ut diplomata Othonis,[3] quæ negligebantur, lætiore nuntio revalescerent. Et Cœnus quidem rapidè in Urbem vectus, paucos post dies, jussu Vitellii pœnas luit. Senatorum periculum auctum, credentibus Othonianis militibus vera esse, quæ adferebantur. Intendebat formidinem, quòd publici consilii facie,[4] discessum Mutinâ, desertæque partes forent. Nec ultra in commune congressi, sibi quisque consuluere: donec missæ à Fabio Valente epistolæ, demerent metum. Et mors Othonis, quò laudabilior, eò velociùs audita.

55. At Romæ nihil trepidationis: Cereales ludi[5] ex

[1] *Solâ posteritatis curâ.* Solas posteritatis et immortalitatis curas animo agitantem.

[2] *Quartædecimæ legionis.* Quam contra Vitellianorum accursu propulsam vidimus supra cap. 43.

[3] *Diplomata Othonis.* Quæ negligebantur, mortuo Othone, et fortunâ imperii in alium translatâ. Diplomata, de quibus hìc agitur, ea sunt, quæ dabantur ut viatorum cursus celeraretur. Vide Plinium, Ep. x. 14 et 54. et Suppl. Annal. xvi. 90. Alia erant diplomata beneficiorum, à Principibus collatorum, quæ vide apud Sueton. in Aug. L. in Caio, XXXVIII. in Ner. XII.

[4] *Publici consilii facie.* Publico enim consilio Mutinâ discessisse, et Othonis partes deseruisse videbantur.

[5] *Cereales ludi.* Cereales ludi spectabantur in circo die 19.

more spectabantur. Ut "cessisse vitâ Othonem, et à "Flavio Sabino, præfecto Urbis, quod erat in Urbe militum "sacramento Vitellii adactum," certi auctores in theatrum attulerunt, Vitellio plausere: populus, cum lauru ac floribus, Galbæ imagines circum templa tulit, congestis in modum tumuli coronis, juxta lacum Curtii, quem locum Galba moriens sanguine infecerat.[1] In senatu, cuncta longis aliorum principatibus composita statim decernuntur.[2] Additæ "erga Germanicos exercitus laudes, gratesque:" et missa legatio, quæ gaudio fungeretur. Recitatæ Fabii Valentis epistolæ ad consules scriptæ haud immoderatè: gratior Cæcinæ modestia fuit, quòd non scripsisset.

56. Ceterum Italia graviùs atque atrociùs, quàm bello adflictabatur: dispersi per municipia et colonias Vitelliani, spoliare, rapere, vi et stupris polluere: in omne fas nefasque avidi, aut venales, non sacro, non profano abstinebant. Et fuere, qui inimicos suos specie militum interficerent: ipsique milites, regionum gnari, refertos agros, dites dominos in prædam, aut si repugnatum foret, ad excidium destinabant, obnoxiis ducibus,[3] et prohibere non ausis: minùs avaritiæ in Cæcinâ, plus ambitionis: Valens, ob lucra et quæstus infamis, eòque alienæ etiam culpæ dissimulator. Jam pridem attritis Italiæ rebus, tantum peditum[4] equitumque, vis, damnaque, et injuriæ, ægrè tolerabantur.

57. Interim Vitellius, victoriæ suæ nescius, ut ad inte-

Aprilis. Vide quæ de his ludis diximus supra Annal. xv. 53.

[1] *Sanguine infecerat.* Supra Hist. I. 41.

[2] *Statim decernuntur.* Sic supra de Othone, Hist. I. 47. *Accurrunt patres, decernitur Othoni tribunicia potestas, et nomen Augusti, et omnes Principum honores.*

[3] *Obnoxiis ducibus.* Militum libidini obtemperantibus ducibus, quorum fortuna opesque omnes sitæ erant in exercitûs favore, ut rectè explicat Illustr. Huetius.

[4] *Tantum peditum.* Tantus peditum equitumque numerus.

grum bellum, reliquas Germanici exercitûs vires trahebat. Pauci veterum militum in hibernis[1] relicti, festinatis per Gallias delectibus, ut remanentium legionum nomina supplerentur. Cura ripæ[2] Hordeonio Flacco permissa: ipse è Britannico delectu octo millia sibi adjunxit: et pâucorum dierum iter progressus, "prosperas apud Bebriacum res, "ac morte Othonis concidisse bellum" accepit. Vocatâ concione, virtutem militum laudibus cumulat. Postulante exercitu, "ut libertum suum, Asiaticum, equestri dignitate "donaret," inhonestam adulationem compescit. Dein, mobilitate ingenii, quod palam abnuerat, inter secreta convivii largitur: honoravitque Asiaticum anulis,[3] fœdum mancipium, et malis artibus ambitiosum.

58. Iisdem diebus, "accessisse partibus utramque Mau"retaniam,[4] interfecto procuratore Albino," nuntii venêre. Luceius Albinus, à Nerone Mauretaniæ Cæsariensi præpositus, additâ per Galbam Tingitanæ provinciæ[5] administratione, haud spernendis viribus agebat: novemdecim cohortes, quinque alæ, ingens Maurorum numerus aderat, per latrocinia et raptus apta bello manus. Cæso Galbâ, in Othonem pronus, nec Africâ contentus, Hispaniæ, angusto freto[6] diremtæ, imminebat. Inde Cluvio Rufo[7] metus; "et decimam legionem propinquare littori," ut transmissurus, jussit: præmissi centuriones, qui Maurorum animos Vitellio

[1] *In hibernis.* In hibernis Germaniæ superioris et inferioris.

[2] *Cura ripæ.* Cura ripæ Rheni Hordeonio Flacco permissa, ne inter hos motus impetum facerent Germani.

[3] *Anulis.* Anulus, insigne erat equestris dignitatis, ut dictum est supra Hist. I. 13. Varia Asiatici fata, Vitellii libidinem et inconstantiam paucis complexus est Suetonius in Vitell. XII.

[4] *Utramque Mauretaniam.* Mauretaniam, in duas partes à Caio Caligulâ divisam diximus in Suppl. Annal. VIII. 34.

[5] *Tingitanæ provinciæ.* Id est, Mauretaniæ Tingitanæ, nunc *Fez and Morocco.* Mauretania Cæsariensis, hodie *Algiers.*

[6] *Angusto freto.* Nunc *the Straits of Gibraltar.*

[7] *Cluvio Rufo.* Hispaniæ rectori, de quo supra Hist. I. 8 et 76.

conciliarent: neque arduum fuit, magnâ per provincias Germanici exercitûs famâ. Spargebatur insuper, "spreto "procuratoris vocabulo, Albinum insigne regis, et Jubæ "nomen [1] usurpare."

59. Ita mutatis animis, Asinius Pollio, alæ præfectus, è fidissimis Albino, et Festus ac Scipio, cohortium præfecti, opprimuntur. Ipse Albinus, dum è Tingitanâ provinciâ Cæsariensem Mauretaniam petit, appulsus littori, trucidatur: uxor ejus, cùm se percussoribus obtulisset, simul interfecta est; nihil eorum, quæ fierent, Vitellio anquirente: brevi auditu, quamvis magna transibat, impar curis gravioribus. "Exercitum itinere terrestri" pergere jubet: ipse Arare flumine [2] devehitur, nullo Principali paratu, sed vetere egestate [3] conspicuus: donec Junius Blæsus,[4] Lugdunensis Galliæ rector, genere inlustri, largus animo, et par opibus, circumdaret Principis ministeria, comitaretur liberaliter, eo ipso ingratus, quamvis odium Vitellius vernilibus blanditiis velaret. Præstò fuere Lugduni victricium victarumque partium duces. Valentem et Cæcinam pro concione laudatos, curuli suæ circumposuit. Mox "universum exer- "citum occurrere infanti filio" [5] jubet: perlatumque, et

[1] *Jubæ nomen.* Nomen inter Maurorum reges illustre.

[2] *Arare flumine.* Hodie *the Saone;* de quo flumine jam supra Annal. XIII. 53.

[3] *Vetere egestate.* Egestatem turpitudinemque Vitellii testatur quoque Suetonius in Vitell. VII. *Satis constat* Vitellio in inferiorem Germaniam *exituro viaticum defuisse, tantâ egestate rei familiaris, ut uxore et liberis, quos Romæ relinquebat, meritorio cœnaculo abditis, domum in reliquam partem anni ablocârit: utque ex aure matris detractum unionem pigneraverit ad itineris impensas. Creditorum quidem præstolantium, ac detinentium turbam, et in iis Sinuessanos Formianosque, quorum publica vectigalia interverterat, non nisi terrore calumniæ amovit: cùm libertino cuidam acerbiùs debitum reposcenti injuriarum formulam, quasi calce ab eo percussus, intendisset; nec aliter quàm extortis quinquaginta sestertiis remisisset.* Quinquaginta sestertia sunt *Angl.* 416*l.* 13*s.* 4*d.*

[4] *Junius Blæsus.* Cujus fata videbimus infra Hist. III. 38.

[5] *Infanti filio.* Quem *titubantiâ oris prope mutum et elinguem* fuisse scribit Suetonius in Vitell. VI.

paludamento[1] opertum, sinu retinens, *Germanicum* appellavit, cinxitque cunctis fortunæ Principalis insignibus: nimius honos inter secunda, rebus adversis in solatium cessit.

60. Tum interfecti centuriones promtissimi Othonianorum: unde præcipua in Vitellium alienatio, per Illyricos exercitus. Simul ceteræ legiones contactu,[2] et adversùs Germanicos milites invidiâ, bellum meditabantur. Suetonium Paullinum, ac Licinium Proculum,[3] tristi morâ squalidos tenuit: donec auditi, necessariis magis defensionibus, quàm honestis uterentur. Proditionem ultro imputabant:[4] "spatium longi ante prælium itineris, fatigationem Othonianorum, permixtum vehiculis agmen, ac pleraque fortuita, "fraudi suæ" adsignantes: et Vitellius credidit de perfidiâ,[5] et fidem absolvit. Salvius Titianus, Othonis frater, nullum discrimen adiit, pietate[6] et ignaviâ excusatus. Mario Celso[7] consulatus servatur: sed creditum famâ, objectumque mox in senatu Cæcilio Simplici, "quòd eum honorem pecuniâ "mercari, nec sine exitio Celsi voluisset:" restitit Vitellius, deditque posteà consulatum[8] Simplici, innoxium et inemtum. Trachalum[9] adversùs criminantes Galeria,[10] uxor Vitellii, protexit.

[1] *Paludamento.* De paludamento, seu veste militari, jam dictum supra Annal. XII. 56.

[2] *Contactu.* Vicinitate ac societate. Sic supra Annal. I. 43. *Discedite à contactu, ac dividite turbidos.*

[3] *Licinium Proculum.* Paullinus et Proculus, Othoniani duces, de quibus sæpe supra, ac maximè Hist. II. 31 et 33.

[4] *Imputabant.* Ob proditum à se Othonem gratiam sibi haberi à Vitellio postulabant; ut rectè explicat Illustr. Huetius.

[5] *Credidit de perfidiâ.* Eos fuisse in Othonem perfidos credidit: pristinam verò eorum erga Othonem fidem absolvit. Fides enim gravissimum est in bellis civilibus crimen; ut vidimus supra Hist. I. 59.

[6] *Pietate.* Pietate fraternâ.

[7] *Mario Celso.* Consuli designato, ut dictum est supra Hist. I. 14.

[8] *Consulatum.* Vide infra Hist. III. 68.

[9] *Trachalum.* Galerium Trachalum, de quo supra Hist. I. 90.

[10] *Galeria.* Galeria Fundana. Vide Stemma Vitelliorum, in not. et emend. ad Hist. I. 9.

61. Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Mariccus quidam, è plebe Boiorum,[1] inserere sese fortunæ, et provocare arma Romana, simulatione numinum ausus est. Jamque "adsertor Galliarum, et Deus" (nomen id sibi indiderat) concitis octo millibus hominum, proximos Æduorum[2] pagos trahebat; cùm gravissima civitas, electâ juventute, adjectis à Vitellio cohortibus, fanaticam multitudinem disjecit. Captus in eo prælio Mariccus, ac mox feris objectus,[3] quia non laniabatur, stolidum vulgus inviolabilem credebat,[4] donec, spectante Vitellio, interfectus est.

62. Nec ultra in defectores, aut bona cujusquam, sævitum. Rata fuere eorum, qui acie Othonianâ ceciderant, testamenta, aut lex intestatis.[5] Prorsus, si luxuriæ temperaret, avaritiam non timeres. Epularum fœda et inexplebilis libido:[6] ex urbe atque Italiâ, inritamenta gulæ gestabantur, strepentibus ab utroque mari itineribus: exhausti conviviorum apparatibus principes civitatum: vastabantur[7]

[1] *Boiorum.* Boii, nunc *the Bourbonnois.*

[2] *Æduorum.* De Æduis dictum supra Annal. XI. 25. Soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano usurpabant, teste Tacito, loc. cit.

[3] *Feris objectus.* Quæ erat seditiosorum pœna. Digest. XLVIII. Tit. 19. de Pœnis. leg. 38. ex Paulo. num. 2. *Actores seditionis et tumultûs, populo concitato, pro qualitate dignitatis, aut in furcam tolluntur, aut bestiis objiciuntur, aut in insulam deportantur.*

[4] *Inviolabilem credebat.* Sic à credulâ multitudine multi habiti sunt inviolabiles, quòd audaciâ valebant, et aliquot periculis temerè feliciterque se obtulerant.

[5] *Lex intestatis.* Lex, quâ intestatorum bona heredibus relinquebantur.

[6] *Inexplebilis libido.* Cùm inexplebilis epularum libido fuerit in Vitellio portentosa, de eâ plura sunt dicenda. Vide not. et emend. ad Hist. II. 62. ubi de ventre et gulâ Vitellii dissseretur.

[7] *Vastabantur.* Idem testatur Suetonius in Vitell. X. *Itinere inchoato per medias civitates ritu triumphantium vectus est: perque flumina delicatissimis navigiis et variarum coronarum genere redimitis inter profusissimos opsoniorum apparatus, nullâ familiæ aut militis disciplinâ, rapinas ac petulantiam omnium in jocum vertens. Qui non contenti epulo ubique publicè præbito, quoscumque libuisset, in libertatem asserebant, verbera et plagas, sæpe vulnera, nonnumquam necem repræsentantes adversantibus.*

ipsæ civitates: degenerabat à labore ac virtute miles, adsuetudine voluptatum, et contemtu ducis. Præmisit in Urbem edictum, quo vocabulum *Augusti* differret, *Cæsaris* non reciperet,[1] cùm de potestate nihil detraheret. Pulsi Italiâ mathematici.[2] Cautum severè, "ne equites Romani ludo "et arenâ polluerentur." Priores id Principes pecuniâ, et sæpiùs vi, perpulerant: ac pleraque municipia, et coloniæ, æmulabantur corruptissimum quemque adolescentium, pretio inlicere.[3]

63. SED Vitellius, adventu fratris,[4] et inrepentibus dominationis magistris, superbior et atrocior, occidi Dolabellam jussit, quem in coloniam Aquinatem sepositum ab Othone retulimus.[5] Dolabella, auditâ morte Othonis, Urbem introierat. Id ei Plancius Varus, præturâ functus, ex intimis Dolabellæ amicis, apud Flavium Sabinum, præfectum Urbis, objecit, "tamquam ruptâ custodiâ, ducem se victis "partibus ostentâsset:" addidit "tentatam cohortem, quæ Ostiæ[6] ageret:" nec ullis tantorum criminum probationibus,

[1] *Cæsaris non reciperet.* Nec apparet in nummis ejus Latinis, vulgò inscriptis: A. VITELLIVS GERMAN. IMP. AVG. P. M. TR. POT. Id est, *Aulus Vitellius, Imperator, Augustus, pontifex maximus, tribuniciâ potestate.* At reperitur in nummis in Ægypto cusis. ΩΛΟΥ. ΟΥΙΤ. ΚΑΙΣ. ΣΕΒ. ΓΕΡΜ. ΑΥΤ. Caput Vitellii laureatum. In aversâ parte, Victoria stans lauream coronam, sinistrâ, palmam tenet: in medio, literæ E. A. id est, *anno primo.* Nummum illum exhibet Cl. Pellerin. *Mélange de Médailles*, Vol. I. p. 228. Tab. XIII.

[2] *Mathematici.* Sueton. in Vitell. XIV. *Nullis infensior, quàm vernaculis et mathematicis, ut quisque deferretur, inauditum capite puniebat. Exacerbatus, quòd post edictum suum, quo jubebat intrà Kalendas Octobris Urbe Italiâque mathematici excederent, statim libellus est propositus, et Chaldæos edicere, Bonum factum: Ne Vitellius Germanicus intrà eumdem Kalendarum diem usquam esset.* Franciscus Raphelengius pro *vernaculis* emendabat *divinaculis;* benè, si vox foret Latina. Sed vernaculos intellige vernas scurrasque, de quibus Martialis, Epigramm. I. 42. et X. 3.

[3] *Pretio inlicere.* Ut arenâ polluerentur.

[4] *Adventu fratris.* Lucii Vitellii.

[5] *Retulimus.* Supra Hist. I. 88.

[6] *Ostiæ.* Manet nomen *Ostia;* ut sæpe jam dictum est.

in pœnitentiam versus, seram veniam post scelus quærebat. Cunctantem super tantâ re Flavium Sabinum, Triaria, L. Vitellii uxor, ultra fœminam ferox, terruit ne "periculo "Principis famam clementiæ adfectaret." Sabinus, suopte ingenio mitis, ubi formido incessisset, facilis mutatu, et in alieno discrimine sibi pavens, ne adlevâsse videretur, impulit ruentem.

64. Igitur Vitellius, metu et odio, quòd Petroniam,[1] uxorem ejus, mox Dolabella in matrimonium accepisset, "vocatum per epistolas, vitatâ Flaminiæ viæ[2] celebritate, "devertere Interamnium,[3] atque ibi interfici" jussit. Longum interfectori visum: in itinere ac tabernâ projectum humi jugulavit: magnâ cum invidiâ novi principatûs, cujus hoc primum specimen noscebatur. Et Triariæ licentiam, modestum è proximo exemplum onerabat, Galeria Imperatoris uxor, non immixta tristibus: et pari probitate, mater Vitelliorum, Sextilia,[4] antiqui moris. Dixisse quin etiam, ad primas filii sui epistolas, ferebatur, "non Germanicum "à se, sed Vitellium genitum."[5] Nec ullis posteà fortunæ inlecebris, aut ambitu civitatis, in gaudium evicta, domûs suæ tantùm adversa sensit.

65. Digressum à Lugduno Vitellium, M. Cluvius Rufus[6] adsequitur, omissâ Hispaniâ; lætitiam et gratula-

[1] *Petroniam.* Priorem Vitellii Imperatoris conjugem. Vide Suet. in Vitell. vi. et Stemma Vitelliorum in not. et emend. ad Hist. i. 9.

[2] *Flaminiæ viæ.* De quâ dictum Annal. iii. 9. et xiii. 47.

[3] *Interamnium.* Hodie *Terni, in Umbria.*

[4] *Sextilia.* Mater Auli et Lucii Vitelliorum. Vide Stemma Vitelliorum in not. et emend. ad Hist. i. 9. Suetonio quoque in Vitell. iii. Sextilia dicitur *probatissima nec ignobilis fœmina.*

[5] *Vitellium genitum.* Immo, teste Suetonio, loc. cit. Sextilia Vitellium *missum ad legiones, et appellatum Imperatorem pro afflicto statim lamentata est.* Nomen Germanici à Vitellio usurpatum vidimus in nummis supra laudatis.

[6] *Cluvius Rufus.* Hispaniæ rector, de quo supra cap. 58.

tionem vultu ferens, animo anxius, et petitum se criminationibus gnarus. Hilarius, Cæsaris libertus, detulerat, "tamquam, audito Vitellii et Othonis principatu, propriam "ipse potentiam, et possessionem Hispaniarum tentâsset: "eòque diplomatibus nullum Principem præscripsisset." Interpretabatur quædam ex orationibus ejus, contumeliosa in Vitellium, et pro se ipso popularia. Auctoritas Cluvii prævaluit, ut puniri ultro libertum suum Vitellius juberet. Cluvius comitatui Principis adjectus, non ademtâ Hispaniâ, quam rexit absens, exemplo L. Arruntii:[1] eum Tiberius Cæsar ob metum, Vitellius Cluvium nullâ formidine retinebat. Non idem Trebellio Maximo[2] honos: profugerat Britanniâ, ob iracundiam militum: missus est in locum ejus, Vettius Bolanus[3] è præsentibus.[4]

66. Angebat Vitellium victarum legionum haudquaquam fractus animus: sparsæ per Italiam, et victoribus permixtæ, hostilia loquebantur: præcipua quartadecimanorum ferocia, qui "se victos" abnuebant: "quippe "Bebriacensi acie, vexillariis[5] tantùm pulsis, vires legionis "non adfuisse." Remitti eos in Britanniam, unde à Nerone exciti erant,[6] placuit; atque interim Batavorum cohortes unà tendere, ob veterem adversùs quartadecimanos discordiam: nec diu in tantis armatorum odiis quies fuit. Augustæ Taurinorum,[7] dum opificem quemdam Batavus, ut fraudatorem, insectatur, legionarius, ut hospitem, tuetur, sui

[1] *L. Arruntii.* Cujus artes sanctissimæ laudantur: retentus tamen est per decem annos, ne in Hispaniam pergeret; ut vidimus supra Annal. VI. 7 et 27.

[2] *Trebellio Maximo.* Trebellius Maximus per avaritiam et sordes contemtus exercitui Britannico invisusque, ut dictum est supra Hist. I. 60.

[3] *Vettius Bolanus.* De quo plura infra in Vit. Agric. cap. 8 et 16.

[4] *E præsentibus.* E comitatu Principis.

[5] *Vexillariis.* De Vexillariis dictum in not. et emend. ad Annal. I. 38. explicatusque hic Taciti locus.

[6] *A Nerone exciti erant.* Ut dictum est supra cap. 11.

[7] *Augustæ Taurinorum.* Nunc *Turin.*

cuique commilitones aggregati, à conviciis ad cædem transiere: et prælium atrox arsisset, ni duæ prætoriæ cohortes, causam quartadecimanorum secutæ, his fiduciam, et metum Batavis fecissent: "quos" Vitellius "agmini "suo jungi," ut fidos; "legionem, Graiis Alpibus[1] "traductam, eo flexu itineris ire" jubet, "quo Viennam[2] "vitarent:" namque et Viennenses timebantur. Nocte, quâ proficiscebatur legio, relictis passim ignibus, pars Taurinæ coloniæ[3] ambusta: quod damnum, ut pleraque belli mala, majoribus aliarum urbium cladibus obliteratum. Quartadecimani, postquàm Alpibus degressi sunt, seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant: consensu meliorum compressi; et legio in Britanniam transvecta.

67. PROXIMUS Vitellio è prætoriis cohortibus metus erat: separati primùm, deinde, addito honestæ missionis[4] lenimento, arma ad tribunos suos deferebant: donec motum à Vespasiano bellum crebresceret: tum, resumtâ militiâ,[5] robur Flavianarum partium fuere. Prima classicorum legio in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret: undecima ac septima, suis hibernis[6] redditæ: tertiadecimani struere amphitheatra jussi: nam Cæcina Cremonæ, Valens Bononiæ, spectaculum gladiatorum edere parabant: numquam ita ad curas intento Vitellio, ut voluptatum oblivisceretur.

68. ET quidem partes modestè distraxerat: apud victores orta seditio, ludicro initio, nisi numerus cæsorum invidiam

[1] *Graiis Alpibus.* Partem illam Alpium nunc dicimus *Little St. Bernard.*

[2] *Viennam.* Nunc *Vienne, in Dauphiné;* de quâ jam supra Annal. XI. 1.

[3] *Taurinæ coloniæ.* Eadem, quæ supra dicta est Augusta Taurinorum, *Turin.*

[4] *Honestæ missionis.* Formulam honestæ missionis vide in not. et emend. ad Annal. XIV. 27.

[5] *Resumtâ militiâ.* Prætoriani exauctorati, Vitellioque infensi, militiam pro Vespasiano resumsere, ut rectè explicat Pichena.

[6] *Suis hibernis.* Quæ erant in Dalmatiâ et Pannoniâ. Vide Hist. II. 11. et III. 50.

bello auxisset. Discubuerat Vitellius Ticini,[1] adhibito ad epulas Verginio. Legati tribunique, ex moribus imperatorum, severitatem æmulantur, vel tempestivis conviviis gaudent: perinde miles intentus, aut licenter agit. Apud Vitellium omnia indisposita, temulenta, pervigiliis ac Bacchanalibus, quàm disciplinæ et castris propiora. Igitur duobus militibus, altero legionis quintæ, altero è Gallis auxiliaribus, per lasciviam ad certamen luctandi accensis, postquàm legionarius prociderat, insultante Gallo, et iis, qui ad spectandum convenerant, in studia diductis; erupere legionarii in perniciem auxiliorum, ac duæ cohortes interfectæ. Remedium tumultûs fuit alius tumultus: pulvis procul, et arma aspiciebantur: conclamatum repentè "quartamdecimam "legionem, verso itinere,[2] ad prælium venire:" sed erant agminis coactores:[3] agniti, demsere solicitudinem. Interim Verginii servus fortè obvius, ut "percussor Vitellii"[4] insimulatur: et ruebat ad convivium "miles, mortem Vergi"nii"[5] exposcens. Ne Vitellius quidem, quamquam ad omnes suspiciones pavidus, de innocentiâ ejus dubitavit: ægrè tamen cohibiti, qui exitium viri consularis, et quondam ducis sui flagitabant. Nec quemquam sæpiùs, quàm Verginium, omnis seditio infestavit: manebat admiratio viri, et fama; sed oderant, ut fastiditi.[6]

69. POSTERO die, Vitellius, senatûs legatione, quam ibi opperiri jusserat, auditâ, transgressus in castra, ultro "pieta"tem militum" collaudavit: frementibus auxiliis, "tantum "impunitatis atque arrogantiæ legionariis accessisse." Co-

[1] *Ticini.* Nunc *Pavia;* ut dictum supra cap. 17.

[2] *Verso itinere.* Vide supra cap. 66.

[3] *Agminis coactores.* Extremi agminis, *Angl. the rear of the army,* ductores et coactores; quos Græci Οὐραγοὺς appellabant.

[4] *Percussor Vitellii.* Vitellii mortem machinatus. Infra cap. 75. memoratur Volaginius, Scriboniani percussor.

[5] *Verginii.* Jam memorati supra cap. 49. et aliàs sæpe.

[6] *Fastiditi.* Cùm imperium Verginio obtulerant.

hortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissæ; principium interno simul externoque bello [1] parantibus fatis. Reddita civitatibus Gallorum auxilia, ingens numerus, et primâ statim defectione, inter inania belli [2] adsumtus. Ceterùm, ut largitionibus adfectæ jam imperii opes sufficerent, "amputari legionum [3] auxiliorumque numeros" jubet, vetitis supplementis: et promiscuæ missiones offerebantur: exitiabile id reipublicæ, ingratum militi, cui eadem munia inter paucos, periculaque ac labor crebriùs redibant: et vires luxu corrumpebantur, contra veterem disciplinam, et instituta majorum, apud quos virtute, quàm pecuniâ, res Romana meliùs stetit.

70. Inde Vitellius Cremonam flexit, et spectato munere Cæcinæ, insistere Bebriacensibus campis, ac vestigia recentis victoriæ lustrare oculis, concupivit. Fœdum atque atrox spectaculum: intrà quadragesimum pugnæ diem, [4] lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formæ, infecta tabo humus, protritis arboribus ac frugibus, dira vastitas: nec minùs inhumana [5] pars viæ; quam Cremonenses lauru rosisque constraverant, exstructis altaribus, cæsisque victimis, regium in morem: quæ læta in præsens, mox perniciem ipsis fecere. Aderant Valens et Cæcina, monstrabantque pugnæ locos: "hinc erupisse legionum

[1] *Externoque bello.* Interno Flavianorum, externo Civilis, seu Batavorum, bello.

[2] *Inter inania belli.* Primâ quidem defectione Gallorum auxilia adsumsit Vitellius: ingentem numerum, at inter inania belli; quòd Galli, tum segnes erant et imbelles. Vide supra Annal. XI. 18. et infra Vit. Agric. cap. 11.

[3] *Amputari legionum.* In nostro amputare numeros dicimus, *to disband the companies;* vetare supplementa, *to prohibit recruiting:* offerre missiones, *to offer discharges.*

[4] *Quadragesimum pugnæ diem.* Quadragesimus pugnæ dies fuit 24. mensis Maii.

[5] *Nec minùs inhumana.* Æquè inhumana pars viæ propter exstructa altaria, cæsasque victimas, in morem exterorum barbarorumque regum. Vigente olim virtute Romanâ, terrarum orbis victrice, maximum fuit servati civis decus: at in hoc civilium bellorum furore, immensâ civium cædes inter sacra divinaque celebrabatur.

"agmen, hinc equites coortos: inde circumfusas auxiliorum "manus." Jam tribuni præfectique, sua quisque facta extollentes, falsa, vera, aut majora vero miscebant. Vulgus quoque militum, clamore et gaudio, deflectere viâ, spatia certaminum recognoscere, aggerem armorum, strues corporum intueri, mirari. Et erant, quos varia sors rerum, lacrymæque et misericordia subiret: at non Vitellius flexit oculos, nec tot millia insepultorum civium exhorruit:[1] lætus ultro, et tam propinquæ sortis ignarus, instaurabat sacrum Diis loci.[2]

71. Exin Bononiæ à Fabio Valente gladiatorum spectaculum editur, advecto ex Urbe cultu. Quantoque magis propinquabat, tanto corruptius iter, immixtis histrionibus et spadonum gregibus, et cetero Neronianæ aulæ ingenio: namque et Neronem ipsum Vitellius admiratione celebrabat,[3] sectari cantantem solitus, non necessitate, quâ honestissimus quisque, sed luxu,[4] et saginæ mancipatus emtusque. Ut Valenti et Cæcinæ vacuos honoris menses[5] aperiret,

[1] *Exhorruit.* Immo in efferam vocem erupit, teste Suetonio in Vitell. x. *Ut campos, in quibus pugnatum est, adiit, abhorrentes quosdam cadaverum tabem, detestabili voce confirmare ausus est: Optimè olere occisum hostem, et meliùs civem. Nec eò seciùs ad leniendam gravitatem odoris plurimum meri propalam hausit, passimque divisit. Pari vanitate atque insolentiâ, lapidem memoriæ Othonis inscriptum intuens, dignum eo Mausoleo ait.*

[2] *Diis loci.* De Diis loci jam dictum supra Annal. xii. 13. Alia Vitellianæ religionis dedecora recenset Suetonius in Vitell. x. *Pugionem quo se* Otho *occiderat, in Agrippinensem coloniam,* nunc *Cologne, misit. In Apennini quidem jugis etiam pervigilium egit.*

[3] *Admiratione celebrabat.* Inde, cùm Romam venisset, teste Suet. in Vitellio, xi. *Ne cui dubium foret, quod exemplar regendæ reipublicæ eligeret, medio Martio campo adhibitâ publicorum sacerdotum frequentiâ, inferias Neroni dedit: ac solemni convivio citharœdum placentem palam admonuit, ut et aliquid de Domitio diceret: inchoantique Neroniana cantica, primus exsultans etiam plausit.* Ipse olim Neroni adulatione acceptissimus, utì videre est apud eumdem Suet. in Vitell. iv.

[4] *Luxu.* Pro *luxui;* quod veteribus scriptoribus familiare.

[5] *Vacuos honoris menses.* Octobrem reliquosque menses. De consulibus hoc anno suffectis vide jam dicta Hist. i. 77.

coarctati aliorum consulatus, dissimulatus Martii Macri,[1] tamquam Othonianarum partium ducis: et Valerium Marinum, destinatum à Galbâ consulem, distulit, nullâ offensâ, sed mitem, et injuriam segniter laturum. Pedanius Costa omittitur, ingratus Principi, ut adversùs Neronem ausus, et Verginii exstimulator.[2] Sed alias protulit causas: actæque insuper Vitellio gratiæ, consuetudine servitii.

72. Non ultra paucos dies, quamquam acribus initiis cœptum, mendacium valuit. Extiterat quidam, "Scribonianum se Camerinum,"[3] ferens, "Neronianorum temporum metu in Istriâ[4] occultatum, quòd illic clientelæ et agri veterum Crassorum,[5] ac nominis favor manebat." Igitur deterrimo quoque in argumentum fabulæ adsumto, vulgus credulum, et quidam militum, errore veri, seu turbarum studio, certatim aggregabantur: cùm pertractus ad Vitellium, interrogatusque, "quisnam mortalium esset," postquàm nulla dictis fides, et à domino noscebatur, conditione fugitivus, nomine *Geta*,[6] sumtum de eo supplicium in servilem modum.[7]

73. Vix credibile memoratu est, quantum superbiæ socordiæque Vitellio adoleverit, postquàm speculatores[8] è Syriâ Judæâque, "adactum in verba ejus Orientem"

[1] *Martii Macri.* De quo jam supra cap. 23 et 36.

[2] *Verginii exstimulator.* Ut Verginius oblatum imperium acciperet.

[3] *Camerinum.* Sulpicium Camerinum, ejusque filium, Nerone Principe, interemtos diximus in Supplemento Annal. XVI. 55. Scribonianos quoque fratres cæsos vide ibid. cap. 61.

[4] *In Istriâ.* Manet nomen *Istria*, *on the Adriatic.*

[5] *Veterum Crassorum.* Fingebat ergò se quoque ad domum Crassorum pertinere. Certè infra Hist. IV. 39. memoratur Scribonianus Crassus, frater Pisonis, M. Crassi sobolis, Hist. I. 14 et 15.

[6] *Nomine Geta. Geta, Davus,* &c. nomina sunt servorum.

[7] *In servilem modum.* Cruce, quæ summum erat supplicium. De servilibus pœnis jam dictum supra Annal. III. 50. XV. 60.

[8] *Speculatores.* De speculatoribus vide supra Hist. I. 24.

nuntiavere. Nam etsi vagis adhuc et incertis auctoribus, erat tamen in ore famâque Vespasianus, ac plerumque ad nomen ejus Vitellius excitabatur. Tum ipse, exercitusque, ut nullo æmulo, sævitiâ, libidine, raptu, in externos mores proruperunt.

74. At Vespasianus bellum armaque, procul vel juxta sitas vires, circumspectabat. Miles ipsi adeò paratus, ut præeuntem sacramentum, et fausta Vitellio omnia præcantem, per silentium audierint.[1] Muciani animus,[2] nec Vespasiano alienus, et in Titum pronior: præfectus Ægypti, Alexander,[3] consilia sociaverat. Tertiam legionem,[4] quòd è Syriâ in Mœsiam transîsset, suam numerabat: ceteræ Illyrici legiones, secuturæ sperabantur. Namque omnes exercitus flammaverat arrogantia venientium à Vitellio militum;[5] quòd truces corpore, horridi sermone, ceteros, ut impares, inridebant. Sed in tantâ mole belli plerumque cunctatio; et Vespasianus, modò in spem erectus, aliquandò adversa reputabat: "Quis ille dies foret, quo sexaginta ætatis "annos,[6] et duos filios[7] juvenes bello permitteret? Esse "privatis cogitationibus regressum: et, prout velint, plus "minùsve sumi ex fortunâ: imperium cupientibus, nihil "medium inter summa et præcipitia."

75. Versabatur ante oculos Germanici exercitûs robur, notum viro militari: "Suas legiones, civili bello

[1] *Per silentium audierint.* Verba sacramenti faustasque preces, utì moris erat, non iterantes.

[2] *Muciani animus.* Licinius Mucianus Syriæ rector; de quo supra Hist. I. 10.

[3] *Alexander.* Tiberius Alexander, jam memoratus Hist. I. 11.

[4] *Tertiam legionem.* Vide supra Hist. I. 79.

[5] *Venientium à Vitellio militum.* Quorum pars maxima delectibus Germanicis, Gallicis, et Britannicis constabat.

[6] *Sexaginta ætatis annos.* Suet. in Vespas. II. *Vespasianus natus est—decimo quinto Kalendas Decembris vesperi, Quinto Sulpicio Camerino, Caio Poppæo Sabino consulibus,* A. U. C. 762. *quinquennio antè quàm Augustus excederet.*

[7] *Duos filios.* Titum et Domitianum.

"inexpertas; Vitellii, victrices: et apud victos,[1] plus "querimoniarum, quàm virium: fluxam per discordias "militum fidem, et periculum ex singulis. Quid enim "profuturas cohortes alasque, si unus alterque, præsenti "facinore[2] paratum ex diverso præmium petat? Sic "Scribonianum[3] sub Claudio interfectum: sic percus-"sorem ejus Volaginium, è gregario ad summa militiæ "provectum. Faciliùs universos impelli,[4] quam singulos "vitari."

76. His pavoribus nutantem, et alii legati amicique firmabant, et Mucianus post multos secretosque sermones, jam et coram[5] ita locutus: "Omnes, qui[6] magnarum "rerum consilia suscipiunt, æstimare debent, an, quod "inchoatur, reipublicæ utile, ipsis gloriosum, aut promtum "effectu, aut certè non arduum sit. Simul ipse, qui "suadet, considerandus est, adjiciatne consilio periculum "suum: et, si fortuna cœptis adfuerit, cui summum "decus adquiratur. Ego te, Vespasiane, ad imperium "voco, tam salutare reipublicæ, quàm tibi magnificum. "Juxta Deos,[7] in tuâ manu positum est. Nec speciem "adulantis expaveris: à contumeliâ, quàm à laude propiùs "fuerit, post Vitellium[8] eligi. Non adversùs divi Augusti "acerrimam mentem, nec adversùs cautissimam Tiberii

[1] *Apud victos.* Othonianos.

[2] *Præsenti facinore.* Vespasiani cæde paratum à Vitellio præmium petat.

[3] *Sic Scribonianum.* Furium Camillum Scribonianum, Dalmatiæ legatum, intrà quintum diem oppressum dicemus in Suppl. Ann. IX. 36.

[4] *Universos impelli.* Faciliùs universos ad seditionem impelli, quàm singulorum insidias vitari.

[5] *Jam et coram.* Jam coram multis audientibus, ac publicè.

[6] *Omnes, qui.* Hìc fortè Tacitus imitatur Sallustium, Hist. IV. 2. in epistolâ regis Mithridatis ad regem Arsacem. *Omnes, qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur, considerare debent, liceatne tum pacem aggere. Dein quod quæritur, satisne pium, tutum, gloriosum, an indecorum sit.*

[7] *Juxta Deos.* Juxta ipsos Deos, in tuâ manu imperium positum est: hâc enim de re responsa vatum et motus siderum ferebantur, ut dicetur cap. 78.

[8] *Post Vitellium.* Adeò indignum imperio.

"senectutem, ne contra Caii quidem, aut Claudii, vel "Neronis, fundatam longo imperio domum, exsurgimus: "cessisti etiam Galbæ imaginibus.[1] Torpere ultra, et "polluendam perdendamque rempublicam relinquere, "sopor et ignavia videretur, etiam si tibi, quàm inhonesta, "tam tuta servitus esset. Abiit jam, et transvectum est "tempus,[2] quo posses videri concupisse: confugiendum "est ad imperium. An excidit[3] trucidatus Corbulo? "splendidior origine, quàm nos sumus, fateor: sed et "Nero, nobilitate natalium, Vitellium anteibat. Satis "clarus est apud timentem, quisquis timetur. Et posse "ab exercitu Principem fieri, sibi ipse Vitellius documento, "nullis stipendiis, nullâ militari famâ, Galbæ odio pro- "vectus. Ne Othonem quidem,[4] ducis arte, aut exercitûs "vi, sed præproperâ ipsius desperatione victum, jam "desiderabilem et magnum Principem fecit. Cùm interim "spargit legiones, exarmat cohortes, nova quotidiè bello "semina ministrat: si quid ardoris ac ferociæ miles habuit, "popinis, et comessationibus, et Principis imitatione, "deteritur. Tibi è Judæâ et Syriâ et Ægypto novem "legiones integræ, nullâ acie exhaustæ, non discordiâ

[1] *Galbæ imaginibus.* De Galbæ nobilitate dictum est supra Hist. I. 15.

[2] *Transvectum est tempus.* Abiit jam et transvectum est tempus, quo posses videri concupisse meliorem imperii statum et rectorem. Nunc confugiendum est ad ipsum imperium. Una tibi in imperio salus. Hæc illustrare mihi videtur Josephus, Bell. Jud. IV. 10. num. 4. Τῷ δὲ (Οὐεσπασιανῷ) φροντὶς μὲν ἦν πάλαι περὶ τῶν ὅλων, οὔτι γε μὴν αὐτὸς ἄρχειν προήρητο, τοῖς μὲν ἔργοις ἑαυτὸν ἄξιον ἡγούμενος, προκρίνων δὲ τῶν ἐν λαμπρότητι κινδύνων τὴν ἐν ἰδιώταις ἀσφάλειαν. *Vespasiano autem olim quidem curæ erat rerum summa, ceterùm de imperio minimè cogitaverat; factis quidem suis præclaris semet dignum qui imperet existimans, privatæ verò fortunæ securitatem præferens fortunæ periculis.*

[3] *An excidit.* An trucidatus à Nerone Corbulo è memoriâ tuâ excidit? De Corbulonis morte dictum est in Suppl. Annal. XVI. 61.

[4] *Ne Othonem quidem.* Posse ab exercitu Principem fieri, sibi Vitellius documento est, nullis stipendiis, nullâ militari famâ, sed Galbæ odio provectus: ipse tam maculosus, ut Othonem, ne ducis quidem arte, aut exercitûs vi, sed præproperâ ipsius desperatione victum, jam desiderabilem et magnum Principem fecerit.

"corruptæ: sed firmatus usu miles, et belli domitor "externi.[1] Classium, alarum, cohortium robora; et "fidissimi reges;[2] et tua ante omnes experientia."

77. "Nobis nihil ultra arrogabo, quàm ne post Valentem "ac Cæcinam numeremur. Ne tamen Mucianum socium "spreveris, quia æmulum non experiris: me Vitellio ante-"pono, te mihi. Tuæ domui triumphale nomen,[3] duo "juvenes,[4] capax jam imperii alter, et primis militiæ annis "apud Germanicos quoque exercitus clarus. Absurdum "fuerit, non cedere imperio ei, cujus filium adoptaturus "essem, si ipse imperarem. Ceterùm inter nos non idem "prosperarum adversarumque rerum ordo erit. Nam si "vincimus, honorem quem dederis, habebo: discrimen "ac pericula ex æquo patiemur: immo, ut melius est, tu "hos exercitus rege, mihi bellum, et præliorum incerta "trade. Acriore hodie disciplinâ victi, quàm victores[5] "agunt: hos ira,[6] odium, ultionis cupiditas ad virtutem "accendit: illi per fastidium et contumaciam hebescunt. "Aperiet et recludet contecta et tumescentia[7] victricium "partium vulnera bellum ipsum. Nec mihi major in tuâ "vigilantiâ, parcimoniâ, sapientiâ, fiducia est, quàm in "Vitellii torpore, inscitiâ, sævitiâ. Sed et meliorem in "bello causam, quàm in pace habemus: nam qui deli-"berant, desciverunt.[8]"

[1] *Externi.* Belli Judaici.

[2] *Fidissimi reges.* Agrippa, Sohemus, Antiochus, de quibus infra cap. 81.

[3] *Triumphale nomen.* Ob res egregiè gestas in Britanniâ, *triumphalia ornamenta* à Claudio acceperat Vespasianus, teste Suetonio in Vespas. IV.

[4] *Duo juvenes.* Titus et Domitianus; quorum Titus, capax jam imperii, et primis militiæ annis *tribunus militum et in Germaniâ et in Britanniâ* meruerat *summâ industriâ, nec minore modestiâ, et famâ*, Sueton. in Tit. IV.

[5] *Victi, quàm victores.* Victi Othoniani, victores Vitelliani.

[6] *Hos ira. Hos*, victos: *illi*, victores. *Hos* enim usurpat Tacitus pro *illos*: et *illi* pro *hi*.

[7] *Tumescentia.* Eodem sensu dictum vidimus supra Hist. II, 32. *quoniam Galliæ tumeant.*

[8] *Desciverunt.* Verè quidem. Ubi de republicâ agitur, dubia fides, crimen est.

78. Post Muciani orationem ceteri audentiùs circumsistere, "responsa vatum,[1] et siderum motus" referre. Nec erat intactus tali superstitione, ut qui mox, rerum dominus, Seleucum quemdam, mathematicum, rectorem et præscium palam habuerit. Recursabant animo vetera omina: cupressus arbor in agris ejus, conspicuâ altitudine, repentè prociderat;[2] ac posterâ die, eodem vestigio resurgens, procera et latior[3] virebat; grande id, prosperumque, consensu haruspicum: et summa claritudo juveni admodùm Vespasiano promissa. Sed primò triumphalia, et consulatus,[4] et Judaicæ victoriæ decus, implêsse fidem ominis videbantur: ut hæc adeptus est, portendi sibi imperium credebat. Est Judæam inter Syriamque Carmelus,[5] ita vocant montem, Deumque:[6] nec simulacrum Deo, aut templum, sic tradidere majores: ara tantùm et reverentia.[7]

[1] *Responsa vatum.* De futuro Vespasiani imperio plurima prodigia somniaque recenset Dio, LXVI. p. 744 et 745. Vide et Suet. in Vespas. V et VII.

[2] *Repentè prociderat.* Procidit *sine ullâ vi tempestatis evulsa radicitùs*, auctore Suetonio in Vespas. V. Contra verò juxta Dionem, LXVI. p. 744. *magnâ vi ventorum eversa est*, ὑπὸ σφοδροῦ πνεύματος ἀνατραπεῖσα. Tam parùm sibi constant prodigia!

[3] *Et latior.* Lipsio Huetioque meritò placet, *et lætior.* Suffragatur Suetonius in Vespas. V. *Insequenti die viridior ac firmior resurrexit.*

[4] *Triumphalia, et consulatus.* De triumphalibus dictum cap. sup. Consul quoque fuit Vespasianus, sed suffectus tantùm, et *per duos novissimos anni menses*, Suet. in Vespas. IV. De victoriâ Judaicâ vide Suppl. Annal. XVI. 57 et seq.

[5] *Carmelus.* Hodieque *mount Carmel.*

[6] *Montem, Deumque.* Ubi mortalitas verum Deum dedidicit, præcipua fuit montium lucorumque religio, majestate horroreve loci. Rebantur quoque excelsos *locos propinquare cœlo, precesque mortalium à Deis nusquam propiùs audiri.* Supra Annal. XIII. 57. Fortè tamen in hoc Carmeli cultu, occulta latitat veri Dei memoria, qui montem hunc mirabili divinæ potentiæ suæ vi, Eliæ prophetæ temporibus, ante nonagentos sexaginta annos illustrem fecerat; ut videre est III. Reg. XVIII. 19 et seq.

[7] *Ara tantùm et reverentia.* Haud absimilis religio apud veteres Germanos invaluerat, ut videbimus infra de Moribus German. IX. Hæcque prima superstitionis monumenta. Recentiùs inventum fuit Deorum formas fingere, eosque templorum parietibus cohibere. Illæ autem aræ, seu ingentes lapides, in nonnullis montibus adhuc reperiuntur.

Illic sacrificanti Vespasiano, cùm spes occultas versaret animo, Basilides sacerdos, inspectis idemtidem extis,[1] "Quidquid est,[2]" inquit, "Vespasiane, quod paras, seu "domum exstruere, seu prolatare agros, sive ampliare "servitia; datur tibi magna sedes, ingentes termini, multum "hominum." Has ambages et statim exceperat fama, et tunc aperiebat; nec quidquam magis in ore vulgi, crebriores apud ipsum sermones, quanto sperantibus plura dicuntur.

79. HAUD dubiâ destinatione discessere, Mucianus Antiochiam,[3] Vespasianus Cæsaream:[4] illa Syriæ, hæc Judææ caput est. Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriæ cœptum,[5] festinante Tiberio Alexandro, qui Calendis Juliis[6] sacramento ejus legiones adegit. Isque primus principatûs dies in posterum celebratus, quamvis Judaicus exercitus quinto Nonas Julias[7] apud ipsum jurâsset, eo ardore, ut ne Titus quidem filius expectaretur, Syriâ remeans, et consiliorum inter Mucianum ac patrem nuntius: cuncta impetu militum acta: non paratâ concione, non conjunctis legionibus.

[1] *Inspectis idemtidem extis.* Ergò Basilides ille sacerdos fuit è sectâ haruspicum extispicorum, de quibus dictum supra Annal. XI. 15. not. sup. Mirum sanè extitisse scriptores, qui Basilidem hunc Carmelitam fuisse, et Carmelitici ordinis antistitem, gloriati sunt; quos tamen gravioribus, quàm postulabat rei natura, argumentis refutavit eruditus Papebrochius.

[2] *Quidquid est.* Hæc aliter, sortesque memorat Suetonius in Vespas. V. *Apud Judæam Carmeli Dei oraculum consulentem ita confirmavere sortes, ut quidquid cogitaret, volveretque animo, quantumlibet magnum, id esse proventurum pollicerentur.*

[3] *Antiochiam.* Nunc *Antakia.* De hâc urbe dictum supra Annal. II. 83.

[4] *Cæsaream.* Nunc *Kaisarié.* Vide Suppl. Annal. XVI. 59.

[5] *Alexandriæ cœptum.* Verè quidem. Licèt id priùs agitavissent. Mœsiacæ legiones. Vide Suetonium in Vespas. VI.

[6] *Calendis Juliis.* Die primâ Julii.

[7] *Quinto Nonas Julias.* Die tertiâ Julii. Haud probabiliter Suetonius in Vespas. VI. *Judaicus deinde exercitus quinto Idus Julii,* die undecimâ Julii, *apud ipsum juravit.*

80. Dum quæritur tempus locusque, quodque in re tali difficillimum est, prima vox; dum animo spes, timor, ratio, casus observantur; egressum cubiculo Vespasianum, pauci milites solito adsistentes ordine, ut legatum salutaturi, *Imperatorem* salutavere. Tum ceteri, accurrere, *Cæsarem*, et *Augustum*, et omnia principatûs vocabula cumulare: mens à metu ad fortunam transierat. In ipso nihil tumidum, arrogans, aut in rebus novis novum fuit; ut primùm tantæ multitudinis [1] obfusam oculis caliginem disjecit, militariter locutus, læta omnia, et adfluentia excepit: jamque id ipsum opperiens Mucianus, alacrem militem in verba Vespasiani adegit.[2] Tum Antiochensium theatrum ingressus, ubi illis consultare mos est, concurrentes, et in adulationem effusos adloquitur: satis decorus etiam Græcâ facundiâ, omniumque quæ diceret, atque ageret, arte quâdam ostentator.[3] Nihil æquè provinciam exercitumque accendit, quàm quòd adseverabat Mucianus, "statuisse Vitellium,[4] ut Germanicas "legiones in Syriam, ad militiam opulentam quietamque, "transferret. Contra Syriacis legionibus Germanica "hiberna, cœlo ac laboribus dura, mutarentur." Quippe et provinciales sueto militum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus et propinquitatibus mixti; et militibus, vetustate stipendiorum, nota et familiaria castra, in modum penatium diligebantur.

81. Ante Idus Julii [5] Syria omnis in eodem sacramento

[1] *Tantæ multitudinis.* Veriùs, *tantæ mutationis.* Vide not. et emend. ad Hist. II. 80.

[2] *Adegit.* Acceptis priùs à Vespasiano literis, teste Josepho, Bell. Jud. IV. 10. Alia et à Tacito diversa habet Josephus. At potior videtur Taciti narratio.

[3] *Ostentator.* Hic fortè Tacitus imitatus est Livium, XXVI. 19. *Fuit enim Scipio, non veris tantùm virtutibus mirabilis, sed arte quoque quâdam ab juventâ in ostentationem earum compositus.*

[4] *Statuisse Vitellium.* Eadem habet Suetonius in Vespas. VI. Addit prætereà: *Plurimùm cœptis contulerunt, jactatum exemplar epistolæ, veræ sive falsæ, defuncti Othonis ad Vespasianum, extremâ obtestatione ultionem mandantis, et ut reipublicæ subveniret, optantis.*

[5] *Ante Idus Julii.* Inde manifestò patet errâsse Suetonium, qui

fuit. Accessere cum regno, Sohemus,[1] haud spernendis viribus, Antiochus,[2] vetustis opibus ingens, et inservientium regum ditissimus: mox per occultos suorum nuntios excitus ab Urbe Agrippa,[3] ignaro adhuc Vitellio, celeri navigatione properaverat; nec minore animo, regina Berenice[4] partes juvabat, florens ætate formâque, et seni quoque Vespasiano magnificentiâ munerum grata. Quidquid provinciarum alluitur mari, Asiâ atque Achaiâ tenus, quantumque introrsus in Pontum et Armenios patescit, juravere: sed inermes legati regebant, nondum additis[5] Cappadociæ legionibus. Consilium de summâ rerum, Beryti[6] habitum: illuc Mucianus, cum legatis tribunisque, et spendidissimo quoque centurionum ac militum, venit: et è Judaico exercitu, lecta decora. Tantum simul peditum equitumque, et æmulantium inter se regum paratus, speciem fortunæ Principalis effecerant.

82. Prima belli cura, agere delectus; revocare veteranos; destinantur validæ civitates exercendis armorum

loco supra cit. ait exercitum Judaicum *quinto Idus Julii* jurâsse. Quomodò enim id rescivisset Syria, et in eodem sacramento ante Idus Julii fuisset?

[1] *Sohemus.* Rex Sophenes, de quo dictum est supra Annal. XIII. 7. Vide et Stemma Sohemorum in not. et emend. ad Ann. XII. 23. n. 6.

[2] *Antiochus.* Rex Commagenæ memoratus supra Annal. XII. 55. et XIII. 7.

[3] *Agrippa.* Agrippa II. de quo plura diximus Annal. XIII. 7. Vide quoque Stemma Herodum in not. et emend. ad Annal. XII. 23. n. 9. Tunc cusus ære magno Agrippæ nummus: ΑΥΤΟΚΡΑ. ΟΥΕΣ— ΚΑΙΣΑΡΙ ΣΕΒΑΣΤΩ. Caput Vespasiani laureatum. In aversâ ejus parte ΕΤ. ΙΔ. ΒΑ. ΑΓΡΙΠΠΑ. Fœmina stans, dextrâ extensâ, sinistrâ cornucopiam tenet. Cusus est ille nummus *anno decimoquarto regis Agrippæ.* Initio hujus regni ducto ab æra Juliadis.

[4] *Berenice.* Soror Agrippæ II. Titi amoribus celebertima, de quâ vide Stemma Herodum, loc. cit. n. 11.

[5] *Nondum additis.* Vespasianus, imperii et disciplinæ militaris reparator, *Cappadociæ propter assiduos barbarorum incursus legiones* posteà *addidit: consularemque rectorem imposuit, pro equite Romano,* Sueton. in Vespas. VIII.

[6] *Beryti.* Hodie *Berut,* in Phœniciâ.

officinis:[1] apud Antiochenses, aurum argentumque signatur: eaque cuncta per idoneos ministros, suis quæque locis, festinabantur. Ipse Vespasianus, adire, hortari; bonos laude, segnes exemplo, incitare sæpiùs, quàm coercere: vitia magis amicorum, quàm virtutes dissimulans. Multos præfecturis et procurationibus,[2] plerosque senatorii ordinis honore percoluit, egregios viros, et mox summa adeptos: quibusdam, fortuna pro virtutibus fuit. Donativum militi, neque Mucianus primâ concione, nisi modicè ostenderat; ne Vespasianus quidem, plus civili bello obtulit, quàm alii in pace,[3] egregiè firmus adversùs militarem largitionem,[4] eòque exercitu meliore. Missi ad Parthum Armeniumque[5] legati, provisumque, ne versis ad civile bellum legionibus, terga nudarentur. Titum instare Judææ,[6] Vespasianum obtinere claustra Ægypti[7] placuit: sufficere videbantur adversùs Vitellium, pars copiarum, et dux Mucianus, et Vespasiani nomen, ac nihil arduum fatis. Ad omnes exercitus legatosque scriptæ epistolæ, præceptumque, "ut "prætorianos,[8] Vitellio infensos, reciperandæ militiæ "præmio invitarent."

83. Mucianus cum expeditâ manu, socium magis

[1] *Officinis.* Quibus arma cudebantur.

[2] *Præfecturis et procurationibus.* Quos præfectos procuratoresve provinciarum fecit.

[3] *Alii in pace.* In pace donativa et congiaria mihi videntur vulgò fuisse denariorum quinorum et septuagenorum, *Angl.* 3*l.* 1*s.* 6*d.* Proinde, cùm istud donativum novem legionibus fuerit collatum, dedit Vespasianus circiter *Anglicè* 130,000*l.* Vide infra in not. et emend. ad Dial. de Orator. cap. XVII. dissertationem de congiariis Romanis.

[4] *Militarem largitionem.* Quàm intemperantes hâc in re fuerint Claudius ac Nero vide in Annal. XII. 69. et Supplementum Annal. IX. 12.

[5] *Parthum Armeniumque.* Vologesen, Parthorum; Tiridaten, Armeniæ regem.

[6] *Instare Judææ.* Initia belli Judaici vide in Supplemento Ann. XVI. 47 et 57.

[7] *Claustra Ægypti.* Ibi claustra terræ ac maris, ut dictum est supra Annal. II. 59.

[8] *Prætorianos.* Quos, ut Othoni fidos, dimiserat Vitellius. Vide supra cap. 67. 76. et infra Hist. IV. 46.

imperii, quàm ministrum agens, non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen properans, gliscere famam ipso spatio sinebat: gnarus modicas vires sibi, et majora credi de absentibus. Sed legio sexta, et tredecim vexillariorum millia, ingenti agmine sequebantur. Classem è Ponto, Byzantium[1] adigi jusserat: ambiguus consilii, num omissâ Mœsiâ,[2] Dyrrachium[3] pedite atque equite, simul longis navibus versum in Italiam mare[4] clauderet, tutâ ponè tergum Achaiâ Asiâque: quas inermes exponi Vitellio, ni præsidiis firmarentur: atque ipsum Vitellium in incerto fore, quam partem Italiæ protegeret, si sibi Brundisium Tarentumque, et Lucaniæ Calabriæque littora, infestis classibus peterentur.

84. Igitur navium, militum, armorum paratu strepere provinciæ. Sed nihil æquè fatigabat, quàm pecuniarum conquisitio: "eos esse belli civilis nervos" dictitans Mucianus, non jus aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat: passim delationes; et locupletissimus quisque in prædam correpti: quæ gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansere; ipso Vespasiano, inter initia imperii, ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinante: donec, indulgentiâ fortunæ, et pravis magistris, didicit, ausus que est.[5] Propriis quoque opibus Mucianus bellum juvit, largus privatim, quòd avidiùs de republicâ sumeret. Ceteri conferendarum

[1] *Byzantium.* Nunc *Constantinople.*

[2] *Mœsiâ.* Hodie *Bulgaria and part of Servia.*

[3] *Dyrrachium.* Nunc *Durazzo.*

[4] *Versum in Italiam mare.* Mare Adriaticum, nunc *the Gulf of Venice.*

[5] *Ausus que est.* Id omnes in Vespasiano reprehenderunt. Apertè Suetonius in Vespas. XVI. *Sola est, in quâ meritò culpetur, pecuniæ cupiditas. Non enim contentus, omissa sub Galbâ vectigalia revocâsse: nova et gravia addidisse: auxisse tributa, provinciis nonnullis et duplicâsse: negotiationes quoque, vel privato pudendas, propalam exercuit, coemendo quædam tantùm, ut pluris posteà distraheret.*

pecuniarum exemplum secuti; rarissimus quisque [1] eamdem in reciperando licentiam habuerunt.

85. ADCELERATA interim Vespasiani cœpta, Illyrici exercitûs studio, transgressi in partes. Tertia legio [2] exemplum ceteris Mœsiæ legionibus præbuit. Octava erat ac septima Claudiana, imbutæ favore Othonis, quamvis prælio non interfuissent: Aquileiam progressæ,[3] proturbatis, qui de Othone nuntiabant,[4] laceratisque vexillis, nomen *Vitellii* præferentibus, raptâ postremò pecuniâ,[5] et inter se divisâ, hostiliter egerant. Unde metus, et ex metu consilium: "posse imputari Vespasiano,[6] quæ apud Vitellium excusanda erant." Ita tres Mœsicæ legiones per epistolas adliciebant Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant. In eo motu Aponius Saturninus,[7] Mœsiæ rector, pessimum facinus audet, misso centurione ad interficiendum Tertium Julianum, septimæ legionis legatum, ob simultates, quibus causam partium prætendebat. Julianus, comperto discrimine, et gnaris locorum adscitis, per avia Mœsiæ, ultra montem Hæmum [8] profugit: nec deinde civili bello interfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum iter trahens, et ex nuntiis cunctabundus, aut properans.

[1] *Rarissimus quisque.* Multi quidem conferendarum pecuniarum exemplum sunt secuti: sed pauci eamdem in recuperando licentiam habuerunt, quòd eâ, quâ Mucianus, auctoritate non valerent.

[2] *Tertia legio.* Quæ è Syriâ in Mœsiam venerat, ut vidimus supra cap. 74. Alii autem ita distinguunt. *Transgressa in partes tertia legio,* &c. Vide not. et emend. ad Hist. II. 85.

[3] *Aquileiam progressæ.* Vide supra cap. 46.

[4] *De Othone nuntiabant.* Qui Othonem *victum ac vim vitæ suæ attulisse* nuntiabant, Sueton. in Vespas. VI.

[5] *Pecuniâ.* Pecuniâ militari et fiscis, de quibus dictum est Annal. I. 37.

[6] *Posse imputari Vespasiano.* Posse imputari Vespasiano, quasi argumenta fidei, quæ apud Vitellium, ut crimina, erant excusanda.

[7] *Aponius Saturninus.* De quo supra Hist. I. 79. Ibi quoque laudatur Tertius Julianus.

[8] *Montem Hæmum.* Nunc *Mount Argentaro;* de quo supra Annal. III. 38.

86. At in Pannoniâ tertiadecima legio, ac septima Galbiana, dolorem iramque Bebriacensis pugnæ retinentes,[1] haud cunctanter Vespasiano accessere, vi præcipuâ Primi Antonii.[2] Is legibus nocens, et tempore Neronis falsi damnatus,[3] inter alia belli mala, senatorium ordinem reciperaverat. Præpositus à Galbâ septimæ legioni, scriptitâsse Othoni credebatur, ducem se partibus offerens; à quo neglectus, in nullo Othoniani belli usu fuit: labantibus[4] Vitellii rebus, Vespasianum secutus, grande momentum addidit, strenuus manu, sermone promtus, serendæ in alios invidiæ artifex, discordiis et seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus. Juncti inde Mœsici ac Pannonici exercitus, Dalmaticum militem traxere, quamquam consularibus legatis nihil turbantibus. Titus Ampius Flavianus Pannoniam, Pompeius Silvanus Dalmatiam tenebant, divites senes. Sed procurator aderat Cornelius Fuscus, vigens ætate, claris natalibus: primâ juventâ, quietis cupidine,[5] senatorium ordinem exuerat: idem pro Galbâ dux coloniæ suæ,[6] eâque operâ procurationem adep-

[1] *Retinentes.* De utrâque legione supra Hist. II. 43 et 67.

[2] *Primi Antonii.* Qui fuit posteà Flavianarum partium dux acerrimus. *Tolosæ*, Toulouse, *nato cognomen in pueritiâ Becco fuerat, id valet Gallinacei rostrum*, Sueton. in Vitell. XVIII. Homo ille, vitâ famâque probrosus, à Martiale summoperè laudatur. Vide not. et emend. ad Hist. II. 86.

[3] *Falsi damnatus.* Ut vidimus supra Annal. XIV. 40.

[4] *Labantibus.* Repentè ruentibus. Optimè enim Ryckius, *labi* est sensim cadere, *labare*, repentè ruere. Sic supra Annal. XIV. 12. *labante Agrippinâ;* et Annal. XVI. 33. *Soranum labantem.*

[5] *Quietis cupidine.* Eruditi viri Grotius et Huetius mallent *quæstûs cupidine.* Sed vide not. et emend. ad Hist. II. 86.

[6] *Dux coloniæ suæ.* Quæ sit illa colonia, incertum. Ejus nomen sanè memoraverat Tacitus in eâ parte libri sextidecimi Annalium, quæ periit. Ibi enim Galbæ initia narraverat. Fortè tamen urbs illa fuit Clunia. Nam Ptolemæo, II. 6. memoratur Clunia colonia. Præterea Cluniæ fuit conventus juridicus, quod vulgò proprium erat coloniæ, ut observat eruditus Florez, *Medallas de Espana*, p. 366. Plurimum autem operæ præstare potuit Cornelius Fuscus, cùm Galba hanc in urbem se recepisset, ut vidimus supra in Suppl. Annal. XVI. 80. [Fortè tamen, Dalmata potiùs, quam Hispanus fuit Cornelius Fuscus; ejusque Colonia Salona; cujus urbis nomen adhuc retinent, quæ manent, rudera.]

tus,[1] susceptis Vespasiani partibus, acerrimam bello facem prætulit; non tam præmiis periculorum, quàm ipsis periculis lætus: pro certis et olim partis, nova, ambigua et ancipitia malebat. Igitur movere et quatere, quidquid usquam ægrum foret, adgrediuntur. Scriptæ in Britanniam ad quartadecimanos,[2] in Hispaniam ad primanos[3] epistolæ; quòd utraque legio pro Othone, adversa Vitellio fuerat: sparguntur per Gallias literæ; momentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus, ceteris fortunam secuturis.

87. Dum hæc, per provincias, à Vespasiano ducibusque partium geruntur; Vitellius contemtior in dies segniorque, ad omnes municipiorum villarumque amœnitates resistens,[4] gravi Urbem agmine petebat. Sexaginta millia armatorum[5] sequebantur, licentiâ corrupta. Calonum numerus amplior;[6] procacissimis etiam inter servos lixarum ingeniis: tot legatorum amicorumque comitatus inhabilis ad paren-

[1] *Procurationem adeptus.* Procurationem Pannoniæ et Dalmatiæ.

[2] *Quartadecimanos.* Quartamdecimam legionem memoratam supra Hist. II. 43 et 66.

[3] *Primanos.* Primam legionem Classicorum, ut jam dictum est supra cap. 67.

[4] *Resistens.* Consistens, morans. Sic Phædrus, Fab. I. 12.

Ad fontem cervus cùm bibisset, restitit,
Et in liquore vidit effigiem suam.

[5] *Sexaginta millia armatorum.* Major quidem fuerat Vitellii exercitus, ut vidimus supra Hist. I. 61 et 64. Hist. II. 57. At multa hominum millia perierant in præliis ad locum Castorum, ad Bedriacum, Hist. II. 24 et 42. Cædes quoque plurimæ in seditionibus factæ, Hist. II. 68 et 88. Amputati legionum auxiliorumque numeri: promiscuæ missiones oblatæ: remissæ Batavorum cohortes: reddita civitatibus Gallorum auxilia, Hist. II. 69. Satis ergò ex Tacito patet quomodò imminutus, fuerit Vitellii exercitus. Frustraque eruditus Savilius Tacitum hìc vellicat, ut rectè observavit Ryckius.

[6] *Calonum numerus amplior.* Tot aderant calones, lixæ, magis in luxûs, quàm in exercitûs ministeria. De calonibus et lixis vide quæ notata sunt Hist. I. 49. Luxuriante autem imperio, ac maximè Vitellio, hunc calonum numerum nemo mirabitur, qui attenderit, cùm à Cimbris Cn. Manlius et Servilius Cæpio victi sunt, *militum millia octoginta occisa* fuisse, *calonum ac lixarum quadraginta.* Livii Epitome, LXVII.

dum, etiam si summâ modestiâ regeretur. Onerabant multitudinem obvii ex Urbe senatores equitesque: quidam metu, multi per adulationem, ceteri, ac paulatim omnes, ne, aliis proficiscentibus, ipsi remanerent. Adgregabantur è plebe, flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurræ, histriones, aurigæ, quibus ille amicitiarum dehonestamentis mirè gaudebat. Nec coloniæ modò, aut municipia, congestu copiarum,[1] sed ipsi cultores, arvaque, maturis jam frugibus, ut hostile solum, vastabantur.

88. Multæ et atroces inter se militum cædes, post seditionem Ticini cœptam;[2] manente legionum auxiliorumque discordiâ; ubi adversùs paganos[3] certandum foret, consensu. Sed plurima strages, ad septimum ab Urbe lapidem:[4] singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, ut gladiatoriam saginam, dividebat. Et effusa plebes, totis se castris miscuerat. Incuriosos milites, vernaculâ, ut rebantur, urbanitate, quidam spoliavere, abscisis furtim balteis,[5] "an "accincti forent" rogitantes. Non tulit ludibrium insolens contumeliæ animus: inermem populum gladiis invasere: cæsus inter alios pater militis, cùm filium comitaretur, deinde agnitus; et vulgatâ cæde, temperatum ab innoxiis.[6] In urbe tamen trepidatum, præcurrentibus passim militibus. Forum maximè petebant, cupidine visendi locum, in quo Galba jacuisset.[7] Nec minùs sævum spectaculum erant ipsi, tergis ferarum[8] et ingentibus telis horrentes, cùm

[1] *Copiarum.* Cibariorum, commeatuum.

[2] *Ticini cœptam.* Vide supra cap. 68.

[3] *Adversùs paganos.* Adversùs eos qui non militabant. De paganis dictum est supra Hist. I. 53.

[4] *Septimum ab Urbe lapidem.* Septem millia passuum ab Urbe; ac proinde prope locum, qui nunc dicitur *Prima Porta.*

[5] *Balteis.* Varro de Ling. Lat. Lib. IV. *Balteum, cingulum* erat *è corio, bullatum.* Anglicè dicimus *a sword-belt.*

[6] *Ab innoxiis.* Adversùs innocentes non ampliùs sævitum est.

[7] *Galba jacuisset.* Curtii lacum, de quo supra Hist. I. 41.

[8] *Tergis ferarum.* Germanorum ritu. Vide infra de Moribus German. XVII.

turbam populi per inscitiam parùm vitarent, aut ubi lubrico viæ, vel occursu alicujus procidissent, ad jurgium, mox ad manus et ferrum transirent. Quin et tribuni præfectique, cum terrore et armatorum catervis volitabant.

89. Ipse Vitellius, à Ponte Milvio,[1] insigni equo, paludatus[2] accinctusque, senatum et populum ante se agens, quominùs, ut captam, Urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumtâ prætextâ[3] et composito agmine, incessit. Quatuor legionum aquilæ per frontem, totidemque circa è legionibus aliis vexilla, mox duodecim alarum signa, et post peditum ordines, eques: dein quatuor et triginta cohortes, ut nomina gentium, aut species armorum forent, discretæ. Ante aquilam[4] præfecti castrorum tribunique, et primi centurionum, candidâ veste: ceteri, juxta suam quisque centuriam, armis donisque[5] fulgentes. Et militum phaleræ torquesque splendebant: decora facies, et non Vitellio Principe[6] dignus exercitus. Sic Capitolium ingres-

[1] *A Ponte Milvio.* De hoc jam diximus supra Annal. XIII. 47.

[2] *Paludatus.* Paludamentum, vestis erat militaris. Sic paludatum, deinde togatum, Galbam incessisse diximus in Suppl. Annal. XVI. 92 et 94.

[3] *Prætextâ.* Prætexta, pacis insigne. Ingressum Vitellii aliter narrat Suetonius in Vitell. XI. *Urbem denique ad classicum introiit paludatus, ferroque succinctus, inter signa atque vexilla, sagulatis comitibus, ac detectis commilitonum armis.* At Tacito potiùs, quàm Suetonio habendam fidem testantur nummi duo Vitellii apud eruditum Oiselium, *Thesaurus selectorum numismatum*, Tab. XC. n. 4 et 5. et p. 454. In uno, ADVENTVS AVGVSTI, Vitellius paludatus equo insidet. In altero, ADVENTVS AVGVSTI, Roma galeata togatum Vitellium excipit. P. de Grainville ex uno suo nummo, in quo paludatus erat Vitellius, Suetonii partes adversùs Tacitum immeritò defendit. *Mémoires pour l'Histoire des Sciences et des beaux Arts. Année* 1703. *Avril.* p. 969 et seq.

[4] *Ante aquilam.* Benè Lipsius. Ante suam quisque aquilam. Alioqui veriùs, *aquilas:* nam quatuor erant aquilæ.

[5] *Donisque.* Hastæ, phaleræ, torques, armillæ, coronæ, dona erant militaria, virtutisque præmia, de quibus vide jam dicta in not. et emend. ad Ann. I. 44.

[6] *Non Vitellio Principe.* Non Vitellio, sed alio meliore Principe. *Et* usurpatur pro *sed*, ut aliàs sæpe.

sus, atque ibi matrem[1] complexus, *Augustæ* nomine honoravit.

90. Postera die, tamquam apud alterius civitatis senatum populumque, magnificam orationem de semetipso promsit, industriam temperantiamque suam laudibus attollens; consciis flagitiorum ipsis, qui aderant, omnique Italiâ, per quam somno et luxu pudendus incesserat. Vulgus tamen, vacuum curis, et sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum, clamore et vocibus adstrepebat: abnuentique nomen *Augusti*,[2] expressere ut adsumeret, tam frustra,[3] quàm recusaverat.

91. Apud civitatem cuncta interpretantem, funesti ominis loco acceptum est, quòd maximum pontificatum[4] adeptus Vitellius, de cærimoniis publicis quintodecimo Calendas Augusti edixisset,[5] antiquitùs infausto die Cremerensi Alliensique cladibus:[6] adeò omnis humani divinique juris

[1] *Matrem.* Sextiliam; de quâ supra cap. 67.

[2] *Nomen Augusti.* Ut jam vidimus supra cap. 62.

[3] *Tam frustra.* Benè Illustr. Huetius: *Causam non habuit cur recusaret; nec deinde cur recusatum adsumeret.*

[4] *Maximum pontificatum.* Die tantùm 18. Julii pontificatum maximum accepit Vitellius. Unde Sueton. in Vitell. xi. *Omni divino humanoque jure neglecto, Alliensi die pontificatum maximum cepit.* Anteà fuit pontifex, minimè verò pontifex maximus. Hâc de re insignis nummus Vitellii in catalogo nummorum Musei Turnonensis Soc. Jesu, p. 59. A. VITELLIVS GERMAN. IMP. PONT. Caput Vitellii. In aversâ parte, VICTORIA AVG.

[5] *Edixisset.* Quod Romanâ religione vetitum. Livius, vi. 1. *De diebus religiosis agitari cœptum, diemque a. d. XV. Calendas Sextiles duplici clade insignem (quo die ad Cremeram Fabii cæsi: quo deinde ad Alliam cum exitio Urbis fœdè pugnatum) à posteriore clade Alliensem appellârunt, insignemque rei nulli publicè privatimque agendæ fecerunt.*

[6] *Cremerensi Alliensique cladibus.* Ad Cremeram, Tusciæ fluvium, hodie *the Varca,* trecenti Fabii à Veientibus cæsi sunt, A. U. C. 277. Ad Alliam victi à Gallis Romani, A. U. C. 364. Alliensi clade nulla fœdior: *itaque hunc diem fastis Roma damnavit.* Florus, i. 13. Et Cicero Ep. ad Attic. ix. 5. *Majores nostri funestiorem diem esse voluerunt Alliensis pugnæ, quàm Urbis captæ, quòd hoc malum ex illo: itaque alter*

expers, pari libertorum amicorumque socordiâ, velut inter temulentos agebat. Sed comitia consulum [1] cum candidatis civiliter celebrans, omnem infimæ plebis rumorem, in theatro ut spectator, in circo ut fautor, adfectavit. Quæ, grata sanè et popularia, si à virtutibus proficiscerentur; memoriâ vitæ prioris,[2] indecora et vilia accipiebantur. Ventitabat in senatum, etiam cùm parvis de rebus patres consulerentur. Ac fortè Priscus Helvidius,[3] prætor designatus, contra studium ejus censuerat. Commotus primò Vitellius, non tamen ultra, quàm "tribunos plebis in auxilium spretæ potestatis" advocavit. Mox mitigantibus amicis, qui altiorem ejus iracundiam verebantur, "nihil novi accidisse" respondit, "quòd duo senatores in republicâ dissentirent: solitum se etiam Thraseæ contradicere." Inrisere plerique impudentiam æmulationis: aliis id ipsum placebat, quòd neminem ex præpotentibus, sed Thraseam [4] ad exemplar veræ gloriæ legisset.

religiosus etiam nunc dies, alter in vulgus ignotus. In Tabulâ Antiatinâ, ab erudito Vulpio editâ et illustratâ, XV. K. AVG. DIES ALL. ATR. Id est, *quintodecimo Kalendas Augusti, dies Alliensis atra.* Allia autem per Sabinorum agros fluit. Plurimi volunt esse *Rio di Mosso.* At Cl. Venuti, in eruditâ dissertatione, quæ præfixa est magnificæ editioni Virgilii, quam P. Antonius Ambrogi S. J. nuper publicavit, existimat Alliam esse *Torrente di Catino.*

[1] *Comitia consulum.* Comitia consularia, quibus creabantur consules, jam vidimus supra Annal. I. 81. Vitellius autem cum candidatis, qui consulatum ambiebant, comitia celebrans, popularem favorem, in theatro ut spectator, in circo ut fautor, adfectabat: quod egregiæ fuisset civilitatis, ni memoriâ prioris vitæ indecorum et vile. De his comitiis Sueton. in Vitell. XI. Comitia in decem *annos ordinavit, seque perpetuum consulem.* Quanto civiliùs comitia consulum celebraverit Trajanus fusè explicat Plinius in Panegyric. LXIII et seq.

[2] *Vitæ prioris.* Quam inter histriones aurigasque duxerat, ut Caio ac Neroni placeret. Vide Suet. in Vitell. IV et XII.

[3] *Helvidius Priscus.* Vir summus, sæpe laudatus libris Annal. XII. XIII et XVI. ac sæpe infra memorandus.

[4] *Thraseam.* Thraseam Pætum, cujus laudes vide supra Annal. XIV. 12. et XVI. 21 ac seq.

92. Præposuerat praetorianis P. Sabinum, à præfecturâ cohortis,[1] Julium Priscum, tum centurionem: Priscus, Valentis; Sabinus, Cæcinæ gratiâ pollebant. Inter discordes, Vitellio nihil auctoritatis: munia imperii Cæcina ac Valens obibant; olim anxii odiis, quæ bello et castris malè dissimulata, pravitas amicorum, et fœcunda gignendis inimicitiis civitas auxerat, dum ambitu, comitatu, et immensis salutantium agminibus contendunt, comparanturque; variis in hunc aut illum Vitellii inclinationibus. Nec umquam satis fida potentia, ubi nimia est. Simul ipsum Vitellium, subitis offensis aut intempestivis blanditiis mutabilem, contemnebant metuebantque. Nec eò segniùs invaserant domos, hortos, opesque imperii: cùm flebilis et egens nobilium turba,[2] quos ipsos liberosque patriæ Galba reddiderat, nullâ Principis misericordiâ juvarentur. Gratum primoribus civitatis, etiam plebes adprobavit, quòd reversis ab exilio jura libertorum[3] concessisset: quamquam id omni modo servilia ingenia corrumpebant, abditis pecuniis per occultos, aut ambitiosos sinus:[4] et quidam in domum Cæsaris transgressi, atque ipsis dominis potentiores.[5]

[1] *A præfecturâ cohortis.* Qui dumtaxat cohorti prætoriæ præfuerat. Hic verò P. Sabinus diversus est à Flavio Sabino, Vespasiani fratre; de quo sæpe supra.

[2] *Nobilium turba.* Quos, fortunis exturbatos, in exilia detruserat Nero, revocaverat Galba.

[3] *Jura libertorum.* Hæc jura in alimentis ac præcipuè testamentis posita; de quibus Ulpianus Tit. 29. de Bonis libertorum, n. 1. *Civis Romani liberti hereditatem lex duodecim Tabularum patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit:* et edictum prætoris apud eumdem Ulpianum, loc. cit. *Ex edicto prætoris, si testamento facto libertus moriatur, aut ut nihil, aut minùs quàm partem dimidiam bonorum patrono relinquat, contra tabulas testamenti, partis dimidiæ bonorum possessio illi datur; nisi libertus aliquem ex naturalibus liberis successorem sibi relinquat, sive intestato decedat, et uxorem fortè in manum, vel adoptivum filium relinquat, æquè partis mediæ bonorum possessio contra suos heredes patrono datur.* Alia multa patronorum jura vide in Digest. Libro, XXXVIII. Titulis I. II et V.

[4] *Ambitiosos sinus.* Aut clam furtimque, aut ambitioso potentiorum sinu pecunias abdebant. De servilibus libertorum ingeniis dictum supra in Annalium libris.

[5] *Dominis potentiores.* Ac proinde dominis jure suo uti velle inutile aut periculosum.

93. Sed miles, plenis castris, et redundante multitudine, in porticibus, aut delubris, et Urbe totâ vagus, non principia[1] noscere, non servare vigilias, neque labore firmari: per inlecebras Urbis, et inhonesta dictu, corpus otio, animum libidinibus imminuebant. Postremò, ne salutis quidem cura: infamibus Vaticani locis[2] magna pars tetendit; unde crebræ in vulgus mortes. Et, adjacente Tiberi, Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora fluminis aviditas, et æstûs impatientia labefecit. Insuper confusus, pravitate vel ambitu, ordo militiæ. Sedecim prætoriæ,[3] quatuor Urbanæ cohortes scribebantur, queis singula millia inessent. Plus in eo delectu Valens audebat, tamquam ipsum Cæcinam periculo exemisset: sanè adventu ejus partes convaluerant, et sinistrum lenti itineris[4] rumorem prospero prælio[5] verterat: omnisque inferioris Germaniæ miles Valentem adsectabatur; unde primùm creditur Cæcinæ fides fluitâsse.

94. Ceterum non ita ducibus indulsit Vitellius, ut non plus militi liceret: sibi quisque militiam sumsere: quamvis indignus, si ita maluerat, Urbanæ militiæ adscribebatur: rursus bonis, remanere inter legionarios, aut alares volentibus, permissum: nec deerant qui vellent, fessi morbis, et intemperiem cœli incusantes. Robora tamen legionibus alisque subtracta: convulsum castrorum decus, viginti millibus è toto exercitu permixtis magis, quàm electis. Concionante Vitellio,[6] postulantur "ad supplicium Asia-

[1] *Principia.* Ubi aquilæ, signa, forumque militare. Vide quæ dicta sunt supra Annal. I. 61.

[2] *Infamibus Vaticani locis.* Stagnantibus aquis, serpentibus et insalubri aere infamia tunc erant Vaticani loca. Nunc verò habitantur, ibique adsurgit Divi Petri ecclesia. Insalubrem tamen adhuc aerem nonnulli queruntur: indeque summi Pontifices raro Vaticanum palatium, plerumque Quirinale, *Monte Cavallo*, occupant.

[3] *Sedecim prætoriæ.* Ergò auctus numerus. Anteà fuere tantùm novem prætoriæ cohortes, tres Urbanæ, ut vidimus supra Ann. IV. 5.

[4] *Lenti itineris.* De cunctationibus Valentis supra Hist. II. 30.

[5] *Prospero prælio.* Bebriacensi; de quo Hist. II. 31 et seq.

[6] *Concionante Vitellio.* Milites adloquente.

"ticus, et Flavius, et Rufinus, duces Galliarum, quòd pro "Vindice bellàssent."[1] Nec coercebat ejusmodi voces Vitellius; super insitam animo ignaviam, conscius sibi instare donativum, et deesse pecuniam, omnia alia militi largiebatur. Liberti Principum,[2] "conferre pro numero mancipiorum," ut tributum, jussi. Ipse, solâ perdendi curâ, stabula aurigis exstruere: circum[3] gladiatorum ferarumque spectaculis opplere: tamquam in summâ abundantiâ, pecuniæ inludere.

95. QUIN et natalem Vitellii diem,[4] Cæcina ac Valens, editis totâ Urbe vicatim[5] gladiatoribus, celebravere, ingenti paratu, et ante illum diem insolito. Lætum fœdissimo cuique, apud bonos invidiæ fuit, quòd, exstructis in campo Martio aris, inferias Neroni fecisset:[6] cæsæ publicè victimæ crematæque: facem Augustales[7] subdidere: quod sacerdotium, ut Romulus Tatio regi,[8] ita Cæsar Tiberius Juliæ genti sacravit. Nondum quartus à victoriâ mensis, et libertus Vitellii Asiaticus,[9] Polycletos, Patrobios, et vetera odiorum nomina

[1] *Pro Vindice bellàssent.* Qui, Vindicis partes secuti, à Neronis fide descivissent.

[2] *Liberti Principum.* Claudii, Neronis, Galbæ, Othonis, Vitellii.

[3] *Circum.* Circum maximum.

[4] *Natalem Vitellii diem.* Incertus natalis Vitellii dies: teste enim Suetonio in Vitell. III. Vitellius *natus est octavo Kalendas Octobris; vel, ut quidam, septimo Idus Septembris, Druso Cæsare, Norbano Flacco consulibus,* A. U. C. 768. Biduo celebratus est hic natalis; multæque feræ ac multi homines cæsi, Dio, LXV. p. 735.

[5] *Vicatim.* Auctore Victore, *de Regionib. Urbis,* erant Romæ *vici* 424.

[6] *Neroni fecisset.* De his inferiis Sueton. in Vitell. XI. *Ne cui dubium foret, quod exemplar regendæ reipublicæ eligeret, medio Martio campo, adhibitâ publicorum sacerdotum frequentiâ, inferias Neroni dedit: ac solemni convivio citharœdum placentem palam admonuit, ut et aliquid de Domitio diceret: inchoantique Neroniana cantica, primus exsultans etiam plausit.* Idem quoque testatur Suidas, in voce Βιτέλλιος.

[7] *Augustales.* Facem suæ quisque aræ subdidere. De Augustalibus eorumque sacerdotio dictum supra Annal. I. 54. et II. 83.

[8] *Tatio regi.* Vide quæ de sodalium Tatiorum sacerdotio, eorumque auctore dicta sunt in not. et emend. ad Annal. I. 54.

[9] *Asiaticus.* De quo jam supra cap. 57. Frequens quoque memoria Polycletorum, Patrobiorum, Neronianorum et ditissimorum libertorum.

æquabat. Nemo in illâ aulâ, probitate aut industriâ certavit: unum ad potentiam iter, prodigis epulis,[1] et sumtu ganeâque satiare inexplebiles Vitellii libidines. Ipse abundè ratus, si præsentibus frueretur, nec in longius consultans, novies millies sestertiûm[2] paucissimis mensibus intervertisse creditur. Magna et misera civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios, Fabios,[3] Icelos, Asiaticos, variâ et pudendâ sorte agebat; donec successere Mucianus et Marcellus,[4] et magis alii homines, quàm alii mores.

96. Prima Vitellio "tertiæ legionis[5] defectio" nuntiatur, missis ab Aponio Saturnino[6] epistolis, antequàm is quoque Vespasiani partibus adgregaretur. Sed neque Aponius cuncta, ut trepidans re subitâ, perscripserat; et amici adulantes, molliùs interpretabantur: "unius legionis eam sedi-"tionem: ceteris exercitibus constare fidem." In hunc modum etiam Vitellius apud milites disseruit, prætorianos nuper exauctoratos insectatus, "à quibus falsos rumores "dispergi; nec ullum civilis belli metum" adseverabat, suppresso Vespasiani nomine, et vagis per Urbem militibus, qui sermones populi coercerent: id præcipuum alimentum famæ erat.

97. Auxilia tamen è Germaniâ, Britanniâque, et Hispaniis excivit, segniter, et necessitatem dissimulans. Perinde legati, provinciæque cunctabantur. Hordeonius Flaccus,[7]

[1] *Prodigis epulis.* De earum pretio vide quæ notata sunt supra cap. 62.

[2] *Novies millies sestertiûm. Angl.* 7,500,000*l.* De ventre et gulâ Vitellii dictum est satis in not. et emend. ad Hist. II. 62.

[3] *Vinios, Fabios.* Vinius, consul, et Icelus, libertus, Galbâ Principe; Fabius Valens, dux exercitûs et consul, et Asiaticus, libertus, Principe Vitellio, potentissimi.

[4] *Marcellus.* Marcellus Eprius, ad scelus homo promtus; ut vidimus Annal. XVI. 26. Sæpe posteà memorandus.

[5] *Tertiæ legionis.* De quâ supra cap. 85.

[6] *Aponio Saturnino.* Mœsiæ rectori, ibid.

[7] *Hordeonius Flaccus.* Superioris Germaniæ rector, et cui cura ripæ Rheni permissa. Hist. I. 9. et II. 57.

suspectis jam Batavis, anxius proprio bello,[1] Vettius Bolanus,[2] numquam satis quietâ Britanniâ: et uterque ambigui: neque ex Hispaniis properabatur, nullò tum ibi consulari:[3] trium legionum[4] legati, pares jure, et, prosperis Vitellii rebus, certaturi ad obsequium, adversàm ejus fortunam ex æquo detrectabant. In Africâ legio cohortesque, delectæ à Clodio Macro,[5] mox à Galbâ dimissæ, rursus jussu Vitellii militiam cepere: simul cetera juventus dabat impigrè nomina: quippe integrum illic ac favorabilem proconsulatum[6] Vitellius, famosum invisumque[7] Vespasianus egerat: perinde socii de imperio utriusque conjectabant: sed experimentum contra fuit.

98. Ac primò Valerius Festus, legatus,[8] studia provincialium cum fide juvit: mox nutabat, palam epistolis edictisque Vitellium, occultis nuntiis Vespasianum fovens, et hæc illave defensurus, prout invaluissent. Deprehensi cum literis edictisque Vespasiani, per Rætiam[9] et Gallias, militum et centurionum quidam, ad Vitellium missi,

[1] *Proprio bello.* De quo plura infra Hist. IV. 18.

[2] *Vettius Bolanus.* Britanniæ præerat. Hist. II. 65.

[3] *Consulari.* Aberat Cluvius Rufus, qui absens Hispaniam regebat, ut dictum est supra Hist. II. 65.

[4] *Trium legionum.* Quibus habebantur Hispaniæ, Annal. IV. 5. Tres illæ legiones tunc erant sexta, decima, et prima Adjutrix classicorum, ut patet ex Hist. II. 58 et 67. et Hist. III. 44.

[5] *A Clodio Macro.* De quo supra Hist. I. 7 et 11.

[6] *Proconsulatum.* Quem laudat quoque Suetonius in Vitell. V. *In provinciâ singularem innocentiam præstitit biennio continuato, cùm succedenti fratri legatus substitisset.*

[7] *Famosum invisumque.* Contra Suetonius in Vespasian. IV. Exin *sortitus Africam, integerrimè, nec sine magnâ dignatione administravit: nisi quòd Adrumeti, seditione quâdam, rapa in eum jacta sunt. Rediit certè nihilo opulentior, ut qui prope labefactatâ jam fide, omnia prædia fratri obligârit: necessariòque ad mangonicos quæstus sustinendæ dignitatis causâ descenderit.* Ut Tacitum Suetoniumque conciliet Illustr. Huetius, ait Vespasiani proconsulatum invisum fuisse ob avaritiam, cetera laudabilem.

[8] *Legatus.* Legatus legionis, quæ erat in Africâ.

[9] *Rætiam.* Nunc *the country of the Grisons*, &c.

necantur: plures fefellere, fide amicorum, aut suomet astu occultati. Ita Vitellii paratus noscebantur: Vespasiani consiliorum pleraque ignota, primùm socordiâ Vitellii; deinde Pannonicæ Alpes,[1] præsidiis insessæ, nuntios retinebant: mare quoque Etesiarum flatu[2] in Orientem navigantibus secundum, inde adversum erat.

99. Tandem, inruptione hostium, atrocibus undique nuntiis exterritus, Cæcinam et Valentem expediri ad bellum jubet: præmissus Cæcina: Valentem, è gravi corporis morbo tum primùm adsurgentem, infirmitas tardabat. Longè alia proficiscentis ex Urbe Germanici exercitûs species: non vigor corporibus, non ardor animis; lentum et rarum agmen, fluxa arma, segnes equi: impatiens solis, pulveris, tempestatum: quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promtior. Accedebat huc Cæcinæ ambitio vetus, torpor recens, nimiâ fortunæ indulgentiâ soluti in luxum: seu perfidiam meditato, infringere exercitûs virtutem, inter artes erat. Credidere plerique, Flavii Sabini[3] consiliis concussam Cæcinæ mentem, ministro sermonum Rubrio Gallo,[4] "rata apud "Vespasianum fore pacta transitionis:" simul odiorum invidiæque erga Fabium Valentem admonebatur,[5] "ut "impar apud Vitellium, gratiam viresque apud novum "Principem pararet."

100. Cæcina, complexu Vitellii multo cum honore digressus, partem equitum ad occupandam Cremonam

[1] *Pannonicæ Alpes.* Dictæ quoque Juliæ. Nunc *Alpi Giule;* inter Carinthiam et Carniolam.
[2] *Etesiarum flatu.* De quo dictum supra Annal. VI. 33.
[3] *Flavii Sabini.* Quem Vespasiani fratrem fuisse sæpe monuimus.
[4] *Rubrio Gallo.* Jam memorato supra Hist. II. 51.
[5] *Admonebatur.* De hâc æmulatione vide supra cap. 30.

præmisit. Mox vexillarii quartædecimæ[1] et sextædecimæ legionum; dein quinta et duoetvicesima secutæ: postremo agmine unaetvicesima Rapax et prima Italica incessere, cum vexillariis trium Britannicarum legionum,[2] et electis auxiliis. Profecto Cæcinâ, scripsit Fabius Valens exercitui, quem ipse ductaverat, "ut in itinere opperiretur; sic sibi cum "Cæcinâ convenisse:" qui præsens, eòque validior, "immutatum id consilium" finxit, "ut ingruenti bello, "totâ mole occurreretur." Ita "adcelerare" legiones "Cremonam," pars "Hostiliam[3] petere" jussæ: ipse Ravennam devertit, prætexto classem adloquendi: mox Patavii[4] secretum componendæ proditionis quæsitum. Namque Lucilius Bassus,[5] post præfecturam alæ, Ravennati simul ac Misenensi[6] classibus à Vitellio præpositus, quòd non statim præfecturam prætorii adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosâ perfidiâ ulciscebatur: nec sciri potest, traxeritne Cæcinam, an (quod evenit inter malos, ut et similes sint) eadem illos pravitas impulerit.

101. SCRIPTORES temporum, qui, potiente rerum Flaviâ domo,[7] monumenta hujusce belli composuerunt, "curam "pacis et amorem reipublicæ" corruptas in adulationem "causas," tradidere. Nobis, super insitam levitatem, et prodito Galbâ, vilem mox fidem, æmulatione etiam invidiâque, ne ab aliis apud Vitellium anteiretur, pervertisse ipsum

[1] *Vexillarii quartædecimæ.* Mendosè, *quartædecimæ.* Veriùs *quartæ.* Vide not. et emend. ad Hist. II. 100.

[2] *Legionum.* Quæ nominatim memorantur infra Hist. III. 22. *Cum vexillis nonæ, secundæque, et vicesimæ, Britannicarum legionum.* Legio quartadecima, quòd Vitellio erat infensa, in Britanniâ retenta est.

[3] *Hostiliam.* Nunc *Ostiglia, in the duchy of Mantua.*

[4] *Patavii.* Nunc *Padua.*

[5] *Lucilius Bassus.* Insigne ejus monumentum vide in not. et emend. ad Hist. II. 100.

[6] *Ravennati simul ac Misenensi.* De utrâque classe dictum supra Annal. IV. 5.

[7] *Flaviâ domo.* Vespasiano, Tito et Domitiano.

Vitellium videtur. Cæcina, legiones adsecutus, centurionum militumque animos obstinatos pro Vitellio, variis artibus subruebat: Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubricâ ad mutandam fidem classe, ob memoriam recentis pro Othone militiæ.[1]

[1] *Pro Othone militiæ.* De quâ supra cap. 14 et 28.

HISTORIARUM

LIBER TERTIUS.

BREVIARIUM

LIBRI TERTII.

1. Deliberantibus Flavianarum partium ducibus, festinationem suadet Antonius Primus, acerrimus belli concitator. 4. Proxima Cornelii Fusci auctoritas. 5. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Suevorum. 6. Antonio Italiam invadenti comes Arrius Varus. Urbes multas occupant; Veronamque bello sedem legunt: moras frustra, aut serò, molientibus Vespasiano ac Muciano. 9. Hostiles Vitellianorum et Flavianorum epistolæ. 10. Seditiones in Flavianorum castris ab Antonio compositæ. 12. Lucilius Bassus et Cæcina Vitellium produnt; et à militibus vinciuntur. 14. Antonius Bebriacum venit: discordes Vitellianos adgreditur. Dubium primò, mox Antonii arte, Flavianis prosperum prælium. 19. Cremonam pergere volunt Flaviani. 20. Inconsultum eorum ardorem retinet Antonius.

21. Vitelliani Cremonam conveniunt, in prælium accincti. Se quoque ad pugnam parant Flaviani. 22. Atrox pugna; partaque Antonii virtute et consilio victoria. Filius patrem interficit. 26. Cremona obsessa, capta, et incensa. Cæcina, vinculis exsolutus, ad Vespasianum dimittitur. 35. Victæ legiones dispersæ. 36. Intereà luxu torpet Vitellius. 37. Is tamen senatum habet. In Cæcinam sententia. Eâdem die consulatum init et ejurat Rosius Regulus. 38. Mors Junii Blæsi, L. Vitellii artibus præparata. Blæsi laus. 40. Valens libidine, cunctatione, Vitellianorum res subruit: in Gallias egredi frustra tentat. 42. Flaviani Italiam occupant. 43. Interim Valens, adversâ tempestate Stœchadas, Massiliensium insulas, delatus, capitur. 44. Hispaniæ, Galliæ, Britannia, omnia statim ad Flavianorum opes conversa. 45. Turbat tamen in Britanniâ Venusius; variâque sorte pugnatum. 46. Turbata quoque Germania. Mota et Dacorum gens. Adest opportunè Mucianus, et tranquillitas restituta. 47. Aniceti servilia per Pontum arma, brevi oppressa. 48. Vespasianus Alexandriam venit, ut Romam fame urgeat. 49. Antonius, post Cremonam superbior, copiarum partem Veronæ relinquit, partem in Vitellianos expedit. 51. Inreverentia militis, ob occisum à se fratrem præmium petentis. 52. Festinationem Antonii

apud Vespasianum criminatur Mucianus. 53. Antonius superbis ad Vespasianum literis id queritur. Inde graves Mucianum inter et Antonium simultates. 54. Vitellius, stultâ dissimulatione, fractarum apud Cremonam rerum nuntios occultat. Notabilis constantia centurionis. 55. Vitellius, ut è somno excitus, Apenninum obsideri jubet: honores largitur: tandem ipse in castra venit. 56. Prodigia. Præcipuum ipse Vitellius ostentum: ignarus militiæ, improvidus consilii, Romam revertit. 57. Puteolanorum in Vespasianum studia. Contra Capua Vitellio fida. Claudius Julianus Vitellium prodit, et Tarracinam occupat. 58. L. Vitellius ingruenti per Campaniam bello opponitur. Ex plebe et servitiis legitur in Urbe exercitus. At paulatim senatores et equites dilabuntur. 59. Flaviani Apenninum transeunt: Petilium Cerialem, illic obvium, et Vitellii custodias elapsum, inter duces adsumunt. 60. Iidem, pugnæ avidi, oratione Antonii mitigantur. 61. Unum tunc apud Vitellianos perfidiæ certamen. Priscus et Alphenus castra deserunt. 62. Nullo jam proditionis pudore, cæsoque Valente, Vitellianus miles in Flavianas partes transit. 63. Agitur cum Vitellio, ut imperio cedat; nec reluctatur. 64. Ad arma incitatur Flavius Sabinus, Vespasiani frater: sed invalidus senectâ, conditiones pacis cum Vitellio agitat.

66. Vitellius ad fortitudinem exstimulatur. 67. At ignavus, concionem habet, et imperio cedit. Reclamantibus tamen, qui adstiterant, in palatium redire cogitur. 69. Interim Sabinus rempublicam susceperat; aderantque primores senatûs, plerique equestris ordinis, miles Urbanus et vigiles. Id ægrè ferunt Germanicæ cohortes. Leve prælium Vitellianis prosperum. Capitolium tamen occupat Sabinus. 71. Oppugnatur et incenditur Capitolium. 72. Super eo facinore querela; et Capitolii usque ad Vitellium vices. 73. Sabinus, et Atticus, consul, capti. 74. Domitianus, sollertiâ liberti occultatus, delitescit. Sabinus ad Vitellium ductus, eoque invito confossus, in Gemonias trahitur. 75. Sabini laus. Atticus, incendisse se Capitolium confessus, aut mentitus, servatur. 76. Tarracinâ à L. Vitellio obsessâ, et captâ, jugulatur Julianus. 78. Flaviani, Antonii incertum an Muciani culpâ cunctantes, obsessi Capitolii famâ exciti, ad Urbem properant. 79. Haud procul Urbe equestre prælium iis adversum. 80. Pro pace tamen aut induciis frustra à Vitellianis missi legati et virgines Vestales. 81. Flaviani, tripartito agmine, Urbi propinquant. Prælia ante Urbem multa et varia, Flavianis sæpiùs prospera. Vitelliani in Urbe congregantur. 83. Recrudescunt prælia. Fœda lascivientis Urbis facies: pugnantes spectante

populo, et plaudente. 84. Castra prætoria oppugnata. 85. Vitellius, captâ Urbe, è pudendâ latebrâ protrahitur; cæsusque, ad Gemonias propellitur. 86. Vita moresque Vitellii. Domitianus consalutatur Cæsar.

Hæc gesta paucis mensibus,

A. U. C.	J. C.	Suff.	C. Fabio Valente,
DCCCXXII.	69.	Coss.	A. Alieno Cæcinâ.
		Suf. Cos.	Rosio Regulo.
		Suff.	Cn. Cæcilio Simplici,
		Coss.	C. Quinctio Attico.

C. CORNELII TACITI HISTORIÆ.

LIBER TERTIUS.

A. U. C. 822. J. C. 69.

1. MELIORE fato fideque partium Flavianarum duces consilia belli tractabant. Pœtovionem [1] in hiberna tertiædecimæ legionis convenerant: illic agitavere, "placeretne "obstrui Pannoniæ Alpes,[2] donec à tergo vires universæ "consurgerent; an ire cominùs, et certare pro Italiâ con-"stantius foret." Quibus opperiri auxilia et trahere bellum videbatur, "Germanicarum legionum vim famam-

[1] *Pœtovionem.* In Pannoniâ; nunc *Pettau, in Hungary.* Ut Pœtovione tertiæ decimæ legionis hiberna, sic æstiva fuisse Vindobonæ, *Vienna, in Austria*, probant multi lateres, Vindobonæ reperti, et inscripti: LEG. XIII. GEM. POETO. Multæ quoque extant Pœtovione Inscriptiones veteres, quas vide apud Wolf. Lazium, *Respublica Romana in exteris provinciis*, p. 985 et seq. Inter plurimas hæc insignis:

IVLIAE. AVG. MATRI CASTROR. POETOVIENS.

[2] *Pannoniæ Alpes.* De quibus supra Hist. II. 98. Pannonicæ Alpes jam fuerant insessæ, ne nuntii transirent; agitatur an nunc essent obstruendæ, ut Vitelliano exercitui forent omnino imperviæ.

"que" extollebant "et advenisse mox cum Vitellio "Britannici exercitûs robora:[1] ipsis nec numerum parem "pulsarum nuper[2] legionum; et quamquam atrociter "loquerentur, minorem esse apud victos animum. Sed "insessis interim Alpibus, venturum cum copiis Orientis "Mucianum. Superesse Vespasiano mare, classes, studia "provinciarum, per quas velut alterius belli molem cieret. "Ita salubri morâ, novas vires adfore, et præsentibus nihil "periturum."

2. Ad ea Antonius Primus (is acerrimus belli concitator) "festinationem ipsis utilem, Vitellio exitiosam" disseruit: "plus socordiæ, quàm fiduciæ, accessisse victoribus: "neque enim in procinctu[3] et castris habitos: per omnia "Italiæ municipia desides, tantùm hospitibus metuendos: "quanto ferociùs antè se egerint, tanto cupidiùs insolitas "voluptates hausisse: circo quoque, ac theatris, et amœ-"nitate Urbis emollitos, aut valetudinibus[4] fessos. Sed "addito spatio, redditurum et his robur meditatione belli: "nec procul Germaniam, unde vires: Britanniam freto "dirimi: juxtà Gallias, Hispaniasque: utrimque viros, "equos, tributa: ipsamque Italiam, et opes Urbis: ac si "inferre arma ultro velint, duas classes,[5] vacuumque "Illyricum mare. Quid tum claustra montium profutura? "quid tractum in æstatem aliam bellum? unde interim "pecuniam, et commeatus? Quin potiùs eo ipso uterentur, "quòd Pannonicæ legiones deceptæ magis, quàm victæ, "resurgere in ultionem properent: Mœsici exercitus[6]

[1] *Robora.* Quæ Vitellius exciverat. Hist. II. 97 et 100.

[2] *Pulsarum nuper.* In prælio Bebriacensi. Hist. II. 40 et seq.

[3] *In procinctu.* In exercitiis militaribus.

[4] *Valetudinibus.* Sic Plinius, XXIII. 1. Sect. 24. *Quod ad febrium valetudines attinet.*

[5] *Duas classes.* Ravennatem et Misenensem; ut supra Hist. II. 100.

[6] *Mœsici exercitus.* Quòd Mœsici exercitus attulerint vires integras, nec bello fractas. Prælio Bebriacensi non interfuerant: vide Hist. II. 44.

"integras vires attulerint. Si numerus militum potiùs, "quàm legionum putetur; plus hinc roboris, nihil libi-"dinum, et profuisse disciplinæ ipsum pudorem. Equites "verò, ne tum quidem victos; sed, quamquam rebus "adversis, disjectam Vitellii aciem.[1] Duæ tunc Panno-"nicæ ac Mœsicæ alæ perrupere hostem.[2] Nunc sedecim "alarum conjuncta signa, pulsu sonituque, et nube ipsâ "operient ac superfundent oblitos præliorum equites "equosque. Nisi quis retinet, idem suasor auctorque "consilii ero. Vos, quibus fortuna in integro est, legiones "continete, mihi expeditæ cohortes sufficient. Jam rese-"ratam Italiam, impulsas Vitellii res audietis: juvabit sequi, "et vestigiis vincentis insistere."

3. Hæc et talia, flagrans oculis, truci voce, quò latiùs audiretur, (et enim se centuriones et quidam militum consilio miscuerant) ita effudit, ut cautos quoque ac providos permoveret; vulgus, et ceteri, "unum virum ducemque" spretâ "aliorum segnitiâ," laudibus ferrent. Hanc sui famam eâ statim concione commoverat, quâ, recitatis Vespasiani epistolis, non, ut plerique, incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretationem, prout conduxisset; apertè descendisse in causam videbatur: eòque gratior militibus erat, culpæ vel gloriæ socius.

4. Proxima Cornelii Fusci procuratoris auctoritas: is quoque inclementer in Vitellium invehi solitus, nihil spei sibi inter adversa reliquerat. T. Ampius Flavianus,[3] naturâ ac senectâ cunctator, suspiciones militum inritabat, tamquam adfinitatis[4] cum Vitellio meminisset: idemque,

[1] *Vitellii aciem.* Supra Hist. II. 43.

[2] *Perrupere hostem.* Pugnâ Bebriacenci pulsus eques Vitellianus, Hist. II. 44.

[3] *T. Ampius Flavianus.* Cornelius Fuscus, procurator, T. Ampius Flavianus, rector Pannoniæ, jam memorati supra Hist. II. 86.

[4] *Tamquam adfinitatis.* Propinquus erat Vitellii, ut dicetur infra cap. 10.

quòd, cœptante legionum motu, profugus, dein sponte remeaverat, perfidiæ locum quæsîsse credebatur. Nam Flavianum, omissâ Pannoniâ, ingressum Italiam, et discrimini exemtum, rerum novarum cupido legati nomen resumere, et misceri civilibus armis impulerat, suadente Cornelio Fusco: non quia industriâ Flaviani egebat, sed ut consulare nomen, surgentibus cùm maximè partibus, honestâ specie prætenderetur.

5. CETERUM, ut transmittere in Italiam impunè et usui foret, scriptum Aponio Saturnino,[1] "cum exercitu Mœsico "celeraret." Ac ne inermes provinciæ, barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum Jazygum,[2] penes quos civitatis regimen, in commilitium adsciti; "plebem" quoque, "et vim equitum," quâ solâ valent, offerebant: remissum id munus, ne inter discordias externa molirentur,[3] aut majore ex diverso[4] mercede, jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus,[5] reges Suevorum, queis vetus obsequium erga Romanos; et gens fidei commissæ patientior:[6] posita in latus[7] auxilia, infestâ Rætiâ, cui Porcius Septiminus procurator erat, incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix cum alâ Aurianâ[8] et octo cohortibus, ac Noricorum juventute, ad occu-

[1] *Aponio Saturnino.* Mœsiæ rectori, de quo supra Hist. II. 85 et 96.

[2] *Sarmatarum Jazygum.* De Sarmatis Jazygibus jam dictum est Annal. XII. 29.

[3] *Externa molirentur.* Ne inter populi Romani discordias externa moliri, et fines imperii deprædari assuescerent. Quod tunc sapientissimè cautum est, posteà cum summo imperii detrimento neglectum.

[4] *Ex diverso.* Ex alterâ parte.

[5] *Sido atque Italicus.* Sido jam memoratus est supra Annal. XII. 29 et 30. Italicus fortè fuit filius Sidonis, ut opinatur Ryckius; fortè etiam filius et successor Vangionis, de quo ibid. certè diversus videtur ab Italico, de quo Annal. XI. 16.

[6] *Fidei commissæ patientior.* Constantior; et quæ, ut Sarmatæ, fidem non falleret.

[7] *Posita in latus.* Adversùs Rætos.

[8] *Alâ Aurianâ.* Hæc ala ita dicta vel ab Hispaniæ urbe Auriâ, nunc *Orense, in Gallicia;* vel ab ipso alæ præfecto. Diu mansit nomen: nam in Notitiâ Imperii,

pandam ripam Æni fluminis,[1] quod Rætos Noricosque interfluit, missus: nec his, aut illis, prælium tentantibus, fortuna partium alibi transacta.

6. Antonio, vexillarios è cohortibus, et partem equitum ad invadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus, strenuus bello; quam gloriam et dux Corbulo,[2] et prosperæ in Armeniâ res addiderant. Idem, "secretis apud Neronem sermonibus," ferebatur "Corbulonis virtutes criminatus." Unde infami gratiâ primum pilum[3] adepto, læta ad præsens malè parta, mox in perniciem vertêre. Sed Primus ac Varus, occupatâ Aquileiâ, in proxima quæque, et Opitergii et Altini[4] lætis animis accipiuntur: relictum Altini præsidium, adversùs classem Ravennatem, nondum defectione ejus[5] auditâ: inde Patavium et Ateste[6] partibus adjunxere: illic cognitum, "tres Vitellianas cohortes, et alam, cui Scribonianæ nomen, ad Forum Allieni,[7] ponte juncto, consedisse." Placuit occasio invadendi incuriosos: nam id quoque nuntiabatur: luce primâ, inermos plerosque oppressere. Prædictum, "ut, paucis interfectis, ceteros pavore ad mutandam fidem cogerent:"

sub dispositione ducis Armeniæ memoratur ALA AVRIANA DASCVSAE. Dascusa, nunc *Arzingam* dici putant. Vide eruditum Wesselingium, Itinerar. Antonin. p. 209.

[1] *Æni fluminis.* Ænus, nunc *the Inn*, qui in Danubium influit prope *Passaw*.

[2] *Dux Corbulo.* De Corbulone, et rebus in Armeniâ gestis, vide Annal. XIII. 35 et seq.

[3] *Primum pilum.* Id est, primipili, seu primi centurionis ordinem.

[4] *Opitergii et Altini.* Aquileia, *Aquileia*; Opitergium, *Oderzo*; Altinum, *Altino, in the states of Venice.*

[5] *Defectione ejus.* De quâ Hist. II. 100 et 101.

[6] *Patavium et Ateste.* Patavium, *Padua*; Ateste, *Aste, in the state of Venice.*

[7] *Forum Allieni.* Nunc *Ferrara, on the Po.* Haud tamen dissimulaverim Muretum in margine exemplaris sui, quod vidi Romæ in Bibliothecâ Collegii Romani Soc. Jesu, notâsse: Puto nunc esse *Lignano*. Vulgò scribimus *Legnano, on the Adige, a small town in the states of Venice.*

et fuere, qui se statim dederent: plures, abrupto ponte, instanti hosti viam abstulerunt.

7. VULGATA victoriâ, post principia belli secundùm Flavianos,[1] duæ legiones, septima Galbiana, tertiadecima Gemina,[2] cum Vedio Aquilâ, legato, Patavium alacres veniunt:[3] ibi pauci dies ad requiem sumti: et Minucius Justus, præfectus castrorum legionis septimæ, quia adductiùs,[4] quam civili bello, imperitabat, subtractus militum iræ, ad Vespasianum missus est. Desiderata diu res, interpretatione gloriæ,[5] in majus accipitur, postquàm "Galbæ "imagines, discordiâ temporum subversas, in omnibus "municipiis recoli" jussit Antonius: decorum pro causâ ratus, si placere Galbæ principatus, et partes revirescere crederentur.

8. QUÆSITUM inde "quæ sedes bello legeretur?" Verona[6] potior visa, "patentibus circùm campis[7] ad "pugnam equestrem," quâ prævalebant: "simul colo-"niam copiis validam, auferre Vitellio, in rem famam-"que"[8] videbatur. Possessa ipso transitu Vicetia:[9] quod per se parùm (etenim modicæ municipio vires) magni

[1] *Secundùm Flavianos.* Flavianis læta.

[2] *Tertiadecima Gemina.* De hâc ceterisque legionibus vide not. et emend. ad Hist. II. 6. Ibi explicatum cur hæc legio diceretur *Gemina.*

[3] *Veniunt.* E Pannoniâ. Vide supra Hist. II. 86.

[4] *Adductiùs.* Id est, duriùs. Sic supra Annal. XIV. 4. *adductus.*

[5] *Interpretatione gloriæ.* Othonis et Vitellii vitia civiliaque bella desiderium Galbæ ejusque principatûs attulerant. Inde cùm Antonius ejus imagines in omnibus municipiis recoli jussisset, res diu desiderata interpretatione gloriæ utilitatisque publicæ, in majus accipitur. Id enim spes omenque resurgentis felicitatis habebatur. Igitur meritò decorum pro causâ Flavianarum partium ratus est Antonius, si placere Galbæ principatus, ejusque partes revirescere crederentur.

[6] *Verona.* Quam egregiis commentationibus illustravit eruditus Scipio Maffei.

[7] *Circùm campis.* Quibus adhuc nomen *Campagna di Verona.*

[8] *In rem famamque.* Utile gloriosumque habebatur.

[9] *Vicetia.* Nunc *Vicenza.*

momenti locum obtinuit, reputantibus "illic Cæcinam "genitum, et patriam hostium duci ereptam." In Veronensibus pretium fuit;[1] exemplo opibusque, partes juvere. Et interjectus exercitus Rætiam[2] Juliasque Alpes,[3] ne pervium illâ Germanicis exercitibus foret, obsepserat: quæ ignara Vespasiano, aut vetita:[4] quippe "Aquileiæ sisti "bellum, expectarique Mucianum" jubebat; adjiciebatque imperio consilium, "quandò Ægyptus, claustra an-"nonæ,[5] vectigalia opulentissimarum[6] provinciarum obti-"nerentur, posse Vitellii exercitum egestate stipendii "frumentique ad deditionem subigi." Eadem Mucianus crebris epistolis monebat, "incruentam et sine luctu vic-"toriam," et alia hujuscemodi prætexendo; sed gloriæ avidus, atque omne belli decus sibi retinens. Ceterùm ex distantibus terrarum spatiis, consilia post res adferebantur.

9. Igitur repentino incursu Antonius stationes hostium inrumpit, tentatisque levi prælio animis, ex æquo discessum. Mox Cæcina inter Hostiliam,[7] vicum Veronensium, et paludes Tartari fluminis, castra permuniit: tutus loco, cùm terga flumine, latera objectu paludis tegerentur: quòd si adfuisset fides, aut opprimi universis Vitellianorum viribus duæ legiones,[8] nondum conjuncto Mœsico exercitu, potuere, aut retro actæ, desertâ Italiâ, turpem fugam conscivissent. Sed Cæcina, per varias moras, prima hostibus prodidit tempora belli, dum quos armis pellere promtum erat, epistolis

[1] *Pretium fuit.* Majus operæ pretium fuit, plusque utilitatis.

[2] *Rætiam.* Malè vulgò, *per Rætiam—ac ne pervium,* &c. Vide not. et emend. ad. Hist. III. 8.

[3] *Juliasque Alpes.* Juliæ Alpes eædem sunt ac Pannonicæ, de quibus dictum est supra Hist. II. 98.

[4] *Aut vetita.* Aut ab illo vetita.

[5] *Claustra annonæ.* Quantum annonæ conferret Ægyptus diximus in not. et emend. ad Annal. II. 59.

[6] *Opulentissimarum.* Orientis, ubi opulentissimæ provinciæ.

[7] *Hostiliam.* De Hostiliâ vide supra Hist. II. 100. Paludes verò Tartari fluminis, nunc *the Tartaro,* adhuc videntur in eo terrarum tractu, qui nunc dicitur *Rovigo.*

[8] *Duæ legiones.* Septima Galbiana et tertia decima Gemina.

increpat, donec per nuntios pacta perfidiæ firmaret. Interim Aponius Saturninus cum legione septimâ Claudianâ advenit:[1] legioni tribunus Vipstanius Messala præerat, claris majoribus, egregius ipse, et qui solus ad id bellum artes bonas attulisset. Has ad copias, nequaquam Vitellianis pares[2] (quippe tres adhuc legiones[3] erant) misit epistolas Cæcina, "temeritatem victa arma tractantium" incusans: simul "virtus Germanici exercitûs," laudibus attollebatur, Vitellii modicâ et vulgari mentione, nullâ in Vespasianum contumeliâ: nihil prorsus, quod aut corrumperet hostem, aut terreret. Flavianarum partium duces, omissâ prioris fortunæ defensione, pro Vespasiano magnificè, pro causâ fidenter, de exitu securi, in Vitellium ut inimici, præsumsere; factâ tribunis centurionibusque "retinendi, quæ Vitellius indulsisset," spe: atque ipsum Cæcinam non obscurè ad transitionem hortabantur. Recitatæ pro concione epistolæ addidere fiduciam, quòd submissè Cæcina, velut offendere Vespasianum timens, ipsorum duces contemtim, tamquam insultantes Vitellio, scripsissent.

10. Adventu deinde duarum legionum,[4] è quibus tertiam Dillius Aponianus, octavam Numisius Lupus ducebant, ostentare vires, et militari vallo Veronam circumdare placuit. Fortè Galbianæ legioni[5] in adversâ fronte valli opus cesserat, et visi procul sociorum equites, vanam formidinem, ut hostes, fecere. Rapiuntur arma, et, ut proditionis,[6] ira militum in T. Ampium Flavianum incubuit, nullo criminis argumento, sed jam pridem invisus, turbine

[1] *Advenit.* E Mœsiâ, Hist. II. 85.

[2] *Vitellianis pares.* Quas vide Hist. II. 100.

[3] *Tres adhuc legiones.* Tres tantùm legiones, septima Galbiana, tertiadecima Gemina et septima Claudiana.

[4] *Duarum legionum.* E Mœsiâ excitarum. Vide Hist. II. 74 et 85.

[5] *Galbianæ legioni.* Septimæ legioni.

[6] *Et, ut proditionis.* Et, tamquam ob proditionem, ira militum incubuit, &c. De Ampio Flaviano dictum supra cap. 4. et Hist. II. 86.

quodam ad exitium poscebatur: "propinquum Vitellii, "proditorem Othonis, interceptorem donativi"[1] clamitabant. Nec defensioni locus, quamquam supplices manus tenderet, humi plerumque stratus, lacerâ veste, pectus atque ora singultu quatiens: id ipsum apud infensos incitamentum erat, tamquam nimius pavor conscientiam argueret.[2] Obturbabatur militum vocibus Aponius,[3] cùm loqui cœptaret: fremitu et clamore ceteros aspernantur: uni Antonio apertæ militum aures: namque et facundia aderat, mulcendique vulgum artes, et auctoritas. Ubi crudescere seditio, et à conviciis ac probris, ad tela et manus transibant, "injici catenas Flaviano" jubet. Sensit ludibrium miles, disjectisque, qui tribunal tuebantur, extrema vis parabatur. Opposuit sinum Antonius, stricto ferro, "aut militum se "manibus, aut suis moriturum" obtestans: ut quemque notum, et aliquo militari decore insignem aspexerat, ad ferendam opem nomine ciens: mox conversus ad signa et bellorum Deos "hostium potiùs exercitibus illum furorem, illam discordiam injicerent,"[4] orabat; donec fatisceret seditio, et, extremo jam die, sua quisque in tentoria dilaberentur. Profectus eâdem nocte Flavianus, obviis Vespasiani literis,[5] discrimini exemtus est.

11. Legiones, veluti tabe infectæ, Aponium Saturninum, Mœsici exercitûs legatum, eò atrociùs adgrediuntur,

[1] *Donativi.* De quo supra Hist. II. 94.

[2] *Argueret.* Quint. Curtius, VII. 1. *trepidatio conscientiæ indicium.*

[3] *Aponius.* Aponius Saturninus, de quo supra cap. 9.

[4] *Injicerent.* Sic Virgilius, Georgic. III. 513.

Di meliora piis, erroremque hostibus illum!

[5] *Vespasiani literis.* Eruditus Savilius aliique nonnulli Tacitum criminantur, quòd hæ literæ, quasi ex machinâ, nec per locorum intervalla, re ad Vespasianum delatâ, prodeant. At minimè advertunt Flavianum, naturâ et senectâ cunctatorem, ad Vespasianum missum fuisse; ac proinde, dum lentè pergeret, eductum ab Antonio Principem obvias misisse literas, quibus Flavianum discrimini eximeret.

quòd non, ut priùs, labore et opere fessæ, sed medio diei exarserant; vulgatis epistolis, quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur. Ut olim virtutis modestiæque, tunc procacitatis et petulantiæ certamen erat, ne minùs violenter Aponium, quàm Flavianum, ad supplicium deposcerent. Quippe Mœsicæ legiones, "adjutam à se Pannonicorum "ultionem,"[1] referentes; et Pannonici, velut absolverentur aliorum seditione,[2] iterare culpam gaudebant. In hortos, in quibus devertebatur Saturninus, pergunt: nec tam Primus, Aponianus, et Messala (quamquam omni modo nisi) eripuere Saturninum, quàm obscuritas latebrarum, quibus occulebatur, vacantium fortè balnearum fornacibus abditus: mox, omissis lictoribus, Patavium concessit. Digressu consularium, uni Antonio vis et potestas in utrumque exercitum fuit, cedentibus collegis,[3] et obversis militum studiis: nec deerant qui crederent, utramque seditionem fraude Antonii cœptam, ut solus bello frueretur.

12. Ne in Vitellii quidem partibus quietæ mentes, exitiosiore discordiâ, non suspicionibus vulgi, sed perfidiâ ducum, turbabantur. Lucilius Bassus,[4] classis Ravennatis præfectus, ambiguos militum animos, quòd magna pars Dalmatæ Pannoniique erant, quæ provinciæ Vespasiano tenebantur, partibus ejus adgregaverat. Nox proditioni electa, ut, ceteris ignaris, soli in principia[5] defectores coirent. Bassus pudore, seu metu quisnam exitus foret, intrà domum opperiebatur. Trierarchi, magno tumultu, Vitellii imagines invadunt, et paucis resistentium obtruncatis, ceterum vulgus, rerum novarum studio, in Vespasianum inclinabat.

[1] *Ultionem.* Cùm in Flavianum sævirent.

[2] *Aliorum seditione.* Seditione Mœsicarum legionum.

[3] *Collegis.* Legionum legatis.

[4] *Lucilius Bassus.* De quo supra Hist. II. 100.

[5] *In principia.* Ubi militum signa. Plura vide Annal. I. 61. not. sup.

Tum progressus Lucilius auctorem se palam præbet:[1] classis Cornelium Fuscum præfectum sibi destinat, qui properè adcucurrit. Bassus, honoratâ custodiâ, liburnicis navibus[2] Atriam[3] pervectus à præfecto alæ Mennio Rufino, præsidium illic agitante, vincitur. Sed exsoluta statim vincula, interventu Hormi, Cæsaris liberti: is quoque inter duces habebatur.

13. At Cæcina, defectione classis vulgatâ, primores centurionum, et paucos militum, ceteris per militiæ munera dispersis, secreta castrorum adfectans,[4] in principia vocat. Ibi "Vespasiani virtutem, viresque partium" extollit: "transfugisse classem, in arcto commeatum:[5] adversas "Gallias Hispaniasque: nihil in Urbe fidum:" atque omnia de Vitellio in deterius. Mox incipientibus, qui conscii aderant, ceteros re novâ attonitos, in verba Vespasiani

[1] *Palam præbet.* Plurimas de Lucilio Basso difficultates nectit eruditus Savilius. Cur exitum rei intrà domum opperitur? cur Atriam pervectus, et vinctus? cur posteà altum de eo silentium? Hæc fortè vana sunt, nec de ullo scriptore quærenda; qui, dum falsa non scribat, quocumque narrationis genere uti potest. Bassus rei exitum intrà domum opperitur, pudore aut metu: Atriam, honoratâ tamen custodiâ, pervehitur, ut certa esset fides: vincitur à Mennio, suspicioso homine; fortè etiam conscio Basso, ut constaret fides; quæ cùm constitit, ab Hormo, Vespasiani liberto, exsoluta statim vincula. Mutato autem sacramento, præfectum mutavit classis, consentiente, ut opinor, Basso, quòd Fuscus, vigens ætate, claris natalibus, susceptis Vespasiani partibus, acerrimam bello facem præferret; ut dictum est Hist. II. 86. Vide et infra Hist. III. 42. Peracto autem bello, Fuscoque prætoriis insignibus, Hist. IV. 4. donato, videtur Bassus præfecturam classis Ravennatis resumsisse, ut conjicere est ex Inscriptione laudatâ in not. et emend. ad Hist. II. 100.

[2] *Liburnicis navibus.* De liburnicis dictum Annal. XVI. 14.

[3] *Atriam.* Nunc *Adria, near Rovigo.*

[4] *Secreta castrorum adfectans.* Ceteris per militiæ munera dispersis, secreta castrorum, seu tempus, quo sola erant castra, aucupans Cæcina, eos vocat in principia,

Concilii penetrale, domumque verendam
Signorum, Statius, x. 120.

Vide Annal. I. 61. not. sup.

[5] *In arcto commeatum.* Cibariorum ceterorumque commeatuum angustias,

adigit: simul Vitellii imagines dereptæ, et missi qui Antonio nuntiarent. Sed ubi totis castris in famâ proditio, recurrens in principia miles, præscriptum Vespasiani nomen, projectas Vitellii effigies aspexit; vastum primò silentium, mox cuncta simul[1] erumpunt: "Huc cecidisse Germanici "exercitûs gloriam, ut sine prælio, sine vulnere, vinctas "manus, et capta traderent arma? Quas enim ex diverso "legiones? Nempe victas, et abesse unicum Othoniani "exercitûs robur, primanos, quartadecimanosque:[2] quos "tamen iisdem illis campis fuderint straverintque, ut tot "armatorum millia, velut grex venalium, exuli Antonio[3] "donum darentur. Octo nimirum legiones unius classis "accessionem fore. Id Basso, id Cæcinæ visum, postquàm "domos, hortos, opes, Principi abstulerint, etiam militibus "Principem auferre,[4] licèt integros incruentosque, Flavianis "quoque partibus viles. Quid dicturos reposcentibus aut "prospera, aut adversa?"

14. Hæc singuli, hæc universi, ut quemque dolor impulerat, vociferantes, initio à quintâ legione[5] orto, repositis Vitellii imaginibus, vincla Cæcinæ injiciunt: Fabium Fabullum, quintæ legionis legatum, et Cassium Longum, præfectum castrorum, duces deligunt: fortè oblatos trium liburnicarum milites, ignaros et insontes trucidant: relictis castris,[6] abrupto ponte, Hostiliam rursus, inde Cremonam

[1] *Cuncta simul.* Potiùs *cuncti simul;* et mox *recidisse.* Vide not. et emend. ad Hist. III. 13.

[2] *Primanos, quartadecimanosque.* Vide Hist. II. 43. ac not. et emend. ad Hist. II. 6. Primani et quartadecimani aberant, quòd legio prima Adjutrix in Hispaniam, quartadecima in Britanniam fuerant missæ.

[3] *Exuli Antonio.* Sanè cùm falsi damnatus est. Vide Ann. XIV. 40.

[4] *Auferre.* Addendum et emendandum videtur, *etiam militibus Principem auferre, Principi militem: integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles, quid dicturos reposcentibus aut prospera, aut adversa?* Vide not. et emend. ad Hist. III. 13.

[5] *Quintâ legione.* De hâc legione aliisque Vitellianarum partium vide Hist. II. 100.

[6] *Relictis castris.* Quæ erant inter Hostiliam et paludes Tartari fluminis, ut vidimus supra cap. 9.

pergunt, ut legionibus primæ Italicæ et unietvicesimæ Rapaci jungerentur: quas Cæcina, ad obtinendam Cremonam, cum parte equitum præmiserat.

15. Ubi hæc comperta Antonio, discordes animis, discretos viribus hostium exercitus adgredi statuit, antequàm ducibus auctoritas, militi obsequium, et junctis legionibus fiducia rediret: namque Fabium Valentem, profectum ab Urbe, adceleraturumque, cognitâ Cæcinæ proditione, conjectabat: et fidus Vitellio Fabius, nec militiæ ignarus. Simul ingens Germanorum vis, per Rætiam[1] timebatur: et ex Britanniâ Galliâque et Hispaniâ auxilia Vitellius acciverat,[2] immensam belli luem, ni Antonius, id ipsum metuens, festinato prælio victoriam præcepisset. Universo cum exercitu, secundis à Veronâ castris,[3] Bebriacum[4] venit: postero die, legionibus ad muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missæ, ut specie parandarum copiarum, civili prædâ miles imbueretur. Ipse, cum quatuor millibus equitum, ad octavum à Bebriaco[5] progressus, quò licentiùs popularentur: exploratores (ut mos est) longiùs curabant.[6]

16. Quinta fermè hora[7] diei erat, cùm citus eques, "adventare hostes, prægredi paucos, motum fremitumque "latè audiri," nuntiavit. Dum Antonius, "quidnam "agendum," consultat, aviditate navandæ operæ Arrius Varus cum promtissimis equitum prorupit, impulitque

[1] *Per Rætiam.* Flavianis infestam, ut vidimus supra cap. 5 et 8.

[2] *Acciverat.* Supra Hist. II. 97.

[3] *Castris.* Secundis castris; *Angl. two days' march.*

[4] *Bebriacum.* Othonianâ clade percelebre; ut vidimus supra Hist. II. 23 et 39.

[5] *Ad octavum à Bebriaco.* Ad octo millia passuum ultra Bebriacum, Cremonam versùs, ac proinde prope locum, qui nunc dicitur *Roncha.*

[6] *Longiùs curabant.* Longiùs speculabantur, loca exploraturi.

[7] *Quinta fermè hora.* Nostro more, undecima circiter hora matutina.

Vitellianos modicâ cæde; nam plurium adcursu, versa fortuna, et acerrimus quisque sequentium, fugæ ultimus[1] erat: nec sponte Antonii properatum, et fore, quæ acciderant, rebatur. Hortatus suos, "ut magno animo capes-"serent pugnam," diductis in latera turmis, vacuum medio reliquit iter, quo Varum equitesque ejus reciperet. Jussæ armari legiones: datum per agros signum, ut, quà cuique proximum, omissâ prædâ, prælio occurrerent. Pavidus interim Varus turbæ suorum miscetur, intulitque formidinem: pulsi cum sauciis integri, suometipsi metu, et angustiis viarum conflictabantur.

17. Nullum in illâ trepidatione Antonius constantis ducis, aut fortissimi militis, officium omisit: occursare paventibus; retinere cedentes: ubi plurimus labor,[2] unde aliqua spes, consilio, manu, voce, insignis hosti, conspicuus suis: eò postremò ardoris provectus est, ut vexillarium fugientem hastâ transverberaret: mox raptum vexillum in hostem vertit: quo pudore, haud plures, quàm centum equites, restitere. Juvit locus, arctiore illic viâ, et fracto interfluentis rivi[3] ponte, qui incerto alveo, et præcipitibus ripis, fugam impediebat: ea necessitas, seu fortuna, lapsas jam partes restituit. Firmati inter se, densis ordinibus, excipiunt Vitellianos temerè effusos: atque illi[4] consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obvios. Simul

[1] *Fugæ ultimus.* Hìc fortè ingenio nimis indulget Tacitus. Sensus autem est: plurium Vitellianorum accursu versa est fortuna; et acerrimus quisque Flavianorum, qui Vitellianos insequebantur, factus est fugæ ultimus, quia Vitellianis proprior. Nec emendandum, ut placet Cl. Ernesto, *primus fugæ erat.*

[2] *Plurimus labor.* Sic Livius, VI. 24. *Ubi plurimus labor periculumque erat.*

[3] *Interfluentis rivi.* Rivus ille hodie appellatur *Dermona;* in Ollium, *Oglio,* influit.

[4] *Atque illi.* Id est, statim illi consternantur; ut J. F. Gronovio rectè observatum. Sic Virgilius, Georgic. I. 201.

Non aliter, quàm qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit; si brachia fortè remisit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.

ceteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere, arma, equosque abripere: et exciti prospero clamore, qui modò per agros fugâ palabantur, victoriæ se miscebant.

18. Ad quartum[1] à Cremonâ lapidem, fulsere legionum signa, Rapacis atque Italicæ,[2] læto inter initia equitum suorum prælio, illuc usque provecta. Sed ubi fortuna contra fuit, non laxare ordines,[3] non recipere turbatos, non obviam ire, ultroque adgredi hostem, tantum per spatium cursu et pugnando fessum: fortè victi,[4] haud perinde rebus prosperis ducem desideraverant,[5] atque in adversis deesse intelligebant. Nutantem aciem victor equitatus incursat: et Vipstanius Messala, tribunus, cum Mœsicis auxiliaribus adsequitur, quos militiæ gloriâ legionariis, quamquam raptim ductos, æquabat. Ita mixtus pedes equesque, rupere legionum agmen. Et propinqua Cremonensium mœnia, quanto plus spei ad effugium, tanto minorem ad resistendum animum dabant.

19. Nec Antonius ultra institit, memor laboris ac vulnerum, quibus tam anceps prælii fortuna, quamvis prospero fine, equites equosque adflictaverat. Inumbrante vesperâ, universum Flaviani exercitûs robur advenit. Utque cumulos super,[6] et recentia cæde vestigia incessere, quasi debellatum foret, "pergere Cremonam, et victos in deditionem "accipere, aut expugnare" deposcunt. Hæc in medio[7] pulchra dictu. Illa sibi quisque: "Posse coloniam plano

[1] *Ad quartum.* Ac proinde prope locum, qui nunc dicitur *S. Ambrosio.*

[2] *Rapacis atque Italicæ.* De quibus supra Hist. II. 100.

[3] *Laxare ordines.* Ut turbatos reciperent.

[4] *Fortè victi.* Meliùs, *pugnando fessum fortè victuri: haud perinde,* &c. Vide not. et emend. ad Hist. III. 18.

[5] *Ducem desideraverant.* Cæcinam, cui vincula injecerant, ut vidimus supra cap. 14.

[6] *Cumulos super.* Super armorum corporumque cumulos.

[7] *Hæc in medio.* Hæc, pulchra dictu, in medio jactabantur: illa verò quisque sentiebat.

"sitam impetu capi. Idem audaciæ per tenebras inrumpentibus, et majorem rapiendi licentiam: quòd si lucem "opperiantur, jam pacem, jam preces, et pro labore ac "vulneribus, clementiam et gloriam, inania, laturos: sed "opes Cremonensium, in sinu præfectorum legatorumque "fore. Expugnatæ urbis prædam, ad militem; deditæ, "ad duces pertinere." Spernuntur centuriones tribunique, ac ne vox cujusquam audiatur, quatiunt arma, rupturi imperium, ni ducantur.

20. Tum Antonius, inserens se manipulis, ubi aspectu et auctoritate silentium fecerat: "Non se decus neque "pretium eripere tam benè meritis" adfirmabat; "sed "divisa inter exercitum ducesque munia: militibus pugnandi cupidinem convenire; duces providendo, consultando, cunctatione sæpiùs, quàm temeritate prodesse. "Ut pro virili portione, armis ac manu victoriam juverit; "ratione et consilio, propriis ducis artibus, profuturum. "Neque enim ambigua esse, quæ occurrant, noctem, et "ignotæ situm urbis, intus hostes, et cuncta insidiis opportuna: non si pateant portæ, nisi exploratò, nisi die, "intrandum. An oppugnationem inchoaturos, ademto "omni prospectu, quis æquus locus, quanta altitudo "mœnium? tormentisne et telis, an operibus et vineis[1] "adgredienda urbs foret?" Mox conversus ad singulos, "num secures, dolabras,[2] et cetera expugnandis urbibus, "secum adtulissent?" rogitabat. Et cùm abnuerent, "gladiis ne," inquit, "et pilis,[3] perfringere ac subruere "muros ullæ manus possunt? Si aggerem struere, si "pluteis cratibusve protegi necesse fuerit, ut vulgus impro-

[1] *Et vineis.* De vineis, pluteis, cratibus dictum supra Hist. II. 21.

[2] *Dolabras.* Dolabrâ utebantur Romani ad munienda castra et subruendos muros. Tales dolabras, ex unâ parte acie acutâ, ex alterâ latiore, videre est expressas in columnâ Trajani, n. 299.

[3] *Et pilis.* De pilis vide Annal. XV. 7.

"vidum inriti stabimus, altitudinem turrium, et aliena "munimenta mirantes? Quin potiùs morâ noctis unius, "advectis tormentis machinisque, vim victoriamque nobis-"cum ferimus?" Simul lixas calonesque,[1] cum recentissimis equitum, Bebriacum mittit, copias, ceteraque usui allaturos.

21. Id verò ægrè tolerante milite, prope seditionem ventum, cùm progressi equites sub ipsa mœnia, vagos ex Cremonensibus corripiunt: quorum indicio noscitur, "sex "Vitellianas legiones,[2] omnemque exercitum, qui Hostiliæ "egerat,[3] eo ipso die triginta millia passuum emensum, "compertâ suorum clade, in prælium accingi, ac jam "adfore." Is terror obstructas mentes consiliis ducis aperuit. Sistere tertiamdecimam legionem in ipso viæ Postumiæ aggere[4] jubet, cui juncta à lævo septima Galbiana, patenti campo stetit, dein septima Claudiana, agresti fossâ (ita locus erat) præmunita; dextro, octava per apertum limitem,[5] mox tertia, densis arbustis intersepta: hic aquilarum signorumque ordo: milites mixti per tenebras, ut fors tulerat:[6] prætorianum vexillum[7] proximum tertianis;[8] cohortes auxiliorum, in cornibus: latera ac terga, equite circumdata. Sido atque Italicus,[9] Suevi, cum delectis popularium, primori in acie versabantur.

[1] *Lixas calonesque.* De quibus supra Hist. I. 49. not. sup.

[2] *Sex Vitellianas legiones.* Quæ nominantur cap. seq.

[3] *Hostiliæ egerat.* Vide supra Hist. II. 100. et III. 14.

[4] *Viæ Postumiæ aggere.* Ubi pugnatum vidimus supra Hist. II. 24.

[5] *Per apertum limitem.* Quo arbusta à viâ disterminabantur.

[6] *Ut fors tulerat.* Non verò, ut virtus, cùm vir virum legeret. Quo de usu vide supra Hist. I. 18.

[7] *Prætorianum vexillum.* Prætorianos, quòd pro Othone stetissent à Vitellio dimissos, eique infensos, recuperandæ militiæ præmio invitaverat Vespasianus, ut dictum est supra Hist. II. 82. Vide et infra Hist. IV. 46. Vitellius autem alias sedecim prætorias cohortes conscripserat. Hist. II. 93.

[8] *Tertianis.* Tertiæ legioni.

[9] *Sido atque Italicus.* De his supra cap. 5.

22. At Vitellianus exercitus, cui acquiescere Cremonæ, et reciperatis cibo somnoque viribus, confectum algore atque inediâ hostem, posterâ die profligare ac proruere ratio fuit; indigus rectoris, inops consilii, tertiâ fermè noctis horâ,[1] paratis jam dispositisque Flavianis impingitur. Ordinem agminis, disjecti per iram ac tenebras, adseverare non ausim: quamquam alii tradiderunt, "quartam Macedonicam, dextro suorum cornu; quintam, et quintamdecimam, cum vexillis nonæ, secundæque, et vicesimæ, Britannicarum legionum, mediam aciem; sextadecimanos, duoetvicesimanosque, et primanos, lævum cornu complêsse." Rapaces atque Italici,[2] omnibus se manipulis miscuerant. Eques, auxiliaque, sibi ipsi locum legêre. Prælium totâ nocte varium, anceps, atrox; his, rursum illis, exitiabile. Nihil animus, aut manus, ne oculi quidem provisu juvabant: eadem utrâque acie arma: crebris interrogationibus notum pugnæ signum; permixta vexilla, ut quisque globus, capta ex hostibus, huc vel illuc raptabat. Urgebatur maximè septima legio,[3] nuper à Galbâ conscripta. Occisi sex primorum ordinum centuriones; abrepta quædam signa. Ipsam Aquilam[4] Atilius Verus, primipili centurio, multâ cum hostium strage, et ad extremum moriens, servaverat.

23. Sustinuit labantem aciem Antonius, accitis prætorianis:[5] qui ubi excepere pugnam, pellunt hostem, dein pelluntur. Namque Vitelliani, tormenta in aggerem viæ

[1] *Tertiâ fermè noctis horâ.* Nostro more, nonâ circiter horâ serotinâ.

[2] *Rapaces atque Italici.* Milites, qui supererant, legionum Rapacis atque Italicæ. Vide supra cap. 18.

[3] *Septima legio.* Galbiana.

[4] *Ipsam Aquilam.* Inde et ex plurimis aliis veterum scriptorum auctoritatibus probat eruditus Fabrettus, *de columnâ Trajani*, cap. VII, p. 189. primipili centurionem non modò aquilæ præfuisse, sed etiam illam gestâsse.

[5] *Accitis prætorianis.* Qui proximi erant tertiæ legioni, inter arbusta; ut dictum est cap. sup.

contulerant, ut tela vacuo atque aperto [1] excuterentur, dispersa primò, et arbustis, sine hostium noxâ, inlisa. Magnitudine eximiâ quintædecimæ legionis [2] balista,[3] ingentibus saxis hostilem aciem proruebat: latèque cladem intulisset, ni duo milites, præclarum facinus ausi, arreptis è strage scutis [4] ignorati, vincla ac libramenta tormentorum abscidissent: statim confossi sunt, eòque intercidêre nomina: de facto haud ambigitur. Neutrò inclinaverat fortuna, donec, adultâ nocte, luna surgens [5] ostenderet acies, falleretque. Sed Flavianis æquior à tergo: hinc majores equorum virorumque umbræ, et falso, ut in corpora, ictu, tela hostium citra cadebant: Vitelliani, adverso lumine collucentes, velut ex occulto jaculantibus, incauti offerebantur.

24. IGITUR Antonius, ubi noscere suos, noscique poterat, alios pudore et probris, multos laude et hortatu, omnes spe promissisque accendens, "cur rari sumsissent [6] arma?"

[1] *Vacuo atque aperto.* In vacuo apertoque loco.

[2] *Quintædecimæ legionis.* Vide not. et emend. ad Hist. III. 23.

[3] *Balista.* Vegetius, IV. 22. *Balista funibus, nervis, chordisque* (meliùs Ms. Salmas. *funibus et nervis) tenditur, quæ quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc est quanto major fuerit, tanto spicula longiùs mittit. Quæ et si juxta artem mechanicam temperetur, et ab exercitatis hominibus, qui mensuram ejus antè collegerint dirigatur, penetrat quodcumque percusserit. Onager autem dirigit lapides; sed pro nervorum crassitudine, et magnitudine, saxorum pondera jaculatur.* Quam vim egregiè descripsit Lucanus, III. 464.

Neque enim solis excussa lacertis
Lancea, sed tenso balistæ turbine rapta,
Haud unum contenta latus transire, quiescit:
Sed pandens perque arma viam, perque ossa, relictâ
Morte, fugit: superest telo post vulnera cursus.
At saxum quoties ingenti ponderis ictu
Excutitur, qualis rupes, quam vertice montis
Abscidit impulsu ventorum adjuta vetustas,
Frangit cuncta ruens: nec tantùm corpora pressa
Exanimat: totos cum sanguine dissipat artus.

Lapides talenti pondere his balistis ad duo et ampliùs stadia missos fuisse testis est Josephus Bell. Jud. v. 6. n. 3.

[4] *Scutis.* Scutis Vitellianorum, ut hostem fallerent.

[5] *Luna surgens.* Dio, LXV. p. 738 et seq. hanc pugnam pueriliter narravit; et ut miraculo locus esset, sanguinolentæ lunæ, quæ horribiles colores emitteret, eclipsin finxit.

[6] *Rari sumsissent.* Meliùs, *cur resumsissent arma?* Vide not. et emend. ad Hist. III. 24.

Pannonicas legiones interrogabat. "Illos esse campos, in "quibus abolere labem prioris ignominiæ,[1] ubi reciperare "gloriam possent." Tum ad Mœsicos conversus, "principes auctoresque belli" ciebat: "frustra minis et verbis "provocatos Vitellianos, si manus eorum oculosque non "tolerent." Hæc ut quosque accesserat: plura ad tertianos, veterum recentiumque admonens: ut "sub M. Antonio Parthos,[2] sub Corbulone Armenios,[3] nuper Sarmatas"[4] pepulissent. Mox infensus prætorianis: "Vos" inquit, "nisi vincitis, pagani,[5] quis alius Imperator, quæ castra "alia excipient? Illic signa armaque vestra sunt, et mors "victis: nam ignominiam consumsistis." Undique clamor, et orientem solem (ita in Syriâ mos est) tertiani salutavere.[6]

25. Vagus inde, an consilio ducis subditus rumor, "advenisse Mucianum; exercitus invicem salutâsse:"[7] gradum inferunt, quasi recentibus auxiliis aucti, rariore jam Vitellianorum acie, ut quos, nullo rectore, suus quemque impetus vel pavor contraheret, diduceretve. Postquàm perculsos sensit Antonius, denso agmine obturbabat: laxati ordines abrumpuntur: nec restitui quivere, impedientibus

[1] *Prioris ignominiæ.* Cladis Bebriacensis. Vide quoque Hist. II. 86.

[2] *M. Antonio Parthos.* A.U.C. 718. Parthos clade affecit Antonius. Vide Dionem, XLIX. p. 409 et seq.

[3] *Corbulone Armenios.* Vide supra Annal. XV. 26.

[4] *Nuper Sarmatas.* Sarmatas Rhoxolanos; ut dictum est supra Hist. I. 79.

[5] *Pagani.* Prætoriani, nisi vincebant, pagani erant, id est, non milites; siquidem eos dimiserat Vitellius, aliasque prætorias cohortes scripserat. Ideo penes Vitellium prætorianorum signa armaque, et mors victis certissima; nam ignominiam consumserant, bis victi, Othone ac Vespasiano Principibus.

[6] *Salutavere.* Tertia legio, quæ è Syriâ in Mœsiam venerat, ut sæpe supra dictum est, Orientem solem salutavit. Parthos Orientem solem magno clamore ante prælium salutantes vide apud Herodianum, IV. 15.

[7] *Invicem salutâsse.* Inde sanè Vitellianos inter et Flavianos mutuas et ridiculas exercituum salutationes et compotationes fingendi ansam arripuit Dio, LXV. p. 739.

vehiculis tormentisque. Per limitem viæ sparguntur, consectandi festinatione, victores. Eò notabilior cædes fuit, quia filius patrem interfecit. Rem nominaque, auctore Vipstanio Messalâ, tradam. Julius Mansuetus, èx Hispaniâ, Rapaci legioni additus, impubem filium domi liquerat: is mox adultus, inter septimanos à Galbâ conscriptus, oblatum fortè patrem, et vulnere stratum, dum semianimem scrutatur, agnitus, agnoscensque, et exsanguem amplexus, voce flebili precabatur " placatos [1] patris manes, neve se ut " parricidam aversarentur: publicum id facinus; et unum " militem quotam civilium armorum partem?" Simul attollere corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. Advertêre proximi, deinde plures: hinc per omnem aciem miraculum, et questus, et sævissimi belli exsecratio: nec eò segniùs propinquos, adfines, fratres trucidatos spoliant: factum esse scelus loquuntur, faciuntque.

26. Ut Cremonam venêre, novum immensumque opus occurrit. Othoniano bello,[2] Germanicus miles mœnibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumjecerat; eaque munimenta rursus auxerat: quorum aspectu hæsere victores, incertis ducibus, quid juberent. Incipere oppugnationem, fesso per diem noctemque exercitu, arduum, et, nullo juxtà subsidio, anceps: sin Bebriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, et victoria ad inritum revolvebatur: munire castra; id quoque propinquis hostibus formidolosum, ne dispersos, et opus molientes subitâ eruptione turbarent. Quæ super cuncta, terrebat ipsorum miles, periculi quàm moræ patientior: Quippe ingrata, quæ tuta;

[1] *Precabatur placatos.* Precabatur patris manes, ut sibi placati essent. Ni fortè emendandum sit, *voce flebili Deos precabatur ne piatos patris manes, neve se ut parricidam aversarentur.* Vide not. et emend. ad Hist. III. 25.

[2] *Othoniano bello.* Supra Hist. II. 22.

ex temeritate spes: omnisque cædes, et vulnera, et sanguis, aviditate prædæ pensabantur.

27. Huc inclinavit Antonius, "cingique vallum coronâ"[1] jussit: primò sagittis saxisque eminùs certabant, majore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur: mox vallum portasque legionibus adtribuit, ut discretus labor fortes ignavosque distingueret, atque ipsâ contentione decoris accenderentur. Proxima Bebriacensi viæ,[2] tertiani septimanique sumsere; dexteriora valli, octava ac septima Claudiana; tertiadecimanos ad Brixianam portam[3] impetus tulit. Paulum inde moræ, dum è proximis agris ligones, dolabras, et alii falces, scalasque convectant: tum, elatis super capita scutis, densâ testudine[4] succedunt. Romanæ utrimque artes: pondera saxorum Vitelliani provolvunt; disjectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur; donec, solutâ compage scutorum, exsangues aut laceros prosternerent, multâ cum strage.

28. Incesserat cunctatio, ni duces fesso militi, et velut inritas exhortationes abnuenti, Cremonam monstrâssent. Hormine id ingenium, ut Messala tradit, an potior auctor sit C. Plinius,[5] qui Antonium incusat, haud facilè discreverim: nisi quòd neque Antonius, neque Hormus, à famâ vitâque suâ, quamvis pessimo flagitio, degeneravere. Non jam sanguis, neque vulnera morabantur, quin subruerent vallum, quaterentque portas, innixi humeris, et super iteratam testudinem scandentes, prensarent hostium tela

[1] *Coronâ.* Coronâ militum.

[2] *Bebriacensi viæ.* Viæ, quæ Cremonâ Bebriacum duceret. Inde patet Bebriacum non esse *Bina*, ut quidam voluere: contra verò omnia consentiunt cum *Caneto*, ut dictum est supra Hist. II. 23.

[3] *Ad Brixianam portam.* Quà ibatur Brixiam, nunc *Brescia*.

[4] *Testudine.* De testudine dictum satis in not. et emend. ad Annal. XIII. 39.

[5] *C. Plinius.* Qui Historias scripserat, teste Plinio Juniore, III. Ep. 5.

brachiaque: integri cum sauciis, semineces cum expirantibus volvuntur, variâ pereuntium formâ, et omni imagine mortium.

29. Acerrimum, tertiæ septimæque legionum, certamen: et dux Antonius, cum delectis auxiliaribus, eòdem incubuerat. Obstinatos inter se cùm sustinere Vitelliani nequirent, et superjecta tela testudine laberentur,[1] ipsam postremò balistam[2] in subeuntes propulere: quæ ut ad præsens disjecit obruitque, quos inciderat; ita pinnas ac summa valli ruinâ suâ traxit: simul juncta turris, ictibus saxorum cessit: quâ septimani dum nituntur cuneis,[3] tertianus securibus gladiisque portam perfregit. Primum inrupisse C. Volusium, tertiæ legionis militem, inter omnes auctores constat: is in vallum egressus, deturbatis qui restiterant, conspicuus manu ac voce, "capta castra" conclamavit. Ceteri, trepidis jam Vitellianis, seque è vallo præcipitantibus, perrupere: completur cæde,[4] quantum inter castra murosque vacui fuit.

30. At rursus nova laborum facies; ardua urbis mœnia, saxeæ turres, ferrati portarum obices, vibrans tela miles, frequens obstrictusque Vitellianis partibus Cremonensis populus, magna pars Italiæ, stato in eosdem dies mercatu congregata: quod defensoribus auxilium ob multitudinem,

[1] *Laberentur.* Ob scuta arctè connexa. Si quis autem velit talis testudinis formam, variasque, quæ hìc memorantur obsidionales artes machinasque cognoscere, adeat Lucanum, III. 474 et seq.

[2] *Balistam.* Quam fuisse magnitudine eximiâ jam dictum est supra cap. 23.

[3] *Nituntur cuneis.* Fractâ turri, nitebantur septimani, factis cuneis, vallum superare, castraque ingredi. Cuneum, quo milites angustâ fronte irruebant, describit Vegetius, III. 19.

[4] *Completur cæde.* Tum in prælio, tum in urbis excidio periisse quinquaginta hominum millia, πέντε μυριάδας, tradit Dio, LXV. p. 740. Contra Josephus, Bell. Jud. IV. 11. ait ex Vitellianis interiisse virorum triginta millia et ducentos, ex Flavianis quatuor millia et quingentos.

oppugnantibus incitamentum ob prædam erat. "Rapi "ignes" Antonius, "inferrique amœnissimis extra urbem "ædificiis" jubet; si damno rerum suarum Cremonenses ad mutandam fidem traherentur: propinqua muris tecta, et altitudinem mœnium egressa, fortissimo quoque militum complet: illi trabibus, tegulisque, et facibus propugnatores deturbant.

31. JAM legiones in testudinem glomerabantur, et alii saxa telaque incutiebant, cùm languescere paulatim Vitellianorum animi. Ut quisque ordine anteibat, cedere fortunæ: ne, Cremonâ quoque excisâ, nulla ultra venia, omnisque ira victoris, non in vulgus inops, sed in tribunos centurionesque, ubi pretium cædis erat, reverteretur. Gregarius miles, futuri socors, et ignobilitate tutior, perstabat: vagi per vias, in domibus abditi, pacem ne tum quidem orabant, cùm bellum posuissent. Primores castrorum, nomen atque imagines Vitellii[1] amoliuntur: catenas Cæcinæ (nam etiam tum vinctus erat) exsolvunt, orantque, "ut "causæ suæ deprecator adsistat:" Aspernantem tumentemque,[2] lacrymis fatigant. Extremum malorum, tot fortissimi viri, proditoris opem invocantes: mox velamenta et infulas,[3] pro muris ostentant. Cùm Antonius "inhiberi tela" jussisset, signa aquilasque extulere: mœstum inermium agmen, dejectis in terram oculis, sequebatur. Circumstiterant victores, et primò ingerebant probra, intentabant ictus: mox ut præberi ora contumeliis, et, positâ omni ferociâ, cuncta victi patiebantur, subit recordatio, illos esse, qui nuper Bebriaci victoriæ temperâssent. Sed ubi Cæcina, prætextâ lictoribusque insignis, dimotâ turbâ, consul incessit, exarsere victores: "superbiam, sævitiamque" (adeò invisa sce-

[1] *Imagines Vitellii.* Signis inscriptum nomen, affixasque imagines Vitellii amoliuntur. Inde mox *signa aquilasque extulere.*

[2] *Tumentemque.* De hâc voce jam dictum supra Hist. II. 32.

[3] *Velamenta et infulas.* Vide supra Hist. I. 66.

lera sunt) etiam "perfidiam," objectabant. Obstitit Antonius, datisque defensoribus, ad Vespasianum dimisit.

32. Plebs interim Cremonensium inter armatos conflictabatur: nec procul cæde aberant, cùm precibus ducum mitigatus est miles. Et vocatos ad concionem Antonius adloquitur, magnificè victores, victos, clementer: de Cremonâ in neutrum.[1] Exercitus, præter insitam prædandi cupidinem, vetere odio ad excidium Cremonensium incubuit: juvisse partes Vitellianas, Othonis quoque bello, credebantur: mox tertiadecimanos, ad extruendum amphitheatrum relictos,[2] ut sunt procacia urbanæ plebis ingenia, petulantibus jurgiis inluserant. Auxit invidiam editum illic à Cæcinâ gladiatorum spectaculum,[3] eademque rursus belli sedes; et præbiti in acie Vitellianis cibi; cæsæ quædam fœminæ, studio partium ad prælium progressæ: tempus quoque mercatûs, ditem alioquin coloniam, majore opum specie complebat. Ceteri duces in obscuro: Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat: is balineas, abluendo cruori, properè petit: excepta vox est, cùm teporem incusaret; "statim futurum, ut incalescerent." Vernile dictum omnem invidiam in eum vertit, "tamquam signum incendendæ Cremonæ dedisset," quæ jam flagrabat.

33. Quadraginta armatorum millia inrupere, calonum lixarumque[4] amplior numerus, et in libidinem ac sævitiam corruptior. Non dignitas, non ætas protegebat, quominùs stupra cædibus, cædes stupris miscerentur. Grandævos senes, exactâ ætate fœminas, viles ad prædam,[5] in ludibri-

[1] *In neutrum.* Neque ad salutem, neque ad ruinam.

[2] *Relictos.* Supra Hist. II. 67.

[3] *Spectaculum.* Jam memoratum Hist. II. 70.

[4] *Calonum lixarumque.* De his vide dicta Hist. I. 49.

[5] *Viles ad prædam.* Viles erant ad prædam, quòd ob senium et exactam ætatem, ut cetera mancipia, vendi non poterant. Inde eos in ludibrium trahebant.

um trahebant. Ubi adulta virgo, aut quis formâ conspicuus incidisset, vi manibusque rapientium divulsus, ipsos postremò direptores in mutuam perniciem[1] agebat: dum pecuniam, vel gravia auro templorum dona, sibi quisque trahunt, majore aliorum vi truncabantur. Quidam obvia aspernati, verberibus tormentisque dominorum abdita scrutari, defossa eruere. Faces in manibus: quas, ubi prædam egesserant, in vacuas domos, et inania templa, per lasciviam jaculabantur: utque exercitu, vario linguis, moribus, cui cives, socii, externi interessent, diversæ cupidines, et aliud cuique fas, nec quidquam inlicitum. Per quatriduum Cremona suffecit. Cùm omnia sacra profanaque in igne considerent, solum Mephitis templum[2] stetit ante mœnia, loco, seu numine, defensum.

34. Hic exitus Cremonæ, anno CCLXXXVI. à primordio sui. Condita erat[3] Ti. Sempronio et Cornelio consulibus, ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum adversùs Gallos, trans Padum agentes, et si qua alia vis per Alpes rueret. Igitur numero colonorum, opportunitate fluminum,[4]

[1] *In mutuam perniciem.* Quòd omnes libidinibus flagrarent, prædamque inviderent.

[2] *Mephitis templum.* Mephitis, Dea in locis, tetros lethalesve spiritus exhalantibus, culta. Aliud fuit ejus templum, de quo Plinius, II. 93. *In Hirpinis Amsancti, ad Mephitis ædem, locum,* (potiùs *lacum,* qui hodieque sulphureus teterrimusque est, et dicitur, *lago Mufiti)* *quem qui intravere moriuntur.* Hirpini, nunc *the farther principate.* De tetro vapore fontis sylvæque Albuneæ dixit Virgilius, Æneid. VII. 84.

Sævamque exhalat opaca mephitin.

Cur autem Mephitis coleretur docet Plinius, II. 7. *Numina innumerabilia reperimus; inferis quoque in genera descriptis, morbisque, et multis etiam pestibus, dum esse placatus trepido metu cupimus.*

[3] *Condita erat.* Ne ita accipias, quasi tunc condi cœpta Cremona: sed tunc facta est colonia. Tiberio Sempronio Longo et Publio Cornelio Scipione consulibus, A. U. C. 536.

[4] *Fluminum.* Padi, *the Po;* Adduæ, *the Adda;* Ollii, *the Ollio;* aliorumque plurium, sed minorum.

ubere agri,[1] annexu connubiisque gentium,[2] adolevit floruitque, bellis externis intacta, civilibus infelix. Antonius pudore flagitii, crebrescente invidiâ, edixit, "ne quis "Cremonenses captivos detineret:" inritamque prædam militibus effecerat consensus Italiæ, emtionem talium mancipiorum aspernantis. Occidi cœpere: quod ubi innotuit, à propinquis adfinibusque occultè redemtabantur: mox rediit Cremonam reliquus populus: reposita fora,[3] templaque, munificentiâ municipum: et Vespasianus hortabatur.

35. Ceterum adsidere sepultæ urbis ruinis noxia tabo humus haud diu permisit: ad tertium lapidem progressi, vagos paventesque Vitellianos, sua quemque apud signa componunt. Et victæ legiones, ne, manente adhuc civili bello, ambiguè agerent, per Illyricum dispersæ. In Britanniam inde, et Hispanias, nuntios famamque; in Galliam, Julium Calenum, tribunum; in Germaniam, Alpinum Montanum, præfectum cohortis, quòd hic Trevir, Calenus Æduus, uterque Vitelliani fuerant, ostentui misere. Simul transitus Alpium præsidiis occupati; suspectâ Germaniâ, tamquam in auxilium Vitellii accingeretur.

36. At Vitellius, profecto Cæcinâ, cùm Fabium Valentem, paucis post diebus, ad bellum impulisset, curis luxum obtendebat: non parare arma, non adloquio exercitioque militem firmare; non in ore vulgi[4] agere: sed umbra-

[1] *Ubere agri.* Id est, agri ubertate. Sic quoque Virgilius, Æneid. I. 535.

Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ.

Utrumque è Græcis desumtum est: Οὖθαρ ἀρούρης. Ut rectè observabat Ill. Huetius.

[2] *Connubiisque gentium.* De connubio, et quid à matrimonio differat, dictum est supra in not. et emend. ad Annal. XIV. 27. p. 456.

[3] *Reposita fora.* Eorum formam ususque in Italiâ vide apud Vitruvium, V. 1.

[4] *Non in ore vulgi.* Non se plebi videndum præbere.

culis hortorum[1] abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, jacent torpentque, præterita, instantia, futura pari oblivione dimiserat. Atque illum, in nemore Aricino desidem et marcentem, proditio Lucilii Bassi,[2] ac defectio classis Ravennatis perculit. Nec multo pòst de Cæcinâ adfertur mixtus gaudio dolor, "et descivisse, et ab exercitu "vinctum:"[3] plus apud socordem animum lætitia, quàm cura valuit. Multâ cum exultatione in Urbem revectus, frequenti concione, "pietatem militum" laudibus cumulat. "P. Sabinum,[4] prætorii præfectum, ob amicitiam Cæcinæ, "vinciri" jubet, substituto in locum ejus Alpheno Varo.

37. Mox senatum, compositâ in magnificentiam oratione, adlocutus, exquisitis patrum adulationibus attollitur. Initium atrocis in Cæcinam sententiæ à L. Vitellio[5] factum: dein ceteri, compositâ indignatione "quòd consul rempublicam, "dux Imperatorem, tantis opibus, tot honoribus cumulatus, "amicum, prodidisset," velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant. Nulla, in oratione cujusquam, erga Flavianos duces obtrectatio: "errorem imprudentiam- "que exercituum" culpantes, Vespasiani nomen suspensi et vitabundi circumibant. Nec defuit, qui unum consulatûs diem (is enim, in locum Cæcinæ, supererat) magno cum inrisu tribuentis accipientisque, eblandiretur. Pridie Calendas Novembris Rosius Regulus[6] iniit, ejuravitque. Adnotabant periti, "numquam anteà, non abrogato magi- "stratu, neque lege latâ, alium suffectum:" nam consul

[1] *Umbraculis hortorum.* Inter Ariciam, nunc *la Riccia*, et nemus Aricinum, multa adhuc extant monumentorum vestigia; ibi fuisse villam Vitellii suspicatur Cl. Corradinus, *Vetus Latium*, Vol. II. p. 192.

[2] *Lucilii Bassi.* Vide supra Hist. II. 100. et III. 12.

[3] *Vinctum.* Hist. III. 14.

[4] *P. Sabinum.* De quo supra Hist. II. 92.

[5] *L. Vitellio.* Imperatoris Vitellii fratre.

[6] *Rosius Regulus.* De hujus anni consulibus vide not. et emend. ad Hist. I. 77.

uno die et antè fuerat Caninius Rebilus,[1] C. Cæsare dictatore, cùm belli civilis præmia festinarentur.

38. NOTA per eos dies Junii Blæsi[2] mors, et famosa fuit; de quâ sic accepimus. Gravi corporis morbo æger Vitellius, Servilianis hortis,[3] turrim, vicino sitam, collucere per noctem crebris luminibus animadvertit. Sciscitanti causam, "apud Cæcinam Tuscum[4] epulari multos, præcipuum honore Junium Blæsum" nuntiatur: cetera in majus, de "apparatu, et solutis in lasciviam animis:" nec defuere, qui ipsum Tuscum, et alios, sed criminosiùs Blæsum incusarent, "quòd ægro Principe, lætos dies ageret." Ubi asperatum Vitellium, et posse Blæsum perverti, satis patuit iis, qui Principum offensas acriter speculantur, datæ L. Vitellio delationis partes. Ille, infensus Blæso, æmulatione pravâ, quòd eum omni dedecore maculosum, egregiâ famâ anteibat, cubiculum Imperatoris reserat, filium ejus[5] sinu complexus, et genibus accidens: causam confusionis[6] quærenti: "non se proprio metu,

[1] *Caninius Rebilus.* A. U. C. 709. A. C. 45. consul fuit Julius Cæsar IV. sine collegâ: eodem anno suffecti sunt consules Q. Fabius Maximus et C. Trebonius Nepos. Cùm autem ultimo anni die mortuus esset Fabius in magistratu, suffectus est C. Caninius Rebilus, quem irridet Tullius Epist. ad Familiares, VII. 30. *Caninio consule, scito neminem prandisse: nihil tamen, eo consule, mali factum est. Fuit enim mirificâ vigilantiâ, qui suo toto consulatu somnum non viderit.*

[2] *Junii Blæsi.* De quo plura Hist. II. 59.

[3] *Servilianis hortis.* Jam memoratis supra Annal. XV. 55.

[4] *Cæcinam Tuscum.* Eumdem sanè, quem Dio, LXIII. p. 723. appellat quoque *Καικίναν Τȣ̃σκον*, Ægypti præfectum, à Nerone mulctatum exilio, quòd balneum, Principi Alexandriam venturo, paratum esset ingressus: idem habet Suetonius in Ner. XXXV. *Tuscum, nutricis filium, relegavit, quòd in procuratione Ægypti, balneis in adventum suum exstructis lavisset.* Reversus videtur Tuscus, cùm exules revocavit Galba: ut dictum est supra Hist. II. 92.

[5] *Filium ejus.* Germanicum: supra Hist. II. 59.

[6] *Confusionis.* Perturbationis. Sic Plinius, I. Ep. 22. *Erit confusioni meæ non mediocre solatium, si tu nihil quereris*, et III. Ep. 10. *Veritus sum ne vos festis diebus confunderem, si in memoriam gravissimi luctûs reduxissem.*

" nec sui anxium, sed pro fratre, pro liberis fratris,[1] preces " lacrymasque attulisse. Frustra Vespasianum timeri, " quem tot Germanicæ legiones, tot provinciæ virtute ac " fide, tantum denique terrarum ac maris immensis spatiis " arceat. In Urbe ac sinu cavendum hostem, Junios Anto- " niosque avos jactantem, qui se stirpe imperatoriâ[2] comem " ac magnificum militibus ostentet. Versas illuc omnium " mentes, dum Vitellius amicorum inimicorumque negli- " gens,[3] fovet æmulum, Principis labores[4] è convivio pros- " pectantem. Reddendam pro intempestivâ lætitiâ mœstam " et funebrem noctem, quâ sciat et sentiat vivere Vitellium, " et imperare, et si quid fato accidat, filium habere."

39. TREPIDANTI inter scelus metumque, ne dilata Blæsi mors maturam perniciem, palam jussa atrocem invidiam ferret, placuit veneno grassari.[5] Addidit facinori fidem, nobili gaudio, Blæsum visendo: quin et audita est sævissima Vitellii vox, quâ "se" (ipsa enim verba referam) "pavisse " oculos,[6] spectatâ inimici morte," jactavit. Blæso super claritatem natalium, et elegantiam morum, fidei obstinatio fuit. Integris quoque rebus, à Cæcinâ, et primoribus partium, jam Vitellium aspernantibus, ambitus, abnuere perseveravit; sanctus, inturbidus, nullius repentini honoris,

[1] *Liberis fratris.* Vide Stemma Vitelliorum in not. et emend. ad Hist. I. 9.

[2] *Stirpe imperatoriâ.* Inde in tot nummis Juniæ familiæ, BRV-TVS IMP. et Antoniæ, M. ANTONIVS IMP. quos vide apud eruditum Vaillant, *Nummi antiqui familiarum;* nominibus *Junia, Antonia.*

[3] *Negligens.* Quosnam amicos, quos inimicos habeat, haud satis sollicitus.

[4] *Labores.* Morbum doloresque Vitellii.

[5] *Veneno grassari.* De hoc veneno Suetonius in Vitell. XIV. Vitellius *nobiles viros, condiscipulos et æquales suos omnibus blanditiis tantùm non ad societatem imperii allicefactos, vario genere fraudis occidit: etiam unum,* Junium Blæsum, *veneno manu suâ porrecto in frigidæ potione, quam is affectus febre poposcerat.*

[6] *Pavisse oculos.* Hâc horrendâ voce aliàs adhuc usus est Vitellius, teste Suetonio in Vitell. XIV. ubi multa de Vitellianâ crudelitate.

adeò non principatûs appetens: parùm effugerat, ne dignus crederetur.

40. Fabius interim Valens, multo ac molli concubinarum spadonumque agmine, segniùs quàm ad bellum incedens, "proditam à Lucilio Basso Ravennatem classem" pernicibus nuntiis accepit. Et, si cœptum iter properâsset, nutantem Cæcinam prævenire, aut, ante discrimen pugnæ, adsequi legiones potuisset. Nec deerant, qui monerent, "ut cum fidissimis, per occultos tramites, vitatâ Ravennâ, "Hostiliam Cremonamve pergeret." Aliis placebat, "accitis ex Urbe prætoriis cohortibus, validâ manu perrum-"pere." Ipse, inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumsit: mox utrumque consilium aspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est satis, nec providit.

41. Missis ad Vitellium literis, "auxilium" postulat. Venere tres cohortes, cum alâ Britannicâ, neque ad fallendum aptus numerus,[1] neque ad penetrandum. Sed Valens, ne in tanto quidem discrimine, infamiâ caruit, quominùs rapere inlicitas voluptates, adulteriisque ac stupris polluere hospitum domus crederetur: aderant vis, et pecunia, et ruentis fortunæ novissima libido. Adventu demum peditum equitumque pravitas consilii patuit, quia nec vadere per hostes tam parvâ manu poterat, etiamsi fidissima foret, nec integram fidem attulerant. Pudor tamen, et præsentis ducis reverentia morabatur, haud diuturna vincula apud avidos periculorum, et dedecoris securos. Eo metu, et paucis, quos adversa non mutaverant, comitantibus, cohortes Ariminum[2] præmittit: alam "tueri terga" jubet: ipse flexit in Umbriam,[3] atque inde Etruriam; ubi cognito

[1] *Numerus.* Scilicet major, quàm ut falleret; minor, quàm ut penetraret.

[2] *Ariminum.* Nunc *Rimini, in Romagna.*

[3] *In Umbriam.* Umbria, *part of Romagna, of Urbino, of Ancona.* Etruria, *Tuscany,* &c.

pugnæ Cremonensis eventu, non ignavum, et, si provenisset, atrox consilium iniit, ut arreptis navibus, in quamcumque partem Narbonensis provinciæ egressus,[1] Gallias, et exercitus, et Germaniæ gentes, novumque bellum cieret.

42. Digresso Valente, trepidos, qui Ariminum tenebant, Cornelius Fuscus,[2] admoto exercitu, et missis per proxima littorum liburnicis, terrâ marique circumvenit. Occupantur plana Umbriæ, et quà Picenus ager[3] Adriâ adluitur: omnisque Italia, inter Vespasianum ac Vitellium Apennini jugis dividebatur. Fabius Valens è sinu Pisano,[4] segnitiâ maris, aut adversante vento, Portum Herculis Monœci[5] depellitur: haud procul inde agebat Marius Maturus, Alpium maritimarum[6] procurator,[7] fidus Vitellio, cujus sacramentum, cunctis circa hostilibus, nondum exuerat. Is Valentem comiter exceptum, "ne Galliam Narbonensem "temerè ingrederetur" monendo terruit: simul ceterorum fides metu infracta: namque circumjectas civitates procurator Valerius Paullinus, strenuus militiæ, et Vespasiano ante fortunam amicus, in verba ejus adegerat.

43. Concitisque omnibus, qui exauctorati à Vitellio bellum sponte sumebant, Forojuliensem coloniam,[8] claustra

[1] *Egressus.* Egredi, *Angl. to make a descent.*

[2] *Cornelius Fuscus.* Præfectus classis Ravennatis, ut vidimus supra Hist. III. 12.

[3] *Picenus ager.* Picenum. *Ancona.*

[4] *E sinu Pisano.* Nunc *the gulf of Pisa.*

[5] *Portum Herculis Monœci.* Nunc *Monaco, near Nice.* De ejus origine Ammianus Marcellinus, XV. 9. *Hercules Thebanus—maritimas composuit Alpes. Monœci similiter arcem et portum ad perennem sui memoriam consecravit.* Dictus est autem Hercules Monœcus, id est, solitarius, μόνος οἰκῶν, quòd templum ejus solum esset in montis vertice. Inde Virgilius Æneid. VI. 831.

Aggeribus socer Alpinis, atque arce Monœci Descendens.

[6] *Alpium maritimarum.* De quibus dictum Annal. XV. 32.

[7] *Procurator.* Et Galliæ Narbonensis, ut rectè conjicit eruditus Savilius.

[8] *Forojuliensem coloniam.* Fo-

maris, præsidio tuebatur; eò gravior auctor, quòd Paullino patria Forum Julii, et honos apud Prætorianos, quorum quondam tribunus fuerat. Ipsique pagani,[1] favore municipali, et futuræ potentiæ spe, juvare partes adnitebantur: quæ ubi paratu firma, et aucta rumore, apud varios[2] Vitellianorum animos increbuere; Fabius Valens cum quatuor speculatoribus,[3] et tribus amicis, totidem centurionibus, ad naves regreditur: Maturo, ceterisque remanere, et in verba Vespasiani adigi volentibus fuit.[4] Ceterùm ut mare tutius Valenti, quàm littora, aut urbes; ita futuri ambiguus, et magis quid vitaret, quàm cui fideret, certus, adversâ tempestate Stœchadas,[5] Massiliensium[6] insulas, adfertur: ibi eum missæ à Paullino liburnicæ oppressere.

44. Capto Valente, cuncta ad victoris opes conversa, initio per Hispaniam à primâ Adjutrice legione orto, quæ memoriâ Othonis, infensa Vitellio,[7] decimam quoque ac sextam[8] traxit. Nec Galliæ cunctabantur. Et Britanniam,

rum Julium, Narbonensis Galliæ colonia, nunc *Frejus*. Claustra maris, quòd ibi navale Cæsaris Augusti, de quo Strabo, IV. p. 184. Τὸ ναυσταθμὸν τὸ Καίσαρος τοῦ Σεβαστοῦ, ὃ καλοῦσι Φόρον Ἰούλιον. Plinio, III. 4. dicitur *Forum Julii Octavanorum colonia, quæ Pacensis appellatur, et classica.*

[1] *Ipsique pagani.* Iique qui non militabant, ut sæpe dictum est.

[2] *Varios.* Dubios et incertos; ut rectè explicat Illustr. Huetius.

[3] *Speculatoribus.* De speculatoribus vide supra Hist. I. 24 et 25.

[4] *Volentibus fuit.* Marius Maturus ceterique ultro remansere, et in verba Vespasiani adacti sunt. De hâc dicendi ratione *volentibus fuit*, vide not. et emend. ad Hist. III. 43.

[5] *Stœchadas.* Insulæ Stœchades, nunc *the Hieres Isles:* aliæ sunt Stœchades minores, et Massiliæ viciniores, nunc *Ratoneau, If, et Pomegue.* Stœchades autem dicuntur à voce Græcâ στοῖχος, *ordo.* Originem nominis docet Plinius, III. 5. *Tres Stœchades à vicinis Massilienibus dictæ propter ordinem, quas item nominant singulis vocabulis, Protea, et Mesen—Tertia Hypæa.*

[6] *Massiliensium.* De Massiliâ jam dictum Annal. IV. 43. Massilienses olim longè lateque huic oræ dominati.

[7] *Infensa Vitellio.* Ideoque in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret. Hist. II. 67.

[8] *Decimam quoque ac sextam.* Duæ illæ legiones VI et X. erant in Hispaniâ. Vide not. et emend. ad Hist. II. 6.

inclitus erga Vespasianum favor, quòd illic secundæ legioni à Claudio præpositus, et bello clarus[1] egerat, non sine motu adjunxit ceterarum,[2] in quibus plerique centuriones ac milites, à Vitellio provecti, expertum jam Principem anxii mutabant.

45. Ea discordiâ, et crebris belli civilis rumoribus, Britanni sustulere animos, auctore Venusio: qui super insitam ferociam, et Romani nominis odium, propriis in Cartismanduam reginam stimulis accendebatur. Cartismandua Brigantibus[3] imperitabat, pollens nobilitate: et auxerat potentiam, postquàm, capto per dolum rege Caractaco,[4] instruxisse triumphum Claudii Cæsaris videbatur. Inde opes, et rerum secundarum luxus: spreto Venusio, is fuit maritus, armigerum ejus, Vellocatum, in matrimonium regnumque accepit. Concussa statim flagitio domus. Pro marito, studia civitatis; pro adultero, libido reginæ, et sævitia. Igitur Venusius, accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione, in extremum discrimen Cartismanduam adduxit. Tum petita[5] à Romanis præsidia: et cohortes alæque nostræ, variis præliis, exemere tamen periculo reginam; regnum Venusio, bellum nobis relictum.

46. Turbata per eosdem dies Germania, et socordiâ

[1] *Bello clarus.* Vespasianus in Britanniâ *tricies cum hoste conflixit: duas validissimas gentes superque viginti oppida, et insulam Vectem*, nunc *the Isle of Wight*, *Britanniæ proximam, in deditionem redegit: partim Auli Plautii consularis legati, partim Claudii ipsius ductu.* Sueton. in Vespas. iv. Vide et Suppl. Annal. x. 5.

[2] *Ceterarum.* ix et xx. legionum: supra Hist. iii. 22. Quartadecimanorum autem non dubius erga Vespasianum favor. Vide Hist. ii. 66 et 86. iv. 68.

[3] *Brigantibus.* De Brigantibus, Caractaco, et Cartismanduâ dictum supra Annal. xii. 32 et seq.

[4] *Caractaco.* Cartismandua, capto per dolum et vincto Romanisque tradito Caractaco, triumphum Imperatoris Claudii instruxerat. Vide Annal. xii. 36.

[5] *Tum petita.* Tum Cartismandua petiit à Romanis præsidia. A cohortibus alisque nostris, variis præliis, vario exitu, pugnatum. Exemta tamen periculo regina. Regnum Venusio, bellum Romanis relictum.

ducum, et seditione legionum. Externâ vi, perfidiâ sociali,[1] prope adflicta Romana res. Id bellum, cum causis et eventibus (etenim longiùs provectum est) mox memorabimus.[2] Mota et Dacorum gens,[3] numquam fida, tunc sine metu, abducto è Mœsiâ exercitu. Sed prima rerum quieti speculabantur: ubi flagrare Italiam bello, cuncta invicem hostilia, accepere; expugnatis cohortium alarumque hibernis, utrâque Danubii ripâ potiebantur. Jamque castra legionum exscindere parabant, ni Mucianus sextam legionem[4] opposuisset, Cremonensis victoriæ gnarus, ac ne externa moles utrimque ingrueret, si Dacus Germanusque diversi inrupissent. Adfuit, ut sæpe aliàs, fortuna populi Romani, quæ Mucianum viresque Orientis illuc tulit: et quòd Cremonæ interim transegimus.[5] Fonteius Agrippa ex Asiâ (proconsule eam provinciam annuo imperio tenuerat) Mœsiæ præpositus est:[6] additis copiis è Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias, et externo bello inligari, pars consilii, pacisque erat.

47. Nec ceteræ nationes silebant. Subita per Pontum arma barbarum mancipium, regiæ quondam classis præfectus, moverat: is fuit Anicetus, Polemonis libertus,[7] præpotens olim, et postquàm regnum in formam provinciæ verterat, mutationis impatiens. Igitur Vitellii nomine, adscitis gentibus, quæ Pontum accolunt, corrupto in spem

[1] *Perfidiâ sociali.* Sociorum.

[2] *Mox memorabimus.* Infra Hist. IV. 12 et seq.

[3] *Dacorum gens.* Nunc *Transilvania, Wallachia, Moldavia, part of Hungary, &c.*

[4] *Sextam legionem.* Jam memoratam supra Hist. II. 83.

[5] *Transegimus.* Debellavimus, bellumque profligavimus.

[6] *Præpositus est.* Fonteium Agrippam posteà à Sarmatis, magnâ vi irruentibus, cæsum fuisse tradit Josephus Bell. Jud. VII. 4. n. 3.

[7] *Polemonis libertus.* Polemonis II. regis Pontici: quod regnum à Caio Caligulâ acceperat, ut dictum est in Suppl. Annal. VII. 36. Deinde, concedente Polemone, in provinciam Romanam sub Neronis Principatu regnum illud cesserat. Vide Suetonium in Ner. XVIII. Singulares Polemonis nummos protulit Cl. Pellerin, *Recueil de Médailles de Rois*, p. 187.

rapinarum egentissimo quoque, haud temnendæ manûs ductor, Trapezuntem,[1] vetustam Asiæ civitatem, à Græcis in extremo Ponticæ oræ conditam, subitus inrupit. Cæsa ibi cohors, regium auxilium olim, mox donati civitate Romanâ,[2] signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Græcorum retinebant. Classi quoque faces intulit, vacuo mari eludens,[3] quia lectissimas liburnicarum, omnemque militem Mucianus Byzantium[4] adegerat. Quin et barbari contemtim vagabantur, fabricatis repentè navibus (*camaras* vocant[5]) arctis lateribus, latâ alvo, sine vinculo æris[6] aut ferri connexâ: et tumido mari, prout fluctus attollitur, summa navium tabulis augent donec in modum tecti claudantur. Sic inter undas volvuntur, pari utrimque prorâ, et mutabili remigio,[7] quandò hinc vel illinc appellere indiscretum et innoxium est.

48. Advertit ea res Vespasiani animum,[8] ut vexillarios è legionibus, ducemque Virdium Geminum, spectatæ militiæ, deligeret. Ille incompositum, et prædæ cupidine vagum, hostem adortus, coegit in naves: effectisque raptim

[1] *Trapezuntem.* Nunc *Trebizond.* Vide Annal. XIII. 39. not. sup.

[2] *Civitate Romanâ.* De jure civitatis Romanæ dictum in not. et emend. ad Annal. XI. 23.

[3] *Eludens.* Et illudens. Vacuo enim mari, securus oberrabat.

[4] *Byzantium.* Nunc *Constantinople.*

[5] *Camaras vocant.* Quarum usus perantiquus, ut videre est apud Strabonem, XI. p. 496. qui eas quoque Καμάρας appellat. Ita leves erant camaræ, ut barbari eas humeris imponerent, et in sylvas portarent, licèt viginti quinque aut triginta hominum capaces, teste eodem Strabone.

[6] *Sine vinculo æris.* Quales erant Moscoviticæ ante celebratissimum Petri Magni principatum: qualesque nunc Groenlandicæ, aliæque barbarorum naves, nervis radicibusque colligatæ. Quàm frequens apud Romanos æris usus docent vetera monumenta, quæ passim in curiosorum cimeliis extant. Vide et navem Trajani inter Anecdota de Trajano.

[7] *Mutabili remigio.* Idem de Germanorum navibus dicetur infra, de Moribus German. XLIV.

[8] *Vespasiani animum.* Mallet Lipsius, *Vespasianum.* Sic supra Annal. II. 17. *Octo aquilæ—Imperatorem* advertère.

liburnicis, adsequitur Anicetum in ostio fluminis Cohibi,[1] tutum sub Sedochezorum regis[2] auxilio, quem pecuniâ donisque ad societatem perpulerat. Ac primò rex minis armisque supplicem tueri: postquàm merces proditionis, aut bellum ostendebatur, fluxâ, ut est barbaris, fide, pactus Aniceti exitium, perfugas tradidit, belloque servili[3] finis impositus. Lætum eâ victoriâ Vespasianum, cunctis super vota fluentibus, Cremonensis prælii nuntius in Ægypto adsequitur. Eò properantiùs Alexandriam pergit, ut, fracto Vitellii exercitu, Urbem quoque externæ opis[4] indigam fame urgeret. Namque et Africam,[5] eodem latere sitam, terrâ marique invadere parabat, clausis annonæ subsidiis,[6] inopiam ac discordiam hosti facturus.

49. Dum hâc totius orbis mutatione, fortuna imperii transit, Primus Antonius nequaquam pari innocentiâ post Cremonam[7] agebat; satisfactum bello ratus, et cetera ex facili: seu felicitas in tali ingenio avaritiam, superbiam, ceteraque occulta mala patefecit. Ut captam, Italiam persultare; ut suas, legiones colere; omnibus dictis factisque vim sibi ad potentiam struere: utque licentiâ militem imbueret, interfectorum centurionum ordines legionibus offerebat: eo suffragio turbidissimus quisque delecti: nec

[1] *Fluminis Cohibi.* Meliùs *fluminis Cobi.* Idem enim est, de quo Plinius, VI. 4. *Flumen Cobum è Caucaso per Suanos fluens.* Arrianus in Peripl. Κῶβος ποταμὸς, nunc *Kobidzkali.* In Pontum Euxinum influit supra Phasis ostia.

[2] *Sedochezorum regis.* Error certè est, et emendandum, ut rectè conjecit Colerus, *sub Sedochi, Lazorum regis, auxilio:* ita quoque vertit Cl. Gordon, *upon the protection of Sedochus, King of the Lazians.* Sic quoque Dureau. Cl. Murphy contra, *under the protection of the Sedochezan nation.* Vide not. et emend. ad Hist. III. 48. *Lazi,* nunc *Guriel.*

[3] *Belloque servili.* Bellum servile appellat, quod ejus causa Anicetus, nunc quidem libertus, olim servus.

[4] *Externæ opis.* Eadem vide Annal. III. 54.

[5] *Africam.* Nunc *Tunis.*

[6] *Annonæ subsidiis.* Sic claustra annonæ dicta sunt supra Hist. III. 8. Romam alebant Ægyptus et Africa.

[7] *Post Cremonam.* Post expugnatam Cremonam.

miles in arbitrio ducum, sed duces militari violentiâ trahebantur. Quæ seditiosa,[1] et corrumpendæ disciplinæ, mox in prædam vertebat, nihil adventantem Mucianum veritus, quod exitiosius erat, quàm Vespasianum sprevisse.

50. CETERUM propinquâ hieme, et humentibus Pado campis, expeditum agmen incedere. Signa aquilæque victricium legionum, milites vulneribus aut ætate graves, plerique etiam integri, Veronæ relicti: sufficere cohortes alæque, et è legionibus lecti, profligato jam bello,[2] videbantur. Undecima legio sese adjunxerat, initio cunctata; sed prosperis rebus anxia, quòd defuisset. Sex millia Dalmatarum, recens delectus, comitabantur. Ducebat Pompeius Silvanus,[3] consularis: vis consiliorum penes Annium Bassum, legionis legatum: is Silvanum, socordem bello, et dies rerum[4] verbis terentem, specie obsequii regebat, ad omniaque, quæ agenda forent, quietâ cum industriâ aderat. Ad has copias, è classicis Ravennatibus legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti: classem Dalmatæ supplevere. Exercitus ducesque ad Fanum Fortunæ[5] iter sistunt, de summâ rerum cunctantes, quòd "motas ex Urbe prætorias cohortes" audierant, et teneri præsidiis Apenninum rebantur: et ipsos, in regione bello attritâ, inopia et seditiosæ militum voces terrebant, *clavarium*[6] (donativi nomen est) flagitantium: nec pecuniam,

[1] *Quæ seditiosa.* Quæ seditiosa, et ad corrumpendam disciplinam excogitata, mox in prædam vertebat, et à ducibus, militari violentiâ tractis, pecuniam exigebat.

[2] *Profligato jam bello.* Bello pænè confecto. Vide quæ de hoc verbo notata sunt supra Hist. II. 4.

[3] *Pompeius Silvanus.* Rector Dalmatiæ, ut vidimus supra Hist. II. 86.

[4] *Dies rerum.* Dies rebus gerendis idoneos.

[5] *Ad Fanum Fortunæ.* Nunc *Fano, in Urbino.*

[6] *Clavarium.* Donativum ad emendos clavos caligares, unde dicebatur *clavarium:* sic ad calceos emendos dictum *calcearium,* apud Suetonium in Vespas. VIII. sic quoque *unguentarium,* unguenti nomine datum. Mores hujus temporis illustrabit insigne exemplum. *Hostilius Firmicus, legatus Marii*

aut frumentum providerant: et festinatio atque aviditas præpediebant, dum, quæ accipi poterant, rapiuntur.

51. Celeberrimos auctores habeo, tantam victoribus adversùs fas nefasque inreverentiam fuisse, ut gregarius eques, occisum à se proximâ acie fratrem professus, præmium à ducibus petierit. Nec illis aut honorare eam cædem, jus hominum; aut ulcisci, ratio belli [1] permittebat. Distulerant tamquam majora meritum, quàm quæ statim exsolverentur: nec quidquam ultra traditur. Ceterùm et prioribus civium bellis, par scelus inciderat; nam prælio, quo apud Janiculum; [2] adversùs Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, [3] dein, cognito facinore, seipsum interfecit, ut Sisenna memorat: tanto acrior apud majores, sicut virtutibus gloria, ita flagitiis pœnitentia fuit. Sed hæc aliaque ex veteri memoriâ petita, quotiens res locusque exempla recti, aut solatia mali poscet, haud absurdè memorabimus.

52. Antonio ducibusque partium, "præmitti equites,

Prisci in Africâ—probabatur *accepisse sestertiûm decem millia, Angl.* 83*l.* 6*s.* 8*d. fœdissimo quidem titulo, nomine unguentarii, qui titulus à vitâ hominis comti semper et pumicati non abhorrebat*, Plin. Ep. II. 11. Clavatas autem militum Romanorum caligas, quarum nonnulla adhuc extant monumenta, rectè descripsit Josephus, Bell. Jud. VI. 1. Ὑποδήματα πεπαρμένα πυκνοῖς καὶ ὀξέσιν ἥλοις. *Caligæ crebris et acutis clavis subfixæ.*

[1] *Ratio belli.* Hos bellorum civilium furores vividè descripsit Lucanus, I. 375. cùm Lælius Cæsarem alloquitur.

Perque tuos juro quocumque ex hoste triumphos;
Pectore si fratris gladium, juguloque parentis
Condere me jubeas, plenæque in viscera partu
Conjugis, invitâ peragam tamen omnia dextrâ.
Si spoliare Deos, ignemque immittere templis, &c.

[2] *Apud Janiculum.* Romæ, hodieque dicitur *Monte Gianicolo; vulgò Montorio.*

[3] *Fratrem suum.* Ita quoque Epitome Livii, LXXIX. *In quo bello duo fratres, alter ex Pompeii exercitu, alter ex Cinnæ, ignorantes occurrerunt: et cùm victor spoliaret occisum, agnito fratre, ingenti lamentatione editâ, rogo ei exstructo, ipse supra rogum se transfodit, et eodem igni consumtus est.* Plurâ vide in not. et emend. ad Hist. III. 51.

"omnemque Umbriam explorari" placuit, "si quà Apen-"nini juga clementiùs adirentur: acciri aquilas signaque, "et quidquid Veronæ militum foret: Padumque et mare "commeatibus[1] compleri." Erant inter duces, qui necterent moras: quippe nimius jam Antonius, et certiora ex Muciano sperabantur. Namque Mucianus, tam celeri victoriâ anxius, et ni præsens Urbe potiretur, expertem se belli gloriæque ratus, ad Primum et Varum media[2] scriptitabat, "instandum cœptis," aut rursus "cunctandi utili-"tates" edisserens; atque ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueret, vel prospera agnosceret. Plotium Griphum,[3] nuper ab Vespasiano in senatorium ordinem additum, ac legioni præpositum, ceterosque sibi fidos, apertiùs monuit. Iique omnes, de festinatione Primi ac Vari sinistrè, et Muciano volentia[4] rescripsere. Quibus epistolis Vespasiano missis, effecerat, ut non pro spe Antonii consilia factaque ejus æstimarentur.

53. ÆGRE id pati Antonius, et culpam in Mucianum conferre, cujus criminationibus eviluissent pericula sua: nec sermonibus temperabat, immodicus linguâ, et obsequii insolens: literas ad Vespasianum composuit, jactantiùs quàm ad Principem, nec sine occultâ in Mucianum insectatione: "Se Pannonicas legiones in arma egisse: suis "stimulis excitos Mœsiæ duces, suâ constantiâ perruptas "Alpes, occupatam Italiam, intersepta Germanorum "Rætorumque auxilia. Quòd discordes, dispersasque "Vitellii legiones equestri procellâ,[5] mox peditum vi, per

[1] *Commeatibus.* Navibus, quæ cibaria ceterosque commeatus adveherent.

[2] *Media.* Dubia et ambigua.

[3] *Plotium Griphum.* Quem *majoris gradûs* juvenem appellat, cuique *Risum Saturnalitium* inscripsit Statius, Sylv. IV. 1 et 9.

[4] *Volentia.* Grata et accepta. Ita quoque Sallustius, Hist. IV. 9. *Multisque suspicionibus volentia plebi facturus videbatur.* Id est, quæ plebs vellet.

[5] *Equestri procellâ.* Benè, pro equestri impetu. Sic quoque Livius, XXIX. 2. *Jam missum ab se Ser. Cornelium, procellâ equestri hostes circumfusurum.*

"diem noctemque fudisset,[1] id pulcherrimum, et sui "operis: casum Cremonæ bello imputandum: majore "damno, plurium urbium excidiis, veteres civium discor- "dias reipublicæ stetisse. Non se nuntiis, neque epistolis, "sed manu et armis Imperatori suo militare: neque "officere gloriæ eorum, qui Asiam interim composuerint: "illis Mœsiæ pacem, sibi salutem securitatemque Italiæ, "cordi fuisse. Suis exhortationibus Gallias Hispaniasque, "validissimam terrarum partem, ad Vespasianum conver- "sas. Sed cecidisse in inritum labores, si præmia pericu- "lorum soli adsequantur, qui periculis non adfuerint." Nec fefellere ea Mucianum: inde graves simultates; quas Antonius simpliciùs, Mucianus callidè, eòque implaca- biliùs nutriebat.

54. At Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, nuntios cladis occultans, stultâ dissimulatione, remedia potiùs malorum, quàm mala, differebat. Quippe confitenti consultantique supererant spes viresque: cùm è contrario læta omnia fingeret, falsis ingravescebat.[2] Mirum apud ipsum de bello silentium: prohibiti per civitatem sermones, eòque plures: ac, si liceret, vera narraturi, quia vetabantur, atrociora vulgaverant. Nec duces hostium augendæ famæ deerant, captos Vitellii exploratores, circumductosque, ut robora victoris exercitûs noscerent, remittendo: quos omnes Vitellius secretò percunctatus, interfici jussit. Notabili constantiâ centurio, Julius Agrestis, post multos sermones, quibus Vitellium ad virtutem frustra accendebat, perpulit ut ad vires hostium spectandas, quæque apud Cremonam acta forent, ipse mitteretur. Nec exploratione occultâ fallere Antonium tentavit, sed "mandata Impera- "toris suumque animum" professus, "ut cuncta viseret,"

[1] *Fudisset.* Supra cap. 21 et seq.

[2] *Ingravescebat.* Falsis narrationibus malum ingravescebat.

postulat. Missi, qui locum prælii, Cremonæ vestigia, captas legiones ostenderent. Agrestis ad Vitellium remeavit, abnuentique "vera esse quæ adferret," atque ultro "corruptum" arguenti; "quandoquidem," inquit, "magno documento opus est, nec alius jam tibi aut vitæ, "aut mortis meæ usus, dabo cui credas:" atque ita digressus, voluntariâ morte dicta firmavit. Quidam "jussu "Vitellii interfectum;" de fide constantiâque[1] eadem tradidere.

55. VITELLIUS, ut è somno excitus, "Julium Priscum, "et Alphenum Varum, cum quatuordecim prætoriis "cohortibus, et omnibus equitum alis obsidere Apen-"ninum" jubet. Secuta è classicis legio. Tot millia armatorum, lecta equis virisque, si dux alius foret, inferendo quoque bello satis pollebant. Ceteræ cohortes, ad tuendam Urbem, L. Vitellio fratri datæ. Ipse nihil è solito luxu remittens, et diffidentiâ properus, festinare comitia, quibus consules in multos annos destinabat: fœdera sociis,[2] Latium externis dilargiri: his tributa dimittere: alios immunitatibus juvare: denique nullâ in posterum curâ, lacerare imperium. Sed vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat: stultissimus quisque pecuniis mercabatur: apud sapientes cassa habebantur, quæ neque dari, neque accipi, salvâ republicâ, poterant. Tandem, flagitante exercitu, qui Mevaniam[3] insederat, magno senatorum agmine, quorum multos ambitione, plures formidine trahebat, in castra venit, incertus animi, et infidis consiliis obnoxius.

[1] *Fide constantiâque.* Parem fidem constantiamque manipularis militis, fractis apud Bebriacum rebus, vidimus supra Hist. II. 47. not. sup.

[2] *Fœdera sociis.* De fœderatis populis, Latio, et jure Latii, dictum est supra in not. et emend. ad Annal. XI. 23.

[3] *Mevaniam.* Nunc *Bevagna, in the Duchy of Spoleto.*

56. Concionanti (prodigiosum dictu) tantum fœdarum volucrum [1] supervolitavit, ut nube atrâ diem obtenderent. Accessit dirum omen, profugus altaribus [2] taurus, disjecto sacrificii apparatu, longè, nec ubi feriri hostias mos est, confossus. Sed præcipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiæ, improvidus consilii; "quis ordo "agminis, quæ cura explorandi, quantus urgendo trahen-"dove bello modus," alios rogitans, et ad omnes nuntios, vultu quoque et incessu trepidus, dein temulentus. Postremò tædio castrorum, et auditâ defectione Misenensis classis,[3] Romam revertit, recentissimum quodque vulnus pavens, summi discriminis incuriosus. Nam cùm transgredi Apenninum, integro exercitûs sui robore, et fessos hieme atque inopiâ hostes adgredi, in aperto foret; dum dispergit vires, acerrimum militem, et usque in extrema obstinatum, trucidandum, capiendumque tradidit, peritissimis centurionum dissentientibus, et, si consulerentur, vera dicturis. Arcuere eos intimi amicorum Vitellii, ita formatis Principis auribus, ut aspera, quæ utilia, nec quidquam, nisi jucundum et læsurum acciperet.

57. Sed classem Misenensem (tantum civilibus discordiis etiam singulorum audacia valet) Claudius Faventinus, centurio, per ignominiam à Galbâ dimissus, ad defectionem traxit, fictis Vespasiani epistolis pretium proditionis ostentans. Præerat classi Claudius Apollinaris, neque fidei constans, neque strenuus in perfidiâ: et Apinius Tiro,

[1] *Fœdarum volucrum.* Vultures appellat Dio, LXV. p. 740. Γύπες πολλοὶ προσπεσόντες, τά τε ἱερὰ διεσκέδασαν, καὶ ἐκεῖνον ἀπὸ τοῦ βήματος ὀλίγου δεῖν κατέβαλον. *Vulturum vis magna irruit, victimas discerpsit, ipsumque Vitellium de tribunali fermè deturbavit.*

[2] *Profugus altaribus.* Quod inter ostenta habebatur. Vide Suetonium in Jul. LIX. Inde Plinius, VIII. 45. *Hoc quoque notatum, vitulos ad aras humeris hominis allatos non ferè litare, sicut nec claudicante, nec alienâ hostiâ Deos placari, nec trahente se ab aris.*

[3] *Misenensis classis.* De quâ supra Hist. II. 9.

prætura functus, ac tum fortè Minturnis[1] agens, ducem se defectoribus obtulit: à quibus municipia coloniæque impulsæ: præcipuo Puteolanorum[2] in Vespasianum studio, contra Capuâ[3] Vitellio fidâ, municipalem æmulationem bellis civilibus miscebant. Vitellius, Claudium Julianum (is nuper classem Misenensem molli imperio rexerat) permulcendis animis militum delegit: data in auxilium Urbana cohors, et gladiatores,[4] quibus Julianus præerat.[5] Ut collata utrimque castra, haud magnâ cunctatione Juliano in partes Vespasiani transgresso, Tarracinam occupavere, mœnibus situque magis, quàm ipsorum[6] ingenio tutam.

58. Quæ ubi Vitellio cognita, parte copiarum Narniæ[7] cum præfectis prætorii relictâ, L. Vitellium fratrem, cum sex cohortibus et quingentis equitibus, ingruenti per Campaniam bello opposuit. Ipse æger animi, studiis militum et clamoribus populi arma poscentis refovebatur: dum vulgus ignavum et nihil ultra verba ausurum, falsâ specie, "exercitum et legiones" appellat. Hortantibus libertis (nam amicorum ejus quanto quis clarior, minùs fidus) "vocari tribus"[8] jubet; dantes nomina sacramento adigit: superfluente multitudine, curam delectûs in consules partitur. Servorum numerum, et pondus argenti senatoribus

[1] *Minturnis.* Minturnæ, olim sitæ ad ostium fluvii Liris, nunc *Garigliano*, periere.

[2] *Puteolanorum.* Puteoli, nunc *Pozzuolo.* Ob studium in Vespasianum, posteà instaurata, vel aucta eorum colonia, dictaque COLONIA FLAVIA, ut videre est apud Holstenium, *Annotation. in Cluverii Italiam Antiq.* p. 237. de hâc coloniâ plura vide in not. et emend. ad Annal. xiv. 27.

[3] *Capuâ.* De Capuâ dictum supra Annal. iv. 57.

[4] *Gladiatores.* Deforme quidem auxilium, sed per civilia bella usurpatum, ut vidimus supra Hist. ii. 11.

[5] *Julianus præerat.* Julianum, qui curabat *gladiatorium munus Neronis Principis*, vidimus supra inter Anecdota de Nerone, Vol. ii. p. 532.

[6] *Ipsorum.* Juliani et Apollinaris.

[7] *Narniæ.* Hodieque *Narni, in the Duchy of Spoleto.*

[8] *Tribus.* De tribubus dictum supra Annal. xiv. 13.

indicit. Equites Romani obtulere "operam pecuniasque," etiam libertinis [1] idem munus ultro flagitantibus. Ea simulatio officii, à metu profecta, verterat in favorem. Et plerique haud perinde Vitellium, quàm casum locumque principatûs miserabantur: nec deerat ipse, vultu, voce, lacrymis, misericordiam elicere, largus promissis, et, quæ natura trepidantium est, immodicus. Quin et *Cæsarem* se dici voluit, aspernatus anteà: [2] sed tunc, superstitione nominis, et quia in metu consilia prudentium, et vulgi rumor juxtà audiuntur. Ceterùm, ut omnia inconsulti impetûs cœpta, initiis valida, spatio languescunt, dilabi paulatim senatores, equitesque, primò cunctanter, et ubi ipse non aderat; mox contemtim, et sine discrimine, donec Vitellius pudore inriti conatûs, quæ non dabantur,[3] remisit.

59. Ut terrorem Italiæ possessa Mevania, ac velut renatum ex integro bellum, intulerat; ita haud dubium erga Flavianas partes studium, tam pavidus Vitellii discessus addidit: erectus Samnis, Pelignusque, et Marsi,[4] æmulatione, quòd Campania prævenisset, ut in novo obsequio ad cuncta belli munia acres erant.[5] Sed fœdâ hieme per transitum Apennini conflictatus exercitus: et vix quieto agmine nives eluctantibus, patuit quantum discriminis adeundum foret, ni Vitellium retro fortuna vertisset;[6] quæ Flavianis ducibus non minùs sæpe, quàm ratio adfuit.[7]

[1] *Libertinis.* Quorum latè fusum corpus, ut vidimus supra Annal. XIII. 27. Ibi plura de libertinis.

[2] *Aspernatus anteà.* Vide supra Hist. I. 62.

[3] *Quæ non dabantur.* Servi, pecuniæ, &c.

[4] *Et Marsi.* In partes Vespasiani erectus et animosus Samnis, nunc *part of hither Abruzzo, and part of Terra di Lavoro;* Pelignus, nunc *part of hither Abruzzo between the rivers Pescara and Sangro.* Marsi, nunc *part of farther Abruzzo, near the lake of Celano.*

[5] *Acres erant.* Eò acriores, quòd novum erat obsequium.

[6] *Vertisset.* Cùm Vitellius Romam revertit, ut dictum est cap. 56.

[7] *Adfuit.* Sic supra cap. 46. *Adfuit, ut sæpe aliàs, fortuna populi Romani.*

Obvium illic Petilium Cerialem habuere, agresti cultu, et notitiâ locorum custodias Vitellii elapsum. Propinqua adfinitas Ceriali cum Vespasiano, nec ipse inglorius militiæ; eòque inter duces adsumtus est. "Flavio quoque Sabino, "ac Domitiano patuisse effugium," multi tradidere. Et missi ab Antonio nuntii, per varias fallendi artes penetrabant, "locum ac præsidium"[1] monstrantes. Sabinus "inhabilem labori ac audaciæ valetudinem" causabatur: Domitiano aderat animus: sed custodes à Vitellio additi, quamquam "se socios fugæ" promitterent, tamquam insidiantes timebantur. Atque ipse Vitellius, respectu suarum necessitudinum,[2] nihil in Domitianum atrox parabat.

60. Duces partium ut Carsulas[3] venere, paucos ad requiem dies sumunt, donec aquilæ, signaque legionum adsequerentur: et locus ipse castrorum placebat, latè prospectans, tuto copiarum[4] aggestu, florentissimis ponè tergum municipiis: simul colloquia cum Vitellianis, decem millium spatio distantibus, et proditio sperabatur. Ægrè id pati miles, et victoriam malle, quàm pacem: ne suas quidem legiones opperiebantur, ut prædæ,[5] quàm periculorum socias. Vocatos ad concionem Antonius docuit, "esse adhuc Vitellio vires, ambiguas, si deliberarent, "acres, si desperâssent. Initia bellorum civilium fortunæ "permittenda, victoriam consiliis et ratione perfici. Jam "Misenensem classem, et pulcherrimam Campaniæ oram "descivisse: nec plus è toto terrarum orbe reliquum "Vitellio, quàm quod inter Tarracinam Narniamque "jaceat. Satis gloriæ prælio Cremonensi partum, et exitio "Cremonæ, nimium invidiæ: ne concupiscerent Romam

[1] *Locum ac præsidium.* Locum, quò se reciperent, tutumque præsidium.

[2] *Suarum necessitudinum.* Ipsi enim Vitellio erat mater, uxor, liberi, &c.

[3] *Carsulas.* Carsularum manent rudera prope *Santo Gemini*, in Umbriâ.

[4] *Copiarum.* Commeatuum.

[5] *Ut prædæ.* Ut prædæ potiùs, quàm periculorum socias.

"capere potiùs, quàm servare: majora illis præmia, et "multò maximum decus, si incolumitatem senatui popu-"loque Romano sine sanguine quæsîssent."

61. His ac talibus mitigati animi. Nec multo pòst legiones venere. Et terrore famâque aucti exercitûs, Vitellianæ cohortes nutabant, nullo in bellum adhortante, multis ad transitionem, qui suas centurias turmasque tradere, donum victori, et sibi in posterum gratiam, certabant. Per eos cognitum est, "Interamnam[1] proximis "campis præsidio quadringentorum equitum teneri." Missus extemplo Varus,[2] cum expeditâ manu, paucos repugnantium interfecit: plures abjectis armis, veniam petivere: quidam in castra refugi, cuncta formidine implebant, augendo rumoribus virtutem copiasque hostium, quò amissi præsidii dedecus lenirent. Nec ulla apud Vitellianos flagitii pœna; et præmiis defectorum[3] vera fides; ac reliquum perfidiæ certamen: crebra transfugia tribunorum centurionumque; nam gregarius miles induruerat pro Vitellio, donec Priscus et Alphenus,[4] desertis castris, ad Vitellium regressi, pudore proditionis cunctos exsolverent.

62. Iisdem diebus, Fabius Valens Urbini,[5] in custodiâ, interficitur. Caput ejus Vitellianis cohortibus ostentatum, ne quàm ultra spem foverent: nam "pervasisse in Ger-"manias Valentem, et veteres illic novosque exercitus "ciere" credebant. Visâ cæde, in desperationem versi:

[1] *Interamnam.* Nunc *Terni;* de quâ dictum Annal. I. 79.

[2] *Varus.* Arrius Varus, de quo sæpe supra.

[3] *Præmiis defectorum.* Nulla apud Vitellianos flagitii pœna: certissima verò fides præmiis, quæ defectores acceperant erantve accepturi. Inde reliquum perfidiæ certamen, crebraque tribunorum ac centurionum transfugia.

[4] *Priscus et Alphenus.* Vide supra cap. 55.

[5] *Urbini.* Hodieque *Urbino.* Cujus nomen immortale fecit Raphaelis, Pictorum facilè principis, mens arsque divina.

et Flavianus exercitus, immane quantum,[1] animo exitium Valentis, ut finem belli, accepit. Natus erat Valens Anagniæ,[2] equestri familiâ: procax moribus, neque absurdus ingenio,[3] famam urbanitatis per lasciviam petere: ludicro Juvenalium [4] sub Nerone, velut ex necessitate, mox sponte mimos actitavit, scitè magis, quàm probè. Legatus legionis, et fovit Verginium, et infamavit.[5] Fonteium Capitonem corruptum, seu quia corrumpere nequiverat, interfecit.[6] Galbæ proditor,[7] Vitellio fidus, et aliorum perfidiâ inlustratus.

63. Abrupta undique spe, Vitellianus miles, transiturus in partes, id quoque non sine dedecore,[8] sed sub signis vexillisque in subjectos Narniæ campos descendere. Flavianus exercitus, ut ad prælium, intentus armatusque, densis circa viam ordinibus, adstiterat. Accepti in medium Vitelliani: et circumdatos, Primus Antonius clementer adloquitur: "pars Narniæ, pars Interamnæ" subsistere jussi: relictæ simul è victricibus legiones, neque quiescentibus graves, et adversùs contumaciam validæ. Non omisere per eos dies Primus ac Varus crebris nuntiis "salutem, et pecuniam, et secreta Campaniæ" [9] offerre

[1] *Immane quantum.* Sic Horatius, I. Od. XXVII. 5.

Vino et lucernis Medus acinaces
Immane quantum discrepat.

[2] *Anagniæ.* Nunc *Anagni, near Rome.*

[3] *Neque absurdus ingenio.* Ita fermè de Semproniâ Sallustius in Catilin. XXVI. *ingenium ejus haud absurdum: posse versus facere, jocum movere, sermone uti vel modesto, vel molli, vel procaci: prorsus multæ facetiæ multusque lepos inerat.* Vide et supra Annal. XIII. 45. Poppææ *sermo comis, nec absurdum ingenium.*

[4] *Juvenalium.* De hoc ludicrò dictum supra Annal. XIV. 15. et XVI. 21.

[5] *Infamavit.* Supra Hist. I. 52.

[6] *Interfecit.* Supra Hist. I. 7.

[7] *Galbæ proditor.* Supra Hist. I. 52.

[8] *Non sine dedecore.* Benè Illustr. Huetius: *Vitellianis, Flavianas partes secuturis, id maximè ignominiosum fuit, quòd sub signis hoc fecerint, cùm furtim facere possent.*

[9] *Secreta Campaniæ.* Ut Româ abstineret, et in secreta Campaniæ, otio et libidinibus opportuna, se reciperet.

Vitellio, "si positis armis, seque ac liberos suos Vespasiano "permisisset." In eumdem modum et Mucianus composuit epistolas: quibus plerumque fidere Vitellius, ac "de "numero servorum, electione litorum"[1] loqui. Tanta torpedo invaserat animum, ut, si Principem eum fuisse ceteri non meminissent, ipse oblivisceretur.

64. At primores civitatis, Flavium Sabinum,[2] præfectum Urbis, secretis sermonibus incitabant, "victoriæ famæque "partem capesseret: esse illi proprium militem[3] cohortium "Urbanarum: nec defuturas vigilum cohortes,[4] servitia "ipsorum, fortunam partium, et omnia prona victoribus. "Ne Antonio Varoque de gloriâ concederet. Paucas "Vitellio cohortes, et mœstis undique nuntiis trepidas: "populi mobilem animum; et, si se ducem præbuisset, "easdem illas adulationes pro Vespasiano fore. Ipsum "Vitellium ne prosperis quidem parem; adeò ruentibus "debilitatum. Gratiam patrati belli penes eum, qui "Urbem occupâsset. Id Sabino convenire, ut imperium "fratri reservaret; id Vespasiano, ut ceteri post Sabinum "haberentur."

65. Haud quaquam erecto animo eas voces accipiebat, invalidus senectâ. Erant, qui occultis suspicionibus incesserent, tamquam "invidiâ et æmulatione fortunam fratris "moraretur." Namque Flavius Sabinus ætate prior, privatis utriusque rebus, auctoritate pecuniâque Vespasianum anteibat. Et credebatur adfectam ejus fidem præju-

[1] *Electione litorum.* Quas Campaniæ plagas, quæ litora habitaret.

[2] *Flavium Sabinum.* Fratrem Vespasiani.

[3] *Proprium militem.* Præfecti Urbis proprius miles, Urbanæ cohortes. Inde in Digest. Lib. I. Tit. 12. de Officio præfecti Urbi. leg. 1. ex Ulpiano n. 12. Præfectus Urbi *debet etiam dispositos milites stationarios habere ad tuendam popularium quietem, et ad referendum sibi, quid in Urbe agatur.*

[4] *Vigilum cohortes.* De quibus dictum supra Ann. IV. 5. not. sup.

visse,[1] domo agrisque pignori acceptis. Unde, quamquam manente in speciem concordiâ, offensarum operta metuebantur. Melior interpretatio, "mitem virum abhorrere "à sanguine et cædibus; eòque crebris cum Vitellio "sermonibus de pace, ponendisque per conditionem armis, "agitare." Sæpe domi congressi, postremò in æde Apollinis,[2] ut fama fuit, pepigere.[3] Verba vocesque duos testes habebant, Cluvium Rufum[4] et Silium Italicum. Vultus procul visentibus notabantur; Vitellii projectus et degener, Sabinus non insultans, et miseranti propior.

66. Quod si tam facilè suorum mentes flexisset Vitellius, quàm ipse cesserat, incruentam Urbem Vespasiani exercitus intrâsset. Ceterùm, ut quisque Vitellio fidus, ita pacem et conditiones abnuebant, "discrimen ac dedecus" ostentantes, "et fidem in libidine victoris. Nec tantam Vespa"siano superbiam, ut privatum Vitellium pateretur:[5] ne "victos quidem laturos. Ita periculum ex misericordiâ. "Ipsum sanè senem et prosperis adversisque satiatum. Sed "quod nomen, quem statum filio ejus Germanico[6] fore? "Nunc pecuniam, et familiam,[7] et beatos Campaniæ sinus "promitti: sed ubi imperium Vespasianus invaserit, non "ipsi, non amicis ejus, non denique exercitibus securitatem, "nisi extincto æmulatu rediturani. Fabium illis Valentem,

[1] *Præjuvisse.* Benè Illustr. Huetius: *Sabinus credebatur pro Vespasiano fidejussisse, cùm hic fidem decoxisset, et pignori domos et agros à Vespasiano accepisse.* Hæc illustrat Suetonius, jam laudatus supra Hist. II. 97. not. sup.

[2] *In æde Apollinis.* In monte Palatino, domoque Augustâ. Vide supra Hist. I. 27.

[3] *Pepigere.* Quanto pretio pepigerint docebit Suetonius, laudandus infra cap. 67. not. inf.

[4] *Cluvium Rufum.* Laudatur Hist. I. 8. et IV. 43. De Silio Italico dictum in Suppl. Annal. XVI. 63.

[5] *Pateretur.* Verè Illustr. Huet. *Vespasianus consulet potiùs securitati, Vitellio occiso, quàm gloriæ, servato. Sin Vespasianus servare velit; victi tantum dedecus non patientur, et Vitellium occident, ut subducant infamiæ.*

[6] *Germanico.* Jam memorato supra Hist. II. 59.

[7] *Et familiam.* Et servos.

" captivum et casibus dubiis reservatum, prægravem fuis-
" se,[1] nedum Primus ac Fuscus, et specimen partium Mu-
" cianus, ullam in Vitellium,[2] nisi occidendi, licentiam
" habeant. Non à Cæsare Pompeium, non ab Augusto
" Antonium incolumes relictos: nisi fortè Vespasianus al-
" tiores spiritus gerat, Vitellii cliens[3] cùm Vitellius[4] collega
" Claudio foret. Quin, ut censuram patris, ut tres consu-
" latus, ut tot egregiæ domûs[5] honores deceret, despera-
" tione saltem in audaciam accingeretur: perstare militem,
" superesse studia populi. Denique nihil atrocius eventu-
" rum, quàm in quod sponte ruant: moriendum victis,
" moriendum deditis: id solum referre, novissimum spiri-
" tum per ludibrium, et contumelias effundant, an per vir-
" tutem."

67. SURDÆ ad fortia consilia Vitellio aures. Obruebatur animus miseratione curâque, ne pertinacibus armis, minùs placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis. Erat illi et fessa ætate parens,[6] quæ tamen paucis antè diebus opportunâ morte[7] excidium domûs prævênit, nihil princi-

[1] *Prægravem fuisse.* Ideoque interfectum, ut vidimus cap. 62.

[2] *Ullam in Vitellium.* Benè adhuc Illustr. Huetius: *Primo, Fusco, et Muciano non dabitur servandi Vitellii potestas, sed tantùm occidendi.*

[3] *Vitellii cliens.* Vitellii, Claudio Principe, præpotentis. Sic et Narcissi gratiâ usus est Vespasianus, ut videre est apud Sueton. in Vespas. IV.

[4] *Cùm Vitellius.* Hæc fortè redundant, *cùm Vitellius collega Claudio foret.* Certè Cornelianam brevitatem minimè sapiunt. Id quoque Lipsio et Ernesto observatum. De Vitellii censurâ et consulatibus dictum satis Annal. XI.

[5] *Egregiæ domûs.* Incertum tamen veterisne et nobilis, an novæ et sordidæ, teste Suetonio in Vitell. I.

[6] *Parens.* Sextilia. Vide Stemma Vitelliorum in not. et emend. ad Hist. I. 9.

[7] *Opportunâ morte.* De quâ Suetonius in Vitell. XIV. Vitellius *suspectus et in mortem matris fuit, quasi ægræ præberi cibum prohibuisset; vaticinante Cattâ muliere, cui velut oraculo acquiescebat, ita demum firmiter ac diutissimè imperaturum, si superstes parenti extitisset. Et alii tradunt: ipsam tædio præsentium et imminentium metu, venenum à filio impetrâsse, haud sanè difficulter.*

patu filii adsecuta, nisi luctum et bonam famam. Quintodecimo[1] Calendas Januarii auditâ defectione legionis cohortiumque, quæ se Narniæ dediderant,[2] pullo amictu[3] palatio degreditur, mœstâ circùm familiâ. Simul ferebatur lecticulâ parvulus filius, velut in funebrem pompam.[4] Voces populi blandæ et intempestivæ: miles minaci silentio.

68. Nec quisquam adeò rerum humanarum immemor, quem non commoveret illa facies, Romanum Principem, et generis humani paulo antè dominum, relictâ fortunæ suæ sede, per populum, per Urbem, exire de imperio. Nihil tale viderant, nihil audierant: repentina vis dictatorem Cæ-

[1] *Quintodecimo.* Die 18. Decembris.

[2] *Dediderant.* Supra cap. 63.

[3] *Pullo amictu.* Atro et lugubri amictu. Sic Juvenalis, Satyr. III. 213.

Horrida mater,
Pullati proceres.

Vetus Scholiastes, *pullati; id est, cum nigris vestibus lugentes.* Rem autem paulo fusiùs narrat Suetonius in Vitell. xv. Vitellius *ubique aut superatus, aut proditus, salutem sibi, et millies sestertiûm,* Angl. 833, 333*l.* 6*s.* 8*d.* *à Flavio Sabino Vespasiani fratre pepigit: statimque pro gradibus palatii apud frequentes milites cedere se imperio, quod invitus recepisset, professus, cunctis reclamantibus rem distulit: ac nocte interpositâ, primo diluculo sordidatus descendit ad Rostra: multisque cum lacrymis eadem illa verba, verùm è libello, testatus est. Rursus interpellante milite, ac populo et ne deficeret hortante, omnemque operam suam pollicente, animum resumsit. Sabinumque et reliquos Flavianos nihil jam metuentes, vi subitâ in Capitolium compulit, succensoque templo Jovis optimi maximi oppressit. Cùm et prælium, et incendium è Tiberianâ,* quæ erat in monte Palatino, *prospiceret domo inter epulas, non multo pòst pœnitens facti, et in alios culpam conferens, vocatâ concione, juravit, coegitque jurare et ceteros, nihil sibi antiquius quiete publicâ fore. Tunc solutum à latere pugionem, consuli primùm, deinde illo recusante, magistratibus, ac mox senatoribus singulis porrigens: nullo recipiente, quasi in æde Concordiæ positurus abscessit. Sed quibusdam acclamantibus, ipsum esse Concordiam, rediit: nec solùm retinere se ferrum adfirmavit, verùm etiam Concordiæ recipere cognomen.* Quæ, longiora licèt, descripsisse legisseque haud pigebit, ut Taciti narratio illustretur; et quibus in rebus consentiant dissentiantve ambo scriptores innotescat.

[4] *Velut in funebrem pompam.* Lecticâ efferebantur mortui. Vide Kirchmannum, de funeribus Roman. II. 9.

sarem oppresserat; occultæ Caium insidiæ:[1] nox et ignotum rus,[2] fugam Neronis absconderant: Piso et Galba tamquam in acie cecidere:[3] in suâ concione Vitellius, inter suos milites, prospectantibus etiam fœminis, pauca et præsenti mœstitiæ congruentia locutus:[4] "Cedere se pacis et "reipublicæ causâ: retinerent tantùm memoriam sui, fra- "tremque, et conjugem, et innoxiam liberorum ætatem "miserarentur." Simul filium protendens, modò singulis, modò universis commendans, postremò fletu præpediente, adsistenti consuli[5] (Cæcilius Simplex erat) exsolutum à latere pugionem, velut jus necis vitæque civium, reddebat. Aspernante consule, reclamantibus, qui in concione adstiterant, ut in æde Concordiæ[6] positurus insignia imperii, domumque fratris[7] petiturus, discessit. Major hìc clamor obsistentium penatibus privatis, "in palatium" vocantium: interclusum aliud iter, idque solum, quod in sacram viam[8] pergeret, patebat: tum consilii inops, in palatium rediit.

69. PRÆVENERAT rumor, "ejurari ab eo imperium:" scripseratque Flavius Sabinus cohortium tribunis, "ut

[1] *Insidiæ.* Vide Supplementum Annal. VIII. 68.

[2] *Ignotum rus.* Rus Phaontis, liberti. Vide Suppl. Ann. XVI. 84 et 86.

[3] *Cecidere.* Supra Hist. I. 40 et seq.

[4] *Locutus.* E rostris, in foro Romano, ut patet ex capite 70.

[5] *Consuli.* Consuli suffecto. De hujus anni consulibus vide not. et emend. ad Hist. I. 77.

[6] *In æde Concordiæ.* Hoc templum in clivo Capitolino, prope arcum Septimii Severi: absumtum incendiis Capitolinis, restitutum est, ut testantur superstites reliquiæ et inscriptio:

SENATVS. POPVLVSQVE.
ROMANVS
INCENDIO CONSVMPTVM
RESTITVIT

Ejus rudera vide apud Cl. Piranesi, *Antichità Romane*, vol. I. p. 23. et Tab. XXXII.

[7] *Domumque fratris.* Foro imminentem, vicinamque ædi Concordiæ, ut mox videbimus cap. 70.

[8] *Sacram viam.* Quæ ab æde Concordiæ et Capitolio ad palatium ducebat.

"militem cohiberent." Igitur tamquam omnis respublica in Vespasiani sinum cessisset, primores senatûs, et plerique equestris ordinis, omnisque miles Urbanus, et vigiles, domum Flavii Sabini complevere: illuc de studiis vulgi, et minis Germanicarum cohortium adfertur. Longiùs jam progressus erat, quàm ut regredi posset: et suo quisque metu, ne disjectos, eoque minùs validos, Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma impellebant. Sed quod in ejusmodi rebus accidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumsere. Circa lacum Fundani,[1] descendentibus, qui Sabinum comitabantur, armatis, occurrunt promtissimi. Modicum ibi prælium, improviso tumultu, sed prosperum Vitellianis fuit. Sabinus, re trepidâ, quod tutissimum è præsentibus, arcem Capitolii[2] insedit milite, et quibusdam senatorum equitumque; quorum nomina tradere haud promtum est, quoniam victore Vespasiano, multi id meritum erga partes simulavere. Subierunt obsidium etiam fœminæ; inter quas maximè insignis, Verulana Gracilia, neque liberos, neque propinquos, sed bellum secuta. Vitellianus miles, custodiâ socordi clausos circumdedit, eoque, concubiâ nocte, suos liberos[3] Sabinus, et Domitianum fratris filium, in Capitolium accivit, misso per neglecta ad Flavianos duces nuntio, qui "circumsideri ipsos, et, ni sub-"veniretur, arctas res" nuntiaret. Noctem adeò quietam egit, ut degredi sine noxâ potuerit: quippe miles Vitellii adversùs pericula ferox, laboribus et vigiliis parùm intentus erat: et hibernus imber repentè fusus, oculos auresque impediebat.

[1] *Circa lacum Fundani.* Lacum quidem Fundanum, nunc *Lago di Fundi, in Terra di Lavoro,* memorat Plinius, III. 5. sect. 9. At lacus Fundani, de quo nunc agitur, est omnino diversus: is enim fuit in ipsâ Urbe, et, ut videtur, in monte Quirinali, hodie *Monte Cavallo,* aut huic monti certè vicinus. Vide not. et emend. ad Hist. III. 69.

[2] *Arcem Capitolii.* Quæ et arx Romana dicitur. Annal. XI. 23.

[3] *Suos liberos.* Vide Stemma Vespasianorum in not. et emend. ad Hist. I. 46.

70. Luce primâ, Sabinus, antequàm invicem hostilia cœptarent, Cornelium Martialem, è primipilaribus,[1] ad Vitellium misit, "cum mandatis et questu, quòd pacta turbarentur. Simulationem prorsus et imaginem deponendi imperii fuisse, ad decipiendos tot inlustres viros. Cur enim è rostris fratris domum, imminentem foro, et inritandis hominum oculis, quàm Aventinum[2] et penates uxoris[3] petîsset? Ita privato, et omnem principatûs speciem vitanti, convenisse: contra, Vitellium in palatium, in ipsam imperii arcem regressum. Inde armatum agmen emissum; stratam innocentium cædibus celeberrimam Urbis partem: ne Capitolio quidem abstineri. Togatum nempe se, et unum è senatoribus, dum inter Vespasianum ac Vitellium præliis legionum, captivitatibus urbium, deditionibus cohortium judicatur. Jam, Hispaniis, Germaniisque, et Britanniâ, desciscentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide, donec ultro ad conditiones vocaretur. Pacem et concordiam victis utilia; victoribus tantùm pulchra esse. Si conventionis pœniteat, non se, quem perfidiâ deceperit, ferro peteret; non filium Vespasiani, vix puberem.[4] Quantum, occisis uno sene, et uno juvene, profici? iret obviam legionibus, de summâ rerum illic certaret: cetera secundùm eventum prælii cessura." Trepidus ad hæc Vitellius, pauca purgandi sui causâ respondit, culpam "in militem" conferens, "cujus nimio ardori imparem esse modestiam suam. Et monuit Martialem, "ut per secretam ædium partem occultè abiret, ne à militibus internuntius invisæ pacis interfice-

[1] *E primipilaribus.* E primis centurionibus. Vide dicta supra Annal. II. 11.

[2] *Quàm Aventinum.* Potiùs, quàm montem Aventinum, qui hodieque dicitur *Monte Aventino*, vel *Monte di Santa Sabina.*

[3] *Uxoris.* Galeriæ. Vide Stemma Vitelliorum in not. et emend. ad Hist. I. 9.

[4] *Vix puberem.* Domitianum, natum A. U. C. 804. die 9. Kalendas Novembres, seu 24. Octobris, Vespasiano *patre consule designato, inituroque mense insequenti honorem.* Sueton. in Domit. I.

"retur." Ipse neque jubendi, neque vetandi potens, non jam Imperator, sed tantùm belli causa erat.

71. Vix dum regresso in Capitolium Martiale, furens miles aderat, nullo duce; sibi quisque auctor: cito agmine, forum et imminentia foro templa[1] prætervecti, erigunt aciem[2] per adversum collem, usque ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant antiquitus porticus[3] in latere clivi, dextræ subeuntibus: in quarum tectum egressi, saxis tegulisque Vitellianos obruebant. Neque illis manus, nisi gladiis armatæ; et arcessere tormenta, aut missilia tela, longum videbatur. Faces in prominentem porticum[4] jecere; et sequebantur ignem: ambustasque Capitolii fores[5] penetrâssent, ni Sabinus revulsas undique statuas, decora majorum, in ipso aditu, vice muri, objecisset. Tum diversos Capitolii aditus invadunt, juxta lucum asyli,[6] et quà Tarpeia rupes[7] centum gradibus aditur. Improvisa utraque vis; propior

[1] *Foro templa.* Templa Fortunæ primigeniæ, Jovis Tonantis, Saturni, Concordiæ, foro Romano imminebant. Vide Cl. Piranesi, *Antichità Romane*, Vol. I. versùs finem. *Tavola del Monte Capitolino.*

[2] *Erigunt aciem.* Flaviani, forum prætervecti, per adversum collem Capitolinum aciem suam erigunt usque ad primas Capitolinæ arcis fores, ut Vitellianos ab accessu prohibeant. Inde Cl. Piranesi, loc. cit. optimè probat montem Capitolinum muris turribusque non fuisse vallatum, qualem eum exhibet Justus Rycquius, *de Capitolio Romano.*

[3] *Porticus.* Perperam Lipsius existimavit eas porticus fuisse templi Jovis Capitolini. Sunt prorsus diversæ. Illæ erant in latere clivi: hæ ipsi templo appositæ.

[4] *Prominentem porticum.* Unde Flaviani Vitellianos obruebant, Porticus illas exhibet Cl. Piranesi, loc. cit.

[5] *Capitolii fores.* Fores Capitolinæ arcis, in quâ erat templum Jovis Capitolini, prope rupem Tarpeiam.

[6] *Lucum Asyli.* Quem olim posuerat Romulus. Lucus ille fuit inter duas rupes montis Capitolini; in quarum unâ erat templum Jovis Capitolini: in alterâ, templa Jovis Feretrii et Martis Capitolini, in quorum ruderibus nunc stat ecclesia Sanctæ Mariæ *Ara-Cœli.* In locum luci et Asyli nunc adsurgit *Piazza del Campidoglio.*

[7] *Tarpeia rupes.* In Occidentali montis Capitolini parte, quâ ad Tiberim vergit, erat Tarpeia rupes, unde rei dejiciebantur. De eâ dictum supra Annal. VI. 19.

atque acrior per asylum[1] ingruebat: nec sisti poterant, scandentes per conjuncta ædificia; quæ, ut in multâ pace, in altum edita, solum Capitolii æquabant. Hìc ambigitur, "ignem tectis oppugnatores injecerint, an obsessi," quæ crebrior[2] fama est, "quò nitentes ac progressos depellerent." Inde lapsus ignis in porticus, appositas ædibus:[3] mox sustinentes fastigium aquilæ,[4] vetere ligno, traxerunt flammam, alueruntque. Sic Capitolium, clausis foribus, indefensum et indireptum,[5] conflagravit.

72. Id facinus post conditam Urbem luctuosissimum fœdissimumque populo Romano accidit: nullo externo hoste, propitiis, si per mores nostros liceret, Deis, sedem Jovis optimi, maximi, auspicatò à majoribus, pignus imperii,[6]

[1] *Per asylum.* Quà erat ascensus ad templum Jovis Capitolini.

[2] *Quæ crebrior.* Capitolium tamen à Vitellianis incensum tradunt Plinius, XXXIV. 7. Joseph. Bell. Jud. IV. 11. Dio, LXV. p. 742. At Plinius et Jósephus scripsere, imperante Vespasiano. Tacitus verò, sub Principe Trajano, cùm veritati, non adulationi, locus esset.

[3] *Appositas ædibus.* Appositas templo Jovis Capitolini, cujus frons triplici, latera duplici columnarum ordine erant instructa, teste Dionysio Halicarn. Libr. IV. cap. 61. Fortè *ædibus* dixit Tacitus, quòd sub eodem tecto et pinnaculo, communibusque lateribus tres continerentur ædes, Jovis nempe, Junonis et Minervæ, teste eodem Dionysio Halicarnass. loc. cit.

[4] *Aquilæ.* 'Αετὸς quoque aquilas illas dixere Græci. Fastigium, *the pediment*, fastigiique decora statuas signaque sustinebant aquilæ. Cur ligneæ fuerint docet Vitruvius, III. 2. *In aræostylis autem, nec lapideis, nec marmoreis epistyliis uti datur, sed imponendæ de materiâ trabes perpetuæ; et ipsarum ædium species sunt barycæ, barycephalæ, humiles, latæ; ornanturque signis fictilibus, aut æreis inauratis earum fastigia, Tuscanico more, utì est ad Circum maximum, Cereris, et Herculis Pompeiani, item Capitolii.* Porticus templi Jovis Capitolini, ejusque fastigium signis ornatum extat in Petiliæ familiæ aliisque nummis.

[5] *Indireptum.* Hæc omnia turbat Josephus, falsòque narrat, Vitellianos milites, occiso Sabino, donaria omnia diripuisse, templumque succendisse. Σαβῖνος ἀναχθεὶς ἐπὶ Οὐιτέλλιον ἀναιρεῖται, διαρπάσαντές τε οἱ στρατιῶται τὰ ἀναθήματα, τὸν ναὸν ἐμπιπρῶσι. Joseph. Bell. Jud. IV. 11. n. 4.

[6] *Pignus imperii.* Rem illustrat Florus, I. 7. Tarquinius Superbus *de manubiis captarum urbium templum erexit, quod cùm inaugurraretur, cedentibus ceteris Deis (mira res dictu) restitere Juventas et*

conditam, quam non Porsena deditâ Urbe,[1] neque Galli captâ,[2] temerare potuissent, furore Principum exscindi! Arserat et antè Capitolium civili bello,[3] sed fraude privatâ: nunc palam obsessum, palam incensum: quibus armorum causis? quo tantæ cladis pretio stetit? pro patriâ bellavimus? Voverat Tarquinius Priscus rex, bello Sabino;[4] jeceratque fundamenta,[5] spe magis futuræ magnitudinis, quàm quò modicæ adhuc populi Romani res sufficerent. Mox Servius Tullius, sociorum studio; deinde Tarquinius Superbus, captâ Suessâ Pometiâ,[6] hostium spoliis exstruxere.[7] Sed gloria operis, libertati reservata: pulsis regibus, Horatius

Terminus. Placuit vatibus contumacia numinum: siquidem firma omnia et æterna pollicebantur. Sed illud horrendum, quòd molientibus ædem, in fundamentis humanum repertum est caput. Nec dubitavere cuncti, monstrum pulcherrimum, imperii sedem, caputque terrarum promittere.

[1] *Deditâ Urbe.* Oratoriè magis, quàm historicè dictum. Porsena, Etruscorum rex, Janiculum quidem occupavit, ipsis Urbis faucibus incubuit, obsides accepit: at non dedita Urbs, ut patet ex Floro, I. 10. aliisque Latinis Græcisque Romanæ historiæ scriptoribus. Ipseque Tacitus Annal. XI. 24. ait: *Tuscis obsides dedimus.* Viribus tamen suis superbus Porsena leges Romanis constituit, unde Plinius, XXXIV. 14. *In fœdere, quod, expulsis regibus, populo Romano dedit Porsena, nominatim comprehensum invenimus, ne ferro nisi in agri cultu uterentur.*

[2] *Captâ.* De Urbe à Gallis captâ dictum supra Annal. XI. 23 et 24.

[3] *Civili bello.* Civili bello Syllano, quo A.U.C. 671. Scipione et Norbano consulibus, inter cetera civilis belli portenta, Capitolium, privatorum hominum fraude, incertâ causâ, conflagravit. Τό τε Καπιτώλιον ὑπὸ τῶν βασιλέων τετρακοσίοις πȣ πρόσθεν ἔτεσι γενόμενον ἐνεπρήσθη, καὶ τὴν αἰτίαν ȣ̓δεὶς ἐπενόει. Appian. Bell. Civil. Libr. I. p. 400.

[4] *Bello Sabino.* Bello, quod contra Sabinos gessit.

[5] *Jeceratque fundamenta.* Inde inchoatum à Tarquinio Prisco Capitolium dixit Antias apud Plinium, III. 5. Sect. 9. *Auctor est Antias, oppidum Latinorum Apiolas captum à L. Tarquinio rege, ex cujus prædâ Capitolium inchoaverit.* Apiolæ fuere in agro Pometino. Manent adhuc nominis vestigia in valle, quæ dicitur *Valle Apiole*, aut *Vallejapole*.

[6] *Suessâ Pometiâ.* Suessa Pometia, in agro Pometino periit. Cl. Corradinus, *Vetus Latium*, vol. II. p. 64 et seq. opinatur eam fuisse in loco, qui nunc dicitur *Mesa*; distantem à Româ per Appiam viam quadraginta novem circiter mille passibus.

[7] *Exstruxere.* Fabris ex Etruriâ accitis, ut observat Cl. Piranesi, *Magnificenza ed Architettura de Romani.* p. 28.

Pulvillus[1] iterum consul, dedicavit, eâ magnificentiâ,[2] quam immensæ posteà populi Romani opes ornarent potiùs, quàm augerent. Iisdem rursus vestigiis situm est, postquàm interjecto CCCCXXV. annorum spatio, L. Scipione, C. Norbano consulibus,[3] flagraverat. Curam victor Sulla suscepit, neque tamen dedicavit: hoc solum felicitati ejus negatum.[4] Lutatii Catuli[5] nomen, inter tanta Cæsarum opera,[6] usque ad Vitellium mansit. Ea tunc ædes cremabatur.

73. Sed plus pavoris obsessis, quàm obsessoribus intulit. Quippe Vitellianus miles, neque astu, neque constantiâ, inter dubia indigebat. Ex diverso trepidi milites, dux segnis, et veluti captus animi, non linguâ, non auribus competere:[7] neque alienis consiliis regi, neque sua expe-

[1] *Horatius Pulvillus.* P. Valerius Poblicola III. M. Horatius Pulvillus II. consules fuere A. U. C. 247. post exactos reges tertio.

[2] *Eâ magnificentiâ.* Quæ ut intelligatur, de Capitolio ejusque magnificentiâ dicetur in not. et emend. ad Hist. III. 72.

[3] *C. Norbano consulibus.* L. Cornelius Scipio Asiaticus et C. Junius Norbanus consulatum iniere A. U. C. 671. A. C. 82. quo anno conflagravit Capitolium. Unde patet librarios, qui descripsere, *interjecto* 415. *annorum spatio*, errâsse; et pro XV. omnino emendandum XXV. nam inter Horatium Pulvillum et C. Norbanum consules interjecti sunt anni 425. Quod Lipsio aliisque eruditis viris dudum observatum.

[4] *Felicitati ejus negatum.* Ut ipse fatebatur teste Plinio, VII. 43. *Unus hominum ad hoc ævi, felicis sibi cognomen asseruit L. Sylla— hoc tamen felicitati suæ defuisse confessus est, quòd Capitolium non dedicavisset.*

[5] *Lutatii Catuli.* Q. Lutatius Catulus consul fuit cum M. Æmilio Lepido, A.U.C. 676. A.C. 78.

[6] *Cæsarum opera.* Qui ornamenta Capitolio addidere. Sic Augustus gloriatur in marmore Ancyrano apud eruditum Chishull, *Antiquitates Asiaticæ*, p. 174. CAPITOLIVM. ET. POMPEIVM. THEATRVM. VTRVMQVE. OPVS. IMPENSA. GRANDI. REFECI. SINE VLLA. INSCRIPTIONE. NOMINIS. MEI. Nomen suum inscripsisse videtur Julius Cæsar. Indeque Martialis V. 10.

Sic veterem ingrati Pompeii quærimus umbram,
Et laudant Catuli Julia templa senes.

At minimè crediderim eum id fecisse, eraso Catuli nomine; sicque à senatu fuisse decretum. Quod prodidit Dio, XXXVII. p. 39. et XLIII. p. 220.

[7] *Competere.* Ita Sallustius, Fragm. I. 18. *Quasi formidine attonitus, neque animo, neque auribus, aut linguâ competere.*

dire: huc illuc clamoribus hostium circumagi: quæ jusserat vetare, quæ vetuerat jubere. Mox, quod in perditis rebus accidit, omnes præcipere, nemo exsequi: postremò, abjectis armis, fugam et fallendi artes circumspectabant. Inrumpunt Vitelliani, et cuncta sanguine, ferro, flammisque miscent. Pauci militarium virorum, inter quos maximè insignes, Cornelius Martialis, Æmilius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scæva, pugnam ausi, obtruncantur. Flavium Sabinum, inermem, neque fugam cœptantem, circumsistunt, et Quinctium Atticum, consulem,[1] umbrâ honoris et suâmet vanitate monstratum, quòd edicta in populum pro Vespasiano magnifica, probrosa adversùs Vitellium jecerat. Ceteri per varios casus elapsi; quidam servili habitu, alii fide clientium contecti, et inter sarcinas abditi. Fuere, qui, excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, ultro rogitantes respondentesve, audaciam pro latebrâ haberent.

74. Domitianus, primâ inruptione apud æditurum[2] occultatus, solertiâ liberti, lineo amictu turbæ sacricolarum[3] immixtus ignoratusque, apud Cornelium Primum, paternum clientem, juxta Velabrum,[4] delituit. Ac potiente rerum patre, disjecto æditui contubernio, modicum sacellum IOVI

[1] *Consulem.* Consulem suffectum. Vide not. et emend. ad Hist. I. 77. Non ad hunc Atticum, ut opinabatur Ryckius, sed fortè ad ejus filium pertinent epigrammata Martialis, VII. 31. et IX. 101.

[2] *Apud æditurum.* Æditurum templi Jovis Capitolini.

[3] *Sacricolarum.* Isiacorum, ut docet Suetonius in Domit. I. Domitianus *bello Vitelliano confugit in Capitolium, cum patruo Sabino, ac parte præsentium copiarum: sed irrumpentibus adversariis, et ardente templo, apud æditurum clam pernoctavit: ac manè Isiaci celatus habitu, interque sacrificulos vanæ superstitionis, cùm se trans Tiberim ad condiscipuli sui matrem comite uno contulisset, ita latuit, ut scrutantibus qui vestigia subsecuti erant, deprehendi non potuerit.*

[4] *Juxta Velabrum.* De Velabro dictum est supra Hist. I. 27. not. sup.

CONSERVATORI,[1] aramque posuit, casus suos in marmore expressam.[2] Mox imperium adeptus, IOVI CVSTODI[3] templum ingens, seque in sinu Dei sacravit. Sabinus et Atticus, onerati catenis, et ad Vitellium ducti, nequaquam infesto sermone vultuque excipiuntur, frementibus, qui jus cædis, et præmia navatæ operæ, petebant. Clamore à proximis orto, sordida pars plebis supplicium Sabini exposcit, minas adulationesque miscet. Stantem pro gradibus palatii Vitellium, et preces parantem, pervicere ut absisteret. Tum confossum conlaceratumque, et absciso capite truncum corpus Sabini in Gemonias[4] trahunt.

75. HIC exitus viri haud sanè spernendi. Quinque et triginta stipendia in republicâ fecerat, domi militiæque clarus. Innocentiam justitiamque ejus non argueres: sermonis nimius erat: id unum[5] septem annis, quibus Mœsiam; duodecim, quibus præfecturam Urbis obtinuit, calumniatus est rumor: in fine vitæ, alii segnem, multi moderatum, et civium sanguinis parcum credidere. Quod inter omnes

[1] *Sacellum Jovi Conservatori.* Inde in aversâ plurimorum Domitiani nummorum parte Jupiter stat, dextrâ fulmen, sinistrâ hastam tenens, cum epigraphe IOVI. CONSERVATORI. SC. id est, *Senatûs consulto.* Sacellum araque fuere in Capitolio inter Capitolini et Custodis Jovis templa. Duas aras, symmetriæ sanè causâ, in Ichnographiâ montis Capitolini posuit Cl. Piranesi, *Antichità Romane*, vol. I. versùs finem.

[2] *Expressam.* Sic Valerius Flaccus, I. 398.

Casusque tuos expressa, Phalere,
Arma geris.

Uterque Græcos imitatus. Vide not. et emend. ad Hist. III. 74.

[3] *Jovi Custodi.* Non ita frequentes, occurrunt tamen, Domitiani nummi, in quibus epigraphe IOVI. CVSTODI. SC. Jupiter sedens dextrâ Victoriolam, sinistrâ hastam tenet. Templum illud ingens fuit in Capitolio, ultra templum Jovis Capitolini, et gradibus Tarpeiæ rupis proximum.

[4] *In Gemonias.* Quas alii in XIII. Urbis regione, eâque parte Aventini montis, quæ vergit ad Tiberim, alii in ipso clivo Capitolino prope carcerem Mamertinum. Vide Donatum de Urbe Româ III. 13. et Cl. Piranesi, *Antichità Romane*, vol. I. vers. fin. in Ichnographiâ Capitolii.

[5] *Id unum.* Vir ille, vitæ integer, progeniem habuit Christianâ virtute et sanctitate conspicuam; ut diximus in not. et emend. ad Hist. I. 46.

constiterit, ante principatum Vespasiani, decus domûs penes Sabinum erat. Cædem ejus lætam fuisse Muciano accepimus. Ferebant plerique " etiam paci consultum, diremtâ " æmulatione inter duos, quorum alter se fratrem Impera- " toris, alter consortem imperii cogitaret." Sed Vitellius consulis [1] supplicium poscenti populo restitit, placatus, ac velut vicem reddens, quòd interrogantibus " quis Capitoli- " um incendisset," se reum Atticus obtulerat. Eâque confessione, sive aptum tempori mendacium fuit, invidiam crimenque agnovisse, et à partibus Vitellii [2] amolitus videbatur.

76. IISDEM diebus L. Vitellius, positis apud Feroniam [3] castris, excidio Tarracinæ imminebat; clausis illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi mœnia, neque periculum in aperto audebant. Præerat, ut supra memoravimus,[4] Julianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus, lasciviâ socordiâque gladiatorum magis, quàm ducum similes. Non vigilias agere, non intuta mœnium firmare, noctu dieque fluxi, et amœna littorum personantes,[5] in ministerium luxûs [6] dispersis militibus, de bello tantùm inter convivia loquebantur. Paucos ante dies discesserat Apinius Tiro; donisque ac pecuniis acerbè per municipia conquirendis, plus invidiæ quàm virium partibus addebat.

77. INTERIM ad L. Vitellium servus Verginii Capitonis perfugit, pollicitusque, " si præsidium acciperet, vacuam

[1] *Consulis.* Quinctii Attici.

[2] *A partibus Vitellii.* Tum enim in Flavianos, non in Vitellianos recidebat invidia.

[3] *Apud Feroniam.* Feronia, oppidum Latii, luco et cultu Deæ Feroniæ percelebre, periit. Haud procul distabat loco, qui nunc dicitur *Torre delle Mole*, prope Terracinam. De admirandâ Feroniæ religione vide Strabonem, v. p. 157. et Dionysium Halicarnass. II. p. 49. Feroniam, Deam esse libertatis testatur Varro, à Servio laudatus ad Æneid. VIII. 564. Alii quinque fuere in Italiâ Feroniæ luci, quos videre est apud Cl. Guascum, in Virgilianâ editione P. Ambrogi, vol. II. p. 34.

[4] *Memoravimus.* Supra cap. 57.

[5] *Personantes.* Cantibus et id genus ludicris personantes.

[6] *Ministerium luxûs.* Et gulæ.

"arcem furtim traditurum," multâ nocte cohortes expeditas, summis montium jugis, super caput hostium sistit: inde miles ad cædem magis, quàm ad pugnam decurrit: sternunt inermes, aut arma capientes, et quosdam somno excitos, cùm tenebris, pavore, sonitu tubarum, clamore hostili turbarentur. Pauci gladiatorum resistentes, neque inulti cecidere: ceteri ad naves ruebant, ubi cuncta pari formidine implicabantur, permixtis paganis,[1] quos nullo discrimine Vitelliani trucidabant. Sex liburnicæ[2] inter primum tumultum evasere, in queis præfectus classis Apollinaris: reliquæ in littore captæ, aut nimio ruentium onere pressas mare hausit. Julianus ad L. Vitellium perductus, et verberibus fœdatus, in ore ejus[3] jugulatur. Fuere, qui uxorem L. Vitellii Triariam[4] incesserent, tamquam "gladio "militari cincta, inter luctum cladesque expugnatæ Tarra-"cinæ, superbè sævèque egisset." Ipse lauream[5] gestæ prosperè rei ad fratrem misit: percunctatus, "statim "regredi se, an perdomandæ Campaniæ insistere juberet." Quod salutare non modò partibus Vespasiani, sed reipublicæ fuit: nam si recens victoriâ miles, et, super insitam pervicaciam, secundis ferox, Romam contendisset, haud parvâ mole certatum, nec sine exitio Urbis foret: quippe L. Vitellio, quamvis infami, inerat industria: nec virtutibus, ut boni, sed quomodò pessimus quisque, vitiis valebat.

78. Dum hæc in partibus Vitellii geruntur, digressus Narniâ Vespasiani exercitus, festos Saturni dies,[6] Ocriculi,[7]

[1] *Paganis.* Pagani dicebantur, qui non erant milites. Vide supra Hist. I. 53.

[2] *Liburnicæ.* De liburnicis dictum Annal. XVI. 14.

[3] *In ore ejus.* Sic vulgò Hebræi לפני. Pariter Seneca, de Benefic. VII. 19. *In ore parentum filios jugulat.*

[4] *Triariam.* Triaria, ultra fœminam ferox; ut dictum est supra Hist. II. 63.

[5] *Lauream.* Laureatas literas, rei prosperè gestæ nuntias: de hoc usu vide Supplementum Annal. VIII. 26.

[6] *Saturni dies.* Saturnalia XVI. Kal. Januarii, seu 17. Decembris, diebusque sequentibus celebrabantur.

[7] *Ocriculi.* Nunc *Otricoli, in the duchy of Spoleto.*

per otium, agitabat. Causa tam pravæ moræ, ut Mucianum opperirentur. Nec defuere, qui Antonium suspicionibus arguerent, tamquam "dolo cunctantem, post secretas "Vitellii epistolas, quibus consulatum, et nubilem filiam, "et dotales opes, pretium proditionis, offerebat." Alii, "ficta hæc, et in gratiam Muciani composita." Quidam, "omnium id ducum consilium fuisse, ostentare potiùs Urbi "bellum, quàm inferre: quandò validissimæ cohortes à "Vitellio descivissent, et abscissis omnibus præsidiis, cessu"rus imperio videbatur. Sed cuncta festinatione, deinde "ignaviâ Sabini corrupta: qui, sumtis temerè armis, "munitissimam Capitolii arcem, et ne magnis quidem exer"citibus expugnabilem, adversùs tris cohortes tueri nequi"visset." Haud facilè quis uni adsignaverit culpam, quæ omnium fuit: nam et Mucianus ambiguis epistolis victores morabatur; et Antonius præpostero obsequio, vel dum regerit invidiam, crimen meruit; ceterique duces, dum peractum bellum putant, finem ejus insignivere. Ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus præmissus, ut transversis itineribus per agrum Sabinum,[1] Salariâ viâ,[2] Urbem introiret, satis maturaverat: donec obsessi Capitolii fama cunctos simul exciret.

79. ANTONIUS per Flaminiam[3] ad Saxa rubra,[4] multo jam noctis, serum auxilium venit. Illic "interfectum Sabi"num, conflagrâsse Capitolium, tremere Urbem," mœsta omnia accepit: "plebem quoque et servitia pro Vitellio

[1] *Per agrum Sabinum.* De Sabinis jam dictum supra cap. 72.

[2] *Salariâ viâ.* Quæ incipiebat à portâ Collinâ, dictâ quoque Salariâ, hodieque *Porta Salara.* Via portaque ita dicta, *quoniam illâ salem in Sabinos portari convenerat,* Plin. XXXI. 7. Sect. 41.

[3] *Per Flaminiam.* Viam; de quâ dictum supra Annal. III. 9. et XIII. 47.

[4] *Saxa rubra.* Quæ tribus circiter millibus passuum Româ distabant. Cùm ex eo monte eruerentur saxa, ut via Flaminia repararetur, ibi inventum est sepulcrum Nasonum, cum veteribus picturis. Vide Ficoroni, *Roma Antica,* I. 28.

"armari," nuntiabatur. Et Petilio Ceriali equestre prælium adversum fuerat: namque incautum, et tamquam ad victos ruentem, Vitelliani, interjectus equiti pedes, excepere. Pugnatum haud procul Urbe, inter ædificia hortosque, et anfractus viarum; quæ gnara Vitellianis, incomperta hostibus, metum fecerant: neque omnis eques concors, adjunctis quibusdam, qui nuper apud Narniam[1] dediti, fortunam partium speculabantur: capitur præfectus alæ Tullius Flavianus: ceteri fœdâ fugâ consternantur, non ultra Fidenas[2] secutis victoribus.

80. Eo successu studia populi aucta: vulgus Urbanum arma cepit. Paucis scuta militaria: plures, raptis, quod cuique obvium, telis,[3] "signum pugnæ" exposcunt. Agit grates Vitellius, et "ad tuendam Urbem prorumpere" jubet. Mox vocato senatu, deliguntur legati ad exercitus, ut prætexto reipublicæ concordiam pacemque suaderent. Varia legatorum sors fuit. Qui Petilio Ceriali occurrerant, extremum discrimen adiere, aspernante milite conditiones pacis: vulneratur prætor Arulenus Rusticus:[4] auxit invidiam, super violatum legati prætorisque nomen, propria dignatio viri: palantur comites: occiditur proximus lictor,[5] dimovere turbam ausus; et, ni dato à duce præsidio defensi forent, sacrum etiam inter exteras gentes legatorum jus, ante

[1] *Apud Narniam dediti.* Ut vidimus supra cap. 63.

[2] *Fidenas.* Nunc *Castel Giubileo,* ad sextum ab Urbe lapidem.

[3] *Telis.* Sic Virgilius, Æneid. VII. 507.

Quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit.

[4] *Arulenus Rusticus.* Jam laudatus supra Annal. XVI. 26. laudandus infra Vit. Agric. II. quem Marcus Regulus, ejus virtuti infensus, flagitiosè appellabat *Stoicorum simiam—Vitellianâ cicatrice stigmosum,* nempe ob vulnus quod in hoc discrimine accepit. Plin. Epist. I. 5.

[5] *Proximus lictor.* Præcipuus lictorum, et incedenti magistratui proximus. Sic apud Livium, XXIV, 44. *Præter undecim fasces, equo prævectus senex, ut consul, animadvertere proximum lictorem jussit.* Sestius quoque *proximus lictor* memoratur à Cicerone, in Verrem, V, 54.

ipsa patriæ mœnia, civilis rabies usque in exitium temerâsset. Æquioribus animis accepti sunt, qui ad Antonium venerant, non quia modestior miles, sed duci plus auctoritatis.

81. MISCUERAT se legatis Musonius Rufus,[1] equestris ordinis, studium philosophiæ, et placita Stoicorum æmulatus, cœptabatque permixtus manipulis, "bona pacis ac belli "discrimina" disserens, armatos monere. Id plerisque ludibrio, pluribus tædio: nec deerant, qui propellerent proculcarentque, ni, admonitu modestissimi cujusque, et aliis minitantibus, omisisset intempestivam sapientiam. Obviæ fuere et virgines Vestales,[2] cum epistolis Vitellii, ad Antonium scriptis: "eximi supremo certamini unum "diem" postulabat: "si moram interjecissent, faciliùs "omnia conventura." Virgines cum honore dimissæ: Vitellio rescriptum, "Sabini cæde, et incendio Capitolii, "diremta belli commercia."[3]

82. TENTAVIT tamen Antonius vocatas ad concionem legiones mitigare, "ut, castris juxta pontem Milvium[4]

[1] *Musonius Rufus.* De quo philosopho dictum supra Annal. XIV. 59. et XV. 71.

[2] *Vestales.* Ita quoque Suetonius in Vitell. XVI. *Suasitque senatoribus, ut legatos cum virginibus Vestalibus mitterent, pacem, aut certè tempus ad consultandum petituros. Postridiè responsa opperienti, nuntiatum est per exploratorem, hostem appropinquare. Continuò igitur abstrusus gestatoriâ sellâ, duobus solis comitibus, pistore et coquo, Aventinum et paternam domum clam petiit, ut inde in Campaniam fugeret. Mox levi rumore, et incerto, tamquam pax impetrata esset referri se in palatium passus est: ubi cùm deserta omnia reperisset, dilabentibus etiam qui simul erant, zonâ se aureorum plenâ circumdedit: confugitque in cellulam janitoris, religato pro foribus cane, lectoque et culcitâ objectis.* Quæ legisse juvabit, ut, quæ narrat Tacitus, faciliùs intelligantur.

[3] *Belli commercia.* Hæc belli commercia dicimus *negociations.* Nec aliter Virgil. Æneid. x. 532.

Belli commercia Turnus
Sustulit ista prior, jam tum Pallante peremto.

[4] *Pontem Milvium.* Veteri ponti Milvio proximus est *Ponte Molle,* qui ab Urbe distat duobus circiter millibus passuum. Vide supra Annal. XII. 47.

"positis," posterâ die Urbem ingrederentur. Ratio cunctandi, ne asperatus prælio miles, non populo, non senatui, ne templis quidem, ac delubris Deorum consuleret. Sed omnem prolationem, ut inimicam victoriæ, suspectabant. Simul fulgentia per colles vexilla, quamquam imbellis populus sequeretur, speciem hostilis exercitûs fecerant. Tripartito agmine, pars ut adstiterat, Flaminiâ viâ;[1] pars juxta ripam Tiberis incessit; tertium agmen, per Salariam, Collinæ portæ[2] propinquabat. Plebs invectis equitibus fusa. Miles Vitellianus trinis et ipse præsidiis[3] occurrit. Prælia ante Urbem multa, et varia; sed Flavianis, consilio ducum præstantibus, sæpiùs prospera. Ii tantùm conflictati sunt, qui in partem sinistram Urbis ad Sallustianos hortos,[4] per angusta et lubrica viarum flexerant. Superstantes maceriis hortorum Vitelliani, ad serum usque diem, saxis pilisque subeuntes arcebant: donec ab equitibus, qui portâ Collinâ inruperant, circumvenirentur. Concurrêre et in campo Martio infestæ acies. Pro Flavianis fortuna, et parta totiens victoria: Vitelliani desperatione solâ ruebant; et quamquam pulsi, rursus in Urbe congregabantur.

83. Aderat pugnantibus spectator populus, utque in ludicro certamine, hos, rursus illos clamore et plausu fove-

[1] *Flaminiâ viâ.* Locus insignis, quo optimè usus est Cl. Piranesi, *Antichità Romane*, vol. I. p. 7. ut probaret viam Flaminiam initium non duxisse à portâ *del Popolo*, sed à portâ Pincianâ, quæ à Tiberi magis distabat, ut patet ex tripartito agmine, quod memorat Tacitus. Vide quoque supra Annal. XIII. 47.

[2] *Collinæ portæ.* Per Salariam viam propinquabat Collinæ portæ, nunc *porta Salara*.

[3] *Præsidiis.* Præsidia illa dicimus *corps, divisions*. Tribus autem in locis prope Urbem pugnatum fuisse, omnesque Vitellianos periisse tradit Josephus, in his narrandis minimè accuratus. Οἱ δὲ Οὐϊτελλίου, καὶ τριχῆ κατὰ τὴν πόλιν συμβαλόντες, ἀπώλοντο πάντες. Joseph. Bell. Jud. IV. 11.

[4] *Sallustianos hortos.* Nunc *Villa Belloni* et *Villa Verospi*. Vide adhuc supra Annal. XIII. 47. not. sup.

bat: quotiens pars altera inclinâsset, abditos in tabernis, aut, si quam in domum perfugerant, "erui jugularique" expostulantes, parte majore prædæ potiebantur. Nam milite ad sanguinem et cædes obverso, spolia in vulgus cedebant. Sæva ac deformis Urbe totâ facies: alibi prælia et vulnera; alibi balineæ popinæque: simul cruor et strues corporum; juxtà scorta, et scortis similes: quantum in luxurioso otio libidinum; quidquid in acerbissimâ captivitate scelerum: prorsus, ut eamdem civitatem et furere crederes, et lascivire. Conflixerant antè armati exercitus in Urbe, bis L. Sullâ, semel Cinnâ, victoribus:[1] nec tunc minùs crudelitatis: nunc inhumana securitas, et ne minimo quidem temporis, voluptates intermissæ: velut festis diebus[2] id quoque gaudium accederet, exsultabant, fruebantur; nullâ partium curâ, malis publicis læti.[3]

84. Plurimum molis in oppugnatione castrorum[4] fuit, quæ acerrimus quisque, ut novissimam spem, retinebant. Eò intentiùs victores, præcipuo veterum cohortium studio, cuncta validissimarum urbium excidiis reperta simul admovent, testudinem, tormenta, aggeres, facesque: "quidquid

[1] *Victoribus.* De his civilibus bellis Florus, III. 21. *Hoc deerat unum populi Romani malis, jam ut ipse intrà se parricidiale bellum domi stringeret; et in Urbe mediâ, ac foro, quasi arenâ, cives cum civibus suis, gladiatorio more concurrerent.*

[2] *Velut festis diebus.* Velut festis diebus Saturnalium id quoque pugnarum atque cædium gaudium accederet, exsultabant, novumque illud voluptatum genus fruebantur.

[3] *Malis publicis læti.* Faciem hanc Urbis lascivientis simul et furentis egregiâ arte, veritate plurimâ expressit Tacitus. Repertus tamen nuper ingeniosus scriptor, qui descriptionem illam incredibilem esse, Tacitumque ingenio nimis indulsisse contenderit: sanè paulo austerior, quique haud satis attenderit, conversis ad luxuriam imperiis, patriæ amore obliterato, flagrantibusque bellis civilibus, publica mala atque ipsas clades rideri.

[4] *Castrorum.* Prætoriorum. Vide Hist. 39. I. not. sup.

"tot præliis laboris ac periculi hausissent, opere illo "consummari" clamitantes. "Urbem senatui ac populo "Romano, templa Diis reddita: proprium esse militis decus "in castris, illam patriam, illos penates: ni statim recipi-"antur, noctem in armis agendam." Contra Vitelliani, quamquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore fœdare: suprema victis solatia amplectebantur. Multi semianimes, super turres et propugnacula mœnium, exspiravere. Convulsis portis, reliquus globus obtulit se victoribus: et cecidere omnes contrariis vulneribus, versi in hostem.[1] Ea cura etiam morientibus decori exitûs fuit.

85. VITELLIUS, captâ Urbe, per aversam palatii partem,[2] Aventinum, in domum uxoris,[3] sellulâ defertur; ut, si diem latebrâ vitavisset, Tarracinam ad cohortes fratremque perfugeret. Dein, mobilitate ingenii, et quæ natura pavoris est, cùm omnia metuenti præsentia maximè[4] displicerent, in palatium regreditur, vastum desertumque: dilapsis etiam infimis servitiorum, aut occursum ejus declinantibus. Terret solitudo, et tacentes loci:[5] tentat clausa: inhorrescit vacuis: fessusque misero errore, et pudendâ latebrâ[6] semet occul-

[1] *Contrariis vulneribus, versi in hostem.* Audacter factum, dictum eleganter. Vitellianus globus in victores irruit; contrariis vulneribus excipiuntur, et cadunt in hostem versi. Hæc decori exitûs gloria à viris fortiter morientibus quæsita.

[2] *Aversam palatii partem.* Benè quidem, *aversam.* Antica enim palatii pars erat viæ sacræ obversa.

[3] *Domum uxoris.* Ut supra cap. 70. De sellulâ, aut sellâ gestatoriâ vide cap. 81. not. sup.

[4] *Præsentia maximè.* Sic fermè Quintus Curtius, IV. 1. *Cùm primas spes fortuna destituit, futura præsentibus videntur esse potiora.*

[5] *Tacentes loci.* Nec aliter Virgilius, Æneid. II. 755.

Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.

[6] *Pudendâ latebrâ.* In cellulâ Janitoris. Vide supra cap. 81. not. sup. et Suetonium in Vitellio, XVII.

tans, ab Julio Placido, tribuno cohortis, protrahitur. Vinctæ ponè tergum manus: laniatâ veste, fœdum spectaculum, ducebatur, multis increpantibus, nullo inlacrymante: deformitas exitûs misericordiam abstulerat. Obvius è Germanicis militibus,[1] Vitellium infesto ictu, per iram, vel quò maturiùs ludibrio eximeret, an tribunum appetierit, in incerto fuit, aurem tribuni amputavit, ac statim confossus est. Vitellium, infestis mucronibus coactum, modò erigere os, et offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque rostra,[2] aut Galbæ occisi locum[3] contueri; postremò ad Gemonias,[4] ubi corpus Flavii Sabini jacuerat, propulere. Una vox non degeneris animi excepta, cùm tribuno insultanti, "se tamen Imperatorem ejus fuisse" respondit. Ac deinde ingestis vulneribus, concidit. Et vulgus eâdem pravitate insectabatur interfectum, quâ foverat viventem.

86. Pater illi L. Vitellius:[5] septimum et quinquagesimum[6] ætatis annum explebat: consulatum, sacerdotia, nomen locumque inter primores, nullâ suâ industriâ, sed

[1] *E Germanicis militibus.* Rem aliter narrat Dio, LXV. p. 743. Talem deformitatem animadvertit Germanus, nec tulit; sed misericordiâ motus: *Ego tibi, inquit, quam possum, opem feram. Itaque illum percussit, deinde sibi manus attulit.* Ἐγώ σοι, ἔφη, βοηθήσω, ὡς μόνος δύναμαι. καὶ ὁ μὲν ἐκεῖνόν τε ἔτρωσε, καὶ ἑαυτὸν ἔσφαξεν.

[2] *Rostra.* Ubi imperium ejuraverat. Supra cap. 68. not. sup.

[3] *Galbæ occisi locum.* Lacum Curtium, ut supra Hist. I. 41.

[4] *Ad Gemonias.* Sueton. in Vitell. XVII. *Tandem apud Gemonias minutissimis ictibus excarnificatus atque consectus est, et inde unco tractus in Tiberim.* De Gemoniis jam dictum supra cap. 74.

[5] *L. Vitellius.* Vide Stemma Vitelliorum in not. et emend. ad Hist. I. 9.

[6] *Septimum et quinquagesimum.* Sic Eutrop. et Victor in Epitome. Ita quoque Suetonius in Vitell. XVIII. *Periit cum fratre et filio, anno vitæ septimo et quinquagesimo.* At secum pugnat Suetonius; siquidem in Vitell. III. ait: *Aulas Vitellius, Lucii filius, Imperator natus est octavo Kalendas Octobris, vel, ut quidam, septimo Idus Septembris, Druso Cæsare, Norbano Flacco.* Cùm hi consules fuerint, ut constat ex Fastis, A. U. C. 768.

cuncta patris claritudine [1] adeptus. Principatum ei detulere, qui ipsum non noverant. Studia exercitûs rarò cuiquam, bonis artibus quæsita, perinde adfuere, quàm huic per ignaviam. Inerat tamen simplicitas ac liberalitas; quæ, ni adsit modus, in exitium vertuntur. Amicitias, dum magnitudine munerum, non constantiâ morum continere putat, meruit magis,[2] quàm habuit. Reipublicæ haud dubiè intererat, Vitellium vinci: sed imputare perfidiam [3] non possunt, qui Vitellium Vespasiano prodidere, cùm à Galbâ descivissent. Præcipiti in occasum die, ob pavorem

et interfectus sit Vitellius A. U. C. 822. periit anno vitæ quinto et quinquagesimo. Huic sententiæ suffragatur Dio, LXV. p. 743. cùm ait Vitellium *vixisse annos* LIV. *dies* 89. ζήσαντα μὲν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη καὶ πεντήκοντα, καὶ ἡμέρας ἐννέα καὶ ὀγδοήκοντα. Annos fœdè corrupit vel Victor in Cæsar. vel potiùs ejus librarius, cùm scripsit; *annos natus septuaginta et quinque ampliùs.* Interfectus est autem Vitellius die 21. Decembris.

[1] *Claritudine.* Fœdis quoque suis in Caium Caligulam, Claudium, et Neronem obsequiis; ut videre est apud Suetonium in Vitell. IV.

[2] *Meruit magis.* Illust. Huetius paulo firmior: *Rectiùs dixisset, habuit magis, quàm meruit. Nec enim meritus est amari; qui muneribus amicitias comparat.*

[3] *Imputare perfidiam.* Intererat Vitellium vinci, quia egregius Princeps fuit Vespasianus. Imputare tamen perfidiam non poterant, quod à Galbâ, bono Principe, descivissent. Obscura Galbæ, Othonis et Vitellii tempora nunc, ut opinor, satis sunt illustrata. Nihil ergò addiderim. Monuerim tantùm in Diariis Trevoltiensibus anni 1735. Augusto mense, part. II. p. 1585 et seq. optimam esse P. Tournemine dissertationem, quâ singularem et absurdam de Galbæ, Othonis et Vitellii triumviratu opinionem, in iisdem Diariis, Augusto mense, part. I. p. 1350 et seq. propositam, confutat. Vix tamen hæc refutatione indigent. Nunc verò, ne alia fraus subrepat, addiderim, licèt id eruditis omnibus sit compertum, nonnullos aureos argenteosque Othonis nummos haberi, aliquot etiam, rariores tamen, æreos reperiri, in Ægypto et Antiochiæ cusos. At nulli sinceri ejus nummi, ex ære, Romæ cusi, hactenus inventi sunt: circumferuntur adulterini, quos inter celebratissimus est, quem Magnus Etruriæ Dux olim emit 7000. *scudi*, ut vulgò loquuntur. In unâ falsi hujus nummi parte IMP. OTHO. CAES. AVG. P.M. COS. II. Caput Othonis laureatum. In alterâ parte: MATVRA CELERITAS. Imperator in suggestu, adstante hominum multitudine, pecuniam è sinu effundit. S. C.

magistratuum senatorumque, qui dilapsi ex Urbe, aut per domos clientium semet occultabant, vocari senatus non potuit. Domitianum, postquàm nihil hostile metuebatur, ad duces partium progressum, et *Cæsarem* consalutatum, miles frequens, utque erat in armis, in paternos penates deduxit.

HISTORIARUM

LIBER QUARTUS.

BREVIARIUM

LIBRI QUARTI.

1. VICTORES Flaviani in Urbe sæviunt. 2. L. Vitellius, licèt deditus, interficitur. 3. Compositâ Campaniâ, obsequium senatûs in Vespasianum. 4. Muciani, Antonii, ceterorumque belli ducum honores. Restituendi Capitolii consilia. Libertati consulit Helvidius Priscus. 5. Hujusce viri vita et mores. 6. Inter eum et Eprium Marcellum acre jurgium. 9. De impensis publicis dissensio. 10. Musonius Rufus in P. Celerem invehitur. 11. Mucianus, Urbem ingressus, cuncta in se trahit. Calpurnii Galeriani cædes. Servile Asiatici, liberti, supplicium. 12. Initia b lli Germanici, duce Claudio Civili. 14. Primi in arma ruunt Batavi et Canninefates. 15. Accitis Frisiis, occupata duarum cohortium hiberna. 16. Parta Civilis dolo de Romanis victoria.

17. Ejus famâ excitæ Germaniæ auxilia ultro offerunt. Civilis Galliarum societatem adfectat. 18. Hordeonii Flacci segnitia. Victi Romani in Vetera castra fugiunt. 19. Batavorum et Canninefatium cohortes, quæ in Urbem pergebant, corruptæ, Civili junguntur; et Bonnensi prælio Romanorum aciem perfringunt. 21. Suos tamen in verba Vespasiani adegit Civilis, ut hostilia velaret. 22. Statimque Vetera obsidet. 24. Hordeonius Flaccus, seditione conflictatus, summam rerum Voculæ permittit. Adfluunt Gallorum auxilia. 26. Herennius Gallus, in partem curarum Voculæ additus, re infeliciter gestâ, verberatur. Nova seditio. 28. Germani prædas è Gallis agunt. 29. Varia Germanos inter et Romanos certamina. 31. Auxilia Gallorum, nuntiato Cremonensi prælio, à Vitellio desciscunt. Dictum quoque ab Hordeonio Flacco Vespasiani sacramentum. 32. Tum Montanus ad Civilem mittitur, ut eum à bello retrahat. Ipse Montanum, paratum in res novas, ad bellum impellit. 33. Mox adversùs Voculam partem copiarum mittit. Prælia Germanis primò, dein Romanis prospera. 35. Vocula malè utitur victoriâ. 36. Civilis Geldubam capit. Inter Romanos discordia. Hordeonium Flaccum interficiunt. Eadem tempestas Voculam fermè perculit. 37. Mogontiacum

obsessum. Treveri nunc fidi, mox rebelles. 38. Interim in Urbe falsi ab Africâ pavores. 39. Domitianus prætor. Potentia Antonii Primi à Muciano infracta. 40. Restituuntur Galbæ honores. P. Celer, aliique famosi delationibus, damnati. 42. Aquilium Regulum, à Messalâ fratre defensum, premit Curtius Montanus. 43. Eprius quoque Marcellus ab Helvidio corripitur. 44. At ne longiùs abiret hæc cognitio, abolita priorum temporum memoria. In paucos et viles sævitum. 45. Senenses ob pulsatum senatorem puniti. Antonius Flamma lege repetundarum damnatus. 46. Prætorianorum seditio à Muciano composita. 47. Abrogati consulatus, quos Vitellius dederat. Funus censorium Flavio Sabino ductum. 48. L. Pisonis, Africæ proconsulis, cædes. 50. Œensium Leptitanorumque discordiæ: fusi Garamantes. 51. Oblata à Parthis auxilia non recepit Vespasianus. 52. Illum Domitiano infensum Titus mitigat. 53. Cura restituendi Capitolii in L. Vestinum collata. 54. Ob Vitellii necem, duplicatum in Germaniâ bellum: nec hostiles animos jam dissimulat Civilis. Treveri ac Lingones à Romanis deficiunt, Classico, Tutore et Julio Sabino ducibus. Nutant reliquæ Galliæ. Incerta ipsarum legionum fides. 59. Vocula occiditur; et pro Galliarum imperio juratum.

60. Legiones, in Veteribus castris obsessæ, eadem in verba adactæ. 61. Tum Civilis, voti compos, crinem ponit. Inde quoque major Veledæ auctoritas. 62. Captarum legionum mœstum silensque agmen. Alæ Picentinæ virtus. 63. Colonia Agrippinensis, Transrhenanis gentibus invisa, in summum discrimen adducitur. 66. Civilis Claudium Labeonem, resistere ausum, vincit: Bethasios Tungrosque in fidem recipit. 67. Lingones tamen à Sequanis fusi; victusque Julius Sabinus latet. 68. Tantis armorum motibus anxius Mucianus, cum Domitiano ad bellum accingitur. Legiones quatuor præmissæ: aliæ accitæ. 69. Galli deliberant; et plerique, æmulatione provinciarum deterriti, Romanam fidem retinent. 70. Nec Civili, Classico, ceterisque ducibus satis consilii ac concordiæ. 71. Intereà Petilius Cerialis Mogontiacum venit: Valentinum, hostium ducem, magnâ clade adficit. 72. Victæ antè legiones in castra Romana receptæ. 73. Cerialis Treveros ac Lingonas adloquitur et componit. 75. Atrox prælium, quo Germani, primùm victores, dein Cerialis constantiâ vicuntur. 79. Agrippinenses à Germanis desciscunt. 80. Mucianus filium Vitellii interfici jubet. Antonius Primus ad Vespasianum venit, nec pro spe suâ excipitur 81. Miracula Alexandriæ à Vespasiano edita.

82. Adit templum Serapidis. 83. Hujus Dei origo. 85. Valentinus, victus, nec degener, punitur. 86. Domitianus, cùm frustra Cerialem tentâsset, ut sibi exercitum imperiumque traderet, otium studiaque literarum simulat.

Hæc gesta, partim flagrantibus adhuc Vitellii et Vespasiani civilibus bellis, partim

A. U. C.	J. C.		
DCCCXXIII.	70.	Coss.	Flavio Vespasiano Aug. II, Tito Vespasiano Cæsare.

C. CORNELII
T A C I T I
HISTORIÆ.

LIBER QUARTUS.

A. U. C. 822. J. C. 69.

1. INTERFECTO Vitellio, bellum magis desierat, quàm pax cœperat. Armati per Urbem victores, implacabili odio, victos consectabantur: plenæ cædibus viæ, cruenta fora templaque, passim trucidatis, ut quemque fors abstulerat. Ac mox, augescente licentiâ, scrutari, ac protrahere abditos: si quem procerum habitu,[1] et juventâ conspexerant, obtruncare, nullo militum, aut populi discrimine. Quæ sævitia, recentibus odiis, sanguine explebatur; dein verterat in avaritiam: nihil usquam secretum aut clausum sinebant, "Vitellianos occultari" simulantes. Initium id perfringendarum domuum; vel si resisteretur, causa cædis: nec deerat egentissimus quisque ex plebe: et pessimi servi-

[1] *Procerum habitu.* Proceritate corporis, et ævi flore insignis Germanicus miles, Vitellio addictus. Plura vide infra in libro de Moribus Germ. IV.

tiorum prodere ultro dites dominos: alii ab amicis monstrabantur. Ubique lamenta, conclamationes, et fortuna captæ urbis: adeò ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa anteà petulantia desideraretur. Duces partium, accendendo civili bello acres, temperandæ victoriæ impares: quippe in turbas et discordias pessimo cuique plurima vis: pax et quies bonis artibus indigent.

2. Nomen sedemque Cæsaris, Domitianus acceperat; nondum ad curas intentus, sed stupris et adulteriis filium Principis agebat. Præfectura prætorii, penes Arrium Varum: summa potentiæ, in Primo Antonio: is pecuniam familiamque è Principis domo, quasi Cremonensem prædam, rapere: ceteri modestiâ, vel ignobilitate, ut in bello obscuri, ita præmiorum expertes. Civitas pavida, et servitio parata, "occupari redeuntem Tarracinâ L. Vitellium cum cohortibus, extinguique reliqua belli," postulabat. Præmissi Ariciam [1] equites: agmen legionum intrà Bovillas [2] stetit. Nec cunctatus est Vitellius, seque et cohortes arbitrio victoris permittere. Et miles infelicia arma, haud minùs irâ, quàm metu abjecit. Longus deditorum ordo, septus armatis, per Urbem incessit. Nemo supplici vultu, sed tristes et truces, et adversùm plausus ac lasciviam insultantis vulgi immobiles: paucos erumpere ausos, circumjecti pressere: [3] ceteri in custodiam conditi. Nihil quisquam locutus indignum, et, quamquam inter adversa, salva virtutis fama. Dein L. Vitellius interficitur, par vitiis fratris,[4] in principatu ejus vigilantior; nec perinde prosperis socius, quàm adversis abstractus.

[1] *Ariciam.* Nunc *the Riccia:* de quâ jam supra Hist. III. 36.

[2] *Bovillas.* Manent rudera, ubi nunc *l'Osteria delle Fratocchie.* Vide supra Annal. XV. 23.

[3] *Pressere.* Fortè *oppressere:* quo verbo sæpe usus est Tacitus: sicque placebat Faerno. Ita vertit Davanzati, *furono circondati e oppressi.*

[4] *Vitiis fratris.* Mallem *fratri.* Sic quoque volebat Faernus.

3. Iisdem diebus Lucilius Bassus,[1] cum expedito equite, ad componendam Campaniam mittitur: discordibus municipiorum animis, magis inter semet, quàm contumaciâ adversùs Principem. Viso milite, quies. Et minoribus coloniis impunitas: Capuæ,[2] legio tertia hiemandi causâ locatur, et domus inlustres adflictæ; cùm contra Tarracinenses nullâ ope juvarentur.[3] Tanto proclivius est injuriæ, quàm beneficio[4] vicem exsolvere: quia gratia oneri, ultio in quæstu habetur. Solatio fuit servus Verginii Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus,[5] patibulo adfixus, in iisdem anulis,[6] quos acceptos à Vitellio gestabat. At Romæ senatus cuncta Principibus solita[7] Vespasiano decernit, lætus et spei certus: quippe sumta per Gallias Hispaniasque civilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico, postquàm Ægyptum, Judæam, Syriamque, et omnes provincias exercitusque lustraverant, velut expiato terrarum orbe, cepisse finem videbantur. Addidere alacritatem Vespasiani literæ, tamquam manente bello scriptæ: ea, primâ specie, forma:[8] ceterùm ut Princeps loquebatur, civilia de se, et reipublicæ egregia: nec senatûs obsequium deerat. Ipsi "consulatus cum Tito filio, prætura Domitiano et consulare imperium[9]" decernuntur.

[1] *Lucilius Bassus.* De quo supra Hist. II. 100. et III. 12.

[2] *Capuæ.* Capua, Vitellio fida; ut vidimus supra Hist. III. 57.

[3] *Nullâ ope juvarentur.* Licèt ipsi Flavianas partes juvissent. Supra Hist. III. 76.

[4] *Quàm beneficio.* Æquè verè Seneca de Beneficiis, I. 1. *Cùm ita naturâ comparatum sit, ut altiùs injuriæ, quàm merita descendant, et illa citò defluant, has tenax memoria custodiat.*

[5] *Diximus.* Hist. III. 77.

[6] *In iisdem anulis.* Anulos, equestris dignitatis insignia, proditionis præmium, à Vitellio acceperat. De anulis vide Hist. I. 13.

[7] *Principibus solita.* Nomina Imperatoris, Cæsaris, Augusti, tribunicia potestas, &c.

[8] *Forma.* Ea literarum forma, primâ facie.

[9] *Consulare imperium.* Sueton. in Domitian. I. *Cæsar consalutatus, honorem præturæ Urbanæ cum consulari potestate suscepit titulo tenus: quam jurisdictionem ad collegam proximum transtulit.*

4. MISERAT et Mucianus epistolas ad senatum, quæ materiam sermonibus præbuere: "Si privatus esset, cur "publicè loqueretur?[1] potuisse eadem, paucos post dies,[2] "loco sententiæ dici:" ipsa quoque insectatio in Vitellium, sera,[3] et sine libertate. Id verò erga rempublicam superbum, erga Principem contumeliosum, quod "in manu suâ "fuisse imperium, donatumque Vespasiano" jactabat. Ceterùm invidia in occulto; adulatio in aperto erant: multo cum honore verborum, "Muciano triumphalia" de bello civili data. Sed "in Sarmatas[4] expeditio" fingebatur. Adduntur "Primo Antonio consularia, Cornelio Fusco et "Arrio Varo prætoria insignia."[5] Mox Deos respexere: "restitui" placuit "Capitolium." Eaque omnia Valerius Asiaticus, consul designatus, censuit. Ceteri, vultu manuque;[6] pauci, quibus conspicua dignitas, aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus adsentiebantur.

[1] *Publicè loqueretur.* Publicè loqui censebatur, qui ad senatum consulesve scribebat. Inde Cicero, Ep. xv. 1. *Quòd arbitrabar à M. Bibulo proconsule certiora de his rebus ad vos scribi posse, statuebam mihi non necesse esse publicè scribere ea, quæ de alterius provinciâ nuntiarentur.* Idem Ep. xv. 9. *Quæ mihi de Parthis nuntiata sunt, quia non putabam à me etiam nunc scribenda esse publicè, propterea ne pro familiaritate quidem nostrâ volui ad te scribere: ne cùm ad consulem scripsissem, publicè viderer scripsisse.*

[2] *Paucos post dies.* Potuisse eadem, paucos post dies, cùm Romam venisset, in senatu loco sententiæ dici.

[3] *Sera.* Benè Illustr. Huetius: *si, imperitante Vitellio, id fecisset Mucianus, poterat adscribi libertati. Nunc cùm, eo mortuo, id faciat, libertati tribui non potest.*

[4] *In Sarmatas.* Sanè Sarmatas Rhoxolanos, quos fortè rursus tumultuantes compescuerat Mucianus, cùm per Thraciam Mœsiamque iter faceret. De his jam dictum supra Hist. I. 79. et III. 24. Fingebatur autem hæc expeditio, quòd de victis civibus triumphalia dari non poterant. De triumphalibus ornamentis plura dicentur in Vitâ Agric. XL.

[5] *Prætoria insignia.* De consularibus prætoriisque insignibus vide supra Annal. XII. 21.

[6] *Manuque.* Quo de usu Seneca Ep. VIII. *Si hoc mecum, si hoc cum posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quàm cùm ad vadimonium advocatus descenderem, aut tabulis testamenti anulum imprimerem, aut in senatu candidato vocem et manum commodarem.*

Ubi ad Helvidium Priscum, prætorem designatum, ventum, promsit sententiam, ut honorificam in bonum Principem, ita falsa aberant, et studiis senatûs attollebatur. Isque præcipuus illi dies, magnæ offensæ initium, et magnæ gloriæ fuit.

5. Res poscere videtur, quia iterum in mentionem [1] incidimus viri sæpiùs memorandi, ut vitam studiaque ejus, et quali fortunâ sit usus, paucis repetam. Helvidius Priscus, regione Italiæ,[2] Tarracinæ municipio, Cluvio patre,[3] qui ordinem primipili [4] duxisset, ingenium inlustre altioribus studiis juvenis admodùm dedit: non, ut plerique, ut nomine magnifico segne otium velaret, sed quo firmior adversùs fortuita, rempublicam capesseret: doctores sapientiæ [5] secutus est, qui sola bona, quæ honesta, mala tantùm, quæ turpia: potentiam, nobilitatem, ceteraque extra animum, neque bonis, neque malis adnumerant. Quæstorius [6] adhuc, à Pæto Thraseâ gener delectus,[7] è moribus soceri nihil æquè ac libertatem hausit: civis, senator, maritus, gener, amicus, cunctis vitæ officiis æquabilis, opum contemtor, recti pervicax, constans adversùs metus.

[1] *Iterum in mentionem.* De Helvidio jam facta mentio supra Annal. XVI. 35.

[2] *Regione Italiæ.* Hæc insititia, et omittenda. Vide not. et emend. ad Hist. IV. 5.

[3] *Cluvio patre.* Cluvii filius, appellàri non potuit Helvidius Priscus, quin adoptatus fuerit ab Helvidio Prisco, unde in nomen et familiam transierit. Existimat Lipsius eum adoptatum fuisse ab Helvidio Prisco, legato legionis, de quo supra Annal. XII. 49. ejus avunculo. Utrum avunculus fuerit, nec ne, incertum. Præterea alii esse potuere Helvidii Prisci. Memoratur Annal. XIII. 28. Helvidius Priscus, tribunus plebis. Quis ergò adoptaverit, incompertum.

[4] *Ordinem primipili.* Qui primus centurio fuerat; vide Annal. XIII. 36.

[5] *Doctores sapientiæ.* Stoicos, quorum placita hìc egregiè Tacitus, Epictetus Enchiridii initio exposuere.

[6] *Quæstorius.* Summâ cum industriâ sub Nerone Achaiam quæstor administraverat, teste Scholiaste Juvenalis ad Satyr. v. 36.

[7] *Gener delectus.* Ut jam vidimus supra Annal. XVI. 28 et 35.

6. Erant, quibus appetentior famæ videretur; quandò etiam sapientibus cupido gloriæ novissima exuitur.[1] Ruinâ soceri, in exilium pulsus, ut, Galbæ principatu, rediit,[2] Marcellum Eprium delatorem Thraseæ[3] accusare adgreditur. Ea ultio, incertum major an justior, senatum in studia diduxerat. Nam si caderet Marcellus agmen reorum sternebatur. Primò minax certamen, et egregiis utriusque orationibus testatum. Mox, dubiâ voluntate Galbæ, multis senatorum deprecantibus, omisit Priscus; variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus, moderationem laudantium, aut constantiam requirentium. Ceterùm eo senatûs die, quo "de imperio Vespasiani" censebant,[4] placuerat "mitti "ad Principem legatos." Hinc inter Helvidium et Eprium acre jurgium. Priscus "eligi nominatim à magistratibus "juratis;"[5] Marcellus "urnam" postulabat,[6] quæ consulis designati sententia fuerat.

7. Sed Marcelli studium proprius rubor excitabat, ne, aliis electis, posthabitus crederetur. Paulatimque, per altercationem ad continuas et infestas orationes provecti sunt, quærente Helvidio, "quid ita Marcellus judicium magistra-"tuum pavesceret? esse illi pecuniam, et eloquentiam,

[1] *Novissima exuitur.* Egregiè dictum; et ex intimâ mentis humanæ naturâ repetitum.

[2] *Rediit.* Apolloniâ rediit, cùm Galba exules patriæ reddidit; ut dictum est supra Hist. II. 92. Vide et Supplementum Annal. XVI. 36. Quo autem libertatis studio vixerit, docet Scholiastes Juvenalis ad Satyr. V. 36. *Post interfectum Neronem restitutus à Galbâ, non aliter quàm libero civitatis statu egit.*

[3] *Delatorem Thraseæ.* Vide supra Annal. XVI. 22. 28 et seq.

[4] *De imperio Vespasiani censebant.* Cùm senatus cuncta Principibus solita Vespasiano decrevit, ut dictum est supra cap. 3. tunc factum est senatusconsultum, quæ lex regia vulgo dicitur: extat adhuc ære incisum in ædibus Capitolinis. Egregium istud antiquitatis monumentum vide in not. et emend. ad Hist. IV. 6.

[5] *Juratis.* Sic supra Annal. IV. 21. *Judicio jurati senatûs:* quod vide.

[6] *Urnam postulabat.* Urnam et sortes postulabat. Vide infra cap. 8.

"queis multos anteiret, ni memoriâ flagitiorum urgeretur. "Sorte et urnâ, mores non discerni: suffragia et existimationem senatûs reperta, ut in cujusque vitam famamque "penetrarent: pertinere ad utilitatem reipublicæ, pertinere "ad Vespasiani honorem, occurrere illi, quos innocentissimos senatus habeat, qui honestis sermonibus aures Imperatoris imbuant. Fuisse Vespasiano amicitiam cum "Thraseâ, Sorano, Sentio:[1] quorum accusatores, etiamsi "puniri non oporteat, ostentari non debere: hoc senatûs "judicio, velut admoneri Principem, quos probet, quos "reformidet: nullum majus boni imperii instrumentum, "quàm bonos amicos esse. Satis Marcello, quòd Neronem in exitium tot innocentium impulerit. Frueretur "præmiis et impunitate; Vespasianum melioribus relinqueret."

8. Marcellus, "non suam sententiam impugnari, sed "consulem designatum censuisse" dicebat, "secundùm "vetera exempla,[2] quæ sortem legationibus posuissent, ne "ambitioni aut inimicitiis locus foret. Nihil evenisse, cur "antiquitùs instituta exolescerent, aut Principis honor in "cujusquam contumeliam verteretur: sufficere omnes "obsequio: id magis vitandum, ne pervicaciâ quorumdam "inritaretur animus, novo principatu suspensus, et vultus "quoque ac sermones omnium circumspectans. Se meminisse temporum, quibus natus sit, quam civitatis formam "patres avique instituerint: ulteriora mirari, præsentia "sequi: bonos Imperatores voto expetere, qualescumque

[1] *Sentio.* Quis sit ille Sentius ignoratur. Fortè emendandum, *Senecâ.* Vide not. et emend. ad Hist. IV. 7.

[2] *Vetera exempla.* Talia quidem exempla occurrunt apud Ciceronem Epist. ad Atticum, I. 17. et Dionem, LIX. p. 657. Quàmque frequentes in senatu sortes Augustus fecerit, docet Suetonius in Aug. XXXV. At nonnunquam eligebantur legati, ut patet ex eodem Suetonio in Claud. VI. et Dione, loc. cit.

"tolerare. Non magis suâ oratione [1] Thraseam, quàm "judicio senatûs adflictum. Sævitiam Neronis, per hujus-"modi imagines [2] inlusisse: nec minùs sibi anxiam talem "amicitiam, quàm aliis exilium. Denique constantiâ, "fortitudine, Catonibus et Brutis æquaretur Helvidius: se "unum esse ex illo senatu, qui simul servierit. Suadere "etiam Prisco, ne supra Principem scanderet, ne Vespasi-"anum senem triumphalem, [3] juvenum liberorum patrem, "præceptis coerceret. Quomodò pessimis Imperatoribus "sine fine dominationem, ita quamvis egregiis modum "libertatis placere." Hæc magnis utrimque contentionibus jactata, diversis studiis accipiebantur. Vicit pars, quæ sortiri legatos malebat, etiam mediis patrum [4] adnitentibus retinere morem. Et splendidissimus quisque eodem inclinabat, metu invidiæ si ipsi eligerentur.

9. SECUTUM aliud certamen. Prætores ærarii (nam tum à prætoribus tractabatur ærarium [5]) "publicam pauperta-"tem" questi, "modum impensis" [6] postulaverant. Eam curam consul designatus, ob magnitudinem oneris, et remedii difficultatem, Principi reservabat. Helvidius, "arbitrio senatûs agendum" censuit. Cùm perrogarent sententias consules, Vulcatius Tertullinus, tribunus plebis, intercessit, "ne quid super tantâ re, Principe absente, "statueretur." Censuerat Helvidius ut, "Capitolium "publicè restitueretur, adjuvaret Vespasianus." Eam

[1] *Suâ oratione.* Quam vide Annal. XVI. 28.

[2] *Per hujusmodi imagines.* Per has judicii imagines; ut supra Annal. III. 17. *Biduum super hâc imagine cognitionis absumtum.*

[3] *Senem triumphalem.* Vide supra Hist. II. 77.

[4] *Mediis patrum.* Id est, neutram partem secutis, neque Helvidio, neque Marcello addictis; sicque accepere optimi interpretes Itali, Hispani, Angli et Galli. Nec intelligendum, ut quibusdam placet, de senatoribus mediis, id est, mediocris fortunæ.

[5] *Tractabatur ærarium.* De ærario, iisque, qui ærarium tractavere, dictum Annal. XIII. 29. et in not. et emend. ad hunc locum.

[6] *Impensis.* Publicis impensis, ut infra cap. 40.

sententiam modestissimus quisque silentio, deinde oblivio transmisit:[1] fuere, qui et meminissent.[2]

10. Tum invectus est Musonius Rufus[3] in "Publium "Celerem,[4] à quo Baream Soranum falso testimonio "circumventum" arguebat. Eâ cognitione renovari odia accusationum videbantur: sed vilis et nocens reus protegi non poterat. Quippe Sorani sancta memoria: Celer professus sapientiam,[5] dein testis in Baream, proditor, corruptorque amicitiæ, cujus se magistrum ferebat. Proximus dies, causæ destinatur. Nec tam Musonius aut Publius, quàm Priscus et Marcellus,[6] ceterique, motis ad ultionem animis, expectabantur.

11. Tali retum statu, cùm discordia inter patres, ira apud victos, nulla in victoribus auctoritas, non leges, non Princeps in civitate essent; Mucianus, Urbem ingressus, cuncta simul in se traxit: fracta Primi Antonii, Varique Arrii potentia, malè dissimulatâ in eos Muciani iracundiâ, quamvis vultu tegeretur. Sed civitas, rimandis offensis sagax, verterat se, transtuleratque. Ille unus ambiri,

[1] *Oblivio transmisit.* Oblivione transmisit. Neutris delectatur Tacitus. Sic aliàs usurpat *obsidium, occidium.* In plurali Horatius, II. Serm. VI. 62.

Ducere sollicitæ jucunda oblivia vitæ.

Infra idem Tacitus, cap. 31. *Aut levi murmure, et plerumque silentio transmittebant.*

[2] *Et meminissent.* Maximè ii, qui posteà Helvidium, ob nimium libertatis studium, reum majestatis fecere; ut dicetur infra.

[3] *Musonius Rufus.* De quo supra Annal. XV. 71

[4] *Publium Celerem.* Publium Egnatium Celerem, de quo supra Annal. XVI. 32. Ibique vide Juvenalis censuram. Adde veterem Juvenalis Scholiasten, in hæc verba, Satyr. I. 33.

Magni delator amici.

Alii dicunt philosophum Egnatium Celerem, Bareæ Sorani magistrum, qui ipsum apud Neronem detulit, et damnavit: et ipse posteà sub Vespasiano hoc, ipsum Musonio Rufo accusante, damnatus est.

[5] *Sapientiam.* Stoicam. At nemo nequior, quàm cùm optimæ disciplinæ corruptor.

[6] *Priscus et Marcellus.* Helvidius Priscus et Eprius Marcellus.

coli:[1] nec deerat ipse, stipatus armatis, domos, hortosque permutans, apparatu, incessu, excubiis, vim Principis amplecti, nomen remittere. Plurimum terroris intulit cædes Calpurnii Galeriani. Is fuit filius C. Pisonis,[2] nihil ausus: sed nomen insigne, et decora ipsi juventa, rumore vulgi celebrabantur: erantque in civitate adhuc turbidâ, et novis sermonibus lætâ, qui principatûs inanem ei famam circumdarent. Jussu Muciani, custodiâ militari cinctus, ne in ipsâ Urbe conspectior mors foret, ad quadragesimum ab Urbe lapidem,[3] viâ Appiâ, fuso per venas sanguine, extinguitur. Julius Priscus, prætoriarum, sub Vitellio, cohortium præfectus,[4] se ipse interfecit, pudore magis quàm necessitate. Alphenus Varus[5] ignaviæ infamiæque suæ superfuit. Asiaticus enim[6] libertus malam potentiam servili supplicio[7] expiavit.

12. Iisdem diebus, crebrescentem cladis Germanicæ famam, nequaquam mœsta civitas excipiebat: "cæsos "exercitus, capta legionum hiberna, descivisse Gallias," non ut mala loquebantur. Id bellum quibus causis ortum, quanto externarum sociarumque gentium motu flagraverit, altiùs expediam. Batavi, donec trans Rhenum agebant,

[1] *Ambiri, coli.* Et, teste Dione, LXVI. p. 745. ægrè ferebat, si minùs coleretur: ut nimius in ornandis iis, quorum vel levissimum officium erat expertus, ita adversùs ceteros acerbissimum exercebat odium.

[2] *C. Pisonis.* C. Calpurnii Pisonis, à Nerone interfecti; de quo supra Annal. XV. 48 et 59.

[3] *Quadragesimum ab Urbe lapidem.* Ubi villa et monumentum erat Calpurniorum. Multi adhuc ibi reperiuntur inscripti lapides, qui ad Calpurniæ gentis libertos pertinent, teste erudito Corradino, *Vetus Latium*, vol. II. p. 202. Villa erat viæ Appiæ contermina, haud procul à ponte Sanctæ Cæciliæ.

[4] *Præfectus.* Vide supra Hist. II. 92.

[5] *Alphenus Varus.* Prætorii quoque præfectus. Hist. III. 36.

[6] *Asiaticus enim.* Fortè *Asiaticus autem.* De hoc fœdo mancipio vide Hist. II. 57 et 95.

[7] *Servili supplicio.* Supra Annal. III. 50. et XV. 60.

pars Cattorum;[1] seditione domesticâ[2] pulsi, extrema Galliæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam, inter vada sitam,[3] occupavere, quam mare Oceanus[4] à fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit; nec opibus Romanis, societate validiorum, attriti, viros tantùm armaque[5] imperio ministrant: diu Germanicis bellis exerciti: mox aucta per Britanniam[6] gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto, nobilissimi popularium regebant. Erat et domi delectus eques, præcipuo nandi studio, arma equosque retinens,[7] integris turmis, Rhenum perrumpere.[8]

[1] *Pars Cattorum.* De quibus plura infra de Moribus German. XXIX et seq.

[2] *Seditione domesticâ.* Quonam tempore hæc seditio domestica, et migratio contigerint incompertum. Certè diu ante Julii Cæsaris tempora, ut observat Cl. Alting, *Notit. Germ. inf.* p. 14 et 15.

[3] *Inter vada sitam.* Unde eam, *palustrem humilemque insulam*, appellat Tacitus Hist. v. 23. De quâ jam dictum Annal. II. 6. Mutatis temporibus, mutata insulæ forma ac fortuna; auctaque semper gloria.

[4] *Mare Oceanus.* Malè libri editi *mare Oceanum.* Vide not. et emend. ad Hist. IV. 12.

[5] *Viros tantùm armaque.* Benè Otho Vænius: *Inter ceteros populi Romani socios principem facilè locum olim tenebant Batavi; quippe qui nec opibus Romanis, nec validiorum societate, ut ceteri, attererentur: sed fœdere cum Romanis inito, in sociorum numerum relati, à vectigalibus, servitio, omnique tributi nomine immunes, soli militum delectui, armorumque suppeditationi obnoxii erant.* Inde laudatus Otho Vænius, pictor, artis suæ famâ nobilis, et discipulo suo P. P. Rubens nobilissimus, materiam sumsit hoc *Batavorum cum Romanis bellum*, fusè à Tacito in Historiarum Libris IV et V. descriptum, tabulis triginta sex exprimendi, quas Antonius Tempesta ære incidit. Illas si inspexerint et cum Taciti narratione contulerint viri artium literarumque periti, artem quidem Othonis Vænii laudabunt, Tacitum verò summoperè suspicient, et quod multis aliis argumentis manifestum, atque ore omnium jam pervulgatum est, eum *maximum antiquitatis pictorem* prædicabunt. Væniani autem operis, pro suâ humanitate, et immensis, quibus in hoc præclarissimo artium genere exuberat, opibus, copiam nobis fecit Cl. Mariette; hâc in re, ut in aliis plurimis, de nostris studiis optimè meritus.

[6] *Per Britanniam.* Vide Hist. II. 27. et Vit. Agric. XVIII et XXXVI.

[7] *Arma equosque retinens.* Nempe patrio nandi usu, seque et arma et equos retinebant, ut videre est in Vit. Agric. XVIII. integrisque turmis Rhenum perrumpebant. Sic, Hadriano Principe, equites Batavi Istrum, *the Danube*, natatu transmisere, apud Dionem, LXIX. p. 792.

[8] *Perrumpere.* Suetus perrumpere.

13. JULIUS Paullus, et Claudius Civilis,[1] regiâ stirpe, multò ceteros anteibant. Paullum Fonteius Capito,[2] falso rebellionis crimine, interfecit. Injectæ Civili catenæ, missusque ad Neronem, et à Galbâ absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adiit,[3] flagitante supplicium ejus exercitu. Inde causæ irarum, spesque ex malis nostris. Sed Civilis, ultra quàm barbaris solitum, ingenio solers, et "Sertorium "se" aut "Hannibalem" ferens, simili oris dehonestamento,[4] ne ut hosti obviam iretur, si à populo Romano palam descivisset, Vespasiani amicitiam, studiumque partium prætendit; missis sanè ad eum Primi Antonii literis, quibus "avertere accita Vitellio auxilia, et tumultûs Germanici "specie, retentare legiones" jubebatur. Eadem Hordeonius Flaccus[5] præsens monuerat, inclinato in Vespasianum animo, et reipublicæ curâ, cui excidium adventabat, si redintegratum bellum, et tot armatorum millia Italiam inrupissent.

14. IGITUR Civilis, desciscendi certus, occultato interim altiore consilio, cetera ex eventu judicaturus, novare res hoc modo cœpit. Jussu Vitellii, Batavorum juventus ad delectum vocabatur; quem, suâpte naturâ gravem, onerabant ministri avaritiâ ac luxu, senes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent: rursus impubes, sed formâ conspicui (et est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur. Hinc invidia: et compositæ seditionis auctores perpulere, ut delectum abnuerent. Civilis primores

[1] *Claudius Civilis.* Julius Paullus et Claudius Civilis, fratres; ut videbimus infra cap. 32. Civilis autem appellatus est Julius Civilis supra Hist. I. 59. Fortè quòd Julius Claudius Civilis diceretur: hìc verò omittitur Julius, quia jam nominatus Julius Paullus.

[2] *Fonteius Capito.* Germaniæ inferioris legatus; de quo supra Hist. I. 7.

[3] *Adiit.* Hist. II. 59.

[4] *Dehonestamento.* Captus uno oculo. De Hannibale vide Livium, XXII. 2. de Sertorio Plutarchum in Sertor. p. 569.

[5] *Hordeonius Flaccus.* Germaniæ superioris rector. Hist. I. 9.

gentis, et promtissimos vulgi, specie epularum,[1] sacrum in nemus[2] vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, à laude gloriâque gentis orsus, injurias et raptus, et cetera servitii mala enumerat. "Neque enim societatem,[3] ut olim, "sed tamquam mancipia haberi. Quandò legatum,[4] gravi "quidem comitatu, et superbo cum imperio, venire? tradi "se præfectis centurionibusque: quos ubi spoliis et sangui-"ne expleverint, mutari; exquirique novos sinus,[5] et varia "prædandi vocabula. Instare delectum, quo liberi à paren-"tibus, fratres à fratribus, velut supremùm dividantur. "Numquam magis adflictam rem Romanam; nec aliud in "hibernis, quàm prædam et senes: attollerent tantùm "oculos, et inania legionum[6] nomina ne pavescerent: esse "sibi robur peditum equitumque; consanguineos Germa-"nos; Gallias idem cupientes: ne Romanis quidem ingra-"tum id bellum, cujus ambiguam fortunam Vespasiano "imputaturos:[7] victoriæ rationem non reddi."

15. Magno cum assensu auditus, barbaro ritu, et patriis

[1] *Specie epularum.* Et inter epulas de bello consultare soliti erant barbari. Vide infra de Moribus German. XXII.

[2] *Sacrum in nemus.* Inter Mosam et Rhenum, ad Duodecimum, nunc *Dooden-Werd*, fuisse nemus illud sacrum Deæ Levæ, ibique adhuc esse vicum *Lewen*, existimat Cl. Alting, *Notitia Germaniæ inferioris antiquæ*, p. 103. et Tab. IV. De his nemoribus dicetur adhuc infra de Moribus German. IX.

[3] *Neque enim societatem.* Neque enim socios, ut olim, sed servos haberi. Mallet Illustr. Huetius, *neque enim in societatem:* ac quidem meritò. Evanuisse videtur præpositio ob superiorem particulam *enim*.

[4] *Quandò legatum.* Notam interrogandi rectè apposuit Lipsius; sicque interpretatur: En, usque eò viles Romanis sumus, ut non legati, aut prætores saltem nos diripiant (id est, honestiorum manibus pereamus) sed latrunculi aliquot minuti, præfecti et centuriones? Aliter Cl. Ernestus. Vide not. et emend. ad Hist. IV. 14.

[5] *Novos sinus.* Quibus Batavorum opes erant abditæ. Vide supra Hist. II. 92.

[6] *Inania legionum.* Infrequentium invalidarumque legionum inania erant nomina.

[7] *Imputaturos.* Benè Illustr. Huetius: *Si, Batavis rebellantibus, res malè succedat, ita excusabunt apud Vespasianum, quòd Vitellianarum partium reliquias abolere tentaverint; sin vincant, quis victores ad reddendam rationem cogere possit?*

exsecrationibus,[1] universos adigit. Missi ad Canninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ[2] colit, origine, linguâ,[3] virtute, par Batavis: numero superantur. Mox occultis nuntiis, pellexit Britannica auxilia, Batavorum cohortes, missas in Germaniam, ut supra retulimus,[4] ac tum Mogontiaci[5] agentes. Erat in Canninefatibus stolidæ audaciæ Brinno, claritate natalium insigni: pater ejus multa hostilia ausus, Caianarum expeditionum[6] ludibrium impunè spreverat. Igitur ipso rebellis familiæ omine placuit, impositusque scuto, more gentis,[7] et sustinentium humeris vibratus, dux deligitur. Statimque accitis Frisiis[8] (transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna,[9] proxima occupatu, Oceano inrumpit. Nec præviderant impetum hostium milites; nec, si prævidissent, satis virium ad arcendum erat. Capta igitur et direpta castra: dein vagos, et pacis modò effusos lixas,[10] negotiatoresque Romanos, invadunt. Simul excidiis castellorum imminebant; quæ à præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa vexillaque, et quod militum, in superiorem insulæ partem[11] congre-

[1] *Patriis exsecrationibus.* Gentili suâ religione, ut dictum supra de Britannis, Annal. XII. 34.

[2] *Partem insulæ.* Occidentalem partem insulæ, et Oceano proximam. Plinius, IV. 15. *nobilissima Batavorum insula et Cannenufatum.* Ibi nunc *the Hague*, *Rotterdam*, &c. Canninefatum autem memoriam extare in vico *Kenneburg*, qui in Sancti Willebrordi testamento memoratur, observat eruditus Bucherius, *Belgium Romanum*, p. 183.

[3] *Linguâ.* Origine et linguâ Cattorum, ut supra cap. 12.

[4] *Supra retulimus.* Hist. II. 69. et fortè hìc emendandum, *remissas in Germaniam.*

[5] *Mogontiaci.* Nunc *Mentz.*

[6] *Caianarum expeditionum.* Quas Caius Caligula adversùs Germanos susceperat. Vide Supplementum Annal. VIII. 38.

[7] *More gentis.* Quo posteà more reges Franci, aliique multi, ut omnibus compertum, delecti. Vide infra de Moribus Germanorum, VIII.

[8] *Frisiis.* Frisii maritima incolebant inter Rheni et Amisiæ, *the Ems*, ostia.

[9] *Cohortium hiberna.* Creditur hiberna illa fuisse, loco, qui nunc dicitur *the castle of Britten*, ad Rheni ostium. At in Oceano delitescunt. Vide Cl. Sellium, *Histoire Générale des Provinces Unies*, vol. I. p. 16. vol. II. p. 62.

[10] *Lixas.* De lixis dictum supra Hist. I. 49.

[11] *In superiorem insulæ partem.* Ea est superior insulæ pars, quæ nunc dicitur *Betuwe*, aut *Betaw.*

gantur, duce Aquilio, primipilari,[1] nomen magis exercitûs, quàm robur. Quippe viribus cohortium abductis, Vitellius, è proximis Nerviorum[2] Germanorumque[3] pagis, segnem numerum armis oneraverat.

16. Civilis dolo grassandum ratus, incusavit ultro præfectos, "quòd castella deseruissent. Se cum cohorte, "cui præerat, Canninefatem tumultum compressurum: "illi sua quisque hiberna repeterent." Subesse fraudem consilio, et dispersas cohortes faciliùs opprimi, nec Brinnonem ducem ejus belli, sed Civilem esse, patuit: erumpentibus paulatim indiciis, quæ Germani, læta bello gens, non diu occultaverant. Ubi insidiæ parùm cessere, ad vim transgressus, Canninefates, Frisios, Batavos propriis cuneis[4] componit: directa ex diverso acies,[5] haud procul à flumine Rheno, et obversis in hostem navibus, quas, incensis castellis, illuc appulerant: nec diu certato, Tungrorum[6] cohors signa ad Civilem transtulit: perculsique milites improvisâ proditione, à sociis hostibusque cædebantur. Eadem etiam navibus perfidia. Pars remigum è Batavis, tamquam imperitiâ, officia nautarum propugnatorumque impediebant: mox contra tendere, et puppes hostili ripæ objicere: ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentes, trucidant, donec universa quatuor et viginti navium classis, transfugeret, aut caperetur.

17. Clara ea victoria in præsens, in posterum usui: armaque et naves, quibus indigebant, adepti, magnâ per

[1] *Primipilari.* Primo centurione.

[2] *Nerviorum.* Nunc *Hainault.*

[3] *Germanorumque.* Tungrorum aliorumque Germanorum populorum, qui è Germaniâ in has oras transierant.

[4] *Cuneis.* De his cuneis fronte angustioribus, deinde latioribus vide infra in Moribus German. VI.

[5] *Acies.* Acies, ut videtur, occurrêre prope locum, qui nunc dicitur *Kuilenburg, in the isle of Betuwe.*

[6] *Tungrorum.* Quorum nomen adhuc manet in oppido *Tongres.*

Germanias Galliasque famâ, "libertatis auctores" celebrabantur. Germaniæ[1] statim misere legatos, auxilia offerentes. Galliarum societatem Civilis arte donisque adfectabat, captos cohortium præfectos suas in civitates[2] remittendo: cohortibus, abire, an manere mallent, datâ potestate: manentibus, honorata militia; digredientibus, spolia Romanorum offerebantur. Simul, secretis sermonibus, admonebat "malorum, quæ tot annis perpessi, miseram "servitutem falsò pacem vocarent. Batavos, quamquam "tributorum expertes, arma contra communes dominos "cepisse: primâ acie, fusum victumque Romanum: quid, "si Galliæ jugum exuant? quantum in Italiâ reliquum? "provinciarum sanguine provincias vinci: ne Vindicis "aciem[3] cogitarent: Batavo equite, protritos Æduos "Arvernosque: fuisse inter Verginii auxilia Belgas:[4] verè"que reputantibus, Galliam suismet viribus concidisse. "Nunc easdem omnium partes, addito, si quid militaris "disciplinæ in castris Romanorum viguerit: esse secum "veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones procu"buerint.[5] Servirent Syria Asiaque, et suetus regibus "Oriens: multos adhuc in Galliâ vivere, ante tributa[6] "genitos. Nuper certè, cæso Quinctilio Varo,[7] pulsam è "Germaniâ servitutem. Nec Vitellium Principem, sed

[1] *Germaniæ.* Inferior et superior Germania.

[2] *Suas in civitates.* In Galliarum civitates.

[3] *Vindicis aciem.* Vide Suppl. Annal. XVI. 78.

[4] *Belgas. A Scalde, (the Scheldt,) ad Sequanam, (the Seine,)* erat *Belgica.* Plin. IV. 17.

[5] *Procubuerint.* Supra Hist. II. 43 et 66.

[6] *Ante tributa.* Hæc ne intelligas de tributis quæ Julius Cæsar fermè ante 120. annos imposuerat. Nec tam vitales tunc Galli, ut rectè monet Lipsius. Verùm accipe de tributis, quæ Augustus Tiberiusque, actis Galliarum censibus, præscripserant. Primum censum egit Augustus, septimo suo consulatu A.U.C. 727. teste Dione, LIII. p. 512. Alii fuere census, A.U.C. 767 et 769. Tacit. Annal. I. 31 et 33. II. 6. Verè ergò dici potuit, *multos adhuc in Galliâ vivere, ante tributa genitos.*

[7] *Quinctilio Varo.* De Varianâ clade dictum Annal. I. 10. et aliàs sæpe.

"Cæsarem Augustum bello provocatum. Libertatem naturâ, etiam mutis animalibus, datam. Virtutem proprium hominum bonum. Deos fortioribus adesse. Proinde arriperent vacui, occupatos; integri, fessos: dum alii Vespasianum, alii Vitellium foveant, patere locum adversùs utrumque."

18. Sic in Gallias Germaniasque intentus, si destinata provenissent, validissimarum ditissimarumque nationum regno imminebat. At Flaccus Hordeonius primos Civilis conatus per dissimulationem aluit. Ubi "expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insulâ Romanum nomen," trepidi nuntii adferebant; Mummium Lupercum, legatum (is duarum legionum hibernis præerat[1]) "egredi adversùs hostem" jubet. Lupercus legionarios è præsentibus, Ubios è proximis, Treverorum equites haud longè agentes, raptim transmisit, additâ Batavorum alâ, quæ jam pridem corrupta, fidem simulabat, ut, proditis in ipsâ acie Romanis, majore pretio fugeret. Civilis, captarum cohortium signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos, et hostes memoriâ cladis terrerentur; matrem suam sororesque, simul omnium conjuges parvosque liberos, consistere à tergo jubet; hortamenta victoriæ, vel pulsis pudorem. Ut virorum cantu, fœminarum ululatu, sonuit acies: nequaquam par à legionibus, cohortibusque redditur clamor. Nudaverat sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens, statimque in nos versa: sed legionarius miles, quamquam rebus trepidis, arma ordinesque retinebat. Ubiorum Treverorumque auxilia, fœdâ fugâ dispersa, totis campis palantur. Illuc

[1] *Hibernis præerat.* Hiberna illa erant Vetera castra, nunc *Santen*, ut mox dicetur, duabus legionibus sita. Vide infra cap. 22. Mummius Lupercus erat legionis legatus, sed hibernis, in quibus duæ legiones erant, præerat; fortè, quòd senior: utì explicat Ryckius. Nulla ergò difficultas, quam fingit eruditus Savilius. Duæ autem illæ legiones erant quinta et quintadecima, quæ memorantur infra cap. 35.

incubuere Germani. Et fuit interim effugium legionibus in castra, quibus *Veterum*[1] nomen est. Præfectus alæ Batavorum, Claudius Labeo, oppidano certamine[2] æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel si retineretur, semina discordiæ præberet, in Frisios avehitur.

19. Iisdem diebus, Batavorum et Canninefatium cohortes, cùm jussu Vitellii in Urbem pergerent,[3] missus à Civile nuntius adsequitur. Intumuere statim superbiâ ferociâque, et "pretium itineris,[4] donativum, duplex stipendium, "augeri equitum numerum," promissa sanè à Vitellio, postulabant; non, ut adsequerentur, sed causam seditioni. Et Flaccus multa concedendo, nihil aliud effecerat, quàm ut acriùs exposcerent, quæ sciebant negaturum. Spreto Flacco, inferiorem Germaniam petivere, ut Civili jungerentur. Hordeonius, adhibitis tribunis centurionibusque, consultavit, "num obsequium abnuentes vi coerceret." Mox, insitâ ignaviâ, et trepidis ministris, quos ambiguus auxiliorum animus, et subito delectu suppletæ legiones angebant, statuit continere intrà castra militem. Dein pœnitentiâ, et arguentibus ipsis, qui suaserant, tamquam secuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis primæ legato, qui Bonnam[5] obtinebat, ut "arceret transitu Batavos: se cum exercitu tergis "eorum hæsurum." Et opprimi poterant, si hinc Hordeonius, inde Gallus, motis utrimque copiis, medios clausissent.

[1] *Veterum.* Vetera, seu Vetera Castra, nunc *Santen, in the Duchy of Cleves;* ut jam dictum Annal. I. 45.

[2] *Oppidano certamine.* Eodem oppido oriundi Civilis et Labeo; unde, utì adsolet, certamen.

[3] *In Urbem pergerent.* Mogontiaco in Urbem pergebant, ut dictum est supra cap. 15. Hæc verò si attentè perpenderis, et cum dictis Hist. II. 69. contuleris, tempus ordinemque belli Batavici habere in promtu est. Major verò difficultas in numero locisque legionum, quibus confectum hoc bellum. Quâ ne detinearis, vide not. et emend. ad Hist. II. 6. ubi dictum satis de legionibus, earumque locis.

[4] *Pretium itineris.* Viaticum; ut supra Hist. I. 57. De donativo, dictum est Hist. II. 94. de duplici stipendio, Annal. I. 17.

[5] *Qui Bonnam.* Hodieque *Bonn.*

Flaccus omisit inceptum, aliisque literis Gallum monuit, ne terreret abeuntes. Unde suspicio, sponte legatorum excitari bellum: cunctaque quæ acciderant, aut metuebantur, non inertiâ militis, neque hostium vi, sed fraude ducum evenire.

20. Batavi, cùm castris Bonnensibus propinquarent, præmisere qui Herennio Gallo mandata cohortium exponeret. "Nullum sibi bellum adversùs Romanos, pro quibus "totiens bellâssent. Longâ atque inritâ militiâ fessis, "patriæ atque otii cupidinem esse. Si nemo obsisteret, "innoxium iter fore: sin arma occurrant, ferro viam "inventuros." Cunctantem legatum milites perpulerant, "fortunam prælii experiretur." Tria millia [1] legionariorum, et tumultuariæ Belgarum cohortes, simul paganorum [2] lixarumque ignava, sed procax ante periculum manus, omnibus portis erumpunt, ut Batavos numero impares circumfundant. Illi, veteres militiæ, in cuneos congregantur, densi undique, et frontem tergaque ac latus tuti. Sic tenuem nostrorum aciem perfringunt. Cedentibus Belgis, pellitur legio, et vallum portasque trepidi petebant. Ibi plurimum cladis: cumulatæ corporibus fossæ: nec cæde tantùm et vulneribus, sed ruinâ, et suis plerique telis interiere. Victores, coloniâ Agrippinensium [3] vitatâ, nihil cetero in itinere hostile ausi, Bonnense prælium excusabant: tamquam petitâ pace, postquàm negabatur, sibimet ipsi consuluissent.

21. Civilis, adventu veteranarum cohortium, justi jam exercitûs ductor, sed consilii ambiguus, et vim Romanam

[1] *Tria millia.* Has legiones adeò imminuerat Vitellius, ut dimidia, aut vix dimidia legionum pars essent.

[2] *Paganorum.* Eorum, qui non militabant.

[3] *Coloniâ Agrippinensium.* Nunc *Cologne.*

reputans, cunctos qui aderant, in verba Vespasiani adigit: mittitque legatos ad duas legiones, quæ, priore acie pulsæ, in Vetera castra concesserant,[1] "ut idem sacramentum "acciperent." Redditur responsum, "neque proditoris, "neque hostium se consiliis uti. Esse sibi Vitellium "Principem, pro quo fidem et arma usque ad supremum "spiritum retenturos: proinde perfuga Batavus arbitrum "rerum Romanarum ne ageret, sed meritas sceleris pœnas "expectaret." Quæ ubi relata Civili, incensus irâ, universam Batavorum gentem in arma rapit. Junguntur Bructeri Tencterique,[2] et excita nuntiis Germania,[3] ad prædam famamque.

22. Adversus has belli concurrentis minas, legati legionum, Mummius Lupercus, et Numisius Rufus, vallum murosque firmabant: subversa longæ pacis opera, haud procul castris in modum municipii[4] exstructa, ne hostibus usui forent. Sed parùm provisum, ni copiæ[5] in castra conveherentur: rapi permisere. Ita paucis diebus per licentiam absumta sunt, quæ adversùs necessitates in longum suffecissent. Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam,[6] quò truculentior

[1] *Concesserant.* Ut dictum supra cap. 18.

[2] *Bructeri Tencterique.* Vicini, sociique bellorum, de quibus supra Annal. XIII. 56.

[3] *Germania.* Germania Transrhenana.

[4] *In modum municipii.* Ante castra erant procestria, ut vidêre est apud Festum in voce *procestria.* Ibi non modò calones, lixæ, aliaque militiæ ministeria, sed et mercatores, et qui societatis ac tranquillitatis causâ huc se conferebant. Inde, longâ pace, ædificia in modum municipii excreverant. Jam vidimus supra cap. 15. *Direpta castra: dein vagos et pacis modo effusos lixas, negotiatoresque Romanos invadunt.*

[5] *Ni copiæ.* Parùm provisum erat securitati, subversis procestriis, ni simul copiæ, id est, cibaria ceterique commeatus, in castra conveherentur. Contra eas rapi permisere; et paucis diebus per licentiam absumtæ sunt.

[6] *Utramque Rheni ripam.* Opinatur Lipsius vel omittendum *utramque,* vel emendandum *utrimque,* ita ut hostes non utramque Rheni ripam obtinuerint, sed supra infraque castra militem locaverint ad obsessorum terrorem. At libri

visu foret, Germanorum catervis complet, adsultante per campos equite. Simul naves in adversum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromtæ sylvis lucisque ferarum imagines,[1] ut cuique genti inire prælium mos est, mixtâ belli civilis externique facie[2] obstupefecerant obsessos: et spem oppugnantium augebat amplitudo valli, quod duabus legionibus situm, vix quinque millia[3] armatorum Romanorum tuebantur. Sed lixarum multitudo, turbatâ pace illuc congregata, et bello ministra aderat.

23. Pars castrorum,[4] in collem leniter exsurgens; pars æquo adibatur: quippe, illis hibernis, obsideri premique Germanias, Augustus crediderat: neque umquam id malorum, ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. Inde non loco, neque munimentis labor additus: vis et arma satis placebant.[5] Batavi, Transrhenanique,[6] quò discreta virtus manifestiùs spectaretur, sibi quæque gens consistunt, eminùs lacessentes. Pòst ubi pleraque telorum turribus pinnisque mœnium inrita hærebant, et desuper saxis vulne-

omnes scripti et editi præter MS. Bud. habent *utramque:* igitur vox retinenda. Nec emendandum *utrimque*, id est, supra et infra castra; cùm non utrimque tantùm castra premere potuerit Civilis, sed utramque etiam Rheni ripam obtinere, sinistram cum suis Batavis, et quæ accesserant, auxiliis, dextram cum adventantibus Germanis. Sic enim visu truculentior, et abundabant commeatus. Romanis verò spes omnis interclusa.

[1] *Ferarum imagines.* Hâc de re plura infra de Moribus German. VII.

[2] *Externique facie.* Nempe veteranarum cohortium signa belli civilis, externi faciem referebant ferarum imagines.

[3] *Vix quinque millia.* Adeò Vitellius has legiones imminuerat, ut jam monuimus supra cap. 20.

[4] *Pars castrorum.* Castra illa sunt Vetera, seu Vetera castra, ut jam dictum cap. 18. Ea Augustus duabus legionibus posuerat. Unius castra in colle, alterius in plano. Vetera autem dicebantur, quòd alia posteà in Germaniâ posita sunt.

[5] Conf. Ruhnken. ad Vell. Paterc. Lib. II. cap. 112.

[6] *Transrhenanique.* Bructeri, Tencteri, ceterique Germani populi.

rabantur; clamore atque impetu, invasere vallum, appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum:[1] scandebantque jam quidam, cùm gladiis et armorum incussu præcipitati, sudibus et pilis obruuntur, præferoces initio, et rebus secundis nimii. Sed tum prædæ cupidine, adversa quoque tolerabant. Machinas etiam, insolitum sibi, ausi: nec ulla ipsis solertia: perfugæ captivique docebant struere materias in modum pontis,[2] mox subjectis rotis propellere: ut alii superstantes, tamquam ex aggere, præliarentur: pars intus, occulti muros subruerent. Sed excussa balistis[3] saxa, stravere informe opus: et crates vineasque[4] parantibus, adactæ tormentis ardentes hastæ: ultroque ipsi oppugnatores ignibus petebantur: donec, desperatâ vi, verterent consilium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse alimenta, et multum imbellis turbæ. Simul ex inopiâ proditio, et fluxa servitiorum fides, ac fortuita belli sperabantur.

24. Flaccus interim, cognito castrorum obsidio, et missis per Gallias, qui auxilia concirent, lectos è legionibus[5] Dillio Voculæ, duoetvicesimæ legionis legato, tradit, ut quàm maximis per ripam itineribus celeraret. Ipse pavidus, invalidus corpore,[6] invisus militibus: neque enim ambiguè fremebant, "emissas à Mogontiaco Batavorum cohortes, "dissimulatos Civilis conatus, adsciri in societatem Germa-"nos: non Primi Antonii, neque Muciani ope Vespa-"sianum magis adolevisse: aperta odia, armaque palam

[1] *Per testudinem suorum.* Ut supra Hist. III. 27. et Annal. XIII. 39.

[2] *In modum pontis.* Quomodò hæ turres struerentur, indeque pons proferretur, ex Vegetio docebimus in not. et emend. ad Hist. IV. 23.

[3] *Balistis.* Vide supra Hist. III. 23.

[4] *Crates vineasque.* De quibus supra Hist. II. 21.

[5] *E legionibus.* Quartâ Macedonicâ, et duoetvicesimâ, quæ Mogontiaci agebant.

[6] *Invalidus corpore.* Senectâ et debilitate pedum invalidus, ut dictum supra Hist. I. 9.

"depelli:[1] fraudem et dolum, obscura, eòque inevitabilia: "Civilem stare contra, struere aciem; Hordeonium è "cubiculo et lectulo jubere, quidquid hosti conducat. "Tot armatas fortissimorum virorum manus, unius senis "valetudine regi. Quin potiùs, interfecto traditore,[2] "fortunam virtutemque suam malo omine exsolverent." His inter se vocibus instinctos flammavere insuper allatæ à Vespasiano literæ, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro concione recitavit; vinctosque, qui adtulerant, ad Vitellium misit.

25. Sic mitigatis animis, Bonnam, hiberna primæ legionis, ventum. Infensior illic miles, culpam cladis[3] in Hordeonium vertebat: "ejus jussu directam adversus Batavos "aciem, tamquam à Mogontiaco legiones sequerentur: "ejusdem proditione cæsos, nullis supervenientibus auxiliis. "Ignota hæc ceteris exercitibus, neque Imperatori suo "nuntiari, cùm accursu tot provinciarum extingui repens[4] "perfidia potuerit." Hordeonius exemplaria omnium literarum, quibus per Gallias Britanniamque et Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit; instituitque pessimum facinus, ut epistolæ Aquiliferis[5] legionum traderentur, à queis antè militi, quàm ducibus, legebantur. Tum è seditiosis unum vinciri jubet, magis usurpandi juris,[6] quàm

[1] *Armaque palam depelli.* Ita fermè Sallustius, Orat. II. de Republicâ ordinandâ, cap. 52. *Hostem adversum opprimere, strenuo homini haud difficile est: occulta pericula neque facere, neque vitare, bonis in promtu est.*

[2] *Traditore. Traditor*, vox à nullis scriptoribus Romanis usurpata; multo pòst à Christianis reperta. Unde legendum existimo, *interfecto traditore:* nempe *tradito* hostibus, quibuscum societatem inîsse dicebatur.

[3] *Cladis.* De quâ supra cap. 20.

[4] *Repens.* Pro *recens;* ut sæpe monuimus.

[5] *Aquiliferis.* Benè Lipsius: Aquiliferis tradebantur epistolæ, ut ad signa, id est, in principiis, de quibus dictum Annal. I. 61. not. sup. legerentur. Sic Spartianus in Pescennio Nigro, cap. 4. ex epistolâ M. Antonini Imperatoris. *Itaque misi literas recitandas ad signa.*

[6] *Usurpandi juris.* Id est, usurpandi juris sui causâ.

quia unius culpa foret. Motusque Bonnâ exercitus in Coloniam Agrippinensem; adfluentibus auxiliis Gallorum, qui primò rem Romanam enixè juvabant. Mox, valescentibus Germanis, pleræque civitates adversùm nos armatæ, spe libertatis; et, si exuissent servitium, cupidine imperitandi. Gliscebat iracundia legionum, nec terrorem unius militis vincula indiderant: quin idem ille arguebat ultro "conscientiam ducis, tamquam nuntius inter Civilem "Flaccumque, falso crimine, testis veri opprimeretur." Conscendit tribunal Vocula, mirâ constantiâ, prehensumque militem ac vociferantem, "duci ad supplicum" jussit. Et dum mali pavent, optimus quisque jussis pâruere. Exin consensu "ducem Voculam" poscentibus, Flaccus summam rerum ei permisit.

26. Sed discordes animos multa efferabant: inopia stipendii frumentique, et simul delectum tributaque Galliæ aspernantes: Rhenus, incognitâ illi cœlo siccitate, vix navium patiens: arcti commeatus: dispositæ per omnem ripam stationes, quæ Germanos vado arcerent: eâdemque de causâ minùs frugum, et plures, qui consumerent. Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tamquam nos amnes quoque, et vetera imperii munimenta, desererent: quod in pace, "fors,"[1] seu "natura;" tunc "fatum et ira Dei," vocabatur. Ingressis Novesium,[2] sextadecima legio[3] conjungitur. Additus Voculæ in partem curarum Herennius Gallus, legatus:[4] nec ausi ad hostem

[1] *Quod in pace, fors.* Nec aliter Tullius de Divinatione, II. 27. cùm varia prodigia memorâsset: *Atque hæc in bello plura et majora videntur timentibus: eadem non tam animadvertuntur in pace. Accedit illud etiam quòd in metu et periculo, cùm creduntur faciliùs, tum finguntur impuniùs.* Vide et Tacitum supra Hist. I. 86.

[2] *Novesium.* Nunc *Neuss, near Cologne.*

[3] *Sextadecima legio.* Cujus castra erant Novesii.

[4] *Legatus.* Herennius Gallus, legatus legionis primæ, ab Hordeonio Flacco additus est Voculæ in partem curarum.

pergere, loco, cui Gelduba[1] nomen est, castra fecere. Ibi struendâ acie, muniendo vallandoque, et ceteris belli meditamentis militem firmabant. Utque prædâ ad virtutem accenderetur, in proximos Gugernorum[2] pagos, qui societatem Civilis acceperant, ductus à Voculâ exercitus. Pars cum Herennio Gallo permansit.

27. FORTE navem, haud procul castris, frumento gravem, cùm per vada hæsisset, Germani in suam ripam trahebant. Non tulit Gallus, misitque subsidio cohortem. Auctus et Germanorum numerus, paulatimque aggregantibus se auxiliis, acie certatum. Germani, multâ cum strage nostrorum, navem abripiunt. Victi (quod tum in morem verterat) non suam ignaviam, sed perfidiam legati[3] culpabant. Protractum è tentorio, scissâ veste, verberato corpore, "quo pretio, quibus consciis, prodidisset exercitum," dicere jubent. Redit in Hordeonium invidia. Illum "auctorem sceleris," hunc "ministrum" vocant: donec exitium minitantibus exterritus, "proditionem" et ipse Hordeonio objecit: vinctusque, adventu demum Voculæ exsolvitur. Is posterâ die, auctores seditionis morte adfecit. Tanta illi exercitui diversitas inerat licentiæ, patientiæque. Haud dubiè gregarius miles, Vitellio fidus: splendidissimus quisque, in Vespasianum proni: inde scelerum ac suppliciorum vices, et mixtus obsequio furor: ut contineri non possent, qui puniri poterant.

28. AT Civilem immensis auctibus[4] universa Germania

[1] *Gelduba.* Haud procul Novesio erat Gelduba, hodie *Gelb.*

[2] *Gugernorum.* Gugerni origine Germanicâ, inter Ubios Batavosque interjecti, terrarum partem occupabant, quas nunc dicimus, *part of the duchies of Cleves and Guelderland, between the Rhine and the Meuse.*

[3] *Legati.* Herennii Galli, de quo dictum supra.

[4] *Immensis auctibus.* Sic Velleius Patercul. II. 40. *Hujus viri,* Pompeii, *fastigium tantis auctibus fortuna extulit.* Immensis autem auctibus extollebatur Civilis, cùm Transrhenani Germani undique ei jungerentur.

extollebat, societate nobilissimis obsidum firmatâ. Ille, ut cuique proximum, "vastari Ubios Treverosque,[1] et aliâ "manu Mosam amnem[2] transire" jubet, "ut Menapios "et Morinos et extrema Galliarum quateret." Actæ "utrobique prædæ;" infestiùs in Ubiis, quòd gens Germanicæ originis, ejuratâ patriâ, Romanorum nomen, *Agrippinenses*[3] vocarentur. Cæsæ cohortes eorum, in vico Marcoduro,[4] incuriosiùs agentes, quia procul ripâ[5] aberant. Nec quievere Ubii, quominùs prædas è Germaniâ peterent: primò impunè: dein circumventi sunt, per omne id bellum meliore usi fide, quàm fortunâ. Contusis Ubiis, gravior, et successu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum[6] urgebat; intentis custodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemque operum Batavis delegat: Transrhenanos "prælium" poscentes, "ad scin-"dendum vallum ire, detrusosque, redintegrare certamen" jubet; superante multitudine, et facili damno:[7] nec finem labori nox adtulit.

29. Congestis circùm lignis, accensisque, simul epulantes, ut quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. Quippe ipsorum tela per tenebras vana: Romani conspicuam barbarorum aciem, et si quis audaciâ, aut insignibus[8] effulgens, ad ictum destinabant. Intellectum

[1] *Ubios Treverosque.* Nunc *the people of Cologne and Treves.*

[2] *Mosam amnem.* Nunc *the Meuse.* At, ut rectè observat eruditus Bucherius, *Belgium Romanum*, p. 183 et seq. non Mosam tantùm, sed et Scaldim, *the Scheldt*, transiit manus illa sociorum Civilis, quæ Menapios, Morinos, nunc *Tournay, Boulogne, Saint Omer*, et extrema Galliarum, quateret. Vide Suppl. Annal. VIII. 35.

[3] *Agrippinenses.* Quod nomen eis ex Agrippinæ vocabulo inditum est; ut vidimus supra Ann. XII. 27.

[4] *In vico Marcoduro.* Marcodurum, nunc *Duren, in the duchy of Juliers.*

[5] *Ripâ.* Ripâ Rheni.

[6] *Obsidium legionum.* Quæ in castris Veteribus detinebantur; ut dictum est supra cap. 23.

[7] *Facili damno.* Quod damnum facilè tolerabatur propter militum multitudinem.

[8] *Aut insignibus.* Quibus aut locupletissimi, aut ii, quibus honorata erat militia, distinguebantur.

id Civili; "et, restincto igne, misceri cuncta tenebris et "armis" jubet. Tum verò strepitus dissoni, casus incerti, neque feriendi, neque declinandi providentia. Unde clamor acciderat, circumagere corpora, tendere arcus:[1] nihil prodesse virtus, fors cuncta turbare, et ignavorum sæpe telis fortissimi cadere. Apud Germanos, inconsulta ira: Romanus miles, periculorum gnarus, ferratas sudes, gravia saxa, non fortè jaciebat. Ubi sonus molientium, aut appositæ scalæ hostem in manus dederant, propellere umbone, pilo sequi: multos in mœnia egressos, pugionibus fodere. Sic exhaustâ nocte, novam aciem dies aperuit.

30. Eduxerant Batavi turrim,[2] duplici tabulato; quam prætoriæ portæ[3] (is æquissimus locus) propinquantem, promoti contra validi asseres, et incussæ trabes perfregere, multâ superstantium pernicie. Pugnatumque in perculsos, subitâ et prosperâ eruptione. Simul à legionariis peritiâ et arte præstantibus, plura struebantur. Præcipuum pavorem intulit suspensum et nutans machinamentum,[4] quo repentè

[1] *Tendere arcus.* Ita libri omnes scripti et editi. Mallet tamen Lipsius *tendere armis;* probatque Cl. Ernestus. Nihil mutaverim. Nec nisi arcu telisque Romanos è summis castrorum suorum mœnibus, tela, ferratas sudes, et gravia saxa ejaculantes, lacessere poterant Batavi.

[2] *Turrim.* Earum turrium descriptionem vide in not. et emend. ad Hist. IV. 23.

[3] *Prætoriæ portæ.* In castris prætoria porta decumanæ portæ erat opposita. De his portis vide supra Annal. I. 66. not. sup.

[4] *Suspensum et nutans machinamentum.* Hujus machinamenti inventor, vir immortalis nominis, Archimedes, cùm Syracusæ à Marcello obsiderentur; ut videre est apud Polybium, VIII. c. 9. Manus ferreæ è machinis demissæ abreptos cum ipsis armis viros jactabant et affligebant: σὺν αὐτοῖς γὰρ τοῖς ὅπλοις τοὺς ἄνδρας ἐξαιροῦντες ἐῤῥίπτουν. Harumce machinarum artificium pluribus describit Polybius, loc. cit. Quæ tamen fidem vix adhuc obtinerent, ni superiore seculo Cl. Trewleben, manus ferreas Archimedis æmulatus, eâdem, ac utiliore, arte, medio mari, è navibus per plures annos submersis, et sub arenâ latitantibus, tormenta bellica, immensam argenti rudis et signati vim, gemmas plurimas subduxisset, veteribusque dominis restituisset anno 1660. Cujus quidem mirabilis inventi testem vidi prægrandem nummum argenteum. Vide et Van-Loon, *Histoire Métallique des XVII Provinces des Pays-Bas*, Vol. II. p. 457.

demisso præter suorum ora, singuli pluresve hostium sublimè rapti, verso pondere intrà castra effundebantur. Civilis, omissâ oppugnandi spe, rursus per otium adsidebat, nuntiis et promissis fidem legionum convellens.

31. Hæc in Germaniâ ante Cremonense prælium[1] gesta; cujus eventum literæ Primi Antonii docuere, addito Cæcinæ edicto.[2] Et præfectus cohortis è victis, Alpinus Montanus,[3] fortunam partium præsens fatebatur. Diversi hinc motus animorum. Auxilia è Galliâ, queis nec amor, nec odium in partes, militia sine affectu, hortantibus præfectis, statim à Vitellio desciscunt: vetus miles cunctabatur. Sed adigente Hordeonio Flacco, instantibus tribunis, dixit sacramentum, non vultu, neque animo satis adfirmans: et cùm cetera jurisjurandi verba conciperent, "Vespasiani" nomen hæsitantes, aut levi murmure, et plerumque silentio transmittebant.

32. Lectæ deinde pro concione epistolæ Antonii ad Civilem, suspiciones militum inritavere, tamquam ad socium partium scriptæ, et de Germanico exercitu hostiliter. Mox, allatis Geldubam[4] in castra nuntiis, eadem dicta, factaque: et missus cum mandatis Montanus ad Civilem, "ut absis-"teret bello: neve externa armis falsis[5] velaret. Si Vespa-"sianum juvare adgressus foret, satisfactum cœptis." Ad ea Civilis, primò callidè: pòst, ubi videt Montanum, præferocem ingenio, paratumque in res novas, orsus à questu

[1] *Ante Cremonense prælium.* Ante finem mensis Octobris. De Cremonensi prælio dictum supra Hist. III. 22 et seq.

[2] *Cæcinæ edicto.* Edicto Cæcinæ, consulis, ut utriusque Germaniæ legiones in Vespasiani victoris partes concederent.

[3] *Alpinus Montanus.* Natione Trevir, *Treves,* de quo supra Hist. III. 33. ostentui missus.

[4] *Geldubam.* De Geldubâ castrisque, supra cap. 26.

[5] *Armis falsis.* Ne externa bella hostilesque animos falsâ Flavianarum partium specie velaret. Sic *res externas, externa* moliri, dixit Tacitus Annal. VI. 32. et Hist. III. 5.

periculisque, quæ per quinque et viginti annos in castris Romanis exhausisset: "Egregium," inquit, "pretium "laboris recepi, necem fratris, et vincula mea, et sævis-"simas hujus exercitûs voces, quibus ad supplicium "petitus, jure gentium pœnas reposco: vos autem Treveri, "ceteræque servientium animæ, quod præmium effusi "totiens sanguinis expectatis, nisi ingratam militiam, im-"mortalia tributa, virgas, secures, et dominorum ingenia? "En ego præfectus unius cohortis, et Canninefates Batavi-"que, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia "exscidimus, vel septa ferro fameque premimus: denique "ausos aut libertas sequetur, aut victi iidem erimus." Sic accensum, sed "molliora referre" jussum dimittit. Ille, ut inritus legationis, rediit, cetera dissimulans, quæ mox erupere.

33. CIVILIS, parte copiarum retentâ,[1] veteranas cohortes, et quod è Germanis maximè promtum, adversùs Voculam[2] exercitumque ejus mittit; Julio Maximo, et Claudio Victore, sororis suæ filio, ducibus. Rapiunt in transitu hiberna alæ, Asciburgii[3] sita. Adeòque improvisi castra involavere, ut non adloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. Id solum, ut in tumultu, monuit, "subsignano milite[4] media "firmare:" auxilia passim circumfusa sunt. Eques prorupit, exceptusque compositis hostium ordinibus, terga in suos vertit. Cædes inde, non prælium. Et Nerviorum cohortes, metu seu perfidiâ, latera nostrorum nudavere. Sic ad legiones perventum; quæ, amissis signis, intrà

[1] *Retentâ.* Ut Vetera castra, *Santen*, obsidio semper premeret.

[2] *Adversùs Voculam.* Qui Gugernorum pagos infestabat, ut dictum est supra cap. 26.

[3] *Asciburgii.* In Gugernorum civitate, vetera castra inter et Geldubam, erat Asciburgium, nunc *Asburg, near Meurs.* Plura infra de Moribus German. III.

[4] *Subsignano milite.* Subsignanum militem hìc intelligo lectos è legionibus, qui memorati sunt supra cap. 24. Igitur in medio stetere legionarii, auxilia passim circumfusa sunt. De subsignano milite dictum adhuc Hist. I. 70.

vallum sternebantur; cùm repentè, novo auxilio, fortuna pugnæ mutatur. Vasconum[1] lectæ à Galbâ cohortes, ac tum accitæ, dum castris propinquant, audito prælantium clamore, intentos hostes à tergo invadunt, latioremque, quàm pro numero, terrorem faciunt: aliis à Novesio,[2] aliis à Mogontiaco universas copias advenisse credentibus. Is error Romanis addit animos, et dum alienis viribus confidunt, suas recepere. Fortissimus quisque è Batavis, quantum peditum erat, funduntur: eques evasit, cum signis captivisque, quos primâ acie corripuerant. Cæsorum eo die, in partibus nostris, major numerus et imbellior; è Germanis, ipsa robora.

34. Dux uterque, pari culpâ meritus adversa, prosperis defuere. Nam Civilis, si majoribus copiis instruxisset aciem; circumiri à tam paucis cohortibus nequisset, castraque perrupta exscidisset. Vocula, nec adventum hostium exploravit, eòque simul egressus, victusque: dein victoriæ parùm confisus, tritis frustra diebus, castra in hostem movit: quem si statim impellere, cursumque rerum sequi maturâsset; solvere obsidium legionum[3] eodem impetu potuit. Tentaverat interim Civilis obsessorum animos, tamquam perditæ apud Romanos res, et suis victoria provenisset. Circumferebantur signa vexillaque: ostentati etiam captivi: ex quibus unus, egregium facinus ausus, clarâ voce gesta patefecit, confossus illic à Germanis: unde major indici fides. Simul vastatione incendiisque flagrantium villarum, venire victorem exercitum intelligebatur. "In conspectu "castrorum[4] constitui signa, fossamque et vallum circum-"dari" Vocula jubet. "Depositis[5] impedimentis sarci-

[1] *Vasconum.* Vascones, nunc *Navarre.*
[2] *A Novesio. Nuiss, Mentz.*
[3] *Obsidium legionum.* De quo supra cap. 30.
[4] *In conspectu castrorum.* Castrorum Veterum, *Santen.*
[5] *Depositis.* Fore, ut depositis, &c. Hæc sæpe omittunt Historici.

"nisque, expediti certarent." Hinc in ducem clamor pugnam poscentium: et minari adsueverant. Ne tempore quidem ad ordinandam aciem capto, incompositi fessique prælium sumsere: nam Civilis aderat non minùs vitiis hostium, quàm virtute suorum fretus. Varia apud Romanos fortuna, et seditiosissimus quisque ignavus: quidam recentis victoriæ memores, retinere locum, ferire hostem, seque et proximos hortari: et redintegratâ acie, manus ad obsessos tendere, "ne tempori deessent." Illi, cuncta è muris cernentes, omnibus portis prorumpunt. Ac fortè Civilis lapsu equi prostratus, creditâ per utrumque exercitum famâ, "vulneratum aut interfectum," immane quantum suis pavoris, et hostibus alacritatis indidit.

35. SED Vocula, omissis fugientium tergis, vallum turresque castrorum augebat, tamquam rursus obsidium immineret: corruptâ totiens victoriâ non falsò suspectus bellum malle. Nihil æquè exercitus nostros, quàm egestas copiarum fatigabat. Impedimenta legionum cum imbelli turbâ Novesium missa, ut inde, terrestri itinere,[1] frumentum adveherent. Nam flumine[2] hostes potiebantur. Primum agmen securum incessit, nondum satis firmo Civile: qui, ubi "rursus missos Novesium frumentatores, datasque in "præsidium cohortes, velut multâ pace, ingredi" accepit: rarum apud signa militem, arma in vehiculis, cunctos licentiâ vagos, compositus invadit: præmissis, qui pontes et viarum angusta insiderent. Pugnatum longo agmine, et incerto Marte, donec prælium nox dirimeret. Cohortes

[1] *Ut inde, terrestri itinere.* Frustra aliquid vitii hìc comminiscitur Lipsius. Fugientibus hostibus, *impedimenta legionum*, id est, currus et jumenta legionum cum imbelli turbâ, cum calonibus nempe et lixis, Novesium, missa sunt, ut inde frumentum adveherent. Primum agmen securum incessit. Alteri agmini datæ in præsidium cohortes: at Civilis, quid ageretur certior, et validior, incautos eos invadit.

[2] *Flumine.* Rheno.

Geldubam perrexere, manentibus,[1] ut fuerant, castris, quæ relictorum illic militum præsidio tenebantur. Non erat dubium, quantum in regressu discriminis adeundum foret, frumentatoribus onustis perculsisque. Addit exercitui suo Vocula mille delectos, è quintâ et quintadecimâ legionibus apud vetera obsessis, indomitum militem, et ducibus infensum. Plures, quàm jussum erat profecti, palam in agmine fremebant, "non se ultra famem, insidias legatorum tole- "raturos." At, qui remanserant, "desertos se, abductâ "parte legionum," querebantur. Duplex hinc seditio, aliis revocantibus Voculam, aliis redire in castra abnuentibus.

36. INTERIM Civilis Vetera circumsedit. Vocula Geldubam, atque inde Novesium concessit. Civilis capit Geldubam. Mox, haud procul Novesio, equestri prælio prosperè certavit. Sed miles, secundis adversisque, perinde in exitium ducum accendebatur. Et adventu quintanorum quintadecimanorumque auctæ legiones, "donativum" exposcunt, comperto pecuniam à Vitellio missam. Nec diu cunctatus Hordeonius, nomine Vespasiani dedit. Idque præcipuum fuit seditionis alimentum. Effusi in luxum et epulas, et nocturnos cœtus, veterem in Hordeonium iram renovant: nec ullo legatorum, tribunorumve obsistere auso (quippe omnem pudorem nox ademerat) protractum è cubili interficiunt. Eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu, per tenebras, ignoratus evasisset. Ubi, sedato impetu, metus rediit; centuriones cum epistolis ad civitates Galliarum misere, auxilia ac stipendia oraturos.

37. IPSI, ut est vulgus sine rectore præceps, pavidum, socors, adventante Civile, raptis temerè armis, ac statim

[1] *Manentibus.* Castra Geldubæ, *Gelb*, ut fuerant, manebant: nec diruta, nec aucta.

omissis, in fugam vertuntur. Res adversæ discordiam peperere; iis, qui è superiore exercitu [1] erant, causam suam dissociantibus. Vitellii tamen imagines, in castris, et per proximas Belgarum civitates, repositæ, cùm jam Vitellius occidisset.[2] Dein mutati in pœnitentiam primani, quartanique, et duoetvicesimani, Voculam sequuntur: apud quem resumto Vespasiani sacramento, ad liberandum Mogontiaci obsidium ducebantur. Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Usipiis, Mattiacis [3] exercitus, satietate prædæ, nec incruenti. In viâ dispersos et nescios miles noster invaserat. Quin et loricam [4] vallumque per fines suos Treveri struxere, magnisque invicem cladibus cum Germanis certabant: donec egregia erga populum Romanum merita, mox rebelles fœdarent.

A. U. C. 823. J. C. 70.

38. Interea Vespasianus iterum, ac Titus, consulatum [5] absentes inierunt, mœstâ et multiplici metu suspensâ civitate, quæ super instantia mala, falsos pavores induerat, "descivisse Africam, res novas moliente L. Pisone." [6] Is præerat provinciæ, nequaquam turbidus ingenio. Sed quia naves sævitiâ hiemis prohibebantur, vulgus, alimenta in dies

[1] *E superiore exercitu.* E superioris Germaniæ exercitu.

[2] *Occidisset.* Sub finem Decembris; ut vidimus supra Hist. III. 85.

[3] *Cattis, Usipiis, Mattiacis.* Qui è Germaniâ, concitatore Civili, in belli societatem venerant. De his populis plura dicentur infra de Moribus German. cap. 29 et seq.

[4] *Loricam.* De loricâ dictum supra Annal. IV. 49. not. sup.

[5] *Consulatum.* Flavius Vespasianus Augustus II. et Titus Flavius Cæsar consulatum iniere A. U. C. 823. J. C. 70. Vespasianus consul primùm fuerat, sed suffectus tantùm, A. U. C. 804. ut dictum est supra Hist. III. 70. not. sup.

[6] *L. Pisone.* Quem consulem et vectigalibus publicis præpositum vidimus supra Annal. XIII. 31. et XV. 18.

mercari solitum, cui una ex republicâ annonæ cura,[1] clausum litus, retineri commeatus dum timet, credebat: augentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant: ne victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates, externis quoque bellis inexplebiles, nulla umquam civilis victoria satiavit.

39. CALENDIS Januariis, in senatu, quem Julius Frontinus,[2] pærtor Urbanus, vocaverat,[3] legatis exercitibusque, ac regibus,[4] "laudes gratesque" decretæ. Et Tertio Juliano[5] prætura, "tamquam transgredientem in partes Vespasiani legionem deseruisset," ablata, ut in Plotium Griphum[6] transferretur. Hormo[7] dignitas equestris data. Et mox, ejurante Frontino, Cæsar Domitianus præturam cepit. Ejus nomen epistolis edictisque præponebatur: vis penes Mucianum[8] erat; nisi quòd pleraque Domitianus, instigantibus amicis, aut propriâ libidine, audebat. Sed præcipuus Muciano metus è Primo Antonio, Varoque Arrio: quos recentes, clarosque rerum famâ, ac militum studiis, etiam populus fovebat, quia in neminem ultra aciem sævierant. Et ferebatur Antonius Scribonianum Crassum, egregiis majoribus, et fraternâ imagine[9] fulgentem, ad

[1] *Annonæ cura.* Verè quoque Juvenalis, Satyr. x. 80.

Duas tantùm res anxius optat
Panem et Circenses.

[2] *Julius Frontinus.* Varia ejus opera adhuc extant; meliora quàm elegantiora. Nempe *Strategemata: De Coloniis: De Aquæductibus*, &c.

[3] *Vocaverat.* Absentibus consulibus: unde prætori Urbano jus vocandi senatum.

[4] *Regibus.* Sohemo, Antiocho, Agrippæ; qui Vespasiani partes foverant. Vide supra Hist. II. 81.

[5] *Tertio Juliano.* Legato septimæ legionis; de quo supra Hist. II. 85.

[6] *Plotium Griphum.* Jam memoratum Hist. III. 52.

[7] *Hormo.* Vespasiani liberto. Supra Hist. III. 12.

[8] *Vis penes Mucianum.* Vis et potestas præturæ penes Mucianum. Sic supra Hist. II. 39. *honor imperii penes Titianum; vis ac potestas penes Proculum.*

[9] *Fraternâ imagine.* Pisonis, fratris sui, quem Galba adoptaverat, imagine fulgentem. Vide Hist. I. 15.

capessendam rempublicam hortatus: haud defuturâ consciorum manu, ni Scribonianus abnuisset, ne paratis quidem corrumpi facilis, adeò metuens incerta. Igitur Mucianus, quia propalam opprimi Antonius nequibat: multis in senatû laudibus cumulatum, secretis promissis onerat, "citeriorem Hispaniam"[1] ostentans, "discessu Cluvii Rufi;[2] vacuam:" simul amicis ejus, tribunatus præfecturasque largitur. Dein, postquàm inanem animum spe et cupidine impleverat, vires abolet; dimissâ in hiberna[3] legione septimâ, cujus flagrantissimus in Antonium amor. Et tertia legio, familiaris Arrio Varo[4] miles, in Syriam remissa. Pars exercitûs in Germanias ducebatur. Sic egesto, quidquid turbidum, redit Urbi sua forma, legesque, et munia magistratuum.

40. Quo die senatum ingressus est Domitianus, "de absentiâ patris fratrisque, ac juventâ suâ," pauca et modica disseruit, decorus habitu; et ignotis adhuc moribus, crebra oris confusio[5] pro modestiâ accipiebatur. Referente Cæsare, "de restituendis Galbæ honoribus,"[6] censuit Curtius Montanus, "ut Pisonis quoque memoria celebraretur." Patres utrumque jussere: de Pisone inritum fuit.[7] Tum sorte ducti, "per quos redderentur bello rapta,[8] quique æra legum, vetustate dilapsa, noscerent, figerent-

[1] *Citeriorem Hispaniam.* De quâ jam dictum in Supplemento Annal. XVI. 67.

[2] *Cluvii Rufi.* Qui Hispaniæ præerat; ut dictum est Hist. I. 8 et 76.

[3] *In hiberna.* In Pannoniam. Hist. II. 86.

[4] *Arrio Varo.* Arrius Varus, duce Corbulone, strenuè rem gesserat in Armeniâ; unde familiaris ei miles tertia legio. Hist. II. 74. et III. 6. posteà præfectus fuerat prætorio. Hist. IV. 2.

[5] *Confusio.* De hâc voce dictum supra Hist. III. 38. not. sup.

[6] *Honoribus.* De reponendis recolendisque Galbæ imaginibus. Hist. III. 7.

[7] *Inritum fuit.* Nec celebrata posteà ejus memoria: nulla enim antè fuerat.

[8] *Bello rapta.* Ita quoque Sueton. in Vespas. X. *Sorte elegit, per quos rapta bello restituerentur.*

"que,[1] et Fastos, adulatione temporum fœdatos,[2] exonerarent, modumque publicis impensis [3] facerent." Redditur Tertio Juliano prætura, postquàm cognitus est ad Vespasianum confugisse.[4] Gripho [5] honor mansit. Repeti inde cognitionem [6] inter Musonium Rufum et P. Celerem placuit; damnatusque Publius, et Sorani manibus satisfactum. Insignis publicâ severitate dies, ne privatim quidem laude caruit: justum judicium explêsse Musonius videbatur. Diversa fama Demetrio,[7] Cynicam sectam professo, quòd manifestum reum ambitiosiùs, quàm honestiùs, defendisset. Ipsi Publio neque animus in periculis, neque oratio suppeditavit. Signo ultionis in accusatores dato, petit à Cæsare Junius Mauricus,[8] "ut commentariorum Principalium "potestatem senatui faceret, per quos nosceret, quem "quisque accusandum poposcisset." "Consulendum tali "super re Principem," respondit.

41. SENATUS, inchoantibus primoribus, jusjurandum concepit, quo certatim [9] omnes magistratus, ceteri ut senten-

[1] *Figerentque.* Mallet Illustr. Huetius, *refigerentque.* Leges, tabulis æriis inscriptæ, in templis, locisque publicis figebantur. Vide Annal. III. 63.

[2] *Fœdatos.* Quàm fœdati fuerint adulatione temporum Neronianorum diximus in Suppl. Annal. XVI. 55.

[3] *Modumque publicis impensis.* Prætores ærarii id postulaverant, ut vidimus supra cap. 9. Unde patet hæc omnia jussu Principis facta.

[4] *Confugisse.* Supra Hist. II. 85.

[5] *Gripho.* Plotius Griphus, nuper in senatorium ordinem additus, ac legioni præpositus. Hist. III. 52.

[6] *Cognitionem.* De quâ supra Hist. IV. 10.

[7] *Demetrio.* Anteà morienti Thraseæ adstiterat Annal. XVI. 34 et 35. nunc Sorani accusatorem defendit. Adeòne parùm sibi constans philosophia!

[8] *Junius Mauricus.* Cujus brevis, sed magna laus apud Plinium, IV. Ep. 22. Hoc *viro nihil firmius, nihil verius.* Vide infra Vit. Agric. XLV.

[9] *Quo certatim.* Certatim juravere omnes magistratus, quòd se sceleris puros sentirent ac probare vellent: ceteri verò, quos inter plures rei, cunctantiùs, et cùm sententiam rogabantur. Frustra tentat Lipsius, *quo seriatim* pro *quo certatim.*

tiam rogabantur, "Deos testes" advocabant, "nihil ope "suâ factum, quo cujusquam salus læderetur, neque se "præmium, aut honorem, ex calamitate civium cepisse:" trepidis, et verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, queis flagitii conscientia inerat. Probabant religionem patres, perjurium arguebant. Eaque velut censura, in Sariolenum Voculam, et Nonium Actianum, et Cestium Severum acerrimè incubuit, crebris apud Neronem delationibus famosos. Sariolenum et recens crimen urgebat, quòd apud Vitellium molitus eadem foret: nec destitit senatus manus intentare Voculæ, donec curiâ excederet. Ad Pactium Africanum transgressi, eum quoque proturbant; tamquam Neroni Scribonios fratres,[1] concordiâ opibusque insignes, ad exitium monstravisset. Africanus neque fateri audebat, neque abnuere poterat: in Vibium Crispum,[2] cujus interrogationibus fatigabatur, ultro conversus, miscendo quæ defendere nequibat, societate culpæ invidiam declinavit.

42. MAGNAM eo die pietatis eloquentiæque famam Vipstanius Messala adeptus est, nondum senatoriâ ætate,[3] ausus pro fratre Aquilio Regulo[4] deprecari. Regulum subversa Crassorum et Orphiti domus[5] in summum odium extulerat. Sponte ex S. C.[6] accusationem subiisse juvenis

[1] *Scribonios fratres.* De eorum exitio vide Suppl. Annal. XVI. 61.

[2] *Vibium Crispum.* Hominem famæ magnæ potiùs, quàm bonæ; de quo supra Hist. II. 10.

[3] *Nondum senatoriâ ætate.* Nondum natus annos quinque et viginti.

[4] *Aquilio Regulo. Regulus omnium bipedum nequissimus, qui ex paupere et tenui ad* maximas *opes per flagitia processit;* de quo plura vide apud Plinium, I. Ep. 5. et II. Ep. 20.

[5] *Crassorum et Orphiti domus.* Crassum Camerinumque, è Crassorum domo, à Regulo sub Nerone accusatos memorat quoque Plinius, I. Ep. 5. De Crasso, Pisonis à Galbâ adoptati fratre, vide Tacitum, Hist. I. 48. De Scriboniano Camerino vide eumdem Tacitum, Hist. II. 72. Cornelium Orphitum, consulem, putidumque adulatorem vidimus Annal. XII. 41. et XVI. 12.

[6] *Sponte ex S. C.* Optimè Illustr. Huetius: *accusationem decrevit se-*

admodùm, nec depellendi periculi, sed in spem potentiæ videbatur. Et Sulpicia Prætextata, Crassi uxor, quatuorque liberi, si cognosceret senatus, ultores aderant. Igitur Messala non causam, neque reum tueri,[1] sed periculis fratris semet opponens, flexerat quosdam. Occurrit truci oratione Curtius Montanus,[2] eò usque progressus, ut "post cædem "Galbæ, datam interfectori Pisonis pecuniam à Regulo, "adpetitumque morsu Pisonis caput" objectaret. "Hoc "certè," inquit, "Nero non coegit, nec dignitatem, aut "salutem illâ sævitiâ redemisti. Sanè toleremus istorum "defensiones, qui perdere alios, quàm periclitari ipsi "maluerunt. Te securum reliquerat exul pater, et divisa "inter creditores bona, nondum honorum capax ætas; "nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret: "libidine sanguinis, et hiatu præmiorum, ignotum adhuc "ingenium, et nullis defensionibus expertum, cæde nobili "imbuisti: cùm ex funere reipublicæ, raptis consularibus "spoliis[3] septuagies sestertio[4] saginatus, et sacerdotio "fulgens, innoxios pueros, inlustres senes, conspicuas "fœminas eâdem ruinâ prosterneres: cùm segnitiam Nero-"nis incusares, quòd per singulas domos, seque et dela-"tores fatigaret: posse universum senatum unâ voce

natus. Ad eam se sponte obtulit Vipstanius Messala. Unde breviter, sed accuratè, Tacitus scripsit, *sponte ex senatusconsulto.* Nec redundat, ut quidam voluere, *ex senatusconsulto:* nec emendandum, ut aliis placuit, *sponte ex se.* Exemplum accusationis à senatu decretæ videre est apud Plinium, Ep. II. 11.

[1] *Non causam, neque reum tueri.* Benè, et ad mentem Quintiliani, Declam. 313. *Majore cum verecundiâ patronus confitebitur, si quid confitendum est.*

[2] *Curtius Montanus.* Jam memoratus supra Annal. XVI. 28. Juvenalis autem, Satyr. IV. 107.

Montani quoque venter adest abdomine tardus.

[3] *Raptis consularibus spoliis.* Quæstorius tantùm erat Regulus, ut mox dicetur; ergò nondum acceperat consulatum, præmium accusationis, ut vult Lipsius. Consularia hæc spolia intellige de raptis Orphiti, consularis viri, spoliis.

[4] *Septuagies sestertio. Angl.* 58,333*l.* 6*s.* 8*d.*

" subverti. Retinete, patres conscripti, et reservate hominem " tam expediti consilii, ut omnis ætas instructa sit; et, " quomodò senes nostri Marcellum, Crispum,[1] juvenes Re- " gulum imitentur. Invênit etiam æmulos infelix nequitia: " quid si floreat vigeatque? Et quem adhuc quæstorium " offendere non audemus, prætorium et consularem visuri " sumus?[2] An Neronem, extremum dominorum[3] putatis? " Idem crediderant, qui Tiberio, qui Caio superstites " fuerunt: cùm interim intestabilior,[4] et sævior exortus " est. Non timemus Vespasianum; ea Principis ætas, ea " moderatio. Sed diutiùs durant exempla, quàm mores.[5] " Elanguimus, patres conscripti; nec jam ille senatus sumus, " qui, occiso Nerone, delatores et ministros more majorum " puniendos flagitabat. Optimus est, post malum Princi- " pem, dies primus."

43. Tanto cum assensu senatûs auditus est Montanus, ut spem caperet Helvidius,[6] posse etiam Marcellum proster- ni. Igitur à laude Cluvii Rufi[7] orsus, qui perinde dives, et eloquentiâ clarus, nulli umquam sub Nerone periculum facessisset, crimine simul exemploque Eprium urgebat, ardentibus patrum animis. Quod ubi sensit Marcellus, velut excedens curiâ: " Imus," inquit, " Prisce, et relin-

[1] *Marcellum, Crispum.* Et, quomodò Eprium Marcellum, Vibium Crispum senes nostri imitati sunt, sic juvenes Regulum imitentur.

[2] *Visuri sumus.* Tentat Lipsius, *ausuri sumus.* At rectè eleganterque dictum, *visuri sumus.* Prætoriumne et consularem visuri sumus, quem adhuc tantummodo quæstorium offendere non audemus?

[3] *Extremum dominorum.* Nec fuit extremus. Truculentior adhuc Domitianus, *sub quo non minora flagitia* commisit Regulus, *quàm sub Nerone, sed tectiora.* Plin. I. Ep. 5.

[4] *Intestabilior.* Nero. Sic supra Annal. VI. 51. *intestabilis sævitiâ* dictus est Tiberius.

[5] *Quàm mores.* Diutiùs durant pessima dominorum exempla quàm optimi Principis mores. Vide not. et emend. ad Hist. IV. 42.

[6] *Helvidius.* De Helvidio Prisco et Eprio Marcello jam dictum supra cap. 6.

[7] *Cluvii Rufi.* Jam laudati, Hist. I. 8.

"quimus tibi senatum tuum: regna, præsente Cæsare."[1] Sequebatur Vibius Crispus, ambo infensi, vultu diverso; Marcellus minacibus oculis, Crispus renidens;[2] donec accursu amicorum retraherentur.[3] Cùm glisceret certamen, hinc multi boníque, inde pauci et validi pertinacibus odiis tenderent, consumtus per discordiam dies.

44. PROXIMO senatu, inchoante Cæsare "de abolendo "dolore irâque, et priorum temporum necessitatibus," censuit Mucianus prolixè pro accusatoribus, simul eos, qui cœptam, dein omissam actionem repeterent, monuit sermone molli, et tamquam rogaret. Patres cœptatam libertatem, postquàm obviam itum,[4] omisere. Mucianus, ne sperni senatûs judicium, et cunctis sub Nerone admissis data impunitas videretur, Octavium Sabinum Sagittam, et Antistium Sosianum, senatorii ordinis, egressos exilium, in easdem insulas redegit. Octavius Pontiam Postumiam, stupro cognitam, et nuptias suas abnuentem, impotens amoris interfecerat:[5] Sosianus pravitate morum multis exitiosus. Ambo gravi senatusconsulto damnati pulsique, quamvis concesso aliis reditu, in eâdem pœnâ retenti sunt. Nec ideo lenita erga Mucianum invidia. Quippe Sosianus[6] ac Sagitta viles, etiam si reverterentur: accusatorum ingenia, et opes, et exercita malis artibus potentia, timebantur.

[1] *Præsente Cæsare.* Cæsare Domitiano. Anteà, cap. 8. Marcellus Helvidium monuerat, *ne supra Principem scanderet.*

[2] *Renidens.* Subridens. Sic supra Annal. xv. 66. *renidens Scevinus.*

[3] *Retraherentur.* In curiam retraherentur, ne abirent. Sic cùm abiret, curiamque relinqueret. L. Piso, commotus est Tiberius, et propinquos ejus impulit, *ut abeuntem auctoritate vel precibus tenerent*, supra Annal. II. 34.

[4] *Obviàm itum.* Clementiam suadentibus Domitiano et Muciano.

[5] *Interfecerat.* Rem fusiùs narratam vide Annal. XIII. 44.

[6] *Sosianus.* Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis, olim exilio multatus. Supra Annal. XIV. 48. et XVI. 14.

45. RECONCILIAVIT paulisper studia patrum habita in senatu cognitio, secundùm veterem morem. Manlius Patruitus, senator, "pulsatum se[1] in coloniâ Senensi,[2] "cœtu multitudinis, et jussu magistratuum" querebatur: "nec finem injuriæ hic stetisse: planctum, et lamenta, et "supremorum imaginem[3] præsenti sibi circumdata, cum "contumeliis et probris, quæ in senatum universum jace- "rentur."[4] Vocati, qui arguebantur. Et cognitâ causâ, in convictos vindicatum. Additumque senatusconsultum, quo Senensium plebes modestiæ admoneretur. Iisdem diebus Antonius Flamma Cyrenensibus[5] damnatur, lege repetundarum,[6] et exilio ob sævitiam.

46. INTER quæ militaris seditio prope exarsit. Prætorianam militiam repetebant à Vitellio dimissi, pro Vespasiano congregati:[7] et lectus in eamdem spem è legionibus miles, promissa stipendia[8] flagitabat. Ne Vitelliani quidem, sine

[1] *Pulsatum se.* Digest. Libr. XLVII. Tit. 10. Leg. 5. ex Ulpiano. *Inter pulsationem et verberationem hoc interest, ut Ofilius scribit: Verberare est, cum dolore cædere: pulsare, sine dolore.*

[2] *In coloniâ Senensi.* Nunc *Sienna, in Tuscany.*

[3] *Supremorum imaginem.* Funerum imaginem præsenti sibi, et tamquam defuncto, fuisse circumdata.

[4] *Jacerentur.* Ut intelligas quâ arte, quâ diligentiâ, quâ brevitate hæc accusatio sit exposita, vide Digest. Libr. XLVIII. Tit. 10. *De injuriis et famosis libellis.* Leg. 1 et seq. Agitur de injuriâ, *quòd jure et justitiâ caret.* Atrox est injuria, *personâ* senatoris: atrocior, quæ *in conspectu* cœtuque multitudinis, et mandatu jussuque magistratuum. Injuria illata *re*, quòd pulsatus est Patruitus: et lege Corneliâ de injuriis datur actio, *quòd quis pulsatus sit.* Illata quoque *verbis* injuria, quòd factum sit *convicium* planctu, lamentis et supremorum imagine. Fuit et *contumelia*, fuere probra. Injuria facta pertinet *ad corpus, ad dignitatem,* nec in senatorem unum, sed in senatum universum redundat.

[5] *Cyrenensibus.* Accusantibus Cyrenensibus. Alios à Cyrenensibus accusatos vidimus supra Annal. III. 73. et XIV. 18.

[6] *Lege repetundarum.* Damnatus est Flamma lege Juliâ repetundarum ob pecunias contra legem acceptas; et multatus est exilio ob sævitiam in eâ provinciâ exercitam.

[7] *Congregati.* Vide supra Hist. II. 67.

[8] *Stipendia.* De stipendiis prætorianæ militiæ dictum supra Annal. I. 17. not. sup.

multâ cæde, pelli poterant. Ingressus castra Mucianus, quò rectiùs stipendia singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores constituit, modicis inter se spatiis discretos. Tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditionem acceptos memoravimus,[1] ceterique per Urbem, et Urbi vicina conquisiti, producuntur prope intecto corpore. "Eos" Mucianus "diduci, et Germanicum Britannicumque militem, ac si qui aliorum exercituum, separatim adsistere" jubet. Illos primus statim aspectus obstupefecerat; cùm ex diverso, velut aciem telis et armis trucem, semet clausos, nudosque, et inluvie deformes, aspicerent. Ut verò huc illuc distrahi cœpere, metus per omnes, et præcipua Germanici militis[2] formido, tamquam eâ separatione ad cædem destinarentur: prensare commanipularium pectora, cervicibus innecti, suprema oscula petere, "ne desererentur soli, neu in pari causâ disparem fortunam paterentur:" modò Mucianum, modò absentem Principem, postremùm cœlum ac Deos obtestari: donec Mucianus, "cunctos ejusdem sacramenti, ejusdem Imperatoris milites" appellans, falso timori obviam iret. Namque et victor exercitus clamore lacrymas eorum juvabat. Isque finis illâ die. Paucis pòst diebus, adloquentem Domitianum firmati jam excepere. Spernunt oblatos agros: "militiam et stipendia"[3] orant. Preces erant, sed quibus contradici non posset: igitur in prætorium accepti. Dein, quibus ætas et justa stipendia, dimissi cum honore, alii ob culpam; sed carptim, ac singuli: quo tutissimo remedio, consensus multitudinis extenuatur.

47. CETERUM verâne pauperie, an utì videretur, actum in senatu, "ut sexcenties sestertiûm[4] à privatis mutuum

[1] *Memoravimus.* Supra cap. 2.

[2] *Germanici militis.* Ob suam in Vitellium fidem.

[3] *Militiam et stipendia.* Militiam prætorianam ejusque stipendia. Inde mox dicuntur *in prætorium accepti.*

[4] *Sexcenties sestertiûm.* Angl. 500,000*l.*

" acciperetur." Præpositusque ei curæ Pompeius Silvanus:[1] nec multo pòst necessitas abiit, sive omissa simulatio. Abrogati inde, legem ferente[2] Domitiano, consulatus, quos Vitellius dederat. Fūnusque censorium[3] Flavio Sabino[4] ductum: magna documenta instabilis fortunæ, summaque et ima miscentis.

48. Sub idem tempus L. Piso, proconsul, interficitur: eâ de cæde quàm verissimè expediam, si pauca supra petiero, ab initio causisque talium facinorum non absurda. Legio in Africâ auxiliaque, tutandis imperii finibus, sub divo Augusto Tiberioque Principibus proconsuli parebant. Mox Caius Cæsar,[5] turbidus animi, ac M. Silanum,[6] obtinentem Africam, metuens, ablatam proconsuli legionem, misso in eam rem legato tradidit: æquatus inter duos beneficiorum numerus,[7] et mixtis utriusque mandatis, discordia quæsita auctaque pravo certamine. Legatorum jus adolevit, diuturnitate officii, vel quia minoribus major æmulandi cura:

[1] *Pompeius Silvanus.* Jam memoratus supra Hist. II. 86.

[2] *Legem ferente.* Pro suo consulari imperio, de quo supra cap. 3.

[3] *Funusque censorium.* De hoc funere jam dictum supra Annal. IV. 15.

[4] *Flavio Sabino.* Vespasiani fratri.

[5] *Caius Cæsar.* Caligula. Vide Suppl. Annal. VIII. 21.

[6] *M. Silanum.* Quis sit hic M. Silanus, incertum, ob incuriam Dionis, LIX. p. 656. de L. Pisone, quæ ad M. Silanum pertinent, narrantis. Præterea nec is M. Silanus idem esse videtur, qui socer fuit Caii, quemque interemtum à Caio diximus in Supplemento Annal. VII. 23. Vix enim constant tempora: quod non satis animadvertit eruditus Reimarus in not. ad Dionem, p. 656. not. 220. Potiùs crediderim fuisse M. Silani filium.

[7] *Beneficiorum numerus.* Beneficia intellige de militiæ gradibus, ad quos proconsul, legatusve, promovebant. Divisus est et æquatus beneficiorum illorum numerus inter proconsulem et legatum; et mixtis utriusque mandatis, quæsita discordia, auctaque pravo certamine. Jus tamen legatorum adolevit, vel quia minoribus major est æmulandi cura, vel ipsâ diuturnitate officii. Legati enim per plures annos dignitatem obtinebant: proconsules verò sæpe annui; et splendidissimus quisque securitati magis, quàm potentiæ consulebant. De beneficiis et beneficiariis plura dicentur in not. et emend. ad Hist. IV. 48.

proconsulum splendidissimus quisque, securitati magis, quàm potentiæ consulebant.

49. Sed tum legionem[1] in Africâ regebat Valerius Festus,[2] sumtuosæ adolescentiæ, neque modica cupiens, et adfinitate Vitellii anxius. Is crebris sermonibus tentaveritne Pisonem ad res novas, an tentanti restiterit, incertum; quoniam secreto eorum nemo adfuit, et, occiso Pisone, plerique ad gratiam interfectoris inclinavere. Nec ambigitur provinciam, et militem, alienato erga Vespasianum animo fuisse; et quidam è Vitellianis, Urbe profugi, ostentabant Pisoni "nutantes Gallias, paratam Germaniam, pericula ipsius, et in pace suspectâ tutius bellum." Inter quæ Claudius Sagitta, præfectus alæ Petrinæ,[3] prosperâ navigatione prævenit Papirium, centurionem, à Muciano missum: adseveravitque "mandata interficiendi Pisonis, centurioni data. Cecidisse Galerianum,[4] consobrinum ejus generumque. Unam in audaciâ spem salutis. Sed duo itinera audendi; seu mallet statim arma, seu, petitâ navibus Galliâ, ducem se Vitellianis exercitibus ostenderet." Nihil ad ea moto Pisone, centurio à Muciano missus, ut portum Carthaginis attigit, magnâ voce, læta Pisoni omnia, tamquam Principi, continuare; obvios et subitæ rei miraculo attonitos, ut eadem adstreperent, hortari: vulgus credulum, ruere in forum, "præsentiam Pisonis" exposcere. Gaudio clamoribusque cuncta miscebant, indiligentiâ veri, et adulandi libidine. Piso, indicio Sagittæ, vel insitâ modestiâ, non in publicum egressus est,

[1] *Legionem.* Tertiam fuisse legionem diximus in not. et emend. ad Hist. II. 6.

[2] *Valerius Festus.* De quo Plinius, III. Ep. 7. *Nuper Lucius Piso, pater Pisonis illius, qui à Valerio Festo per summum facinus in Africâ occisus est, dicere solebat: Neminem se videre in senatu, quem consul ipse sententiam rogavisset.*

[3] *Alæ Petrinæ.* De quâ dictum supra in not. et emend. ad Annal. XI. 4.

[4] *Galerianum.* *Calpurnium Galerianum;* cujus cædem vidimus supra cap. 11.

neque se studiis vulgi permisit. Centurionemque percunctatus, postquàm "quæsitum sibi crimen[1] cædemque" comperit: "animadverti in eum" jussit, haud perinde spe vitæ, quàm irâ in percussorem, quòd idem ex interfectoribus Clodii Macri,[2] cruentas legati sanguine manus, ad cædem proconsulis retulisset. Anxio deinde edicto Carthaginiensibus increpitis, ne solita quidem munia usurpabat, clausus intrà domum, ne qua motûs novi causa vel fortè oriretur.

50. Sed ubi Festo consternatio vulgi,[3] centurionis supplicium, veraque et falsa, more famæ, in majus innotuere, equites in necem Pisonis mittit. Illi raptim vecti, obscuro adhuc cœptæ lucis; domum proconsulis inrumpunt, destrictis gladiis, et magna pars Pisonis ignari, quòd Pœnos auxiliares, Maurosque in eam cædem delegerat: haud procul cubiculo, obvium fortè servum, "quisnam, et ubi esset "Piso?" interrogavere. Servus, egregio mendacio, "se "Pisonem esse" respondit; ac statim obtruncatur: nec multo pòst, Piso interficitur. Namque aderat, qui nosceret, Bebius Massa, è procuratoribus Africæ, jam tunc optimo cuique exitiosus, et in causas malorum, quæ mox tulimus, sæpiùs rediturus.[4] Festus Adrumeto,[5] ubi speculabundus substiterat, ad legionem contendit, præfectumque castrorum, Petronium Pisanum, vinciri jussit, proprias ob simultates; sed "Pisonis satellitem" vocabat: militesque

[1] *Quæsitum sibi crimen.* Quæsitum sibi rerum novarum crimen, justamque cædis causam. Existimaverat centurio Pisonem, principatûs avidum, læta omina ultro excepturum, mortemque hâc rebellione arcessiturum.

[2] *Clodii Macri.* De quo supra Hist. I. 7.

[3] *Consternatio vulgi.* Hæc ne accipias de pavore, sed de concursu et acclamationibus vulgi, Pisonem Principem salutantis. Eodem sensu Valerius Maximus, VIII. 9. num. 1. dixit: *Verbis ergò facundis ira, consternatio, et arma cesserunt.*

[4] *Sæpiùs rediturus.* Memoratur infra in Vit. Agric. XLV.

[5] *Adrumeto.* Urbe Africæ, de quâ jam dictum supra Annal. XI. 21.

et centuriones quosdam puniit, alios præmiis adfecit: neutrum ex merito, sed ut oppressisse bellum crederetur. Mox Oëensium Leptitanorumque[1] discordias componit, quæ, raptu frugum et pecorum inter agrestes, modicis principiis, jam per arma atque acies exercebantur. Nam populus Oëensis, multitudine inferior, Garamantas exciverat, gentem indomitam,[2] et inter accolas latrociniis fœcundam. Unde arctæ Leptitanis res, latèque vastatis agris, intrà mœnia trepidabant: donec interventu cohortium alarumque fusi Garamantes, et recepta omnis præda, nisi quam vagi per inaccessa mapalium[3] ulterioribus vendiderant.

51. At Vespasiano, post Cremonensem pugnam, et prosperos undique nuntios, "cecidisse Vitellium," multi cujusque ordinis, pari audaciâ fortunâque hibernum mare adgressi, nuntiavere. Aderant legati regis Vologesi, "quadraginta Parthorum equitum[4] millia" offerentes. Magnificum lætumque tantis sociorum auxiliis ambiri, neque indigere. Gratiæ Vologeso actæ, mandatumque, "ut legatos ad senatum mitteret, et pacem esse sciret." Vespasianus in Italiam, resque Urbis intentus, adversam de Domitiano famam accipit; "tamquam terminos ætatis, et

[1] *Oëensium Leptitanorumque.* Bellum illud memorat Plinius, v. 5. *Ad Garamantas iter inexplicabile adhuc fuit. Proximo bello, quod cum Oëensibus Romani gessere, initiis Vespasiani Imperatoris, compendium viæ quatridui deprehensum est.* De Leptitanis et Garamantibus jam dictum supra Annal. III. 74. *Oëensis civitas* inter duas Syrtes memoratur à Plinio, v. 4. Ibi fuit Oea, urbs Episcopalis, nunc *Tripoli.*

[2] *Indomitam.* Olim tamen triumphatam à Cornelio Balbo, Plin. v. 5. *Clarissimum* oppidum *Garama*, nunc *Gherma*, *caput Garamantum, omnia armis Romanis superata, et à Cornelio Balbo triumphata: uni huic omnium externo curru et Quiritium jure donato: quippe Gadibus genito civitas Romana cum Balbo majore patruo data est.*

[3] *Mapalium.* De his mapalibus vide Annal. III. 74.

[4] *Parthorum equitum.* Ita quoque Suetonius in Vespas. VI. *Vologesus Parthus promisit quadraginta millia sagittariorum.*

"concessa filio [1] egrederetur." Igitur validissimam exercitûs partem Tito tradit, ad reliqua Judaici belli [2] perpetranda.

52. Titum, antequàm digrederetur, multo apud patrem sermone orâsse dicebatur, "ne criminantium nuntiis temerè "accenderetur; integrumque se ac placabilem filio præsta-"ret. Non legiones, non classes, perinde firma imperii "munimenta, quàm numerum liberorum. Nam amicos "tempore, fortunâ, cupidinibus aliquandò, aut erroribus, "imminui, transferri, desinere: suum cuique sanguinem "indiscretum, [3] sed maximè Principibus; quorum prospe-"ris et alii fruantur, adversa ad junctissimos pertineant: "ne fratribus quidem mansuram concordiam, ni parens "exemplum præbuisset." Vespasianus, haud æquè Domitiano mitigatus, quàm Titi pietate gaudens, "bono esse "animo" jubet, "belloque et armis rempublicam attollere: "sibi pacem domumque curæ fore." Tum celerrimas navium, frumento onustas, sævo adhuc mari committit. Quippe tanto discrimine Urbs nutabat, ut decem haud ampliùs dierum frumentum in horreis fuerit, cùm à Vespasiano commeatus subvenere. [4]

53. Curam restituendi Capitolii [5] in L. Vestinum [6] confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famâque inter proceres. Ab eo contracti haruspices, monuere, "ut

[1] *Concessa filio.* Stupris, adulteriis, libidine, filium Principis, Principemque agebat Domitianus. Vide supra Hist. IV. 2 et 39.

[2] *Reliqua Judaici Belli.* Quæ narrabuntur infra Hist. V.

[3] *Indiscretum.* Qui discerni, id est, alienari non potest; ut rectè explicat Illustr. Huetius.

[4] *Commeatus subvenere.* Inde in tot nummis Vespasiani, hoc anno cusis, ANNONA AVG. CERES AVG. *Annona Augusta. Ceres Augusta.*

[5] *Restituendi Capitolii.* De hâc Capitolii restitutione plura erunt dicenda, ut Tacitus, Suetonius, Plutarchus, ac Dio inter se concilientur. Itaque vide not. et emend. ad Hist. IV. 53.

[6] *L. Vestinum.* Cujus laudes vide in æreâ Claudii tabulâ, editâ in not. et emend. ad Annal. XI. 24.

"reliquiæ prioris delubri in paludes[1] aveherentur: templum "iisdem vestigiis sisteretur: nolle Deos mutari veterem "formam." Undecimo[2] Calendas Julias, serenâ luce, spatium omne quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque. Ingressi milites, queis fausta nomina,[3] felicibus ramis:[4] dein virgines Vestales, cum pueris puellisque patrimis matrimisque,[5] aquâ, vivis è fontibus amnibusque haustâ, perluêre.[6] Tum Helvidius Priscus, prætor, præeunte[7]

[1] *In paludes.* In paludes Ostienses; ut supra Annal. xv. 43.

[2] *Undecimo.* Die 21. Junii.

[3] *Fausta nomina.* Ut futuræ prosperitatis forent auguria. Inde Cicero de Divinatione, I. 102. *Cùm imperator exercitum, censor populum lustraret, bonis nominibus qui hostias ducerent eligebantur: quod idem in delectu consules observant, ut primus miles fiat bono nomine.* Et Plinius, XXVIII. 2. Sect. 5. *Cur publicis lustris etiam nomina victimas ducentium prospera elegimus?* Eumdem usum testatur et explicat Festus, *Lacus Lucrinus in vectigalibus publicis primus locatur fruendus, ominis boni gratiâ: ut in delectu censuve primi nominantur Valerius, Salvius, Statorius.*

[4] *Felicibus ramis.* Verbenacæ maximè felicis arboris. Sic quoque in sacris memoratur ab Ammiano Marcellino, XXIX. 3. *Verbenas felicis arboris gestans.* Et, teste Plinio, XXV. 9. *Nulla tamen Romanæ nobilitatis plus habet, quàm hierabotane—Nostri verbenacam vocant. Hæc est, quam legatos ferre ad hostes indicavimus. Hâc Jovis mensa verritur, domus purgantur lustranturque.* Fortè quoque virgas laureas tenuere; quarum meminit Ovidius, Fastorum, v. 677.

Uda fit hinc laurus, lauro sparguntur ab udâ
Omnia, quæ dominos sunt habitura novos.

[5] *Pueris puellisque patrimis matrimisque.* Pueri flaminii, puellæ flaminiæ, quorum patres matresque adhuc vivebant. Festus: *Flaminia dicebatur sacerdotula, quæ flaminicæ Diali præministrabat, eaque patrimes et matrimes erat, id est, patrem matremque adhuc vivos habebat—Flaminius Camillus puer dicebatur ingenuus patrimes et matrimes, qui flamini Diali præministrabat.*

[6] *Perluêre.* Mallet eruditus Antonius Augustinus *perpluêre.* Quod longiùs arcessitum, nec ex usu Taciti opinor. Minimè displicet *perluêre;* seu roralem aquam miserint; quo de usu Tertullianus, de Baptismo, cap. 5. *Villas, domos, templa, totasque urbes aspergine circumlatæ aquæ expiant passim;* seu vivis fontibus amnibusque largiùs perfuderint, ut apud Livium, I. 45. *quin tu antè vivo perfunderis flumine.*

[7] *Præeunte.* Quo de usu Plinius, XXVIII. 2. *Vidimus certis precationibus obsecrâsse summos magistratus: et ne quid verborum prætereatur, aut præposterum dicatur de scripto præire.* Sic de Claudio, Sueton. in Claud. XXII. *Observavit sedulò—ut dirâ avi in Urbe, aut Capitolio, visâ, obsecratio haberetur, eamque ipso jure maximi Pontificis, commonito pro rostris populo, præiret, submotâque operariorum servorumque turbâ.*

Plautio Æliano,[1] pontifice, lustratâ suovetaurilibus[2] areâ, et super cespitem redditis extis,[3] "Jovem, Junonem, Minervam,[4] præsidesque imperii Deos" precatus "utì cœpta prosperarent, sedesque suas, pietate hominum inchoatas, divinâ ope attollerent," vittas, quibus ligatus lapis, innexique funes erant, contigit. Simul ceteri magistratus, et sacerdotes, et senatus, et eques, et magna pars populi, studio lætitiâque connixi, saxum ingens traxere: passimque injectæ fundamentis argenti aurique stipes,[5] et metallorum primitiæ, nullis fornacibus victæ, sed ut gignuntur. Prædixere haruspices, ne temeraretur opus saxo aurove, in aliud destinato. Altitudo ædibus adjecta.[6] Id solum religio adnuere: et prioris templi magnificentiæ[7] defuisse creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat.

54. AUDITA interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum. Nam Civilis, omissâ dissimulatione, in populum Romanum ruere. Vitellianæ legiones vel externum servitium, quàm Imperatorem Vespasianum malle. Galli sustulerant animos, eamdem ubique exercituum nostrorum fortunam rati: vulgato rumore, "à Sarmatis Dacisque Mœsica ac Pannonica hiberna circumsi-

[1] *Plautio Æliano.* Extat adhuc Plautii Æliani insigne monumentum, quod vide in not. et emend. ad Hist. IV. 53.

[2] *Suovetaurilibus.* De quibus jam dictum Annal. VI. 37.

[3] *Redditis extis.* *Reddita exta* dicuntur, quòd inspecta probataque ab haruspicibus extispicis, sacrificulis redderentur, aræque superponerentur.

[4] *Junonem, Minervam.* Juno ac Minerva cellas habebant in templo Jovis Capitolini.

[5] *Argenti aurique stipes.* Seneca de Beneficiis, VII. 4. *Omnia Deorum sunt: tamen et Diis posuimus donum, et stipem jecimus.* Idem Quæst. Natur. IV. 2. *In hæc Nili ora stipem sacerdotes, et aurea dona præfecti, cùm solemne venit sacrum, jaciunt.* Alias stipes vidimus supra Annal. XIV. 15.

[6] *Ædibus adjecta.* Id unum mutatum, ut altiores forent novæ ædes.

[7] *Magnificentiæ.* Ut intelligatur quanta fuerit hæc magnificentia, plura de templo Capitolino sunt dicenda. Nec inutile erit illud cum celeberrimis templis conferre. Itaque vide not. et emend. ad Hist. IV. 53.

"deri:" paria de Britanniâ fingebantur. Sed nihil æquè, quàm incendium Capitolii, ut finem imperio adesse crederent, impulerat. "Captam olim à Gallis Urbem; sed "integrâ Jovis sede, mansisse imperium. Fatali nunc "igne, signum cœlestis iræ datum, et possessionem rerum "humanarum Transalpinis gentibus portendi," superstitione vanâ Druidæ canebant.[1] Incesseratque fama primores Galliarum, ab Othone adversùs Vitellium missos, antequàm digrederentur, pepigisse, "ne deessent libertati, si populum "Romanum continua bellorum civilium series et interna "mala fregissent."

55. Ante Flacci Hordeonii cædem[2] nihil prorupit, quo conjuratio intelligeretur. Interfecto Hordeonio, commeavere nuntii inter Civilem Classicumque, præfectum alæ Trevero-rum. Classicus nobilitate opibusque ante alios: regium illi genus, et pace belloque clara origo. Ipse, è majoribus suis,[3] hostis populi Romani, quàm socius,[4] jactabat. Miscuere sese Julius Tutor, et Julius Sabinus; hic Trevir, hic Lingon.[5] Tutor, ripæ Rheni à Vitellio præfectus:

[1] *Druidæ canebant.* Tiberius Druidas Gallorum sustulerat, Plin. xxx. 1. num. 4. Eorum religionem diræ immanitatis penitus aboleverat Claudius, Sueton. in Claud. xxv. Videntur ergò in Gallias revertisse, aut cùm Nero magicis vanitatibus esset deditus, aut cùm sævirent bella civilia. Ex Britanniâ rediere, ubi quàm maximè viguit hæc superstitio, de quâ jam dictum est Annal. xiv. 30. Si plura volueris, adi eruditum Borlase, *Observations on the Antiquities of the County of Cornwall.* Ibi originem, doctrinam, fata, monumentaque Druidarum fusè prosequitur.

[2] *Hordeonii cædem.* De quâ supra cap. 36.

[3] *E majoribus suis.* Mallet Illustr. Huetius, *à majoribus suis.*

[4] *Quàm socius, jactabat.* Hostem se populi Romani potiùs, quàm socium, jactabat. Ἑλληνικῶς autem dictum, *hostis, socius:* ut apud Virgil. Æneid. ii. 377.

Sensit medios delapsus in hostes.

[5] *Hic Lingon. Hic* geminatur. Pariter Virgilius Eclog. iv. 55.

Non me carminibus vincet, nec Thracius Orpheus,
Non Linus; huic mater quamvis, atque huic pater adsit.

Trevir, *Treves:* Lingon, *Langres.*

Sabinus, super insitam vanitatem, falsæ stirpis gloriâ incendebatur, " proaviam suam divo Julio, per Gallias bellanti, " corpore atque adulterio placuisse." Hi secretis sermonibus animos ceterorum scrutari; ubi, quos idoneos rebantur, conscientiâ obstrinxere, in coloniâ Agrippinensi,[1] in domum privatam conveniunt: nam publicè civitas talibus inceptis abhorrebat. Attamen interfuere quidam Ubiorum, Tungrorumque.[2] Sed plurima vis penes Treveros, ac Lingonas. Nec tulere moras consultandi: certatim proclamant, " furere " discordiis populum Romanum, cæsas legiones, vastatam " Italiam, capi cùm maximè Urbem, omnes exercitus suis " quemque bellis detineri: si Alpes præsidiis firmentur, " coalitâ libertate, dispecturas Gallias, quem virium suarum " terminum velint."

56. HÆC dicta pariter, probataque:[3] de reliquiis Vitelliani exercitûs dubitavere. Plerique " interficiendos " censebant, " turbidos, infidos, sanguine ducum pollutos." Vicit ratio parcendi: " ne, sublatâ spe veniæ, pertinaciam " accenderent. Alliciendos potiùs in societatem: legatis " tantùm legionum interfectis, ceterùm vulgus, consci" entiâ scelerum, et spe impunitatis, facilè accessurum." Ea primi consilii forma: missique per Gallias concitores belli. Simulatum ipsis obsequium, quò incautiorem Voculam[4] opprimerent. Nec defuere, qui Voculæ nuntiarent. Sed vires ad coercendum deerant, infrequentibus infidisque legionibus. Inter ambiguos milites, et occultos hostes, optimum è præsentibus ratus, mutuâ dissimulatione, et iisdem, quibus petebatur, artibus grassari, in coloniam

[1] *Coloniâ Agrippinensi.* Nunc *Cologne.*

[2] *Ubiorum, Tungrorumque.* Ubii, *Cologne.* Tungri, *Tongres.*

[3] *Probataque.* Meritò dixit Cæsar, Bell. Gall. III. 10. *Omnes ferè Gallos novis rebus studere, et ad bellum mobiliter, celeriterque excitari.*

[4] *Voculam.* De quo supra cap. 25 et seq.

Agrippinensem descendit. Illuc Claudius Labeo, quem captum et extra conventum amandatum in Frisios diximus,[1] corruptis custodibus perfugit: pollicitusque, "si præsi- "dium daretur, iturum in Batavos, et potiorem civitatis "partem ad societatem Romanam retracturum:" acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Betasiorumque [2] in arma traxit. Et furtim magis, quàm bello, Canninefates Marsacosque [3] incursabat. Vocula, Gallorum fraude inlectus, ad hostem contendit.

57. Nec procul Veteribus [4] aberat, cùm Classicus et Tutor, per speciem explorandi prægressi, cum ducibus Germanorum pacta firmavere. Tumque primùm discreti à legionibus, proprio vallo castra sua circumdant, obtestante Voculâ, "Non adeò turbatam civilibus armis rem Roma- "nam, ut Treveris etiam Lingonibusque despectui sit. "Superesse fidas provincias, victores exercitus, fortunam "imperii, et ultores Deos. Sic olim, Sacrovirum [5] et "Æduos, nuper, Vindicem Galliasque singulis præliis "concidisse. Eadem rursus numina, eadem fata, ruptores "fœderum expectarent. Meliùs divo Julio, divoque Au- "gusto notos eorum animos.[6] Galbam, et infracta tributa,

[1] *Diximus.* Supra cap. 18.

[2] *Nerviorum Betasiorumque.* Nervii, *Hainault.* Betasii, *Brabant;* ubi adhuc vicus *Bets,* teste Bucherio, *Belgium Romanum,* p. 184. In veteri Inscriptione apud Gruterum, p. 520. num. 9. CIVES BETASII.

[3] *Marsacosque.* Marsaci Canninefatibus fuere conterminі, et Oceano proximi. Eam septemtrionalis Hollandiæ partem tenuere, ubi nunc oppida *Harleim, Alkmaer,* &c. Veterisque nominis memoria extat adhuc in *Marsdiep,* teste Cl. Alting, *Notit. Germ. Inf.* p. 93. Meminit quoque *Marsaciorum* Plinius, IV. 15.

[4] *Veteribus. Santen,* ut sæpe dictum est.

[5] *Sacrovirum.* De Sacroviro et Æduis vide Annal. III. 46. De Vindice et Galliis vide Supplementum Annal. XVI. 66 et seq.

[6] *Notos eorum animos.* Meliùs divo Julio divoque Augusto notos eorum animos, qui non nisi severâ dominatione flecterentur: Galbæ mansuetudinem, et imminuta ab eo tributa, hostiles spiritus eis ad-

"hostiles spiritus induisse. Nunc hostes, quia molle servitium: cùm spoliati exutique fuerint, amicos fore." Hæc ferociter locutus, postquàm perstare in perfidiâ Classicum Tutoremque videt, verso itinere, Novesium[1] concedit. Galli, duûm millium spatio distantibus campis, consedêre. Illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi, ut (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba jurarent, pignusque tanti sceleris, nece aut vinculis legatorum daretur. Vocula, quamquam plerique fugam suadebant, audendum ratus, vocatâ concione, in hunc modum disseruit.

58. "Numquam apud vos verba feci, aut pro vobis sollicitior, aut pro me securior. Nam mihi exitium parari, libens audio; mortemque in tot malis hostium[2] ut finem miseriarum[3] expecto. Vestri me pudet miseretque, adversùs quos non prælium et acies parantur; id enim fas armorum, et jus hostium: bellum cum populo Romano vestris se manibus gesturum Classicus sperat: imperiumque et sacramentum Galliarum ostentat. Adeò nos,[4] si fortuna in præsens virtusque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt, quotiens Romanæ legiones perire præoptaverint, ne loco pellerentur? Socii sæpe nostri, exscindi urbes suas, seque cum conjugibus ac liberis cremari pertulerunt; neque aliud pretium exitûs, quàm fides famaque. Tolerant cùm maximè inopiam obsidiumque apud Vetera legiones, nec terrore aut promissis demoventur. Nobis, super arma et viros, et

didisse. Tributi levamentum vidimus Hist. I. 8.

[1] *Novesium.* Nunc *Nuiss;* ut supra cap. 26.

[2] *Malis hostium. Quæ nobis hostes creant;* ut rectè explicat Illustr. Huetius.

[3] *Finem miseriarum.* Verè quoque Sallustius, Catil. LI. *In luctu atque miseriis mortem ærumnarum requiem, non cruciatum esse.*

[4] *Nos.* Meliùs fortè, *vos.*

"egregia castrorum munimenta, frumentum et commeatus "quamvis longo bello pares. Pecunia nuper etiam donativo[1] suffecit; quod sive à Vespasiano, sive à Vitellio "datum interpretari mavultis, ab Imperatore certè Romano "accepistis. Tot bellorum victores, apud Geldubam,[2] "apud Vetera, fuso totiens hoste, si pavetis aciem, indignum id quidem: sed est vallum murique, et trahendi "artes, donec è proximis provinciis auxilia exercitusque "concurrant. Sanè ego displiceam: sunt alii legati, tribuni, "centurio denique, aut miles. Ne hoc prodigium toto "terrarum orbe vulgetur, vobis satellitibus, Civilem et "Classicum Italiam invasuros. An si ad mœnia Urbis "Germani Gallique duxerint, arma patriæ inferetis? "Horret animus tanti flagitii imagine. Tutori Trevero "agentur excubiæ? Signum belli Batavus dabit? Germanorum catervas supplebitis? quis deinde sceleris exitus? "cùm Romanæ legiones contra direxerint: transfugæ è "transfugis, et proditores è proditoribus, inter recens et "vetus sacramentum invisi Deis errabitis? Te, Jupiter "optime, maxime, quem per octingentos viginti annos tot "triumphis coluimus; te, Quirine, Romanæ parens Urbis, "precor venerorque, ut si vobis non fuit cordi, me duce "hæc castra incorrupta et intemerata servari, at certè "pollui fœdarique à Tutore et Classico ne sinatis. Militibus "Romanis aut innocentiam detis, aut maturam, et sine "noxâ pœnitentiam."

59. VARIE excepta oratio inter spem, metumque, ac pudorem. Digressum Voculam, et de supremis agitantem, liberti servique prohibuere fœdissimam mortem[3] sponte

[1] *Donativo.* De quo supra cap. 36.

[2] *Geldubam.* Vide supra cap. XXVI. 26. 32 et seq.

[3] *Fœdissimam mortem.* Fœdissimam vocat mortem, quæ desertoris proditorisque manu obvenit; ut rectè explicat Pichena.

prævenire. Et Classicus, misso Æmilio Longino, desertore primæ legionis, cædem ejus maturavit. Herennium et Numisium, legatos, vinciri, satis visum. Dein, sumtis Romani imperii insignibus,[1] in castra venit. Nec illi, quamquam ad omne facinus durato, verba ultra suppeditavere, quàm ut sacramentum recitaret. Juravere qui aderant, "pro imperio Galliarum." Interfectorem Voculæ, altis ordinibus,[2] ceteros, ut quisque flagitium navaverat, præmiis attollit. Divisæ inde inter Tutorem et Classicum curæ. Tutor, validâ manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit, occisis Mogontiaci tribunis, pulso castrorum præfecto, qui detrectaverant. Classicus corruptissimum quemque è deditis "pergere ad obsessos"[3] jubet, "veniam ostentantes, si præsentia sequerentur; "aliter, nihil spei: famem, ferrumque, et extrema "passuros." Adjecere qui missi erant, exemplum suum.

60. Obsessos hinc fides, inde egestas, inter decus ac flagitium distrahebant. Cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant; absumtis jumentis equisque, et ceteris animalibus, quæ profana fœdaque in usum necessitas vertit. Virgulta postremò, et stirpes, et internatas saxis[4] herbas vellentes, miseriarum patientiæque documentum fuere; donec egregiam laudem fine turpi macularent, missis ad Civilem legatis "vitam" orantes. Neque antè preces

[1] *Romani imperii insignibus.* Hæc de aquilis, vexillis, ceterisque Romani exercitûs signis, quæ secum sumsit Classicus, dicta vult Pichena. Contra, et probabiliter, existimat Cl. Ernestus Classicum lictores, fasces, quæ sunt Romani imperii insignia, sumsisse. Ceterùm non incessit, tamquam Imperator. Juratum enim pro imperio Galliarum.

[2] *Altis ordinibus.* Ad primos militiæ gradus evexit.

[3] *Ad obsessos.* Ad legiones, quæ inopiam obsidiumque in Veteribus castris, *Santen*, tolerabant.

[4] *Internatas saxis.* Sic quoque Columella, XI. 12. *Internatæ herbæ fœno reserventur.*

admissæ, quàm in verba Galliarum jurarent. Tum pactus [1] "prædam castrorum," dat custodes, qui pecuniam, calones, sarcinas retentarent, ac qui ipsos leves [2] abeuntes prosequerentur. Ad quintum ferè lapidem coorti Germani, incautum agmen adgrediuntur. Pugnacissimus quisque in vestigio; multi palantes occubuere: ceteri retro in castra profugiunt, querente sanè Civile, et increpante Germanos, "tamquam fidem per scelus abrumperent." Simulata ea fuerint, an retinere sævientes nequiverit, parùm adfirmatur. Direptis castris, faces injiciunt: cunctosque, qui prælio superfuerant, incendium hausit.

61. Civilis, barbaro voto,[3] post cœpta adversùs Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patratâ demum cæde legionum, deposuit. Et ferebatur parvulo filio quosdam captivorum, sagittis jaculisque puerilibus figendos,[4] obtulisse. Ceterùm neque se, neque quemquam Batavum, in verba Galliarum adegit, fisus Germanorum opibus; et, si certandum adversùs Gallos de possessione rerum foret, inclytus famâ, et potior. Mummius Lupercus, legatus legionis, inter dona missus Veledæ.[5] Ea virgo nationis Bructeræ, latè imperitabat, vetere apud Germanos more, quo plerasque fœminarum fatidicas, et augescente superstitione, arbitrantur Deas. Tuncque Veledæ auctoritas adolevit: nam "prosperas Germanis res, et "excidium legionum" prædixerat. Sed Lupercus, in itinere interfectus.

[1] *Tum pactus.* Tum Civilis pactus prædam, &c.

[2] *Ipsos leves.* Sine pecuniâ, sine armis, sine sarcinis.

[3] *Barbaro voto.* Talia vota fuere semper, suntque adhuc in usu apud barbaros. Ea quoque usurpavere omnium ferè gentium militares viri, quos inter eminet Julius Cæsar, de quo Suetonius in Jul. LXVII. Milites *diligebat usque adeò, ut, auditâ clade Titurianâ, barbam capillumque summiserit; nec antè demserit, quàm vindicâsset.* De rutilo Germanorum crine dicetur infra de Morib. German. IV.

[4] *Figendos.* Ad opprobrium simul et tormentum.

[5] *Veledæ.* De Veledâ aliisque fatidicis fœminis plura dicentur infra de Morib. German. VIII.

Pauci centurionum tribunorumque in Galliâ geniti reservantur, pignus societatis. Cohortium, alarum, legionum, hiberna subversa cremataque: iis tantùm relictis, quæ Mogontiaci, ac Vindonissæ[1] sita sunt.[2]

62. Legio sextadecima,[3] cum auxiliis simul deditis, à Novesio in coloniam Treverorum[4] transgredi jubetur, præfinitâ die, intrà quam castris excederet. Medium omne tempus, per varias curas egêre: ignavissimus quisque, cæsorum apud Vetera exemplo, paventes; melior pars, rubore et infamiâ, "quale illud iter, quis dux viæ? et "omnia in arbitrio eorum, quos vitæ necisque dominos "fecissent." Alii, nullâ dedecoris curâ, pecuniam, aut carissima sibimetipsi circumdare: quidam expedire arma, telisque tamquam in aciem accingi. Hæc meditantibus, advenit proficiscendi hora, expectatione tristior. Quippe intrà vallum, deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus, et dies. Revulsæ Imperatorum imagines, inhonora[5] signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis: silens agmen, et velut longæ exsequiæ. Dux Claudius Sanctus, effosso oculo, dirus ore, ingenio debilior. Duplicatur flagitium, postquàm, desertis Bonnensibus castris,[6] altera se legio miscuerat. Et vulgatâ captarum legionum famâ, cuncti, qui paulo antè Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectisque, et undique effusi, insolito spectaculo nimium fruebantur. Non tulit ala Picentina[7] gaudium insultantis vulgi; spretisque Sancti promissis, aut minis, Mogontiacum abeùnt: ac fortè obvio

[1] *Ac Vindonissæ.* Mogontiacum, nunc *Mentz;* Vindonissa, nunc *Windisch, in the canton of Berne.*

[2] *Sita sunt.* Et à Romanis retinebantur; ut videbimus infra cap. 70.

[3] *Legio sextadecima.* De quâ supra cap. 26.

[4] *Treverorum.* Nunc *Treves.*

[5] *Inhonora.* Et incomta signa. Vide Annal. III. 2.

[6] *Bonnensibus castris.* Nunc *Bonn;* ubi castra primæ legionis. Vide supra cap. 19.

[7] *Ala Picentina.* A Picentinis, hodie *part of Terra di Lavoro,* ita appellata.

interfectore Voculæ Longino, conjectis in eum telis, initium exsolvendæ in posterum culpæ fecere. Legiones, nihil mutato itinere, ante mœnia Treverorum considunt.

63. CIVILIS et Classicus, rebus secundis sublati, an Coloniam Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent, dubitavere. Sævitiâ ingenii, et cupidine prædæ, ad excidium civitatis trahebantur: obstabat ratio belli, et novum imperium inchoantibus utilis clementiæ fama. Civilem etiam beneficii memoria flexit, quòd filium ejus, primo rerum motu, in coloniâ Agrippinensi deprehensum, honoratè custodierant. Sed Transrhenanis gentibus invisa civitas, opulentiâ auctuque.[1] Neque alium finem belli rebantur, quàm si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret, aut disjecta, Ubios quoque dispersisset.

64. IGITUR Tencteri,[2] Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi jubent: quæ ferocissimus è legatis in hunc modum protulit: "Redîsse "vos in corpus nomenque[3] Germaniæ, communibus Deis, "et præcipuo Deorum[4] Marti, grates agimus: vobisque "gratulamur, quòd tandem liberi inter liberos eritis. Nam "ad hunc diem, flumina ac terras, et cœlum quodammodo "ipsum, clauserant Romani: ut colloquia congressusque "nostros arcerent: vel, quod contumeliosius est viris ad "arma natis, inermes ac prope nudi, sub custode et pretio[5]

[1] *Auctuque.* A conditâ coloniâ, de quâ dictum satis Annal. XII. 27. opulentiâ auctuque, id est, opum vi hominumque multitudine, insignis erat Ubiorum civitas: inde Transrhenanis gentibus invidia.

[2] *Tencteri.* De quibus plura infra in libro de Morib. Germ. cap. 32.

[3] *In corpus nomenque.* Quæ veluti ejuraverant ob coloniam Romanam nomenque Agrippinæ.

[4] *Præcipuo Deorum.* Deorum maximè Mercurium colebant Germani, ut dicetur infra de Mor. German. IX. At nunc, vigentibus bellis, præcipuus erat Mars.

[5] *Sub custode et pretio.* Nempe ita custoditi transitus, ut Transrhenani Germani Cisrhenanos adire non possent, nisi inermes, et soluto pretio, seu vectigali. Vide infra, cap. seq.

"coiremus. Sed ut amicitia societasque nostra in æter-"num rata sit, postulamus à vobis, muros coloniæ, muni-"menta servitii, detrahatis. Etiam fera animalia, si clausa "teneas, virtutis obliviscuntur. Romanos omnes, in "finibus vestris, trucidetis: haud facilè libertas, et domini "miscentur. Bona interfectorum in medium cedant, ne "quis occulere quidquam, aut segregare causam suam "possit. Liceat nobis vobisque utramque ripam colere, "ut olim majoribus nostris: quomodò lucem diemque "omnibus hominibus, ita omnes terras fortibus viris "natura aperuit. Instituta cultumque patrium resumite, "abruptis voluptatibus,[1] quibus Romani plus adversùs "subjectos, quàm armis valent: sincerus et integer, et "servitutis oblitus populus, aut ex æquo agetis, aut aliis "imperitabitis."

65. Agrippinenses, sumto consultandi spatio, quandò neque subire conditiones metus futuri, neque palam aspernari conditio præsens sinebat, in hunc modum respondent: "Quæ prima libertatis facultas data est,[2] avidiùs, quàm "cautiùs sumsimus, ut vobis ceterisque Germanis, consan-"guineis nostris, jungeremur. Muros civitatis, congre-"gantibus se cùm maximè Romanorum exercitibus, "augere nobis, quàm diruere, tutius est. Si qui ex "Italiâ, aut provinciis, alienigenæ in finibus nostris fuerant, "eos bellum absumsit, vel in suas quisque sedes refugêre. "Deductis olim,[3] et nobiscum per connubium sociatis, "quique mox provenere, hæc patria est. Nec vos adeò "iniquos existimamus, ut interfici à nobis parentes, fratres, "liberos nostros velitis. Vectigal[4] et onera commerciorum

[1] *Abruptis voluptatibus.* Quibus inter dominationis instrumenta utebantur Romani; ut videbimus in Vitâ Agric. XXI.

[2] *Data est.* In hoc tumultu.

[3] *Deductis olim.* Cùm conderetur colonia.

[4] *Vectigal.* Omittimus vectigal, seu portoria, quæ onera commerciorum sunt. De vectigalibus portoriisque dictum satis Annal. XIII, 50.

"resolvimus. Sint transitus incustoditi, sed diurni, et "inermes; donec nova et recentia jura, in vetustatem "consuetudine vertantur. Arbitrum habebimus Civilem "et Veledam, apud quos pacta sancientur." Sic lenitis Tencteris, legati ad Civilem et Veledam missi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravere. Sed coram adire, adloquique Veledam, negatum. Arcebantur aspectu, quò venerationis plus inesset. Ipsa editâ in turre: delectus è propinquis, consulta responsaque, ut internuntius numinis, portabat.

66. Civilis, societate Agrippinensium auctus, proximas civitates adfectare, aut adversantibus bellum inferre statuit.[1] Occupatisque Sunicis,[2] et juventute eorum per cohortes compositâ; quominùs ultra pergeret, Claudius Labeo Betasiorum Tungrorumque et Nerviorum[3] tumultuariâ manu restitit, fretus loco, quia pontem Mosæ[4] fluminis antecepe-rat. Pugnabaturque in angustiis ambiguè, donec Germani transnatantes, terga Labeonis invasere. Simul Civilis, ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, et clarâ voce: "Non ideo," inquit, "bellum sumsimus, ut Batavi et Treveri gentibus imperent. Procul hæc à nobis "arrogantia: accipite societatem: transgredior ad vos, seu "me ducem, seu militem mavultis."[5] Movebatur vulgus, condebantque gladios; cùm Campanus, ac Juvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidere.

[1] *Bellum inferre statuit.* Et à coloniâ Agrippinensi, *Cologne*, versùs Mosam, *the Meuse*, iter direxit, obviosque Sunicos, *Limburg*, primùm occupavit.

[2] *Sunicis.* Nunc *Limburg;* ubi adhuc vicus *Sinnich*, veteris nominis memoria, teste Bucherio, *Belgium Romanum*, p. 178 et 184. Eos *Sunucos* appellat Plin. iv. 17.

[3] *Et Nerviorum.* Tungri, *Tongres;* Betasii, *Brabant;* Nervii, *Hainault.*

[4] *Pontem Mosæ.* Nunc *Maestricht.*

[5] *Seu militem mavultis.* Sic Catilina apud Sallustium, in Catilin. XIII. *Vel imperatore, vel milite me utemini.*

Labeo, antequàm circumveniretur, profugit.[1] Civilis Betasios quoque ac Nervios in fidem acceptos, copiis suis adjunxit: ingens rerum, perculsis civitatum animis, vel sponte inclinantibus.

67. INTEREA Julius Sabinus,[2] projectis fœderis Romani monumentis,[3] *Cæsarem* se salutari jubet; magnamque et inconditam popularium turbam in Sequanos[4] rapit, conterminam civitatem, et nobis fidam. Nec Sequani detrectavere certamen. Fortuna melioribus adfuit. Fusi Lingones. Sabinus festinatum temerè prælium, pari formidine deseruit. Utque famam exitii sui faceret, villam, in quam perfugerat, cremavit; illic voluntariâ morte interiisse creditus. Sed quibus artibus latebrisque, vitam per novem mox annos traduxerit, simul amicorum ejus constantiam, et insigne Eponinæ uxoris exemplum, suo loco reddemus.[5] Sequanorum prosperâ acie, belli impetus stetit. Resipiscere paulatim civitates,[6] fasque et fœdera respicere, principibus Remis,[7] qui per Gallias edixere, " ut missis legatis in " commune consultarent, libertas an pax placeret."

68. AT Romæ cuncta in deterius audita Mucianum angebant, ne, quamquam egregii duces (jam enim Gallum

[1] *Profugit.* In avia Belgarum, ut dicetur infra cap. 70. Avia illa esse nunc paludes Flandrorum, prope *Bruges*, meritò conjicit Bucherius, *Belgium Romanum*, p. 178 et 185.

[2] *Julius Sabinus.* Jam memoratus supra cap. 55.

[3] *Monumentis.* Tabulis æreis, quibus inscriptum fœdus Romanum civitasque Romana Lingonibus universis data, ut dictum est supra Hist. I. 78.

[4] *In Sequanos.* Nunc *High Alsace, and Franche-Comté,* &c. Vide Suppl. Annal. XVI. 78.

[5] *Reddemus.* Periit hæc Historiarum pars. De illâ vide Appendicem Chronologicam, A.U.C. 831.

[6] *Civitates.* Ac maximè civitas Lingonum, teste Frontino, Strategem. IV. 3. num. 14. *Auspiciis imperatoriis Cæsaris Domitiani, Germanico bello, quod Julius Civilis in Galliâ moverat, Lingonum opulentissima civitas, quæ ad Civilem desciverat, cùm advenientem ab exercitu Cæsaris populationem timeret, quòd præter spem inviolata nihil ex rebus suis amiserat, ad obsequium redacta, septuaginta millia armatorum ei tradidit.*

[7] *Remis.* Remi, nunc *Reims.*

Annium et Petilium Cerialem delegerat) summam belli parùm tolerarent. Nec relinquenda Urbs sine rectore. Et Domitiani indomitæ libidines timebantur; suspectis, utì diximus, Primo Antonio, Varoque Arrio. Varus, prætorianis præpositus, vim atque arma retinebat. Eum Mucianus, pulsum loco, ne sine solatio ageret, annonæ præfecit.[1] Utque Domitiani animum, Varo haud alienum, deliniret, Arretinum Clementem,[2] domui Vespasiani per adfinitatem[3] innexum, et gratissimum Domitiano, prætorianis præposuit, "patrem ejus sub Caio Cæsare[4] egregiè functum eâ curâ" dictitans. "Lætum militibus idem nomen: atque ipsum, "quamquam senatorii ordinis,[5] ad utraque munia sufficere." Adsumuntur è civitate clarissimus quisque; et alii per ambitionem. Simul Domitianus Mucianusque accingebantur, dispari animo: ille, spe ac juventâ properus; hic, moras nectens, queis flagrantem retineret, ne ferociâ ætatis, et pravis impulsoribus, si exercitum invasisset, paci belloque malè consuleret. Legiones victrices, sexta et octava,[6] Vitellianarum unaetvicesima, è recens conscriptis secunda, Peninis Cottianisque[7] Alpibus, pars monte Graio,[8] traducuntur. Quartadecima legio è Britanniâ, sexta ac decima ex Hispaniâ accitæ. Igitur venientis exercitûs famâ, et suopte ingenio ad mitiora inclinantes Galliarum civitates, in Remos

[1] *Annonæ præfecit.* De hâc præfecturâ dictum supra Annal. I. 7. et XIII. 22.

[2] *Arretinum Clementem.* De quo plura in not. et emend. ad Hist. IV. 68. Arretinus fortè dictus est ab Arretio, nunc *Arezzo.*

[3] *Adfinitatem.* Ab eâ adfinitate cognomentum accepisse videtur Titus Flavius Clemens. Vide Stemma Flaviorum in not. et emend. ad Hist. I. 46.

[4] *Caio Cæsare.* Caligulâ.

[5] *Senatorii ordinis.* Errat ergò Suetonius in Tit. VI. *Præfecturam quoque prætorii suscepit* Titus, *numquam ad id tempus, nisi ab equite Romano administratam.* Eam jam administraverat Clemens senatorii ordinis.

[6] *Sexta et octava.* De his omnibus legionibus vide not. et emend. ad Hist. II. 6. Secunda autem legio est secunda adjutrix.

[7] *Peninis Cottianisque.* Peninæ Alpes, nunc *the passage of great St. Bernard:* Cottianæ, nunc *the passage of Briançon at Suza.* De his plura vide supra Hist. I. 61.

[8] *Monte Graio.* Mons Graius, seu Alpes Graiæ, nunc *little St. Bernard.*

convenere. Treverorum legatio illic opperiebatur, acerrimo instinctore belli Tullio Valentino. Is meditatâ oratione, cuncta, magnis imperiis objectari solita, contumeliasque et invidiam in populum Romanum effudit; turbidus miscendis seditionibus, et plerisque gratus vecordi facundiâ.[1]

69. At Julius Auspex, è primoribus Remorum, "vim "Romanam, pacisque bona" dissertans, et "sumi bellum "etiam ab ignavis,[2] strenuissimi cujusque periculo geri, "jamque super caput legiones," sapientissimum quemque reverentiâ fideque, juniores periculo ac metu continuit. Et Valentini animum laudabant, consilium Auspicis sequebantur. Constat obstitisse Treveris Lingonibusque apud Gallias, quòd, Vindicis motu, cum Verginio steterant.[3] Deterruit plerosque provinciarum æmulatio: "quod bello caput? "unde jus auspiciumque peteretur? quam, si cuncta prove-"nissent, sedem imperio legerent?" Nondum victoria, jam discordia erat: aliis fœdera, quibusdam opes viresque, aut vetustatem originis, per jurgia jactantibus.[4] Tædio futurorum, præsentia placuere. Scribuntur ad Treveros epistolæ, nomine Galliarum, "ut abstinerent armis, impe-"trabili veniâ, et paratis deprecatoribus, si pœniteret." Restitit idem Valentinus obstruxitque civitatis suæ[5] aures, haud perinde instruendo bello intentus, quàm frequens concionibus.

[1] *Vecordi facundiâ.* Id est, ut explicat Illustr. Huetius, temerariâ, stolidâ, improvidâ.

[2] *Ab ignavis.* Ita fermè Sallustius, in Jugurth. cap. 54. *Omne bellum sumi facilè, cæterùm ægerrumè desinere: non in ejusdem potestate initium ejus et finem esse: incipere cuivis etiam ignavo licere; deponi, cùm victores velint.*

[3] *Steterant.* Ut dictum est in Suppl. Annal. XVI. 78.

[4] *Jactantibus.* Ut penes se foret jus, auspicium, sedesque Imperii. Sic Livius, XXII. 1. *Quod enim illi justum imperium, quod auspicium esse?* Idem Livius, XXVIII. 27. *Imperium auspiciumque abnuistis, sacramenti religionem rupistis.*

[5] *Civitatis suæ.* Treverorum.

70. Igitur non Treveri, neque Lingones, ceteræve rebellium civitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere. Ne duces quidem, in unum consulere. Sed Civilis, avia Belgarum [1] circumibat; dum Claudium Labeonem capere, aut exturbare nititur. Classicus, segne plerumque otium trahens, velut parto imperio fruebatur. Ne Tutor quidem maturavit superiorem Germaniæ ripam, et ardua Alpium præsidiis claudere. Atque interim unaetvicesima legio Vindonissâ,[2] Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rætiam,[3] inrupere. Accessit ala Singularium,[4] excita olim à Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa. Præerat Julius Briganticus, sorore Civilis genitus, ut fermè acerrima proximorum odia sunt, invisus avunculo infensusque. Tutor Treverorum copias, recenti Vangionum,[5] Cæracatium, Tribocorum delectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit, corruptis spe, aut metu subactis legionariis: qui primò cohortem, præmissam à Sextilio Felice, interficiunt; mox ubi duces exercitusque Romanus propinquabant, honesto transfugio rediere: secutis Tribocis, Vangionibusque et Cæracatibus. Tutor, Treveris comitantibus, vitato Mogontiaco,[6] Bingium [7] concessit, fidens loco, quia

[1] *Avia Belgarum.* De quibus dictum supra c. 66. p. 172. not. sup.

[2] *Vindonissâ.* Nunc *Winsdisch*, ut supra cap. 61.

[3] *Rætiam.* Nunc *the Grisons*, &c.

[4] *Ala Singularium.* Peculiaris militia fuit prætorianæ proxima, *tum munere custodiæ, tum prætenturæ viciniâ*, ut ait eruditus Fabrettus, *Inscript. Dom.* cap. 5. p. 354. ubi de equitibus singularibus cumulatè agit. Vide quoque Philippum Bonanni, *Museum Kircherianum*, p. 112. In veteribus Inscriptionibus sæpe occurrit EQ. SING. Id est, *eques singularis;* vel EQ. SING. AVG. id est, *eques singularis Augusti;* vel EQ. SING. D. D. N. N. id est, *eques singularis dominorum nostrorum*, cùm plures essent Imperatores. Ut à dextris prætoriani, sic à sinistris Imperatoris in acie stabant singulares, teste Hygino.

[5] *Vangionum.* Vangiones, *the diocese of Worms*, Triboci, *the diocese of Strasburg.* Cæracates, ut videtur, *the diocese of Mentz.* Vide not. et emend. ad Hist. IV. 70.

[6] *Vitato Mogontiaco.* Mogontiacum, *Mentz*, vitavit Tutor, quòd Romanæ legiones illud adhuc obtinerent.

[7] *Bingium.* Hodieque *Bingen:* at tunc, ut patet è Taciti narratione, Bingium erat in ripâ sinistrâ Navæ fluminis; nunc verò est in

pontem Navæ fluminis[1] abruperat: sed incursu cohortium, quas Sextilius ducebat, et reperto vado, proditus fususque. Eâ clade perculsi Treveri; et plebes, omissis armis, per agros palatur: quidam principum, ut primi posuisse bellum viderentur, in civitates, quæ societatem Romanam non exuerant, perfugerunt. Legiones à Novesio Bonnâque in Treveros, ut supra memoravimus,[2] traductæ, se ipsas in verba Vespasiani adigunt. Hæc Valentino absente, gesta: qui, ubi adventabat, furens, cunctaque rursus in turbas et exitium conversurus, legiones in Mediomatricos,[3] sociam civitatem, abscessere. Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt: occisis Herennio ac Numisio legatis,[4] quò minore spe veniæ cresceret vinculum sceleris.

71. Hic belli status erat, cùm Petilius Cerialis Mogontiacum venit: ejus adventu erectæ spes. Ipse pugnæ avidus, et contemnendis, quàm cavendis hostibus melior, ferociâ verborum militem incendebat; ubi primùm congredi licuisset, nullam prælio moram facturus. Delectus per Galliam habitos, in civitates remittit, ac nuntiare jubet "sufficere imperio legiones: socii ad munia pacis redirent, "securi, velut confecto bello, quod Romanæ manus exce-"pissent." Auxit ea res Gallorum obsequium: nam receptâ juventute, faciliùs tributa toleravere,[5] proniores ad officia, quòd spernebantur. At Civilis et Classicus, ubi "pulsum Tutorem, cæsos Treveros, cuncta hostibus "prospera accepere: trepidi ac properantes, dum dispersas "suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valen-

dextrâ. Quod rectè animadvertère eruditus Freherus et P. Wastelain, *Description de la Gaule Belgique*, p. 114 et seq.

[1] *Navæ fluminis.* Nava, hodie *Nahe.* Flumen illud ad oppidum *Bingen* in Rhenum influit.

[2] *Memoravimus.* Supra cap. 62.

[3] *Mediomatricos.* Nunc *the dioceses of Metz and of Verdun.*

[4] *Legatis.* De quibus supra cap. 59.

[5] *Tributa toleravere.* De his supra cap. 26.

"tinum monuere, ne summæ rei periculum faceret." Eò rapidiùs Cerialis, missis in Mediomatricos, qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Mogontiaci, quantumque secum transvexerat, tertiis castris Rigodulum[1] venit; quem locum magnâ Treverorum manu, Valentinus insederat, montibus aut Mosellâ amne septum: et addiderat fossas, obicesque saxorum. Nec deterruere ea munimenta Romanum ducem, quominùs peditem perrumpere juberet, equitum aciem in collem erigeret, spreto hoste, quem temerè collectum, haud ita loco juvari, ut non plus suis in virtute foret. Paulum moræ in ascensu, dum missilia hostium prævehuntur. Ut ventum in manus, deturbati, ruinæ modo, præcipitantur. Et pars equitum, æquioribus jugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in queis ducem Valentinum, cepit.

72. CERIALIS postero die coloniam Treverorum ingressus est, avido milite eruendæ civitatis: "Hanc esse Classici, "hanc Tutoris patriam: horum scelere clausas cæsasque "legiones. Quid tantum Cremonam meruisse,[2] quam è "gremio Italiæ raptam, quia unius noctis moram victori"bus adtulerit? Stare in confinio Germaniæ integram "sedem, spoliis exercituum et ducum cædibus ovantem. "Redigeretur præda in fiscum:[3] ipsis sufficere ignes, et "rebellis coloniæ ruinas, quibus tot castrorum excidia "pensarentur." Cerialis, à metu infamiæ,[4] si licentiâ sævitiâque imbuere militem crederetur, pressit iras: et paruere, posito civium bello,[5] ad externa modestiores.

[1] *Rigodulum.* Hodieque *Rigol*, duabus leucis infra Treveros ad Mosellam situm, è regione oppidi *Psaltz.* De Rigodulo hocque Taciti loco accuratè disserit P. Wastelain, *Description de la Gaule Belgique*, p. 245.

[2] *Cremonam meruisse.* Vide supra Hist. III. 33.

[3] *In Fiscum.* Fiscus erat Principis; ut jam dictum ést supra Annal. VI. 2. not. sup.

[4] *A metu infamiæ.* Ob infamiæ metum.

[5] *Civium bello.* Civili bello.

Convertit inde animos, accitarum è Mediomatricis legionum miserabilis aspectus. Stabant conscientiâ flagitii mœstæ, fixis in terram oculis. Nulla inter coeuntes exercitus consalutatio: neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria, et lucem ipsam vitantes: nec perinde periculum aut metus, quàm pudor ac dedecus obstupefecerat; attonitis etiam victoribus, qui vocem precesque adhibere non ausi, lacrymis ac silentio veniam poscebant: donec Cerialis mulceret animos, "fato acta" dictitans, "quæ militum ducumque discordiâ, vel fraude "hostium evenissent. Primum illum stipendiorum et "sacramenti diem haberent: priorum facinorum neque "Imperatorem, neque se meminisse." Tunc recepti in eadem castra; et edictum per manipulos, ne quis in certamine jurgiove seditionem aut cladem commilitoni objectaret.

73. Mox Treveros ac Lingonas, ad concionem vocatos, ita adloquitur: "Neque ego umquam facundiam exercui; "et populi Romani virtutem armis adfirmavi.[1] Sed quia "apud vos verba plurimùm valent, bonaque ac mala non "suâ naturâ, sed vocibus seditiosorum æstimantur; statui "pauca disserere, quæ, profligato bello, utilius sit vobis "audîsse, quàm nobis dixisse. Terram vestram, cete- "rorumque Gallorum, ingressi sunt duces imperatoresque "Romani, nullâ cupidine, sed majoribus vestris invo- "cantibus, quos discordiæ usque ad exitium fatigabant: et "acciti auxilio Germani, sociis pariter atque hostibus servi- "tutem imposuerant. Quot præliis adversùs Cimbros "Teutonosque,[2] quantis exercituum nostrorum laboribus,

[1] *Armis adfirmavi.* Eodem sensu Livius, XXVIII. 27. *Non quòd verba umquam potiùs, quàm res exercuerim.*

[2] *Cimbros Teutonosque.* De his bellis adversùs Cimbros et Teutonos vide Velleium Paterculum, II. 8 et 12. Plutarchum in Mario, 419 et seq. Paucis et ingeniosè Cl. Mallet, *Introduction à l'Histoire de Danemarck*, p. 13 et seq.

" quove eventu Germanica bella tractaverimus, satis cla-" rum. Nec ideo Rhenum insedimus, ut Italiam tueremur: " sed ne quis alius Ariovistus,[1] regno Galliarum potiretur. " An vos cariores Civili Batavisque et Transrhenanis genti-" bus creditis, quàm majoribus eorum patres avique vestri " fuerunt? Eadem semper causa Germanis transcendendi " in Gallias, libido atque avaritia, et mutandæ sedis amor: " ut relictis paludibus et solitudinibus suis, fœcundissimum " hoc solum, vosque ipsos possiderent. Ceterùm libertas, " et speciosa nomina prætexuntur: nec quisquam alienum " servitium, et dominationem sibi concupivit, ut non eadem " ista vocabula usurparet.

74. " Regna bellaque per Gallias semper fuere, donec " in nostrum jus concederetis. Nos, quamquam totiens " lacessiti, jure victoriæ id solum vobis addidimus,[2] quo " pacem tueremur. Nam neque quies gentium, sine armis; " neque arma, sine stipendiis; neque stipendia, sine tributis " haberi queunt.[3] Cetera in communi sita sunt. Ipsi " plerumque legionibus nostris præsidetis: ipsi has aliasque " provincias regitis. Nihil separatum, clausumve. Et " laudatorum Principum usus ex æquo, quamvis procul " agentibus: sævi proximis ingruunt.[4] Quomodò sterili-

[1] *Ariovistus.* Ariovistus, Germanorum rex, Gallias occupavit. Vide Julium Cæsarem, Bell. Gall. I. 31 et seq.

[2] *Vobis addidimus.* Ea tantùm vobis imposuimus tributa, quæ ad tuendam pacem erant necessaria. De Galliarum tributis dictum est supra in not. et emend. ad Annal. XIII. 50.

[3] *Haberi queunt.* Pariter vectigalium necessitatem, et imminentia omnium inter se gentium bella, pulsis Romanis, memorat Cicero, ad Quinctum Fratrem, I. Ep. unic. *Simul et illud Asia cogitet, nullam à se neque belli externi, neque discordiarum domesticarum calamitatem abfuturam fuisse, si hoc imperio non teneretur. Id autem imperium cùm retineri sine vectigalibus nullo modo possit, æquo animo parte aliquâ suorum fructuum pacem sibi sempiternam redimat atque otium.*

[4] *Proximis ingruunt.* Sic quoque Sylla Bocchum alloquitur apud Sallustium in Jugurth. cap. 109. *Tibi verò nulla opportunior amicitia nostrâ: primùm, quòd*

"tatem, aut nimios imbres, et cetera naturæ mala;[1] ita "luxum, vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt, "donec homines: sed neque hæc continuà, et meliorum "interventu pensantur: nisi fortè Tutore et Classico "regnantibus, moderatius imperium speratis; aut minori-"bus, quàm nunc, tributis parabuntur exercitus, quibus "Germani Britannique arceantur. Nam pulsis, (quod Dii "prohibeant) Romanis, quid aliud, quàm bella omnium "inter se gentium[2] exsistent? Octingentorum annorum "fortunâ disciplinâque compages hæc coaluit; quæ con-"velli, sine exitio convellentium, non potest. Sed vobis "maximum discrimen, penes quos aurum et opes, præci-"puæ bellorum causæ. Proinde pacem et Urbem, quam "victi victoresque eodem jure obtinemus, amate, colite. "Moneant vos utriusque fortunæ documenta, ne contu-"maciam cum pernicie, quàm obsequium cum securitate "malitis." Tali oratione graviora metuentes composuit, erexitque.

75. Tenebantur victore exercitu Treveri, cùm Civilis et Classicus misere epistolas ad Cerialem, quarum hæc sententia fuit. "Vespasianum, quamquam nuntii occul-"tarent, excessisse vitâ. Urbem atque Italiam, interno "bello consumtam. Muciani ac Domitiani vana et sine "viribus nomina. Si Cerialis imperium Galliarum velit, "ipsos finibus civitatum suarum contentos: si prælium

procul absumus, in quo offensæ minimum, gratia par, ac si prope adessemus.

[1] *Naturæ mala.* Nec aliter Seneca, de Constantiâ Sapientis, IX. *Omnia itaque sic patitur sapiens, ut hiemis rigorem, et intemperantiam cæli, ut fervores morbosque, et cetera fortè accidentia.*

[2] *Bella omnium inter se gentium.* Similis omnino sententia apud Sallustium, in Oratione II. ad C. Cæsarem, de Rep. ordinandâ, cap. 10. *Quippe si morbo jam, aut fato huic imperio secus accidat; cui dubium est, quin per orbem terrarum vastitas, bella cædes oriantur?* Quæ omnia collegisse juvat, ut prudens lector imitationis exempla habeat, ejusque utilitates sentiat.

"mallet, ne id quidem abnuere." Ad ea Cerialis Civili et Classico nihil: eum, qui adtulerat ipsas epistolas, ad Domitianum misit. Hostes, divisis copiis, advenere undique. Plerique culpabant Cerialem, passum jungi, quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra fossâ valloque circumdedit: queis temerè anteà intutis consederat. Apud Germanos, diversis sententiis certabatur.

76. Civilis "opperiendas Transrhenanorum gentes, "quarum terrore fractæ populi Romani vires obtererentur. "Gallos quid aliud, quàm prædam victoribus? [1] et tamen "quod roboris sit, Belgas, secum palam, aut voto stare:" Tutor "cunctatione crescere rem Romanam" adfirmabat, "coeuntibus undique exercitibus. Transvectam è Britanniâ "legionem; [2] accitas ex Hispaniâ; [3] adventare ex Italiâ: "nec subitum militem, sed veterem, expertumque belli. "Nam Germanos, qui ab ipsis sperentur, non juberi, non "regi, sed cuncta ex libidine agere. Pecuniamque, ac "dona, queis solis corrumpantur, majora apud Romanos: "et neminem adeò in arma pronum, ut non idem pretium "quietis, quàm periculi, malit: quòd si statim congredi- "antur, nullas esse Ceriali, nisi ex reliquiis Germanici "exercitûs, legiones, fœderibus Galliarum obstrictas. "Idque ipsum, quòd inconditam nuper Valentini manum "contra spem suam fuderint, alimentum illis ducique teme- "ritatis. Ausuros rursus, venturosque in manus, non "imperiti adolescentuli, verba et conciones, [4] quàm ferrum "et arma meditantis, sed Civilis et Classici: quos ubi "aspexerint, redituram in animos formidinem, fugam,

[1] *Prædam victoribus.* Expectandos Germanos, cùm in Gallis non sit satis roboris, etsi Belgæ, omnium fortissimi, à suis partibus palam aut voto stent: ut rectè explicat Illustr. Huetius.

[2] *Legionem.* XIV. legionem.

[3] *Accitas ex Hispaniâ.* Vide supra cap. 68.

[4] *Et conciones.* Et conciones potiùs, quàm ferrum, &c. ut sæpe aliàs.

"famemque, ac totiens captis precariam vitam: neque "Treveros, aut Lingonas[1] benevolentiâ contineri: resum"turos arma, ubi metus abscesserit." Diremit consiliorum diversitatem, approbatâ Tutoris sententiâ, Classicus, statimque exsequuntur.

77. MEDIA acies Ubiis Lingonibusque[2] data: dextro cornu cohortes Batavorum; sinistro Bructeri Tencterique:[3] pars montibus; alii, viam inter Mosellamque flumen,[4] tam improvisi adsiluere, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul, vincique suos audierit, increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit. Perrupta legionum castra, fusi equites: medius Mosellæ pons, qui ulteriora coloniæ adnectit, ab hostibus insessus. Cerialis, turbidis rebus intrepidus, et fugientes manu retrahens, intecto corpore promtus inter tela, felici temeritate, et fortissimi cujusque accursu, reciperatum pontem electâ manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos, et rarum apud signa militem, ac prope circumventas aquilas videt. Incensus irâ, "non Flaccum,"[5] inquit, "non Voculam deseritis. Nulla hìc proditio: neque

[1] *Aut Lingonas.* Treveri ac Lingones arma deposuerant, postquàm eos adlocutus est Cerialis, ut vidimus cap. 73.

[2] *Lingonibusque.* Qui in Civilis exercitu militabant, nec ad Romanorum partes redierant.

[3] *Bructeri Tencterique.* Ut supra cap. 21.

[4] *Viam inter Mosellamque flumen.* Miror ab erudito Savilio accusari Tacitum, quòd hìc non se exactiorem præstiterit chorographum, nec expresserit quæ esset hæc via, quæ fluvii pars Romanis castris teneretur, quæ ratio sitûs quoad urbem. At hæc omnia patent ex ipsâ Taciti narratione. Via illa unica est, quæ coloniâ Treverorum, coloniam Agrippinam, *Cologne*, ducebat. Castra Romana evidenter erant in sinistrâ ripâ Mosellæ, prope ulteriorem urbis partem, quæ erat quoque in sinistrâ Mosellæ ripâ. Pars autem illa ulterior medio Mosellæ ponte adnectebatur coloniæ Treverorum, quæ tunc, utì nunc, erat in dextrâ Mosellæ ripâ. Non potuit ergò Tacitus esse accuratior.

[5] *Non Flaccum.* Hordeonium Flaccum et Dillium Voculam, de quibus sæpe supra.

" aliud excusandum habeo, quàm quòd vos Gallici fœderis " oblitos prædixerim:[1] memoriam Romani sacramenti " temerè credidi. Adnumerabor Numisiis et Herenniis, " ut omnes legati vestri,[2] aut militum manibus, aut hostium " ceciderint. Ite, nuntiate Vespasiano, vel, quod propiùs " est, Civili et Classico, relictum à vobis in acie ducem: " venient legiones, quæ neque me inultum, neque vos " impunitos patiantur."

78. Vera erant: et à tribunis præfectisque eadem ingerebantur. Consistunt per cohortes, et manipulos: neque enim poterat patescere acies, effuso hoste, et impedientibus tentoriis sarcinisque, cùm intrà vallum pugnaretur. Tutor, et Classicus, et Civilis, suis quisque locis pugnam ciebant: Gallos "pro libertate," Batavos "pro gloriâ," Germanos "ad prædam" instigantes. Et cuncta pro hostibus erant: donec legio unaetvicesima, patentiore, quàm ceteræ, spatio conglobata, sustinuit ruentes, mox impulit. Nec sine ope divinâ, mutatis repentè animis, terga victores vertêre. Ipsi territos se cohortium aspectu ferebant, quæ primo impetu disjectæ, summis rursus jugis congregabantur, ac speciem novi auxilii fecerant. Sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso, spolia consectandi. Cerialis, ut incuriâ prope rem adflixit, ita constantiâ restituit: secutusque fortunam, castra hostium eodem die capit exscinditque.[3]

[1] *Prædixerim.* Fortè, *quàm, quòd vos Gallici fœderis oblitos, redîsse id memoriam Romani sacramenti temerè credidi.* Vide not. et emend. ad Hist. IV. 77.

[2] *Legati vestri.* Hordeonius Flaccus et Vocula militum manibus, Numisius et Herennius hostium cecidere.

[3] *Capit exscinditque.* Cùm pons recuperaretur, castra hostium caperentur et exscinderentur, tunc facta videtur cædes, de quâ Dio, LXVI. p. 745. Rebelliones Germaniæ Cerialis compescuit, multis præliis factis: tantaque in uno ex his præliis multitudo Romanorum barbarorumque cæsa est, ut mortuorum cadavera præterfluentis amnis cursum retinuerint. Ὥστε τὸν παραῤῥέοντα ποταμὸν ὑπὸ τῶν πεπτωκότων ἐπισχεθῆναι.

79. Nec in longum quies militi data. Orabant auxilium Agrippinenses; offerebantque uxorem ac sororem Civilis, et filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant. Unde metus, et justæ preces invocantium, antequàm hostes, reparatis viribus, ad spem, vel ad ultionem accingerentur. Namque et Civilis illuc intenderat, non invalidus, flagrantissimâ cohortium suarum integrâ, quæ è Chaucis Frisiisque[1] composita, Tolbiaci,[2] in finibus Agrippinensium, agebat. Sed tristis nuntius avertit, "deletam cohortem "dolo Agrippinensium:" qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne injecto, cremavere. Simul Cerialis propero agmine subvenit. Circumsteterat Civilem et alius metus, ne quartadecima legio, adjunctâ Britannicâ classe, adflictaret Batavos, quà Oceano ambiuntur. Sed legionem, terrestri itinere,[3] Fabius Priscus legatus in Nervios Tungrosque duxit. Eæque civitates in deditionem acceptæ: classem ultro Canninefates adgressi sunt; majorque pars navium depressa, aut capta. Et Nerviorum multitudinem, sponte commotam, ut pro Romanis bellum capesseret, iidem Canninefates fudere. Classicus quoque adversùs equites, Novesium à Ceriale præmissos, secundum prælium fecit: quæ modica, sed crebra damna, famam victoriæ nuper partæ lacerabant.[4]

80. Iisdem diebus Mucianus, Vitellii filium[5] interfici

[1] *Chaucis Frisiisque.* De quibus infra in libro de Moribus Germanorum, cap. 34 et 35.

[2] *Tolbiaci.* Nunc *Zulpik, in the diocese of Cologne.* Quem locum illustrissimum posteà fecit parta à Chlodoveo, ope divinâ, de Alemannis victoria, A. J. C. 496.

[3] *Terrestri itinere.* Et, ut videtur, militari viâ, quæ adhuc satis integra, à Gessoriacensi portu, nunc *Boulogne*, Bagacum Nerviorum, nunc *Bavai*, et Atuatucam Tungrorum ducebat.

[4] *Famam victoriæ—lacerabant.* Ita Livius, xxxviii. 54. *Populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exsatiari, nisi et ipsius fama sepulti laceretur.*

[5] *Vitellii filium.* Germanicum; de quo supra Hist. ii. 59.

jubet: mansuram discordiam obtendens, ni semina belli restinxisset. Neque Antonium Primum adsciri inter comites[1] à Domitiano passus est; favore militum anxius, et superbiâ viri, æqualium quoque, adeò superiorum intolerantis. Profectus ad Vespasianum Antonius, ut non pro spe suâ excipitur, ita neque averso Imperatoris animo. Trahebatur in diversa: hinc meritis Antonii, cujus ductu confectum haud dubiè bellum erat, inde Muciani epistolis: simul ceteri, ut "infestum tumidumque" insectabantur, adjunctis prioris vitæ criminibus:[2] neque ipse deerat arrogantiâ vocare offensas, nimius commemorandis, quæ meruisset. "Alios" ut "imbelles," "Cæcinam" ut "captivum "ac dediticium"[3] increpat. Unde paulatim levior viliorque haberi, manente tamen in speciem amicitiâ.

81. Per eos menses, quibus Vespasianus Alexandriæ statos æstivis flatibus[4] dies, et certa maris, opperiebatur, multa miracula[5] evenere, queis cœli favor, et quædam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. Ex plebe Alexandrinâ quidam, oculorum tabe notus, genua ejus advolvitur, "remedium cæcitatis" exposcens gemitu,[6] monitu Serapidis[7] Dei, quem dedita superstitionibus gens

[1] *Inter comites.* Sic comes fuerat Claudii Cæsaris in Britanniâ Plautius Ælianus. Vide ejus monumentum in not. et emend. ad Hist. IV. 53.

[2] *Prioris vitæ criminibus.* Vide supra Hist. II. 86.

[3] *Captivum ac dediticium.* Supra Hist. III. 14 et 31.

[4] *Æstivis flatibus.* Quibus certa maris incipiunt die sexto Kalendarum Juniarum, id est, die 27. Maii; desinunt autem die octavodecimo Kalendarum Octobrium, seu die 14. Septembris. Vide not. et emend. ad Hist. IV. 81.

[5] *Multa miracula.* Cùm de his Vespasiani miraculis paulo longiùs sit disserendum, vide not. et emend. ad Hist. IV. 81.

[6] *Gemitu.* Aut redundat, *gemitu;* aut legendum *gemitu remedium cæcitatis exposcens.* Durum nimis, *gemitu, monitu.*

[7] *Monitu Serapidis.* Mos fuit ægrotis, maximè è plebe, sacerdotum instinctu, cibo potuque abstinere, et super cæsarum victimarum pelles in templis Æsculapii, Serapidis, cubare. Hinc jejunorum cerebrosorumque hominum visus, somnia, quæ tamquam Dei monita habebantur.

ante alios colit: precabaturque Principem, "ut genas e "oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento." Alius manum æger,[1] eodem Deo auctore, "ut pede ac "vestigio calcaretur," orabat. Vespasianus primò inridere, aspernari, atque illis instantibus, modò famam vanitatis metuere, modò obsecratione ipsorum, et vocibus adulantium in spem induci: postremò existimari à medicis jubet, an talis cæcitas ac debilitas ope humanâ superabiles forent. Medici variè disserere: "Huic non exesam vim luminis, et "redituram, si pellerentur obstantia: illi elapsos in pravum "artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari. Id "fortasse cordi Deis, et divino ministerio[2] Principem "electum: denique patrati remedii gloriam penes Cæsa-"rem; inriti ludibrium penes miseros fore." Igitur Vespasianus, cuncta fortunæ suæ patere ratus, nec quidquam ultra incredibile, læto ipse vultu, erectâ quæ adstabat multitudine, jussa exsequitur. Statim conversa ad usum manus, ac cæco reluxit dies. Utrumque, qui interfuere nunc quoque memorant, postquàm nullum mendacio pretium.[3]

82. Altior inde Vespasiano cupido adeundi sacram ædem, ut super rebus imperii consuleret. "Arceri templo "cunctos" jubet: atque ingressus, intentusque numini, respexit ponè tergum[4] è primoribus Ægyptiorum,[5] nomine

[1] *Manum æger.* Aliter Suetonius in Vespas. VII. *E plebe quidam luminibus orbatus, item alius debili crure, sedentem pro tribunali pariter adierunt, orantes opem valetudinis demonstratam à Serapide per quietem.*

[2] *Divino ministerio.* Et huic divino ministerio Principem à Deis destinatum.

[3] *Nullum mendacio pretium.* Quod cùm hæc scriberet Tacitus, Trajano Principe, excisa erat Flaviorum domus.

[4] *Ponè tergum.* Intentus quidem numini; sed aliquo motu excitatus, respexit ponè tergum.

[5] *E primoribus Ægyptiorum.* Aliter adhuc Suetonius in Vespas. VII. *Cùm de firmitate imperii capturus auspicium, ædem Serapidis, submotis omnibus, solus intrâsset: ac propitiato multùm Deo, tandem se convertisset, verbenas, coronasque, et panificia, ut illic assolet, Basilides libertus obtulisse ei visus*

Basiliden; quem procul Alexandriâ plurium dierum itinere, et ægro corpore detineri haud ignorabat. Percunctatur sacerdotes, "num illo die Basilides templum inîsset?" percunctatur obvios, "num in urbe visus sit?" denique, missis equitibus, explorat, illo temporis momento, octoginta millibus passuum abfuisse. Tunc divinam speciem, et vim responsi ex nomine Basilidis,[1] interpretatus est.

83. ORIGO Dei nondum nostris auctoribus celebrata: Ægyptiorum antistites sic memorant. "Ptolemæo regi, "qui Macedonum primus[2] Ægypti opes firmavit, cùm "Alexandriæ recens conditæ[3] mœnia, templaque, et reli-"giones adderet, oblatum per quietem decore eximio, et "majore quàm humanâ specie juvenem, qui moneret," ut, fidissimis amicorum in Pontum[4] missis, effigiem suam acciret: lætum id regno, magnamque et inclytam sedem fore, quæ excepisset: "simul visum eumdem juvenem in "cœlum igne plurimo attolli." Ptolemæus, omine et miraculo excitus, sacerdotibus Ægyptiorum, quibus mos[5] talia intelligere, nocturnos visus aperit. Atque illis Ponti et externorum parùm gnaris, Timotheum, Atheniensem, è gente Eumolpidarum, quem, ut antistitem cærimoniarum,[6]

est: quem neque admissum à quoquam, et jam pridem propter nervorum valetudinem vix ingredi, longèque abesse constabat.

[1] *Basilidis.* A voce Græcâ *βασιλέως, regis.*

[2] *Macedonum primus.* Hic est Ptolemæus I. dictus *Soter.* Clemens autem Alexandrinus, in Protrept. id tribuit Ptolemæo Philadelpho.

[3] *Recens conditæ.* Ab Alexandro Magno. Unde Macrob. Saturnal. I. 20. Alexandria *civitas, quæ conditorem Alexandrum Macedonem gloriatur, Sarapin atque Isin cultu penè attonitæ venerationis observat.*

[4] *In Pontum.* In Pontum Asiaticum et Paphlagoniam ubi urbs Sinope, de quâ mox dicetur.

[5] *Quibus mos.* Vetus fama, sed nomen inane, ut constat ex Genesi, XLI. 8. et aliis multis sacræ Scripturæ locis.

[6] *Antistitem cærimoniarum.* Eumolpidæ, ab Eumolpo oriundi, antistites erant Cereris, et cærimoniis, quæ Eleusine, in Atticâ, secretissimè agebantur, præerant. Periit Eleusin: manent tantùm rudera, quibus nomen *Lessina, near Athens.* Templi reliquias exhibet Cl. Spon, *Voyage,* part II. p. 279.

Eleusine exciverat, "quænam illa superstitio, quod numen?" interrogat. Timotheus, quæsitis qui in Pontum meâssent, cognoscit urbem illic Sinopen,[1] nec procul templum, vetere inter accolas famâ, Jovis Ditis.[2] Namque et muliebrem effigiem adsistere, quam plerique Proserpinam vocent. Sed Ptolemæus, ut sunt ingenia regum, pronus ad formidinem, ubi securitas rediit, voluptatum quàm religionum appetens, negligere paulatim, aliasque ad curas animum vertere: donec eadem species terribilior jam, et instantior, "exitium ipsi "regnoque" denuntiaret, "ni jussa patrarentur." Tum legatos et dona Scydrothemidi regi (is tunc Sinopensibus imperitabat) expediri jubet; præcipitque navigaturis, "ut "Pythium Apollinem[3] adeant." Illis mare secundum: sors oraculi haud ambigua. "Irent, simulacrumque patris "sui[4] reveherent, sororis relinquerent."

84. Ut Sinopen venêre, munera, preces, mandata regis sui Scydrothemidi allegant. Qui diversus animi, modò numen pavescere, modò minis adversantis populi terreri; sæpe donis promissisque legatorum flectebatur. Atque interim triennio exacto, Ptolemæus non studium, non preces omittere. Dignitatem legatorum, numerum navium, auri pondus augebat. Tum minax facies Scydrothemidi offertur, "ne destinata Deo ultra moraretur." Cunctantem varia pernicies, morbique et manifesta cœlestium ira, graviorque in dies fatigabat. Advocatâ concione, "jussa "numinis, suos Ptolemæique visus, ingruentia mala" exponit. Vulgus adversari regem,[5] invidere Ægypto, sibi

[1] *Sinopen.* Turcis *Sinoub;* nobis vulgò *Sinope, to the South of the Black Sea.*

[2] *Jovis Ditis.* Jovis Plutonis. Cur autem Serapis diceretur Jupiter Pluto explicabitur in not. et emend. ad Hist. IV. 84.

[3] *Pythium Apollinem.* Pythium Apollinem Delphos adeant. Delphi, olim percelebres, nunc vicus, dictus *Castri, at the foot of mount Parnassus.*

[4] *Patris sui.* Jupiter Apollinis pater habebatur, soror Proserpina. Benè *reveherent;* cùm sacra illa antiquitùs ex Ægypto avecta.

[5] *Adversari regem.* Vulgus cœpit reniti, regi obsistere, invidere

metuere, templumque circumsidere. Major hinc fama tradidit, "Deum ipsum appulsas littori naves sponte "conscendisse." Mirum inde dictu,[1] tertio die tantum maris emensi, Alexandriam appelluntur. Templum pro magnitudine urbis[2] exstructum, loco cui nomen Rhacotis:[3] fuerat illic sacellum, Serapidi atque Isidi antiquitùs sacratum. Hæc de origine et adventu Dei celeberrima. Nec sum ignarus, esse quosdam, qui "Seleuciâ,[4] urbe Syriæ, "accitum, regnante Ptolemæo, quem tertia ætas[5] tulit:" alii "auctorem eumdem Ptolemæum, sedem, ex quâ "transierit, Memphim"[6] perhibent, inclytam olim, et

Ægypto, quæ Jove Sinopensi potiretur; sibi metuere, si numen, suum præsidium, amitteret.

[1] *Mirum inde dictu.* In hâc narratione nobile exemplum, quomodò olim adornatæ fabulæ. Aliter, nec tam fabulosè, rem narrat Plutarchus. Quod vide in not. et emend. ad Hist. IV. 84.

[2] *Pro magnitudine urbis.* Templi magnificentiam testatur Ammianus Marcellinus, XXII. 16. *His, Alexandriæ miraculis, accedunt altis sublata fastigiis templa, inter quæ eminet Serapeum, quod licèt minuatur exilitate verborum, atriis tamen columnariis amplissimis, et spirantibus signorum figmentis, et reliquâ operum multitudine ita est exornatum, ut post Capitolium, quo se venerabilis Roma in æternum attollit, nihil orbis terrarum ambitiosius cernat.* Immensas auri opes, templumque, quo nullum splendidius, ibique cultum magni Jovis Sinopensis simulacrum celebrat Dionysius Perieget. v. 255.

Χρυσῷ τιμήεντι κεκοσμένον οὐκ ἂν ἐκείνου
Νηὸν ἐν ἀνθρώποισι θεώτερον ἄλλον ἴδοιο.
Ἔνθα Σινωπίταο Διὸς μεγάλοιο μέλαθρον.

[3] *Rhacotis.* Coptis hodieque dicitur *Rachot.* Olim pagus erat: posteà ibi urbs celeberrima ab Alexandro condita, et appellata Alexandria. Serapeum fuit in vico, cui nomen *Necropolis*, prope columnam Pompeii, ut vulgò loquuntur; quam veriùs columnam Dionysii Ptolemæi dicerent, ut ex semesis Inscriptionis literis observavit P. Sicard, egregius Ægyptiacarum antiquitatum indagator. De hâc re nuper fusè et enucleatè disseruit Cl. White Oxoniensis, in *Ægyptiacis.*

[4] *Seleuciâ.* Quæ Plinio, v. 21. et VI. 33. dicitur *Seleucia Pieria Syriæ*, nunc *Suveidia.*

[5] *Quem tertia ætas.* Hic est Ptolemæus III. dictus *Evergetes.*

[6] *Memphim.* Memphis, olim *arx Ægypti regum*, ut ait Plinius, v. 9. nunc periit. Ex ejus ruderibus excitata est in dextrâ Nili ripâ urbs altera et maxima, *Cairo.* Manent tamen amplissimæ urbis vestigia in loco, cui hodie nomen *Geeza.* Memphim autem sedem esse, ex quâ Serapis transierit, perhibebant, quòd Memphi mons esset Sinopius. Sic enim Eustathius in v. 251. Dionysii Perieget. Σινωπίτης δὲ Ζεὺς, ἢ ὁ Μεμφίτης, Σινώπιον γὰρ ὄρος Μέμφιδος· ἢ ἀπὸ Σινώπης τῆς Ποντικῆς.

veteris Ægypti columen. Deum ipsum[1] multi "Æsculapium, quòd medeatur ægris corporibus;" quidam "Osirin, antiquissimum illis gentibus numen;" plerique "Jovem, ut rerum omnium potentem;" plurimi "Ditem patrem, insignibus, quæ in ipso manifesta," aut per ambages conjectant.

85. At Domitianus Mucianusque, antequàm Alpibus propinquarent, prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios accepere. Præcipua victoriæ fides, dux hostium Valentinus,[2] nequaquam abjecto animo, quos spiritus gessisset, vultu ferebat. Auditus ideo tantùm, ut nosceretur ingenium ejus, damnatusque, inter ipsum supplicium, exprobranti cuidam "patriam ejus captam," "accipere se solatium mortis" respondit. Sed Mucianus, quod diu occultaverat, ut recens expromsit: "Quoniam, benignitate Deûm, fractæ hostium vires forent, parùm decorè Domitianum, confecto prope bello, alienæ gloriæ interventurum. Si status imperii, aut salus Galliarum in discrimine verteretur, debuisse Cæsarem in acie stare: Canninefates Batavosque minoribus ducibus delegandos. Ipse Lugduni vim fortunamque principatûs è proximo ostentaret, nec parvis periculis immixtus, et majoribus non defuturus."

86. Intelligebantur artes: sed pars obsequii in eo, ne deprehenderentur: ita Lugdunum[3] ventum. Unde

[1] *Deum ipsum.* Serapidem fuisse Deum Pantheon patet ex diversis ejus insignibus, quæ vide in not. et emend. ad Hist. IV. 84.

[2] *Valentinus.* De quo supra cap. 71.

[3] *Lugdunum.* Nunc *Lyons.* Domitianus, quasi ejus auspiciis et virtute confectum fuisset hoc bellum, laudatur à Silio Italico, III. 607.

At tu transcendens, Germanice, facta tuorum,
Jam puer auricomo performidate Batavo.

In his quoque Domitiani laudibus nimius est Joseph. Bell. Jud. VII. 4. n. 2.

creditur Domitianus, occultis ad Cerialem nuntiis, fidem ejus tentavisse, "an præsenti sibi exercitum imperiumque "traditurus foret:" quâ cogitatione bellum adversùs patrem agitaverit, an opes viresque adversùs fratrem, in incerto fuit: nam Cerialis salubri temperamento elusit, ut vana pueriliter cupientem. Domitianus sperni à senioribus juventam suam cernens, modica quoque et usurpata anteà munia imperii omittebat; simplicitatis ac modestiæ imagine, in altitudinem conditus, studiumque literarum, et amorem carminum simulans,[1] quò velaret animum, et fratris æmulationi subduceretur, cujus disparem mitioremque naturam contra interpretabatur.

[1] *Simulans.* Sic quoque Suet. in Domit. II. *Simulavit et ipse mirè modestiam: imprimisque poeticæ studium, tam insuetum anteà sibi, quàm posteà spretum et abjectum.* Benè ac verè. Adulatoriè verò Quintilianus, Institut. Orat. x. 1. cùm Virgilium, Ovidium, Lucanum, &c. laudâsset, *Hos*, inquit, *nominavimus, quia Germanicum Augustum*, Domitianum, *ab institutis studiis deflexit cura terrarum, parùmque Diis visum est, esse eum maximum poetarum. Quid tamen iis ipsis ejus operibus, in quæ donatus imperio juvenis successerat*, (rectè emendat Lipsius, *secesserat*) *sublimius, doctius, omnibus denique numeris præstantius! Quis enim caneret bella meliùs, quàm qui sic egerit! Quem præsidentes studiis Deæ propiùs audirent? Cui magis suas artes aperiret familiare numen Minervæ! Dicent hæc pleniùs futura secula. Nunc enim ceterarum fulgore virtutum laus ista præstringitur.* Hæc scripserit senex Quintilianus! At cùm scriberentur, Princeps erat Domitianus, et ex sorore nepotum præceptor Quintilianus. In eamdem adulationem præceps Silius Italicus, III. 618.

Quin et Romuleos superabit voce nepotes,
Queis erit eloquio partum decus: huic sua Musæ
Sacra ferent, meliorque lyrâ cui substitit Ebrus,
Et venit Rhodope, Phœbo miranda loquetur.

HISTORIARUM

LIBER QUINTUS.

BREVIARIUM

LIBRI QUINTI.

1. Titus, perdomandæ Judææ à patre delectus. Ejus copiæ. Haud procul Hierosolymis castra facit. 2. Judaicæ gentis primordia. 3. Ejus sacra et instituta. 6. Descriptio terræ finiumque, balsami, Libani, Jordanis, lacûs bitumen egerentis, camporum torridorum, fructuum in cinerem vanescentium, Beli amnis. 8. Hierosolyma, genti caput. Immensæ opulentiæ templum. Judæorum fortuna sub Assyriis, Medis, Persis, Macedonibus, ipsisque Judæis imperitantibus. 9. Eorum quoque varia sors sub Romanis. 10. Judaicum bellum sub Gessio Floro, procuratore, ortum. Cestius Gallus, Syriæ legatus, sæpe victus. Mox victor Vespasianus cuncta, præter Hierosolyma, tenet. 11. Titus Judæos, sub urbis muros tendentes, intrà mœnia pellit; urbemque oppugnat. Hierosolymorum

munitiones. 12. Judæorum duces. 13. Prodigia quæ ante obsidium evenere. 14. Interim Civilis, reparato per Germaniam exercitu, bellum renovat. 15. Varia prælia, primùm Civili, deinde Ceriali prospera. 19. Civilis in Batavorum insulam concedit. 20. Invadit Romanorum præsidia. 21. Cerialis subvenit, fortunamque vertit. 22. At parùm providus, fermè opprimitur. 23. Civilis navalem aciem ostentat. Occurrit Cerialis; novumque discrimen adit, ob superfusum Rhenum. 24. Periclitantur legiones, sed Cerialis et Civilis in pacem ultro conspirant. *Cetera periere.*

Hæc autem gesta,

A. U. C.	J. C.		
DCCCXXIII.	70.	Coss.	Flavio Vespasiano Aug. II, Tito Vespasiano Cæsare.

C. CORNELII
TACITI
HISTORIÆ.

LIBER QUINTUS.

A. U. C. 823. J. C. 70.

1. Ejusdem anni principio, Cæsar Titus perdomandæ Judææ delectus à patre, et, privatis utriusque rebus,[1] militiâ clarus, majore tum vi famâque agebat, certantibus provinciarum et exercituum studiis: atque ipse, ut super fortunam crederetur, decorum se, promtumque in armis ostendebat, comitate et adloquiis officia provocans; ac plerumque in opere, in agmine, gregario militi mixtus, incorrupto ducis honore. Tres eum in Judæâ legiones, quinta, et decima, et quintadecima, vetus Vespasiani miles, excepere. Addidit è Syriâ duodecimam, et adductos Alexandriâ duoetvicesimanos tertianosque.[2] Comitabantur viginti sociæ cohortes, octo equitum alæ: simul Agrippa Sohemusque[3] reges, et

[1] *Privatis utriusque rebus.* Vespasianus ac Titus, privatis adhuc rebus, id est, nondum ad Principatum evecti, in Germaniâ, in Britanniâ, in Judæâ militari laude inclaruerant. Vide Suetonium in Vespas. IV. et in Tit. IV.

[2] *Tertianosque.* Legiones III et XXII. De Titi exercitu vide et Josephum, Bell. Jud. V. 1. n. 6.

[3] *Agrippa Sohemusque.* De Agrippâ II. Galilææ; Sohemo, Sophenes; Antiocho, Commagenæ regibus, jam dictum supra Hist. II. 81.

auxilia regis Antiochi, validaque, et, solito inter accolas odio, infensa Judæis Arabum manus: multi, quos urbe atque Italiâ sua quemque spes acciverat, occupandi Principem adhuc vacuum. His cum copiis fines hostium ingressus, composito agmine, cuncta explorans, paratusque decernere, haud procul Hierosolymis castra facit.[1]

2. Sed quia famosæ urbis supremum diem tradituri sumus, congruens videtur primordia ejus aperire. "Judæos, "Cretâ insulâ profugos, novissima Libyæ insedisse" memorant, "quâ tempestate Saturnus,[2] vi Jovis pulsus, "cesserit regnis." Argumentum è nomine petitur, "inclytum in Cretâ Idam montem, accolas Idæos, aucto in "barbarum cognomento, Judæos vocitari." Quidam, "regnante Iside, exundantem per Ægyptum multitudinem, "ducibus Hierosolymo ac Judâ, proximas in terras[3] exo-"neratam." Plerique "Æthiopum prolem,[4] quos, rege "Cepheo, metus atque odium mutare sedes perpulerit." Sunt qui tradant, "Assyrios convenas,[5] indigum agrorum "populum, parte Ægypti potitos, mox proprias urbes "Hebræasque terras, et propiora Syriæ coluisse." "Clara" alii "Judæorum initia: Solymos,[6] carminibus Homeri cele-

[1] *Castra facit.* Primùm castra fecit in Spinarum valle, prope vicum Gabath-Saul, distantem ab Hierosolymis circiter stadia triginta. Josephus, Bell. Jud. v. 2. n. 1. Ea propiùs deinde admovit.

[2] *Saturnus.* Græci à Saturno et Jove, ut posteà Romani à Trojâ et Trojanis omnia repetebant. Inde apud Græcos invaluit Cretensis hæc Judæorum origo, de quâ dicentur plura in not. et emend. ad Hist. v. 2.

[3] *Proximas in terras.* In Judæam, Ægypto proximam. De Ægyptiacâ Judæorum origine vide not. et emend. ad Hist. v. 2.

[4] *Æthiopum prolem.* Æthiopicæ Judæorum originis causas explanabimus in not. et emend. ad Hist. v. 2.

[5] *Assyrios convenas.* In Assyriâ Judæorum origine multum veritatis: sed obscura Taciti brevitas. Vide not. et emend. ad Hist. v. 2.

[6] *Solymos.* Solymos quidem celebravit Homerus, sed Pisidiæ, aut potiùs Æthiopiæ, non Judææ. Vana ergò Solymæa Judæorum origo, ut dicetur fusiùs in not. et emend. ad Hist. v. 2.

"bratam gentem, conditæ urbi Hierosolymam nomen è "suo fecisse."

3. Plurimi auctores[1] consentiunt, "ortâ per Ægyptum "tabe, quæ corpora fœdaret, regem Bocchorim, adito "Hammonis oraculo,[2] remedium petentem, purgare reg-"num, et id genus hominum, ut invisum Deis, alias in "terras avehere jussum. Sic conquisitum collectumque "vulgus, postquàm vastis locis[3] relictum sit; ceteris per "lacrymas torpentibus, Mosen, unum exulum, monuisse, "ne quam Deorum hominumve opem expectarent, utrim-"que deserti; sed sibimet, ut duci cœlesti, crederent, "primo cujus auxilio[4] præsentes miserias pepulissent." Adsensere, atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. Sed nihil æquè, quàm inopia aquæ,[5] fatigabat. Jamque haud procul exitio, totis campis procubuerant, cùm grex asinorum agrestium,[6] è pastu in rupem, nemore opacam,[7]

[1] *Plurimi auctores.* Ex iis auctoribus, multi sanè periere: nonnulli tamen adhuc manent, quales Chæremon et Lysimachus apud Josephum, Justinus ex Trogo Pompeio, Diodorus Siculus in Eclogis, qui similia absurdiorave prodiderunt. Quâ de re vide not. et emend. ad Hist. v. 3.

[2] *Hammonis oraculo.* De quo Pomponius Mela, I. 8. *In Cyrenaicâ Hammonis oraculum, fidei inclytæ;* et Plinius, v. 9. *Memphis quondam arx Ægypti regum: unde ad Hammonis oraculum XII. dierum iter est.* Loco, ubi olim fuit oraculum, nunc nomen esse creditur, *Sant-rieh.*

[3] *Vastis locis.* Vastis Arabiæ locis; ut rectè explicat Tertullianus: quem vide inter Testimonia Veterum.

[4] *Primo cujus auxilio.* Inde rectè arguit Orosius quædam, quæ Moses strenuè egisset, à Tacito fuisse celata. Vide Orosium inter Testimonia Veterum.

[5] *Inopia aquæ.* Hæc est aquæ inopia, quam memorat Moses, Exod. xv. 22.

[6] *Grex asinorum agrestium.* Id repertum videtur, ut laus Mosis detereretur, et fabula Dei Asinini, de quâ mox dicetur, posset adornari. In hoc mendacium traxere, quod alibi et multo antè contigisse narraverat ipse Moses, Genes. xxxvi. 24. *Iste est Ana, qui invenit aquas calidas in solitudine, cùm pasceret asinos Sebeon patris sui.*

[7] *Nemore opacam.* In hâc rupe, nemore opacâ, largisque aquarum venis, pronum est agnoscere duodecim fontes aquarum et septuaginta palmas, quas Hebræi, duce Mose, in Elim reperere. Exod. xv. 26 et 27. Palmetum illud in

concessit. Secutus Moses, conjecturâ herbidi soli, largas aquarum venas aperit. Id levamen: et continuum sex dierum iter[1] emensi, septimo, pulsis cultoribus, obtinuere terras, in queis urbs et templum dicata.

4. MOSES, quò sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus,[2] contrariosque ceteris mortalibus, indidit. Profana illic omnia, quæ apud nos sacra:[3] rursum concessa apud illos, quæ nobis incesta.[4] Effigiem animalis,[5] quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravere; cæso

majorem palmarum numerum nemusque posteà succrevit; et extat adhuc cum duodecim fontibus aquarum, ut vidit ipse P. Sicard, cùm in his locis Hebræorum Mosisque vestigia relegeret. *Nouveaux Mémoires des Missions de la Compagnie de Jesus dans le Levant*, vol. VII. p. 5.

[1] *Continuum sex dierum iter.* Hebræi, ex Ægypto profecti, continuo sex dierum itinere vasta Arabiæ loca peragrare non potuere, ut patet tum è sacrâ Scripturâ, tum è locorum notitiâ. Cùm id itineris emetiretur P. Sicard, loc. cit. p. 4. nono ac tricesimo tantùm die ad montem Sinai pervênit. Latet tamen in Taciti verbis non obscurum antiquæ veritatis monumentum. Hebræi enim, cùm in Palæstinam venissent, *continuis sex diebus* urbem Jericho circumivere; eam ceperunt *septimo* die, quod erat Sabbatum. Pulsis Palæstinæ cultoribus, *terras* illas obtinuere, in quibus posteà à Davide *urbs*, à Salomone *templum dicata sunt.* Vide Josue, VI. 3 et 20. Tacitus, nimiâ brevitate, exterosque scriptores Judaicarum rerum ignaros secutus, hæc omnia fœdè corrupit.

[2] *Novos ritus.* Novos quidem, sed Deo dignos: quos à Taciti censurâ purgare minimè necesse est, cùm tot viri eruditi id ante nos præstiterint. Satis sit monuisse Josephum libris contra Apionem, I et II. omnia hæc convicia, ab Apione, Apollonio, Lysimacho aliisque maledicis jam decantata, abundè refutâsse.

[3] *Apud nos sacra.* Verè quidem. Unum enim Deum Judæi, Romani innumera Deorum simulacra, morbos, pestes, vitiaque colebant. Vide Plinium, II. 7.

[4] *Nobis incesta.* Romanis incesta erant nuptiarum genera, quæ apud Judæos fuere concessa. De incestis Claudii et Agrippinæ nuptiis dictum est supra Annal. XII. 5 et seq. Illæ verò nuptiæ patrui cum fratris filiâ non sunt prohibitæ in Levitic. XVIII. Vide et Menochium, *de Republicâ Hebræorum*, III. 20. num. 2.

[5] *Effigiem animalis.* Huic fabulæ adversatur ipse Tacitus, cùm mox infra cap. 5. ait: *nulla simulacra urbibus* Judæorum, *nedum templis* sunt. Sed de hâc fabulâ plura vide in not. et emend. ad Hist. V. 4.

ariete,[1] velut in contumeliam Hammonis.[2] Bos quoque immolatur, quem Ægyptii Apin[3] colunt. Sue abstinent,[4] memoriâ cladis, quâ ipsos scabies[5] quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem crebris adhuc jejuniis[6] fatentur. Et raptarum frugum argumentum,

[1] *Cæso ariete.* Hæc meris, ut patet, conjecturis, quibus nihil fallacius, nituntur. Nempe quòd Jupiter Hammon arietinum cornu haberet, inde in ejus contumeliam cæsum à Judæis arietem finxere. Sic bovem immolatum, quòd Ægyptii bovem Apin colerent, prodiderunt. Quàm hæc vana falsaque sint liquet ex sacrificiis, quæ Abel, Noe aliique, Genes. IV. 4. VIII. 20. obtulere, cùm neque Hammon, neque Apis essent in rerum naturâ.

[2] *Hammonis.* Cornutum Jovis Hammonis caput passim obvium in Cyrenæorum nummis. At singularem Faustinæ matris nummum, in cujus aversâ parte est illud Hammonis caput, et infra ΑΜΜωΝ, protulit Cl. Pellerin, *Mélange de diverses Médailles*, vol. I. p. 25. De Hammonis cornu ejusque vi Plinius, XXXVII. 10. *Hammonis cornu inter sacratissimas Æthiopiæ gemmas, aureo colore, arietini cornûs effigiem reddens, promittitur prædivina somnia repræsentare.*

[3] *Apin.* Præcipuum urbis Memphis numen: cujus superstitionem olim imitati Judæi vitulum aureum conflavere. Exod. XXXII. 4. Apis frequens occurrit in Juliani Imperatoris nummis. Si de Api plura volueris, vide Herodotum, III. 28. p. 170. Plinium, VIII. 47.

[4] *Sue abstinent.* Hæc ceteraque ex conjecturâ dicta, atque falsa. Non sue tantùm, sed etiam sanguine, morticinis, quamplurimis etiam avibus, piscibus, animalibus, juxta leges Levitic. XI et XVII. abstinent Judæi. Id autem vetitum Dei providentiâ, qui populi sui saluti consulebat. Nempe, ut rectè observat eruditus Mead, *Medica sacra*, cap. 2. p. 17. cùm in his calidioribus regionibus, nisi accurata sit victûs ratio, corpora leprosâ scabie facilè inficiantur, interdicta sunt Judæis nutrimenta crassa, quæ in morbis, qui cutem occupant, incommoda sunt et noxia. Sic legis præcepta non modò Judæos ab idololatriâ et vanis religionibus avertebant, sed ab omnibus quoque immunditiis puros illos præstabant.

[5] *Scabies.* Scabies illa est ipsa lepra, quam accuratissimè descripsit Moses, Levitic. XIII. et XIV. nec quondam tantùm Judæos turpaverat, sed illi morbo fuere semper obnoxii, dum eas regiones incoluere: quin etiam hodie frequens est in Syriâ et Ægypto, ut videre est apud eruditum Mead, loc. cit. p. 12.

[6] *Crebris adhuc jejuniis.* Crebra quidem erant Judæorum jejunia, siquidem in Judaicis Calendariis ne unus quidem mensis est in quo dies aliquot jejuniorum non sint notati; et in nonnullis mensibus multi adsignantur. At jejunia illa non longam eorum famem testantur, sed res infaustas tristesve, quæ diebus illis contigere, deflent Judæi. Sic die septimâ mensis Tisri notatur in eorum Calendariis: *Jejunium, quòd decisum sit decretum contra patres nostros, ut gla-*

panis Judaicus [1] nullo fermento, retinet. "Septimo die "otium [2] placuisse" ferunt: "quia is finem laborum tule-"rit; dein, blandiente inertiâ, septimum quoque annum [3]

dio, fame, et peste consumerentur in deserto ob opus vituli. Die septimâ mensis Adar: *Jejunium, quòd eo die mortuus est Moses propheta.* Et sic de ceteris. Originem quoque et tempora jejuniorum corrupit Justinus, XXXVI. 2. Moses *septem dierum jejunio, per deserta Arabiæ, cum populo suo fatigatus, cùm tandem venisset* in montem Synan, *septimum diem, more gentis sabbatum appellatum, in omne ævum jejunio sacravit: quoniam illa dies famem illis erroremque finierat.* Vulgarem autem fuisse apud Romanos hunc errorem patet ex Suetonio in Aug. LXXVI. et Martiale Epigramm. IV. 4.

[1] *Panis Judaicus.* Hìc agnoscere est panem azymum de quo Exod. XII. 8. At panis ille non raptarum frugum, sed mœroris ac luctûs fuit argumentum. Inde in Deuteronom. XVI. 3. vocatur לחם עני, id est, *panis afflictionis,* quoniam in pavore egressi erant de Ægypto Judæi. Azymus autem panis non vulgaris fuit in victu Judaico, ut innuit Tacitus. Eo tantùm utebantur, cùm Pascha celebrabant; ac ne toto quidem septiduo, sed primo solùm die: nam reliquis sex diebus, seminibus aut fructibus vesci potuere, dum fermentato abstinerent, ut testimoniis RR. Mose et Selomo probat Petavius in Animadversionibus ad Epiphanium, Hæres. LXX. *Audianorum.* vol. II. p. 293.

[2] *Septimo die otium.* Verè quidem: nondum tamen satis accuratè. Memoria enim septimi diei, seu sabbati, ab orbe condito, ut Deus rerum omnium auctor coleretur, sancta fuit. Exod. XX. 8 et 11. Posteà cùm Judæis ex Ægypto egressis, otium securumque sabbatum fecisset Deus, iterum statuta auctaque sabbati religio. Exod. XXXI. 13. Deuteronom. V. 14.

[3] *Septimum quoque annum.* Judæis non blandita est inertia: neque septimus annus ab iis ignaviæ datus. Verùm ut exitûs ex Ægypto adsertæque libertatis memoria ex Judæorum animis numquam excideret, seque Deum legum suarum auctorem habere scirent, jussi sunt septimo quoque anno nec seminare terras, nec vineas, nec oliveta colere, sed sabbatum Dei, שבת ליהוה, agere. Exod. XXIII. 10. Levitic. XXV. 4. Alterum adhuc sabbatum, et solemnius, post *septem hebdomadas annorum,* id est, quinquagesimo anno recurrebat. Ipse enim erat יובל, id est, *Jubileus.* Levitic. XXV. 8 et 10. Talia sabbata fuere apud Judæos juge miraculum. Quî enim nisi à Deo præpotente, in his sabbatis ali potuit gens, in quâ erat circiter sexagies hominum, 6,000,000. In unâ urbe Jerusalem, cùm celebrabatur Pascha, conveniebant plus quàm vicies centena millia hominum, 2,000,000, ut mox dicetur infra cap. 13. At prædixerat Deus: *Facite præcepta mea.—Quòd si dixeritis: Quid comedemus anno septimo, si non severimus, neque collegerimus fruges nostras? Dabo benedictionem meam vobis anno sexto, et faciet fructus trium annorum.*

"ignaviæ datum." Alii "honorem eum Saturno haberi:[1] seu, principia religionis tradentibus Idæis, quos cum Saturno pulsos, et conditores gentis accepimus, seu, quòd è septem sideribus, queis mortales reguntur, altissimo orbe,[2] et præcipuâ potentiâ, stella Saturni feratur; ac pleraque cœlestium, vim suam et cursum septimos per numeros[3] conficiant."

5. Hi ritus, quoquo modo inducti, antiquitate[4] defenduntur: cetera instituta sinistra, fœda, pravitate valuere.[5] Nam pessimus quisque, spretis religionibus patriis,[6] tributa

Levitic. xxv. 18, 20 et 21. Caius Julius Cæsar, dictator, Judæis minimè iniquus, cùm eos tributa singulis annis pendere jussisset, excepit annum septimum, quem Sabbaticum appellant, quòd in eo neque fructus arborum legunt, neque seminant, neque arant. Ἔστησε κατ' ἐνιαυτὸν ὅπως τελῶσιν—χωρὶς τοῦ ἑβδόμου ἔτους, ὃν Σαββατικὸν προσαγορεύουσιν, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ μήτε ἀπὸ τῶν δένδρων καρπὸν λαμβάνουσι, μήτε σπείρουσι—οὔτε ἀροῦσιν. Vide ipsum Cæsaris decretum apud Josephum, Antiq. Jud. xiv. 10. num. 6.

[1] *Saturno haberi.* Cùm invaluit usus, ut dies hebdomadæ à sideribus nuncuparentur, diesque septimus Saturno fuit dicatus, tunc existimatum est sabbati honorem Saturno haberi. Quod verisimillimum iis visum est, qui ab Idæis, seu Cretensibus, ut dictum supra cap. 2. Judæorum originem repetebant.

[2] *Altissimo orbe.* E septem sideribus, quos planetas vocamus, altissimus est Saturnus. Præcipuus autem potentiâ habebatur, quòd *gelidæ ac rigentis esse naturæ* putaretur. Plin. II. 8.

[3] *Septimos per numeros.* Ea fuit Ægyptiorum, Pythagoræorum, ac posteà astrologorum omnium superstitio, ut mundi tempora hominumque fata septem siderum cursu regi crederent. Atque ut mendacio auctoritatem adderet obscuritas, ita divisa est hominum vita, ut singulis annis, singulis mensibus, singulis horis præessent sidera, vimque suam maximam, sicutì et cursum, per septimos numeros conficerent. Inde tota horoscoporum ars, tota climactericorum annorum ratio. Quæ scientiæ vanitas in hâc tantâ religionis literarumque luce nondum penitus ex hominum animis excidit. Usque adeò timidos mortales vexat caliginosa futuri ignorantia!

[4] *Antiquitate.* Quod quidem Taciti testimonium Mosis legisque Judaicæ antiquitatem comprobat.

[5] *Pravitate valuere.* Sinistra, fœda habeantur Judæorum instituta, si pravitas sit Jovem, Venerem, ceteraque Romanarum religionum monstra temnere, Deum unum, summum, æternum, neque mutabilem, neque interiturum, colere.

[6] *Spretis religionibus patriis.* Præter Judæos, Palæstinæ incolas, alii erant innumeri per totum terrarum orbem diffusi. Ubique ritibus suis addicti, patrias locorum,

et stipes illuc congerebant. Unde auctæ Judæorum res; et quia[1] apud ipsos fides obstinata,[2] misericordia[3] in promtu, sed adversùs omnes alios hostile odium.[4] Separati epulis,[5] discreti cubilibus,[6] projectissima ad libidinem gens, alienarum concubitu abstinent: inter se nihil inlicitum.[7] Circumcidere genitalia instituere, ut diversitate noscantur.[8] Transgressi in morem eorum,[9] idem usurpant:[10] nec quidquam

quæ habitabant, religiones spernebant; et cùm templo Hierosolymitano omnes interesse, censum solvere, vota reddere, victimas offerre non possent, tributa et stipes congerebant, quæ Jerusalem singulis annis mittebantur. Hâc magnâ auri argentique vi quantum auctæ fuerint Judæorum res commodiùs declarabitur in not. et emend. ad Hist. v. 5.

[1] *Et quia.* Auctæ adhuc Judæorum res obstinatâ apud ipsos, et inter ipsos, fide, misericordiâ, et hostili adversùs omnes alios odio.

[2] *Fides obstinata.* Id commendat mutuam Judæorum caritatem: quæ quidem apud illos adhuc viget, ut et semper viguit.

[3] *Misericordia.* Celebratur adhuc maximè illa inter Judæos misericordia. Vetera quoque manent exempla in Actibus Apostolorum, et D. Pauli Epistolis.

[4] *Hostile odium.* Chananæorum occidio, usura, aliaque id genus famam hanc hostilis odii excitavere, quam abolere nititur R. Leo Mutinensis, *Cérémonies et Coutumes des Juifs*, I. 5. Certè ex lege non fuit hostile illud adversùs omnes odium. Inde cum tot gentibus ipsisque Romanis, ut videre est I. Machab. VIII. 1 et seq. pacis ac societatis fœdera Judæi inierunt. Hodieque singulis sabbatis, orant Deum pro Principibus, sub quorum dominatu vivunt, ut eos eorumque principatum sospitet et amplificet. Idem jam monuerat Jeremias, XXIX. 7.

[5] *Separati epulis.* Veriti ne aliorum societate communique vitâ pollucrentur.

[6] *Discreti cubilibus.* Suâ in gente nuptias ineunt.

[7] *Nihil inlicitum.* Quàm id sit falsum constat tum ex lege, cujus non modò præceptum est, *Non mœchaberis*, sed etiam, *Non concupisces.* Violataque pudicitia gravissimis pœnis obnoxia, ut videre est in Deuteronom. XXII. 21 et seq. Vide et Josephum, contra Apionem, II. 24 et 30. Immo ממזרים, id est, spurii, seu de scorto nati, non ingrediuntur *in ecclesiam Domini, usque ad decimam generationem.* Deuteronom. XXIII. 2. Perperam ergò paucorum libidinem in omnium crimen vertit Tacitus.

[8] *Diversitate noscantur.* Benè quidem. Fuit enim circumcisio *signum fœderis* inter Deum et Judæos. Genes. XVII. 11. Minimè sentiebat Tacitus Judæos circumcisionem ab Ægyptiis accepisse. Quod posteà nonnullis eruditis viris placuit.

[9] *Transgressi in morem eorum.* Accuratissimè dictum. Ii sunt גרים, seu *proselyti*, dicti quoque בני ברית, id est, *filii fœderis*, qui, relictâ Gentili religione, Judaicæ nomen dabant. Quàm acri studio Judæi proselytos quærerent videre est apud D. Matthæum, XXIII. 15.

[10] *Idem usurpant.* Nec antequàm circumcidatur, proselytus habetur.

priùs imbuuntur, quàm contemnere Deos, exuere patriam; parentes, liberos, fratres, vilia habere.[1] Augendæ tamen multitudini consulitur. Nam et necare quemquam ex agnatis, nefas:[2] animasque, prælio aut suppliciis peremtorum, æternas putant.[3] Hinc generandi amor, et moriendi contemtus.[4] Corpora condere,[5] quàm cremare, è more

[1] *Vilia habere.* Verè adhuc. Proselytus enim quasi modò genitus infans habebatur. Illi Judæi patria, Judæi fratres: cetera profana et vilia. Inde solemne illud Judæorum effatum, כל שאר בשר שהיו לי כשהוא גוי אינו שאר בשר, id est, *quisquis proselyto consanguineus erat, dum fuit Gentilis, consanguineus planè jam non est.* Plura vide apud eruditum Seldenum, *de Jure Natur. et Gentium,* II. 4. p. 62 et seq.

[2] *Nefas.* Unde Josephus contra Apionem, II. 24. Τέκνα τρέφειν ἅπαντα προσέταξε· καὶ γυναιξὶν ἀπεῖπεν, μήτ᾽ ἀμβλοῦν τὸ σπαρὲν, μήτε διαφθείρειν· ἀλλὰ ἦν φανείη, τεκνοκτόνος ἂν εἴη ψυχὴν ἀφανίζουσα, καὶ τὸ γένος ἐλαττοῦσα. *Liberorum quidquid susceptum erit, educari lex jubet. Vetat ne qua mulier susceptum semen aut ejiciat, aut extinguat: quæ secus faxit, pro liberorum interfectrice haberi vult, perinde ac si re ipsâ et fœtûs vitam oppresserit, et generis propagationem imminuerit.* Contra apud Romanos luxu, libidine, invisa erat liberorum multitudo. Adde expositionem infantium, quæ Judæis fuit semper ignota; familiaris autem aliis quamplurimis gentibus ob nativam inhumanitatem hæc impietas. Βρεφῶν ἔκθεσις, ὃ παρὰ πολλοῖς τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἕνεκα τῆς φυσικῆς ἀπανθρωπίας χειροήθες ἀσέβημα γέγονε. Philo, in Libr. de Legib. special. ad præcept. 6 et 7.

[3] *Æternas putant.* Æternas, æternùmve felices, putabant animas eorum, qui nullo inquinati scelere vitam pro patriâ, pro religione, prælio aut suppliciis profundebant. Inde Machabæorum, Eleazari, aliorumque veneranda memoria. Apertè etiam Josephus contra Apionem, II. 30. Τοῦ δὲ Θεοῦ τὴν πίστιν ἰσχυρὰν παρεσχηκότος, ὅτι τοῖς τοὺς νόμους διαφυλάξασι, κἂν εἰ δέοι θνήσκειν ὑπὲρ αὐτῶν προθύμως ἀποθανοῦσιν, ἔδωκεν ὁ Θεὸς γενέσθαι τε πάλιν, καὶ βίον ἀμείνω λαβεῖν ἐκ περιτροπῆς. *Deus certissimæ fidei pignore confirmavit fore, ut illis qui leges constanter servaverint, proque eis, si opus sit mori, libenter strenuèque mortem susceperint, et novum deinceps ortum, et vitæ vicissim alterius longèque melioris fructum Deus largiatur.* Quidam autem Judæi existimaverunt impiorum animas penitus exscindi, et, ut bruta, perire. Quod fortè hìc innuit Tacitus. Testimonia Rabbinorum vide apud eruditum Seldenum, *de Jure Natur. et Gentium,* VII. 9. p. 829 et 831.

[4] *Moriendi contemtus.* Tantùm valet æternitatis persuasio!

[5] *Corpora condere.* Mallet Illustr. Huetius, *condire.* At nec repugnat, *condere.* Romani enim cremabant corpora: contra verò Judæi, ut et Ægyptii, cum unguentis et aromatibus condebant: in funebri apparatu neque parci, neque prodigi; ut videre est apud Josephum, contra Apionem, II. 34. De funeribus Ægyptiis confer Diodorum Siculum, I. 91. Apertè

Ægyptio; eademque cura,[1] et de infernis persuasio: cœlestium contra.[2] Ægyptii pleraque animalia, effigiesque compositas[3] venerantur: Judæi mente solâ, unumque numen[4] intelligunt. "Profanos, qui Deûm imagines, "mortalibus materiis, in species hominum effingant. "Summum illud et æternum, neque mutabile, neque inte-"riturum." Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sinunt. Non regibus hæc adulatio, non Cæsaribus honor. Sed quia sacerdotes eorum tibiâ tympanisque conci-

autem de Judæis D. Joannes, XIX. 39. *Venit autem et Nicodemus—ferens mixturam myrrhæ et aloes, quasi libras centum. Acceperunt ergò corpus Jesu, et ligaverunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Judæis sepelire.* Posteà illud posuerunt, seu condiderunt, in monumento. Vide Matthæum, XXVII. 60.

[1] *Eademque cura.* Judæis Ægyptiisque sperabantur bonorum præmia, malorum pœnæ. Inde utrisque eadem cura, eadem persuasio de infernis. Et ut Ægyptii *sepulcra domos æternas* appellabant, τάφους ἀϊδίους οἴκους προσαγορεύουσι, Diodor. Sicul. I. 51. Sic quoque Salomon, Ecclesiast. XII. 5. tumulum dixit בית עולם, id est, *domum æternitatis.* Hodieque Judæis dicitur בית חיים, id est, *domus viventium.*

[2] *Cœlestium contra.* Judæi enim unum Deum, contra Ægyptii plurima numina ipsaque animalia colebant.

[3] *Effigiesque compositas.* Ægyptii non modò pleraque animalia viva, sed eorum quoque effigies venerati sunt. Quas quidem ita componebant, ut multas viderim marmoreas æreasque corporibus humanis, capitibus verò canis, felis, aliorumque animalium.

[4] *Mente solâ, unumque numen.* Verè egregièque Tacitus. Benè quoque Dio, XXXVII. p. 37. Τῶν μὲν ἄλλων θεῶν οὐδένα τιμῶσιν, ἕνα δέ τινα ἰσχυρῶς σέβουσι· οὐδ᾽ ἄγαλμα οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ποτε τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔσχον· ἄῤῥητον δὲ δὴ καὶ ἀειδῆ αὐτὸν νομίζοντες εἶναι, περισσότατα ἀνθρώπων θρησκεύουσι· καὶ αὐτῷ νεών τε μέγιστον καὶ περικαλλέστατον, πλὴν καθ᾽ ὅσον ἀχανής τε δὲ ἀνώφορος ἦν, ἐξεποίησαν. *Nullum ex ceteris Diis colunt, unum autem quemdam summo studio venerantur. Nec ullum umquam Hierosolymis ipsis simulacrum habuerunt: suum scilicet illum Deum, ineffabilem et formæ aspectabilis expertem existimantes, religioso ejus cultu ceteros mortales superant: cui et templum maximum, et pulcherrimum, nisi quòd apertum et sine tecto est, exstruxerunt.* Inde cùm sub dio, cœlumque sæpe respectantes, Judæi Deum venerarentur, eos nonnulli inter nubium cœlique cultores finxere. Quâ in re præcipuus est Juvenalis, qui objecta jam à Tacito crimina hoc novo crimine cumulat. Juvenal. Satyr. XIV. 96.

Quidam sortiti metuentem sabbata patrem
Nil præter nubes, et cœli numen adorant.
Nec distare putant humanâ carne suillam,
Quâ pater abstinuit, mox et præputia ponunt.
Romanas autem soliti contemnere leges,
Judaicum ediscunt, et servant, ac metuunt jus,
Tradidit arcano quodcumque volumine Moyses.
Non monstrare vias, eadem nisi sacra colenti:
Quæsitum ad fontem solos deducere verpos.
Sed pater in causâ; cui septima quæque fuit lux
Ignava, et partem vitæ non attigit ullam.

nebant, hederâ vinciebantur,[1] vitisque aurea[2] templo reperta: "Liberum patrem coli, domitorem Orientis," quidam arbitrati sunt, nequaquam congruentibus institutis: quippe Liber festos lætosque ritus posuit: Judæorum mos absurdus sordidusque.[3]

6. Terra finesque, quà ad Orientem vergunt, Arabiâ[4] terminantur: à Meridie, Ægyptus objacet: ab Occasu, Phœnices et mare: Septemtrionem à latere Syriæ[5] longè prospectant. Corpora hominum salubria, et ferentia laborum: rari imbres, uber solum. Exuberant[6] fruges nostrum ad morem;[7] præterque eas balsamum et palmæ. Palmetis proceritas,[8] et decor. Balsamum, modica arbor:[9] ut quisque

[1] *Hederâ vinciebantur.* Nusquam in sacrâ Scripturâ legitur Judæorum sacerdotes vinctos fuisse hederâ. Immo ignoratur quomodò hedera Hebraicè dicatur. At id mentiebantur Romani, sicut et cultum Liberi patris, seu Bacchi, quòd Judæi die quintodecimo mensis Tisri, id est, mense Octobri, festum סכות, seu *tabernaculorum*, celebrarent; ut fusiùs declarabitur in not. et emend. ad Hist. v. 5.

[2] *Vitisque aurea.* De hâc vite, magnitudine arteque mirabili, cujus botri erant staturæ humanæ pares, quamque Josephus Gorionides affirmat fuisse pondo mille talentorum aureorum, *Angl.* 5, 234, 375*l.* commodiùs dicetur in not. et emend. ad Hist. v. 5.

[3] *Absurdus sordidusque.* Fuere quidem Judæis solemnia splendida ac magnifica: alia verò, et plura, luctu, jejuniis, memoriâ adversarum rerum, quæ, genti contigerant, mœsta ac tristia. Quæ cùm à lætitiâ temulentiâque Bacchanalium abhorrerent, Judæorum mos absurdus sordidusque videbatur. Nec aliter Cicero in Orat. pro Flacco, cap. 28. *Istorum religio sacrorum à splendore hujus imperii, gravitate nominis nostri, majorum institutis abhorrebat.*

[4] *Arabiâ.* Arabiâ Petræâ et desertâ.

[5] *Syriæ.* Cœlesyriæ.

[6] *Exuberant.* Fortè redundat, *exuberant.* Id enim satis intelligitur ex superioribus, *uber solum.*

[7] *Nostrum ad morem.* Judæa enim frumento, vineis, et oleis abundat, ut et Italia.

[8] *Palmetis proceritas.* Inde palma, fuit semper præcipua inter symbola decoraque Judææ. In Samaritanis Judæorum nummis expressa palma sæpe occurrit. De palmetorum nemoribus, palmarumque naturâ vide Plinium, v. 14 et 17. XIII. 4.

[9] *Balsamum, modica arbor.* Modica quidem arbor, sed curiosæ naturæ, maximique pretii: primùm inter Judæorum, deinde inter Romani fisci opes celebratissima; de quâ ergò diligentiùs dicendum. Vide not. et emend. ad Hist. v. 6.

ramus intumuit, si vim ferri adhibeas, pavent venæ; fragmine lapidis, aut testâ aperiuntur: humor[1] in usu medentium est. Præcipuum montium Libanum[2] erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum fidumque nivibus.[3] Idem amnem Jordanem[4] alit, funditque. Nec Jordanes pelago accipitur: sed unum atque alterum lacum[5] integer perfluit: tertio retinetur. Lacus immenso ambitu,[6] specie maris, sapore corruptior,[7] gravitate odoris accolis pestifer,[8] neque vento impellitur,[9] neque pisces[10] aut suetas aquis volucres

[1] *Humor.* Quod opobalsamum dicebatur. De medicâ vi balsami distinctè Plinius, XII. 25. *Corticis etiam ad medicamenta pretium: præcipua autem gratia lacrymæ, secunda semini, tertia cortici, minima ligno.*

[2] *Libanum.* Montem in sacrâ Scripturâ celebratissimum.

[3] *Opacum fidumque nivibus.* Nivem Libani memorat Jeremias, XVIII. 14. Eam non deficere minimè mirum in hâc tantâ montis altitudine.

[4] *Amnem Jordanem.* De quo eleganter Plinius, V. 15. *Jordanis amnis oritur è fonte Paneade—amnis amœnus, et quatenus locorum situs patitur, ambitiosus, accolisque se præbens, velut invitus, Asphaltiten lacum dirum naturâ petit, à quo postremò ebibitur, aquasque laudatas perdit pestilentibus mixtas.*

[5] *Unum atque alterum lacum.* Verè. Primò enim Samachoniten lacum, seu aquas Merom, nunc *Es-malmaron*, et lacum Genesareth, seu mare Tiberiadis, *integer perfluit.*

[6] *Lacus immenso ambitu.* Tertius hic lacus est lacus Asphaltites, qui accolis dicitur *Bahhret Louth*, id est, lacus Lot, nobis *the Dead Sea.* Juxta Plinium, V. 16. *longitudine excedit centum M. passuum, latitudine maximâ XXV. implet, minimâ sex.* Pater Nau, accuratissimus Terræ Sanctæ inspector, *Voyage nouveau de la Terre Sainte*, IV. 8. ait quoque lacum hunc patere quatuor et viginti circiter leucas longitudine, duas tresve variis in locis latitudine.

[7] *Sapore corruptior.* Idem testantur viatores omnes. Expertus verò est princeps Radzivil, *Jerosolymitana peregrinatio*, p. 96. *Lacus aquam colores variantem, valdè spissam et fœtentem habet, quæ guttatim degustata, prout à nobis factum, linguam atrociter mordet, et caput gravi pestiferoque odore vehementer inficit.*

[8] *Accolis pestifer.* De hâc pestilentiâ Plinius, V. 15. Inde *littora Esseni fugiunt, usque quà nocent.* Plin. ibid. cap. 16. Nec aliter hodie Arabes. Gravitatem hanc odoris expertus est Cl. Pococke, *Description of the East*, vol. II. Part I. p. 37.

[9] *Neque vento impellitur.* Adversatur P. Nau. loc. cit. et ait aquas illas stare, nec, nisi vento, moveri. Sic bitumen vento impulsum videbimus in notâ ultimâ hujus capitis. Certè ibi nulla navigatio, teste Cl. Hasselquist, *Voyages dans le Levant*, vol. II. p. 87.

[10] *Neque pisces.* Nec aliter vul-

patitur. Incertæ undæ:[1] superjacta, ut solido, ferunt: periti imperitique nandi perinde attolluntur.[2] Certo anni,[3] bitumen egerit; cujus legendi usum, ut ceteras artes, experientia docuit. Ater suâpte naturâ liquor, et sparso aceto concretus, innatat: hunc manu captum, quibus ea cura, in summa navis trahunt. Inde, nullo juvante, influit, oneratque, donec abscindas: nec abscindere ære ferrove possis: fugit cruorem vestemque infectam sanguine, quo fœminæ per menses exsolvuntur:[4] sic veteres auctores.

gò viatores, et ipse P. Nau: immo et ipsi quoque Arabes. Dubitat tamen Cl. Hasselquist, loc. cit. quòd in littore multa reperiantur conchylia.

[1] *Incertæ undæ.* Et solido similes, ut supra Annal. I. 70. *Neque discerni poterant incerta ab solidis, neque brevia à profundis?* Earum colorem ter in singulos dies mutari ait Josephus, Bell. Jud. IV. 8. n. 4. *Quod ipse evidenter vidi*, ait princeps Radzivil, loc. cit. p. 95. *Nam manè habebat aquam nigricantem: meridie, sole intenso (sunt enim calores hìc maximi) instar panni fit cœrulea: ante occasum, ubi vis caloris remittit, tamquam limo permixta, modicè rubet, vel potiùs flavescit.*

[2] *Perinde attolluntur.* Vespasianus, hæc visendi curiosus, lacum Asphaltiten adiit, jussitque quosdam, nandi imperitos, vinctis post terga manibus, in altum projici; qui omnes, teste Josepho, Bell. Jud. IV. 8. sursum repulsi supernatavere. *Συνέβη πάντας ἐπινήξασθαι, καθάπερ ὑπὸ πνεύματος ἄνω βιαζομένους.* Pariter Plinius, V. 16. *Asphaltites nihil præter bitumen gignit; unde nomen: tauri camelique fluitant. Inde fama nihil in eo mergi.* Oculatus autem testis P. Nau, loc. cit. ait aquas hujus lacûs sale et amaritudine incredibili esse infectas; unde meritò vocatur *mare salis, mare salsissimum.* Mox subdit experimenta, quibus constat peritos, imperitosque nandi perinde attolli, ut hìc tradit Tacitus. Sanè ex salibus sulphuribusque amaritudo aquarumque gravitas.

[3] *Certo anni.* Benè: non toto enim anno, sed certo anni tempore, egeritur bitumen. Vide P. Nau, p. seq. not. 1. laudandum. Autumno illud in littore legunt Arabes, Damiatamque, *Damietta*, ferunt, venduntque tingendis lanis, teste Cl. Hasselquist, loc. cit. In usu quoque est pro navium compagine, plurimisque corporum medicamentis. Vide Josephum et Cl. Pococke, locis cit. Immo Cll. Pococke et Hasselquist existimant bitumen idem esse eamdemque substantiam ac balsamum, quo conditæ sunt in Ægypto mumiæ.

[4] *Per menses exsolvuntur.* Hæc quidem Plinius, VII. 15. et XXVIII. 7. Solinus, cap. 4. ipseque Josephus, Bell. Jud. IV. 8. At verè eruditus Kircher, *Mundus subterraneus*, IX. 5. *Quæ Plinius, Solinus, Tacitus de bitumine Judaico tradunt, quod in lacu Asphaltite colligitur, adeò tenacis esse lento-*

Sed gnari locorum [1] tradunt, undantes bitumine moles pelli, manuque trahi ad littus: mox, ubi vapore terræ, vi solis inaruerint, securibus cuneisque, ut trabes aut saxa discindi.

7. Haud procul inde campi,[2] quos ferunt olim uberes, magnisque urbibus habitatos,[3] fulminum jactu [4] arsisse; et

ris, ut nonnisi menstruis fœminarum cedat, et quod ferro domari non potest, eorum tactu facilè divellatur sejungaturque; verùm illa fabulis annumeranda sunt, cùm experientiæ manifestæ repugnent, et ii qui id ab indigenis extrahi viderunt, nihil tale se observâsse fateantur. De quibus vide Itinerarium Petri Vallei, Brocardi, aliorumque.

[1] *Gnari locorum.* Eadem fermè Abbas monasterii S. Sabæ, hujus lacûs accola, prodidit Patri Nau, loc. cit. *Je m'informai de lui du bitume, que l'on y recueille, et qui pour cela est nommé le lac* Asphaltite, *du nom dont les Grecs appellent cette sorte de poix. Il me répondit qu'on ne l'y trouvoit pas en tout temps: mais qu'en certaines années ce bitume sembloit sortir, comme de dessous l'eau, (c'est probablement des endroits où l'Ecriture, Genes.* XIV. 3 *et* 10. *dit qu'étoient les puits de bitume), qu'il s'élevoit à la surface du lac, et s'y assembloit quelquefois de la grosseur d'un navire; qu'il flottoit au gré du vent, qui enfin le portoit à quelque côte, où il s'arrêtoit, et où quelquefois il se rompoit en diverses pieces; que les Arabes le ramassoient avec soin, et que le Bassa de Jérusalem en avoit sa part, et leur en laissoit prendre la leur: et qu'il s'en formoit de cette sorte diverses masses de différentes grosseurs en divers endroits.*

[2] *Haud procul inde campi.* Immo verò illi ipsi campi, olim uberes, nunc sunt mare Salis, seu mare Mortuum, ut patet ex Genesi. XIV. 3. maximè si legantur Hebraica: עמק השדים הוא ים המלח. Non enim ita apertè interpretes tum Græcus, tum Latinus. At et ipsi vicini campi aridi, ac sine vi frugiferâ, ut mox dicetur.

[3] *Magnisque urbibus habitatos.* Verè quidem. Illi enim campi olim habitati urbibus, Sodomis, Gomorrhâ, Seboim, Adamâ, et Balâ, seu Segor. Magnæ, ut erant iis temporibus, urbes, quibus singulis sui reges. Vide Genes. XIV. 2. Ex iis verò quatuor periere incendio Sodomitico, de quo Genes. XIX. 24. Deuteronom. XXIX. 23. Hìc quoque, ex testimonio indigenarum, tredecim urbes conflagrâsse memorat Strabo, XVI. p. 764. Unde fortè fuere plura incendia. Nam et ipsa urbs Segor, in quâ Lot fugit, posteà absorpta est. Locum autem Strabonis, ne hìc longior sim, vide in not. et emend. ad Hist. V. 7.

[4] *Fulminum jactu.* Benè Tacitus. Deus enim, impuras urbes perditurus, fulmina ejaculatus est. Sic Genes. XIX. 24. *Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham sulphur et ignem à Domino de cœlo.* Non ita accuratè Strabo, loc. cit. urbes illas subterraneis ignibus haustas prodidit.

manere vestigia,[1] terramque specie torridam,[2] vim frugiferam perdidisse.[3] Nam cuncta sponte edita, aut manu sata, sive herbâ tenus aut flore, seu solitam in speciem adolevere, atra et inania velut in cinerem vanescunt.[4] Ego sicut inclytas quondam urbes igne cœlesti flagrâsse concesserim, ita halitu lacûs[5] infici terram, corrumpi superfusum spiritum, eòque fœtus segetum et autumni putrescere reor, solo

[1] *Manere vestigia.* Sic Strabo, loc. cit. præter alia exusta monumenta, memorat manere adhuc ambitum urbis Sodomorum, et patere sexaginta stadia. Alia quoque vestigia, sectorum lapidum multitudinem, et quasdam domorum ruinas, à sociis suis, qui mare illud ingressi sunt, observatas, testatur P. Nau, loc. cit.

[2] *Specie torridam.* Inde Strabo, loc. cit. terram illam cinericiam appellavit, γῆν τεφρώδη. Nec aliter viatores. Clariùs autem et distinctiùs Cl. Hasselquist, loc. cit. Vol. II. p. 86. ait solum esse cretam friabilem, sale imbutam.

[3] *Perdidisse.* Accuratè dictum. Nec aliter Genes. XIX. 25. Dominus *subvertit civitates has, et omnem circa regionem, universos habitatores urbium, et cuncta terræ virentia.* Et Deuteronom. XXIX. 23. *Sulphure et salis ardore comburens, ita ut non seratur, nec virens quippiam germinet, in exemplum subversionis Sodomæ et Gomorrhæ, Adamæ et Seboim, quas subvertit Dominus in irâ et furore suo.* Eamdem ariditatem vastitatemque recens observavit Cl. Hasselquist, loc. cit. p. 87. Nullæ, inquit, in illo mari arundines: nulla planta in littore. Paulo quidem longiùs, planta una, labioso flore, sed fœtida. In campo, alia planta, salis gustu.

[4] *In cinerem vanescunt.* Nec aliter Josephus, Bell. Jud. IV. 8. n. 4. Ἔστι δὲ κἀν τοῖς καρποῖς σποδιὰν ἀναγεννωμένην, οἳ χρόαν μὲν ἔχουσι τοῖς ἐδωδίμοις ὁμοίαν, δρεψαμένων δὲ χερσὶν, εἰς καπνὸν ἀναλύονται καὶ τέφραν. Id est, *et in fructibus cineres renascuntur: specie quidem et colore edulibus similes, manibus autem decerpti in favillam et cinerem resolvuntur.* Idem posteà portentum narravere viatores, et amplificavere: arbores illas Sodomiticas, fructusque mala Sodomitica appellàverunt. Juxta eos, arbores sunt ficûs altitudine, et simili fermè ligno: folia, nucis viriditate et figurâ: fructus, malis limoniis, formâ et colore pares; specie quidem egregiâ, quos tamen si digito presseris, in atrum cinerem vanescunt. At portentum demsit, veritatemque docuit diligens explorator, reique herbariæ peritissimus Cl. Hasselquist, loc. cit. p. 90. Nempe arbores illæ, in vallibus Hierichuntinis, *Jericho*, Occidentalique ripâ Jordanis, antequàm in mare Mortuum induat, frequentissimæ, sunt solanum melongena Cl. Linnæi: quarum quidem fructus aliquandò plenus pulvere reperitur. At id contingit tantùm, cùm fructus vitiatur tenthredine, quæ interiora in pulverem redigit, integrâ tamen cuticulâ, et illæso colore.

[5] *Halitu lacûs.* Verè. Et inde terra ad quinque millia passuum prope lacum squallet.

cœloque juxtà gravi. Et Belus amnis[1] Judaico mari inlabitur: circa cujus os conlectæ arenæ, admixto nitro, in vitrum excoquuntur: modicum id littus,[2] sed egerentibus inexhaustum.

8. Magna pars Judææ vicis[3] dispergitur: habent et oppida. Hierosolyma[4] genti caput. Illic immensæ opulentiæ[5] templum; et primis munimentis[6] urbs, dein regia; templum intimis clausum: ad fores[7] tantùm Judæo aditus:

[1] *Belus amnis.* De quo Plinius, v. 19. *Rivus Pagida, sive Belus, vitri fertiles arenas parvo littori miscens: ipse è palude Cendeviâ à radicibus Carmeli profluit.* Judaico, seu Mediterraneo, mari illabitur haud procul Ptolemaide. Ipse autem Belus amnis nunc dicitur *Nahr Halou.*

[2] *Modicum id littus.* Plinius, xxxvi. 26. *Quingentorum est passuum, non ampliùs, littoris spatium; idque tantùm multa per secula gignendo fuit vitro. Fama est, appulsâ nave mercatorum nitri, cùm sparsi per littus epulas pararent, nec esset cortinis attollendis lapidum occasio, glebas nitri è nave subdidisse. Quibus accensis, permixtâ arenâ littoris, translucentes novi liquoris fluxisse rivos, et hanc fuisse originem vitri.* Vide et Josephum, Bell. Jud. 10. n. 2. Strabonem, xvi. p. 758.

[3] *Vicis.* At quanta esset in his vicis hominum multitudo æstimari potest ex Josepho, oculato teste, Bell. Jud. iii. 3. n. 2. ubi Galilæam describens, ait frequentes ibi esse urbes, crebrosque vicos, et adeò populosos propter soli bonitatem, ut minimus supra quindecim millia incolarum habeat. Ἀλλὰ καὶ πόλεις πυκναὶ, καὶ τὸ τῶν κωμῶν πλῆθος πανταχȣ̃ πολυάνθρωπον διὰ τὴν εὐθηνίαν, ὡς τὴν ἐλαχίστην ὑπὲρ πεντακισχιλίους πρὸς τοῖς μυρίοις ἔχειν οἰκήτορας. Ne tamen credideris numerum Judæorum fuisse hominum sexcenties sexagies bis centena quadraginta millia, 66,240,000, ut vult eruditus Villalpandus, in *Ezechiel.* Vol. ii. p. 539. Id enim repugnat; et evidenti imperiorum ratione confutatur.

[4] *Hierosolyma.* Plinius, v. 14. *Hierosolyma, longè clarissima urbium Orientis, non Judææ modò.* Hierosolymorum partem nunc occupat urbs *Jerusalem.*

[5] *Immensæ opulentiæ.* Quantæ ergò templi Salomonici opes, si Zorobabelici templi, ab Herode exornati, immensa fuerit, teste ipso Tacito, opulentia! Quod erit expendendum in not. et emend. ad Hist. v. 8.

[6] *Primis munimentis.* Primis quidem munimentis urbs; dein Occidentem versùs regia: ad Orientem templum, intimis munimentis clausum. De urbe Jerusalem ejusque templo diligentissimè scripsit Cl. d'Anville, *Dissertation sur l'étendue de l'ancienne Jerusalem et de son Temple.*

[7] *Ad fores.* Sic et D. Lucas, i. 8. *Factum est autem, cùm sacerdotio fungeretur* Zacharias *in ordine vicis suæ ante Deum, secun-*

limine, præter sacerdotes, arcebantur. Dum Assyrios penes Medosque et Persas Oriens fuit, despectissima pars servientium:[1] postquàm Macedones[2] præpotuere, rex Antiochus[3] demere superstitionem, et mores Græcorum dare adnixus, quominùs teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est: nam eâ tempestate, Arsaces desciverat.[4] Tum Judæi, Macedonibus invalidis,[5] Parthis nondum adul-

dùm consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret ingressus in templum Domini: et omnis multitudo populi erat orans foris horâ incensi. Immo lorica saxea, ad cubitum unum adsurgens, templum aramque cingebat, et populum à sacerdotibus segregabat. Joseph. Bell. Jud. v. 5. n. 6.

[1] *Servientium.* Servierunt Judæi Assyriis, Medis, ac Persis; tunc sanè despectissimi, Deo populi sui peccata puniente. At non serviere David, Salomon, aliique reges plurimi, quos omisit Tacitus, vel brevitatis studio, et quod vetera illa tempora non attenderit, vel odio adversùs gentem, Romanis despicatissimam.

[2] *Macedones.* Syriæ reges, qui partem regni Macedonici Alexandri Magni obtinuere.

[3] *Rex Antiochus.* Antiochus Epiphanes, rex Syriæ, qui A. U. C. 586. A. C. 167. populis omnibus sibi subditis imperavit, ut, patriâ religione relictâ, Græcam profiterentur. Vide I. Machab. I. 43 et seq.

[4] *Parthorum bello—Arsaces desciverat.* Hìc vel errat Tacitus, vel turbârunt librarii; et emendandum: *Armenorum bello prohibitus est: nam eâ tempestate Artaxias desciverat.* Nullum enim fuit Parthorum bellum, nullus Arsaces, imperante Antiocho Epiphane. Defectio Arsacis multò antè contigerat sub principatu Antiochi II. cognomento Θεῦ, A. U. C. 504. juxta Petavium et Usserium, vel 506. juxta P. Frœlich, *Annal. Reg. Syriæ*, p. 26. Contra verò lege latâ, de quâ mox dictum est, ut quisque Græcam religionem profiteretur, et Judæis omni suppliciorum genere vexatis, nec fractis, Antiochus in Armenos expediit, eorumque regem Artaxiam, prælio victum, cepit A. U. C. 589. ut narrat P. Frœlich, loc. cit. p. 50. et Appianus in Syriacis, p. 117 et 131. Ἐστράτευσε δὲ καὶ ἐπὶ Ἀρταξίαν τὸν Ἀρμενίων βασιλέα· καὶ αὐτὸν ἑλὼν ἐτελεύτησεν. Nempe Antiochus Epiphanes, capto Artaxiâ, Persidem ingressus, ut opulentissimum Dianæ Persicæ templum in urbe Persepoli spoliaret, sed cum dedecore pulsus, exercitus suos, in Judæâ fusos, accepit; et occubuit A. U. C. 590. I. Machab. VI et II. Mach. IX. Joseph. Antiq. Jud. XII. 9. n. 1. Hieronymus in cap. XI. Danielis. Frœlich. *Annal. Reg. Syriæ*, p. 50. Prolegomen. p. 34.

[5] *Macedonibus invalidis.* Invalidis Syriæ regibus Demetrio I. ejusque successoribus, in libertatem se vindicavere Judæi, ut videre est apud Justinum, XXXVI. 1 et 3. Inde in I. Mach. XIII. 42. *Anno centesimo septuagesimo* Seleucidarum, U. C. 611. A. C. 142. *ablatum*

tis (et Romani procul erant)[1] sibi ipsi reges imposuere: qui mobilitate vulgi expulsi,[2] resumtâ per arma dominatione, fugas civium, urbium eversiones, fratrum, conjugum, parentum neces, aliaque solita regibus ausi, superstitionem fovebant: quia honor sacerdotii, firmamentum potentiæ adsumebatur.

9. Romanorum primus Cn. Pompeius Judæos domuit:[3] templumque jure victoriæ ingressus est. Inde vulgatum, "nullâ intus Deûm effigie[4] vacuam sedem, et inania "arcana."[5] Muri Hierosolymorum diruti, delubrum mansit. Mox civili inter nos bello, postquàm in ditionem M. Antonii provinciæ cesserant;[6] rex Parthorum Pacorus[7]

est jugum gentium ab Israel. Et cœpit populus Israel scribere in tabulis et gestis publicis, anno primo sub Simone summo Sacerdote, magno duce et principe Judæorum. Idem testantur nummi plurimi ære magno Samaritanis literis inscripti, intrà coronam querceam, נשיא שמעון ישראל id est, *Simeon Princeps Israel.* In aversâ parte, amphora utrimque ansata, שנת אחת לגאלת ישראל id est, *anno redemtionis Israel.* Fuit quoque in Museo Collegii Ludovici Magni nummus elegantissimus, ære minimo, literis Samaritanis inscriptus: ex unâ parte, calix, לגאלת ציון, id est, *redemtionis Sion:* ex alterâ parte, manipulus erectus, et in imo ab utroque latere uva, שנת ארבע, id est, *anno quarto.* Cusus nempe fuit hic nummus anno centesimo septuagesimo tertio Seleucidarum, U. C. 614. A. C. 139.

[1] *Procul erant.* Licèt procul essent Romani, cum iis tamen Judæi fœdus iniere A. U. C. 594. 1. Mach. VIII. et Justin. XXXVI. 3.

[2] *Mobilitate vulgi expulsi.* Hæc intelligenda de bello civili, quod Judæos inter et regem eorum, Alexandrum Jannæum, per annos sex exarsit, ab A. U. C. 663. ad annum 669. Joseph. Antiq. Jud. XIII. 12 et seq. Bell. Jud. I. 4.

[3] *Domuit.* Cn. Pompeius A.U.C. 691. A.C. 62. Hierosolyma cepit; nec modò templum, sed et Sancta Sanctorum victor ingressus est. Nihil verò divitiarum abstulit, gloriæ, quàm pecuniæ, cupidior. Joseph. Ant. Jud. XIV. 4. Vide et Florum, III. 5. et Ciceronem in Orat. pro Flacco, cap. 28. Tributum tamen Judæis imposuit Pompeius; et brevi tempore Romani exegerunt plus quàm decem millia talentorum, *Angl.* 2,250,000*l.* Joseph. loc. cit. n. 5.

[4] *Nullâ intus Deûm effigie.* Verissimè. Et inde manifestum penetrali non fuisse sacratam asini effigiem; ut dictum est supra cap. 4.

[5] *Inania arcana.* Ideoque Florus, loc. cit. Judæos impiam gentem appellavit.

[6] *Provinciæ cesserant.* Provinciæ Orientis.

[7] *Rex Parthorum Pacorus.*

Judæâ potitus, interfectusque à P. Ventidio, et Parthi trans Euphraten redacti: Judæos C. Sosius[1] subegit. Regnum ab Antonio Herodi[2] datum, victor Augustus auxit. Post mortem Herodis, nihil expectato Cæsare, Simon quidam[3] regium nomen invaserat. Is à Quinctilio Varo, obtinente Syriam, punitus: et gentem coercitam, liberi Herodis tripartitò rexere.[4] Sub Tiberio quies: dein, jussi à C. Cæsare[5] "effigiem ejus in templo locare," arma potiùs sumsere: quem motum Cæsaris mors diremit. Claudius, defunctis regibus, aut ad modicum redactis,[6] Judæam provinciam[7] equitibus Romanis, aut libertis permisit: è quibus Antonius

Tacitus vel adhuc errat, vel scripserat, *F. reg. Parthor. Pacorus*, id est, *filius regis Parthorum Pacorus*. Fortè etiam *rex Parthorum* est alicujus scioli additamentum. Pacorus enim numquam fuit rex Parthorum, sed filius erat Orodis, Parthorum regis. Missus à patre, Judæâ potitus est A. U. C. 714. anno sequenti à P. Ventidio, Romanorum duce, quem Antonius adversùm Parthos miserat, victus et interfectus est. Joseph. Antiq. Jud. XIV. 13. 14 et 15. Dio, XLVIII. p. 372. et XLIX. p. 404. Fortè tamen Tacitus scripserat *rex Pacorus*, quòd filii regum dicantur reges, ut vidimus supra de Epiphane.

[1] *C. Sosius.* Antigonus, quem Pacorus regem Judæorum fecerat, adversùs Romanos rebellavit. Hierosolyma expugnat Sosius; et Antigonus, jussu Antonii, virgis cæditur et obtruncatur A. U. C. 717. Joseph. Antiq. Jud. XIV. 16. Dio, XLIX. p. 405. hæc superiore anno gesta scribit, et Sosium immeritò appellat *Sossium*. In veteri marmore apud Cl. Muratori, *Inscript. Antiq.* Vol. I. p. 295. n. 2. memoratur C. SOSIVS.

[2] *Herodi.* Herodes, dictus posteà Magnus, amicitiâ et auctoritate Antonii nixus, Judææ regnum senatusconsulto accepit A. U. C. 714. victoque Antigono, rex iterum renuntiatus est A. U. C. 717. Joseph. Antiq. Jud. XIV. 26 et 28. Vide quoque stemma Herodum, n. 3. in not. et emend. ad Annal. XII. 23.

[3] *Simon quidam.* Simon ille, Herodis servus, dux fuit seditionis, quam memorat Josephus Antiq. Jud. XVII. 10. n. 6.

[4] *Tripartitò rexere.* Archelaus, tetrarcha fuit Judææ; Herodes, Galilææ; Philippus, Iturææ et Trachonitidis. Vide Stemma Herodum, n. 21. 22 et 24.

[5] *A C. Cæsare.* A Caio Caligulâ; à quo jussi effigiem suam, nomine NOVI IOVIS INLUSTRIS CAII, in templo locare. Vide Suppl. Annal. VIII. 57.

[6] *Ad modicum redactis.* Unus tunc Herodes, frater Agrippæ Magni regnum Chalcidis occupabat. Vide Stemma Herodum, n. 25.

[7] *Judæam provinciam.* Vide quæ jam dicta sunt supra Annal. XII. 23 et 54.

Felix,[1] per omnem sævitiam ac libidinem, jus regium servili ingenio exercuit, Drusillâ,[2] Cleopatræ et Antonii nepte, in matrimonium acceptâ, ut ejusdem Antonii Felix progener, Claudius nepos[3] esset.

10. DURAVIT tamen patientia Judæis, usque ad Gessium Florum,[4] procuratorem. Sub eo bellum ortum: et comprimere cœptantem Cestium Gallum,[5] Syriæ legatum, varia prælia, ac sæpiùs adversa excepere. Qui ubi fato, aut tædio occidit; missu Neronis, Vespasianus fortunâ famâque, et egregiis ministris, intrà duas æstates,[6] cuncta camporum, omnesque, præter Hierosolyma, urbes, victore exercitu tenebat. Proximus annus[7] civili bello intentus, quantum ad Judæos per otium transiit: pace per Italiam partâ, et externæ curæ rediere. Augebat iras, quòd soli Judæi non cessissent. Simul manere apud exercitus Titum, ad omnes principatûs novi eventus casusve utiliùs videbatur. Igitur

[1] *Antonius Felix.* Pallantis frater, Claudii libertus, trium reginarum marîtus. Vide Stem. Herodum, num. 14.

[2] *Drusillâ.* Alia fuit Drusilla, Agrippæ II. soror, cui posteà Felix nupsit. Vide Stem. Herod. n. 12.

[3] *Claudius nepos.* Claudius Antoniæ minoris filius, nepos erat M. Antonii, triumviri. Vide Stem. Cæs. n. 42 et 100. Vol. I. p. 461. Ut autem Claudius M. Antonii erat nepos, sic quoque Felix ejusdem Antonii progener. Tanta fuit hâc ætate libertorum arrogantia!

[4] *Gessium Florum.* Quem crudelissimum et impudentissimum hominum appellat Josephus, Bell. Jud. II. 14. Florus, dum potestate abutitur, Judæos ad defectionem adegit: cœpitque bellum A. U. C. 818. J. C. 65.

[5] *Cestium Gallum.* Cestius Gallus, ut ortum bellum comprimeret, Hierosolyma obsedit, partem Septemtrionalem urbis cepit, templum ipsum aggressus. At obsidium incautus solvit; cæsique Romani, ut narrat Joseph. Bell. Jud. II. 19. Nec aliter Suetonius in Vespas. IV. *Cæsoque præposito, legatum insuper Syriæ consularem suppetias ferentem, raptâ aquilâ, fugaverunt.*

[6] *Duas æstates.* A. U. C. 820 et 821. Vide suppl. Annal. XVI. 47. 51. 57 et seq.

[7] *Proximus annus.* A. U. C. 822. bello civili inter Galbam, Othonem, et Vitellium intentus. Posteà Principe Vespasiano, pax per Italiam parta; et externæ, id est, Judaicæ, curæ rediere.

castris, utì diximus,[1] ante mœnia Hierosolymorum positis, instructas legiònes ostentavit.[2]

11. Judæi sub ipsos muros struxere aciem, rebus secundis longiùs ausuri; et, si pellerentur, parato perfugio. Missus in eos eques cum expeditis cohortibus, ambiguè certavit.[3] Mox cessere hostes, et sequentibus diebus crebra pro portis prælia serebant; donec assiduis damnis, intrà mœnia pellerentur. Romani ad oppugnandum versi:[4] neque enim dignum videbatur, famem hostium operiri: poscebantque pericula, pars virtute, multi ferociâ, et cupidine præmiorum. Ipsi Tito Roma, et opes, voluptatesque ante oculos; ac, ni statim Hierosolyma conciderent, morari videbantur. Sed urbem, arduam situ, opera molesque firmaverant, queis vel plana satis munirentur. Nam duos colles,[5] immensùm editòs, claudebant muri per artem obliqui,[6] aut introrsus sinuati, ut latera oppugnantium, ad ictus

[1] *Utì diximus.* Supra cap. I. p. 294. not. sup.

[2] *Ostentavit.* Eleganter dictum. Titus enim, cùm à Spinarum valle, utì diximus supra cap. I. ad Scopum, ita appellatum, quòd inde in urbem templumque, Septemtrionem versùs, erat prospectus, castra promovisset, legiones ostentavit. Tum ab Hierosolymis distabat tantùm septem stadiis. Quinta legio retrorsum tribus stadiis castra munire jussa: decima autem legio juxta montem Olearum, Orientem versùs, sex ab urbè stadiis castra metata est. Joseph. Bell. Jud. v. 2. n. 3.

[3] *Ambiguè certavit.* Hæc aut modestè Tacitus, aut jactanter Josephus, qui et fermè oppressum Titum, et castris suis pulsam decimam legionem memorat. Joseph. Bell. Jud. v. 2. n. 2. 4 et 5.

[4] *Ad oppugnandum versi.* Tunc Titus castra posuit ad turrim Psephinam, nunc *Castel Pisano*, quæ erat in angulo ad Septemtrionem et Occidentem. Joseph. Bell. Jud. v. 4. n. 3.

[5] *Duos colles.* Duo illi præcipui colles Josepho quoque memorati sunt, Acra ad Septemtrionem, et Sion ad Meridiem. In colle Acrâ erat urbs inferior, cui urbs nova in colle Besethâ Septemtrionem versùs fuerat addita; in colle Sion urbs superior. Josephus, Bell. Jud, v. 4. n. I. et v. 6. n. 8.

[6] *Per artem obliqui.* Artem, artisque causas docet Vegetius, IV. 2. *Ambitum muri directum veteres ducere noluerunt, ne ad ictus arietum esset dispositus, sed sinuosis anfractibus, jactis fundamentis, clausere urbes, crebrioresque turres in ipsis angulis ediderunt propterea:*

patescerent. Extrema rupis, abrupta: et turres,[1] ubi mons juvisset, in sexaginta pedes; inter devexa, in centenos vicenosque attollebantur; mirâ specie, ac procul intuentibus pares. Alia intus mœnia,[2] regiæ[3] circumjecta: conspicuoque fastigio turris *Antonia*,[4] in honorem M. Antonii ab Herode appellata.

12. TEMPLUM[5] in modum arcis, propriique muri, labore et opere ante alios:[6] ipsæ porticus,[7] queis templum ambie-

quia si quis ad murum tali ordinatione constructum vel scalas vel machinas voluerit admovere, non solùm à fronte, sed etiam à lateribus, et prope à tergo, veluti in sinum circumclusus, opprimitur.

[1] *Et turres.* Turres illas egregiè commendat Josephus, Bell. Jud. v. 4. n. 3. easque fuisse numero centum sexaginta quatuor prodit. Scilicet in tertii muri ambitu nonaginta, quarum intervalla erant ducenorum cubitorum: in medio muro, quatuordecim; et in antiquo muro sexaginta.

[2] *Intus mœnia.* Intrà tertium murum alia duo erant mœnia; ut modò dictum est. Fusiùs autem Josephus, Bell. Jud. v. 4. n. 2.

[3] *Regiæ.* Regia erat Septemtrinem Occidentemque versùs, haud ita procul turri Antoniâ. Siquidem, cùm ignis turrim Antoniam corripuisset, in regiam illapsus est; ut videre est apud Josephum, Bell. Jud. v. 4. n. 4.

[4] *Turris Antonia.* Turris Antonia erat intrà urbem in angulo duarum porticuum templi, quæ ad Occidentem et Septemtrionem spectabant. Arx potiùs dicenda, quàm turris. In eâ enim atria, balneæ, aulæ; ipsaque in angulis cincta quatuor aliis turribus. Eximiam hujus turris pulchritudinem vide apud Josephum, Bell. Jud. v. 5. n. 8. Ab Hyrcano olim exstructa, deinde ab Herode Magno magnificentissimè exornata fuit, et in honorem M. Antonii, triumviri, *Antonia* appellata. Joseph. Bell. Jud. I. 21. n. 1.

[5] *Templum.* Templum fuit in monte Moriâ, et Orientali urbis latere. Ibi nunc adsurgit Turcarum mesquita, *the Mosque*, post Meccensem Medinensemque, maximæ apud eos celebritatis.

[6] *Opere ante alios.* Laborem opusque egregium, immensasque in iis impensas explicat Josephus, Bell. Jud. v. 5. Satis sit monuisse Judæos in hujus templi exstructione usos esse saxis quadragenos cubitos longis, quinos altis, et senos latis. Πέτραι δὲ τεσσαρακονταπήχεις τὸ μέγεθος εἶσαν —τῶν δὲ ἐν αὐτῷ λίθων ἔνιοι μῆκος πέντε καὶ τεσσαράκοντα πηχῶν ἦσαν, ὕψος πέντε, εὖρος δὲ ἕξ. Joseph. loc. cit. n. 1 et 6. Singuli illi lapides habebant mensurâ nostrâ circiter pedes 65 longitudine, $8\frac{1}{3}$ altitudine, 10 latitudine. Inde intelligas quod habet D. Marcus, XIII. 1 et 2. *Et cùm egrederetur de templo, ait illi unus ex discipulis suis: Magister, aspice quales lapides, et quales structuræ. Et respondens Jesus ait illi: Vides has omnes ædificationes: non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.*

[7] *Ipsæ porticus.* Porticus illæ omnes erant duplices; quas susti-

batur, egregium propugnaculum. Fons perennis aquæ, cavati sub terrâ montes;[1] et piscinæ cisternæque servandis imbribus. Præviderant conditores, ex diversitate morum, crebra bella: inde cuncta, quamvis adversùs longum obsidium; et à Pompeio expugnatis metus atque usus pleraque monstravere. Atque, per avaritiam Claudianorum temporum, emto jure muniendi,[2] struxere muros in pace, tamquam ad bellum; magnâ colluvie, et ceterarum urbium[3] clade aucti: nam pervicacissimus quisque illuc perfugerat, eòque seditiosiùs agebant. Tres duces, totidem exercitus. Extrema et latissima mœnium Simon; mediam urbem Joannes, quem et Bargioram vocabant;[4] templum Eleaza-

nebant columnæ quinis et vicenis cubitis, *nostris pedibus* 41⅔, altæ, singulis è saxis marmore candidissimo, et cedrinis laquearibus tegebantur: latæ autem erant ad triginta cubitos, *nostros pedes* 50. Omnis autem earum ambitus unà cum Antoniâ turri sex stadiorum mensuram comprehendebat. Διπλαὶ μὲν γὰρ αἱ στοαὶ πᾶσαι, κίονες δ' αὐταῖς εἰκοσιπέντε πηχῶν τὸ ὕψος ὑφεστήκεσαν, μονόλιθοι λευκοτάτης μαρμάρου, κεδρίνοις δὲ φατνώμασιν ὠρόφοντο—καὶ πλατεῖαι μὲν ἦσαν ἐπὶ τριάκοντα πήχεις· ὁ δὲ πᾶς κύκλος αὐτῶν εἰς ἓξ σταδίους συνεμετρεῖτο, περιλαμβανομένης καὶ τῆς Ἀντωνίας. Joseph. Bell. Jud. v. 5. n. 2. De porticuum templique ambitu commodiùs dicetur in not. et emend. ad Hist. v. 8. ubi plura de templi magnificentiâ et opulentiâ. Hìc enim errat Josephus, et templi magnitudinem imminuit.

[1] *Cavati sub terrâ montes.* Aquis, frumento, commeatibus, thesauris servandis. Sic quoque excavati subter mœnia cuniculi, et per campos longiùs protracti; de quibus Dio, LXVI. p. 747.

[2] *Emto jure muniendi.* Expugnatis Hierosolymis muros diruerat Pompeius, ut dictum est supra cap. 9. Agrippa rex, Caio Claudioque Principibus acceptus, eos restituere cœpit: inhibitus tamen fuit, ne urbs valesceret. Sed, per Claudianorum temporum avaritiam, cùm omnia venalia proponerentur, emto jure muniendi, struxere muros tamquam ab bellum. Universus urbis circuitus erat triginta ac triginta stadiorum. Muri, alti cubitos viginti, et cum minis ac propugnaculis tota altitudo erat quinque et viginti cubitorum: latitudo autem decem cubitorum. Saxa verò, quibus erant constructi, longa cubitos viginti, decem lata. Λίθοις μέν γε εἰκοσιπήχεσι τὸ μῆκος, τὸ εὖρος δεκαπήχεσι συνηρμόζετο, μήθ' ὑπορυγῆναι σιδήρῳ ῥᾳδίως, μήθ' ὑπ' ὀργάνοις διασεισθῆναι. Josephus, Bell. Jud. v. 4. n. 2.

[3] *Ceterarum urbium.* Inter belli initia; de quibus dictum in Suppl. Annal. XVI. 57 et seq.

[4] *Quem et Bargioram vocabant.* Nisi Tacitus ipse erraverit, hæc à librariis loco suo dimota; et legendum: *Simon, quem et Bargioram vocabant; mediam urbem Joannes;*

rus [1] firmaverat. Multitudine et armis Joannes, ac Simon; Eleazarus loco pollebat. Sed prælia,[2] dolus, incendia inter ipsos, et magna vis frumenti ambusta. Mox Joannes, missis per speciem sacrificandi,[3] qui Eleazarum manumque ejus obtruncarent, templo potitur: ita in duas factiones [4] civitas discessit, donec, propinquantibus Romanis, bellum externum concordiam pareret.[5]

13. EVENERANT prodigia, quæ neque hostiis neque votis piare fas habet gens,[6] superstitioni obnoxia, religionibus adversa. Visæ per cœlum concurrere acies,[7] rutilantia

templum Eleazarus, &c. Simon enim Gioræ, Joannes Leviæ filius. Vide not. et emend. ad Hist. v. 12.

[1] *Eleazarus.* Eleazarus filius erat Simonis. Joseph. Bell. Jud. II. 20. n. 3. v. 1. n. 2.

[2] *Prœlia.* Atrociora enim Judæorum cum Judæis, quàm cum Romanis, fuere bella ac prælia; quæ flens queribundusque Josephus fusè prosequitur.

[3] *Per speciem sacrificandi.* Instante festo Azymorum, die quartadecimâ mensis Xanthici, seu die 13. Aprilis, hoc ipso A. J. C. 70. cùm Eleazarus portas templi aperuisset, et quotquot intus adorare vellent exciperet, missi à Joanne templo potiti sunt, et Eleazarum manumque ejus obtruncaverunt. Joseph. Bell. Jud. v. 5.

[4] *In duas factiones.* In duas factiones Simonis et Joannis, Joseph. Bell. Jud. v. 3. n. 1. Tunc templum temploque vicina tenuit Joannes. Vide Josephum, Bell. Jud. v. 6. n. 1.

[5] *Concordiam pareret.* Nec diu stetit concordia. Odia, intestinaque bella recrudeuere; et secum ipsi iterum dissidentes pugnavere, καὶ κατὰ σφᾶς πάλιν διαστάντες ἐμάχοντο. Joseph. Bell. Jud. loc. cit.

[6] *Neque hostiis—piare fas habet gens.* Immo nulla alia gens, cui facilior illustriorque fuerit propitiatio. At inexpiabilia obstinatæ perversitatis scelera ultum ibat Deus. Jamque supremum illud excidium imminebat, quod antè prædixerat Jesus Christus, Matth. XXIV. Marc. XIII. Luc. XXI.

[7] *Concurrere acies.* Josephus, oculatus testis, Bell. Jud. VI. 5. n. 3. Τερατεία δὲ ἂν ἔδοξεν οἶμαι τὸ ῥηθησόμενον, εἰ μὴ καὶ παρὰ τοῖς θεασαμένοις ἱστόρητο, καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα πάθη τῶν σημείων ἦν ἄξια. Πρὸ γὰρ ἡλίου δύσεως ὤφθη μετέωρα περὶ πᾶσαν τὴν χώραν ἅρματα καὶ φάλαγγες ἔνοπλοι διάττουσαι τῶν νεφῶν, καὶ κυκλούμεναι τὰς πόλεις. *Quod dicturus sum, fabula, ut opinor, esse videretur, nisi ab iis qui illud spectârunt, proditum esset, et subsecutæ clades ejusmodi signis haudquaquam impares extitissent. Etenim ante Solis occasum per universam regionem currus in aere sublimes ferri, et armatæ phalanges per nubes discurrere, urbesque circumvallare sunt visæ.*

arma, et subito nubium igne collucere templum.[1] Expassæ repentè delubri fores;[2] et audita major humanâ vox,[3] "excedere Deos:" simul ingens motus excedentium. Quæ pauci in metum[4] trahebant: pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum literis contineri, eo ipso tempore fore, "ut valesceret Oriens, profectique Judæâ rerum potirentur." Quæ ambages Vespasianum ac Titum prædix-

[1] *Templum.* Joseph. ibid. Τοῦτο δὲ ἡνίκα πρὸ τῆς ἀποστάσεως καὶ τοῦ πρὸς τὸν πόλεμον κινήματος, ἀθροιζομένου τοῦ λαοῦ πρὸς τῶν Ἀζύμων ἑορτὴν, ὀγδόη δ' ἦν Ξανθικοῦ μηνὸς, κατὰ νυκτὸς ἐννάτην ὥραν τοσοῦτον φῶς περιέλαμψε τὸν βωμὸν, καὶ τὸν ναὸν, ὡς δοκεῖν ἡμέραν εἶναι λαμπρὰν, καὶ τοῦτο παρέτεινεν ἐφ' ἡμίσειαν ὥραν. *Ante defectionem primosque belli motus, populo ad festum diem Azymorum congregato, die octavo mensis Xanthici, horâ noctis nonâ, tanta lux circa altare templumque circumfusa est, ut dies clarus videretur, atque hoc horæ dimidiæ spatio duravit.* Hæc, et quæ mox sequuntur, prodigia evenere A. U. C. 819. J. C. 66.

[2] *Delubri fores.* Josephus loc. cit. Ἡ δὲ ἀνατολικὴ πύλη τοῦ ἐνδοτέρου, (meliùs τοῦ ἐξωτέρου, ut jam placuit erudito Grotio. Nam porta illa ἡ ἔξωθεν dicitur Josepho, Bell. Jud. v. 5. n. 3.) χαλκῆ μὲν οὖσα καὶ στιβαρωτάτη, κλειομένη δὲ περὶ δείλην μόλις ὑπ' ἀνδρῶν εἴκοσι, καὶ μοχλοῖς μὲν ἐπερειδομένη σιδηροδέτοις, κατάπηγας δ' ἔχουσα βαθυτάτους, εἰς τὸν οὐδὸν ὄντα διηνεκοῦς λίθου καθιεμένους, ὤφθη κατὰ νυκτὸς ὥραν ἕκτην, αὐτομάτως ἠνεῳγμένη· δραμόντες δ' οἱ τοῦ ἱεροῦ φύλακες, ἤγγειλαν τῷ στρατηγῷ, κἀκεῖνος ἀναβὰς, μόλις αὐτὴν ἴσχυσε κλεῖσαι. *Janua templi interior* (aut potiùs *exterior*), *Orienti obversa, quæ tota ærea et immensi ponderis erat, et quæ sub vesperam vix ab hominibus viginti claudebatur, et vectibus quidem ferro munitus sustentata erat, pessulos verò altissimè in saxeum limen ex uno perpetuo lapide demissos habebat, visa est nocte circa horam sextam sponte patefacta: quod templi custodes, cùm ad* templi *prætorem cucurrissent ei indicârunt: ille verò ubi ascenderat, ægrè eam claudere potuit.* Janua illa, alta triginta cubitis, quindecim lata, erat ære Corinthio, et januas argento auroque obductas dignitate pluriùm superabat, teste Josepho, Bell. Jud. v. 5. n. 3. Tacito autem *expassæ fores* dicuntur, quòd in hâc, ut in singulis templi januis, binæ essent fores, teste eodem Josepho, ibid.

[3] *Major humanâ vox.* Josephus, Bell. Jud. IV. 5. n. 3. Κατὰ δὲ τὴν ἑορτὴν, ἣ Πεντηκοστὴ καλεῖται, νύκτωρ οἱ ἱερεῖς παρελθόντες εἰς τὸ ἔνδον ἱερὸν, ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος ἦν πρὸς τὰς λειτουργίας, πρῶτον μὲν κινήσεως ἀντιλαβέσθαι ἔφασαν καὶ κτύπου, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ φωνῆς ἀθρόας, Μεταβαίνωμεν ἐντεῦθεν. *Festo autem die, qui Pentecoste appellatur, sacerdotes noctu templum ingressi ad obeunda ex more ministeria, primùm quidem motum ac strepitum se exaudisse dixerunt, tum deinde vocem quasi confertæ multitudinis simul clamantis, Migremus hinc.* Tacitus autem ex usu Romanæ superstitionis dixit: *Excedere Deos.*

[4] *Quæ pauci in metum.* Sic quoque Josephus, Bell. Jud. VI. 5. n. 3 et 4.

erant.[1] Sed vulgus, more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur. Multitudinem obsessorum omnis ætatis, virile ac muliebre secus,[2] sexcenta millia[3] fuisse accepimus. Arma cunctis, qui ferre possent: et plures, quàm pro numero,[4] audebant. Obstinatio viris fœminisque par: ac, si transferre sedes cogerentur, major vitæ metus,[5] quàm mortis. Hanc adversùs urbem gentemque Cæsar Titus, quandò impetum et subita belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit. Dividuntur legionibus munia, et quies præliorum fuit; donec cuncta expugnandis urbibus reperta apud veteres, aut novis ingeniis, struerentur.[6]

[1] *Vespasianum ac Titum prædixerant.* Hìc Tacitus Vespasiano Titoque, fortunæ suæ auctoribus, adulatur. Ejusdem criminis reus, et magis damnandus, Josephus, qui fidem suam Christumque negat, ut Vespasiani favorem captet. Joseph. Bell. Jud. VI. 5. n. 4. At certissimum est, et cuique seculorum èventorumque seriem reputanti manifestum, hoc oraculo aliisque plurimis prænuntiatum fuisse Jesu Christi regnum, *quod in æternum non dissipabitur.* Daniel. II. 44. Sed de his plura in not. et emend. ad Hist. V. 13.

[2] *Virile ac muliebre secus.* Id est, virilis ac muliebris sexûs, ut supra Annal. IV. 62.

[3] *Sexcenta millia.* Magnus quidem numerus, si spectetur urbis Hierosolymorum magnitudo, quam vidimus supra cap. 12. not. sup. At Josephus, Bell. Jud. VI. 9. n. 3. ait in hâc obsidione periisse undecies centena millia hominum, 1,100,000. Vide ergò not. et emend. ad Hist. V. 13. ubi fusiùs dicetur de numero incolarum, eorumque qui tempore Paschatis huc confluebant: simul quoque, quot in obsidione Hierosolymitanâ totoque bello Judaico perierint homines, recensebitur.

[4] *Plures, quàm pro numero.* Juxta communem regulam, quâ quarta pars militat, si fuerint sexcenta millia obsessorum, centum quinquaginta millia ferre arma poterant. At, ob fanaticum Judæorum furorem, plures, quàm pro hoc numero, audebant.

[5] *Major vitæ metus.* Id unum metuebant ne urbi temploque superstites viverent. Vide Dionem, LXVI. p. 748. Inde hodieque et in ipso excidio Judæis manet quàm maximus urbis Jerusalem amor, quàm maxima veneratio.

[6] *Struerentur.* Hactenus Tacitum secutus ejusque exemplo, Judaicas res fusè prosecutus sum: nunc juvat coronidem adtexere, et Sinensium Judæorum monumenta, nondum edita, publicare. Nec eruditum lectorem pigebit Romanorum Sinensiumque de Judæis judicia conferre, et utra plus æquitatis, plus veritatis habeant expendere. Vide not. et emend. ad Hist. V. 13.

14. At Civilis, post malam in Treveris pugnam,[1] reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera[2] Castra consedit; tutus loco, et ut memoriâ prosperarum illic rerum, augescerent barbarorum animi. Secutus est eòdem Cerialis, duplicatis copiis, adventu secundæ et sextæ et quartædecimæ legionum. Cohortesque et alæ, jampridem accitæ, post victoriam properaverant. Neuter ducum cunctâtor. Sed arcebat latitudo camporum, suopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cujus objectu revolutus amnis, adjacentibus superfunderetur. Ea loci forma, incertis vadis subdola, et nobis adversa: quippe miles Romanus armis gravis, et nandi pavidus; Germanos fluminibus suetos, levitas armorum, et proceritas corporum attollit.

15. Igitur, lacessentibus Batavis, ferocissimo cuique nostrorum cœptum certamen: deinde orta trepidatio, cùm præaltis paludibus arma, equi haurirentur. Germani notis vadis persultabant, omissâ plerumque fronte, latera ac terga circumvenientes: neque, ut in pedestri acie, cominùs eminùs certabatur; sed, tamquam navali pugnâ, vagi inter undas, aut, si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris, in mutuam perniciem implicabantur: minor tamen, quàm pro tumultu, cædes: quia non ausi egredi paludem Germani, in castra rediere. Ejus prælii eventus utrumque ducem, diversis animi motibus, ad maturandum summæ rei discrimen erexit. Civilis instare fortunæ; Cerialis abolere ignominiam. Germani prosperis feroces; Romanos pudor excitaverat: nox apud barbaros cantu aut clamore; nostris per iram et minas acta.

[1] *In Treveris pugnam.* Supra Hist. IV. 77.

[2] *Apud Vetera.* Vetera castra, nunc *Santen*, à Civili capta olim direptaque, ut vidimus supra Hist. IV. 60.

16. Postera luce, Cerialis equite et auxiliariis cohortibus frontem explet; in secundâ acie legiones locatæ: dux sibi delectos retinuerat ad improvisa. Civilis haud porrecto agmine,[1] sed cuneis adstitit. Batavi Gugernique[2] in dextro; læva, ac propiora fluminis, Transrhenani tenuere. Exhortatio ducum, non more concionis apud universos, sed ut quosque eorum advehebantur. Cerialis "veterem "Romani nominis gloriam, antiquas recentesque victorias: "ut perfidum, ignavum, victum hostem, in æternum "exciderent: ultione magis, quàm prælio opus esse. "Pauciores nuper[3] cum pluribus certâsse: ac tamen fusos "Germanos, quod roboris fuerit. Superesse, qui fugam "animis, qui vulnera tergo, ferant." Proprios inde stimulos legionibus admovebat, "domitores Britanniæ[4] quarta-"decimanos" appellans. "Principem Galbam, sextæ legi-"onis auctoritate factum: illâ primùm acie secundanos "nova signa, novamque aquilam dicaturos."[5] Hinc prævectus ad Germanicum exercitum, manus tendebat, "ut suam "ripam, sua castra sanguine hostium reciperarent." Alacrior omnium clamor, queis vel è longâ pace prælii cupido, vel fessis bello pacis amor, præmiaque et quies in posterum sperabantur.

17. Nec Civilis silentem[6] struxit aciem, locum pugnæ testem virtutis ciens: "Stare Germanos Batavosque super "vestigia gloriæ, cineres ossaque legionum calcantes:

[1] *Haud porrecto agmine.* Civilis, ut majori impetu ageret, magisque discreta foret suorum virtus, haud porrecto agmine, sed cuneis adstitit. De cuneo dictum supra Hist. III. 29.

[2] *Gugernique.* Gugerni jam memorati Hist. IV. 26.

[3] *Pauciores nuper.* In Treveris; ut modò dictum est.

[4] *Domitores Britanniæ.* Vide supra Annal. XIV. 34.

[5] *Novamque aquilam dicaturos.* Quòd secunda illa legio esset è recens conscriptis; ut vidimus supra Hist. IV. 68.

[6] *Silentem.* Meliùs *silens.* Vide not. et emend. ad Hist. V. 17.

"quocumque oculos Romanus intenderet, captivitatem, "clademque et dira omnia obversari. Ne terrerentur vario "Treverici prælii eventu: suam illic victoriam Germanis "obstitisse, dum omissis telis, prædâ manus impediunt: "sed cuncta mox prospera, et hosti contraria evenisse. "Quæ provideri astu ducis oportuerit, provisa: campos "madentes, et ipsis gnaros, paludes hostibus noxias: "Rhenum et Germaniæ Deos in aspectu, quorum numine "capesserent pugnam, conjugum, parentum, patriæ memo-"res: illum diem aut gloriosissimum inter majores, aut "ignominiosum apud posteros fore." Ubi sono armorum tripudiisque (ita illis mos[1]) approbata sunt dicta, saxis, glandibusque,[2] et ceteris missilibus prælium incipitur; neque nostro milite paludem ingrediente, et Germanis, ut elicerent, lacessentibus.[3]

18. Absumtis, quæ jaciuntur, et ardescente pugnâ, procursum ab hoste infestiùs: immensis corporibus, et prælongis hastis fluitantem labantemque militem eminùs fodiebant: simul è mole, quam eductam in Rhenum retulimus,[4] Bructerorum[5] cuneus tranatavit: turbata ibi res: et pellebatur sociarum cohortium acies, cùm legiones pugnam excipiunt, suppressâque hostium ferociâ, prælium æquatur. Inter quæ perfuga Batavus adiit Cerialem, "terga hostium" promittens, "si extremo paludis eques mitteretur: solidum "illà, et Gugernos, quibus custodia obvenisset, parùm "intentos." Duæ alæ, cum perfugâ missæ, incauto hosti circumfunduntur: quod ubi clamore cognitum; legiones à fronte incubuere, pulsique Germani Rhenum fugâ petebant.

[1] *Illis mos.* Vide infra de Moribus German. XI.

[2] *Glandibusque.* Fusili ex argillâ, plumbo, ferrove factæ glandes, et fundis jaciebantur.

[3] *Lacessentibus.* Germani Romanos conviciis lacessebant, ut eos in paludem elicerent.

[4] *Retulimus.* Supra cap. 14.

[5] *Bructerorum.* De quibus plura infra in libro de Morib. Germ. XXXIII.

Debellatum eo die foret, si Romana classis sequi maturâsset. Ne eques quidem institit, repentè fusis imbribus, et propinquâ nocte.

19. POSTERA die, quartadecima legio in superiorem provinciam [1] Gallo Annio missa: Cerialis exercitum decima ex Hispaniâ legio [2] supplevit. Civili Chaucorum [3] auxilia venêre: non tamen ausus oppida Batavorum [4] armis tueri, raptis, quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit; gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum: quin et diruit molem,[5] à Druso Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quæ morabantur, effudit. Sic velut abacto amne, tenuis alveus,[6] insulam inter Germanosque continentium terrarum speciem fecerat. Transiere Rhenum Tutor quoque, et Classicus, et centum tredecim Treverorum senatores,[7] in quibus fuit Alpinus Montanus, quem à Primo Antonio missum in Gallias supe-

[1] *In superiorem provinciam.* In Germaniam superiorem. Gallus Annius jam memoratus est supra Hist. IV. 68.

[2] *Ex Hispaniâ legio.* Decimam legionem ex Hispaniâ excitam vidimus supra Hist. IV. 68.

[3] *Chaucorum.* De quibus dictum supra Hist. IV. 79.

[4] *Oppida Batavorum.* Victus Civilis non ausus est armis tueri oppida, quæ sunt Mosam inter et Rhenum. Horum præcipua nunc appellantur *Gennep*, *Cleves*, *Nimeguen*, *Batenburg*; et *extrema Gallicæ oræ* dicuntur Hist. IV. 12. Itaque rapuit, quæ ferri poterant: ceteris ignem injecit, ne hostibus prodessent; ipsa autem oppida minimè succendit. Posteà in insulam concessit.

[5] *Diruit molem.* De hâc mole dictum supra Annal. XIII. 53. not. sup.

[6] *Tenuis alveus.* Abacto amne, et per emissarium, quod nunc dicitur *Leck*, Galliis superfuso, adeò tenuis fuit Rheni alveus inter Batavorum insulam et Germaniam, ut continentes terræ viderentur. Tenuis ille alveus, quem Plinius, IV. 15. *modicum alveum* appellat, hodieque dicitur *the Rhine*, et in mare influit prope urbem *Leyden*.

[7] *Treverorum senatores.* Sic senatum, magistratus, apud Frisios vidimus supra Annal. XI. 19. Si plura volueris de civitatum senatu, adeas Plinium, Ep. X. 83 et 84.

riùs memoravimus.[1] Comitabatur eum frater D. Alpinus.[2] Simul ceteri miseratione ac donis auxilia concibant, inter gentes periculorum avidas.

20. Tantumque belli superfuit, ut præsidia cohortium, alarum, legionum, unâ die Civilis quadripartitò invaserit: decimam legionem, Arenaci;[3] secundam, Batavoduri;[4] et Grinnes[5] Vadamque,[6] cohortium alarumque castra: ita divisis copiis, ut ipse et Verax, sorore ejus genitus, Classicusque, ac Tutor suam quisque manum traherent: nec omnia patrandi fiduciâ, sed, "multa ausis aliquâ in "parte fortunam adfore. Simul Cerialem, neque satis "cautum, et, pluribus nuntiis, huc illuc cursantem, posse "medio intercipi." Quibus obvenerant castra decumanorum,[7] oppugnationem legionis arduam rati, egressum

[1] *Superiùs memoravimus.* In Belgicam Germaniamque Cisrhenanam post Cremonæ excidium est Hist. III. 35. et IV. 31.

[2] *D. Alpinus.* In MS. Agr. *Dr. Alpinus*, id est, *Drusus Alpinus.* At in ceteris libris *D. Alpinus*, id est, *Decimus Alpinus.* Atque ita dictum puto ob *patrem Claudii Cæsaris Drusum, olim Decimum, mox Neronem prænomine.* Sueton. in Claud. I.

[3] *Arenaci.* Arenacum fuit in superiori parte insulæ Batavorum, non verò extra insulam. Itaque non est *Arnhem*, ut voluit Cluverius. Sed loci veterisque nominis memoria manet in vicis *Aert* et *Herwert.* Vide Cl. Alting, *Notitia Germaniæ inferioris.* p. 8 et 9.

[4] *Batavoduri.* Fuit quoque in superiori parte Batavorum insulæ Batavodurum, nunc *Wyk-te-Duurstede.* Cl. Alting. ibid. p. 18.

[5] *Grinnes.* Grinnes Tabula Peutingerana memorat inter Caspingium, nunc *Asperen*, et Duodecimum, nunc *Dooden-werd.* Fuere ergò in insulâ Batavorum dextrâque Vahalis ripâ, paulo infra vicum, qui nunc dicitur *Tiel.* Non ita benè Cl. Alting, loc. cit. p. 80. Grinnes ad sinistram Rheni ripam posuit, ubi hodie *Beerhuysen*, è regione viculi *Remmerten.* Vide Cl. Danville, *Notice de la Gaule*, p. 361.

[6] *Vadamque.* Vada, ut et Grinnes, fuit in superiore parte insulæ Batavorum, ripâque sinistrâ Rheni, ut consentiunt Cll. Alting et Danville. At Cl. Danville Vadam ponit è regione oppidi *Rhenen*, quod est in dextrâ Rheni ripâ. Cl. Alting magis Orientem versùs trahit, è regione arcis *Clingenbeke*, prope locum *Meyrik*, ubi eruta quædam antiquitatis Romanæ monumenta, haud procul castris Herculis, nunc *Malburg.* Vide loc. cit. Cl. Danville, p. 666. et Cl. Alting, p. 128.

[7] *Decumanorum.* Decimæ legionis.

militem, et cædendis materiis operatum, turbavere, occiso præfecto castrorum, et quinque primoribus centurionum, paucisque militibus. Ceteri se munimentis defendêre. Et interim Germanorum manus Batavoduri inrumpere inchoatum pontem nitebantur. Ambiguum prælium nox diremit.

21. Plus discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Classicus, oppugnabant: nec sisti poterant, interfecto fortissimo quoque; in queis Briganticus, præfectus alæ, ceciderat, quem fidum Romanis, et Civili avunculo infensum diximus.[1] Sed ubi Cerialis cum delectâ equitum manu subvenit, versâ fortunâ, præcipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus, petitusque telis, relicto equo, tranatavit: idem Germanis effugium. Tutorem Classicumque appulsæ lintres vexere. Ne tum quidem Romana classis pugnæ adfuit, ut jussum erat: sed obstitit formido, et remiges per alia militiæ munia dispersi. Sanè Cerialis parùm temporis ad exsequenda imperia dabat; subitus consiliis, sed eventu clarus. Aderat fortuna, etiam ubi artes defuissent: hinc ipsi exercituique minor cura disciplinæ. Et paucos post dies, quamquam periculum captivitatis evasisset, infamiam non vitavit.

22. Profectus Novesium Bonnamque,[2] ad visenda castra, quæ hiematuris legionibus erigebantur, navibus remeabat; disjecto agmine, incuriosis vigiliis. Animadversum id Germanis, et insidias composuere: electa nox atra nubibus, et prono amne rapti,[3] nullo prohibente vallum

[1] *Diximus.* Supra Hist. IV. 70.

[2] *Novesium Bonnamque.* Novesium, *Nuiss*, Bonna, *Bonn*; ut sæpe dictum est.

[3] *Prono amne rapti.* Frustra difficultatem movet Pichena, quasi Germani adverso, non prono, amne, remeanti Ceriali occurrere debue-

ineunt. Prima cædes astu adjuta: incisis tabernaculorum funibus, suismet tentoriis coopertos trucidabant. Aliud agmen, turbare classem; injicere vincla; trahere puppes. Utque ad fallendum silentio; ita cœptâ cæde, quò plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani, vulneribus exciti, quærunt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, plerique circum brachia tortâ veste, et strictis mucronibus: dux semisomnus, ac prope intectus, errore hostium servatur. Namque prætoriam navem,[1] vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt. Cerialis alibi noctem egerat, ut plerique credidere, ob stuprum Claudiæ Sacratæ, mulieris Ubiæ: vigiles flagitium suum ducis dedecore excusabant, tamquam "jussi silere, ne quietem ejus "turbarent: ita intermisso signo, et vocibus,[2] se quoque in "somnum lapsos." Multâ luce revecti hostes, captivis navibus, prætoriam triremem, flumine Luppiâ,[3] donum Veledæ[4] traxere.

23. Civilem cupido incessit, navalem aciem ostentandi. Complet quod biremium, quæque simplici ordine agebantur. Adjecta ingens lintrium vis: tricenis quadragenisque[5] armamenta liburnicis solita; et simul captæ lintres, sagulis versicoloribus, haud indecorè pro velis juvabantur. Spatium velut æquoris electum, ubi Mosæ fluminis os amnem

rint. Germani, qui disjectum agmen et incuriosas vigilias exploraverant, superiora fluminis petivere, ut insidias componerent: sic, prono amne rapti, vallum inicre.

[1] *Prætoriam navem.* Prima princepsque navis dicebatur prætoria, quæ apud nos appellatur *the Flag Ship.*

[2] *Signo, et vocibus.* Intermisso buccinæ signo, interruptis vocibus, quibus initia vigiliarum nuntiabantur. Vide supra Annal. I. 65. et XV. 30.

[3] *Flumine Luppiâ.* Nunc *Lippe.*

[4] *Veledæ.* De hâc fœminâ, quæ numinis loco habebatur, jam dictum est supra Hist. IV. 61.

[5] *Tricenis quadragenisque.* Rectè explicat Illustr. Huetius: *Triginta vel quadraginta ex illis lintribus armatæ erant in modum liburnicarum; iis verò, quæ captæ fuerant, sagula pro velis imposuerat Civilis.*

Rhenum Oceano adfundit.[1] Causa instruendæ classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus Galliâ adventantes interciperent. Cerialis miraculo magis, quàm metu, direxit classem, numero imparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiorem. His flumen secundum; illi vento agebantur. Sic prævecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis nihil ultra ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus, agros villasque Civilis intactos, notâ arte ducum, sinebat: cùm interim, flexu autumni, et crebris pluvialibus imbribus, superfusus amnis, palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit: nec classis, aut commeatus aderant: castraque in plano sita, vi fluminis differebantur.[2]

24. "Potuisse tunc opprimi legiones, et voluisse "Germanos, sed dolo à se flexos," imputavit Civilis. Neque abhorret vero, quandò paucis pòst diebus deditio insecuta est. Nam Cerialis, per occultos nuntios, "Batavis pacem, "Civili veniam" ostentans, Veledam propinquosque monebat, "fortunam belli, tot cladibus adversam, opportuno "erga populum Romanum merito mutare. Cæsos Treveros, receptos Ubios, ereptam Batavis patriam: neque "aliud Civilis amicitiâ paratum, quàm vulnera, fugas, "luctus: exulem eum et extorrem, recipientibus oneri: "et satis peccavisse, quòd totiens Rhenum transcenderint: "si quid ultra moliantur, inde injuriam et culpam, hinc "ultionem et Deos fore."

25. Miscebantur minis promissa. Et concussâ Transrhenanorum fide, inter Batavos quoque sermones orti: "Non prorogandam ultrà ruinam: nec posse ab

[1] *Oceano adfundit.* Vide supra Annal. II. 6.

[2] *Differebantur.* In diversas partes ferebantur.

" unâ natione totius orbis servitium depelli: quid perfectum " cæde et incendiis legionum, nisi ut plures validioresque " accirentur? Si Vespasiano bellum navaverint, Vespasia- " num rerum potiri: sin populum Romanum armis provo- " cent, quotam partem generis humani Batavos esse? " respicerent Rætos Noricosque, et ceterorum onera socio- " rum: sibi non tributa, sed virtutem et viros[1] indici: " proximum id libertati: et si dominorum electio sit; " honestiùs Principes Romanorum, quàm Germanorum " fœminas tolerari:" hæc vulgus. Proceres: " atrociore " Civilis rabie semet in arma trusos: illum domesticis malis " excidium gentis opposuisse: tunc infensos Batavis Deos, " cùm obsiderentur legiones, interficerentur legati, bellum " uni necessarium, ferale ipsis sumeretur. Ventum ad " extrema, ni resipiscere incipiant, et noxii capitis pœnâ " pœnitentiam fateantur."

26. Non fefellit Civilem ea inclinatio, et prævenire statuit; super tædium malorum, etiam spe vitæ, quæ plerumque magnos animos infringit. Petito colloquio, scinditur Nabaliæ fluminis[2] pons; in cujus abrupta progressi duces: et Civilis ita cœpit: " Si apud Vitellii lega- " tum defenderer, neque facto meo venia, neque dictis " fides debebatur. Cuncta inter nos inimica, hostilia, ab " illo cœpta, à me aucta erant. Erga Vespasianum vetus " mihi observantia: et, cùm privatus esset, amici vocaba- " mur. Hoc Primo Antonio notum, cujus epistolis[3] ad " bellum accitus sum, ne Germanicæ legiones et Gallica " juventus Alpes transcenderet. Quæ Antonius epistolis,

[1] *Virtutem et viros.* Eleganter dictum. Eodem sensu supra Hist. IV. 12. *Viros tantùm armaque imperio ministrant.*

[2] *Nabaliæ fluminis.* Nabalia est ipsa fossa Drusiana, quæ à Rheno ad fluvium Salam, *Yssel,* fuerat ducta; de quâ dictum est supra Annal. II. 8. Plura vide apud Cl. Alting, loc. cit. p. 100.

[3] *Cujus epistolis.* Vide supra Hist. IV. 13.

"Flaccus præsens monebat,[1] arma in Germaniâ movi: "quæ Mucianus in Syriâ, Aponius in Mœsiâ, Flavianus "in Pannoniâ"[2]——

[1] *Præsens monebat.* Eadem vidimus supra Hist. IV. 13.

[2] *Flavianus in Pannoniâ.* Hìc multa periere, quibus reliqua Vespasiani, integra Titi et Domitiani tempora memorabantur. Hæc supplere neque expedit, neque licet, cùm nulla supersint monumenta, quibus horum temporum historia explicari valeat eâ abundantiâ, quâ res unius fermè tantùm anni quinque libris prosecutus est Tacitus. Juvat tamen Appendicem subnectere, ut à præstantissimo scriptore narrari cœpta continuentur, maximè ob immensam, neque silendam, Hierosolymitani excidii famam. Cetera breviùs persequar in Append. Chronol. quam vide in vol. V.

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD QUINQUE LIBROS

HISTORIARUM

C. CORNELII TACITI.

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM PRIMUM

HISTORIARUM

C. CORNELII TACITI.

LIBRUM *primum Historiarum.* Ita Lipsius et Recentiores. Nullus in editione principe titulus. Olim hi quinque Historiarum libri Annalium series habebantur. Inde eos inscripserat Puteolanus, CORNELII TACITI ACTORVM DIVRNALIVM HISTORIAE AVGVSTAE LIBER XVII INCIPIT. Sic quoque ad calcem libri III. Historiarum in MSS. Harl. Bodl. Jes. adscriptum: *Cornelii Taciti Actorum Diurnalium Historiæ Augustæ liber XVIIII. explicit. Incipit vicesimus feliciter.* Nec aliter dividit MS. Flor. in quo ad calcem libri II. Historiarum adjectum *Cornelii Taciti liber octavus decimus explicit. Incipit nonus decimus.* Vetus quidam illa partitio, siquidem D. Hieronymus, quem vide inter *Testimonia Veterum,* post Augustum usque ad mortem Domitiani vitas Cæsarem triginta voluminibus à Tacito scriptas memorat. Periere ergò fermè decem Historiarum libri, qui vel amplissimi fuere, vel Tacitus non eâ, quâ cœperat abundantiâ res horum temporum erat prosecutus. Minor certè casuum copia; neque in iis tantum momenti.

CAP. 1. *Initium mihi.* Sic vulgò MSS. et libri omnes editi. In MS. Vatic. 1864. et in MS. Corb. *mei.*

T. Vinius. Perperam MSS. Harl. Bodl. Jes. et veteres editiones, *T. Junius.* In veteri laminâ æneâ apud Cl. Muratori, *Novus Thesaurus veterum Inscriptionum,* Vol. I. p. 307. n. 5. T. VINIO COS. et apud Gruterum, *Inscript. Antiq.* p. 189. n. 3. SER. GALBA. II. T. VINIO COS.

Octingentos et viginti. Ita MSS. editio princeps et recentiores. Malè Puteolanus, *ducentos et viginti.* Nec benè Beroaldus *DCC et XX.* quasi de iis tantùm, qui ante Actiacum bellum scripsere, ageret Tacitus. At omnes omnino complectitur, qui ab Urbe conditâ ad Galbæ et Vinii consulatum scripsere per annos 822. aut, ne minuta sectetur, per annos 820.

Omnem potestatem. Ita Puteolanus, Ernestus, aliique plurimi, quibus suffragantur nonnulli libri MSS. At in MSS. Flor. Corb. Agr. et editione principe, ut et Ryckius et Jac. Gronovius, *omnem potentiam.* MS. Reg. *omnium potentiam.* MSS. Bud. et Danes. *omnium potestatem.*

Ambitionem scriptoris facilè adverseris. In MSS. Farnes. et Corb. *ambitionem scriptionis.* MS. Reg. et editiones veteres ante Rhenanum, *ambitioni scriptoris:* quod plurimùm placet. Ni fortè, cùm multus esset in hâc ætate quarti casûs usus, præpositionem *adversùs* intellexeris. Sic Plautus, *Mercator,* II. 3.

Nolo adversari tuam adversùs sententiam.

Pro *adverseris* mallet Muretus *adverteris.* Ernestus, *averseris.* Et certè frequens in hoc librariorum error, dum *adversari* pro *aversari* scribunt. Vide infra cap. 38.

Fidem professis, nec amore. MS. Corb. *Fidem professo, neque amore.* Habet et editio princeps *neque.*

CAP. 2. *Opimum casibus.* Benè MSS. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. Sic quoque notatum in margine MSS. Harl. et Vatic. Non ita benè MS. Guelf. et Puteolanus, *plenum variis casibus.*

Tria bella. Ita Puteolanus; deinde ceteri omnes. In MSS.

Flor. Reg. Corb. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editione principe, *trina*. MS. Agr. *terna*.

Statim missa. Fortè *omissa*. Sic Annal. VI. 36. *omissa Armenia*.

Coortæ in nos Sarmatarum. Benè MS. Flor. et recentiores editiones. Nec fermè aliter, licèt corruptè, MS. Corb. *cohortę in nos*. Sic quoque emendatum in MS. Harl. Perperam vulgò MSS. et veteres editiones, *cohorte in Sarmatarum*, vel *cohorte in Rhoxolanos Sarmatarum*.

Et Urbs. Copulam malè omisit Pichena.

Agerent, ferrent cuncta. Ita Rhenanus et recentiores. Vulgò MSS. et veteres editiones, *agerent: verterent cuncta odio et terrore: corrupti, &c*. Quod quoque non displicet. In MS. Reg. *verterent cuncta. Odio, &c*.

CAP. 3. *Necessitates*. Existimat Cl. Ernestus hìc desiderari aliquid, unde virtus eluceat, ac fortè olim fuisse scriptum: "Supremæ clarorum virorum necessitates fortiter toleratæ." Ego verò nihil omissum sentio. Nonnihil enim est exempli in supremis clarorum virorum necessitatibus, plurimùm in necessitate fortiter toleratâ.

Magisve justis indiciis. Malè MSS. et veteres editiones, *Magis vetustis*. Benè autem, *indiciis*. In MS. Reg. et mediis quibusdam editionibus, *judiciis*.

CAP. 4. *Aut populum, aut Urbanum militem*. Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editiones veteres et recentiores. Rhenanus, *apud populum, apud Urbanum militem*. Eleganter quidem; sed non favent libri.

Magnis domibus adnexa, clientes. Ita MSS. et libri editi, præter Pichenam, qui, Lipsii conjecturam secutus, emendavit, *annexi clientes*.

CAP. 5. *Quem in bello*. Benè MSS. editio princeps et recentiores. Malè Puteolanus, *qui in bello*.

Agitatur. Gronovius mallet, *agitatus*.

Sed quamvis. Benè Rhenanus et recentiores. In MSS. veteribusque editionibus, *et quamvis.*

Nec deerant. In MSS. Bodl. Jes. et mediis quibusdam editionibus, *neque deerant.*

Increpantium. MS. Corb. *increpantes.*

Aspernantes. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *coaspernantes.*

Verebantur. MS. Agr. et Ryckius, *venerabantur.* Alii tentant, *reverebantur.* Eodem sensu accipi, *verebantur,* rectè observat Cl. Ernestus:

Cap. 6. *Tamquam innocentes perierant.* Frustra tentat Muretus, *tamquam nocentes.* Acidalius, *quamquam innocentes.* Innocentes vulgò habentur, qui inauditi et indefensi pereunt.

Multi ad hoc numeri. Benè MS. Flor. editio princeps et recentiores. MS. Corb. *multi ad hoc numero.* Puteolanus, *multi ad hæc innumeri.* Quidam MSS. et libri editi, *multi ad hoc et innumeri.*

Cap. 7. *Haud dubiè turbantem.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *res haud dubiè turbantem.*

Inviso semel Principe. Frustra tentat Gruterus, *invisum Principem.* In MSS. Flor. Reg. *inviso semel Principi.*

Facta premunt. Benè Puteolanus. Sic quoque MS. Bodl. in margine. Malè MS. Reg. et editio princeps, *præminuit.* MS. Corb. *præmuniit.*

Jam adferebant. Solus Ryckius è suo MS. Agr. edidit, *offerebant.*

Ac fastidio. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. ac Puteolanus, *et fastidio.* A MS. Reg. abest *et* ante *inrisui.*

Cap. 8. *Pacis artibus.* Faernus et MS. Agr. *pacis artibus clarus.* Heinsius, *pacis par artibus.* At retineri potest vulgata scriptura. Nempe ob pacis artes erat bellis inexpertus.

Bellis inexpertus. Ita MSS. editiones veteres et recentiores. Rhenanus, *belli inexpertus.*

Germanis exercitibus. Benè MSS. Reg. Corb. Rhenanus et recentiores. In MSS. Harl. Jes. et veteribus editionibus, *Romanis exercitibus.* In margine MS. Harl. emendatum, *Germanis.* In MS. Agr. *Germanicis.*

Germani exercitus. Sic MSS. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres. In recentioribus, *Germanici exercitus.* Cùm jam editum sit supra, *Germanis exercitibus*, hìc ferri potest, *Germani exercitus.* Si quis tamen utrumque locum mutatum vellet, ut emendaret, *Germanicis exercitibus* et *Germanici exercitus;* minimè repugnarem: atque id foret ex communi usu.

Etiam qui queri. Malebat Muretus, *etiamsi queri.*

Cap. 9. *Regimen.* Benè MSS. Reg. Corb. et libri omnes editi. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf *regenti.*

Ultro accendebantur. Ita MSS. et veteres editiones ac recentiores. Beroaldus, *ultro etiam accendebantur.*

Missu Galbæ. MS. Corb. *jussu Galbæ.*

A. Vitellius aderat. Ita MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus prænomen omiserat. Cùm autem frequens sit apud Tacitum, maximè in Historiarum libris, Vitelliorum mentio, eorum stemma hìc proposuisse erit commodum. Antè præmonuerim hoc stemma desinere in Vitellii Imperatoris filiam, cui gener destinatus fuerat Valerius Asiaticus, ut vidimus supra Hist. I. 59. Posteà Vespasianus Imperator, offensarum inimicitiarumque minimè memor, eam splendidissimè maritavit dotavitque etiam et instruxit. Vide Sueton. in Vespasian. XIV. Vide quoque Aurelium Victorem in Epitome.

STEMMA VITELLIORUM.

Publius Vitellius, eques Romanus. Sueton. in Vitell. II.

- **Aulus Vitellius.** Sueton. in Vitell. II.
- **Quintus Vitellius.** Sueton. in Vitell. II. Tacit. Annal. II. 48.
- **Publius Vitellius.** Sueton. in Vitell. II. Tacit. Annal. I. 70. et V. 8. *Uxor* Acutia. Tacit. Annal. VI. 47.
- **Lucius Vitellius, censor, ter consul.** Sueton. in Vitell. II. Tacit. Annal. XI. et Hist. I. 9. *Uxor* Sextilia. Sueton. in Vitell. III. Tacit. Hist. II. 64.
    - **AULUS VITELLIUS, IMPERATOR.** Sueton. in Vitell. III. Tacit. Hist. I. 9. *Uxores*
        - Petronia Sueton. in Vitell. VI.
            - **Petronianus.** Sueton. in Vitell. VI.
        - Galeria Fundana. Sueton. in Vitell. VI. Tacit. Hist. II. 64.
            - **Germanicus** Sueton. in Vitel. VI. Tacit. Hist. II. 59.
            - **N. Filia.** Sueton. in Vitell. VI. Tacit. Hist. III. 78.
    - **Lucius Vitellius** Tacit. Hist. I. 88. et IV. 2. *Uxor* Triaria. Tacit. Hist. II. 63 et 77.

Nihil irarum. MSS. Harl. Jes. *nihil iratum.*

Cap. 10. *Attritis opibus.* Ita omnes fermè MSS. et libri editi. Pichena tamen è MS. Flor. edidit, *atteritis.* Sic quidem Tibullus, I. Eleg. IV. 42.

> "Nec te pœniteat duros subiisse labores,
> Aut operi insuetas atteruisse manus."

Repositus. Mallet Acidalius, *sepositus.* Sic certè infra cap. 13. *seposuit,* usurpatum videbimus.

Cap. 11. *Ac legiones in eâ.* Hæc fortè redundant. Certè *in eâ* abest à MS. Corb. Et mox in MSS. Flor. Guelf. Agr. et editione principe, non legitur, *contentæ,* sed *contenta.* Prætereà in Africâ unica erat legio, ut diximus supra in notis, Annal. iv. 5. et videbimus infra Hist. iv. 48. Inde Lipsius emendabat, *ac legio in eâ.* Posset tamen retineri vulgata scriptura, si indubitata Macri nummorum, quos memorat Harduinus, "Selecta Opera," p. 729. constaret fides. Tunc fuissent in Africâ duæ legiones: vetus altera, altera à Macro recens conscripta. In argenteo Macri nummo è Gazâ Regiâ, C. CLOD. MACRI. LIBERĀ. Id est, *C. Clodii Macri. Libertas.* Caput Africæ tectum elephantinâ pelle, ex quâ proboscis cum dentibus eminet. Infra S C. In aversâ parte LEG. III. AVG. Aquila legionaria inter duo signa cohortium. En vetus legio, de quâ plura infra in notis et emendationibus ad Hist. ii. 6. In altero Macri argenteo nummo apud Occonem, p. 136. L. CLODI. MACRI. S C. Libertas, stolata stans, dextrâ pileum, sinistrâ pateram tenet. In posticâ parte, LIB. LEG. I. MACRIANA. Aquila inter duo signa cohortium. En legio altera à Macro conscripta. Favere quoque fortè videretur ipse Tacitus, Hist. ii. 97. "In Africâ legio cohortesque delectæ à Clodio Macro, mox à Galbâ dimissæ, rursus jussu Vitellii militiam cepere." At in his nummis displicet prænominis varietas. Alios circumferunt aureos æreosque nummos, sed spurios, licèt eos Tristanus et Patinus laudaverint.

Domini minoris. Frustra tentat Cl. Ernestus, *domini prioris,* ut de Nerone intelligatur.

Procuratoribus cohibentur. MS. Corb. *procurationibus.*

Servitio exposita. Benè omnes fermè MSS. Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. editione principe, aliisque plurimis, *expositæ.*

Cessuræ erant. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et libri editi. Malè MSS. Flor. Agr. *Cessura.*

Cap. 12. *Sacramenti reverentiâ.* MS. Bud. *licentiâ:* quod immeritò defendit Rhenanus.

Dein fessâ jam ætate. Sic jam dictum supra Annal. I. 46. Perperam ergò eum locum vexant nonnulli, et inter istos doctiss. Markland. ad Stat. 153. ut emendent, *fesso jam ætate Galbâ.*

Multi occultâ spe. Ita Puteolanus et recentiores omnes. In MS. Agr. *multis occulta spes.* Corruptè MSS. Corb. Reg. et editio princeps, *militis stultâ spe.* Malè tentat Jac. Gronovius, *multis occulta spei.*

Ambitiosis rumoribus. Benè MS. Agr. Sic quoque volebat Lipsius, quem recentiores sunt secuti. In MSS. et veteribus editionibus, *ambitionis.*

In T. Vinii odium diverterant. Optimè hunc locum emendârunt Puteolanus et Rhenanus. Perperam MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *in Tito Junio diverterant.* MS. Harl. *in T. Junii odium;* et in margine, *diverterant.* Frustra tentat Lipsius, *in T. Vinii odium diversi ierant.*

Eodem actu invisior. Ita libri omnes. Vix tamen credibile est Tacitum scripsisse, *eodem actu.* Inde emendabat Lipsius, *eâdem invisior erat,* vel, *eo dein fastu invisior.* Pichena, *eo cunctis invisior.* Ernestus, *eodem factis invisior.* Melius sanè Jac. Lectius, *eodem auctu.*

Cap. 13. *Et rumoribus.* Benè MSS. Flor. Corb. et editio princeps. Malè Puteolanus, *ex rumoribus;* qui hæc quoque cum superioribus conjungit. Unde nata in sequentibus editionibus obscuritas.

Et, donec bellum fuit, inter præsentes. Mallet Acidalius, *donec bellum fuit, et inter præsentes, &c.*

Cap. 14. *Arcessi jubet.* Benè Cl. Ernestus. Vulgò MSS. et libri editi, *accersiri.* Emendatum in MS. Harl. *accersi.*

Propriâ electione. Benè veteres ac recentiores editiones. In mediis quibusdam, *dilectione.*

Tradiderunt. Rectè Freinshemius è MS. Flor. Sic quoque MSS. Reg. Harl. et Jes. In veteribus editionibus, *crediderunt.*

M. Crasso et Scriboniâ. Ut Pisonis nobilitas innotescat, ejus Stemma hìc proponetur.

PISONIS STEMMA.

M. Licinius Crassus, M. Crassi, Agelasti, nepos,
Romanorum ditissimus, à Parthis interemtus.
Plin. VII. 19.

M. Licinius Crassus.

M. Licinius Crassus M. F. M. N. consul A. U .C. DCCXXIII.
proconsul triumphavit ex Thraciâ et Getis A. U. C. DCCXXV.

M. Licinius Crassus, consul A. U. C. DCCXXXIX.
Inscript. Collegii Romani. Vide Piranesi, Fast. Capitol. p. 34.

M. Licinius Crassus Frugi, consul A. U. C. DCCLXXX.
bis triumphalia ornamenta adeptus, à Claudio cæsus.
Tacit. Annal. IV. Sueton. in Claud. XVII.
Senec. in Apocolocynt.
Uxor,
Scribonia, à Claudio cæsa.
Tacit. Hist. I. 14. Senec. in Apocolocynt.

Cn. Pompeius Magnus, à Claudio cæsus. Tacit. Hist. I. 48. Senec. in Apocoloc. Vide et Supplementum Annal. XI. 5. *Uxor* Antonia. Dio. LX. p. 668. Vide et Stem. Cæs. num. 105 et 106.	M. Licinius Crassus consul A. U. C. DCCCXVII. à Nerone cæsus. Tacit. Hist. I. 48.	Licinius Crassus Scribonianus ab Othone cæsus. Tacit. Hist. I. 47.	Piso Frugi Licinianus, primùm à Pisone, deinde à Galbâ adoptatus. ab Othone cæsus. Tacit. Hist. I. 14. et 48. Sueton. in Galbâ, XVII. *Uxor* Verania. Tacit. Hist. I. 47.	Licinia Magna, Crassi Frugi, pontificis filia. L. Pisonis, pontificis. *Uxor.* Inscript. apud Gruterum, p. 306, num. I.

Calpurnius Galerianus.
Tacit. Hist. IV. 11.

Scribonia autem, mater Pisonis, adhuc nobilior: poterat enim, ut Libo Drusus, è familiâ Scriboniorum, de quo supra Annal. II. 27. "proavum Pompeium, amitam Scriboniam, Augusti conjugem, consobrinos Cæsares, et plenam imaginibus domum ostentare." Quæ autem Plutarchus, in Galbâ, p. 163. habet de Pisonis

parentibus, corrupta sunt, ut alia multa in hâc Galbæ vitâ. *Πείσωνα Κράσσου καὶ Κρητίωνος*, (corrige *Σκριβωνίας*,) *ἔκγονον, οὓς Κλαύδιος* (*Νέρων*, corrige) *ἀνηρήκει.*

Quo suspectior. Ita Puteolanus, ac deinde, ceteri, præter Ryckium, qui è MS. Agr. et editione principe, emendavit, *quæ.* Sic etiam habent MSS. Reg. et Harl. Sed in MS. Harl. posteà emendatum, *quò.*

Cap. 15. *Egregium erat.* MS. Guelf. *esset.* In MS. Harl. additum, *erat*, primâ manu omissum.

Cn. Pompeii. Sic emendandum optimè monuit Freinshemius. Perperam MSS. et veteres editiones, *nunc Pompeii.* Malè Beroaldus emendavit, *tunc Pompeii.*

Sulpiciæ ac Lutatiæ. Cl. Ernestus vult à librariis fuisse omissum, *gentis.* At intelligi potest, *nobilitatis.*

Non, quia. Mallet Cl. Ernestus, *non, quin....socios belli habeam;* vel *non, quo....non habeam.* At ferri potest vulgata scriptura.

Ambitione accepi. MS. Corb. *recepi.*

Et judicii mei. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Rhenanus, *ut judicii mei.* Sed in MSS. Harl. Bodl. rectè posteà emendatum, *et.*

Sed et tuæ. MSS. Harl. Bodl. Jes. ac Puteolanus omisere, *et.*

Animos explorant. Ita MSS. Flor. Corb. editio princeps, et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *animum.*

Per obsequium imminuent. MS. Jes. *qui obsequium.* Malè Rhenanus, *alii licèt per obsequium annuant.*

Inrumpet adulatio. Benè MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes et Puteolanus, *irrumpent.*

Cap. 16. *Depulere.* MS. Corb. *depulerit.*

Ne tamen territus. Benè MSS. Reg. Corb. Guelf. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *nec.*

Utilissimus idem. Benè MSS. Corb. Bodl. Bud. quibus suffragantur MSS. Reg. Flor. et editio princeps. In MSS. Harl. Jes.

et Puteolanus, *utilissimus quidem.* Pichena et recentiores, *utilissimusque idem.*

Aut volueris....aut nolueris. Ita MS. Flor. Pichena et recentiores. In ceteris MSS. et veteribus editionibus, inverso ordine, *aut nolueris....aut volueris.*

Hæc atque talia. Sic MSS. Corb. et Bodl. In MSS. Harl. Jes. necnon editione principe, *hæc et talia.* Puteolanus, *hæc actalia.*

Cap. 18. *Vitarentur.* Ita MSS. Harl. Guelf. et Ernestus: apposité quidem ad temporum rationem. In MS. Jes. *viterentur.* MS. Bodl. et Puteolanus, *vitentur.* In MS. Bodl. emendatum posteà, *vitantur,* quod habent recentiores editiones plurimæ. MSS. Corb. Reg. et editio princeps, *vertantur.*

More divi Augusti, et exemplo militari. Ita quidem libri omnes. Invertendum tamen multis videtur, *exemplo divi Augusti, et more militari.* Sic vertit Cl. Davanzati, quem optimus quisque interpres secutus est, " che adottava Pisone ad esempio d'Augusto, è uso di Milizia che uno elegga un altro ;" et Cl. Gordon, " That he adopted Piso, after the precedent of the deifiéd Augustus, and according to the custom of an army, where every man chuses his man." Murphy quoque, " that, in conformity to the example of Augustus, and the practice of the army, where each soldier chooses his companion in war, he had adopted Piso for his son." Sunt tamen qui et vulgatam scripturam defendant. Nec repugnat, licèt dura sit.

Duoetvicesimam. Benè Pichena è MS. Flor. Idem vide infra cap. 55. Perperam multi MSS. et veteres ac recentiores editiones, *duodevicesimam.* In MS. Corb. *IIII*tam *et XX*am. De legionibus dicetur satis in notis et emendationibus ad Hist. II. 6.

Addit, aut pretium. Sic Pichena et recentiores, è MS. Flor. in quo, *addita ut pretium.* MSS. Reg. Agr. editio princeps et Beroaldus, *additum, aut pretium.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *addidit, aut pretium.*

Grata auditu respondent. Benè MSS. Harl. Jes. et Puteolanus ac recentiores. Sic quoque in MS. Guelf. emendatum alterâ manu. In MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *grata*

audito respondent. MS. Bodl. et Rhenanus, *gratabundi respondent,* et ita notatum in margine MSS. Harl. et Jes.

Quantulâcumque. Ita MSS. et libri editi. Rhenanus è solo MS. Bud. in quo *q. parva lib.* perperam conjicit, *quantumcumque parva libet,* aut *quantâcumque.*

Cap. 19. *Apud militem.* Benè MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *milites.*

Mediè, at plurimi. Sic volebat Ryckius è suo MS. Agr. Verùm cùm adverbium *mediè* non occurrat, nisi apud Firmicum aliosque recentioris Latinitatis scriptores, emendabat Freinshemius, *medii, ac plurimi.* Sic vertit Cl. Gordon, " While the indifferent, and the major part." Murphy quoque, " while the neutral and indifferent (by far the greatest number)." *Mediè* tamen habent omnes MSS. et fermè omnes, *ac,* non *at.* Tueri etiam *mediè* utcumque videbitur, quod mox sequitur, *agitantes:* nam post *medii,* rectiùs scriberetur, *agitabant;* ut rectè observat Cl. Ernestus.

In publico. Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Pichena et recentiores. In MS. Reg. et veteribus editionibus, *in publicum.*

Majore prætextu. *Majore,* immeritò suspectum habet Lipsius. Major enim prætextus, seu plus dignitatis et auctoritatis erat, si Piso proficisceretur.

Remanendi. In MS. Agr. *retinendi;* unde tentabat Heinsius, *renitendi.*

Cap. 20. *Unde inopiæ.* Benè MSS. Reg. Corb. et editio princeps. In MSS. Flor. Guelf. et Puteolanus ac recentiores, *ubi inopiæ.*

Bis et vicies millies sestertiûm. Verè Lipsius et recentiores. Perperam MSS. et veteres editiones, *bis et vicies mille sestertiûm.* Fortè natus error ex librariorum vel incuriâ, vel ignorantiâ, cùm olim scriptum esset, *bis et vicies $\overline{M}$ Sestertiûm,* vel *$\overline{XXIIM}$ HS.*

Auctionibus. MSS. et veteres editiones, *actionibus.* Rectè in margine MS. Bodl. et recentioribus editionibus, *auctionibus.* Jam enim hastæ, sectores priùs memorati.

Antonius Naso. MS. Farnes. *Aurelius Naso.* Et quidem probabiliter. Aliter enim dixisset Tacitus, *Antonii Taurus et Naso.*

Cap. 21. *Et alterius.* Sic MSS. veteres et recentiores editiones. Perperam Rhenanus, *aut alterius.*

Proinde agendum. Ita MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *proin.* In MS. Jes. *proinde audendum agendumque.*

Coaluisset. Optimè dictum, nondum coaluerat, id est, nondum firma erat Pisonis auctoritas. Frustra tentat Acidalius, *convaluisset.*

Acrioris viri. *Acrioris,* suspectum habet Freinshemius. Certè abesse potest.

Cap. 22. *Non erat Othonis mollis, et corpori similis.* MS. Corb. *corporis.* At me majora vocant. Egregium imitationis exemplum in tragœdiâ Cl. Joannis Racine, quam *Britannicum* inscripsit, proposui in notis et emendationibus ad Annal. XIII. 2. Alterum æquè nobile hìc suppeditabit tragœdia Cl. Petri Corneille, cui *Othoni* nomen fecit. Si qui autem mirentur nos in hæc diverticula secedere, meminerint id dari viris in re literariâ summis, qui istud operis efflagitavere; et in hoc ipso argumento plurimum esse publicæ utilitatis.

DE OTHONE,

TRAGŒDIA CL. PETRI CORNEILLE.

Ut apud Gallos Petrus Corneille fuit tragœdiæ parens, ita vir divini ingenii, quantum in Taciti imitatione posset esse emolumenti primus edocuit. Hâc in re, ut in aliis plurimis, ejus vestigia secutus Joannes Racine, aliquot pòst annis tragœdiam *Britannicum* scripsit, ibique ad ingenii sui modulum, nec adultas virtutes, nec adulta

vitia, multâ cum laude expressit. Petrus Corneille, animosior, vividoque pectore Romanorum animorum vim sensusque complexus, *Othonem*, grandius argumentum, selegerat. In totâ tragœdiâ nihil nisi Romanum. Unde hos spiritus poeta hauserit manifestum facit ipsa tragœdiæ præfatio, quâ et Tacitum egregiè commendat, et se interpretem potiùs, quàm imitatorem profitetur. "Le sujet (de cette tragédie) est tiré de Tacite, qui commence ses histoires par celle-ci....Les caracteres de ceux que j'y fais parler y sont les mêmes que chez cet incomparable Auteur, que j'ai traduit tant qu'il m'a été possible." Verùm ut hæc egregia artis specimina pateant, primùm ipse Petrus Corneille proponendus, Taciti deinde loca subdentur.

ACTE I.

SCENE PREMIERE.

OTHON, ALBIN.

ALBIN.

On s'étonne de voir qu'un homme tel qu'Othon,
Othon, dont les hauts faits soutiennent le grand nom,
Daigne d'un Vinius se réduire à la fille,[1]
S'attache à ce consul, qui ravage, qui pille,
Qui peut tout, je l'avoue, auprès de l'Empereur,
Mais dont tout le pouvoir ne sert qu'à faire horreur,[2]
Et détruit d'autant plus, que plus on le voit croître,
Ce que l'on doit d'amour aux vertus de son maître.[3]

[1] Vinius pro Othone....Vinio vidua filia, cœlebs Otho, gener ac socer destinabantur. *Tacit. Hist.* I. 13.

[2] *Vinius* in dies quanto potentior, eodem actu invisior erat. *Tacit. Hist.* I. 12.

[3] Invalidum senem T. Vinius et Cornelius Laco, alter deterrimus mor-

OTHON.

Si-tôt que de Galba le Sénat eut fait choix,
Dans mon gouvernement j'en établis les loix,
Et je fus le premier qu'on vit au nouveau prince
Donner toute une armée et toute une province :
Ainsi je me comptois de ses premiers suivans.[1]
Mais déja Vinius avoit pris les devants ;
Martian l'affranchi, dont tu vois les pillages,
Avoit avec Lacus fermé tous les passages ;
On n'approchoit de lui que sous leur bon plaisir ;[2]
J'eus donc pour m'y produire un des trois à choisir.
Je les voyois tous trois se hâter sous un maître,
Qui, chargé d'un long âge, a peu de tems à l'être ;[3]
Et tous trois à l'envi s'empresser ardemment
A qui dévoreroit ce regne d'un moment.[4]
J'eus horreur des appuis qui restoient seuls à prendre,
J'espérai quelque tems de m'en pouvoir défendre :
Mais quand Nymphidius dans Rome assassiné[5]
Fit place au favori qui l'avoit condamné,
Que Lacus par sa mort fut préfet du prétoire,
Que pour couronnement d'une action si noire,[6]
Les mêmes assassins furent encor percer

talium, alter ignavissimus, odio flagitiorum oneratum, contemtu inertiæ destruebant. *Tacit. Hist.* I. 6.

[1] Otho, comiter administratâ provinciâ, primus in partes transgressus, nec segnis, et, donec bellum fuit, inter præsentes splendidissimus. *Tacit. Hist.* I. 13.

[2] Potentia principatûs divisa in T. Vinium consulem, et Cornelium Laconem, prætorii præfectum. Nec minor gratia Icelo, Galbæ liberto, quem anulis donatum, equestri nomine Martianum vocitabant. *Tacit. Hist.* I. 13.

[3] Jam adferebant venalia cuncta præpotentes liberti. Servorum manus subitis avidæ, et tamquam apud senem festinantes. *Tacit. Hist.* I. 7.

[4] Precarium seni Imperium, et brevi transiturum. *Tacit. Hist.* I. 52.

[5] Nymphidius quidem in ipso conatu oppressus. *Tacit. Hist.* I. 5.

[6] Interfectis Cingonio Varrone, consule designato, et Petronio Turpiliano, consulari. Ille, ut Nymphidii socius, hic ut Neronis, inauditi atque indefensi, tamquam innocentes perierant. *Tacit. Hist.* I. 6. · · Macrum in Africâ · · jussu Galbæ · · Capitonem in Germaniâ · · interfecerant. *Tacit. Hist.* I. 7.

Varron, Turpilian, Capiton, et Macer,
Je vis qu'il étoit tems de prendre mes mesures,
Qu'on perdoit de Néron toutes les créatures,
Et que demeuré seul de toute cette cour,
A moins d'un protecteur, j'aurois bien-tôt mon tour.[1]

SCENE TROISIEME.

VINIUS, OTHON.

VINIUS.

GALBA vieil et cassé, qui se voit sans enfans,
Croit qu'on méprise en lui la foiblesse des ans ;[2]
Et qu'on ne peut aimer à servir sous un maître,
Qui n'aura pas loisir de le bien reconnoître.
Il voit de toutes parts du tumulte excité :[3]
Le soldat en Syrie est presque révolté.
Vitellius avance avec sa force unie,
Des troupes de la Gaule et de la Germanie.
Ce qu'il a de vieux corps le souffre avec ennui,
Tous les prétoriens murmurent contre lui,
De leur Nymphidius l'indigne sacrifice
De qui se l'immola leur demande justice ;
Il le sait, et prétend par un jeune Empereur
Ramener les esprits et calmer leur fureur.

[1] *Otho* fingebat et metum, quo magis concupisceret. *Tacit. Hist.* I. 21.

[2] Ipsa ætas Galbæ et inrisui ac fastidio erat. *Tacit. Hist.* I. 7.

[3] Post nuntios Germanicæ seditionis ..anxius quonam exercituum vis erumperet, ne Urbano quidem militi confisus, quod remedium unicum rebatur, comitia imperii transigit. *Tacit. Hist.* I. 14.

Il espere un pouvoir, ferme, plein, et tranquille,
S'il nomme pour César un époux de Camille.[1]
Mais il balance encor sur ce choix d'un époux,
Et je ne puis, Seigneur, m'assurer que sur vous.
J'ai donc pour ce grand choix vanté votre courage,
Et Lacus à Pison a donné son suffrage.
Martian n'a parlé qu'en termes ambigus:
Mais sans doute il ira du côté de Lacus.[2]
- - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - - -
Seigneur, quand pour l'empire on s'est vû désigner,
Il faut, quoi qu'il arrive, ou périr, ou régner.[3]
- - - - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - -
Hé bien, si cet amour a sur vous tant de force,
Regnez: qui fait des loix, peut bien faire un divorce.
Du trône on considere enfin ses vrais amis;
Et, quand vous pourrez tout, tout vous sera permis.[4]

OTHON.

Non, Seigneur, mais Poppée étoit une infidelle,
Qui n'en vouloit qu'au trône, et qui m'aimoit moins qu'elle.
Ce peu qu'elle eut d'amour ne fit du lit d'Othon
Qu'un degré pour monter à celui de Néron.

[1] Auditâ adoptione, desinam videri senex, quod nunc mihi unum objicitur. *Tacit. Hist.* I. 16.

[2] Vinius pro Othone; Laco atque Icelus, non tam unum aliquem fovebant, quàm alium. *Tacit. Hist.* I. 13. ..Laco Pisonem *fovebat. Tacit. Hist.* I. 14.

[3] Suspectum semper invisumque dominantibus, qui proximus destinaretur. *Tacit. Hist.* I. 21.

[4] Adulteria, matrimonia, ceterasque regnorum libidines, avido talium, si auderet, ut sua ostentantes. *Tacit. Hist.* I. 22.

Elle ne m'épousa qu'afin de s'y produire,
D'y ménager sa place au hazard de me nuire.
Aussi j'en fus banni sous un titre d'honneur;
Et pour ne me plus voir, on me fit gouverneur.[1]

ACTE III.

SCENE TROISIEME.

GALBA, CAMILLE, ALBIANE.

GALBA.

QUAND la mort de mes fils désola ma famille,
Ma niece, mon amour vous prit dès lors pour fille,
Et regardant en vous les restes de mon sang,
Je flattai ma douleur en vous donnant leur rang.
Rome, qui m'a depuis chargé de son empire,
Quand sous le poids de l'âge à peine je respire,
A vû ce même amour me le faire accepter,
Moins pour me seoir si haut, que pour vous y porter.[2]
Non que, si jusques-là Rome pouvoit renaître,
Qu'elle fût en état de se passer de maître,
Je ne me crusse digne en cet heureux moment
De commencer par moi son rétablissement.[3]

[1] Erat in civitate Sabina Poppæa ··Huic mulieri cuncta alia fuere, præter honestum animum··Sermo comis, nec absurdum ingenium: modestiam præferre, et lasciviâ uti··Famæ numquam pepercit, maritos et adulteros non distinguens: neque affectui suo, aut alieno obnoxia, unde utilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat·· Igitur eam··Otho pellexit juventâ ac luxu, et quia flagrantissimus in amicitiâ Neronis habebatur··Accepto *ad Neronem* aditu, Poppæa primùm per blandimenta et artes valescere, imparem cupidini, et formâ Neronis captam simulans··Dejicitur familiaritate suetâ, pòst congressu et comitatu Otho; et postremò, ne in urbe æmulatus ageret, provinciæ Lusitaniæ præficitur. *Tacit. Annal.* XIII. 45 et 46.

[2] *Hæc Cl. Corneille ex* Tacit. Hist. I. 15. *imitatus est.*

[3] Si immensum imperii corpus stare, ac librari sine rectore posset, dignus eram, à quo respublica inciperet. *Tacit. Hist.* I. 16.

Mais cet Empire immense est trop vaste pour elle,
A moins que d'une tête, un si grand corps chancelle;
Et pour le nom des rois son invincible horreur
S'est d'ailleurs si bien fait aux loix d'un Empereur,
Qu'elle ne peut souffrir, après cette habitude,
Ni pleine liberté, ni pleine servitude.[1]
Elle veut donc un maître, et Néron condamné
Fait voir ce qu'elle veut en un front couronné.
Vindex, Rufus, ni moi, n'avons causé sa perte,
Ses crimes seuls l'ont faite, et le ciel l'a soufferte.[2]

- - - - - - - - - - - - - - -

- - - - - - - - - - - - - - -

Jusques à ce grand coup, un honteux esclavage
D'une seule maison nous faisoit l'héritage.
Rome n'en a repris, au lieu de liberté,
Qu'un droit de mettre ailleurs la souveraineté;[3]
Et laisser après moi, dans le trône un grand homme,
C'est tout ce qu'aujourd'hui je puis faire pour Rome.[4]

- - - - - - - - - - - - - - - -

- - - - - - - - - - - - - - - -

Jule, et le grand Auguste ont choisi dans leur sang,
Ou dans leur alliance, à qui laisser ce rang.
Moi, sans considérer aucun nœud domestique,
J'ai fait ce choix comme eux, mais dans la république;[5]

[1] Neque enim hìc, ut in ceteris gentibus quæ regnantur, certa dominorum domus, et ceteri servi: sed imperaturus es hominibus, qui nec totam servitutem pati possunt, nec totam libertatem. *Tacit. Hist.* I. 16.

[2] Sit ante oculos Nero, quem longâ Cæsarum serie tumentem, non Vindex cum inermi provinciâ, aut ego cum unâ legione; sed sua immanitas, sua luxuria cervicibus publicis depulere. *Tacit. Hist.* I. 16.

[3] Sub Tiberio et Caio et Claudio, unius familiæ quasi hereditas fuimus: loco libertatis erit, quòd eligi cœpimus. *Tacit. Hist.* I. 16.

[4] Nunc eò necessitatis jam pridem ventum est, ut nec mea senectus conferre plus populo Romano possit, quàm bonum successorem; nec tua plus juventa, quàm bonum Principem. *Tacit. Hist.* I. 16.

[5] Augustus in domo successorem quæsivit; ego in republicâ. *Tacit. Hist.* I. 15.

Je l'ai fait de Pison, c'est le sang de Crassus,
C'est celui de Pompée, il en a les vertus;
Et les fameux héros, dont il suivra la trace,
Joindront de si grands noms aux grands noms de ma race.[1]

"Ne longior sim, alia multa omiserim, egregia tamen; ea maximè, quibus Camilla, ad Othonis, quàm ad Pisonis amorem pronior, utriusque mores ex Tacito Annal. XIII. 46. et Hist. I. 13 et 14. vividè exprimit. De reliquâ tragœdiâ pauca tantùm ac præcipua seligam."

"Vinius Othonem ad capessendum imperium hortatur," Act. IV. Scen. 2.

Saisissez-vous d'un trône où le ciel vous destine:
Et, pour choisir vous-même avec qui le remplir,
A vos heureux destins aidez à s'accomplir.[2]
L'armée a vû Pison, mais avec un murmure
Qui sembloit mal goûter ce qu'on vous fait d'injure;[3]
Galba ne l'a produit qu'avec sévérité,
Sans faire aucun espoir de libéralité.[4]
Il pouvoit, sous l'appas d'une feinte promesse,
Jetter dans les soldats un moment d'allégresse;[5]
Mais il a mieux aimé hautement protester
Qu'il savoit les choisir, et non les acheter.[6]
Ces hautes duretés à contre-temps poussées
Ont rappellé l'horreur des cruautés passées,

[1] Mihi egregium erat Cn. Pompeii et M. Crassi sobolem in penates meos adsciscere; et tibi insigne, Sulpiciæ ac Lutatiæ decora nobilitati tuæ adjecisse. *Tacit. Hist.* I. 15.

[2] Novos motus, et clarum Othoni annum observatione siderum adfirmant. *Tacit. Hist.* I. 22.

[3] Per ceteros mœstitia et silentium. *Tacit. Hist.* I. 18.

[4] Nec ullum orationi aut lenocinium addit, aut pretium. *Tacit. Hist.* I. 18.

[5] Constat potuisse conciliari animos quantulâcumque parci senis liberalitate. *Tacit. Hist.* I. 18.

[6] Accessit Galbæ vox, pro republicâ honesta, ipsi anceps, legi à se militem, non emi. *Tacit. Hist.* I. 5.

Lorsque d'Espagne à Rome il sema son chemin
De Romains immolés à son nouveau destin ;
Et qu'ayant de leur sang souillé chaque contrée,
Par un nouveau carnage, il y fit son entrée.[1]

" Discordes verò Vinii et Laconis sententiæ, quibus infelix Galba præceps in exitium agitur, quantâ vi expressæ !" Act. V. Scen. 2.

GALBA.

Hé bien, quelles nouvelles ?
Qu'apprenez-vous tous deux du camp de nos rébelles ?

VINIUS.

Que ceux de la marine et les Illyriens
Se sont avec chaleur joints aux prétoriens ;[2]
Et que des bords du Nil les troupes rappellées
Seules par leurs fureurs ne sont point ébranlées.[3]

LACUS.

Tous ces mutins ne sont que de simples soldats,
Aucun des chefs ne trempe en leurs vains attentats :
Ainsi ne craignez rien d'une masse d'armée,
Où déja la discorde est peut-être allumée.[4]

[1] Tardum Galbæ iter et cruentum. . Introitus in Urbem, trucidatis tot millibus inermium, infaustus omine. *Tacit. Hist.* I. 6.

[2] Legio classica, nihil cunctata, prætorianis adjungitur. Illyrici exercitûs electi Celsum infestis pilis proturbant. *Tacit. Hist.* I. 31.

[3] Germanica vexilla diu nutavere, invalidis adhuc corporibus, et placatis animis, quòd eos à Nerone Alexandriam præmissos, atque inde rursus longâ navigatione ægros, impensiore curâ Galba refovebat. *Tacit. Hist.* I. 31.

[4] Gregarius miles caveri insuper præpositos jubebat. *Tacit. Hist.* I. 26.

Si-tôt qu'on y saura que le peuple à grands cris
Veut que de ces complots les auteurs soient proscrits,
Que du perfide Othon il demande la tête, [1]
La consternation calmera la tempête;
Et vous n'avez, Seigneur, qu' à vous y faire voir,
Pour rendre d'un coup d'œil, chacun à son devoir.

GALBA.

Irons-nous, Vinius, hâter par ma présence
L'effet d'une si douce et si juste espérance? [2]

VINIUS.

Ne hasardez, Seigneur, que dans l'extrémité, [3]
Le redoutable effet de votre autorité.
Alors qu'il réussit, tout fait jour, tout lui cede;
Mais aussi, quand il manque, il n'est plus de remede.
Il faut pour déployer le souverain pouvoir,
Sûreté toute entiere, ou profond désespoir;
Et nous ne sommes pas, Seigneur, à ne rien feindre,
En état d'oser tout, non plus que de tout craindre.
Si l'on court au grand crime avec avidité,
Laissez-en rallentir l'impétuosité.

....Nullo tribunorum centurionumve adhortante, sibi quisque dux et instigator: et præcipuum pessimorum incitamentum, quòd boni mœrebant. *Tacit. Hist.* I. 38.

[1] Universa jam plebs palatium implebat, mixtis servitiis, et dissono clamore cædem Othonis, et conjuratorum exitium (*sed tempore Petri Corneille edebatur* exilium) poscentium. *Tacit. Hist.* I. 32.

[2] Galbam duæ sententiæ distinebant. *Tacit. Hist.* I. 32.

[3] Titus Vinius manendum intrà domum, opponenda servitia, firmandos aditus....censebat....Placuit pertentari animum cohortis, quæ in palatio stationem agebat; nec per ipsum Galbam, cujus integra auctoritas majoribus remediis servabatur. *Tacit. Hist.* I. 32 et 29.

D'elle-même elle avorte, et la peur des supplices
Arme contre le chef ses plus zélés complices.
Un salutaire avis agit avec lenteur.[1]

LACUS.

Un véritable prince agit avec hauteur:
Et je ne conçois point cet avis salutaire,
Quand on couronne Othon, de le regarder faire.
Si l'on court au grand crime avec avidité,
Il en faut réprimer l'impétuosité,
Avant que les esprits, qu'un juste effroi balance,
S'y puissent enhardir sur notre nonchalance;
Et prennent le dessus de ces conseils prudens,
Dont on cherche l'effet, quand il n'en est plus temps.[2]

VINIUS.

Vous détruirez toujours mes conseils par les vôtres:[3]
Le seul ton de ma voix vous en inspire d'autres,
Et, tant que vous aurez ce rare et haut crédit,
Je n'aurai qu'à parler pour être contredit.
Pison, dont l'heureux choix est votre digne ouvrage,
Ne seroit que Pison, s'il eût eu mon suffrage:
Vous n'avez soulevé Martian contre Othon,
Que parce que ma bouche a proféré son nom;

[1] Scelera impetu, bona consilia morâ valescere. *Tacit. Hist.* I. 32.

[2] Festinandum ceteris videbatur, antequàm cresceret invalida adhuc conjuratio paucorum. Trepidaturum etiam Othonem, qui furtim digressus, ad ignaros illatus, cunctatione nunc et segnitiâ terentium tempus, imitari Principem discat. *Tacit. Hist.* I. 33.

[3] Hi discordes.... Vinius pro M. Othone.... *Pisonem à Galbâ electum* quidam crediderunt, Lacone instante. *Tacit. Hist.* I. 13 et 14.

Et verriez, comme un autre, une preuve assez claire
De combien notre avis est le plus salutaire,
Si vous n'aviez fait vœu d'être jusqu'au trépas
L'ennemi des conseils que vous ne donnez pas. [1]

" Inde Vinius ac Laco, cùm in mutuas objurgationes exarsissent, Galbâ autem miseram Principum, inter diversa sentientium odia, sortem questo, talibus prosequuntur :"

VINIUS.

J'ose donc vous redire en serviteur sincere,
Qu'il fait mauvais pousser tant de gens en colere, [2]
Qu'il faut donner aux bons, pour s'entre-soutenir,
Le tems de se remettre, et de se réunir,
Et laisser aux méchans celui de reconnoître
Quelle est l'impiété de se prendre à son maitre. [3]
Pison peut cependant amuser leur fureur, [4]
De vos ressentimens leur donner la terreur,
Y joindre avec adresse un espoir de clémence
Au moindre repentir d'une telle insolence ;
Et, s'il vous faut enfin aller à son secours,
Ce qu'on veut à présent, on le pourra toujours. [5]

[1] Laco····consilii, quamvis egregii, quod non ipse adferret, inimicus, et adversùs peritos pervicax. *Tacit. Hist.* I. 27.

[2] *Censebat Vinius* non eundum ad iratos. *Tacit. Hist.* I. 32.

[3] Daret malorum pœnitentiæ ; daret bonorum consensui spatium. *Tacit. Hist.* I. 32.

[4] Præmissus in castra Piso. *Tacit. Hist.* I. 34. *Vide quoque Pisonis orationem.* Hist. I. 29 et 30.

[5] Denique eundi ultro, si ratio sit, eamdem mox facultatem : regressûs, si pœniteat, in alienâ potestate. *Tacit. Hist.* I. 32.

LACUS.

J'en doute, et crois parler en serviteur sincere,
Moi, qui n'ai point d'amis dans le parti contraire.[1]
Attendrons-nous, Seigneur, que Pison repoussé
Nous vienne ensevelir sous l'état renversé?
Qu'on descende en la place en bataille rangée,[2]
Qu'on tienne en ce palais votre cour assiégée,
Que jusqu'au Capitole Othon aille à vos yeux,
De l'Empire usurpé rendre graces aux Dieux;
Et que le front paré de votre diadême,
Ce traître trop heureux ordonne de vous-même?
Allons, allons, Seigneur, les armes à la main,
Soutenir le sénat et le peuple Romain:
Cherchons aux yeux d'Othon un trépas à leur tête,
Pour lui plus odieux, et pour nous plus honnête.[3]

"Hæc quidem egregia. Non ita feliciter Tacitum invertit." Act. V. Scen. 6.

Et Camille tient mal ce qu'elle vient de dire,
Ou rend graces pour vous aux Dieux d'un autre empire;
Et fatigue le ciel par de vœux superflus,
En faveur d'un parti qu'il ne regarde plus.[4]

[1] Repugnantem huic sententiæ Vinium, Laco minaciter invasit. *Tacit. Hist.* I. 33.

[2] Non expectandum, ut compositis castris, forum invadat, et prospectante Galbâ, Capitolium adeat. *Tacit. Hist.* I. 33.

[3] Proinde intuta, quæ indecora: vel si cadere necesse sit, occurrendum discrimini. Id Othoni invidiosius, et ipsis honestum. *Tacit. Hist.* I. 33.

[4] Ignarus interim Galba, et sacris intentus, fatigabat alieni jam imperii Deos. *Tacit. Hist.* I 2

"Plurimâ autem arte Tacito usus est, ut miserabiliorem Galbæ mortem faceret." Act. V. Sc. 8.

Et Lacus aussi-tôt étincelant de rage
De voir qu'Othon partout leur ferme le passage,
Lance sur Vinius un furieux regard,
L'approche sans parler et tirant un poignard . . [1]
. . . .
. . . .
Ce lâche, sur Galba portant même fureur:
Mourez, Seigneur, dit il, mais mourez Empereur;
Et recevez ce coup comme un dernier hommage
Que doit à votre gloire un généreux courage. [2]

"Hìc in tragœdiæ historiæve laudes nihil addiderim. Satis sit tam egregia specimina proposuisse, et illustrissimis Petri Corneille atque Joannis Racine exemplis, doctæ imitationis rationes et utilitates adprobavisse."

Adulteria, matrimonia. Frustra Gronovius tentat, *adulteria, pædagogia:* Ryckius, *adulteria matronarum.* Hìc Othonis intimi ipsam Neronis in matrimoniis licentiam arguunt. In MS. Bud. *adultera matrimonia;* quod probabat Lipsius. Mox mallet *ceteraque regnorum;* quasi glossam præferret, *ceterasque regnorum libidines.*

Computantium. Tentat Cl. Ernestus, *comparantium.* Sed minimè necessariò, ut ipse fatetur.

[1] Agitâsse Laco, ignaro Galbâ, de occidendo T. Vinio dicitur, sive ut pœna ejus animos militum mulceret, seu ut conscium Othonis credebat, ad postremum vel odio. *Tacit. Hist.* I. 39.

[2] Obvius è Germanicis militibus Vitellium infesto ictu, per iram, vel quo maturiùs ludibriis eximeret · · appetiit. *Tacit. Hist.* III. 85.

Libentiùs obscura credentis. In MSS. et veteribus editionibus, *credi.* Ernestus, è conjecturâ Pichenæ, edidit, *credendi.* Meliùs *credentis,* ut rerum series, ac verborum junctura postulat. Sic quoque volebant eruditi viri, Petavius et Huetius.

Cap. 23. *Eniterentur.* Optimè MSS. editio princeps et recentiores. Malè Puteolanus, *emitterentur.* Unde Pichena tentabat, *emetirentur.*

Cap. 24. *Speculatori.* Malè Puteolanus, *spiculatori.*

Cap. 25. *Tesserarium.* Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tesseranum.* Mox MSS. Bodl. Guelf. et Puteolanus pessimè habent, *octonem eodem* pro *optionem eorumdem.*

Pauci adsciti. Benè veteres et recentiores editiones. In mediis quibusdam, *paucis ascitis.*

Accenderet. MS. Corb. *accenderent.*

In commune. Ita Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *in communi.*

Militiæ terrebantur. Pichena edidit, *exterrebantur;* at non satis favet MS. Flor. in quo primâ manu fuit scriptum, *militi ētrebantur;* et recentiore tantùm manu superpositum, *exterrebantur,* ut observat Jac. Gronovius.

Cap. 26. *Auxiliorum.* Sic fermè omnes MSS. Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *auxiliariorum.*

Postero Iduum die. Ita libri editi, ac omnes fermè MSS. In MS. Flor. *postero Iduum dierum.* At apud Romanos insolens omnino est loquendi genus, *postero iduum die,* aut *postero Calendarum die.* Ideo tentabat Cl. Ernestus, *postero statim die,* ita ut sensus sit, *postero adoptionis die.* Quod quidem durum videtur: remotior enim est adoptionis memoria. Itaque existimo scriptum fuisse olim, *pr. Id.* inde confictum fuisse librariorum errore, *postero Iduum die,* cùm legendum foret, *pridie Idus.* Idque innuit Suetonius, in Othon. vi. *Erat animus post adoptionem statim castra occupare, cœnantemque in palatio Galbam aggredi.* Piso adopta-

tus fuerat die decimâ Januarii. Dies verò duodecima erat pridie Idus. Citò ergò parata apud malos seditio, apud integros dissimulatio.

Cap. 27. *Milliarium aureum.* Præcipua fuit Romanorum in sternendis muniendisque viis magnificentia, quas milliariis distinxere. De illo usu pauca disseram.

DE MILLIARIO AUREO.

Primus C. Gracchus, circa A. U. C. dcxxv. vias per milliaria dimensus, columnas lapideas, distantiarum signa, locavit, Κίονας λιθίνους σημεῖα τοῦ μέτρου κατέστησεν, Plutarch. in Gracch. p. 838. Milliaria illa constabant mille passibus, seu quinque millibus pedum Romanorum, *Angl.* 4536. *feet.* A pomœrio, portisve Urbis numerabantur. Deinde Augustus, optimi cujusque instituti æmulator et perfector, novam in reficiendis dirigendisque viis operam posuit, et, A. U. C. dccxxxiv. milliarium aureum fecit, τὸ χρυσοῦν μίλιον κεκλημένον ἔστησε, Dio. liv. p. 526. Aureis literis ei inscripta fuisse præcipuarum urbium intervalla existimat P. Eschinardi, "Agro Romano," cap. 3. Alii aureum totum fuisse volunt. Illud in capite fori Romani, ac proinde in celeberrimâ Urbis parte, posuit Augustus, ut, splendido superboque aspectu, Urbis victricis et Italiæ terrarum orbi dominantis memoria semper occurreret. In hoc milliarium vias militares Italiæ omnes desiisse testatur Plutarchus, in Galbâ, p. 1064. Ἐβάδιζεν εἰς ἀγορὰν, οὗ χρυσοῦς εἱστήκει κίων, εἰς ὃν αἱ τετμημέναι ὁδοὶ πᾶσαι τελευτῶσιν. Unde patet, non ab illo milliario, sed ab Urbis pomœrio, seu veteri portarum situ, ante productionem mœniorum ab Aureliano factam, itinerum mensuras incœpisse, ut optimè advertit eruditus Fabretti, "de Aquis et Aquæductibus veteris Romæ," p. 136. Idem plurimis experimentis constat. Labentibus tamen seculis, quidam scriptores itinerum mensuras ab aureo milliario repetiere, utì videre est apud Cl. de la Nauze, "Mémoires de l'Académie Royale des

Inscriptions," Vol. XXVIII. p. 388 et seq. Alia est mensura, apud Jurisconsultos pervulgata, et in judiciis usurpata, quæ neque ab Urbis pomœrio, neque à milliario aureo initium ducebat, sed à continentibus ædificiis, *the extremity of the suburbs*. De hâc mensurâ Macer, Digest. libr. L. Tit. 16. " de Verborum significatione, Leg. 154. " Mille passus non à milliario Urbis, sed à continentibus ædificiis numerandi sunt."

Nunc verò, cùm jam dudum Romanos in sternendis viis simus æmulati, eos nunc in signandis milliariis imitemur, id unum superest, ut ante Parisiensem B. V. MARIÆ ædem, unde ducta itinerum initia, exsurgat milliarium aureum, nomine LUDOVICI XV. insigne, cujus providentiâ magnificentiâque factum, ut viarum multitudine, amplitudine, commoditate et umbraculis, Romanos vicerimus.

Sub ædem Saturni. Ita vulgò MSS. Puteolanus et reliqui omnes. In MS. Reg. et editione principe, *sub æde.* Sic quoque Suetonius in Othone, VI. *in foro sub æde Saturni.*

Totidem fermè. MS. Reg. *totidem non.* Editio princeps, *totidemve.*

Clamore et gladiis. Muretus aliique mallent, *et gaudiis,* vel *et gaudio.* Sed de strictis crispantibusque gladiis rectè intelligitur.

CAP. 29. *Formidinem augentes.* Ita vulgò MSS. et libri omnes editi, præter Jac. Gronovium, qui è MS. Flor. edidit, *formidine.*

Pertentari animum. Ita MSS. Puteolanus et recentiores. In editione principe, *prætentari,* ut et volebat Lipsius : nec sanè foret absurdum. Rhenanus, *tentari.*

Reipublicæ fato. Benè Puteolanus. Perperam in MSS. Flor. Reg. Agr. et editione principe, *fatum.*

Adversas res expertus. Benè Ryckius è MS. Flor. In MSS. Bodl. Jes. omissum, *res.* Additum in MS. Harl. Malè MS. Reg. et editio princeps, *adversam remp.* Mox habent, *secundas.* In mediis quibusdam editionibus, *adversa* • • • •*secunda.*

Cùm maximè discam. Optimè Freinshemius. In MSS. Flor.

Reg. Agr. Corb. et editione principe, *cùm maximè dicam.* MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tum maximè.* Rhenanus, *ducam.*

Cap. 30. *Solis gloriatur.* MSS. Harl. Jes. *solus gloriatur.*

Muliebri ornatu. MS. Corb. *muliebri animo.*

Mereretur. Acidalius, Ernestus mallent, *meretur.*

Specie liberalitatis. MSS. Harl. Bodl. et editiones veteres, *speciem.* In MS. Jes. *spē.* Rhenanus rectè emendavit, *specie.*

Donare nesciet. MS. Reg. et editio princeps, *donare nescius.* Quod plurimùm placet.

Comessationes. Ita vulgò MSS. et veteres editiones. In recentioribus, *comissationes.*

Vana nomina sunt. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. Puteolanus et recentiorum plurimi. MSS. Flor. Reg. Bud. Agr. editio princeps, Ryckius et Gronovius, *vacua nomina sunt.*

Ad nos scelerum....bellorum ad vos. Ita vulgò MSS. Puteolanus et recentiores omnes; ac benè quidem. In editione principe bis repetitum, *ad nos.* MS. Harl. *ad vos scelerum....bellorum ad nos.*

Quod innocentibus. MS. Reg. et editio princeps, *quod pro innocentibus.*

Perinde à nobis. Benè MS. Harl. et recentiores editiones. Malè in veteribus, *proinde.*

Cap. 31. *Fortè magis.* Optimè Pichena et recentiores è MS. Flor. in quo corruptè, *eventior te* pro *evenit fortè.* In MS. Corb. et editione principe, *evectior re.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *timore magis.*

Nullo adhuc consilio....quàm quod. Pessimè libri scripti et editi, *nonnullo adhuc consilio....quod.* Locum hunc optimè restituit Illust. Huetius, quem ultro sequor. Huetianam emendationem subolfecerat Freinshemius, qui totum hunc locum ita refingebat, *more magis, et nullo adhuc consilio....quàm ut posteà creditum est.*

Parat signa. Ita libri omnes editi, et vulgò MSS. At cùm habeant MSS. Flor. Bud. *par signas,* Ernestus, ut et alii, tentant,

pars ingens. Atque quidem sic legitur in MSS. Harl. Bodl. Jes. Sed in MS. Harl. emendatum, *parat signa.*

Vipsaniâ in porticu. Benè MS. Flor. et recentiores editiones. In MS. Reg. et editione principe, *Vipsano.* Puteolanus, *Vipsanii.*

Arcesserent. Benè MS. Jes. et recentiores editiones. Editio princeps, *accersirent.* MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *accerserent.*

Diffidebatur. Benè Ernestus è MS. Guelf. in quo ita scriptum primâ manu; posteà *ur* erasum; communi errore MSS. et veterum editionum, quæ habent, *diffidebat.* MS. Jes. *diffidebant.* Sed *n* censorio puncto notatum.

Cetrius Severus. Ita MSS. Flor. Reg. Guelf. Corb. et editio princeps. Puteolanus, ac deinde ceteri omnes, *Cerius.* At mox ipse Puteolanus habet, *Cetrium.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *Cerrius.* Emendatum in MS. Harl. *Cetrius.*

Et necdum adulta. Ita MS. Flor. Gronovius et recentiores. In MSS. Corb. Reg. et editione principe, *et nedum.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *et nondum.*

Ingestis pilis. Sic MSS. Reg. Bud. Agr. editio princeps et Ernestus. MSS. Flor. et Corb. *incestis.* MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *infestis.*

Cap. 32. *Conjuratorum exitium.* In MSS. et veteribus editionibus, *exilium.* Acidalius rectè monuit emendandum, *exitium:* quod Ernestus et recentiores meritò recepere. Nam mox cap. 37. Otho, milites adloquens, ait: "Auditisne, ut pœna mea, et supplicium vestrum simul postulentur."

Cap. 33. *Non expectandum.* Ita libri omnes. Tentat tamen Freinshemius, *an expectandum.* Jac. Gronovius, *num expectandum.*

Domum cludit. Sic MS. Reg. Lipsius et recentiores. In MS. Corb. et editione principe, *excludit.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *claudit.*

Indignatio languescat. MS. Flor. *indignatione languescat.* Inde volebat Jac. Gronovius, *indignatio elanguescat.* MS. Corb. *languescit.*

Cap. 34. *Et incuriosos.* MS. Corb. *et curiosos.*

Falsò vulgaverint. Ita libri omnes, præter Beroaldum, qui edidit, *vulgaverant.*

Cap. 35. *Ruere intus, ac se.* Optima distinctio. Frustra tentant Acidalius ac Ryckius, *ruere, intus ac se, &c.*

Querentes. Ignavissimus quisque. Hæc conjungit Heinsius. Conjuncta quoque habet editio princeps, ut et MSS. Harl. Jes. Guelf. Non malè distinxit Puteolanus, quem omnes sunt secuti.

Nimii verbis. MSS. Guelf. et Reg. *nimiis.*

Linguæ feroces. MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. *ferocis.*

Irruenti turbæ .... sistens. In MS. Bud. quem secutus est Rhenanus, *irruente turbâ.* In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *irruenti turbæ....insistens.* Unde Faerno, Lipsio, aliisque non immeritò placet, *resistens.*

Exclamavit. Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. editiones veteres et recentiores. Beroaldus, *clamavit.*

Cap. 36. *Caveri.* Muretus malebat, *cavere.*

Prensare manibus. MSS. Flor. Reg. Corb. et editio princeps, *pressare.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *prehensare.* Vera ac genuina Taciti scriptura, ut rectè observant Gronovius et Ernestus, *prensare.*

Complecti armis. Emendabat Muretus, *complecti arctiùs.* Sed optimè, *complecti armis.* Eos enim, militari more, *admotos pectori,* scuto armisque tectos amplexabantur. Sic Virgilius, Æneid. XII. 433.

"Ascanium fusis circùm complectitur armis."

Classicorum. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Bud. Agr. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *classiariorum.* Inde patet inanem esse Pichenæ et eruditi Fabretti, "de Columnâ Trajani," cap. III. p. 84. observationem, milites istos *classiarios* appellari, non verò *classicos,* quia ex eâ legione erant, *quam è classe Nero conscripserat,* non autem legio Classica.

Cap. 37. *Vocare sustineo.* Benè MSS. veteres ac recentiores editiones. Rhenanus, *vocari.*

Cujus lenitatis est. Benè MSS. Flor. Bodl. Harl. Jes. Agr. Guelf. Ryckius et recentiores. In MS. Reg. et veteribus editionibus, *levitatis.* Acutiùs dictum, *lenitatis,* et ad sequentia magis accommodatum.

Innocentissimorum militum. Ita MS. Corb. editio princeps et Pichena. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *innocentissimorum civium.* At hìc de militibus agitur. Sic supra cap. 6. *trucidatis tot millibus inermium militum.*

Obultronii Sabini. De quo jam supra Annal. XIII. 28. Corruptè. MS. Corb. *Abultroniis Abini.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *Obultronii Albini.*

Cornelii Marcelli. Benè MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et à Puteolano omissum, *Cornelii.* Cornelius Marcellus jam memoratus est supra Annal. XVI. 8.

Betui Chilonis. Benè MSS. Flor. Corb. Bodl. In MS. Reg. et editione principe, *Bethui Chilonis.* Corruptè Puteolanus, *Bervichilonis.* Perperam Rhenanus emendavit, *Vettii Chilonis.* In Inscriptione vetere apud Gruterum, p. 375. n. 4.

C. BETVO. C. F. TRO

CILONI. MINVCIANO

VALENTI. &c.

Et Helii et Haloti. Helius jam memoratus supra Annal. XIII. 1. Haloti quoque facta mentio Annal. XII. 66. et apud Suetonium in Galbâ. XII. Locum hunc optimè restituit Ryckius. Corruptè anteà, *et Egi et alii;* aliudve pejus.

Ac licentiâ. Ita MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *aut licentiâ.*

Cap. 38. *Infaustam adoptionem aversantes.* Benè MS. Agr. Muretus et Pichena. Sic supra Tacitus Annal. I. 28. "Sibi

æternum laborem portendi, sua facinora aversari Deos lamentantur;" et infra Hist. III. 25. "parricidam aversarentur." MSS. et libri fermè omnes editi, *adversantes*.

Nec una cohors. Mallet Ernestus, *nec illa cohors*.

Aperire. Pichena emendavit, *aperiri*. Latinè quidem. Sed et *aperire* retineri potest, si intelligatur, *eos*. In omnibus MSS. *aperire*.

Cap. 39. *Ad postremum*. Benè Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *ad posterum*.

Cap. 40. *Vologesen*. Ita Beroaldus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et veteribus, *Vologesum*.

Rapidis equis. MS. Flor. *rapidi equis*.

Cap. 41. *Comitantis Galbam cohortis*. Non malè Rhenanus. In MSS. Harl. Bodl. Jes. *Comitantes Galbæ cohortis*. In MS. Bodl. emendatum, *comitantis*. In MS. Flor. *comitatæ Galbam coh.* Unde Ernestus recepit, *comitatæ*. In MS. Reg. et veteribus editionibus, *comitatus Galbæ cohortis*.

Atilium Vergilionem. In MS. Reg. *Adilium Virgilionem*. Idem prænomen habet MS. Flor. In editione principe, *adillum*. Inde tentabat Gronovius *A. Dilium Vergilionem*. In MS. Corb. *Acilium Virgilionem*. Puteolanus emendavit, *Atilium*. Plutarcho, in Galbâ, p. 1065. dicitur. Αἰτίλλιος Σεϱκέλλων.

Dereptam. Benè Rhenanus et recentiores. In veteribus editionibus, *direptam*.

Adflixit. Ita Puteolanus. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editione principe, *affixit*. Emendatum in MS. Harl. *afflixit*.

Destricta. Benè MS. Reg. editiones veteres et Ryckius. In mediis editionibus, *districta*.

Curtii lacum. Ita MSS. Flor. Agr. editio princeps et recentiores. In MS. Reg. *Curti lacum*. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Curtium lacum*.

Si ita è republicâ videretur. Sic emendavit Puteolanus, quem ceteri omnes sunt secuti. In MS. Flor. *si ita rep. videretur*. In MSS. Corb. Agr. et editione principe, *si ita reip. videretur*. Ten-

Alii Lecanium. Ita vulgò MSS. et Puteolanus. In MS. Reg. et editione principe, *Decanium.* Arcadius quoque et Fabius Fabulus interfectores ab aliis memorantur, teste Plutarcho in Galbâ, p. 1067.

Nam pectus tegebatur. MS. Corb. *tegebat.* Inde fortè in MS. Agr. *nam pectus thorax tegebat.*

Corpori adjecta. Mallet Groslotius, *adacta.*

Cap. 42. *Conscientiâ conjurationis.* Ita libri omnes. Frustra tentant Acidalius et Ernestus, *conscientiam.*

Julio Caro. Sic MSS. Flor. Guelf. Rhenanus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. Corb. et editionibus veteribus, *Julio Cario.*

Cap. 43. *A Galbâ custodiæ Pisonis additus.* Optimè emendavit Lipsius; et suffragatur vel corrupta MS. Flor. scriptura: *Galba Custodi et à Pisonis additus.* MSS. Farnes. Reg. Corb. et editio princeps, *ac Galbæ custodiæ à Pisone additus.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *ad Galbæ custodiam à Pisone additus.* At Galbæ erat, non Pisonis, addere custodiam. Existimo errorem à sciolo aliquo profectum, qui, cùm in Plutarcho, p. 1065. in Dione, LXIV. p. 730. legeret Galbam à Sempronio Denso, quem Plutarchus perperam appellat Ἴνδιστρον, fuisse defensum, Sempronium ad Galbæ custodiam à Pisone additum credidit. Porrò Galbam, an Pisonem, defendit Sempronius? Certè potior videtur Taciti auctoritas. Nec ullum Galbæ defensorem memorat Suetonius.

Occurrens armatis. Benè MSS. Reg. Corb. Guelf. Harl. Bodl. Jes. Rhenanus et recentiores. In editione principe, *armis.* Puteolanus, *armatus.*

Cùm advenere. In MS. Reg. et editione principe, *cùm advenirent.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. et Puteolanus, *tum advenere.* Rhenanus et recentiores, *cùm advenere.*

Missu Othonis. Ita MSS. Flor. Guelf. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres ante Rhenanum, qui edidit, *iussu.* In MSS Reg. et Corb. *missi Othonis.*

Cap. 44. *Vacare gaudio.* Sic veteres et recentiores editiones. Lipsius è MS. Vatic. emendaverat, *vagare.* Idem habet MS. Flor. et quidem elegantissimè. In MS. Corb. *vagari.* Ceteri MSS. *vacare.*

Capita gestabantur. Ita Beroaldus et recentiores. In veteribus editionibus, *gestantur.* In MSS. Harl. Bodl. Guelf. omissum verbum. In margine MS. Bodl. additum, *gestabantur.*

Qui verè, qui falsò. Benè editio princeps et recentiores. Sic quoque MS. Corb. aliique à Lipsio laudati. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quive verè, qui falsò.*

Præmia exposcentium. MSS. et editio princeps, *præmium.* Puteolanus, ac deinde fermè omnes, *præmia.*

Tradito principibus. Frustra tentat Lipsius, *traditâ Principibus more, munimentum ad præsens, in posterum ultione.* Nihil est difficultatis in vulgatâ MSS. et librorum editorum scripturâ. Intelligendum tantummodò, *esse:* nempe ultionem in posterum esse munimentum ad præsens.

Cap. 45. *Exosculari Othonis.* Benè MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *et osculari.*

Ad prohibendum scelus; jubere jam poterat. Hæc desunt in MSS. Harl. Bodl. Jes. Addita sunt margini MS. Harl. Ea habent libri omnes editi.

Cap. 46. *Flavium Sabinum.* Cùm plurima sit in horum temporum historiis Flavii Sabini, Vespasiani, et Flaviorum memoria, eorum stemma hìc proponam, tanto illustrius, quòd imperio simul ac sanctitate inclaruit.

STEMMA FLAVIORUM,

imperio et sanctitate nobile.

Titus Flavius Petronius. 1.
Uxor
Tertulla. 2.

- **Titus Flavius Sabinus. 3.**
  Uxor
  Vespasia Polla. 4.
  - **N. Filia. 5.**
  - **Titus Flavius Sabinus. 6.** *Uxor* **N. 7.**
    - **itus Flavius abinus. 8.** *Uxor* **Julia. 9.**
    - **Sancta PLAUTILLA. 10.** *Conjux* **N. 11.**
      - **Sancta FLAVIA DOMITILLA. 12.**
    - **Sanctus TITUS FLAVIUS CLEMENS. 13. Consul et Martyr.** *Uxor* **FLAVIA DOMITILLA. 14.**
      - **Vespasianus. 15.**
      - **Domitianus. 16.**
  - **TITUS FLAVIUS VESPASIANUS, 17. IMPERATOR.** *Uxor* **Flavia Domitilla. 18.**
    - **TITUS, 19. IMPERATOR.** *Uxores* **Arricidia. 20. Marcia Furnilla. 21.**
      - **Julia. 9.**
    - **DOMITIANUS, 22. IMPERATOR.** *Uxor* **Domitia Longina. 23.**
      - **N. Filius. 24.**
    - **Flavia Domitilla. 25.** *Conjux* **N. 26.**
      - **FLAVIA DOMITILLA. 14.**

STEMMA FLAVIORUM ILLUSTRATUM.

1. TITUS FLAVIUS PETRONIUS, municeps Reatinus, *Rieti;* bello civili Pompeianarum partium centurio. Sueton. in Vespasian. I.

2. TERTULLA, uxor T. Flavii Petronii, avia Vespasiani, Imperatoris, quem educavit. Sueton. in Vespasian. II.

3. TITUS FLAVIUS SABINUS, Petronii et Tertullæ filius: publicum quadragesimæ in Asiâ egit tantâ integritatis famâ, ut imagines à civitatibus ei ponerentur sub hoc titulo *ΚΑΛΩΣ ΤΕΛΩΝΗΣΑΝΤΙ*. Sueton. in Vespasian. I.

4. VESPASIA POLLA, uxor T. Flavii Sabini. Sueton. in Vespasian. I.

5. N. filia T. Flavii Sabini et Vespasiæ Pollæ, intrà primum annum mortua. Sueton. in Vespasian. V.

6. TITUS FLAVIUS SABINUS, filius T. Flav. Sabini et Vespasiæ Pollæ, frater Vespasiani, Imperatoris, præfectus Urbis. Sueton. in Vespasian. I et X. Tacit. Hist. I. 46. III. 64 et 65.

7. N. uxor Titi Flavii Sabini. Nomen ejus ignoratur. Videtur fuisse ex familiâ Arretini Clementis. Tacit. Hist. IV. 68.

8. TITUS FLAVIUS SABINUS, T. Flav. Sabini filius, patruelis Domitiani, qui eum occidit. Sueton. in Domitian. X.

9. JULIA, Titi, Imperatoris, filia, uxor T. Flavii Sabini. A Domitiano primùm neglecta, deinde ardentissimè dilecta. Sueton. in Domitian. XXII. In nummis IVLIA IMP. T. AVG. F. AVGVSTA. Id est, *Julia Imperatoris Titi Augusti filia Augusta* IVLIA AVGVSTA DIVI TITI FILIA.

10. PLAUTILLA, T. Flav. Sabini filia, Christianâ religione et sanctitate insignis. Ejus memoriam recolit Ecclesia die 20. Maii. Vide Acta Sanctorum ad hunc diem.

11. N. Conjux Sanctæ Plautillæ. Nomen ejus ignoratur.

12. FLAVIA DOMITILLA, Sanctæ Plautillæ filia, virginitate et martyrio illustris: ejus festum diem Ecclesia peragit

12. Maii. Euseb. Hist. Ecclesiastic. III. 18. Acta Sanctorum ad diem 12. Maii.

13. TITUS FLAVIUS CLEMENS, T. Flavii Sabini filius, consul, collegâ Domitiano Imperatore, A. U. C. 848. J.C. 95. posteà martyrii laureâ, falso impietatis crimine, à Domitiano donatus. Dio, LXVII. p. 766. Ob Christianam pietatem *contemtissimæ inertiæ* accusatus à Suetonio in Domitian. XV. Huc spectat Tacitus, Vit. Agricol. XLV. Corpus sanctissimi martyris inventum est Romæ die 22. Januarii, anno 1725. in basilicâ S. Clementis, papæ et martyris, in Cælio monte. Illud transtulit Benedictus, XIII. cususque Pontificis maximi nummus, in aversâ parte inscriptus:

CORPORE
SANCTI FLAVI
CLEMENTIS
EXCONSVLIS
ET. MARTYRIS
TRANSLATO
M DCCXXVII.

Vide elegantissimam et eruditam P. de Vitry dissertationem, *Titi Flavii Clementis viri consularis et Martyris tumulus illustratus*, Urbini editam anno 1727.

14. FLAVIA DOMITILLA, filia Flaviæ Domitillæ, Vespasiani Imperatoris neptis, uxor S. T. Flavii Clementis, ipsa ob Christianam religionem, sed falso impietatis nomine, in Pandatariam insulam à Domitiano relegata. Dio, LXVII. p. 766. Huc quoque spectat Tacitus, Vit. Agric. XLV. Gruterus, p. 245. n. 5. insigne ejus monumentum habet, olim in basilicâ S. Clementis, nunc in ædibus Capitolinis, adservatum.

FLAVIA. DOMITILLA. FILIA. FLAVIAE. DOMITILLAE
IMP. CAES. *Vespasi*ANI. NEPTIS. FECIT. GLYCERAE.
L. ET
LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. POSTERISQVE. EORVM.
CVRANTE
T. FLAVIO. ONESIMO. CONIVGI. BENEMER.

Philostratus, Vit. Apollon. VIII. 25. eam appellat Domitiani sororem, ἀδελφήν; sed mendosè, aut fortè librariorum errore: emendandum ἀδελφιδῆν, ut rectè monuit Olearius.

15. VESPASIANUS, Sancti T. Flavii Clementis et Flaviæ Domitillæ filius, quem Domitianus, Imperator, successorem destinavit, et Quintiliano erudiendum tradidit. Sueton. in Domit. XV. Quintilianus, Institut. Orator. IV. in procem. Rarissimum Vespasiani nummum Græcum, à Smyrnæis cusum, protulit Harduinus, *Selecta Opera*, p. 733. Ex unâ parte, *ΟΥΕCΠΑCΙΑΝΟC ΝΕΩΤΕΡΟC*, id est, *Vespasianus junior*, capite nudo. Ex alterâ, *CΜΥΡΝΑΙΩΝ.* Victoria stans coronam offert. Alii multi posteà hunc nummum publicavere.

16. DOMITIANUS, Sancti T. Flavii Clementis et Flaviæ Domitillæ filius, Vespasiani frater, et ipse imperii successor destinatus, ac Quintiliani disciplinæ traditus. Sueton. Quintilianus, loc. cit.

17. TITUS FLAVIUS VESPASIANUS, IMPERATOR, cujus fortunam factaque memorat Tacitus in Historiarum libris V. Sueton. in Vespas. aliique. In nummis IMP. CAESAR VESPASIANVS. AVGVSTVS.

18. FLAVIA DOMITILLA, Flavii Liberalis filia; primùm Statilii Capellæ, equitis Romani, delicata, deinde Vespasiani, Imperatoris, uxor. Sueton. in Vespasian. III. In nummis DIVA DOMITILLA AVGVSTA.

19. TITUS, IMPERATOR, Vespasiani, Imperatoris, et Flaviæ Domitillæ filius: *amor ac deliciæ generis humani* meritò dictus. Sueton. in Tit. I. In nummis, IMP. TITVS CAESAR VESPASIANVS AVGVSTVS.

20. ARRICIDIA, Tertulli, equitis Romani filia, Titi, Imperatoris, uxor. Sueton. in Tit. IV.

21. MARCIA FURNILLA, splendidi generis, Titi, Imperatoris, uxor. Sueton. in Tit. IV.

9. JULIA, Titi, Imperatoris, et Marciæ Furnillæ filia, uxor Titi Flavii Sabini. De quâ dictum est supra n. 9.

22. DOMITIANUS, IMPERATOR, Vespasiani, Imperatoris, et Flaviæ Domitillæ filius, Titi frater. Sueton. in Domit. In nummis IMP. CAESAR DOMITIANVS AVGVSTVS GERMANICVS.

23. DOMITIA LONGINA, Cn. Domitii Corbulonis filia, primùm L. Ælio Plautio Lamiæ nupta, deinde in Domitiani, Imperatoris, matrimonium abducta. Sueton. in Domitian. I. Dio, LXVI. p. 746. Fragmenta Fratrum Arvalium, apud eruditum Philippum à Turre, "Monumenta veteris Antii," p. 96. In nummis DOMITIA AVGVSTA IMP. DOMIT. Id est, *Domitia Augusta Imperatoris Domitiani conjux.* In Herculanensibus ruinis reperta inscriptio, quam publicavit eruditus Eques de Venuti. "Descrizione delle prime scoperte d'ell' antica città d'Ercolano," p. 83.

DOMITIAE. CN. F.

DOMITIANI. CAESARIS

D. D.

24. N. Domitiani, Imperatoris et Domitiæ Longinæ filius, puer mortuus, et inter Deos relatus. Sueton. in Domitian. III. Silius Italicus, III. vers. fin. In nummo apud Tristanum, "Commentaires Historiques," Vol. I. p. 348. puer orbi insidet inter stellas. DIVVS CAESAR IMP. DOMITIANI F. Id est, *Divus Cæsar Imperatoris Domitiani filius.*

25. FLAVIA DOMITILLA, Vespasiani, Imperatoris, et Flaviæ Domitillæ filia, Titi et Domitiani, Imperatorum, soror: mortua ante patris sui principatum. Sueton. in Vespasian. III.

26. N. Flaviæ Domitillæ, Vespasiani filiæ, conjux. Nomen ejus ignoratur.

14. FLAVIA DOMITILLA, Flaviæ Domitillæ filia, Vespasiani, Imperatoris, neptis; uxor Sancti T. Flavii Clementis, ut dictum supra num. 14. Prima è regnatrice Cæsarum domo Jesu Christi religionem professa, et pro eâ exilium passa. In tantum Flaviæ gentis et Christianæ religionis decus meritò hoc Stemma desinit.

Quarta pars manipuli sparsa per commeatus. Optimè Pichena è MS. Flor. in quo corruptè, *quarta pars manipulis pars per commeatus.* Ita quoque MS. Corb. Agr. et editio princeps. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *pars manipulis, pars per commeatus;* omisso, *quarta.*

Socordiâ insuper elanguerat. Ita Pichena è MS. Flor. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *socordiâ miser elanguerat.* In MSS. Corb. Reg. Agr. *socordiâ,* vel *secordiâ elanguerat.* Sic quoque editio princeps. Sed in eâ operarum vitio, *elangueret.*

Ad seditiones. Ita MSS. Flor. Corb. editio princeps, Gronovius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *seditionem.*

Fiscum suum. MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. et editio princeps, *et fiscum suum.* Inde J. Gronovius et recentiores, *fiscum suum.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ex fisco suo.* Pronomen

suum Cl. Ernesto suspectum est, quòd non alius fiscus, quàm Cæsaris. Sed fortè Otho promisit se ex privatis suis opibus ac proinde ex suo, non Principis, fisco annuas illas militum vacationes exsoluturum.

In libertum. Ita libri omnes, præter Cl. Ernestum, qui emendavit, *libertinum.* Sed et *libertum* dici potest.

Cap. 47. *Novissimum malorum.* *Malorum* abest à MS. Jes.

Accurrunt patres. In MS. Jes. *occurrunt patres.*

Promiscuè jacta. Perperam MS. Reg. et editio princeps, *acta.*

Per stragem. Benè MSS. Agr. Corb. editio princeps et Cl. Lallemand. Sic quoque volebat Muretus. Puteolanus, *per strages.*

Cap. 48. *Annum explebat.* Ita libri omnes. Mallet tamen Ernestus, *explêrat,* quòd de mortuo sermo sit. At, ut videtur, XXI. ætatis annum Piso nondum expleverat.

Ad hoc. MSS. Harl. Jes. et Puteolanus, *ad hæc.*

Quinquaginta septem annos. Hæc totidem literis MSS. Flor. Agr. Corb. editio princeps, et Ryckius. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *XLVII. annos.*

Pater illi è prætoriâ familiâ. MS. Corb. et editio princeps, *pater illi prætoriâ familiâ.* Præpositionem addidit Puteolanus.

Temerâsset. Benè Rhenanus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. Corb. et editione principe, *temperâsset.* Unde Puteolanus, *temtâsset:* alii, *tentâsset;* ut additum margini MS. Bodl.

Stuprum ausa. Mallet Ernestus, *stuprum passa.* Verùm plus vis inest in dictione Cornelianâ.

In abruptum tractus. MS. Corb. *raptus.*

Audax, callidus. Ita libri omnes editi. Jac. Gronovius è MS. Flor. mallet, *calidus.* Dixit quidem Livius, XXXV. 32. “consilia calida et audacia.” *Callidus* tamen in Tacito retinuerim, ceteris libris MSS. consentientibus.

CAP. 49. *E prioribus servis.* Mallet eruditus Savilius, *è primoribus servis.* Sed *prioribus* habent libri omnes scripti et editi. Priores servos rectè explicat Ernestus de servis, quos Galba ante principatum habuerat. Argius Plutarcho in Galbâ, p. 1066. non servus, sed libertus dicitur, Ἀργεῖος ἀπελεύθερος.

Caput per lixas. In MS. Reg. et editione principe, *caput ejus per lixas.* *Ejus* perperam è superioribus irrepsit.

Obtentui. Benè MSS. Flor. Reg. Bodl. Rhenanus et recentiores. In MSS. Harl. Jes. et veteribus editionibus, *obtinuit.* Sic quoque additum margini MS. Bodl.

Proconsul Africam. Ita MSS. Corb. Reg. et editiones omnes ante J. Gronovium, qui è MS. Flor. edidit, *proconsule:* nimio fortè antiquitatis studio.

CAP. 50. *Ad perdendum imperium.* Malè emendavit Rhenanus, *ad partiendum imperium;* libris omnibus reclamantibus.

Fataliter electos. Eleganter dictum. Nec tentandum cum Heinsio, *fataliter evectos.*

Suis exercitibus. Benè MSS. et libri omnes editi ante Rhenanum, qui correxit, *suis civibus.*

CAP. 51. *Expeditionem et aciem.* Mallet Lipsius, *expeditionem, quàm otium.* At vera Cornelianaque vetus scriptura. Nec arte compositis ἀντιθέτοις gaudet Tacitus.

Præmia quàm stipendia. Malè tentat Boxhornius, *prædam.* Rutgersius, *prælia.* Nihil omnino mutandum. Hæc enim frigida: elegans verò Taciti dictio.

Diuque infructuosam....toleraverat. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et Jac. Gronovius, *diu infructuosam....toleraverant.* Fortè ita scripserat Tacitus, qui orationis varietate delectatur. In MS. Bodl. copula *que* secundâ manu deleta.

Ad usum. MS. Corb. et editio princeps, *ad usus.* Pòst malè, *ad dedecus.*

Fastidito Vindice. Perperam tentabat Dionysius Gothofredus, *fatis dato Vindice.*

Super avaritiam. Benè MS. Flor. Pichena et recentiores. Sic jam Annal. XIII. 18. "super ingenitam avaritiam." In MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. et editionibus veteribus, *secundùm avaritiam.*

CAP. 52. *In quibus sordem.* Ita libri omnes scripti et editi. Nec necessariò *sordes* tentat Acidalius. Singulari Plautus, Cicero, Horatius, aliique scriptores optimi usi sunt.

Adsignandisve. MS. Corb. et editio princeps, *adsignandisque.*

Et Vitellius. Malebat Rhenanus, *et ut Vitellius.* In MS. Agr. secundâ manu, *ut Vitellius.*

Ita comitatem. Tentabat Grotius, *id comitatem.*

Aviditate imperandi. Aviditate ut imperarentur. Passivè enim hìc dicitur; solito antiquis scriptoribus more gerundia activè et passivè usurpandi. Nec aliter locutus est Sallustius, Jugurth. LXVI. "Igitur Jugurtha, ubi armis, virisque, et pecuniâ spoliatus est, cùm ipse ad imperandum, *id est*, ut ei imperaretur, Tisidium vocaretur, rursus cœpit flectere animum suum, et ex malâ conscientiâ digna timere." Pariter Cicero, Epist. IX. 25. "Nunc ades ad imperandum, vel ad parendum potiùs: sic enim antiqui loquebantur." *Cantando* pro *dum incantatur* dixit quoque Virgilius, Eclog. VIII. 71.

"Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis."

Vide Servium ad hunc locum. Perperam ergò Ryckius, præceptorem suum J. F. Gronovium secutus, pro *imperandi,* in Tacito emendavit et edidit, *impetrandi.*

Modesti et quieti. Mallet Colerus, *immodesti,* ut *quietis* opponatur. Immò *modesti et quieti* opponuntur *malis et strenuis,* ut rectè observat Cl. Ernestus.

Et strenui. Corruptè MSS. Harl. Bodl. *et extremi.* In eorum margine additum, *strenui.* Sic quoque fuit in MS. Guelf. ut ex Ernesto potest conjici.

Sed profusâ. Malè Rhenanus, *et profusâ.*

Alienus Cæcina. Benè MSS. Flor. Reg. Agr. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *A. Cecina.*

Detectam à se. Benè Puteolanus et recentiores. Rhenanus, *detectâ....cunctatione.* MS. Reg. *discretam.* Editio princeps, *decretam.*

Et imponere. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *imponere....auferre,* sine ullâ copulâ, quod placet Cl. Ernesto.

Quàm ut speraret. Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. A MSS. Corb. Reg. Agr. et editione principe abest, *ut.*

Cap. 53. *Scito sermone.* MSS. et veteres editiones, *cito sermone.* Conjiciebat Lipsius, *scito.* Ernestus et recentiores recepere. Fortè tamen ipsa verborum volubilitas in Cæcinâ laudabatur.

Inlexerat. Rhenanus, *allexerat ;* operarum, ut videtur, errore. Nulli enim suffragantur libri.

Unde seditiosa. MS. Corb. *unde et seditiosa.*

Cap. 54. *Militum auribus.* Ita MSS. Flor. Reg. Pichena et recentiores. In aliis MSS. et editionibus veteribus, *militum animis.* In MS. Jes. alterâ manu emendatum, *auribus.*

Adfirmantibus. MSS. Corb. Reg. et editio princeps, *et affirmantibus.* Copulam rectè omisit Puteolanus.

Nisi ipsi consulerent. Benè MSS. Flor. Reg. Guelf. et editiones veteres ante Rhenanum, qui emendavit, *ni sibi consulerent.* Veterem scripturam meritò revocavit Ryckius. In MS. Harl. *nisi consulerent.*

Acriùs volvens. Benè omnes libri scripti et editi, præter Rhenanum, qui edidit, *acriùs volens.* Videbimus infra cap. 64. " Bellum volvebat."

Cap. 55. *Inferioris tamen Germaniæ.* Ita MSS. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *inferioris inde Germaniæ.*

Insitâ mortalibus naturâ. Mallet Lipsius, *insito mortalibus naturâ.* Meritò damnat eos, qui sequentia ita pervertunt, *non tam*

properè. Plebs enim, ut rectè observat, ita facta est, ut rebus arduis nemo facilè ducem se præbeat, comitem quivis. Id unum *in tali re difficillimum est, prima vox:* ut dicetur infra Hist. II. 80.

Imagines jecerint. MSS. Harl. Bodl. *jecerit.*

In superiori exercitu. Ita MSS. Bodl. Reg. Corb. et editiones omnes, præter Cl. Ernestum, qui, secutus MSS. Harl. Jes. Guelf. omisit, *exercitu,* ut *superiori* de Germaniâ intelligatur.

Duoetvicesima. Benè Lipsius è MS. Covarruviæ. Sic quoque MSS. Flor. et Corb. Perperam MS. Guelf. Puteolanus et recentiores, *duodevicesima.* Fuit quoque primâ manu in MS. Bodl. *duodevicesima:* sed alterâ emendatum, *duoetvicesima.* Sic infra Hist. II. 100. MSS. Vatic. Flor. Bodl. habent, *duoetvicesima,* ubi corruptè alii, *duodevicesima.*

Cunctanter. MS. Corb. *cunctatur.*

Mox consensu. Sic libri omnes. Frustra tentat Rutgersius, *Lectiones Venusinæ,* cap. 31. *mox consensit.*

Sacramento advocabant. Benè MS. Corb. editio princeps et recentiores. Puteolanus emendaverat, *in senatûs populique Romani obliterata jam nomina, sacramenta advocabant. Sacramenta* quidem habent MSS. Harl. Bodl. Jes. Sed in iis deest præpositio, *in.* Abest quoque à MS. Flor.

Aut suggestu. Fortè, *aut è suggestu;* ut placebat Groslotio.

Cap. 56. *Socordiâ innocens.* Ita libri omnes. Mallet Boxhornius, *inter nocentes:* Gronovius, *nocens.* At dici potuit, *innocens.* Principum enim est duces eligere non socordes. Si socordes elegerint, socordiâ sunt innocentes.

Nonius Receptus. MS. Corb. *Novius.*

Romilius Marcellus. Ita MSS. Reg. Corb. Beroaldus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *Romulus.* Et infra cap. 59. MS. Reg. habet, *Romulum.*

In coloniam Agrippinensem. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editiones veteres et recentiores. Malè Beroaldus omisit præpositionem, *in.*

Aut bellandum. *Aut* abest à MS. Jes. Corruptè MS. Reg. et editio princeps, *ad bellandum.*

Cap. 57. *Die postero.* Ita Puteolanus et recentiores. In MSS. Flor. Reg. Agr. Corb. et editione principe, *die proximo.*

Ingressus. MSS. Flor. Corb. *gressus.* MS. Agr. *egressus.* Inde Ryckius ejusque amicus tentabant, *prægressus.*

Ingenti certamine. In Hispano libro, fortè MS. Covarruviæ, apud Lipsium, *ingenti agmine.*

Tertium Nonas. Ita Jac. Gronovius è MS. Flor. Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, III. *Nonas.* Ryckius, sine librorum auctoritate, *tertio Nonas.*

Ingenio validus. Sic libri omnes. Lipsius tamen, Pichena, Acidalius et Ernestus non probant, *ingenio.* At et *ingenio* locus in bellis et civilibus discordiis.

Quibus præsentia. Non ita benè MS. Agr. *præsentes.*

Cap. 58. *Partim simulatione.* Rectè Lipsius et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *parùm simulatione.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Rhenanus, *pari simulatione.*

Burdonem. MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *Burdunem.*

Stratis jam. Ita libri scripti et editi præter MS. Reg. in quo, *statis*; et Rhenanum, qui emendavit, *satiatis.*

Qui se sanguine. A MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe absunt, *qui se.* Et certè omitti possunt.

Cap. 59. *Sociæ aut adversæ.* MS. Corb. *aversæ.*

Alâ Taurinâ. In MSS. et veteribus editionibus, *ala Tauriana.*

Cap. 60. *Atrociùs proruperat.* Benè MSS. Harl. Guelf. editio princeps et MS. Flor. manu primâ. MSS. Corb. Jes. et Puteolanus, *proruperant.*

Proturbatus. Malè Rhenanus, *proturbantibus.* In MSS. Bodl. Jes. *perturbatus.*

Cap. 61. *Cum aquilâ quintæ legionis.* Benè MSS. Flor. Guelf. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Corruptè in MS. Corb. *aquilis.* In MSS. Reg. Vatic. et editione principe,

aquilæ. Unde Lipsius frustra tentabat, *aquilâ Xquintæ,* seu *quintædecimæ legionis.*

Legio unaetvicesima. Ita MS. Reg. editio princeps, et Cl. Lallemand; probabat quoque Cl. Ernestus. In MSS. Flor. Corb. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *una pr. et vic.* Inde Puteolanus edidit, *una prima et vicesima.* Non absurdo sensu, si distinguas post, *una.* In MS. Harl. deletum est, *una.*

Cap. 62. *Inerti luxu.* Benè Puteolanus et recentiores. MS. Corb. *in inerti.* Editio princeps, *in inermi.*

Instructi intentique. Benè MSS. Corb. Reg. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *instructi interritique.*

Nomen Germanici Vitellio statim additum. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. Guelf. et Puteolanus. Et quidem optimè. In editione principe et recentioribus, *nomine Germanici Vitellio statim addito.* Paulo molliùs MS. Corb. *nomine Germanici statim addito.*

In bellum agebat. Benè MSS. Flor. Reg. Harl. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *in bellum cogebat.*

Interritæ alitis. MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. et Puteolanus, *interrita alitis.* Corruptè MS. Corb. et editio princeps, *interrita: ea ales.* Meliùs recentiores, *interritæ.*

Leni meatu. Benè Pichena et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *levi meatu.*

Cap. 63. *Divoduri.* Benè MS. Reg. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *Dinodurium.* MS. Corb. *Devedruros.*

Pavor exterruit. Ita MSS. Reg. Corb. et libri omnes editi, præter J. Gronovium, qui emendavit è MS. Flor. *terruit.* Sic quoque habent MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Sed in MS. Harl. emendatum, *exterruit.*

Spoliandi cupidine. Benè MSS. Corb. Reg. Agr. editio

princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *cupidinem.*

Cæsa tamen ad quatuor. *Ad* abest à MS. Corb.

Cum magistratibus et precibus. Hæc quidem absunt à MS. Guelf. At ea habent ceteri libri. Multa id genus in MSS. Taciti omissa. Nec redundat, *et precibus,* ut existimat Cl. Ernestus.

Pueris fœminisque. In MSS. Flor. Agr. *fœminis puerisque.*

Tendebantur. In MSS. Reg. Corb. Agr. et editione principe, *tendebant.*

Cap. 64. *In gaudium, aut formidinem.* MS. Corb. et editio princeps, *in gaudio, aut formidine.*

Bellum volvebat. Hæc rectè distinxit eruditus Grævius, quem recentiores meritò sunt secuti. Anteà cum superioribus conjungebantur.

Jurgia primùm. Malè Freinshemius, *jurgio.*

Cohortem duodevicesimam. Ita MS. Agr. Ryckius et recentiores. MSS. Flor. Reg. Corb. *cohortem XVIII.* Editio princeps, *octavam decimam.* Perperam in MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *cohortes XVIII. al.* Id est, in alio MS. *XIII.* Una enim cohors præsidium Lugduni agitabat, ut dictum est supra Annal. III. 41. Mox à MS. Jes. abest, *Lugduni:* illud quoque omissum volebat Lipsius.

Solitis sibi. Rhenanus, *solitis ibi;* sed adversantibus libris.

Cap. 65. *Fortuna contra daret.* Optimè Puteolanus. Corruptè MSS. Flor. Corb. *contraderet.* Unde in MS. Agr. *contra cederet.* In MS. Reg. et editione principe, *contradiceret.*

Cap. 66. *Ne legati quidem.* Benè Gronovius. In MSS. et veteribus editionibus, *nec legati quidem.*

Prensando. Benè MS. Flor. In aliis MSS. suetâ librariis diversitate, *pressando* vel *prehensando.*

Trecenos sestertios. Ita MSS. Flor. Corb. Agr. Hispan. et recentiores editiones. Non ita benè MSS. Harl. Bodl. Jes. et

Puteolanus, *tricenos*. A MS. Reg. et editione principe abest numerus.

Stupris et adulteriis. Non ita benè MSS. Harl. Bodl. ac Puteolanus, *et stupris*.

Cap. 67. *Olim armis*. Benè Rhenanus ac recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Guelf. et editionibus veteribus, *soli in armis*.

Unaetvicesimæ. Rectè MSS. Flor. Reg. Corb. et editiones recentiores. In MS. Guelf. *unius et vicesimæ*. In MS. Bodl. *undevicesimæ*. Editio princeps, *unde et vicesimæ*. Hìc agitur de unaetvicesimâ, seu XXI. legione, non verò de undevicesimâ, seu XIX. ut patet ex cap. 61.

Rapuerant. Malè Rhenanus, *rapuerunt*. In MS. Harl. *rapuerant*: deinde alterâ manu emendatum, *rapuerat*. Quod non displicet.

Proximam quamque culpam. Heinsius tentabat, *proximum quemque culpæ*. Emendationem probabat eruditus Grævius. Nihil tamen hìc vitiosum puto.

Cap. 68. *Vocetium*. Ita libri omnes; aut *Vocecium*. Frustra emendabat Andreas Schotus, *Vogesum*.

Dirutis omnibus. Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Agr. editio princeps et recentiores. In MS. Jes. *dirruptis*. Inde Puteolanus, *diruptis*. Lipsius, *direptis*. Emendabat Heinsius, *diruptis vicis omnibus*. At intelligi potest, dirutis omnibus, quæ erant munita. Sic fermè Annal. XV. 17. "dirutaque, quæ ultra Euphraten communierat Corbulo."

Cap. 69. *Claudius Cossus*. Ita libri omnes. In uno MS. Jes. *Cornelius Cossus*.

Ut est mos vulgo. Ryckius è MS. Agr. *ut est mox vulgus*. In MS. Corb. *ut est mos vulgus*.

Mutabile subitis, et tam pronum. Sic MSS. Reg. Corb. Bud. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et Freinshemius, *mutabilem*. Emendaverat Rhenanus, *mutabili* . . . *prono*.

Meliora constantiùs. Pichena emendavit, *molliora.* Eleganter quidem, sed non necessariò.

CAP. 70. *Alam Syllanam...Syllani.* Ita Puteolanus, quem omnes sunt secuti. In MSS. Corb. Agr. et editione principe, *Silanam...Silani.* Unde incertum à Syllâ, an à Silano hæc ala nuncupata fuerit. Nerone Principe, magna fuit, utì videre est in Stem. Cæs. num. 59 et 107. claritas L. Silani et Cornelii Syllæ, è quibus nomen ducere potuit. Licèt enim alæ plerumque à regionibus denominarentur, fuere tamen quæ ab illustribus viris appellarentur: Sic in Inscriptionibus apud Gruterum memorantur ALA FLAVIANA. ALA FRONTONIANA. ALA LONGINIA. ALA LONGINA: quæ fortè eadem est ac ala Longinia. Potuisset ergò à Silano ala dici Silana, nec necessariò Silaniana, ut vult Cl. Ernestus.

Revocati. Ita vulgò MSS. et libri editi. Tamen in MSS. Harl. Bodl. Jes. et Rhenanus, *remorati.* Notatum in margine MS. Harl. *al.* id est, alius liber, *revocati.*

Britannorum. Malè MS. Reg. et editio princeps, *Britannicorum.*

Cum alâ Petrinâ. Optimè hunc locum restituit eruditus Anglus, Savilius. Corruptissimè MSS. *cum alpe tarinâ,* aut *tarimâ,* aut *triariâ,* aut *triannâ,* aut *triarinâ.* Pessimè emendaverat Puteolanus, *in Alpe Graiâ.* Neque enim Graio monte, sed Penino, in Italiam venit Cæcina. De alâ Petrinâ dictum est in notis et emendationibus ad Annal. XI. 4.

Num Ræticis. MS. Corb. *ut Ræticis.* Editio princeps, *unde reticis.*

Ibi procuratorem. In MSS. Corb. Reg. et editione principe, *urbi procuratorem.* Puteolanus emendaverat, *urbis procuratorem.* Quod nemini probatum. Nec meliùs divinabat Freinshemius, *urbicum procuratorem.* Verè et egregiè Lipsius, *ibi procuratorem.* Sic infra Hist II. 16. "trierarchum liburnicarum ibi navium."

Simul reputans. Benè MS. Corb. et recentiores editiones. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et veteribus editionibus, *simul ac reputans.*

In cetera victoriæ. Benè MSS. Bodl. Jes. Guelf. et editiones veteres. Sine auctoritate ac necessitate emendavit Freinshemius, *ceteræ*. In MS. Corb. *in certa*. MS. Agr. et editio princeps, *incerta*.

Cessuros. Malè Rhenanus, *accessuros*.

Hibernis adhuc Alpibus. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Guelf. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *hibernis adhuc nivibus*. Mox in MS. Corb. *transduxit*.

CAP. 71. *Ne hostis metum reconciliationis adhiberet.* Ita Puteolanus, et libri fermè omnes posteà editi. Suffragantur MSS. Harl. Bodl. Jes. nisi quòd in MS. Harl. *quasi reconciliationis*. Ryckius è MS. Agr. edidit, *sed ne hostes metueret, conciliationes adhibens*. MSS. Flor. et Corb. *Sed ne hostes metueret, conciliationis adhibens*. MS. Reg. et editio princeps, *sed ne hostes metuere conciliationes adhibens*. Ex hâc librorum varietate, fortè conjici posset, *sed ne hostes metuerent, conciliationes adhibens*; vel *ne hostes metum reconciliationis adhiberent*. Sed potior adhuc est Puteolani lectio. Frustra emendabat Freinshemius, *sed ne hosti metum reconciliationis adhiberet*. Frustra Lipsius, *sed nec hostis metu, reconciliationi se adhiberet*. Rectè enim eruditus Petavius: "Argutatur Lipsius. Sana lectio. Sensus est: Otho non quasi ignosceret tantùm, ceterùm negligeret, sed repentè ex intimis habuit, ne hostis metu suspectam illam reconciliationem habere videretur. Vel sic, nec ita se gessit, quasi ignosceret, sed perinde ac si semper amicissimus fuisset, atque ut ne metu hostis suspectam illam reconciliationem habere videretur." Ipsâ tamen Petavianâ explicatione meliorem crediderim Huetianam, quam in notis proposui.

Inter intimos. Sic MSS. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *intrà intimos*.

Primoribus civitatis. Optimè Rhenanus. Malè MSS. et veteres editiones, *pro moribus civitatis*.

Celsi salus. Benè MS. Corb. et recentiores editiones. In veteribus editionibus, *Celsi laus.*

Cap. 72. *Desertor ac proditor.* A MS. Reg. et editione principe absunt, *ac proditor.* Ac fortè redundant. Tigellinus enim desertor potiùs fuit, quàm proditor. Vide Suppl. Annal. xvi. 81 et 85.

Sed effugio. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *sed effugium.*

Vices impunitatis. Benè et eleganter MSS. Reg. Agr. et editiones veteres ac recentiores. Suffragatur MS. Corb. in quo, *vices impunitas:* supra emendatum, *impunitatis.* In MSS. Harl. Bodl. Guelf. et Rhenanus, *vitæ impunitatis.* MS. Jes. *vitæ impunitas.* Frustra emendabat Boxhornius, *vitæ et impunitatis:* Grotius, *sed vitia et impunitates:* Lipsius, *sed vice suæ impunitatis.*

Sinuessanas. Optimè MS. Corb. Malè alii *Suessanas,* aut aliquid pejus.

Cap. 73. *Calvia Crispinilla.* Dioni, lxiii. p. 720. *Καλουΐα Κρισπινίλλα.* Malè vulgò MSS. et libri editi, *Galvia Crispinilla.* In MS. Corb. *Crispinila.* Corruptè editio princeps, *Galliva Crispinilla.* Frequens in veteribus Inscriptionibus mentio Calviorum, et Crispinillarum.

Famem populo Romano. MS. Agr. Ryckius et recentiores. In MSS. Harl. Jes. et veteribus editionibus, *populi Romani.*

Matrimonio subnixa. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *innixa.*

Malisque temporibus. Benè libri omnes, præter MS. Bud. in quo deest, *temporibus.*

Cap. 74. *Blandimentis.* Ita MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *blandiciis.* In margine MS. Bodl. *blandimentis.*

Offerebant pecuniam. Benè Rhenanus, et recentiores. Perperam in MSS. et veteribus editionibus, *offerebantur.*

Vitellius ostentabat. Benè MSS. Corb. Reg. Agr. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ostendebat.* Primâ manu in MSS. Harl. Jes. *ostendisset.*

Rursus alios. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Agr. et veteres ac recentiores editiones. Rhenanus fortè operarum errore omisit, *alios.* Abest quoque à MS. Corb.

Addidit epistolas. Ita MSS. Corb. Harl. Jes. editio princeps, aliæque quamplurimæ. Puteolanus ac recentiores, *addit.*

Increpabat ultro. Benè MSS. Corb. Reg. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *increpabant.*

Cap. 75. *Invicem ignaris.* Ita vulgò MSS. editiones veteres et recentiores. Rhenanus, *gnaris.* In MS. Reg. *novitate vultûs, invicem ignari prodebantur.*

Ad Titianum. Malè MS. Reg. et editiones veteres, *Tucianum,* vel *Tutianum.* In veteribus fragmentis fratrum Arvalium apud Gruterum, p. 118. sæpe appellatur L. SALVIVS. OTHO. TITIANVS.

Cap. 76. *Addidit ex Illyrico.* MS. Corb. *attulit Illyrico.*

Mari dirimitur. MSS. Harl. Jes. *à mari.* MS. Jes. *dividitur.*

Prætextu senatûs. Ita libri fermè omnes. J. Gronovius è MS. Flor. edidit, *prætexto.*

Versæ in Orientem, Benè Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *versùs Orientem.* MS. Corb. *versus in Orientem.* In MS. Flor. *versam in Orientem.*

Vipstani Aproniani. Perperam MSS. et veteres editiones, *Vipsani* aut *Vipsanii.* Vipstanus enim est, ut patet ex veteribus fragmentis fratrum Arvalium, apud Gruterum, p. 118. in quibus sæpe memoratur C. VIPSTANVS. APRONIANVS. Consulem eum vidimus supra Annal. XIV. 1.

Nam et hi malis temporibus . . . . faciunt. MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. et editio princeps, *nam et in malis temporibus . . . .*

faciunt. Inde Pichena, quem recentiores sunt secuti, *nam et hi malis, &c.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *nam in malis temporibus* .... *fecerat.*

Cap. 77. *Consul.* Hic A. U. C. 822. J. C. 69. ut casuum atrocitate, ita consulum multitudine fuit celeberrimus.

Consulatum iniere Calendis Januariis,
Ser. Sulpicius Galba, Aug. II.
T. Vinius Rufinus.
Tacit. Hist. I. 1.

Utroque interfecto, suffecti fuere consules in Calendas Martias,
M. Salvius Otho Aug.
L. Salvius Otho Titianus.
Tacit. Hist. I. 77.

Ex Calendis Martiis in Calendas Maias,
L. Verginius Rufus,
Pompeius Vopiscus.
Tacit. Hist. I. 77.

Ex Calendis Maiis in Calendas Julias,
Cælius Sabinus,
Flavius Sabinus.
Tacit. Hist. I. 77.

Ex Calendis Juliis in Calendas Septembres,
T. Arrius Antoninus,
P. Marius Celsus.
Tacit. Hist. I. 77.

Ex Calendis Septembribus in Calendas Novembres,
C. Fabius Valens,
A. Alienus Cæcina.
Tacit. Hist. II. 71.

Cæcinâ proditionis damnato pridie Calendas Novembres, in unicum diem suffectus est,

Rosius Regulus.

Tacit. Hist. III. 37.

Ex Calendis Novembribus in Calendas Januarias,

Cn. Cæcilius Simplex,

C. Quinctius Atticus,

Tacit. Hist. II. 60. III. 68 et 73.

Dio, LXV. p. 741.

Pompeius Vopiscus. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Corb. Agr. et editiones veteres. Malè Lipsius, *Poppæus.*

Arrio Antonino. Benè MS. Reg. editio princeps et recentiores. Corruptè MSS. Harl. Bodl. Jes. *Arrhio Antonio.* Puteolanus, *Archio.*

Sevino Pomptino. Corruptè MS. Reg. et editio princeps, *Sevino promtius.* MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Sevino* (MS. Harl. *Scævino*) *Pontio.* MS. Flor. et Lipsius, *Sevino Promptino.* Cùm eadem esset nominis varietas apud Sallustium, in Catilin. XLV. eruditus Cortius edidit, *L. Valerio Flacco et C. Pomtino prætoribus;* solitus *p* post *m* omittere. A Dione, XXXVII. p. 50. et XXXIX. p. 120. memoratur, *Γάϊος Πομπτῖνος.* Fortè ex agro Pomptino ductum nomen, de quo Inscriptiones apud Cl. Bolognini, " Memorie dell' antico e presente stato delle Paludi Pontine," p. 7 et 8. TABVLARIVS. A. RAT. POMPTINAE. Paludes illæ dictæ sunt quoque *Pontinæ.* Inde scripturarum discrimina. Et in veteribus nummis atque Inscriptionibus C. Pomptinus, modò laudatus, appellatur C. PONTINIVS. Vide eruditum Vaillant, " Nummi Familiarum Romanarum," Vol. II. p. 287. in familiâ Pontiniâ.

Placuit ignoscentibus. MSS. Harl. Corb. *ignoscendum.*

CAP. 78. *Hispaliensibus.* Benè Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *Hispaniensibus.*

Lingonibus universis. Ita libri omnes. Verùm, cùm de Hispanis potiùs, quàm de Gallis agi hìc videatur, atque Lingones primi ac præcipui fuerint in Othonem hostes, putabat Lipsius pro Lingonibus aliquam Hispaniæ gentem hìc reponendam, Lusonas fortè aut Illurconas, aliudve tale nomen. Fortè tamen Lingonibus civitas Romana oblata datave, ut eos sibi conciliaret, à Vitellio abduceret.

Ostentui magis. Benè MSS. Reg. Corb. Guelf. editio princeps et recentiores. Malè Puteolanus, *ostenta.* Frustra tentat Cl. Ernestus, *ostentata.*

Quàm mansura. MS. Corb. et editio princeps, *quàm mensura.* Fortè de mensurâ modoque intellexere. Puteolanus, *mansura.*

Curis excusata. Benè MSS. Flor. Reg. Guelf. Puteolanus et recentiores. In MSS. Corb. Bud. Agr. et editio princeps, *excusatus.* Malè Rhenanus, *excusatis.*

Proponerent. Quidam tentant, *reponerent.* Sed frustra.

Quibusdam diebus. Lipsius, hoc ita ἀορίστως dici miratus, conjicit, *Quinquatruum diebus.* Quod non satis probabile.

Vetandi metu, vel agnoscendi pudore. Ita Pichena è MS. Flor. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *vetandi metum, et agnoscendi pudorem.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *vel cognoscendi pudorem.*

Cap. 79. *Rhoxolani.* Malè MSS. et veteres editiones, *Rosolani,* aut *Resolani.* Paulo ante hoc bellum gentes illas composuerat Titus Plautius Silvanus Ælianus, ut accipimus ex egregiâ Inscriptione, quæ opportuniùs dabitur infra in notis et emendationibus ad Hist. IV. 53.

Ad Mœsiam. Sic libri omnes scripti et editi. Mallet tamen Acidalius : *Mœsiam inruperant, ad novem millia equitum, &c.*

Ex ferociâ. Ita MSS. Harl. Jes. Guelf. Rhenanus et recentiores. In MS. Bodl. *è ferociâ.* In MS. Reg. veteribusque editionibus, *et ferociâ.*

Tertia legio····invasit. Sic libri omnes scripti et editi. Emendatum tamen vellet eruditus Savilius, *tres legiones····invasere;*

quòd mox tres legati legionum ob victoriam consularibus ornamentis donati dicuntur. Nihil mutandum crediderim. Tertia legio, adjunctis auxiliis, suffecit ut novem millia Sarmatarum reprimerentur. Itaque licèt tres legiones forent in Mœsiâ, ut patet ex Suetonio, in Vespas. VI. una tamen tertia legio bellum profligavit. Tres autem legati consularibus ornamentis donati, tum ad Principis munificentiam, tum ad legatorum gloriam ostentandam.

Adjunctis auxiliis. Ita Puteolanus et recentiores. In MS. Corb. et editione principe, *junctis auxiliis.*

Dispersi cupidine prædæ, aut graves. Benè Freinshemius, et recentiores plerique. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et veteribus editionibus, *dispersi, aut cupidine prædæ graves, &c.* Quod immeritò defendit Jac. Gronovius.

Tegmen. Benè libri omnes editi. MSS. Harl. Bodl. Jes. *tegimen.*

Præduro corio. Frustra tentat Lipsius, "de Militiâ Romanâ," Dialog. III. p. 131. *præduro cornu.* In MS. Corb. *duro corio textum.* In editione principe, *præduro corio contextum.* Puteolanus, ac ceteri omnes, *consertum.*

Facili loricâ. Ita MS. Reg. et libri omnes editi. In MSS. Flor. et Corb. *facilis loricâ.* Sic fermè infra, de Moribus Germanorum, cap 6. "nudi aut sagulo leves."

Ibi sævitiâ hyemis, et vi vulnerum. In MSS. Corb. Agr. et Ryckius, *ubi* pro *ibi.* MS. Reg. *ibi sævitiâ, ibi mīa* (id est, *miseriâ*) *vulnerum.* Muretus, quem Freinshemius et recentiores sunt secuti, ingeniosè emendavit, *sævitiâ hyemis, et in vulnerum.* Corruptè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editiones veteres, *ibi sævitiâ, hìc misericordiâ vulnerum.* In MS. Bodl. obelo notatum, *hìc misericordia,* et margini additum, *hyemis rigore.* In MS. Agr. *ubi sævitiâ hyemis et dolore vulnerum;* quod edidit Ryckius. Tentat tamen Cl. Ernestus, *et incuriâ vulnerum;* ut apud Ciceronem, "de Prov. Consular." cap. 3. "Milites *dicuntur* incuriâ, fame, morbo, vastitate consumti."

M. Aponius. In fragmento fratrum Arvalium laudato supra cap. 75. nominatur M. APONIVS SATVRNINVS.

Julianus Tertius. Malè libri scripti et editi, *Julianus Titius.*

Idem, infra Hist. II. 85. appellatur, "Tertius Julianus." Vide et infra Hist. IV. 39. ubi corruptè olim, "Tito Juliano."

Cap. 80. *E coloniâ Ostiensi.* Ita MSS. et veteres ac recentiores editiones. Perperam Rhenanus præpositionem omiserat.

Affectatio quietis. Benè MSS. Flor. Corb. Agr. Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *affectio quietis.*

Pars ignari. Sic editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *pars ignavi.* In MS. Bodl. emendatum, *ignari.*

Cujuscumque motûs. Benè MSS. et veteres ac recentiores editiones. Malè Rhenanus, *cujusque motûs.*

Severissimos centurionum. Rectè adhuc MSS. et veteres ac recentiores editiones. Malè Rhenanus, *severissimum centurionum:* unde tentabat Lipsius, *severissimum centurionem.* Iis sanè fucum fecit caput 83. At duos centuriones occisos fuisse docet ipse Plutarchus in Othone, p. 1067.

Cap. 81. *Modò constantiam.* *Modò* abest à MS. Jes.

Cap. 82. *Præfecto legionis.* Frustra tentat Cl. Ernestus, *legioni.*

Cap. 83. *Quamquam turbidis.* Immeritò Freinshemius omissum vellet, *quamquam.* Non redundat, ut patet ex sequentibus, *sed discrimine Urbis et periculo anxius.*

Non cupiditate. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. Pichena quoque, quòd in MS. Flor. *cupidite.* Editio princeps et Beroaldus, *cupidine.*

Detrectatione. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et editiones recentiores. In MSS. Corb. Guelf. et editione principe, *detractione.*

Periculorum: nimia. Sic distinguunt veteres ac recentiores editiones; ac benè quidem. In mediis editionibus, *periculorum, nimia.* Malè editio princeps, *periculorum: sed nimia.*

Num omnes nuntios. Benè MSS. Reg. Corb. Harl. Bodl. Jes. editio princeps et recentiores. In MSS. Bodl. et Guelf. secundâ manu, *non omnes.* Sic et Puteolanus.

Multa etiam centuriones. Optimè MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. Guelf. et editiones veteres ac recentiores. Rhenanus omisit, *etiam:* deest quoque in MS. Hispano. MS. Harl. secundâ manu, et Puteolanus, *etiam per centuriones.*

Si, ubi jubeantur. Ita Puteolanus et recentiores, præter Ryckium, qui è MS. Agr. edidit, *si, cur jubeantur.* In MSS. Flor. Reg. Corb. Harl. Bodl. Jes. et editione principe, *sic ubi jubeantur.*

Perditus. Mallet Lipsius, *percitus:* quòd id ad instinctum quemdam et insaniam refertur. At et proba est vulgata scriptura.

CAP. 84. *Vos quidem istud.* Benè MSS. veteres et recentiores editiones. Frustra Rhenanus emendavit, *istuc.*

Nec illas. Benè MS. Corb. et editiones recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *nec ullas.* MSS. Harl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *ne illas.*

Exercitus audiat. MSS. Harl. Jes. *audeat.* In margine MS. Harl. *audiat.*

Quos cùm maximè. Benè MS. Harl. primâ manu: secundâ, *cùm* deletum est. In MS. Hispano, *quîs cùm maximè.* In MS. Corb. et editione principe, *quibus cum maximè.* Malè Puteolanus, *quos nunc maximè.*

Germani audeant. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MS. Corb. et editione principe, *audiant.* Sic quoque MS. Reg. secundâ manu. Primâ, *audeant.*

Deposcerent. Benè MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus, fortè operarum errore, *reposcerent.*

Perstringimus. Mallet J. Frid. Gronovius, *præstringimus.*

Muta ista et inanima. Optimè Lipsius et recentiores. Malè MSS. et veteres editiones, *et inania.* In quibusdam etiam, *multa* pro *muta.*

Promiscua sunt. Ita MSS. Reg. Corb. Bud. Agr. editio princeps et recentiores. Nec immeritò placet hic Hellenismus. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *promiscuè possunt.* MS. Flor. *promisca sunt.*

Pax gentium. Benè MSS. editio princeps et recentiores. Malè Puteolanus, *pars gentium.*

A majoribus. MS. Corb. *à prioribus.*

Cap. 85. *Ea oratio.* Ita MSS. Reg. Agr. et editiones veteres. Sic quoque placuit Mureto. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Rhenanus et recentiores, *et oratio.*

Ad perstringendos mulcendosque. MSS. Corb. et Agr. *perstringendo mulcendoque.* Corruptè editio princeps, *per perstringendos mulcendosque.*

Quies Urbis. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. et editiones omnes veteres ante Rhenanum, qui sine librorum auctoritate edidit, *Urbi. Sed erat strepitus.* Optimè Lipsius veterem lectionem et distinctionem revocavit, *redierat: strepitus.* Sed non attendit, *Urbi,* esse quoque ex Rhenani conjecturâ.

Facies belli erat: militibus. Benè Puteolanus et recentiores. In MSS. Flor. Corb. et editione principe, *facies belli et militibus.*

Studia partium noscenda. Ita libri omnes editi. In MSS. Harl. Bodl. Jes. *studia partium delenda.* In margine MS. Harl. *noscenda.*

Animum vultumque conversi. Benè MSS. Flor. Rhenanus et recentiores. In MSS. Reg. Harl. Bodl. et editionibus veteribus, *animum vultumque conversis.* Beroaldus, *animo vultuque conversis;* utì volebat Muretus.

Dicenti, nota adulatio. Rectè Lipsius. Perperam MSS. et veteres editiones, *dicendi,* vel *dicenda.* MSS. Flor. Corb. habent, *nota:* abest à MSS. Harl. Bodl. Jes. et veteribus editionibus.

Tumultu verborum. Benè Puteolanus et recentiores. In MSS. et editione principe, *tumultus.*

Cap. 86. *Sereno et immoto die.* Ita MSS. Reg. Corb. et libri editi. A MSS. Harl. Bodl. Jes. et Bud. abest, *die.* Additum est secundâ manu margini MS. Harl. Frustra Rhenanus tentabat, *cælo.*

Proruto ponte. Ita Gronovius et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *prorupto,*

Implevit. Cùm subitæ Tiberis inundationes maximas in Urbe strages semper ediderint, fuit providentissimorum Imperatorum cura, ut, quantum possent, eas inhiberent. Augustus amnis alveum dilatavit. Trajanus fossam à ponte Milvio per vallem, Urbi vicinam, *Valle dell' Inferno,* duxit, quâ exoneraretur. Aurelianus ab Urbe Ostiam usque Tiberinum alveum validissimis muris munivit. At omnium consilia vicit Julius Cæsar, qui siccare Pomptinas paludes, *Paludi Pontine,* et Tiberim, latâ profundâque fossâ ab Urbe Terracinam perductum, mari immittere decreverat. Egregium consilium, annonæ, commerciis, navigationi, arcendisque inundationibus utilissimum mors oppressit. Sueton. in Jul. XLIV. Plut. in Jul. p. 735. Id quoque animo agitavit Nero, cœpitque, ut vidimus supra Annal. XV. 42. Vagam mentem aliò traxere libidinum curæ; et mansere tantùm irritæ spei vestigia. Quæ verò horrenda magis de subitis Tiberis inundationibus prodidere veteres scriptores, ea comperta habemus certissimis recentiorum temporum auctoribus, qui inundationes annorum 1598. 1660 et 1686 descripsere.

Et cubilibus. Benè MSS. Flor. Guelf. Rhenanus et recentiores. Perperam MSS. Reg. Harl. et editiones veteres, *ex cubilibus.* In MS. Jes. *ex cubiculis.*

Paranti expeditionem Othoni. Ita MS. Reg. et libri omnes editi. *Othoni* abest è MS. Bud. In MSS. Harl. Guelf. secundâ manu additum.

CAP. 87. *In numeros.* Benè MSS. Reg. Flor. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *in numero.* Unde Lipsius emendaverat, *in numerum.*

Facta et ceteris spes. Benè MSS. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *facta et reliquis spes.* Margini MS. Harl. additum, *ceteris.*

Honoratioris. Ita Puteolanus et recentiores. In MS. Corb. et editione principe, *honoratæ.*

Vires et robur. Optimè Lipsius. Corruptè MSS. et veteres editiones, *viris ut robur.*

Oscus. MS. Reg. et editio princeps, *Oschus.*

Invitatus. Ita Puteolanus ac reliqui omnes. In MS. Reg. et editione principe, *imitatus.* Inde Grævio et Ryckio placebat, *incitatus.* Ernestus mallet, *impositus:* quod melius puto. Faernus, *initio datus.*

Rectores destinati. Unus MS. Covarruviæ, *rectores constituti.*

Cap. 88. *Motæ Urbis curæ.* Ita MSS. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Rhenanus et Cl. Lallemand. In MSS. Bodl. Guelf. Puteolanus, Freinshemius et Cl. Ernestus, *motâ urbis curâ.* In MS. Harl. primâ manu, *mota;* alterâ, *motæ.*

Ætate invalidi. MS. Agr. *invalidâ.*

Et abdere. Benè MSS. et veteres ac recentiores editiones. Malè in mediis, *ac abdere.*

Et reipublicæ curâ. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *à reipublicæ curâ.*

Multi adflictâ fide. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Corb. Agr. editione principe, et Rhenanus, *multis afflicta fides.*

Cap. 89. *Et provinciali bello.* Ita MSS. Reg. Corb. editio princeps, Rhenanus et recentiores. In MSS. Guelf. Agr. Jes. et Puteolanus, *à provinciali bello.*

Pacis adversa pertimuere. Sic Lipsius et recentiores. In editione principe, *pacis adversa repub. pertinuere.* MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *Reip. pertimuere.* MS. Agr. *in Rep. pertimuere.* MS. Reg. *adversùs Remp. pertinuere.* MSS. Corb. et Jes. *Reip. pertinuere.* Cùm in iis omnibus mentio sit *reipublicæ,* tentabat Cl. Ernestus, *pacis adversa rempublicam perdidere.* Potior videtur Lipsiana emendatio.

Si ducibus aliis. Ita MSS. Reg. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *sub ducibus aliis si.*

Conditorum ancilium. Addunt MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *scutum et arma cœlestia.* Quæ è margine irrepsisse nemo non videt.

Aspernatus est. Sic MSS. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et à Puteolano omissum, *est.*

Cap. 90. *Festinatâ jam pridem exactione.* Benè MSS. Flor. Agr. editiones veteres et recentiores. A MSS. Harl. Bodl. Jes. abest, *jam pridem.* Omisit quoque Rhenanus.

Othonem uti. *Othonem* redundare existimant Acidalius et Ernestus.

Ad implendas aures. Ita editio princeps, Ernestus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Agr. et Puteolanus, *ad implendas populi aures.*

Ut in familiis. Frustra tentat Gronovius, *sed ex libidine servitii et in tantis malis privata cuique stimulatio et vile decus publicum.*

Stimulatio. Ita MS. Reg. et libri omnes editi. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. *simulatio.* Alterâ manu emendatum in MS. Harl. *stimulatio.*

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM SECUNDUM HISTORIARUM

C. CORNELII TACITI.

Cap. 1. *Quod variâ sorte.* Optimè Lipsius. In MSS. Reg. Vatic. *vari aborte.* Editio princeps, *vanè ortum aborte.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *variè ortum.*

Decor oris. Benè Rhenanus. In MS. Reg. et editione principe, *decoris.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *decori.*

Præsaga responsa. Ita MSS. et libri editi. Mallet Gronovius, *præsagia, responsa;* quòd mox sequatur *ominum,* quæ sunt præsagia. In MSS. Harl. Bodl. Jes. *prosperè præsaga.* Absunt, *Vespasiani res.* Addita tantùm in margine MS. Harl.

Loco ominum. Sic MSS. Bodl. Guelf. Puteolanus et recentiores. Ita quoque emendatum in MSS. Harl. Jes. qui antè habebant, *omnium,* ut et editio princeps.

Etiam fortuita. Benè Grotius et recentiores. In MSS. Bodl. Jes. Reg. et editionibus veteribus, *etiam fortuna.*

Sed incerta. Benè Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *et incerta.* Malè editio princeps, *et incertam adhuc victoriam.*

Obliviscendum offensarum. Ita MS. Corb. editio princeps et recentiores. Malè in MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *infensarum.* Emendatum in MS. Harl. *offensarum.*

Cap. 2. *Jactatum.* Ita MSS. et editi libri. Mallet Cl. Ernestus, *jactatis:* eleganter quidem, at non necessariò.

Prævectus. Benè MSS. Corb. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editio princeps et recentiores. In MS. Reg. *provectus.* Puteolanus, *prætervectus.*

Audentioribus spatiis. MS. Corb. *ardentioribus.*

Templi situm. Cùm de templi *situ* nihil Tacitus disserat, Dureau legit, *ritum;* ideoque vertit: "Je vais dire un mot sur l'origine de ce culte, sur les cérémonies qu'on observe dans le temple."

Cap. 3. *Regem Aeriam.* Malè MSS. et veteres editiones, *regem Verianum,* aut *Venerianum.* Inde Alciatus tentabat, *Uranium;* quod idem est atque *Aeriam,* ab Οὐράνιος.

A Cinyrâ. Malè MSS. et veteres editiones, *à Cinarâ.* In editione principe, *à curâ.*

Scientiam artemque .... accitam. In MS. Corb. et editione principe, *scientiâ arteque.* MS. Corb. *accitum.* Inde sanè Puteolanus, *accitum è Ciliciâ Myram.* At cùm MSS. Harl. Bodl. Jes. habeant, *è cilicenta miram;* nec aliter MSS. Flor. Guelf. editio quoque princeps, *et cilicenta miram,* Rhenanus rectè emendavit, *et Cilicem Thamyram.*

Ut quisque vovit, sed mares. Benè Pichena et recentiores, è MS. Flor. in quo, *ut quisque vovit set mares.* Perperam ceteri MSS. et veteres editiones, ut *quisque novisset,* vel *vovisset, mares.*

Regium genus. MS. Corb. *regum genus.*

Ratio in obscuro. Paphiæ Veneris originem cultumque paucis expendam, Tacitum illustraturus.

DE VENERE PAPHIA.

Venus Paphia est illa ipsa cœlestis Venus, quam mortales, Deum rerum omnium auctorem obliti, tamquam vitalem hominum, pecudum, volucrum, ceterorumque animantium, quæ viverent, causam, et amoris, quo stant vigentque omnia, conciliatricem venerati sunt. Hanc Venerem fœcundamque ejus vim expresso nomine Lucretius, I. 1. tacito Virgilius Æneid. VI. 724. egregiis versibus commendant. Ejus quoque laudes paucis complexus est Apuleius, libr. XI. "Tu Cœlestis Venus, quæ primis rerum exordiis sexuum diversitatem generato amore sociâsti, et æternâ sobole humano genere propagato, nunc circumfluo Paphi sacrario coleris."

Cultus, ut erroris, origo apud Assyrios primùm invaluit, inde ad Cyprios Phœnicesque et alios populos devecta, auctore Pausaniâ in Attic. I. 14. *Πρώτοις δὲ ἀνθρώπων Ἀσσυρίοις κατέστη σέβεσθαι τὴν (Ἀφροδίτην) Οὐρανίαν· μετὰ δὲ Ἀσσυρίους, Κυπρίων Παφίοις, καὶ Φοινίκων τοῖς Ἀσκάλωνα ἔχουσιν ἐν τῇ Παλαιστίνῃ· παρὰ δὲ Φοινίκων, Κυθήριοι μαθόντες σέβουσιν.* "Primi omnium Assyrii Venerem Cœlestem coluere: à quibus Paphii in Cypro acceptum sacrorum ritum cum Phœnicibus, qui in Palestinâ Ascalonem urbem incolunt, Phœnices cum Cytheriis, communicârunt."

Cùm autem rudes adhuc homines Deos in humani oris speciem adsimulare nondum novissent, Venerem Paphiam, orbiculatâ primùm, deinde in tenuem ambitum exsurgente figurâ, metæ modo, adumbratam coluere. Quod certissimum est antiquissimæ venerationis argumentum. Tales Deorum formas memorat Maximus Tyrius, Dissert. XXXVIII. p. 384. *Παίονες σέβουσι μὲν Ἥλιον, ἄγαλμα δὲ Ἡλίου Παιονικὸν, δίσκος βραχὺς ὑπὲρ μακροῦ ξύλου. Ἀράβιοι σέβουσι μὲν, ὅντινα δὲ οὐκ οἶδα· τὸ δὲ ἄγαλμα ὃ εἶδον λίθος ἦν τετράγωνος· Παφίοις ἡ μὲν Ἀφροδίτη τὰς τιμὰς ἔχει, τὸ δὲ ἄγαλμα οὐκ ἂν εἰκάσαις ἄλλῳ τῷ ἢ πυραμίδι λευκῇ.* "Pæones Solem colunt, Solisque apud hos simulacrum brevis discus est, perticæ supra longissimæ affixus. Colunt et Arabes Deum; quem verò haud facilè dixerim: quod autem vidi apud eos simulacrum, lapis erat quadrangularis. Venerem Paphii colunt, cujus statuam albæ pyramidi non dissimilem dixeris."

Venerem hanc Paphiam exhibent plurimi Cypriorum nummi. At quod magis singulare, reperta est in Herculanensibus ruinis tabula, quæ ipsissimam hujusce Deæ ejusque cultûs imaginem refert. Tabulam hanc publicavere eruditi Academici Herculanenses, uberrimisque notis illustravere, quas vide, *Pitture antiche d'Ercolano.* Vol. III. tab. LII. Cùm autem Venus illa Parcarum natu maxima haberetur, inde in nummis Cypriorum et in tabulâ Herculanensi tres metæ exhibentur; idque approbat vetus Inscriptio, quam memorat Pausanias, in Attic. I. 19. *Τὸ δὲ ἐπίγραμμα σημαίνει τὴν Οὐρανίαν Ἀφροδίτην τῶν καλουμένων Μοιρῶν εἶναι πρεσβυτάτην.* Columnæ illæ fastigiantur in *φαλλοὺς*, fœcunditatis testes. Cinyræ autem, regi, religionis apud Cyprios auctori, datum est, ut ipse cum omni suâ familiâ atque etiam prosapiâ in templo Veneris conderetur, teste Arnobio, libr. VI. Veneris Paphiæ religio, in insulâ Cypro percelebris, alias quoque urbes pervasit. Manent adhuc monumenta in nummis Chalcidis, Eubœæ incertum an Syriæ urbis, et Æliæ Capitolinæ, nunc *Jerusalem*, qui Venerem, metæ modo, qualem descripsit Tacitus, exhibent. Nummos, minimè vulgares, vide apud Cl. Pellerin, "Recueil de Médailles de Peuples et de Villes." Vol. II. p. 211. tab. LXXX. num. 76. et Vol. III. p. 250. tab. CXXXV. num. 9.

CAP. 4. *Compluribus hostiis.* Ita MS. Corb. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *pluribus.*

Deam videt. Sic MS. Reg. editio princeps, Rhenanus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *vidit.* Alterâ manu emendatum in MS. Bodl. *videt.*

Ad patrem pervectus. MSS. Harl. Jes. *prævectus.* MS. Reg. et Puteolanus, *provectus.* Benè Rhenanus et recentiores, *pervectus.*

Bellum Judaicum. MS. Corb. et editio princeps, *bellum cum Judæis.*

Hierosolymorum. Corruptè Beroaldus, *Herosolymarum.*

Ingenium montis. Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Pichena et recentiores. In MSS. Corb. Reg. et editione principe absurdè, *ingenium mentis.* Unde Puteolanus emendaverat, *ingenium gentis.*

At optimè dicitur, *ingenium montis*. Sic et Plinius, XIV. 1. "Ad cœli mores, solique ingenia." et XVII. 2. "Ad soli naturam, ad loci ingenium, ad cœli cujusque mores dirigenda solertia est." Porrò Hierosolyma montibus, ac maximè monti Sion, erant imposita.

Quàm quò satis. Benè omnes MSS. et veteres ac recentiores editiones. In mediis, *quàm quòd satis.*

Repulerat segnitiam. MS. Corb. et editio princeps, *depulerat.*

Et inexpertus belli labor. Benè Rhenanus et recentiores. Hæc ceteraque post *discrimina et labor* omissa in MS. Reg. et editione principe. In aliis MSS. et veteribus editionibus, *inexperti.* Malè Lipsius emendabat, *inexpertis belli*, quòd *labor* redundare ei videretur.

CAP. 5. *Aptior sermone.* MS. Corb. et editio princeps, *aptiori sermone.* Mox malè conjungunt veteres editiones, *dispositu provisuque civilium rerum peritus.* Quod multos Taciti interpretes fefellit.

CAP. 6. *Septem legiones.* Ex indiscretâ similitudine nominum Cæsareæ domûs maxima in Annalium libris exoriebatur difficultas; quam ut levarem, proposui *Stemma Cæsarum.* Nunc verò, ne animus fatigetur nominibus ac mutationibus legionum, qui maximus est in evolvendis Historiarum libris labor, earum numerum nominaque explanabo, deinde earum loca adsignabo: quibus cognitis, facile erit, sine ullo labore, quas partes in his civilibus bellis sint secutæ, dignoscere.

DE NUMERO ET NOMINIBUS LEGIONUM.

LEGIO PRIMA, in inferiore Germaniâ. Tacit. Hist. I. 55. et IV. 19.

LEGIO PRIMA ITALICA, Lugduni in Galliâ. Tacit. Hist. I. 60. 64. II. 100. et III. 22. A Nerone fuerat lecta. Dio, LV.

p. 564. Ejusque ætate erat in Mœsiâ inferiori. Quòd autem ex Italicis militibus conscripta, nuncupata est Italica. In nummis Gallieni LEGI ITAL VIP VIF. vel VIIP VIIF. Id est, "Legio prima Italica, sextùm pia, sextùm fidelis, vel septimùm pia, septimùm fidelis." De his ceterisque Gallieni nummis vide Cl. Banduri, Numismata Imperatorum Romanorum. Vol. I. p. 166 et seq.

LEGIO PRIMA ADJUTRIX CLASSICORUM, primò Romæ, deinde in Hispaniâ. Tacit. Hist. I. 6 et 36. II. 43 et 67. III. 44. Si Tacitum loc. cit. et Dionem, LV. p. 564. comparaveris, videbitur legionem illam, quam Nero è classe conscripserat, primùm dictam fuisse *Classicorum*, deinde à Galbâ, obliterato minimè nobili Classicorum nomine, nuncupatam *Adjutricem*. In nummis Gallieni, LEG I ADI VIP VIF. "Legio prima Adjutrix, sextùm pia, sextùm fidelis."

LEGIO SECUNDA, in Britanniâ. Tacit. Hist. III. 22. A Dione, loc. cit. cognominatur *Augusta*. In nummo Carausii LEG II AVG. De hoc ceterisque Carausii nummis vide Cl. Stukeley, "The Medallic History of Carausius Emperor in Brittain." Vol. I et II. In Inscriptione quoque veteri apud eruditum Shaw, "Voyages en Barbarie," Vol. I. p. 263. LEG. II. AVG.

LEGIO SECUNDA ADJUTRIX, recens à Vespasiano in bellis civilibus conscripta. Tacit. Hist. IV. 68. et V. 16. Spartian. in Hadrian. II. Dionis ætate fuit in Pannoniâ inferiori. Dio, ibid.

LEGIO TERTIA, in Syriâ. In Mœsiam transiit, deinde in Syriam remissa. Tacit. Hist. II. 74. IV. 39. Tres fuere, teste Dione, loc. cit. legiones tertiæ, τρία τὰ τρίτα. Hæc à Dione cognominatur *Gallica*.

LEGIO TERTIA, in Ægypto. Tacit. Hist. V. 1. Dionis, id est, Severi Alexandri, tempore erat in Arabiâ, et dicebatur *Cyrenaica*, ut videtur ex Dione, loc. cit. Immo Trajani ætate jam

dicebatur *Cyrenaica,* ut patet ex veteri Inscriptione, quam in coloniâ Scillitanâ, nunc *Cassareen, near Tunis,* descripsit eruditus Shaw, "Voyages," Vol. I. p. 263. LEG. III. CYR.

LEGIO TERTIA, in Africâ. Tacitus Hist. IV. 48. memorat tantùm legionem in Africâ. Ea sanè fuit *tertia Augusta,* quæ ætate Dionis, loc. cit. erat in Numidiâ. Et in veteribus Inscriptionibus, quas Lambæsæ, nunc *Tezzoute, near Algiers,* reperit eruditus Shaw, "Voyages," Vol. I. p. 149 et 197. memoratur LEG. III. AVG. id est, "legio tertia Augusta."

LEGIO QUARTA, in superiore Germaniâ. Tacit. Hist. I. 18. Legio illa dicta est *Macedonica,* Tacit. Hist. III. 22.

LEGIO QUARTA, in Syriâ. Tacit. Annal. XV. 6. 7 et 26. Dioni, loc. cit. dicitur, "legio quarta Scythica in Syriâ." Memoratur quoque in veteri Inscriptione apud eruditum Gori, Inscript. Antiq. Vol. I. p. 248. LEGIO IIII. SCYTHIC.

LEGIO QUINTA, in inferiore Germaniâ. Tacit. Hist. I. 55. Hujus legionis insignia erant elephantes ob Africanam Cæsaris victoriam, de Jubâ reportatam. Appian. Bell. Civil. II. p. 488. Ceterarum legionum multa manent insignia in Gallieni, Carausii, aliorumque nummis.

LEGIO QUINTA, in Judæâ. Tacit. Hist. V. 1. Dein in Mœsiam remissa. Vide Appendicem ad librum V. Historiar. cap. 43. Dioni, loc. cit. memoratur "legio quinta Macedonica in Daciâ." Et in nummis Gallieni LEG V MAC. VIP VIF vel VIIP VIIF. id est, "legio quinta, Macedonica, sextùm pia, sextùm fidelis, vel septimùm pia, septimùm fidelis." Apud Cl. Gori, loc. cit. LEG. V MACED.

LEGIO SEXTA, in Hispaniâ. Tacit. Hist. III. 44. Ea est quæ Galbam Principem fecit. Tacit. Hist. V. 16. Duas legiones

Sextas, ἕκτα δύο memorat Dio, loc. cit. Hæc autem legio sexta eadem sanè est, quæ posteà fuit in inferiore Britanniâ *legio sexta Victrix*. Dio, ibid. In multis Britanniæ monumentis, LEG. VI. VICT. et in veteri Inscriptione apud eruditum Gori, Inscript. Antiq. Vol. III. p. 173. LEG. VI. VICTRICIS.

LEGIO SEXTA, in Syriâ. Tacit. Annal. XV. 6 et 26. Dioni, loc. cit. dicitur "legio sexta Ferrata, in Judæâ."

LEGIO SEPTIMA CLAUDIANA, in Mœsiâ. Tacit. Hist. II. 85. In nummis Gallieni et Carausii, LEG VII CL. Dionis tempore fuit in Mœsiâ superiore. Dio, loc. cit.

LEGIO SEPTIMA GALBIANA, in Pannoniâ. Tacit. Hist II. 86. Dionis ætate fuit in Hispaniâ. Dio, loc. cit.

LEGIO OCTAVA, in Mœsiâ. Tacit. Hist. II. 85. Dioni, loc. cit. memoratur "legio octava Augusta, in Germaniâ superiore." In nummis Gallieni, LEG VIII AVG. In nummis Carausii LEG VIII INV. id est, "legio octava invicta."

LEGIO NONA, in Britanniâ. Tacit. Hist. III. 22. Apud Dionem nulla de eâ mentio. At in nummis Gallieni, LEG VIIII AVG. id est, "legio nona Augusta;" Et in nummo Carausii, LEG VIIII GE. id est, "legio nona Gemina." Cur legiones dicerentur *Geminæ* mox explicabitur. Vide *legionem tertiamdecimam geminam.*

LEGIO DECIMA, in Hispaniâ. Tacit. Hist. II. 58. et III. 44. Duæ fuere legiones decimæ. Ætate Dionis una erat in Pannoniâ superiore, altera in Judæâ. Quæ erat in Pannoniâ dicebatur *Gemina*. Οἱ δεκάτεροι, οἵ τε ἐν τῇ Παννονίᾳ τῇ ἄνω, οἱ Δίδυμοι, καὶ οἱ ἐν Ἰουδαίᾳ. Dio, loc. cit. Malè vertit Latinus Dionis interpres, legio *decima utraque Gemina.* In nummis Gallieni, LEG X GEM.

LEGIO DECIMA, in Judæâ. Tacit. Hist. v. 1. Vide et Appendicem ad librum v. Historiar. cap. 43.

LEGIO UNDECIMA, in Dalmatiâ. Tacit. Hist. II. 11 et 86. III. 50. Legio illa cognominata est *Claudiana*, et Dionis tempore fuit in Mœsiâ inferiore. Septimam autem et undecimam legiones à Claudio nuncupatas fuisse *Claudianas*, quòd in Camilli seditione adversùs Claudium non rebellâssent, docet Dio, loc. cit. In nummis Gallieni, LEG XI CL. id est, "legio undecima Claudiana."

LEGIO DUODECIMA, in Syriâ. Tacit. Hist. v. 1. Dioni, loc. cit. "legio duodecima, in Cappadociâ, fulminifera," τὸ δωδέκατον τὸ ἐν Καππαδοκίᾳ, τὸ Κεραυνοφόρον. Legionis hujusce duodecimæ Fulminatricis percelebre fuit nomen, Principe M. Aurelio adversùs Quados pugnante. Id tamen nominis antè erat nacta, ut patet, ex veteri Inscriptione, Nervæ et Trajani temporibus suppari, apud Gruterum p. 193. num 3. LEG. XII. FVLM. Inditum videtur illud nomen ex fulminibus, quæ habuit inter insignia. In Notitiâ Imperii dicitur quoque *legio duodecima Fulminea Melitena*. Quandò missa fuerit Melitenen diximus in Appendice ad librum v. Histor. cap. 43.

LEGIO TERTIADECIMA GEMINA, in Pannoniâ. Tacit. Hist. II. 86. et III. 7. Ita quoque illam nominat Dio. At ejus tempore fuit in Daciâ. *Gemina* dicebatur, quia ex duabus legionibus una fuerat facta. Ex admixtis enim legionibus Geminæ nuncupabantur. Τὰ δὲ καὶ ἑτέροις . . . ἀνεμίχθη, ἀφ' οὔπερ καὶ Δίδυμα ὠνομασμένα νενόμισται. Dio, loc. cit. Sic Pompeius, apud Julium Cæsarem, Bell. civil. III. 4. habebat legionem "unam ex Siciliâ veteranam, quam factam ex duabus, gemellam appellabat." In nummis Gallieni, LEG XIII GEM.

LEGIO QUARTADECIMA, sæpe locum mutavit. Fuit in Dalmatiâ, in Britanniâ, in Germaniâ superiore. Tacit. Hist. II. 66 et 86. IV. 68 et 79. V. 19. Dionis tempore erat in Pan-

noniâ. Sed tunc cognominabatur *Gemina*. Dio, loc. cit. In nummis Gallieni, LEG XIIII GEM.

LEGIO QUINTADECIMA, in inferiore Germaniâ. Tacit. Hist. I. 55.

LEGIO QUINTADECIMA, in Judæâ. Tacit. Hist. v. 1. mox in Pannoniam remissa. Vide Appendicem ad librum v. Histor. cap. 43. Dionis tempore memoratur "legio quinta decima Apollinaris, in Cappadociâ." Dio, loc. cit. In veteri quoque Inscriptione, ætate Trajani, apud eruditum Shaw, "Voyages," Vol. I. p. 263. LEG. XV. APOL.

LEGIO SEXTADECIMA, in inferiore Germaniâ. Tacit. Hist. I. 55. A Dione non memoratur. Ejus ætate fortè fuit alteri legioni admixta. Apud Gruterum, p. DXVI. num. 7. extat memoria duorum fratrum, qui militavere in LEGIONE. XVI. IN. GERMANIA.

LEGIO SEPTIMADECIMA nec à Tacito, nec à Dione memoratur. Videtur Varianâ clade à Germanis fuisse cæsa: inde ejus memoria sanè obliterata. Apud Gruterum, p. DXXXIX. num. 6. memoratur Cn. Curio Sabinus LEG. XVII. miles.

LEGIO DUODEVICESIMA à Tacito et Dione siletur. Periit clade Varianâ. Extat insigne ejus monumentum, olim in Veteribus castris, hodie *Santen*, erectum, nunc studio illustrissimi Joannis Mauricii, Principis Nassaviæ, in oppido *Bergendal*, prope Clivos, *Cleves*, adservatum, teste Cl. Alting, "Notitia Germaniæ inferioris antiquæ," p. 33.

M. CAELIO. T. F. LEM. BONO

······ O. LEG. XIIX. ANN. LIII.

···· CIDIT. BELLO. VARIANO. OSSA.

···· NFERRE. LICEBIT. P. CAELIVS. T. F.

LEM. FRATER. FECIT.

Explicat suppletque Cl. Alting:

Marco Cælio, Titi filio, Lemoniâ tribu, *bono nomine*, (Malim *Bono*, ut *M. Cælii* cognomen sit. Nec aliter Plinianis Inscriptionibus, quæ in agro Comensi extant C. PLINIO. L. F. OVF. CAECILIO SECUNDO. COS. AVG. &c. Id est, "Caio Plinio, Lucii filio, Oufentinâ tribu, Cæcilio Secundo, consuli, auguri, &c.) primo et legato (*displicet* primo et) legionis duodevigesimæ annorum quinquaginta trium. Cecidit (*Fortè* qui cecidit) bello Variano. Ossa inferre licebit. Publius Cælius Titi Filius, Lemoniâ *tribu*, frater fecit."

Huic cenotaphio insculpta Cælii imago. Caput habet cinctum civicâ coronâ querceâ, brachia armillis redimita: supra humeros et in pectore gestat phaleras: dextrâ tenet hastam puram, sinistrâ vexillum. Inde facilè intelligas omnia Taciti loca, quibus comta signa, lætos exercitus, milites insignibus fulgentes memorat.

Legionis autem duodevicesimæ nomen Trajani ætate renovatum fuisse videtur, si nihil peccatum est in Inscriptione veteri, quam à Sirmondo accepit Gruterus, p. MXCVI. num. 6. Ibi enim memoratur Cn. Marcius Gal. Plætorius Celer miles LEG. XVIII. FIRM. donis donatus à Divo Trajano in bello Parthico, coronâ murali, torquibus, armillis, phaleris. Monuerim in hâc Inscriptione posteà errâsse Gruterum, cùm edidit LEG. XXIIII. GEM. MART. VICTR. Schedæ MSS. Sirmondi habent LEG. XIIII. GEM. MART. VICTR. Apud eruditum Shaw, "Voyages," Vol. I. p. 263. ex veteri Inscriptione, Trajani ætate, memoratur quoque LEG. XVIII. PRIMIG. id est, "legio duodevicesima primigenia." Sed mendosè fortè pro LEG. XXII. Illa enim legio *primigenia* cognominabatur, ut videre est in Inscriptione, quæ mox afferetur cap. 43.

Legio undevicesima. Nulla ejus mentio apud Dionem, loc. cit. Nec à Tacito memoratur in Historiarum libris. Nempe una fuerat è tribus, quæ Varianâ clade periere, ut vidimus supra Annal. I. 60.

LEGIO VICESIMA, in Britanniâ. Tacit. Hist. I. 60. et III. 22. Dioni, loc. cit. "legio vicesima Valeria Victrix in superiore

Britanniâ." In nummis Gallieni, LEG xx. In Carausii nummo apud Cl. Stukeley, LEG xx vv. id est, "legio vicesima Valeria Victrix." Eadem legio vicesima, ætate Dionis, fuit in superiore Germaniâ.

LEGIO UNAETVICESIMA RAPAX, in Superiore Germaniâ. Tacit. Hist. I. 61 et 67. II. 43. In nummo Gallieni apud Cl. Banduri, loc. cit. LEG XXI GEM. id est, "legio unaetvicesima Gemina." De eâ silet Dio. Ejus monumenta in agro Tigurino, anno 1724. eruta vide apud Schelhornium, "Amœnitates literariæ," Vol. VII. p. 1 et seq.

LEGIO DUOETVICESIMA, in superiore Germaniâ. Tacit. Hist. I. 18 et 55. III. 18. IV. 24. Frequens ejus mentio in Moguntinis monumentis. In nummis Gallieni LEG XXII. Nulla ejus memoria apud Dionem, loc. cit. Dicta est *primigenia* in veteri Inscriptione apud eruditum Gori, Inscript. Antiq. Vol. III. p. 172. LEG. XXII. PRIMIG. Dicitur etiam *primigenia, pia, fidelis,* in Inscriptione positâ olim in Veteribus castris, *Santen,* nunc in oppido *Bergendal* servatâ, teste Cl. Alting, loc. cit. p. 32.

HERCVLI. SAX
SANO. SACRVM
C. SVLPICIVS. MA
TVRVS. LEG. XXII.
PR. P. F. ET COMMI
LITONES. LEG. EIV
SDEM. QVI. SVB.
EO SVNT.
V. S. L. M.

Id est, "votum solverunt libentes meritò."

LEGIO DUOETVICESIMA, in Ægypto. Tacit. Hist. v. 1. Apud Gruterum, p. DXXV. num. 2. memoratur T. Aufidius Balbus TR. MIL. ALEXANDRE AD AEGYPT. LEG. XXII. id est, "tribunus militum Alexandriæ ad Ægyptum legionis duoetvicesimæ." Et in Patrensibus nummis, Principibus Claudio et Galbâ, cusis, COL. A. A. PATR. id est, "colonia Augusta Aroe Patrensis;" et inter aquilam signaque militaria, XXII. Id est, "legio duoetvicesima."

LEGIO E CLASSICIS, Legio illa memoratur Hist. III. 55. conscripta, ut videtur, à Vitellio, extremis ac fermè desperatis rebus. Statim Flavianis dedita, nusquam posteà comparet. Eam sanè Vitellius è castris Ravennatium et Misenatium, quæ erant Romæ, conscripserat. Hæ sunt legiones, quæ inter hos civilium bellorum motus passim celebrantur. Ad faciliorem Taciti Historiarum intelligentiam suis quasque in locis nunc juvat repræsentare.

LEGIONES

In Britanniâ,

SECUNDA, NONA, VICESIMA.

In Hispaniâ,

PRIMA ADJUTRIX, SEXTA, DECIMA.

In Galliâ,

PRIMA ITALICA.

In inferiore Germaniâ,

PRIMA, QUINTA, QUINTADECIMA, SEXTADECIMA.

In superiore Germaniâ,

QUARTA, UNAETVICESIMA, DUOETVICESIMA.

In Pannoniâ,

SEPTIMA GALBIANA, TERTIADECIMA.

In Dalmatiâ,

UNDECIMA, QUARTADECIMA.

In Mœsiâ,

SEPTIMA CLAUDIANA, OCTAVA.

In Syriâ,

TERTIA, QUARTA, SEXTA, DUODECIMA.

In Judæâ,

QUINTA, DECIMA, QUINTADECIMA.

In Ægypto,

TERTIA, DUOETVICESIMA.

In Africâ,

TERTIA.

Demum cùm historiam Romanam usque ad Trajani tempora illustrandam susceperim, paucis addam apud Dionem, loc. cit. memorari legiones, quæ post civilia bella à Principibus lectæ sunt. Nempe lecta à Vespasiano, LEGIO QVARTA FLAVIA, quæ Dionis ætate fuit in Syriâ. In nummis Gallieni et Carausii, LEG IIII. FL vel FLAVIA. A Domitiano, LEGIO PRIMA MINERVIA, quæ Dionis tempore fuit in Germaniâ inferiori. In nummis Gallieni, LEG I MIN. A Trajano, LEGIO SECVNDA AEGYPTIA, et LEGIO TRICESIMA GERMANICA VLPIA. In nummis Gallieni et Carausii appellatur tantùm, LEG XXX VLP vel VLPIA. In veteribus Inscriptionibus, LEG. XXX. V. V. Id est, "legio tricesima, Ulpia, victrix." *Legio* autem *secunda Ægyptia* eadem sanè est, quæ in Inscriptione infra dicitur II. TRAIANA.

His præmonitis, nulla, ut opinor, restat difficultas: manet tantùm admiratio terrarum orbem tam paucis legionibus fuisse devictum, aut in obsequio retentum; insuperabili servitio, ni ducum ambitio, militum cupido legiones, ut cetera imperii, perdidissent. At hæc mirari desinet, qui militarem Romanorum disciplinam, legionumque formam, *divinitatis instinctu* potiùs, quàm *humano*

consilio constitutam noverit. Veget. II. 21. Hæc cùm diu secum reputâsset vir in re bellicâ summus, et de Galliâ optimè meritus, legionariam militiam, quam validiorem expeditioremque, et impensarum parcam, existimabat, restitutam voluit. Vide "Mémoires sur l'Infanterie, ou Traité des Légions, suivant l'exemple des anciens Romains, par M. le Maréchal de Saxe."

Secundum tutumque. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Seclusum tutumque.*

Cap. 7. *Expectari bellum: victores victosque numquam solidâ fide coalescere.* MSS. et veteres editiones, *expectari bellum: cum in victores &c.* Inde conjiciebat Pichena, *expectari belli exitum: victores &c.* Malè Jac. Gronovius, *belli nutum,* vel *cumulum.* Mox optimè restituit Pichena, secutus MS. Flor. *solidâ fide coalescere.* Sic quoque habet editio princeps. In MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *solida fides coalesceret.*

Ceteri olim. Benè editio princeps et recentiores. Puteolanus, *cæterum.* Corruptè MS. Corb. *ceci.* Malè Ryckius è suo MS Agr. *Titi operâ mixtis consiliis.*

Cap. 8. *Eum fingentibus, credentibusque.* *Que* abest à MS. Jes. Fortè scriptum olim, *credentibusve.* Aliter durum videbitur, *eoque....credentibusque....conatusque.* Pro *eum fingentibus,* in MS. Agr. *confingentibus.*

Propior ad fallendum. MSS. Jes. et Agr. *proprior.* Mallet Freinshemius, *promtior.* Optimum est, *propior;* ut fatetur ipse Cl. Ernestus, qui tentat, *pronior.*

Vi tempestatum Cythnum insulam. MSS. Vatic. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Scythinum insulam.* Editio princeps, *Cinthum insulam.* Benè MS. Flor. et recentiores, *Cythnum.* At cùm in MS. Corb. legatur, *vi tempestatis incynctum insulam,* fortè scriptum olim, *vi tempestatis in Cythnum insulam.*

Vel abnuentes. Benè MSS. Flor. Guelf. Harl. Bodl. Jes. Ryckius et recentiores. In editionibus veteribus, *et abnuentes.*

Cap. 9. *Ad prosequendum, cum quibus.* Ita MSS. Bud. Reg. Guelf. Harl. Bodl. Jes. Rhenanus et recentiores. In veteribus editionibus, *ad prosequendum eum, quibus.*

Trierarchi nutantes. Corruptè MS. Reg. et editio princeps, *trierarchis.* Unde tentabat Ernestus, *trierarchi seu nutantes.* Sed minimè necessariò, ut fatetur.

Adloquendos sibi. Benè Puteolanus. Sic quoque omnes MSS. In editione principe, *adequandos.* Unde frustra tentat Gruterus, *adæquandos.*

Cap. 10. *Vibius Crispus.* Malè MS. Corb. et editio princeps, *Jubius Crispus.*

Ad hæc terrore. Benè Beroaldus et recentiores. In MSS. Flor. Reg. Bud. *ad hunc terroris.* MS. Bodl. *ad hoc terroris.* MSS. Harl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *ad hæc terroris.* MS. Agr. et editio princeps, *ad hunc terrore.* Inde tentabat J. Frid. Gronovius, *ad hunc terrorem.*

Senatûs partem. Benè MS. Reg. et libri omnes editi. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. *magistratûs partem.* Sic quoque MSS. Bud. Guelf. manu primâ.

Postularent. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *postularet.*

Invisum ac nocentem. Rectè adhuc MSS. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *infirmum et nocentem.* In margine MS. Bodl. *invisum.*

Cap. 11. *Læta interim.* Ita MSS. et libri editi, præter secundam Rhenani editionem, in quâ omissum, *interim.*

E Dalmatiâ. Benè Ryckius è MSS. Flor. et Agr. Freinshemius, *à Dalmatiâ.*

Præcipuâ famâ quartadecumani. MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Reg. Guelf. et Rhenanus, *præcipui.* In MS. Corb. et editione principe, *præcipua fama quartadecima.* Puteolanus, *quartadecumana.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. ut jam dictum, *præcipui fama*

XIIII vel *quartadecuma.* Sed in margine MSS. Harl. Bodl. emendatum, *quartadecimani.*

Agmen legionum. In MS. Reg. et editione principe, ac Beroaldus, *eo agmen legionum.* Puteolanus rectè omisit, *eo.* In MSS. Harl. et Guelf. alterâ tantùm manu additum.

Vestricio Spurinnâ. Inter ceteras Spurinnæ senectutis laudes vim ejus poeticam celebrat Plinius, III. Ep. 1. " Scribit enim *Spurinna,* et quidem utrâque linguâ, lyrica doctissimè. Mira illis dulcedo, mira suavitas, mira hilaritas: cujus gratiam cumulat sanctitas scribentis." Fragmenta ejus odarum quinque edidit Gaspar Barthius, inter Venaticos Scriptores, mox in Adversariis, XV. 5. Ea deinde accuratiùs et cum eruditis Notis iterum edidit eruditus Bayerus, " Commentarii Academiæ Scientiarum Petropolitanæ," Vol. XI. p. 311 et seq. At certè his carminibus non inest ea dulcedo, ea suavitas, ea hilaritas, quam commendat Plinius, sed operosa tantùm verborum concatenatio. Unde minimè crediderim carmina illa esse Spurinnæ fœtum. In MS. Martispurgensi, è quo edita sunt, inscribuntur *Vesprutii ad Martium.* Divinatum est ea esse Vestricii Spurinnæ ad Marium Celsum, consulem designatum, de quo sæpe agitur in his Taciti Historiarum libris. Si quis autem voluerit crudæ ac viridis senectutis exemplum cognoscere, integram legat Plinii epistolam, quam modò laudavi, et Spurinnam imitetur.

Intrà Gallias. Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. Malè MSS. Corb. Reg. et editio princeps, *inter.*

Usus est. Ita MSS. Flor. Reg. editiones veteres et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Rhenanus tantùm, *usus.*

CAP. 12. *Adgrediendæque.* Benè MSS. Farnes. Corb. Lipsius et recentiores. In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *aggrediendisque.*

Militum vinctus. Benè MSS. Flor. Corb. Pichena et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *junctus.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *victus.*

Corruptus....avidus. Ita libri omnes scripti et editi. Hæc

frustra ad milites refert J. F. Gronovius; et emendat, *corruptos* ....*avidos.*

Nec loca. MS. Corb. *neque loca.*

Juxta conjuges. MS. Corb. *juxta conjuges suas.*

Primo impetu. MS. Corb. *primo ictu.*

In victoriâ decus. MS. Jes. *victoria decus,* omissâ præpositione.

Cap. 13. *Albium Intemelium.* Benè Lipsius et recentiores. Malè MSS. *Albintimilum, Albuntimilium,* aut quid corruptius.

Fœmina Ligus. MS. Agr. et editio princeps, *Ligur.* Vulgò MSS. *Lygus.* Sic quoque Virgilius, Æneid. XI. 715.

"Vane Ligus, frustraque animis elate superbis."

Latere respondit. Amicus Ryckii supplebat, *hìc latere.*

Terroribus, aut morte. Ita MSS. Flor. Reg. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tortoribus, aut morte.* In margine MS. Harl. additum, *terroribus.*

Cap. 14. *Tungrorum.* Benè MS. Reg. Rhenanus et recentiores. Editio princeps, *Thuringorum.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Turingorum.*

Etiam paganorum manus. Ita MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *simul à latere etiam saxis urgeret apta ad jaciendum paganorum manus.* MS. Flor. *saxis etiam urgeret.* Quod mallem.

Obtentui fugientibus. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *objectum obtentui fugientibus.*

Cap. 15. *Sidente.* Malè editio princeps, *sedentem.* Puteolanus, ac deinde ceteri omnes, *sidente.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *cedente;* quod mallet Ernestus, aut *residente.* In MS. Corb. *sidentes.*

Tungrarum cohortium. In MS. Corb. *Turingorum.* Aberat

cohortium. Additum est alterâ manu. In MSS. Harl. Bodl. et editionibus veteribus, *Turingarum cohortium.*

Circumvenerunt. MS. Corb. *circumvenere.*

Inde eques. Ita MSS. editiones veteres et recentiores. Frustra Rhenanus emendaverat, *equites.*

Albingaunum. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In MS. Flor. et editione principe, *Albigaunum.*

Cap. 16. *Decumi Pacarii.* Ita MSS. et veteres editiones. In recentioribus, *Decimi.* Cl. Ernestus, *D. Pacarii.*

Tantâ mole belli. Ita libri omnes. Mallet J. F. Gronovius, *tentatâ mole belli.*

In summam. Benè Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *in summâ.* Sic jam emendatum supra Annal. XIII. 38.

Phirricum. Ita MSS. Reg. et Flor. In editione principe, *Phirritum.* Puteolanus, *Phirrhicum.* MS. Guelf. *Pyrricum.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *Pyrrhicum.* Quod volebat J. F. Gronovius; et meliùs puto. In Inscriptione veteri apud Gruterum, p. 597. num. 2. memoratur PYRRICHE.

Balineis. Pichena è MS. Flor. et veterum scriptorum usu. Alii, *balneis.*

Cap. 17. *Aperuerat jam Italiam.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *aperuerat jam in Italiâ.* Mox MS. Harl. *bellum quod transmiserat, &c.*

Ala Syllana. Editio princeps, *Silana.*

Faciles occupantibus. MS. Corb. *fragiles.* MS. Agr. et editio princeps, *occupationibus.*

Melioribus incuriosos. Ita libri omnes. Ac benè quidem. Minimè curabant qui essent meliores. Tentat J. F. Gronovius, *melioribus incuriosis;* Groslotius, *meliorum incuriosos.* At *melioribus* hìc dictum, ut supra Annal. XIV. 38. " serendis frugibus incuriosos."

Et urbium. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *et urbium est. Est* rectè omissum in MS. Corb. editione principe et recentioribus.

Quem repentè. Rhenanus, secutus MS. Bud. omiserat, *repentè.* Illud meritò restituit Pichena. Suffragantur MSS. et veteres editiones.

Raptis quibusdam. Ita libri omnes. Frustra quidam tentant, *captis.*

Cap. 18. *Tribunisque.* Puteolanus, aliique deinde omnes, *tribunisque providentiam ducis laudantibus.* Quæ insititia esse, et ex capite sequenti arcessita, meritò sensere Pichena aliique viri eruditi. Idque evidentissimum est ex MSS. Reg. Flor. et editione principe in quibus, *providentiam ducis laudari.* MS. Corb. *laudare.*

Qui proditionem. Bene MSS. et veteres editiones. Perperam in recentioribus editionibus, ex conjecturâ Merceri, emendatum, *quin.*

Proditionem. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. et editionibus veteribus, *pro Othone.* In MS. Flor. *per Othonem.* MS. Corb. *Othonem,* sine præpositione. Tentabat Mercerus, *proditione accitum.* Meliùs Pichena et recentiores, *proditionem et accitum.*

Inesset consiliis. MS. Corb. *esset.*

Cap. 19. *Nox appetebat.* In MS. Harl. secundâ manu emendatum, *apparebat.*

Contudit animos. MS. Flor. et editio princeps, *contundit.* MS. Corb. *contundis.* MS. Bud. *contundet.*

Tum vetustissimus. Ita MSS. Reg. Flor. Agr. Corb. editio princeps, Ryckius et Cl. Lallemand. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *mæstissimus.* Inde Freinshemius emendavit, *inertissimus.* Gronovius, *vecordissimus.* Tentabat quoque Lipsius, *modestissimus.* At optimè dicitur, *vetustissimus.* Iis enim vulgò sanior mens. Ita quoque vertit Cl. Gordon, "Then it was that all they who were most grown in years, condemned their own credulity." Murphy quoque, "The veterans in the service

condemned their own credulity." In margine MS. Bodl. additum, *vetustissimus.*

Laudare providentiam. Ita MSS. Corb. Agr. et Freinshemius. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *laudari providentiam.* Corruptè editio princeps, *provinciam.* Alterâ manu emendatum in MS. Harl. *laudare.* Gronovius aliique, *laudari providentia.* Latinè quidem. Sed probè quoque, *laudare.*

Cap. 20. *Insignis equo.* Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editio princeps. Idque ex communi Taciti usu. Puteolanus ac deinde omnes, *insigni.*

Ægris oculis. MS. Corb. *acribus oculis.*

In æquo vidêre. MS. Corb. et editio princeps, *in æquis.* MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *viderunt.*

Provenissent. Malè MS. Reg. et editio princeps, *prævenissent.* Ac mox, *fama incerta fore.*

Cap. 21. *Sive ab obsessis.* MS. Corb. *sin ab obsessis.*

Dum regerunt. In MSS. Flor. Reg. Bud. Corb. et editione principe, *dum reportans gerunt.* In MSS. Harl. Jes. *dum per portas egerunt.* In MS. Agr. *dum in hostes ingerunt.* Rhenanus tentabat, *dum reperta transgerunt:* Gronovius, *dum retorta ingerunt:* Heinsius, *dum per tormenta ingerunt.* Alia multa divinare facile est. At æquè placet Puteolanus, *dum regerunt.* Nec aliter libri omnes post Puteolanum editi. Si quid mutandum, mallem, *dum in hostes regerunt.*

A quibusdam è vicinis. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Agr. Puteolanus et recentiores. In MSS. Flor. Corb. et editione principe, *à quibusdam et vicinis.* Pichena, *è quibusdam vicinis.*

Invidiâ et æmulatione. Ita Muretus, Pichena, et è recentioribus plurimi. Sic adhuc infra Tacitus, Hist. II. 101. et III. 67. In MSS. et veteribus editionibus, *invidiæ æmulatione,* quod retinuit defenditque Ryckius.

Accidit. MS. Bud. *accidat.* Unde Rhenanus emendavit, *acciderat.* Pariter Jac. Gronovius è MS. Flor. Alii MSS. editiones veteres ac recentiores, *accidit.*

Nox....absumta. Ita Muretus, J. F. Gronovius, et recentiores. Ac benè quidem. In MSS. et veteribus editionibus, *assumta:* quod minimè convenit. Sic Tacitus, Vit. Agr. XXI. " Sequens hyems saluberrimis consiliis absumta."

Perfringendis obruendisque hostibus. Ita MSS. Flor. Reg. Bud. Corb. Agr. Guelf. editio princeps, Jac. Gronovius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *perfringendis operibus, obruendisque hostibus.* In MS. Jes. *perstringendis operibus, &c.* certè *perfringendis operibus* minimè displiceret, si plures MSS. consentirent.

Utrimque pudor. MS. Jes. *utrique pudor, utrique gloria.*

Cap. 22. *Propugnatoribus.* MSS. Harl. Jes. *oppugnatoribus.*

Contra prætoriani. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *prætorianus.* Puteolanus ac ceteri, *prætoriani.*

Subeuntium obruti. MS. Corb. *obruta.*

Aut laceri. Ita MSS. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *ac laceri.*

Pudore cœptæ. Benè MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Ernestus et recentiores. In veteribus editionibus, *famâ et pudore.* At *fama et* repetitum è superioribus *fama et Cæcina.* Frustra ergò tentabat Lipsius, *fame.*

Adsideret. MS. Corb. *insideret.*

Tradidere sese. Benè MSS. Flor. Corb. Guelf. editiones veteres et recentiores. Beroaldus, *tradidere se.*

Turullius. MS. Bodl. *Turrullius.* MS. Harl. *Turrillius.* In veteribus Inscriptionibus memorantur TVRVLIVS et TVRVLLIA.

In Batavis genitus. *Genitus* abest à MS. Corb.

Cap. 23. *Diffisus paucitate.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *paucitati.* Utrumque Latinè.

Bebriaci. Ita MSS. Reg. Corb. Harl. Bodl. Jes. Agr. Puteolanus aliique plurimi. Laudat Lipsius è MSS. Vatic. et Sambuci, *Bedriaci.* Sic quoque MS. Flor. editio princeps et

recentiores. At cùm scripserit Plinius, x. 49. "Bebriacensibus bellis." Juvenal. Satyr. II. 106.

"Bebriaci campo spolium affectare palati."

Et vetus Scholiastes Juvenalis, ad hunc locum, *Bebryaci campum .... Bebryacum vicum* memoret; *Bebriacum* probatius videtur. Plutarcho in Othone, p. 1071. Βητριακόν.

Qui restiterant. MSS. Harl. Jes. Corb. *resisterent.*

Sed repressus. Editio princeps, *sed reprehensi.* MS. Corb. *reprensi.*

Novis subsidiis. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *præsidiis.*

Omnia quæcumque facta. Ita vulgò MSS. Puteolanus et recentiores. In MS. Flor. *omnia quo cú.* In MS. Reg. et editione principe, *omniaque vocum factum.* In MS. Agr. *omnia quæ ducum facta.* Sed *ducum* alterà manu. Tentabat Freinshemius, *omnia ducum facta.* Cl. Lallemand, *omnia quorumcumque facta.*

Incessebant. Benè MS. Agr. Ryckius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *incesserant.* Editio princeps, *incesserent.*

Res egregiæ gestæ. MSS. Harl. Bodl. *egregiè.*

Cap. 24. *Locus Castorum.* Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. et veteres editiones, *castrorum.* Rectè emendatum *Castorum,* ut patet ex Suetonio jam laudato in notis. Sic et Orosius, VII. 8. "Circa locum, quem Castoris vocant."

Occultos componit. Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Pichena et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *imponit;* quod mallet Ernestus.

Longiùs jussi. Benè Rhenanus et recentiores. Perperam MSS. et veteres editiones, *jussit.*

Sponte refugi. Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Rhenanus et recentiores. In veteribus editionibus, *refugere.*

Coorirentur. Malè MSS. Reg. Harl. et editiones veteres, *coercerentur.* MS. Bodl. *coercerent.*

Altis ordinibus. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Bud. Guelf. Agr. editio princeps et recentiores. Corruptè MS. Jes. *altibus.* In MS. Bodl. et Puteolanus, *arctis ordinibus.*

Obtinuere: dextrâ fronte. Frustra tentat Lipsius, *obtinuere dextrâ. A fronte prima legio incessit, &c.*

Auxiliaribus cohortibus. In MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. et editionibus veteribus, *vexillaribus cohortibus.* In MSS. Jes. Agr. et Corb. *vexillariis cohortibus.* Mercerus conjecit emendandum, *auxiliaribus;* quod Pichena ac deinde omnes recepere. Nec immeritò, cùm nusquam in veteribus monumentis occurrant, *vexillariæ cohortes.* Si quod tale monumentum posteà reperiretur, tunc sanè, ob MSS. codicum auctoritatem, hìc reponendum foret, *vexillariis cohortibus.*

Cap. 25. *Adversa frons.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Harl. Bodl. Jes. Unde meritò Jac. Gronovius distinxit, *legionum adversa frons.* In veteribus editionibus, *à lateribus cohortes legionum, adversâ fronte.* Frustra tentabat Lipsius, *à lateribus cohortes, legio adversâ fronte.* Nempe Vitellianorum latera cohortes, frontem adversa legionum frons, terga equites Othoniani cinxerant.

Aperiri campum. MS. Agr. *campos.*

Aciem jubebat. Cl. Lallemand è MS. Reg. edere voluit, *jubet.* At, ut ceteri omnes, edidit, *jubebat.*

Incipi victoriam. In MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *incipi victoriam ratus.* At cùm *ratus* absit à MS. Reg. et editione principe, nec necessarium sit, illud meritò omisit Cl. Ernestus, utì volebat Freinshemius.

Vincerentur. MS. Jes. *vinceretur.*

Cap. 26. *Erupit.* Frustra tentat J. F. Gronovius, *irrupit.* In MS. Reg. *erumpit.*

Fratrem ejus. *Ejus* abest à MS. Bodl.

Occursantes. Ita MSS. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *occursantesque.*

Tantum insuper laboris. Mallet Cl. Ernestus, *tantum super laboris.*

Recens è castris. Benè MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *recens castris*, omissâ præpositione.

Et perculsis. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *et periculosis.*

Cap. 27. *Id damnum.* Ita libri omnes scripti et editi, præter Rhenanum, qui omisit, *id.*

Fabii quoque. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *sed Fabii quoque.*

Et æqualius. Solus MS. Agr. *et æquabilius.* Idem significat, *æqualius.*

Ut cujusque legionis. MSS. Flor. Agr. Corb. *ut cujus legionis.* Corruptè editio princeps, *ut cujus regionis.*

Cap. 28. *Sin victoriæ sanitas.* Ita MSS. Flor. Reg. Bud. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *sin victoria, sanitas.*

Ut corpori. Mallet Heinsius, *suo corpori.* Non ineleganter. At potior adhuc vulgata scriptura.

Cap. 29. *Silentio, patientiâ.* Ita libri omnes. Frustra tentat Lipsius, *silentio, pœnitentiâ.*

Cap. 30. *Renovata seditio.* MSS. Harl. Jes. *revocata.*

Cæcinæ junguntur. Ita MSS. veteres ac recentiores editiones. In mediis quibusdam, fortè operarum errore, *jungitur.*

Prope duplicatus. Ita MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *ac prope duplicatus.*

Inani favore. Ita libri omnes. Mallet J. F. Gronovius, *inanium;* ut supra Annal. XIII. 8. de Corbulone: "Corbulo.... corpore ingens, verbis magnificus, et super experientiam sapien-

tiamque, etiam specie inanium validus." At eodem sensu accipi potest, *inani favore,* id est, favore, qui per inania captatur.

Cap. 31. *Sibi ipsi hostis.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. Rhenanus è MS. Bud. in quo, *sibini.* conjiciebat, *sibimet hostis;* recepitque Gronovius. MS. Flor. *sibi inhostus:* unde tentabat Pichena, *sibi inhonestus.* Editio princeps, *sibi, mhostus.*

Exitiosior ducebatur. MS. Corb. *exitiosior videbatur.*

Quâ nemo. MSS. Harl. Jes. *quia illâ tempestate nemo.*

Cap. 32. *Et deserere.* MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus perperam omittunt copulam, *et.*

Transitu exercitûs vastam. Ita MSS. Flor. Reg. Agr. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *vastatam.*

Opulenta, et fida: Pannoniam. MS. Corb. et editio princeps, *opulenta: et fidam Pannoniam &c.*

Etsi aliquandò. Ita MS. Harl. primâ manu, Puteolanus et recentiores. In MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *etiam aliquandò.* Alterâ manu in MS. Harl. emendatum, *etiamsi.*

Duceret bellum. MS. Harl. *ducerent.*

Bellum: paucis diebus••cum Mœsiacis. Benè Lipsius et MSS. Harl. Bodl. Jes. Perperam in veteribus editionibus, *bellum paucis diebus. Quartamdecimam legionem, magnam ipsam fama Mœsiacis.* In MS. Corb. *famam.*

Cap. 33. *Numen Othonis.* Optimè dictum. Freinshemius perperam tentat, *nomen.*

Iidem illi. Benè Beroaldus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. et editionibus veteribus, *idem illi.*

Deterioris consilii. In mediis quibusdam editionibus perperam emendatum, *deteriores.*

Summæ rerum•••se ipsum reservaret. Perperam MSS. Bud. Reg. Agr. Corb. et editio princeps, *summam.* Mox Cl. Ernestus omissum vellet, *ipsum.* Certè rectè abesset.

Et Otho, cui uni. Benè MS. Reg. Puteolanus ac deinde ceteri omnes. In MSS. Flor. Bud. Agr. et editione principe, *et ut Otho.* Inde tentabat Rhenanus, *et Otho, ut cui.* Jac. Gronovius, *et sic Otho.*

Cap. 34. *Jactis super ancoris.* Benè MSS. Flor. Reg. Bud. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *insuper.* Frustra tentat Rhenanus, *supernè.*

Cap. 35. *Mixti remiges.* Ita MSS. Flor. Reg. Bud. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *immixti.*

Cap. 36. *Abruptis quæ supererant.* Ita MS. Reg. Puteolanus et libri omnes posteà editi. In MS. Flor. et editione principe, *arruptis.* Unde quidam tentant, *abreptis,* vel *arreptis.* Nempe quassas nondum naves abripuere, vel arripuere, ut fugerent. Benè autem MS. Flor. editio princeps, Ryckius et recentiores, *supererant.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *superfuerant.*

Intercursu tribunorum. Optimè MSS. Flor. Reg. Bud. editio princeps, Rhenanus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *incursu.* In MSS. Harl. Bodl. alterâ manu emendatum, *intercursu.*

Ad mutationem ducum. Benè MS. Reg. veteres ac recentiores editiones. In MSS. Flor. Agr. Guelf. Harl. Bodl. Jes. Ryckius ac Jac. Gronovius, *et ad mutationem.* In MS. Harl. posteà deleta copula, *et.*

Cap. 37. *Præcipuè Paullinum.* Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus ac recentiores. In MSS. Flor. Reg. et editione principe, *præcipuas Paullini;* quòd id ad moras referrent.

Vetustissimus consularium. Malè veteres editiones, *consiliarium.* MS. Reg. *consiliorum.*

Egestatis, scelerum. MS. Agr. *egestatisque et scelerum.*

Meritis suis. Ita MSS. Flor. Reg. Bud. Agr. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *moribus suis.* Quod quidem approbabat J. Fr. Gronovius, eo sensu: se non passuros, nisi eum, cui malos mores et improbitatem suam imputare possent. In margine MS. Bodl. additum, *meritis.*

Cap. 38. *Urbibus regibusve.* Sic MSS. Harl. Bodl. Jes. et editiones omnes veteres. In recentioribus, *regibusque.*

E plebe infimâ. Benè editiones veteres et recentiores. In mediis quibusdam editionibus, *à plebe infimâ.*

Othonis ac Vitellii. Ryckius è MS. Agr. *Othonis aut Vitellii.*

Cap. 39. *Vis ac potestas.* MSS. Harl. Jes. et editiones veteres, *jus ac potestas.*

Qui tamen. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. *qui tum.* Editio princeps, *qui tam.*

Quid optimum. MSS. Bodl. Jes. et editiones veteres, *quod optimum.*

Cap. 40. *Ad bellandum.* Ita quidem libri omnes. Mallet Grotius, *ad debellandum:* nec immeritò. Sic enim verbum illud accipitur. Vulgatam tamen scripturam defendit Cl. Ernestus auctoritate Livii, vi. 31. "Conditiones impositæ Patribus, ne quis, quoad bellatum esset, tributum daret."

Et Adduæ. Benè Puteolanus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. *Adue.* Malè editio princeps, *Agdæ.* MS. Corb. *Agile.*

Sedecim inde millium. Ita editio princeps et recentiores. In MS. Reg. *sexdecim.* In MSS. Harl. Jes. *XV. inde millium.*

Non admissuro. Optimè Rhenanus. Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *non amissuro.* In MS. Corb. *non annixuri.*

Segnitiâ. MS. Corb. *segnitie.*

Cap. 41. *Postulantes.* MS. Corb. *expostulantes.*

Cœptaverint. MS. Corb. *cœptarent.*

Deterriti sunt. Benè MSS. ac veteres recentioresque editiones. Fortè operarum errore, in quibusdam Rhenani aliisque mediis editionibus, *territi sunt.*

Ea, strictis. Ita Rhenanus et recentiores. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *et adstrictis.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quæ astrictis.* Emendatum in MS. Harl. *et.*

Vocitantium. Benè Pichena et recentiores; præter Ryckium, qui è MS. Agr. edidit, *volitantium.* In MSS. Farnes. Reg. Corb. et editione principe, *volantium.* MSS. Flor. Guelf. Bodl. et Puteolanus, *clamantium.* MSS. Harl. Jes. *clamitantiumque.* Reperit Lipsius in MS. Vatic. *vomantium.* Tentabat Petavius, *vagantium;* meliùs certè, quàm Jac. Gronovius, qui divinabat, *morantium.*

Et, ut cuique. *Et* abest à MSS. Jes. et Corb.

Postremamve. MS. Corb. *postremamque;* utì volebat Rhenanus.

Revehebantur. In MS. Flor. *relabebantur.* At nihil mutat Pichena. Rectè quidem.

Cap. 42. *An in ipsâ.* Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Agr. Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. editione principe et Rhenanus, *an ipsâ.*

Eminùsque. Sic MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Guelf. omissa copula, *que.* Omisit quoque Puteolanus.

Umbonibus niti. Benè MSS. Vatic. Farnes. Corb. editio princeps et recentiores. Puteolanus, ut et MSS. Harl. Bodl. Jes. perperam omisere, *niti.* Alterâ manu additum est in MS. Harl.

Perrumpere. Benè MS. Corb. Rhenanus et recentiores. Perperam in MSS. Reg. Bodl. et veteribus editionibus, *perrupere.*

Noscentes inter se. In MS. Agr. *noscentes inter se conspicui. Ceteri in eventum belli certabant.* Ryckio minimè placet, *noscentes inter se:* mallet, *noscentes invicem se.*

Ceteris conspicui. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In margine MS. Bodl. *ceterum.* MSS. Corb. Reg. Bud. et editio princeps, *ceteri.*

Cap. 43. *Cui cognomen Rapaci.* Legionibus diversa fuere cognomina, à Principibus, regionibus, insignibus, egregiis facinoribus, aliisve casibus accepta. Sæpe occurrunt in Inscriptionibus. Præcipua autem duo monumenta, Severi Imperatoris temporibus æqualia, alterum in Capitolio, alterum apud Maffæos, retulit Gruterus, p. 513. n. 2 et 3. Posterius, ut pote paulo ampliùs, juvat hìc [illegible]rre.

NOMINA. LEG

II. AUG*usta*	II. ADIVT*rix*	IIII. SCYTH*ica*
VI. VICT*rix*	IIII. FLAV*ia*	XVI. FLAV*ia*
XX. VICTR*ix*	VII. CLAVD*ia*	VI. FERRA*ta*
VIII. AVG*usta*	I. ITALI*ca*	X. FRETE*nsis*
XXII. PRIM*igenia*	V. MACED*onica*	III. CYRENA*ica*
I. MINER*via*	XI. CLAUD*ia*	II. TRAIAN*a*
XXX. VLP*ia*	XIIII. GEM*ina*	III. AVG*usta*
I. ADIVT*rix*	XII. FVLM*inea*	VII. GEM*ina*
X. GEM*ina*	XV. APOL*linaris*	II. ITALI*ca*
XIII. GEM*ina*	III. GALLI*ca*	III. PARTH*ica*
I. PARTH*ica*	II. PARTH*ica*	

Legionis uniusetvicesimæ Rapacis multa quoque extant monimenta. Unum protuli in not. et emend. ad Annal. XVI. 8.

Principiis. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. Bud. Agr. editio princeps, Rhenanus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *principibus.* In his vocibus sæpe erravere librarii, ut videre est apud Stewechium, in Commentario ad Vegetium, II. 7. et III. 2.

Varus Alphenus. Ita Pichena et recentiores ex Plutarcho in Othone, p. 1072. Οὔαρος Ἄλφηνος. At in MSS. Harl. Bodl.

Jes. Corb. et editionibus veteribus, *Varenus Alphenus*. Varenum memorat vetus Inscriptio apud Gruterum, p. 431. n. 10.

Cap. 44. *Civilibus bellis*. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. In MSS. Harl. Jes. et Puteolanus, *civilibus præliis*.

Vitavere. Malè MS. Farnes. *petivere*.

Vedium Aquilam. MS. Corb. et editio princeps, *Vedium Aquilum*.

Crimine ejus. *Ejus* abest à MS. Corb.

Celsum nox juvit. Plutarchus in Othonis vitâ multa à Tacito mutuatus est. Verùm hoc in loco nonnulla habet aut ampliora, aut à Tacito diversa, quæ hìc apponere juvat, cùm ipse Bebriacensem campum inviserit, et cum iis, qui pugnæ interfuerant, sit collocutus. Brevitatis causâ, Græcis abstinebo.

DE IIS, QUÆ BEBRIACENSEM PUGNAM SECUTA SUNT.

Ex Plutarcho, in Othon. p. 1072.

"Victos Othonianos, castra sua repetentes, neque Proculus neque Paulinus comitari ausi sunt: verùm vitavere castra timore militum, qui culpam jam in duces derivabant. Annius verò Gallus recepit in oppido *Bebriaco*, et lenivit colligentes se ex pugnâ, quasi neutrò inclinatâ victoriâ, et multis ipsi partibus hostes superâssent. Marius Celsus, contractis omnibus, qui præfecturas habebant, auctor erat, ut communi saluti consulerent, demonstrans 'à tali clade et strage tantâ civium ne Othonem quidem, modò vir bonus sit, periclitari fortunam velle: quandò, inquit, Cato et Scipio, qui Cæsari post aciem Pharsalicam victori cedere detrectaverunt, cul-

pentur, quòd multos et fortes viros in Africâ nequicquam perdiderint, licèt pro populi Romani certarent libertate. Quamvis sit enim aliàs communis omnibus fortuna, unum viris bonis tamen non admit, si incurrerint, quin pro casibus recta capiant consilia.' Sic fatus permovit præfectos. Postquàm verò milites tentaverunt, atque eos pacis viderunt cupidos, Titianus autem mittendos censuit de concordiâ legatos; visum ut Celsus et Gallus proficiscerentur, convenirentque Cæcinam et Valentem. Pergentibus occurrêre centuriones, qui 'copias' narraverunt 'jam movisse et contendere Bebriacum, missos ab ducibus se ad agendum de concordiâ.' Quos collaudatos Celsus et Gallus oraverunt, ut retro redirent et secum obviam procederent Cæcinæ. Ut prope venerunt, incurrit periculum Celsus. Nam fortè præcurrebant victi antè apud insidias equites." (Equites nempe Batavi, quos à gladiatoribus repressos, dein apud insidias cæsos scripsit Plutarchus. Aliter Tacitus, cap. 43.) "Ubi ergò adventantem conspexere Celsum, impetum protinus cum clamore in illum fecere. Ceterùm objecerunt se pro eo centuriones, atque illos represserunt: ac cùm alii ordinum ductores exclamarent, ut abstinerent à Celso: re iis, qui cum Cæcinâ erant, compertâ, confestim advecti, tumultum equitum mox sedavere: salutatoque comiter Celso, concessere cum eo Bebriacum. Inter hæc Titianum pœnitentia cepit, quòd legatos misisset. Igitur ferocissimos quosque militum iterum imponit muris, ceteros ad ferendam opem excitat. At ubi equo Cæcina advectus dextram porrexit, nemo ultra reluctatus est: sed alii salutare ex mœnibus milites, pars portâ reseratâ exire, atque advenientibus se immiscere: vim inferre nemo, sed gratulari complectique se mutuò: denique omnes in verba Vitellii juraverunt, atque ad eum transiere. Ita plerique, qui interfuere pugnæ, rem gestam narrant, fatentes ne se quidem ob confusionem et turbam singula exactè nôsse."

Prætorianos autem laudare videtur Tacitus, cùm *non virtute se, sed proditione* victos fremant. Contra verò Plutarchus, ibid. ait: "Prætorianos fœdissimè omnium fuisse præliatos, qui non sustinuere, ne dum ad manus quidem venisset hostis; sed et eos, qui stabant adhuc in acie, metu pavoreque, dum fugâ perrumpunt per eos, implevere."

Si ita ferret. Benè Puteolanus et recentiores. Sic jam Tacitus, Annal. III. 15. Id est, si res ita ferret. Perperam MSS. Reg. Guelf. et editio princeps, *si ita ferrent.* In MSS. Harl. Guelf. *fieret.* MS. Jes. *foret.*

Truces aut pavidi. Dureau, *haut,* " L'idée même de leur extrême détresse leur inspiroit de la rage plutôt que de la frayeur.'

Cap. 45. *Eâdem die.* Ita MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MS. Harl. et Puteolanus, *eodem die.*

Missa legatio, nec apud duces. Perperam MSS. et veteres editiones, *missâ legatione apud duces.* Optimè emendavit Pichena, *missa legatio, nec apud duces;* ut patet ex Plutarchi narratione, supra memoratâ. MS. Harl. habebat quoque, *legatione:* sed alterâ manu emendatum, *nec.*

Civilium armorum. MS. Corb. et editio princeps, *civilium bellorum.*

Cap. 46. *Neque erat adulatio.* *Erat* abest à MS. Corb.

Furore quodam et instinctu. Ita MS. Reg. Puteolanus et recentiores. In MS. Jes. *pavore quodam, &c.* Corruptè editio princeps, *furoreque amenti instinctu.* Inde MS. Agr. *furore quodam et amenti instinctu.*

Prensare genua. Sic editio princeps et recentiores. Perperam MSS. Reg. et Corb. *pensare.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *prehensare.*

Promtissimo Plotio Firmo. Ita MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MSS. Corb. Agr. et editione principe, *promtissimus Plotius Firmus.* Plutarchus, in Othon. p. 1076. Plotium appellat *Pollionem.* At error est; et pro Πολλίωνος emendandum Πλωτίου, ut rectè observavit Lipsius.

Induraverat. MS. Agr. *induruerat.*

Præmissi è Mœsiâ. Benè libri scripti et editi, præter Rhenanum, qui omisit præpositionem.

Cap. 47. *Tanto pulchrior.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. et Puteolanus omisere, *tanto.*

Nec tempus. Benè MSS. editiones veteres et recentiores. Rhenanus, *ne tempus.*

Illic fuit. Frustra tentat Rhenanus, *illinc.*

Fruetur Vitellius. Benè Puteolanus et recentiores. In MSS. Harl. Jes. Corb. et editione principe, *frueretur.* Posteà emendatum in MS. Harl. *fruetur.*

Imperium tenuerint. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tenuerunt.*

Este superstites. MSS. Corb. et Agr. *estote;* ut volebat Muretus.

Nec diu. MS. Jes. *ne diu.*

Cap. 48. *Neu remanendo.* Ita MSS. et editiones veteres ac recentiores. Malè Rhenanus, *remorando.*

Precibus movebat. Benè MSS. Flor. Guelf. Reg. Harl. Bodl. Jes. Pichena et recentiores. In veteribus editionibus, *monebat.*

Aut in Vitellium. Benè MSS. Flor. Agr. editiones veteres et recentiores. Rhenanus, ut et MSS. Harl. Jes. Reg. omisere præpositionem, *in.* Alterâ manu addita est in MS. Harl. In MS. Bodl. *aut Vitellii.*

Laudando pietatem ejus, castigando formidinem. Hæc omittenda immeritò censebat Mendoza.

Non enim ultimâ. MS. Corb. *nec ultima.* Editio princeps, *nec enim ultima.*

Servios. Benè MSS. editiones veteres et recentiores. Malè in mediis quibusdam editionibus, *Sergios.* In nummis quidem Latinis appellatur SER. GALBA. At in nummis Græcis integrum est nomen ΣΕΡΟΥΙΟΣ ΓΑΛΒΑΣ.

Nimiùm meminisset. *Nimium* perperam omissum in MS. Bud.

Cap. 49. *Post quæ.* Ita MS. Reg. et editiones recentiores. In MS. Corb. et editione principe, *post que.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *postquàm.*

Paulum requievit. MS. Corb. et editio princeps, *paululum.*

Animo volutantem. Ita vulgò libri scripti et editi. In MS. Bodl. *animo volventem.* Rhenanus è MS. Bud. *jam supremas curas agentem.*

Exitium minitabantur. Malè Beroaldus, *exitum.*

Vesperascente die. MS. Farnes. *vesperante.*

Pugionibus duobus. Perperam in MSS. Reg. Corb. et editione principe omissum, *duobus.*

Utrumque pertentâsset .... subdidit. Benè veteres et recentiores editiones. Malè in mediis quibusdam, *utrinque prætentâsset .... subdit.*

Ludibrio futurum. Hæc absunt à MS. Jes.

Cap. 50. *E municipio.* Editio princeps, *à municipio.*

Invisitatâ specie. Ita MS. Flor. Ryckius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *inusitatâ specie.* MS. Reg. et editio princeps, *inusitatâ facie. Invisitatâ,* meritò restitutum. Sic Livius, XXVII. 39. "Invisitati namque anteà alienigenis." Sic Suetonius in Aug. XLIII. "Solebat etiam citra spectaculorum dies, si quandò quid invisitatum dignumque cognitu advectum esset, id extra ordinem, quolibet loco publicare, ut rhinocerotem apud septa:" &c. Passim autem Apuleius.

Celebri vico. Ita Puteolanus, Beroaldus, Ernestus, &c. In MSS. Flor. Reg. Corb. Bud. Guelf. Harl. Bodl. Jes. et editione principe aliisque plurimis, *celebri luco.* In margine MS. Harl. notatum, *alius* habet *vico. Vico* quoque superadditum in MS. Jes.

Aut circumvolitantium alitum. Ita MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *alituum.* Rhenanus, *circumvolitantem alitem,* omisso *aut.*

Se ipse interficeret. MS. Jes. *se interficeret.* MS. Corb. *se ipsum.*

Cap. 51. *Per aversam domûs partem.* Ita MSS. Flor. Reg. Guelf. Corb. Harl. Agr. editio princeps et recentiores. In MS. Bodl. et Puteolanus, *per aversam domûs portam.* Notatum

quoque in margine MS. Harl. *alius* habet *portam*. In editione principe, ut et in MS. Corb. *adversam* pro *aversam*.

Degressus. Ita MS. Flor. et Ernestus. Vulgò libri scripti et editi, *digressus*.

Cap. 52. *Adverso de prælio*. Benè MSS. et editiones veteres ac recentiores. In mediis quibusdam, *de adverso prælio*.

Conviciis postremò. Ita MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *postremum*.

Tutior. In MS. Agr. *tutiore;* quod etiam edidit Ryckius. At tunc friget, *inter multos;* ut rectè observavit Ernestus. *Tutior* non displicet, si intelligatur, *quisque*.

Patres Conscriptos. Benè MSS. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *Patres consultos*. Quod fortè olim per literarum compendia scriptum, ut in MS. Bodl. *con*[tos].

Cap. 53. *Notabile inde jurgium*. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Perperam MSS. Corb. Reg. Agr. editio princeps et Ryckius, *notabile in Verginium fuit*. Id quidem probavit Ryckius, quòd existimaret Eprium Marcellum ambigua disseruisse de Verginio, quem Principem vellet. At verisimilius est Eprium Marcellum ambigua de Vitellii principatu dixisse, seu Verginio, seu fortè jam faveret Vespasiano, apud quem posteà gratiâ valuit; ut videbimus infra in Dialog. de Orator. cap. 5 et 8. Quis autem ille Licinius Cæcina, qui Eprium Marcellum invasit? Juxta Ryckium est *C. Licinius Cæcina Largus, qui consul fuit cum Claudio* A. U. C. 795. Quod minimè crediderim. Hic enim à Tacito non diceretur *novus adhuc, et in senatum nuper adscitus*. Est ergò omnino diversus. Immo tres homines in unum confundit Ryckius, nempe C. Cæcinam Largum, consulem, de quo diximus in Supplemento Annal. IX. 26. P. Largum Cæcinam, de quo Annal. XI. 33. et Licinium Cæcinam, de quo nunc Hist. II. 53.

Consiliaturi. Ita MSS. Reg. Corb. et libri omnes editi, præter Ryckium, qui è MS. Agr. edidit *consulturi*. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *consultaturi*. Miror eruditum Ryckium scripsisse,

consiliaturi, ne Latinum quidem esse, cùm usus sit hoc verbo Horatius, Libr. III. Od. III. 17.

> "Gratum elocutâ consiliantibus
> Junone Divis: Ilion, Ilion,
> Fatalis incestusque judex,
> Et mulier peregrina vertit
> In pulverem."

Idque jam monuerat Lipsius.

Cap. 54. *Cœnus.* Ita MS. Flor. et editiones recentiores. Memoratur quoque COENVS in Inscriptione veteri apud Gruterum, p. 1130. n. 5. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *Cænus.* MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *Comenus.* Puteolanus, *Cenus.*

Rapidè in Urbem vectus. Sic MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Rhenanus et Ernestus. In MSS. Reg. Flor. Bud. Agr. et editione principe, *rapidum.* Puteolanus, *rapidus,* et ita emendatum alterâ manu in MS. Bodl. Mallet Jac. Gronovius, *raptim:* Ryckius, *rapidius.*

Consuluere. In MSS. Harl. Bodl. *consulere.* MS. Corb. *consuluerant.*

Cap. 55. *Sacramento Vitellii.* Benè Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *in sacramento.* MS. Agr. *in sacramenta.*

Vitellio plausere. MS. Corb. et editio princeps, *Vitellio plausuri.*

Immoderatè. Rhenanus, *immoderatæ.* Fortè operarum errore.

Cap. 56. *Tantum peditum.* Ita MS. Reg. et libri omnes editi. In MS. Guelf. *tamen peditum.* In MSS. Harl. Corb. *tantum peditum equitumque jus, damnă, &c.* Mallet Acidalius, *tanta peditum equitumque vis.* *Tantum* omissum vellet Lipsius. Nihil peccat vulgata scriptura.

Cap. 57. *Cura ripæ.* Optimè Pichena è MS. Flor. In ceteris MSS. et veteribus editionibus, *cura belli.*

Compescit. Benè MSS. et veteres ac recentiores editiones. Malè Rhenanus, *compescuit.*

Cap. 58. *Novemdecim cohortes.* Malè MS. Guelf. *XIIII. cohortes.* Et Beroaldus, *XVIII.* Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *XVIIII.* In MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *decem novem cohortes,* inverso ordine, quem rectè restituit Jac. Gronovius.

In Othonem pronus. Benè Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *in Othone.* Emendatum tamen alterâ manu in MS. Harl. *Othonem.*

Cap. 59. *Appulsus littori, trucidatur.* Benè MSS. Guelf. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Malè MSS. Reg. Agr. et editio princeps, *adpulsu littoris trucidatus.* MS. Flor. *petiti appulsu littoris, trucidatur.*

Vitellio anquirente. Benè MS. Flor. Lipsius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *inquirente.* Corruptè MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *acquirente.*

Quamvis magna transibat. Optimè Puteolanus. In MSS. et editione principe, *transibant.* *Vi* ante *quamvis* addunt MSS. Flor. Corb. Reg. et editio princeps.

Principali paratu. Ita MS. Corb. editiones veteres et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. *apparatu.* At in margine MS. Bodl. additum, *paratu.*

Genere inlustri. MS. Agr. *illustris.*

Principis ministeria. Sic MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In MSS. Flor. Corb. et editione principe, *Principi.*

Vernilibus blanditiis. Optimè MS. Flor. Pichena et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. *juvenilibus.* In MSS. Reg. et editione principe, *humilibus.* Quod quoque additum margini MSS. Harl. Bodl. Jes.

Perlatumque. Ita MSS. Flor. Corb. editio princeps et recentiores. Puteolanus, ut et MSS. Bodl. Harl. Jes. omisere copulam, *que.*

In solatium. Conjicit Dureau, *in exitium:* "honneur excessivement ridicule, quand même il eût conservé sa fortune; bien funeste, quand il l'eut perdue."

Cap. 60. *Interfecti centuriones.* Perperam MS. Reg. *interfectis centuriones.* Editio princeps, *interfectis centurionibus.* Inde frustra tentabat Freinshemius, *interfecti ex centurionibus.*

Creditum famâ. Ita libri omnes. Mallet Freinshemius, *famæ.* Tentat Lipsius, *deditum famâ.*

Galeria. Sic vulgò MSS. et recentiores editiones. In MS. Bodl. et veteribus editionibus, *Galleria.*

Cap. 61. *Mariccus.* Sic MSS. Flor. Guelf. Bodl. Corb. editiones veteres et recentiores. In MS. Jes. et Rhenanus, *Maricus.* MS. Reg. *Mauricus.* MS. Agr. *Mariceus.*

Nomen id sibi indiderat. In omnibus MSS. et veteribus editionibus, *nam id sibi indiderat.* Beroaldus emendavit, *nomen.* Mallet Cl. Ernestus, *nam id sibi indiderat nomen,* vel *nominis.*

Cap. 62. *Acie Othonianâ.* MS. Corb. et editio princeps, *in acie Othonianâ.*

Luxuriæ temperaret. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editiones veteres et recentiores. Malè in MSS. Harl. Bodl. Jes. *luxuriam.* Beroaldus, *temperares.*

Inexplebilis libido. MSS. Harl. Guelf. *inexpiabilis.* Alterâ manu in MS. Harl. emendatum, *inexplebilis.* At fuisse aliquandò ventrosum Principem, cujus gulæ imperium Romanum vix sufficere potuerit, incredibile videretur, ni fœdam et inexplebilem, quâ Vitellius flagravit, epularum libidinem testarentur oculati testes, Tacitus, Plinius, ac Suetonius. Ut tale monstrum ad infamiam ignominiamque pateat, Vitellii ingluviem paucis expendam.

DE VENTRE ET GULA VITELLII.

Vitellius, inter popinas adultus, ut primùm adeptus est imperium, totam principatûs fortunam in ingluviem vertit. Quâ quidem intemperantiâ "novies millies sestertiûm, *Angl.* 7,500,000*l.* paucissimis mensibus intervertisse creditur." Tacit. Hist. II. 95. Nec sanè mirum, cùm tam profundæ esset gulæ, ut "epulas trifariam semper, interdum quadrifariam" dispertiret, "in jentacula, et prandia, et cœnas, comissationesque: facilè omnibus sufficiens vomitandi consuetudine." Sueton. in Vitell. XIII.

Quàm enormes fuerint tales epulæ æstimari potest, cùm in unam cœnam impenderit *quadragies sestertiûm*, ἑκατὸν μυριάδας, *Angl.* 33,333*l.* 6*s.* 8*d.* Dio, LXV. p. 735. Immo celebrata sunt, ni fortè ob versûs rationem, numerum auxerit Sidonius Apollinaris, Carm. V. 324.

> ...." Quina Vitelli
> Millia, famosi ventris damnata barathro."

Quina millia sunt *Angl.* 41,666*l.* 6*s.* 8*d.*

Si tantum opum cibis exhaustum vix intelligas, occurrat animo "famosissima super ceteras cœna *Vitellio* data adventitia à fratre, in quâ duo millia lectissimorum piscium, septem *millia* avium apposita traduntur." Sueton. loc. cit.

Quanta quanta fuerit hæc cœna, *hanc quoque exsuperavit* Vitellius, teste Suetonio ibid. Vulgares nempe patinas, quasi ventre suo minores, aversatus, unam, quam ob immensam magnitudinem, clypeum Minervæ, Αἰγίδα Πολιούχου, dictitabat, $\overline{X}$ *HS. Angl.* 8,333*l.* 6*s.* 8*d.* licèt foret fictilis, condidit: "cui faciendæ fornax in campis exædificata erat." Plin. XXXV. 12. Tum novo

luxûs monumento superbus, cœnam fecit, dedicaturus patinam, "in quâ scarorum jecinora, phasianorum et pavonum cerebella, linguas phœnicopterûm, murænarum lactes, à Carpathio usque, fretoque Hispaniæ, per navarchos et triremes petitarum commiscuit." Sueton. in Vitell. XIII.

Cùm ita se publicis opibus ingurgitaret, privatas adhuc inhiabat; *aliud*que *alii eâdem die* epulum indicebat: "nec cuiquam minùs singuli apparatus quadringenis millibus nummûm," *Angl.* 3,333*l.* 6*s.* 8*d.* constabant. Sueton. loc. cit.

Sic exhaustæ plurimorum opes: multi quoque, quibus non idem erat aut edendi, aut vomitandi usus, enecti. Unde Vibius Crispus, cùm ob morbum convivio aliquandò non interfuisset, minimè inficetè dixit, ni ægrotâsset, se periturum. *Εἰ μὴ ἐνενοσήκειν, ἀπωλόμην ἄν.* Suidas, verbo *Βιτέλλιος.*

Nec umquam requievit insaturabile Vitellii abdomen. Si iter faceret, passim exstruebantur convivia. Si navigaret, utebatur "delicatissimis navigiis, variarum coronarum genere redimitis, inter profusissimos opsoniorum apparatus." Sueton. in Vitell. x.

Cetera autem tanto luxui paria, majorisve impendii. Immensa enim erat odorum unguentorumque prodigentia. Et, ut omnia paucis verbis complectar, licèt memoriam moresque Neronis summoperè celebraret Vitellius, eum tamen reprehendere erat solitus, quòd malè habitâsset, paucâque et vili supellectili fuisset usus: *ᾐτιᾶτο αὐτὸν, κακῶς τε ᾠκηκέναι, καὶ σκευῇ ὀλίγῃ καὶ ταπεινῇ χρῆσθαι λέγων.* Dio, LXV. p. 735. Scilicet jam sordebat aurea domus! jam aurum, jam gemmæ, jam murrhina, jam naturæ artiumque miracula eviluerant! Adeò prona in luxu satietas!

Verum ergò extitisse unum hominem, cujus gulæ, si diutiùs vixisset, vix suffecisset imperium Romanum; cujus luxui impar fuisset.

Ludo et arenâ. Perperam MS. Reg. et editio princeps, *luto et arenâ.*

Cap. 63. *Plancius Varus.* Benè Jac. Gronovius è MS. Mediceo. In editione principe, *Plantius Varus.* Puteolanus, *Platius.* MSS. Reg. Guelf. Jes. *Plaucius.* MSS. Harl. Bodl. et Rhenanus, *Plautius.* Verum nomen, *Plancius Varus;* ut con-

firmat nummus Nicæensium, quem exhibet Cl. Pellerin, "Mélange de Médailles," Vol. II. p. 39. Tab. 26. n. 4. *ΑΥΤΟΚΡ...... ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΩ. ΝΕΙΚΑΕΙ.* Caput Vespasiani laureatum. In aversâ parte, *ΕΠΙ. ΜΑΡΚΟΥ. ΠΛΑΝΚΙΟΥ. ΟΥΑΡΟΥ. ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ.* Pampinatum Bacchæ caput. Nummum illum ad Nicomedienses perperam retulere eruditi viri Vaillant, Harduinus, Spanhemius aliique.

Seram veniam. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editiones veteres et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. et Rhenanus, *secundam veniam.* Inde tentabat Acidalius, *veniam secundùm scelus quærebat.*

Terruit ne periculo....adfectaret. Benè MS. Reg. editio princeps et recentiores. Sic Horatius, I. Od. II. 5.

> "Terruit gentes, grave ne rediret
> Seculum Pyrrhæ."

MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *terruit è periculo....affectare.* MS. Agr. *terruit tamquam è periculo....affectaret.* Rhenanus, *terruit periculo....affectaret.*

Cap. 64. *Devertere.* Benè MSS. Flor. Agr. Corb. editio princeps et recentiores. In aliis MSS. et editis libris, *divertere.*

Interamnium. Ita MSS. Reg. Flor. Agr. Bodl. et editiones recentiores. Perperam in editione principe, *intrà Anniùm.* MSS. Harl. Jes. *Interannium.* Puteolanus emendavit *Interamnam.* Sic enim infra Hist. III. 63. "Interamnæ subsistere" legitur. Ut ut est, Interamnium est ipsa Interamna, hodie *Terni,* quæ in Antonini Itinerario dicitur, *Interamnia civitas.*

Visum: in itinere. Benè libri scripti et editi, præter Rhenanum, qui invertit, *in itinere visum.*

Non immixta tristibus. Ita recentiores è conjecturâ J. F. Gronovii, et corruptâ scripturâ MS. Flor. *non immix tristibus;* et editionis principis, *non immixtricibus.* Pichena emendaverat, *non immitis tristibus.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus,

non minax tristibus. In MS. Corb. *non minus.* Rhenanus tentabat, *non minis.*

In gaudium evicta. Benè MSS. Flor. Harl. Jes. Agr. Jac. Gronovius et recentiores. In MSS. Reg. Bodl. et editionibus veteribus, *evecta.* Mallet Nicolaus Heinsius, *erecta.* Sed *evicta* hìc usurpari videtur, ut supra Annal. XI. 37. "Supremis ejus necessitatibus ad miserationem evicta erat."

Cap. 65. *Interpretabatur.* Mallet Ernestus, *et interpretabatur,* vel *interpretabaturque.*

Ex orationibus. Benè Rhenanus et recentiores. Sic quoque emendatum in MS. Harl. Perperam MSS. et veteres editiones, *exhortationibus.*

Puniri ultro. MS. Corb. *puniri vel ultro.*

Comitatui Principis. Ita MSS. Flor. Bodl. Corb. Rhenanus et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *comitatu.*

Eum Tiberius. Benè Pichena et recentiores. In MSS. Flor. Reg. et editione principe, *Arruntium Tiberius:* duabus nempe vocibus in unam conflatis, *Arruntii: eum.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quem Tiberius.*

Bolanus è præsentibus. Angebat. Benè MSS. Flor. Reg. editio princeps et recentiores. Malè distinxerat Puteolanus, *Bolanus. E præsentibus, &c.*

Cap. 66. *Arsisset.* Unus MS. Agr. *exarsisset.*

Jungi, ut fidos. Benè MSS. et veteres ac recentiores editiones. In mediis editionibus, *ut fidos jungit.*

Obliteratum. Ita MS. Guelf. Rhenanus et recentiores. In MSS. Reg. Harl. et editionibus veteribus, *obliteratum est.*

Degressi sunt. Benè MS. Flor. Pichena et recentiores. Vulgò *digressi sunt.*

Cap. 67. *Separati.* Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Bud. Corb. Guelf. Rhenanus et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *separatæ.*

Deferebant. Ita MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *ferebant.*

Tertiadecimani....jussi. Sic MS. Flor. Rhenanus et recentiores. Ceteri scripti et editi libri, *tertiamdecimam....jussit.*

Voluptatum oblivisceretur. Ita MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *voluptates.*

Cap. 68. *Distraxerat.* Benè MSS. Vatic. Flor. Harl. Jes. Guelf. Lipsius et recentiores. In MSS. Reg. Bodl. et editionibus veteribus, *distinxerat.*

Ludicro initio. Ita MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ludicrorum.*

Nisi numerus....auxisset. MSS. Flor. Reg. Corb. Bud. et editio princeps habent quidem, *auxisset:* at omisere, *nisi;* quod meritò supplevit Rhenanus. Idque innuunt MSS. Agr. et Corb. licèt corruptè habeat hic, *in motus....auxisset.* ille, *nisi metus.* Puteolanus tamen, Ryckius, ut et MSS. Harl. Bodl. Jes. *ludicro initio: numerus....auxit.* Margini MS. Bodl. additum, *auxisset.* Totum locum invertit Lipsius, *et quidem partes modestè distraxerat, nisi numerus cæsorum invidiam bello auxisset. Apud victores orta seditio, ludicro initio. Discubuerat Vitellius, &c.* Ferri potest vulgata scriptura, licèt paulo abruptior videatur oratio. Nempe Vitellius partes modestè distraxerat. Apud victores orta est seditio luctandi studio; ludicro quidem initio, nisi numerus cæsorum invidiam bello civili auxisset. At cùm in hoc tumultu duæ cohortes auxiliarium fuissent interfectæ, detestabile videbatur bellum civile, hujus stragis causa.

Perinde miles. MSS. Corb. Bodl. et editio princeps, *proinde.*

Aut licenter agit. Sic MSS. Reg. Flor. Guelf. editio princeps et recentiores. In MSS. Corb. Agr. *aut licenter agere.* MS. Bodl. et Puteolanus, *aut licentiosus,* omisso verbo, *agit.* Emendaverat Rhenanus, *aut licentior. Licenter* habent MSS. Harl. Jes. sed verbum omisere. Alterâ tantùm manu additum in MS. Harl. *agens.*

Propiora. MS. Jes. *propriora.* MSS. Bud. Agr. et editio princeps, *promtiora.*

Ad certamen luctandi. Benè MSS. et veteres ac recentiores editiones. Perperam in mediis quibusdam editionibus, *et certamen.*

Pròciderat. MS. Corb. *ceciderat.*

In studia diductis. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *deductis.*

Exitium viri consularis. *Viri* abest à MSS. Corb. Agr. Bud. et editione principe.

Cap. 69. *Postero die.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *posterâ.* MS. Corb. et editio princeps, *postremo.* Recentiores, *postero.*

Inania belli. Benè MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. Perperam editio princeps, *munia belli.* MS. Agr. *initia belli.* Unde frustra quidam tentavere, *immania;* alii, *minas belli.*

Adfectæ jam. Rectè MSS. Flor. Agr. et Ernestus. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *tam.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tamen.*

Promiscuæ missiones. Perperam MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *emissiones:* ultimâ prioris vocis literâ temerè repetitâ.

Exitiabile id. Ita MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *exitiale.*

Cap. 70. *Intrà quadragesimum diem.* Ita libri omnes. Hæc tamen insititia putat Cl. Ernestus; aut emendatum vellet, *ultra quadragesimum diem,* ut diuturnitate temporis crescat spectaculi fœditas.

Infecta tabo. Ita MSS. et veteres ac recentiores editiones. Cl. Ernestus, *infesta.*

Ac frugibus. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. ac Puteolanus, *atque.*

Minùs inhumana. Malè MSS. Reg. Corb. Agr. et editio princeps, *minùs humana.* Frustra tentat Rhenanus, *minùs inamœna.* Benè Puteolanus et recentiores, *inhumana.*

Lauru rosisque. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *laurus rosasque.* Rhenanus, *lauro.*

Hinc erupisse. Benè MSS. Harl. Bodl. Guelf. Puteolanus et recentiores. In MS. Jes. *erumpisse.* MSS. Flor. Reg. Bud. et editio princeps, *irrupisse.* MS. Corb. *inrupisse.*

Jam tribuni. MS. Corb. *ita tribuni.*

Falsa, vera. Benè MSS. Flor. Reg. Bud. editio princeps, Pichena et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *falso vera.*

Intueri, mirari. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *mirarique.*

Sors rerum. Ita MSS. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *fors rerum.*

Cap. 71. *Exin Bononiæ.* MS. Corb. *exinde.*

Quantoque. *Que* aberat à MS. Bud. Additum est alterâ manu.

Et saginæ. Corruptè MSS. Corb. Reg. et editio princeps, *sanguine.*

Martii Macri. Perperam MSS. et veteres editiones, *M. Macri.*

Cap. 72. *Cùm pertractus.* MS. Corb. *tum pertractus.*

Interrogatusque. Ita vulgò MSS. editio princeps et recentiores. MS. Corb. et Puteolanus omisere, *que.*

In servilem modum. Ryckius è MS. Agr. *servilem in modum.*

Cap. 73. *E Syriâ.* Rhenanus omisit præpositionem; quam habent MSS. et editi libri.

In verba. Benè MSS. et veteres ac recentiores editiones. In mediis quibusdam editionibus, *in verbis.*

Cap. 74. *Omnia præcantem.* Ita libri scripti et editi. Frustra tentat Freinshemius, *omina.*

Illyrici legiones. Benè veteres et recentiores editiones. In MS. Corb. et mediis quibusdam editionibus, *Illyrici regiones.*

Omnes exercitus flammaverat arrogantia. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Corb. Bud.

et editione principe, *omnis.* MS. Bud. *flammaverat ad arrogantiam:* uti volebat Muretus.

In tantâ mole. Benè editio princeps, Pichena et recentiores. Suffragantur MSS. Flor. et Corb. licèt corruptè habeant ille, *iniant a,* hic, *iniant a.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *inerat à mole belli, &c.* MS. Agr. *in tantâ mole belli plerumque cunctatio oberat.* Unde amicus Ryckii tentabat, *in tantâ mole belli operumque cunctatio oborta.*

Sexaginta ætatis annos. Malè MSS. Harl. Jes. Corb. *XL. ætatis annos.* Mallet Freinshemius, *sexagesimo ætatis anno se et duos filios, &c.*

Privatis cogitationibus regressum. Ita Freinshemius è conjecturâ Lipsii, ac deinde recentiores omnes; et meritò quidem. In MSS. et veteribus editionibus, *progressum:* quod Pichena, Acidalius et Gruterus defendunt.

Prout velint. Malè MS. Corb. *velit.*

Et præcipitia. Ita MS. Reg. editio princeps et Cl. Lallemand. Sic quoque voluere Rhenanus et Gruterus. Puteolanus, *aut præcipitia.*

Cap. 75. *Præsenti facinore.* Sic Rhenanus et recentiores è MS. Bud. In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. et veteribus editionibus, *præsenti facinori.*

Volaginium. In MSS. Reg. Corb. Agr. et editione principe, *Volaginum.*

Cap. 76. *Jam et coram.* *Et* abest à MSS. Reg. Corb. et editione principe. In MS. Flor. *jam et coronam.* Inde tentabat Jac. Gronovius, *jam ad coronam.* Quod frigidum ac minimè Cornelianum. MS. Jes. *jam et contra.*

Æstimare debent. Malè MS. Reg. *existimare.* MSS. Jes. Guelf. et editio princeps, *extimare;* vulgari librariorum errore.

Inchoatur. MS. Agr. *inchoaturi.*

Aut certè non arduum. Ita vulgò MSS. et libri omnes editi. In MS. Flor. *aut non certè non arduum.* Inde malè tentat Jac. Gronovius, *aut non, certè non arduum.*

Magnificum. Juxta Deos. Benè MSS. Puteolanus et recentiores. In editione principe, *magnificum juxta Deos: in tuâ, &c.*

A contumeliâ. Rectè adhuc MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *tam à contumeliâ.*

Ne contra Caii. Benè MS. Flor. Ryckius et recentiores. Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *nec.*

Concupisse. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. Puteolanus et recentiores. In MS. Bud. *concepisse;* quod immeritò probat Jac. Gronovius. MS. Reg. et editio princeps, *concupiscere.*

Vitellius documento. Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Ernestus et recentiores. In veteribus editionibus, *documento est.*

Exercitûs vi. Benè Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *exercitûs sui.*

Cap. 77. *Pericula ex æquo patiemur.* Rectè MSS. Flor. Reg. Harl. Corb. Guelf. editio princeps et recentiores, *pericula.* Puteolanus, *periculum.* *Patiemur* autem habent MSS. et editiones veteres ac recentiores. Malè Beroaldus, *partiemur.*

Tu hos exercitus. MSS. Harl. Jes. Corb. et editio princeps, *tuos exercitus.*

Contecta et tumescentia victricium partium. Benè MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *contecta victricium partium et tumescentia.*

Parcimoniâ. Malè tentat Lipsius, *acrimoniâ.*

Cap. 78. *Vetera omina.* Benè Pichena è MS. Flor. Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *omnia.*

Videbantur. Ita Puteolanus et recentiores. Sic quoque primâ manu MS. Harl. In MSS. Flor. Reg. Corb. Bud. et editione principe, *videbatur.* Quod æquè dici potest, si indefinitè dici accipias.

Ara tantùm et reverentia. Benè MS. Agr. et Ryckius. Perperam in ceteris MSS. et veteribus editionibus, *aram tantùm et*

reverentiam: licèt Gruterus et Jac. Gronovius id defendant, et cum *tradidere* conjungant.

Prolatare agros. MS. Agr. *plantare agros.*

Cap. 79. *Ferendi .... imperii.* Mallet Cl. Ernestus, *deferendi .... imperii;* quod certè usitatius foret. Mox Cl. Ernestus tentat *captum.* Non ita tamen displicet, *captum.*

Eo ardore. Ita libri omnes, præter Rhenanum, qui illa omisit.

Paratâ concione. Benè MS. Agr. Ryckius et recentiores. Perperam in MSS. et veteribus editionibus, *paratâ cognitione.* Emendabat Lipsius, *paratu ac concione.*

Cap. 80. *Locusque.* Jac. Gronovius omisit, *que;* quòd in MS. Flor. tres postremæ literæ desint. Nihil mutavi ob ceterorum librorum consensum, Taciti, Scriptorumque usum.

Adsistentes ordine. Benè Pichena et recentiores è MS. Flor. Malè in MSS. et veteribus editionibus, *adsistunt.*

Tantæ multitudinis. Ita quidem libri omnes. At sensus postulat, *tantæ mutationis;* ut rectè monuit J. F. Gronovius. Ita quoque vertit Cl. Gordon: "As soon as he had recovered the full use of his sight, dazzled at first by the glare of a change so sudden and so mighty, he spoke to them in the language and spirit of a soldier." Murphy quoque: "The change, as was natural, dazzled his imagination; but he took time to allay the hurry of his spirits, and then calmly addressed the men in the language of a soldier." Mallet quidem Trillerus, *tantæ altitudinis;* laudatque Livium xxvi. 45. ubi in describendâ mœniorum oppugnatione ait: "Quidam stantibus scalis, cùm altitudo caliginem oculis offudisset, ad terram delati sunt." Verùm diversa narrantur. Et certè *mutatio,* quàm *altitudo,* Taciti loco accommodatior. Jam enim dixerat: *Mens à metu ad fortunam transierat.* Sunt tamen, qui *tantæ multitudinis* retineant, et velint caliginem tantâ militum multitudine oculis Vespasiani fuisse offusam.

Jamque. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *nam.* Lipsius, *jam.*

Germanica hiberna, cælo. Ita Rhenanus et recentiores omnés, præter Jac. Gronovium, qui veterum editionum scripturam defendit, *Germanica hiberno cælo:* sic quoque habent MSS. Vera tamen videtur Rhenani emendatio. Favet Suetonius in Vespas. vi. "Simul rumor dissipatus, destinâsse Vitellium victorem permutare hiberna legionum, et Germanicas transferre in Orientem ad securiorem mollioremque militiam." Passim ipse Tacitus legionum hiberna memorat.

Diligebantur. Malè Rhenanus, *dirigebantur.*

Cap. 81. *Haud spernendis viribus.* Benè MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *cum viribus.* MS. Jes. *spernendus.*

Vetustis opibus ingens. *Ingens,* Lipsio displicet; et adtextum videtur. Certè abesse posset.

In Pontum. Benè MSS. et veteres recentioresque editiones. In mediis editionibus omissa præpositio, *in.*

Cap. 82. *Revocare veteranos.* Ita MSS. et libri omnes editi. Cf. Ruhnken. ad Vell. Paterc. ii. 3. Laudat tamen Lipsius ex nescio quibus libris, *evocare.* Quod immeritò illi probabile videtur: licèt enim qui revocabantur, vulgò dicerentur, *evocati,* appellabantur quoque, *revocati;* ut patet ex veteri lapide apud Gruterum, p. 524. n. 7.

D. M.

ET MEMORIAE AETERNAE

ATTONI. CONSTANTIS

VET. LEG. XXII. REMISS

VS. HONESTA. MISSIO

NE. CASTRIS. INTER. CE

TEROS. SVOS. REVOCATUS

QVIQUE. BELLO. INTER

FECTVS. OBIIT. ATTIA.

FLORENTINA. CON
IVGI. CARISSIMO
ET. SIBI. VIVA. PONEN
DVM. CVRAVIT. ET. SVB
ASCIA. DEDICAVIT

Festinabantur. MS. Agr. à primâ manu, *festinantur.*

Donativum. Benè Pichena è MS. Flor. Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *donativa.*

Ne Vespasianus quidem. Benè MS. Corb. Rhenanus et recentiores. MS. Reg. *neque.* Alii MSS. et veteres editiones, *nec.*

Cap. 83. *Modicas vires sibi.* Benè MSS. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *esse sibi.*

Tredecim vexillariorum millia. Malè Beroaldus, *octo vexillariorum millia.*

Equite. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *equite peteret.* Verbum hoc rectè omisere MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. Id enim ad *clauderet* referendum.

Si sibi Brundisium. Ita MSS. editionesque veteres et recentiores. Rhenanus, *si simul Brundisium.*

Cap. 84. *Obstinante.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores, qui intelligunt, *se.* Dixit quidem Plautus, Aulular. Act. II. Sc. II. 89.

"Id inhiat, ea affinitatem hanc obstinavit gratiâ."

Placet tamen magis, *obstinato;* ut habent MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus.

Largus privatim. Optimè MSS. et veteres ac recentiores editiones. Malè Rhenanus, *largitus.* Frustra tentat Heinsius, *largus privati.*

Quòd avidiùs. Meliùs, *quò avidiùs;* ut multis jam observatum. In MS. Jes. *avidus.* Mox MS. Reg. *in republicâ.*

Rarissimus quisque. Ita MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *carissimus.*

Cap. 85. *Transgressi in partes.* Ita vulgò MSS. editiones veteres et recentiores. Rhenanus perperam omisit, *transgressi.* In MS. Corb. *transgressa,* utì volebant Freinshemius et Ryckius. Tunc sic distinguendum: *Transgressa in partes tertia legio, &c.* Atque ita vertit Cl. Gordon. " In Mœsia, the third Legion revolting to his party, afforded thence an example to the others there, &c." Murphy quoque: " In Mœsia, the third Legion revolted, and drew after them the eighth, and also the seventh, &c.

Aquileiam progressæ. Sic MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Aquileiam jam progressæ.*

Ita tres Mœsicæ legiones .... adliciebant Pannonicum. Sic MSS. et libri editi. Malè omisit Rhenanus, *Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant.*

In eo motu. Benè MSS. editiones veteres et recentiores. Malè Beroaldus, *metu.*

Tertium Julianum. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Tectium Julianum.*

Cap. 86. *Antonii Primi.* Mirum, ut hominem illum, legibus nocentem, famâ et vitâ fœdum, laudaverit Martialis, ni nota foret poetica adulatio. Martial. Epigram. IX. 101.

" Marcus amat nostras Antonius, Attice, Musas,
Charta salutatrix si modò vera refert:
Marcus Palladiæ non inficianda Tolosæ
Gloria, quém genuit pacis amica quies."

Idem Epigram. x. 23.

" Jam numerat placido felix Antonius ævo
Quindecies actas Primus Olympiadas:

Præteritosque dies, et totos respicit annos:
  Nec metuit Lethes jam propioris aquas.
Nulla recordanti lux est ingrata, gravisque;
  Nulla fuit cujus non meminisse velit.
Ampliat ætatis spatium sibi vir bonus: hoc est,
  Vivere bis, vitâ posse priore frui."

Demum Epigram. x. 32.

"Hæc mihi quæ colitur violis pictura, rosisque,
  Quos referat vultus, Cæciliane, rogas?
Talis erat Marcus mediis Antonius annis
  Primus: in hoc juvenem se videt ore senex.
Ars utinam mores, animumque effingere possit:
  Pulchrior in terris nulla tabella foret."

Titus Ampius Flavianus. Benè Lipsius et Pichena è MS. Farnes. et ipso Tacito, Hist. III. 4 et 10. A MS. Reg. et editione principe abest, *Ampius.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Titus Fabianus.* Infra Hist. III. 4. iidem MSS. Harl. Bodl. Jes. habent, *Tum pius Flavianus,* et Hist. III. 10. MS. Corb. *Titum Ampium Flavianum.*

Pompeius Silvanus. Benè MSS. Reg. Corb. Agr. et editio princeps. MS. Flor. et Pichena, *Poppæus.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Pompeius Syllanus;* at iidem MSS. infra Hist. III. 50. et IV. 47. habent, *Pompeius Silvanus.* T. Ampius Flavianus et Pompeius Silvanus inter curatores aquarum memorantur, sed corruptè, ut rectè monuit Ryckius, apud Frontinum, de Aquæductibus, libr. II. p. 251. *Vespasiano tertiùm et Cocceio Nervâ consulibus, Pompeius Silvius,* corrige, *Silvanus: Silvino,* corrige, *Silvano,* successit, *Valerio et Messalino,* corrige, *Domitiano secundùm et Valerio Messalino, consulibus, T. Anius Flavianus,* corrige, *T. Ampius Flavianus.*

Sed procurator aderat. Malè Rhenanus, *et procurator.* MS. Corb. *sed procurator erat.*

Quietis cupidine. Ita libri omnes. Tentant quidem eruditi viri Grotius et Huetius, *quæstús cupidine;* quòd olim Mela petitione honorum abstinuerat, ut per procurationes pecuniam certiùs citiùsque quæreret; ut dictum est supra Annal. XVI. 17. Nihil tamen mutaverim. Nihil quoque mutavit Cl. Gordon. "He had in his early youth, from a passion for solitude and repose, divested himself of the dignity of a Senator." Murphy sic vertit: "In his youth he had resigned his Senatorian rank, to seek in solitude a retreat from public business." Et certè id quietem innuit, quòd dux coloniæ suæ pro Galbâ steterit. Mutantur autem hominum studia. Potuit ergò Fuscus primâ juventâ quietem, deinde pericula sectari.

Idem pro Galbâ. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *idemque pro Galbâ.*

Adeptus. Malè MS. Corb. et editio princeps, *adeptus est.*

Et ancipitia. Ita MSS. et editiones veteres. In recentioribus editionibus omissa copula, *et.*

Adgrediuntur. Benè MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editiones veteres et recentiores. Malè Beroaldus, *aggreditur.* Hæc enim non ad unum Fuscum, sed ad Vespasianum ceterosque Flaviarum partium duces pertinent.

CAP. 87. *Dum hæc.* MS. Corb. *Cùm hæc.*

Ad omnes. Puteolanus, *ad omnis.* Antiquitùs quidem. Sed MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *ad omnes.*

Inter servos. Ita libri omnes. Malè tentat Lipsius, *inter severos.* Servorum enim procacissimi lixæ.

CAP. 88. *Effusa plebes.* Ita quidem MS. Corb. et editiones recentiores. Æquè benè MS. Harl. et veteres editiones, *plebs.*

Vernaculâ, ut rebantur, urbanitate. In MSS. et veteribus editionibus, *vernaculâ utebantur urbanitate.* Quod quidem ferri posset. At cùm id tamen Cornelianum stylum minimè sapiat, rectè conjecit Lipsius, *ut rebantur.* In mediis quibusdam editionibus, *vernaculâ urbanitate,* omissis, *ut rebantur.*

Abscisis. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *abscissis.*

Filium comitaretur. Frustra tentabat Reinesius, *conviciaretur.* Patet ex iis, quæ sequuntur, patrem illum fuisse filio suo comitem, non verò conviciatorem. Unde cùm temerè in hoc tumultu, non à filio, sed ab aliquo milite, fuisset interfectus, deinde agnitus, et vulgatâ cæde, temperatum est ab innoxiis.

Sævum spectaculum. Habent quidem MSS. Flor. et Harl. *Scævum;* edideritque Jac. Gronovius. Id tamen librariorum rusticitati potiùs, quàm antiquitati tribuerim. Ceteri omnes libri habent, *sævum.*

Cap. 89. *Dein quatuor.* MS. Reg. et editio princeps, *dehinc.*

Aut species armorum forent. MS. Reg. *ut* pro *aut.* *Forent,* videtur redundare.

Decora facies....dignus exercitus. Hæc quidem absunt à MS. Bud. librarii errore, cùm ea habeant ceteri omnes libri.

Honoravit. Sic MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Rhenanus et recentiores. In veteribus editionibus, *decoravit.*

Cap. 90. *Verique discrimine.* MS. Corb. *verique distinctione.*

Cap. 91. *Alliensi.* Malè MS. Jes. *Aliensi.*

Altiorem ejus iracundiam. Benè MS. Bodl. et editio princeps. Vulgò in aliis libris, *altiorem iracundiam ejus.*

Quòd neminem ex præpotentibus. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quòd non ex præpotentibus.*

Cap. 92. *A præfecturâ cohortis.* Corruptè MSS. et veteres editiones, *ad præfecturam cohortis.* Primò emendatum, *ac præfecturæ cohortis.* Meliùs posteà Mercerus, *à præfecturâ cohortis.* Mox volebat, *et Julium Priscum,* ut sensus postulat, ni intelligatur.

Tum centurionem. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *dum centurio est.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *dum centurio esset.* At cùm MSS. Flor. et Farnes. habeant, *centurionem,* rectè emendatum est, *tum centurionem.*

Aut illum. MS. Corb. *aut in illum.*

Omni modo. Ita MSS. Flor. Reg. Guelf. Harl. Bodl. Jes. Pichena et recentiores. In veteribus editionibus, *omnino.*

Transgressi. MS. Corb. *ingressi.*

Cap. 93. *Urbe totâ vagus.* MS. Corb. *vagans.*

Imminuebant. Sic MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. In MS. Harl. et Puteolanus, *imminuebat.*

Adjacenti Tiberi. Ita quidem MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Ryckius, aliique. At in MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *adjacentia Tiberi.* Quod retinuit Cl. Ernestus, dum constet, *jacere,* aut, *adjacere* de fluminibus dici. Certè, *adjacentia* tueri licet auctoritate Plinii, vi. 17. " Indorum gens, non Eoo tantùm mari adjacens, verùm et meridiano."

Gallorumque. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Corruptè MS. Corb. *Gadanorum.* MS. Bud. et editio princeps, *Gadavorum.* Inde frustra tentabat Rhenanus, *Batavorum.* Remissas enim in Germaniam Batavorum cohortes vidimus supra cap. 69.

Adsectabatur. Benè editiones veteres et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. *assectabantur.* Emendatum in MS. Harl. *assectabatur.*

Cap. 94. *Incusantes.* MS. Corb. *accusantes.*

Ejusmodi. MS. Corb. *hujusmodi.*

Insitam animo ignaviam. Ita libri scripti et editi; præter MS. Flor. in quo, *insitam morte animo ignaviam.* Inde frustra tentabat Lipsius, *insitam fortè.* Pichena, *insitam inerti, &c.*

Conferre. Malè MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *conferri.* Mox MS. Jes. *et tributum.*

Cap. 95. *Inferias Neroni fecisset.* Benè Lipsius et recentiores. Malè MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *jecisset.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *jecissent.*

Facem Augustales. Benè MSS. Flor. Corb. Agr. et editiones recentiores. Sic quoque volebat Muretus. In MSS. Reg. Harl. Jes. et editionibus veteribus, *faces.*

Subdidere. Malè MSS. Harl. Bodl. *subditæ*; quòd librarii ad faces augustales verbum referrent. Eodem errore in MSS. Corb. et Agr. *facem augustalem.*

Sumtu ganeâque. Optimè emendavit Palmerius, quem Pichena et recentiores omnes sunt secuti. Corruptè in MSS. Reg. Corb. et editione principe, *sumtu galanæ aquæ.* In MSS. Harl. Jes. et Puteolanus, *sumtu Caianæ aquæ.* MS. Flor. *sumtu gaiuneaque.* Tentabat Lipsius, *sumtu saginâque.* Franciscus Malherbe apud Gevartium, Elect. III. 3. *sumtu ganeæ aleæque.*

Cap. 96. *Molliùs interpretabantur.* MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editiones veteres, *nullius interpretabantur.* MSS. Flor. et Agr. *meliùs.* Inde Rhenanus et recentiores fecere, *molliùs.*

Cap. 97. *Militiam cepere.* Benè Jac. Gronovius è MS. Flor. In MSS. Harl. Jes. *capere.* In MSS. Reg. Corb. et veteribus editionibus, *cœpere.*

Perinde socii. Ita Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *proinde.*

Cap. 98. *Suomet astu.* Benè MSS. Flor. Agr. Ferretus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editionibus veteribus, *suomet statu.*

Etesiarum flatu. Optimè, ex Rhenani conjecturâ, J. F. Gronovius et recentiores. Corruptè MS. Flor. *etesi flabra aquilonis arcum flatu.* In MSS. Vatic. Farnes. Reg. Corb. et editione principe, *et Blasi flabra Aquilonis harum flatu.* MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *etesiæ flabant. harum flatu.* MS. Jes. *horum.*

Cap. 99. *Tum primùm.* MS. Corb. *tunc primùm.*

Fluxa arma. Perperam Lipsius, *et fluxa arma.* *Et* abest à MSS. et veteribus recentioribusque editionibus.

Perfidiam meditato. Mendosè MSS. Flor. Reg. Corb. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *meditatio.* Rectè emendavit Jac. Gronovius, *meditato.* Emendaverat Rhenanus, *meditanti.* In MS. Agr. *meditantis.*

Gratiam viresque. Hæc perperam omissa in MS. Reg. et editione principe.

Cap. 100. *Vexillarii quartædecimæ.* Benè quidem Puteolanus et recentiores, *vexillarii.* Corruptè autem MS. Reg. et editio princeps, *vexilla in.* At mendosè libri omnes, *quartædecimæ.* Nam *quartadecima* legio non pro Vitellio, sed pro Othone ferociter stetit; ideòque in Britanniam missa: et à Flavianarum partium ducibus scriptæ in Britanniam ad quartadecimanos literæ, Tacit. Hist. II. 66 et 86. Legio, de quâ hìc agitur, fuit Vitelliana; ac proinde una è Germanicis legionibus. Quænam autem fuerit illa legio, incertum. Eruditus Savilius emendat, *quintædecimæ.* Mercerus, *quartæ.* Probabiliter uterque, quòd utraque legio pro Vitellii partibus stabat. Mercero tamen potiùs assentior. Hìc enim in MS. Corb. XIIII. sicut mox infra XII et XX. pro *duoetvicesima.* Utroque in loco redundat numerus X.

Sextædecimæ. Ita Puteolanus et recentiores. Pessimè MSS. Reg. Corb. *XIII.* Editio princeps, *tredecim.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *XVIII.*

Duoetvicesima. Benè MSS. Vatic. Flor. Bodl. et Lipsius. Idque innuunt MSS. Corb. Agr. et editio princeps. Habet enim MS. Corb. *XII et XX.* MS. Agr. et editio princeps, *duodecima et vicesima.* Malè alii, *duodevicesima.*

Cum vexillariis trium Britannicarum legionum. Optimè emendavit Rhenanus. Corruptè MSS. et veteres editiones, *cum vexillariis hystris,* vel *hystrium,* vel *istricum Britannicarum, &c.*

Devertit. Benè MSS. Flor. Corb. Bud. Ryckius et recentiores. Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *divertit.*

Prætexto. Ita MSS. Flor. Corb. Bud. Rhenanus et recentiores. In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Agr. et editionibus veteribus, *prætextu.*

Lucilius Bassus. Perperam MSS. et veteres editiones, *Lucilius Blesus,* vel *Blexus.* Rectè emendatum in margine MS. Bodl. *Bassus.* Sic emendandum optimè viderat Lipsius ex tabulis æneis, quas protulit, quasque habet Gruterus, p. 573. n. 1.

IMP. CÆSAR. VESPASIANVS. AVG. PONT. MAX.

TR. POT. II. IMP. VI. P. P. COS. III. DESIG. IIII.

VETERANIS

QVI. MILITAVERVNT. IN. CLASSE. RAVENATE. SVB

SEX. LVCILIO. BASSO. QVI. SENA. ET. VICENA.

STIPENDIA

AVT. PLVRA. MERVERVNT. ET. SVNT. DEDVCTI. IN.

PANNO

NIAM. QVORVM. NOMINA. SVBSCRIPTA. SVNT. IPSIS. LI

BERIS. POSTERISQVE. EORVM. CIVITATEM. DEDIT. ET

CONVBIVM. CVM. VXORIBVS. QVAS. TVNC. HABVISSENT

CVM. EST. CIVITAS. IS. DATA. AVT, SI. QVI. CAELI-

BES. ESSENT

CVM. IIS. QVAS. POSTEA. DVXISSENT. DVMTAXAT.

SINGV

LIS. SINGVLAS. NON. APRIL. CAESARE. AVG. F. DOMITI

ANO. CN. PEDIO. CASTO. COS. ILATORI. VENETI.

F. CENTV

RIONI. AMAEZEIO. DESCRIPTVM. ET. RECOGNITVM

EX. TABVLA. AENEA. QVAE. FIXA. EST. ROMAE.

IN. CAPI

TOLIO. AD. ARAM. GENTIS. IVLIAE. DEFORAS.

PODIO. SI

NISTERIORE. TAB. I. PAG. II. LOC. XXXIIII.

Deinde sequuntur nomina veteranorum, quibus civitas datur et connubium. Tales tabulas jam protulimus et explicavimus in notis et emendationibus ad Annal. XIV. 27. Hujus verò tabulæ finem facilè explices. Nempe "tabula hæc ænea fixa est Romæ in Capitolio, ad aram gentis Juliæ, deforas, podio sinisteriore, tabulâ primâ, paginâ secundâ, loco trigesimo quarto."

Nec sciri potest, traxerit. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *nec sciri poterat, traxerat.*

Cap. 101. *Corruptas in adulationem.* Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. MS. Bud. *corruptos.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *corrupti.*

Anteiretur. Benè MS. Corb. editio princeps et Ernestus. In MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *anteirentur.* MS. Jes. *anteiret.* MS. Reg. *anteirent.*

Vilem mox. Ita MSS. et veteres recentioresque editiones. In mediis quibusdam, *mox vilem.*

Pervertisse ipsum Vitellium videtur. Ita Puteolanus et libri omnes posteà editi. Rectè tamen omitteretur, *Vitellium,* quod abest à MS. Reg. et editione principe. Sic quoque meritò volebat Lipsius. E superioribus enim repetitum videtur. Rectè MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. et Puteolanus, *pervertisse.* In MS. Reg. et editione principe, *prævenisse,* solemni librariorum errore. Mox fuit emendandum, *videtur.* Malè enim MS. Reg. et editio princeps, *videretur.* Puteolanus, *videntur.*

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM TERTIUM HISTORIARUM

C. CORNELII TACITI.

Cap. 1. *Pœtovionem.* Sic vulgò MSS. et Inscriptiones. In veteribus quoque editionibus scriptum per *œ*. In recentioribus editionibus, *Petovionem.*

Cap. 2. *Belli concitator.* Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MS. Flor. *concittator.* MSS. Reg. Corb. Agr. et editio princeps, *concionator.*

Quanto ferociùs. MS. Guelf. *quanto fortiùs.*

Antè se egerint. Ita libri omnes scripti et editi, præter Cl. Lallemand, qui omisit, *se.* Latinè quidem.

Vacuumque Illyricum mare. *Que* abest à MS. Corb. In MS. Flor. *Illyrici.* Ita quoque MSS. Harl. Jes. Guelf. manu primâ: alterâ emendatum, *Illyricum.*

Perrupere. Malè MS. Reg. et editio princeps, *prorupere.* MS. Jes. *perrumpere.*

Auctorque consilii. Benè MSS. veteres ac recentiores editiones. In mediis quibusdam, *consilio.*

Reseratam Italiam. Benè Pichena et recentiores è MS. Flor. in quo corruptè, *reserata militiam.* MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *reseratam militiam.* MS. Agr. *fractam militiam.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *reserata militia.* Frustra tentat Jac. Gronovius, *reseratam ibi viam.*

Cap. 3. *Hæc et talia.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres. In MS. Corb. *ac.* In recentioribus editionibus, *atque.*

Ita effudit. MS. Corb. *ita fudit.*

Tracturus interpretationem. Mallet Acidalius, *interpretatione.* Ac meritò quidem, ut Cl. Ernesto aliisque jam observatum. Incerta enim huc illuc interpretatione non erat tracturus.

Eòque gratior. Ita quidem MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. At in MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. et editione principe, *eoque gravior.* Quod non ita spernendum. Sic infra Hist. IV. 28. "Contusis Ubiis, gravior et successu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum urgebat. Gravior," id est, majoris auctoritatis ac ponderis. Idque innuit, quod mox sequitur: "proxima Cornelii Fusci auctoritas."

Cap. 4. *Cunctatior.* Ita MSS. Reg. Corb. Harl. et editiones veteres. In MS. Bodl. *cunctatior.* MS. Jes. *contatio.* Lipsius et recentiores, *cunctator.* *Cunctatior,* probatum magis, magisque appositum.

Idemque. Sic Puteolanus et recentiores. In MSS. Harl. Jes. *iisdemque.* Alterâ manu in MS. Harl. emendatum, *idemque.* In MS. Corb. *isque.* MSS. Flor. Reg. et editio princeps, *idque;* quod immeritò defendit Jac. Gronovius.

Resumere. Malè MS. Guelf. *reassumere.*

Cùm maximè. Benè MSS. Flor. Harl. Corb. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. In MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tum maximè;* ut alterâ manu emendatum est in MS. Harl.

Cap. 5. *Transmittere.* Malè MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editiones veteres, *transmitteret.* MS. Farnes. *transmitte-*

retur. Mox pessimè MSS. Farnes. Reg. Corb. et editio princeps, *impunem.*

Et usui. MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *eo usui.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *et eo usui.* Emendabat Acidalius, *et ex usu.* Benè Pichena è MS. Flor. *transmittere...impune...et usui.*

Scriptum Aponio Saturnino. Hìc, fœdâ librariorum oscitantiâ, transposita fuerat una integra pagina; ita ut verba hæc capitis v. *scriptum Aponio,* conjungerentur cum ultimis verbis capitis VII. *revirescere crederentur, &c.* usque ad verba capitis IX. *pro causâ fidenter.* Quibus verbis adsutum erat fragmentum capitis v. *cum exercitu Mœsico celeraret. Ac ne inermes, &c. Saturnino* autem miserè corruptum fuerat in *Satium inno.* Errores quidem illi antiqui: iidem enim sunt in omnibus MSS. Vitium deprehendit Lipsius: antiquum ordinem restituit Pichena.

Cum exercitu Mœsico celeraret. Benè MS. Corb. et editiones recentiores: atque ita fermè MS. Flor. corruptè tantùm habet, *exercitum.* Pessimè editio princeps, *de exercitu Mœsico celebrare.* Puteolanus, *Mœsicum exercitum celebrare.*

Plebem quoque. Frustra tentat Boxhornius, *peditem quoque.* Principes Sarmatarum Jazygum plebem et vim equitum obtulere.

Remissum. Ita MSS. Reg. Corb. Harl. editio princeps et recentiores. MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *omissum.*

Aut majore. Benè MS. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. Sic quoque emendatum in MS. Harl. Primâ manu, *at.* Puteolanus, *ac.*

Queis vetus. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et Ryckius. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quibus vetus.*

Fidei commissæ patientior. Sic MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. Corruptè MSS. Flor. Reg. Corb. et editio princeps, *fidei commissior patientior.* Palmerius emendabat, *fidei commissior.* Inde tentabat Lipsius, *fide cognitior.* Pichena, *gens fida, ac laborum,* vel *onerum patiens.* Boxhornius delendum censet τὸ *commissæ,* et scribendum, *quam ipse.* Ego puto Tacitum pro *commissior* scripsisse *quam jussorum.* Jac. Gronovius, *fidei*

commissique patiens. Cf. Misc. Obs. viii. 293. Certè durum est, *fidei commissæ patientior,* neque ex usu Latinorum Scriptorum. Sensus tamen satis obvius; nec malè vertit Cl. Gordon: "Their people too were more observant of their plighted faith." Murphy quoque, "and no doubt being entertained of their fidelity."

Posita in latus. Sic MSS. et editiones veteres ac recentiores. Rhenanus, *opposita.*

Porcius Septiminus. Sic adhuc MSS. editionesque veteres et recentiores. Rhenanus, *Septimius.* Septiminorum frequens mentio in antiquis Inscriptionibus.

Alâ Aurianâ. Malè adhuc Rhenanus, adversantibus MSS. et veteribus editionibus, *ala Tauriana.*

Æni fluminis. Optimè Rhenanus. Perperam MSS. et veteres editiones, *Rheni fluminis.*

Nec his, aut illis. Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *nunc his, aut illis.*

Cap. 6. *Quam gloriam et dux.* Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Reg. editiones veteres et recentiores. Perperam in mediis quibusdam editionibus emendatum, *ei dux.* Frustra MSS. Corb. Reg. et editio princeps habent *magis* ante *quam.*

Occupatâ Aquileiâ. Benè MSS. Flor. Reg. Bud. Corb. editio princeps, Ryckius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *occupantes Aquileiæ proxima, &c.*

In proxima. Ita MS. Agr. Ryckius et recentiores. Præpositio *in* abest à MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe.

Scribonianæ nomen. Ita Puteolanus et recentiores. In MS. Bodl. *Scriboniæ.* MSS. Harl. Guelf. *Scbonianæ.* Emendatum alterâ manu in MS. Harl. *Scibonianæ.* In MS. Guelf. *Scribonianæ.* MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. *Sebonianæ.* Frustra tentabat Jac. Gronovius, *Senonianæ.*

Forum Allieni. Ita Ryckius è MS. Agr. In veteribus editionibus, *Alieni.*

Inermos plerosque. MS. Flor. Pichena et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. et editionibus veteribus, *inermes.*

Dederent. MS. Corb. *dedere.*

Cap. 7. *Post principia belli secundùm Flavianos.* Ita vulgò MSS. et libri omnes editi. A MSS. Flor. et Jes. abest, *post.* In MS. Guelf. alterâ tantùm manu additum est. Tentabat Jac. Gronovius, *per.* Fortè hæc omnia spuria sunt, et additamenta quæ è margine in ipsam historiam transiere. Quod Cl. Ernesto jam observatum. Ea retinuit Cl. Gordon, et vertit: "After the victory was grown public, and as to the party of Vespasian the first actions of the war had proved prosperous." Murphy quoque, "The fame of a victory, obtained in the beginning of the war, made an impression favorable to Vespasian's cause."

Adductiùs. Benè MSS. Vatic. Flor. Corb. Lipsius, Pichena et recentiores. Corruptè MS. Reg. *adducius.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *audacius.*

Si placere. Benè MSS. Flor. Guelf. Harl. Bodl. Jes. Pichena et recentiores. In MS. Corb. et editionibus veteribus, *si placeret.* Tentabat Muretus, *sibi placeret.*

Revirescere. MSS. Jes. et Guelf. *reviviscere.*

Cap. 8. *Vicetia.* Benè Pichena è MS. Flor. Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *vincentia,* aut *vicentia.*

Interjectus. Benè Lipsius, Pichena et recentiores. Malè MSS. Flor. Reg. Corb. et editio princeps, *intertectus.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *interceptus.*

Rætiam. Benè MSS. Vatic. Farnes. Corb. et Pichena. Corruptè MSS. Flor. Reg. et editio princeps, *pretiam.* Unde Puteolanus, Jac. Gronovius, et alii multi, *per Rhætiam.* Sed Flavianus exercitus non interjectus est per Rætiam, quæ pro Vitellianis stabat. Posita tantùm auxilia in latus Rætiæ, quòd ea erat infesta, ut vidimus supra cap. 5. Frustra tentabat Lipsius, *Ræticas Juliasque Alpes.*

Ne pervium. MSS. et veteres recentioresque editiones, *ac ne*

pervium. Ac omittendum optimè viderunt Pichena et Lipsius; idque rerum series postulat.

Obsepserat. Malè MS. Jes. *obsesserat.* Editio princeps, *obsederat.*

Post res. Pessimè MS. Reg. *post tres.* Inde sciolus aliquis scripsit in MS. Bud. *post tres menses.*

Cap. 9. *Castra permuniit.* MSS. Reg. et Jes. *permunivit.* A MS. Jes. abest, *castra.*

Potuere. MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *potuissent.*

Conscivissent. MS. Jes. primâ manu, *concivissent.* Sic quoque volebat Muretus. Alterâ manu emendatum in MS. Jes. *conscivissent.*

Vipstanius Messala. MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. et Puteolanus, *Vipsanus.* Editio princeps, *Vipsanius.* Rupertus, Ryckius et recentiores, *Vipstanus.* Meliùs, *Vipstanius.* Nam in veteri Inscriptione apud Muratori, "Novus Thesaurus Inscript." Vol. I. p. 319. n. 2. ejus consulatus, Trajano Principe, memoratur.

L. VIPSTANIO MESSALA

M. VERGILIANO PEDONE.

Sic quoque veteres lapides apud Gruterum, p. 1066 et 1070.

Laudibus attollebatur. *Laudibus* abest à MS. Corb.

De exitu. Benè Lipsius et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *de exercitu.*

In Vitellium. Benè MSS. Flor. Corb. Agr. Pichena et recentiores. *In Vitellium*, id est, *adversùs Vitellium.* A MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolano abest præpositio, *in.*

Præsumsere. Mallet Freinshemius, *rescripsere.* At nescio quid audacius et magis Cornelianum habet, *præsumsere.*

Facta tribunis centurionibusque. Benè MSS. Flor. Agr. Harl. Lipsius, Ryckius et recentiores. In MSS. Bodl. Jes. et veteribus editionibus, *facta à tribunis.* Puteolanus, *et centurionibus.*

Cap. 10. *Aponianus.* Benè Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *Apontanus.* At mox infra cap. 11. *Aponianus.*

Galbianæ legioni. Benè MS. Corb. editio princeps, et recentiores. Puteolanus, *Galbiæ.*

Et ut proditionis. Ita libri omnes scripti et editi. Lipsio videtur vox abesse; legendumque, *proditionis auctorem,* vel *compertum:* nisi tamen, inquit, compendio fuit, *et ut proditione, ira militum:* id est, ut in proditione, quasi esset proditio. Tentabat Pichena, *et ut proditorem:* Grotius, *ut proditi ira militis.* Faernus et Acidalius emendabant, *rapiuntur arma metu proditionis. Ira militum.* Vulgatam scripturam defendunt Gronovius et Ernestus. Nec ego damnare ausim, quòd plurimus sit apud optimos scriptores genitivorum usus.

Aponius. Sic libri omnes scripti et editi, præter Rhenanum, qui omisit, *Aponius;* et Pichenam, qui emendavit, *Aponianus;* quòd id ad Dillium Aponianum referret. Verùm, ut rectè observat Ryckius, hæc spectant Aponium Saturninum, de quo supra cap. 9.

Namque. Sic scripti et editi libri, præter Lipsium, qui omisit, *que.*

Crudescere. Sic adhuc scripti et editi libri, præter J. Fr. Gronovium, qui, fortè operarum vitio, edidit, *candescere.*

Ac probris. Ita MSS. et veteres editiones. Rhenanus recentioresque, *et probris.* In MSS. Harl. Jes. alterâ manu emendatum, *ac vocibus.*

Militari decore. Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Corb. editione principe, et Lipsius, *militari honore.*

Injicerent. MS. Corb. *mitterent.*

Fatisceret. Benè MS. Corb. et editiones recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *fatiscere.* Corruptè editio princeps, *satisfacere.*

Dilaberentur. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *dilaberetur.*

CAP. 11. *Deposcerent.* Malè MS. Bodl. *reposcerent.*

Mæsicæ legiones. Benè MSS. et veteres recentioresque editiones. Rhenanus, *Mæsici.*

Devertebatur. Sic editio princeps et recentiores. At MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. et Puteolanus, *divertebatur.*

Nisi. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *nixi.*

Fornacibus. Ita MSS. Flor. Agr. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *fornicibus.* Notatum in margine MS. Harl. *alius* habet *fornicibus.* Supra in MS. Reg. et editione principe, *balneorum.*

Vis et potestas. MSS. Harl. Bodl. Corb. *jus et potestas.*

Militum studiis. MSS. Flor. et Corb. *militibus.* Inde Pichena tentabat, *militaribus:* Jac. Gronovius, *militis studiis.*

CAP. 12. *Vespasiano.* MS. Corb. *à Vespasiano.*

Cornelium Fuscum. Benè editio princeps, Lipsius et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Cornelium Tuscum.* Hic est Cornelius Fuscus, de quo dictum est supra Hist. II. 86.

Adcucurrit. Ita MS. Flor. Pichena et recentiores. In MSS. Reg. Corb. *accucurrit.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *accurrit.*

Atriam pervectus. Benè MSS. Reg. Corb. et editio princeps. Sic quoque Plinius, III. 16. " Nobili portu oppidi Thuscorum Atriæ, à quo Atriaticum mare antè appellabatur, quod nunc Adriaticum." Malè Puteolanus et recentiores, *Hadriam.* Rectè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. et Puteolanus, *pervectus.* In MS. Reg. et editione principe, *provectus.*

Mennio Rufino. Ita MS. Harl. primâ manu, Puteolanus et recentiores. In MS. Jes. *Memmio:* sic quoque emendatum alterâ manu in MS. Harl. In MSS. Vatic. Agr. Corb. et editione principe, *juveniorum.* Unde quidam finxere alam juveniorum, quæ nusquam in antiquis monumentis memoratur. MS. Flor. *Vivennio Rufino.*

Illic agitante. *Illic* abest à MS. Corb.

CAP. 13. *Secreta castrorum.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. et libri omnes editi, præter Ryckium, qui è MS. Agr. edidit, *secretum.* In MSS. Flor. Reg. Corb. Bud. *secretorum.* A MS. Reg. abest, *castrorum.*

In arcto commeatum. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In MSS. Flor. Reg. et editione principe, *in arce commeatum.* MSS. Corb. Agr. *in arcem commeatum.* Inde emendaverat Rhenanus, *inopiâ commeatuum:* Lipsius, *arcem commeatuum.*

Dereptæ imagines. Benè Ernestus et recentiores. Detractæ enim de signis imagines, *dereptæ* dicuntur, non verò *direptæ,* ut habent MSS. et veteres editiones.

In famâ proditio. Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Puteolanus et libri omnes posteà editi. In MS. Reg. et editione principe, *infamia prodidit.* MS. Agr. primâ manu, *infamia prodita:* alterâ, *infamis proditio.* MS. Mirandulanus, aut potiùs Marquardus Freherus, *rei fama didita.* Ferri potest vulgata scriptura. Fortè tamen aliquid vitii hìc latitat, maximè cùm mox *et* ante *recurrens* desideretur. Quod Cl. Ernesto jam observatum.

Cuncta simul. Acidalius mallet, *cuncti.* Et meritò quidem. Mox enim cap. seq. *Hæc singuli, hæc universi.*

Huc cecidisse. Placet Heinsio, *huc recidisse.* Nec immeritò. Sic supra Annal. III. 59. "Huc recidisse cuncta."

Germanici exercitûs. Malè MSS. Harl. Jes. et Puteolanus, *Germani.*

Vinctas manus. Benè Rhenanus et recentiores. In MS. Reg. et veteribus editionibus, *junctas manus.*

Quos tamen. Malè Rhenanus, *quos tum iisdem campis illis.*

Tot armatorum millia. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus, et recentiores. A MSS. Reg. Flor. Bud. Agr. et editione principe abest, *tot.* Inde illud omisere Ryckius et Gronovius. At meliùs retinetur.

Donum darentur. MS. Bodl. *dono.*

Abstulerint. MS. Corb. *abstulere.*

Etiam militibus principem auferre, licèt integros. Ita quidem MSS. et libri omnes editi. Tantummodò in MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe pro, *licet* legitur, *litem.* Hæc cùm inter se non cohæreant, Ferretus, Lipsius, Grotiusque corrigebant, *etiam milites auferre, licet integros, &c.* Sic quoque vertit Cl. Davanzati: "Voler Basso, e Cecina sopra le case, giardini, e tante richesse rapite al Principe, torgli anche i soldati, quantunque no menomati, ne feriti, e vili alli stessi Flaviani: e che risponderebbero a chi domandasse di lor prosperità, o avversità?" Sic Cl. Gordon aliique optimi interpretes, sed non eâdem brevitate. Manet tamen difficultas, neque hæc cum præcedentibus satis connexa, *licèt integros .... Flavianis quoque partibus viles.* Frustra tentavit J. F. Gronovius, *etiam milites auferre, deditos, integros, &c.* et Jac. Gronovius, *etiam militibus Principem auferre. Sic et integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles, quid dicturos, &c.* Minimè Corneliana sunt *deditos .... sic et integros.* Itaque cùm optimi MSS. et editio princeps habeant, *litem* pro, *licet,* et in veteribus libris, *quid dicturos* à superioribus non sint separata, omnino probabilis, immo necessaria mihi videtur scriptura MS. Agr. *etiam militibus Principem auferre, Principi militem: integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles, quid dicturos, &c.* Sive hæc repetita sint ab aliquo vetere libro, sive oriantur à conjecturâ eruditi viri, qui multa in MS. Agr. emendavit, certè Corneliana sunt, et cum præcedentibus sequentibusque optimè consentiunt. Facilis autem fuit librariorum error, maximè si olim scriptum fuit, *militibus Principem, Principi auferre militem.*

Cap. 14. *Fabium Fabullum.* Benè MSS. Ryckius et recentiores. In veteribus editionibus, *Fabulum.* Ad virum ejusdem nominis eleganter scripsit Catullus, carm. XIII.

> "Cœnabis benè, mi Fabulle, apud me
> Paucis, &c."

Unietvicesimæ. Rectè MSS. Flor. Reg. Agr. Guelf. editio princeps et recentiores. Puteolanus aliique, solemni errore, *undevicesimæ.* Berneggerus et J. F. Gronovius, *unaetvicesimæ.*

CAP. 15. *Et ex Britanniâ.* Ita MSS. Bodl. Jes. Corb. Agr. Puteolanus et Beroaldus. In editione principe, *è Britanniâ.* In recentioribus, *et Britanniâ.*

Belli lucem. Optimè MSS. Harl. Bodl. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Jes. et editione principe, *lucem.*

A Bebriaco. MS. Reg. *è Bebriaco.*

CAP. 16. *Diductis.* MS. Corb. *deductis.*

Vacuum medio. Benè MSS. editio princeps, Ryckius et recentiores. Puteolanus, *vacuo medio.*

Occurrerent. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus. In MSS. Flor. Reg. Agr. Corb. et editione principe, *occurreret.* Malè Acidalius, *accurrerent.*

Suometipsi metu. MS. Corb. *suo et ipsi metu.* MSS. Harl. Jes. *suometipsi impetu.* At in utriusque margine notatum : *alius* habet *metu.*

CAP. 17. *Occursare....retinere.* Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Corb. Agr. et editione principe, *occursat .... retinet.*

Transverberaret. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. Corb. Agr. editiones veteres et recentiores. Malè MS. Guelf. *transverberâsset.* Lipsius, *transverberârit.*

Atque illi consternantur. Ita Rhenanus et recentiores. In MSS. Flor. Reg. Harl. Jes. Guelf. et editionibus veteribus, *atque illic consternantur.* MS. Bodl. et Puteolanus, *consternuntur.*

Et exciti. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps ac recentiores. *Et* abest à MSS. Harl. Bodl. Jes. Omisit quoque Puteolanus.

CAP. 18. *Fortè victi.* Sic vulgò MSS. et libri omnes editi. Sed nondum victi erant Vitelliani, nutabant tantùm. Inde Freinshemius tentabat, *fortè acti,* id est, temerè ac sine consilio. At meliùs MS. Agr. *pugnando fessum fortè victuri : haud perinde rebus prosperis, &c.* Idque narrationi optimè convenit. Favent quoque MS. Reg. et editio princeps, in quibus eâdem ac MS. Agr. distinctione scriptum, *pugnando fessum fortè victi. Haud*

perinde. Scripturam Codicis Agr. Acidalio, Rodolpho Agricolæ, Ryckio aliisque jam probatam secutus est Cl. Gordon. "Nor take the opportunity of falling upon forces spent with fighting and long pursuit; an opportunity which probably might have rendered them victorious. In truth, during prosperity, they perceived not so sensibly the use of a general, as in adversity that they wanted him." Murphy ita, "Nor dared to attack an enemy at that time well nigh exhausted by the labors of the day. In the hour of prosperity they despised their general officers, and in their distress began to feel that they wanted an able commander."

Militiæ gloriâ .... æquabat. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus aliique multi. Corruptè MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. et editio princeps, *militiæ legionarii .... æquabant.* Alterâ manu post *militiæ* additum in MS. Agr. *gloria.* Perperam emendavit Pichena, *militibus legionariis .... æquabat.* Hunc tamen secutus est Cl. Davanzati. Cll. Ernestus et Lallemand edidere, *militiæ legionariis .... æquabant,* ita ut *militiæ* sint in plurali, quod nec probabile, nec MSS. auctoritate nixum. *Militiæ gloriâ,* rectè vertit Cl. Gordon, "in feats of war." Murphy ita, "inured to discipline."

Raptim ductos. Ita libri omnes, et benè. Nec tentandum, ut placuit Lipsio, *raptim delectos.* Optimi militis est, quamquam raptim ducti, vincere.

Rupere. MS. Corb. *erupere.* MS. Agr. *irrupere.*

Tanto minorem. Sic editiones omnes veteres. Lipsius et recentiores omisere, *tanto.* Additum est in margine MS. Harl.

CAP. 19. *Prælii fortuna.* Sic MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *belli fortuna.* Additum in margine MS. Bodl. *prelii.*

Illa sibi. *Illa* abest à MS. Corb. et editione principe.

Plano sitam. Sic MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *in plano.*

Et majorem. Frustra emendat Rhenanus, *sed majorem.*

Clementiam et gloriam, inania. Benè libri omnes scripti et editi: nec tentandum cum Ursino et Mureto, *clementiæ gloriam inanem.*

Rupturi imperium. Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Agr. editio princeps et recentiores. Sic dictum supra Annal. XIII. 36. "sed rupto imperio." Puteolanus, *rapturi.*

Cap. 20. *Pugnandi cupidinem.* Sic MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus. Ad aures accommodatè. Alii, *cupidinem pugnandi.*

Noctem, et ignotæ situm urbis. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Malè MSS. Flor. Corb. Agr. et editio princeps, *nocte:* quod tamen defendit Ryckius. Hìc, ut in multis, Tacitus imitatur Livium, v. 39. "Noctemque veriti, et ignotæ situm urbis."

Nisi exploratò, nisi die. Ita vulgò MSS. Puteolanus et recentiores. In editione principe, *nisi exploratò, non die.* Inde emendatum in MS. Agr. *non die, nisi exploratò;* quod immeritò probavit Ryckius.

Vineis adgredienda. Optimè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Fœdum glossema irrepsit in MSS. Flor. Reg. Corb. et editionem principem, *vineis machinamenti genus ad expugnandum muros in modum turrium factum his aggredienda urbs foret.*

Cetera expugnandis urbibus. MS. Agr. *oppugnandis.* Secundâ manu in MS. Harl. frustra additum, *necessaria.*

Tormentis machinisque. *Machinisque* abest à MS. Bud. et fortè librariorum est additamentum. *Que* enim abest à MS. Jes. et alterâ tantùm manu additum in MS. Harl.

Ceteraque usui allaturos. Ita MSS. Corb. Reg. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Guelf. et Puteolanus, *ceteraque, quæ usui forent allaturos.* Ita quoque MS. Jes. sed omisit, *que.*

Cap. 21. *Cùm progressi.* Malè editio princeps, *tum progressi.*

Ex Cremonensibus. MS. Reg. et editio princeps, *è Cremonensibus.*

Tertiamdecimam legionem. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Guelf. Agr. editiones veteres et Cl. Ernestus. Malè Rhenanus aliique multi omisere, *decimam.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. *ternam deci-*

mam. Hìc agitur de Pannonicis legionibus, quæ erant septima Galbiana et tertiadecima, ut videre est in notis et emendationibus ad Hist. II. 6.

Mox tertia. Malè MSS. et libri omnes editi, *mox tertiadecima.* Hìc enim memorantur Mœsicæ legiones, scilicet septima Claudiana, octava, et tertia, quæ è Syriâ in Mœsiam venerat. Idque suadet tum ordo, qui hoc in loco exponitur, tum quæ mox narrantur cap. 23 et 24. ac demum legionum series, quam proposui in notis et emendationibus ad Hist. II. 6.

Cap. 22. *Inops consilii.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *vacuus consilii.*

Paratis jam dispositisque. Sic MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editiones veteres, Pichena et recentiores. In intermediis editionibus, *paratis jamque dispositis.*

Dextro suorum cornu. Ita libri omnes scripti et editi. *Dextrum* mallet Faernus ; et certè cum sequentibus optimè conveniret. Alii intelligunt, *stetisse. Suorum* suspectum habet Ernestus, et in eo verbum latitare existimat.

Duoetvicesimanos. MSS. Reg. Agr. et editio princeps, *duovicesimanos.* Malè MSS. plurimi et Puteolanus, *duodevicesimanos.* Rectè Rhenanus et recentiores, *duoetvicesimanos;* ut jam sæpe monuimus.

Eques auxiliaque. Benè MSS. editiones veteres et recentiores. Intermediæ, *equites.*

His, rursum illis. Sic MS. Corb. et editio princeps. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *rursusque illis.* Recentiores, *rursus illis.*

Eadem utrâque acie. Benè MSS. Flor. Agr. Reg. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. *eademque acie.* Inde Puteolanus aliique, *eademque utraque acie.*

Cap. 23. *Labantem aciem.* Benè MSS. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *labentem.*

Quintædecimæ legionis. Benè Lipsius, Pichena et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *quartædecimæ legionis.* Mendosè quidem, cùm quartadecima legio tunc esset in Britanniâ, in quam fuerat transvecta, ut vidimus supra Hist. II. 66 et 86. Fortè quibusdam videbitur potiùs emendandum, *sextædecimæ,* quòd facilis sit error in numeris XIV et XVI. At præterquàm quòd veteres scriberent XIIII. non verò XIV. balista illa sanè occupavit aggerem viæ, ac proinde mediam aciem, in quâ stabant quintadecimani. Contra sextadecimani erant in lævo cornu.

Tormentorum. Lipsius emendatum vellet, *tormento tum;* aut superiùs corrigebat, *balistæ····proruebant.* At nihil mutandum, cùm, præter balistam, plura fuerint tormenta, quorum vincla abscindi potuerunt.

Inclinaverat. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps, Rhenanus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *inclinata.* Margini MS. Bodl. additum, *inclinaverat.*

Falso, ut in corpora, ictu. Benè MSS. Puteolanus et recentiores, *falso.* Malè editio princeps, *falsæ.* Rectè autem MS. Corb. editio princeps et recentiores, *corpora.* In MSS. Harl. Jes. Guelf. et intermediis editionibus, *corpore.* Secundâ manu emendatum in MS. Harl. *corpora.* Pro *ictu* mallet Acidalius, *jactu.* At *ictu* dixit quoque Lucanus, III. 469. laudatus supra in notis.

Incauti offerebantur. Editio princeps perperam omisit, *incauti.*

Cap. 24. *Cur rari sumsissent arma.* In MSS. Corb. *cur nam sumsissent arma.* Ceteri MSS. et libri omnes editi, *cur rari, &c.* Optimè Lipsius tentabat, *cur resumsissent arma.* Id sensus, id historia clamat. Lego ex Brotier. et Rep. of Lett. for Apr. 1734. p. 247. *quare sumsissent.* Tentat quoque Ferretus, *cur rursus sumsissent, &c.* Nec malè. At sæpe Tacitus usurpat, *arma, militiam resumere.* Benè Davanzati, "perche avessero ripreso l'armi?" Sic optimi quique interpretes.

Tolerent. Meliùs, *tolerarent:* ut jam monuit Cl. Ernestus. Priùs præcessit, *possent.*

Mox infensus. J. F. Gronovius mallet, *infensiùs.* Iis enim non fuit infensus, sed eos infensiùs acriùsque allocutus est. Fortè tamen, *infensus,* idem est, ac iratus.

Cap. 25. *Vagus inde, an consilio.* Benè MSS. Flor. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. In MS. Reg. *vagus inde à consilio.* MS. Harl. et Puteolanus, *vagus inde consilio.* Sed in MS. Harl. alterâ manu additum, *an.*

Exercitus. MS. Corb. *exercitum.*

Diduceretve. Ita Lipsius et recentiores ob ἀντίθεσιν. In MSS. et veteribus editionibus, *duceretve.*

Postquàm perculsos. Benè Acidalius et Cl. Ernestus. Malè MSS. et veteres editiones, *pulsos.* Nondum pulsi erant, sed perculsi tantùm. Quæ duæ voces à librariis facilè commutantur.

Obturbabat. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *obturbat.*

Impubem filium. Sic MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Gronovius et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *impuberem.*

Precabatur placatos. Sic MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. Puteolanus, Ernestus et Cl. Lallemand. In MS. Flor. *platos,* supra additis duabus literis, *ca.* Editio princeps, Lipsius aliique multi, *precabatur piatos.* In MSS. Corb. Agr. et in altero MS. Flor. *precabatur ne piatos.* Unde fortè scriptum fuit olim, *voce flebili Deos precabatur ne piatos patris manes, neve se ut parricidam aversarentur.*

Aversarentur. Benè MS. Flor. Pichena et recentiores. In aliis MSS. et editionibus veteribus, *adversarentur.*

Trucidatos spoliant. Ita vulgò MSS. et libri omnes editi. In MS. Flor. *trucidati.* Inde frustra tentat Gronovius, *trucidant.* Probat tamen Cl. Ernestus.

Cap. 26. *Fesso .... exercitu.* Benè MSS. Harl. Bodl. Puteolanus et recentiores. In MS. Jes. *fesso .... exercitum.* MSS. Flor. Reg. editio princeps, *fessos .... exercitum.* MS. Agr. *fessos .... exercitus.* MS. Corb. *fessum .... exercitum.*

Quæ super cuncta .... ipsorum miles. MS. Agr. *super quæ cuncta terrebat ipse miles.*

Ingrata, quæ tuta. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Malè MS. Corb. et editio princeps, *ingrata tutaque.*

Ex temeritate spes. Optimè MS. Flor. editio princeps et recentiores. Sic quoque emendatam alterâ manu in MSS. Harl. Bodl. Antea, ut et MS. Jes. ac Puteolanus, habebant, *et temeritate.* Inde in intermediis editionibus, *et ex temeritate.*

Omnisque cædes. Mallet eruditus Petavius, *animusque cædes.* Si quid mutandum foret, corrigendum, *animusque et cædes.* At nihil peccat vulgata scriptura.

Cap. 27. *Strage. Incesserat.* Ita MS. Flor. editio princeps, Pichena et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *prosternerent. Multâ cum strage incesserat cunctatio, &c.*

Cap. 28. *Ut Messala tradit.* MS. Agr. *ut Messalæ traditum.*

Prensarent. Ita MSS. Corb. Guelf. editio princeps, ut sæpe aliàs. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *prehensarent.*

Semineces. In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *semianimes.*

Cap. 29. *Tertiæ septimæque.* Benè MSS. Corb. Agr. In libris editis, *septimæ tertiæque.*

Superjecta tela. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MS. Flor. *superjacta.* In MSS. Reg. Corb. Agr. et editione principe, *superjactata tela.* Dixit quidem Valerius Maximus, ix. 2. n. 4. Munatius Flaccus "maternis gremiis superpositos liberos trucidavit, infantesque alios in conspectu parentum humo infligi, alios superjactatos pilis excipi." Nihil tamen mutandum. Hæc enim differunt.

Disjecit obruitque. Sic MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MS. Corb. et editione principe, *disjecta breviterque.* MS. Reg. *disjecto.* Cl. Ernesto displicet, *obruit:* mallet, *obtrivit.* Haud tamen vitiosum crediderim, *obruit.* Nempe

propulsa balista *disjecit* testitudinem, et eos omnes, in quos inciderat, *obruit.*

Quos inciderat. Mallet Cl. Ernestus, *queis* vel *in quos inciderat.* Præpositio intelligi potest. Veriùs tamen putaverim olim scriptum fuisse, *queis.*

Securibus gladiisque. Emendabat Heinsius, *securibus dolabrisque.* Quod quidem probabilissimum foret, si de portâ urbis ageretur. At cùm hìc memoretur valli porta, haud ita valida, in tanto tertianorum impetu securibus gladiisque potuit perfringi.

Qui restiterant. Benè MSS. Harl. Bodl. Corb. editiones veteres et recentiores. MSS. Jes. Guelf. et Rhenanus, *qui resisterent.* Corruptè MS. Flor. *resisterant.*

Cap. 30. *At rursus.* Benè MS. Corb. Sic quoque ediderat Cl. Ernestus. Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *ac rursus.*

Illi trabibus. Mallet Cl. Ernestus, *hinc* vel *illinc.* At retinendum, *illi.* Pro *trabibus* vellet quoque Heinsius, *lateribus*; Ernestus, *lapidibus.* Minimè displicet, *trabibus.* In hoc militum furore, non tegulis tantùm, sed et trabibus deturbabantur propugnatores; tectaque erant muris propinqua.

Cap. 31. *Glomerabantur.* Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Guelf. Pichena et recentiores. In MS. Reg. et veteribus editionibus, *glomerantur.*

Saxa telaque. Ita MSS. Harl. Jes. Corb. et editio princeps. Non ita benè Puteolanus, *tela saxaque.*

Cùm languescere. Sic MS. Flor. Pichena et recentiores. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *cùm languescerent.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *cùm languere.*

Ut quisque. Benè MSS. Flor. Corb. Jes. Agr. editio princeps et recentiores. MSS. Bodl. Harl. ac Puteolanus, *et ut quisque.* In MS. Corb. *quis* pro *quisque.*

Reverteretur. MS. Agr. *revertebatur.* Ursino ac Mureto placebat, *verteretur.*

Tot fortissimi. Benè MSS. Reg. Corb. Harl. editiones veteres et recentiores. MSS. Jes. Guelf. Bud. et Rhenanus, *ac fortissimi.* MS. Bodl. *at.*

Circumstiterant. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *circumsteterant.* Sic quoque emendatum secundâ manu in MS. Harl.

Omni ferociâ. Benè MSS. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *omni fiduciâ.* Additum margini MS. Bodl. *ferociâ.*

Subit recordatio. Benè MS. Corb. et libri editi. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. *fuit ratio.* Unde frustra tentabat Rhenanus, *fuit miseratio.* Alterâ manu emendatum in MS. Harl. *recordatio.*

Incessit. Perperam in MSS. Harl. Jes. Guelf. *incessisset.* Secundâ manu emendatum in MS. Jes. *incessit.*

Objectabant. MS. Guelf. *objectant.*

Cap. 32. *A Cæcinâ .... eademque.* Præpositionem *à,* copulam *que* perperam omisit Rhenanus, adversantibus libris scriptis et editis.

Majore opum specie. Benè MS. Bodl. et Puteolanus. Sic quoque volebat Muretus. In MSS. Corb. Harl. et editione principe, *majorem opum speciem.* Rhenanus sine ullâ veterum librorum auctoritate emendaverat, *majorum.*

Balineas. Pichena è MS. Flor. In MSS. Reg. Corb. Bud. et editione principe, *balnea.* Puteolanus, *balneas.*

Abluendo cruori. Ita libri omnes scripti et editi, præter Rhenanum, qui emendavit, *cruore,* non necessariò.

Incalescerent. Non ita benè MSS. Harl. Jes. *inardescerent.*

In eum vertit. MS. Corb. *in eum convertit.*

Cap. 33. *Ac sævitiam.* MS. Corb. *atque sævitiam.*

Viles ad prædam. Malè tentabat Turnebus, *miles ad prædam.*

Aut quis formâ. Frustra conjicit J. F. Gronovius, *aut puer formâ.*

Truncabantur. Mallet Ernestus, *obtruncabantur*, vel *trucidabantur.* Sed proba quoque vulgata scriptura.

Dominorum. Ursino ac Mureto placet, *domorum.* Eleganter quidem. Dici tamen potest, *dominorum.* Sic supra Hist. II. 13. fœminam, Ligurem, vidimus per cruciatus interrogatam, ubi filium occuleret.

Exercitu vario. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps Rhenanus et recentiores. Intellige præpositionem, *in*, quam sæpe omittit Tacitus. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *exercitui vario.*

Interessent. Mallet Ernestus, *inessent.*

In igne considerent. Ita libri omnes scripti et editi. Mallet tamen Heinsius, *in ignem*, vel *in ignes:* sic quidem poetæ, ac maximè Virgilius, quem sæpe imitatur Tacitus, Æneid. II. 624.

> "Tum verò omne mihi visum considere in ignes
> Ilium."

Cap. 34. *Hic exitus Cremonæ.* Ita MS. Corb. editio princeps et recentiores. Sic quoque MS. Agr. secundâ manu. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *hic exitus Cremonam habuit.* In MSS. Flor. Bud. omissum, *habuit.*

A primordio sui. MS. Corb. *suo.*

Ti. Sempronio et Cornelio. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. *T. Sempronio.* Tiberius appellabatur, non Titus, ut ex Livio et Fastis constat. Rhenanus edidit *P. Cornelio*, adversantibus MSS. et veteribus editionibus, in quibus omissum prænomen. Sic supra Annal. XIV. 1. " siletur prænomen Fonteii."

Per Alpes rueret. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps, Rhenanus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *irrueret.* Frustra tentabat Lipsius, *ingrueret.*

Annexu. MS. Agr. *connexu.*

Connubiis. MS. Corb. *connubio.*

Pudore flagitii. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. Harl. Jes. editio princeps et recentiores. MS. Bodl. et Puteolanus, *post rem flagitii.*

Cremonenses captivos. MS. Agr. *Cremonensem agrum.*

Militibus effecerat. In MS. Corb. *inritamque prædam militibus fecerat, consensu Italiæ emtionem talium mancipiorum aspernante.* Corruptè editio princeps, *consensu* • • • *aspernantes.*

Occidi capere. Benè MSS. Flor. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *cædi capere.*

Redemtabantur. Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Agr. Guelf. Pichena et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *redimebantur.* Mendosè MS. Corb. *redeprecabantur.*

Munificentiâ municipum. Sic MS. Reg. editio princeps et Cl. Lallemand. Ita quoque MS. Agr. secundâ manu. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *magnificentiâ.*

Cap. 35. *Noxia tabo.* MS. Agr. *tabe.*

Cap. 36. *Ad bellum impulisset.* Mallet Cl. Ernestus, *expulisset.* At probum, *impulisset.*

In ore vulgi. Benè MSS. Flor. Agr. Lipsius et recentiores. In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *more vulgi.*

Perculit. MS. Reg. *percutit.* Tentabat Cl. Ernestus, *percussit*; quòd, inquit, nuntii non percellunt, sed percutiunt. At id nimis delicatum censuerim.

Cap. 37. *Is enim, in locum Cæcinæ, supererat.* MS. Bodl. *Is enim Cæcinæ supererat.* Additum in margine, *in locum.* Hæc autem loco suo mota existimat Cl. Ernestus; sicque refingenda putat: *in locum Cæcinæ* (*is enim supererat*) vel *is enim supererat in locum Cæcinæ.*

Cum inrisu. MS. Corb. *cum risu.*

Tribuentis accipientisque. Ita MSS. Reg. Corb. veteres et recentiores editiones. In MS. Flor. *tradentisque accipientisque.* Rhenanus, inverso ordine, *accipientis tribuentisque.*

Eblandiretur. Sic Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *blandiretur.* At prima hujus verbi litera facilè excidit, cùm superior vox in eamdem desineret.

Rosius Regulus. Ita MSS. Flor. Corb. Bud. Guelf. editiones veteres et recentiores. Beroaldus, *Rossius.* MSS. Reg. Harl. Jes. Agr. et Ryckius, *Roscius.*

Numquam anteà. Vertranius aliique emendant, *nonnumquam.* At nihil mutandum. Rosius Regulus consul fuit suffectus, vivente adhuc Cæcinâ, neque abrogato magistratu, neque lege latâ, quod numquam anteà visum. Consul quidem antè fuerat Caninius Rebilus uno die, sed defuncto consule.

Cap. 38. *Asperatum.* Malè Puteolanus, *aspernatum.*

Ille infensus. Malè Puteolanus, *illic infensus.*

Pro liberis. Cl. Ernestus, *pro libertis.* Sanè operarum errore. Adversantur enim libri omnes.

Terrarum ac maris. *Ac maris* omissum in MS. Corb.

Fato accidat. MS. Corb. *fato decidat.*

Cap. 39. *Maturam perniciem.* Benè MSS. Flor. Corb. Agr. editio princeps, Rhenanus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *maturam pœnitentiam.*

Palam jussa. Malè editio princeps, *palam visa.* MS. Agr. *palam jussa autem atrocem, &c.*

Nobili gaudio. Mallet Lipsius, *notabili.* Meliùs, ut opinor, *ignobili gaudio.*

Quâ se. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quâ (ipsa enim verba referam) se pavisse.*

Sanctus. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In editione principe, *factus.* Inde conjiciebat Cl. Ernestus, *factis inturbidus.*

Parùm effugerat. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Quod meritò probatum Jac. Gronovio et recentioribus. Editio princeps et Rhenanus, *ut parùm effugeret.* MS. Agr. *effugerit.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ut parùm abfuerit.*

Cap. 40. *Adsequi legiones.* *Legiones* abest à MS. Corb.

Accitis ex Urbe. MS. Corb. *accitis ab Urbe.*

Cap. 41. *Ne in tanto quidem.* Malè Rhenanus è MS. Bud. *ne in tanto discrimine quidem.*

Tam parvâ manu. Mallet Cl. Ernestus, *tam parva manus.*

Morabatur. Malè MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *hortabatur.*

Avidos periculorum. Frustra tentat Faernus, *pavidos periculorum.* In civilibus bellis periculorum mutationumque avidi milites.

Dedecoris securos. Benè MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. editio princeps, Pichena et recentiores. Rhenanus, *decoris.*

Et paucis. Ita MSS. et veteres recentioresque editiones. Copulam *et* omisit Rhenanus.

Inde Etruriam. Rhenanus, *inde in Etruriam;* refragantibus libris scriptis et editis.

Gallias et exercitus et Germaniæ gentes. Ita MSS. Vatic. Flor. Harl. Bodl. Jes. Agr. Puteolanus et recentiores. A MS. Reg. et editione principe abest, *Gallias.* Rhenanus omisit, *et exercitus.* Pars quidem magna exercituum Germanicorum tum erat in Italiâ, manebat tamen pars in superiore inferioreque Germaniâ, quam Valens ciere poterat. Hæ legiones memorantur infra cap. 46.

Cap. 42. *Apennini jugis.* MSS. Corb. Reg. et editio princeps, *Apenninis jugis.*

Segnitiâ maris. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Pichena et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *sævitiâ maris. Segnitiâ* autem *maris,* id est, tranquillo mari; seu, ut explicat Pichena: Valens, cujus naves non remis, sed velis utebantur, aut nullo vento, aut adverso usus est. Vertit Cl. Davanzati: "Fabio Valente dalla spiaggia Pisana da fortuna di mare, o contrario vento, fu gittato a Monaco." Murphy quoque, "Valens embarked at the port of Pisa, but, being becalmed, or meeting with contrary winds, was forced to land at Monaco."

Nondum exuerat. Sic MS. Flor. editio princeps, Pichena et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *non exuerat.*

Metu infracta. Benè MS. Bodl. Pichena et recentiores. Corruptè MS. Flor. *inracta.* In MSS. Reg. Harl. Jes. et editionibus veteribus, *intacta.* Frustra volebat Lipsius, *intentata.*

Namque. Sic MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et à Puteolano omissa copula, *que.*

Cap. 43. *Claustra maris.* Ita MSS. Flor. Reg. Bud. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *claustraque maris.* Mox MS. Jes. et Beroaldus, *tuebantur.*

Paratu firma. MS. Bud. et editio princeps, *parata.* Inde tentabat Rhenanus, *pacta firma,* repugnantibus libris scriptis et editis.

Totidem centurionibus. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Bud. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *totidemque centurionibus.*

Maturo. Optimè Lipsius et recentiores. Perperam MSS. et veteres editiones, *regreditur maturè.*

Volentibus fuit. Benè MS. Corb. Rhenanus et recentiores. In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *volentibus auctor fuit.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *volentibus liberum fuit.* Ἑλληνικῶς dictum, *volentibus fuit.* Sic Thucydides, II. 3. Τῷ γὰρ πλήθει τῶν Πλαταιέων οὐ βουλομένῳ ἦν τῶν Ἀθηναίων ἀφίστασθαι. Id est, "populo Platæarum non volenti erat ab Atheniensibus deficere."

Adfertur. Ita libri omnes scripti et editi. Mallet Cl. Ernestus, *defertur.* Fortè scriptum olim, *fertur.*

Cap. 44. *Inclytus.* Malè MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *inditus.*

Ceterarum. Benè libri omnes. Malè Faernus, è nescio quo Codice, supplebat, *ceterarum cohortium.* Hìc agitur de legionibus, non de cohortibus.

Cap. 45. *Auctore Venusio.* MS. Corb. *actore.*

Auxerat potentiam. Mallet Lipsius, *potentiâ.* At utrumque Latinè dicitur.

Vellocatum. MS. Jes. *Velocatum.* Perperam MS. Reg. et editio princeps, *et locatum.*

Cap. 46. *Perfidiâ.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *et perfidiâ.* Copulam *et* omittunt MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores.

Proconsule. Ita quidem MSS. Flor. Reg. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *proconsul.* Idem omnino est, sive *proconsule,* sive *proconsul* scripseris. Illud tantùm paulo antiquius.

Cap. 47. *Haud temnendæ.* Malè MSS. Reg. Jes. et editio princeps, *haud tenendæ.* Mox perperam Puteolanus, *auctor* pro *ductor.*

Vetustam Asiæ civitatem. Ita Pichena et recentiores. Sic quoque vertit Cl. Gordon. Corruptè MS. Flor. *vetusta mama civitatem.* MS. Reg. et editio princeps, *vetusta manus civitatem.* MS. Corb. *manu.* MS. Bud. *vetustam manum.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *vetustam admodùm civitatem.* At cùm *admodùm* minimè sit Cornelianum, potior videtur Pichenæ emendatio. Lipsius è MS. Flor. tentabat, *vetustâ famâ civitatem.* Librarius in MS. Agr. vitatâ difficultate, *vetustam civitatem.*

Classi quoque. Sic Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *classis quoque.* Quod immeritò probat Jac. Gronovius, quasi hìc agatur de Aniceti classe.

Eludens. MS. Reg. *illudens.*

Lectissimas liburnicarum. Editio princeps, *lectissima.* Quod non ita displicet. Græcis enim sæpe utitur Tacitus. MS. Reg. *lætissima.*

Contemtim vagabantur. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In MS. Flor. *contemti,* Jac. Gronovio frustra probatum. Librarius enim omisit lineam in MSS. vocalibus superaddi solitam, ut litera *m* suppleatur. MS. Corb. et editio princeps, *contenti.*

Camaras vocant. Benè MSS. Flor. Reg. Agr. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quas cameras vocant.* *Quas* in MS. Corb. omissum.

Latâ alvo • • • • *connexa.* Benè Lipsius et recentiores. In MS. Flor. *lata alvom.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Agr. et editiones veteres, *latam alvum* • • • • *connexam.* Cl. Ernestus, aut omissum vellet, *connexâ ;* aut emendatum, *connexis.*

Cap. 48. *Advertit.* Malè MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *avertit.*

Vespasiani animum. Mallet Lipsius, *Vespasianum.*

Coegit. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *cogit.*

Fluminis Cohibi. Malè MSS. Reg. Jes. *Cohibiti.* Nec satis accuratè in aliis MSS. et libris editis, *Cohibi.* Potiùs, *Cobi,* ut, ex scriptoribus Græcis ac Latinis, Colero ceterisque viris eruditis jam observatum.

Sedochezorum regis. Ita quidem MSS. Harl. Bodl. Puteolanus ac deinde ceteri omnes. In MS. Reg. et editione principe, *Sedotezorum.* MS. Corb. *Sedethegorum.* MS. Guelf. *Sodechzerum.* MS. Jes. *Sodochezorum.* Hæc omnia corruptissima. Optimè conjecit Colerus, *sub Sedochi, Lazorum regis, auxilio.* Lazos in hoc terrarum tractu memorat Plinius, vi. 4. "Flumen Absarum, nunc Fortunasoui, cum castello cognomine in faucibus, à Trapezunte, nunc Trebizond, cxl. mill. passuum. Ejus loci à tergo Iberia est: in orâ verò Heniochi, Ampreutæ, Lazi." Gubazes, Lazorum rex, apud Cobum, interfectus narratur ab Agathiâ, lib. iii. Quod erudito Ryckio jam observatum.

Aniceti exitium. Malè MS. Agr. *excidium.* MSS. Bodl. Jes. Guelf. *auxilium.* In margine MSS. Bodl. et Jes. additum, *exitium.*

Urbem quoque. Malè MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. et editio princeps, *urbemque.*

Cap. 49. *Vim sibi.* Ita MSS. et veteres ac recentiores editiones. Lipsius emendavit, *viam.* Placet quoque Cl. Ernesto, qui

si *vim* retineatur, corrigit, *vim sibi ac potentiam struere.* Nihil mutandum meritò censent Gronovius et Ryckius. Quid ni dicatur, *vim sibi ad potentiam struere?* Jam vidimus supra Annal. XIII. 19. " fama potentiæ non suâ vi nixæ."

Quæ seditiosa. Aliter distinguit Ryckius: *Quæ seditiosa, et corrumpendæ disciplinæ. Mox in prædam, &c.* Potior est vulgata distinctio, libris omnibus scriptis et editis probata.

Cap. 50. *Propinquâ hyeme.* MSS. Corb. Agr. *propinquante hyeme;* ut volebat Muretus.

Vis consiliorum. MSS. Harl. Bodl. *jus consiliorum.*

Cap. 51. *Distulerant.* Ita quidem MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et libri omnes editi. In MS. Reg. *distulerunt,* ut volebat Acidalius.

Exsolverentur. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *exsolverent.*

Adversùs Cinnam. Sic MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editiones veteres. In recentioribus, *adversùm.*

Fratrem suum. Cinna consul A. U. C. 667. adjunctis sibi Mario, Carbone et Sertorio, patriæ bellum indixit, Urbemque cepit. Inde sanè atrox facinus hoc bello patratum, quo frater fratrem occidit, ad Sertorianum militem retulit Valerius Maximus, v. 5. n. 4. " Omnis memoriæ clarissimis imperatoribus profectò non erit ingratum, si militis erga fratrem suum pietas huic voluminis parti adhæserit. Is namque in castris Cn. Pompeii stipendia peragens, cùm Sertorianum militem acriùs sibi in acie instantem cominùs interemisset, jacentemque spoliaret: ut fratrem germanum esse cognovit, multùm ac diu convitio Deos ob donum impiæ victoriæ insectatus, prope castra transtulit, et pretiosâ veste opertum, rogo imposuit. Ac deinde subjectâ face, protinus eodem gladio, quo illum interemerat, pectus suum transverberavit: seque super corpus fratris prostratum, communibus flammis cremandum tradidit. Licebat ignorantiæ beneficio innocenti vivere: sed ut suâ potiùs pietate, quàm alienâ veniâ uteretur, comes fraternæ neci non defuit."

Tanto acrior. Malè MS. Jes. *tanto ardore.*

Sicut virtutibus. Malè MSS. Bodl. Jes. *quam sicut.* MS. Harl. et Puteolanus, *quod sicut.*

Flagitiis pœnitentia. MS. Bud. *flagitii.*

Ex veteri memoriâ petita. MSS. Bodl. Jes. *vetere.* Malè Rhenanus, *repetita.*

Poscet. Sic MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Bud. Corb. Gronovius et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *poscent.*

Cap. 52. *Antonio ducibusque.* Benè MS. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Antonio ac ducibus.* Quod durius.

Ex Muciano. Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *de Muciano.*

Vel prospera agnosceret. Malè MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *cognosceret. Vel* abest à MS. Corb.

Ab Vespasiano. MS. Reg. et editio princeps, *à Vespasiano.*

Senatorium ordinem. Non ita benè MS. Reg. et editio princeps, *Senatorum.*

Volentia rescripsere. Sic MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *rescribere.* Malè Rhenanus, *volenti scripsere.*

Factaque ejus. MS. Bud. *aut facta ejus.*

Cap. 53. *Id pati. Id* abest à MS. Corb.

Eviluissent pericula. Benè MS. Flor. Ryckius et recentiores. Sic quoque emendandum divinârat Freinshemius. MSS. Harl. Jes. et Puteolanus, *coaluissent.* MSS. Reg. Agr. et editio princeps, *luissent.*

Immodicus linguâ. Ita libri scripti et editi, præter Lipsium, qui edidit, *linguæ.*

Et sui operis. Frustra tentat Cl. Ernestus, *id sui operis.*

Casum Cremonæ. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *Cremo-*

nensi. Sic quoque alterâ manu in MS. Harl. MS. Agr. *Cremonensium.*

Adfuerint. MS. Reg. *affuerunt.*

Cap. 54. *Vera narraturi.* Benè Beroaldus et recentiores. Sic infra cap. 56. "vera dicturis." MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *verè narraturi.* Malè MS. Reg. et editio princeps, *verè narranti.* In MS. Corb. *vera narrare.*

Ut ad vires. *Ut* perperam omisit Rhenanus.

Quæ adferret. Benè MSS. et veteres ac recentiores editiones. Rhenanus, *referret.* MS. Jes. *afferrent.*

Opus est. Ita MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus omisit, *est.*

Cap. 55. *Secuta è classicis legio.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *secutæ classicis legio.* MSS. Corb. et Agr. *secutæ classicæ legiones:* uti volebat Muretus. At immeritò. Vitellio non fuere multæ legiones, ut patet ex cap. 58. 64 et 67. Legio autem illa videtur conscripta è classicis, qui erant Romæ in castris Ravennatium et Misenatium.

Si dux alius. Malè Rhenanus, *si alius dux.* Quod durum; nec favent libri scripti aut editi.

Nullâ in posterum curâ. Malè MS. Reg. et editio princeps, *curare.*

Aderat. Malè MS. Reg. et editio princeps, *aberat.* MS. Flor. *haberat.* Inde frustra tentabat J. F. Gronovius, *hiabat.*

Pecuniis mercabatur. *Pecuniis* abest à MS. Agr.

Qui Mevaniam. *Qui* perperam omisit Rhenanus.

Cap. 56. *Fœdarum volucrum.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *fœdarum avium.* In margine MS. Bodl. additum, *volucrum;* ut habent MS. Corb. et editio princeps, ac recentiores.

Nube atrâ diem obtenderent. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus, et recentiores. In MSS. Reg. Corb. Agr. et editione

principe, *nube radium obtenderent.* Frustra emendabat Rhenanus, *obtunderent.* Neque enim aliter, ut constat ex optimis MSS. Seneca in Œdip. Act. III. v. 625.

"Pœdore fœdo squalidam obtentus comam."

Longè, nec ubi. Ita Lipsius et recentiores, è MS. Vatic. in quo, *longè necui.* In MSS. Flor. Agr. et editione principe, *ne cui.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *longè, quàm ubi.*

Hostes adgredi. MS. Corb. *aggrediendi.*

Et usque. *Et* abest à MS. Corb.

Arcuere eos. Benè Lipsius et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *arguere eos.*

Acciperet. Faerno Acidalioque placet, *acciperent,* ut ad aures referatur.

Cap. 57. *Apinius Tiro.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. MS. Corb. *Apinus.* MSS. Reg. Agr. et editio princeps, *Aponius.* At infra cap. 76. idem MS. Agr. habet *Apinius.* Ibidem MSS. Harl. Bodl. Jes. *Tyro.*

Ut collata. Benè MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *et.*

Cap. 58. *Et quingentis.* MS. Corb. et editio princeps, *et equitibus quingentis.*

Exercitum. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *exercitus.*

Dantes nomina. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *data nomina.* MS. Bud. *dat.* Inde frustra tentabat Rhenanus, *dant.* Meliùs *dantes,* ut habent MS. Corb. editio princeps, Beroaldus et recentiores.

Indicit. Malè Puteolanus, *inducit.*

Pecuniasque. Ita libri omnes, præter Cl. Lallemand, qui edidit, *pecuniamque.* At plurali sæpissimè utitur Tacitus.

Simulatio officii à metu profecta. Optimè MS. Bodl. et Cl. Ernestus. Malè MSS. Harl. Jes. et Puteolanus, *officia metu profecta.* MS. Reg. et editio princeps, *profectò.*

Et plerique. MS. Corb. *at.* Editio princeps, *ac.*

Contemtim et sine discrimine. Optimè Pichena et recentiores. In MSS. Flor. et Corb. *contemti mæstive discrimine.* MSS. Reg. Agr. et editio princeps, *contenti.* MS. Bodl. et Puteolanus, *conterriti.* MSS. Harl. et Jes. *contriti.*

Quæ non dabantur, remisit. Optimè MSS. et veteres recentioresque editiones. Tantùm in MS. Bud. *omisit,* quod perperam edidit Rhenanus. Tentabat prætereà, *quæ nuntiabantur.*

Cap. 59. *Possessa Mevania.* Mallet Muretus, *obsessa.* Illam obsessam vidimus supra cap. 55. Et sanè citò fuit possessa. Suprà cap. 8. *possessa ip transitu Vicetia.*

Erectus Samnis. Benè MS. Flor. editio princeps, Pichena et recentiores. MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ereptus Samnis.* Verùm hi populi Vitellio non sunt erepti, sed pavido ejus discessu erecti animosique Flavianas partes amplexi sunt.

Nives eluctantibus. Benè Rhenanus et recentiores è MS. Bud. In MSS. Harl. Bodl. Jes. *nive se luctantibus.* Inde Puteolanus, *nive se eluctantibus.*

Multi tradidere. MS. Agr. *multi prodidere.*

A Vitellio additi. Malè editio princeps, *abditi.*

Cap. 60. *Ut prædæ.* MS. Corb. *Ut prædæ potiùs.* In aliis *potiùs* rectè intelligitur.

Periculorum socias. Malè MS. Corb. et editio princeps, *socios.*

Victoriam consiliis et ratione perfici. Benè Lipsius et recentiores. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *profici.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *à consiliis et ratione proficisci.*

Cap. 61. *His ac talibus.* Sic MSS. Harl. Bodl. et editiones veteres. In MSS. Jes. et Corb. *his atque talibus.* In recentioribus editionibus, *his et talibus.*

Tradere .... certabant. Malè MS. Reg. et editio princeps, *tradidere.* Immeritò probat Gruterus, ut, *certabant,* quasi insititium repudiet.

Amissi præsidii. Malè MS. Jes. *amissi præmii.*

Vera fides. Ita MS. Agr. Puteolanus, Ryckius et recentiores. In MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. et editione principe, *verba fides.* Inde emendavit Freinshemius, *versa fides.* Mallet Ernestus, *certa fides;* ut apud Horatium, III. Od. XVI. 30.

"Et segetis certa fides meæ."

Induruerat. MS. Corb. *induraverat.*

Exsolverent. MS. Corb. *exsolvere.*

Cap. 62. *Urbini, in custodiâ.* MS. Corb. et editio princeps, *in custodiâ Urbini.*

Quantum animo. Corruptè MS. Reg. et editio princeps, *quantum animæ.* Supplebat Acidalius, *quantum animo auctus.*

In ludicro Juvenalium. Ita Lipsius et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *in ludicro juvenum.*

Fonteium Capitonem corruptum. Ita vulgò MSS. et veteres recentioresque editiones. Beroaldus, *Fonteium Capitonem in proditionem corruptum.* Ita quoque habet MS. Corb. sed omittit, *Capitonem.*

Cap. 63. *Intentus armatusque.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Beroaldus et recentiores. MSS. Flor. Bud. et Puteolanus, *intentus ornatusque.* Quod Pichenæ et Ryckio placuit. Plus auctoritatis habet, *armatus,* nec minus veritatis et elegantiæ.

In medium. Malè MS. Reg. *ad medium.*

Electione litorum. Benè MSS. Flor. Guelf. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. et Puteolanus, *electione lictorum.*

Cap. 64. *Concederet.* Malè MS. Reg. et editio princeps, *recederet.*

Si se ducem. MS. Corb. et editio princeps, *si ducem se.*

Easdem illas. MS. Corb. *eas illas.*

Cap. 65. *Invalidus senectâ.* MS. Agr. *invalidus ætate sensuque.* Mirâ librariorum incuriâ, verba illa, *invalidus senectâ,* in MSS. Flor. Reg. Agr. Guelf. et editione principe conjunguntur cum sequentibus verbis capitis 67. *simul ferebatur lecticulâ.* Errorem deprehendit emendavitque Puteolanus.

Suspicionibus incesserent. Ita Puteolanus et recentiores. Sic quoque MS. Guelf. primâ manu. Alterâ emendatum, *incederent;* utì habent MS. Reg. et editio princeps. In MS. Agr. *incenderent.*

Fortunam fratris. In MS. Bud. *fortunæ;* quod immeritò probat Rhenanus. Malè MSS. Guelf. Jes. *matris.*

Namque Flavius. MS. Corb. *nam Flavius.*

Fidem præjuvisse. MS. Agr. *præivisse.* Ceteri omnes libri scripti et editi, *præjuvisse.* At cùm verbum *præjuvare* nusquam in scriptoribus Latinis occurrat, Nicolaus Heinsius tentabat, *præs juvisse:* quod Ryckio Grævioque placuit. Displicuit autem Cl. Ernesto. Nec sanè *præs* fuisse videtur Sabinus; sed ipse affectam Vespasiani fidem præjuvit, domo agrisque pignori acceptis.

Offensarum operta. Malè MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *offensarum opera.*

Per conditionem. MS. Agr. *per conditiones.*

Duos testes. MS. Jes. *duo testes.*

Sabinus non insultans. Acidalius frustra tentat, *Sabini.*

Cap. 66. *In libidine.* Malè MSS. Reg. Bodl. Corb. et editio princeps, *in libidinem.*

Ne victos quidem laturos. Conjiciebat Vertranius, *ne victor quidem laturus:* Rhenanus, *ne victum quidem laturus.* At nihil peccat vulgata scriptura, quæ eadem est in omnibus libris scriptis et editis.

Promitti: sed ubi. Malè MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *promittis: et ubi, &c.* In MS. Bodl. *promitti: sed imperium ubi Vespasianus, &c.* Mox MS. Corb. *invaserat.*

Æmulatu redituram. Ita Lipsius et recentiores. Favet MS. Flor. in quo, *æmulatore dituram.* Fortè tamen legendum, *æmu-*

latore redituram: sic enim habent MSS. Harl. Jes. et Puteolanus. In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *æmulatore daturum.* MSS. Corb. et Bud. *daturam.* Frustra tentat Rhenanus, *æmulo, redituram:* J. F. Gronovius, *æmulatore, futuram.*

Casibus dubiis reservatum. Benè Puteolanus et recentiores. Nec variant MSS. Harl. Bodl. Jes. In MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *captis diebus reservatum.* In MS. Agr. *paucis diebus.*

Ac Fuscus. Benè MS. Corb. editio princeps et recentiores. Malè Puteolanus, *et Fustus.*

Altiores spiritus. In MS. Reg. et editione principe, *altiorem spiritum.*

Honores deceret. Malè MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *degeret.* MS. Agr. *negligeret.* Perperam tentat Jac. Gronovius, *deleret.*

Moriendum victis, moriendum deditis. Moriendum victis, abest à MS. Bodl. Contra, *moriendum deditis,* omissum in MSS. Harl. Jes. Additum est margini MSS. Bud. et Guelf.

Cap. 67. *Nihil principatu.* MS. Corb. atque editio princeps, *et nihil è principatu.*

Degreditur. Benè MS. Corb. Rhenanus et recentiores. Alii, *digreditur.*

Simul ferebatur. Malè MSS. Reg. Harl. Guelf. et editio princeps, *seu ferebatur.*

Parvulus filius. MS. Bud. *parvus.*

Cap. 68. *Quem non commoveret.* MS. Jes. *commoverat.*

Exire de imperio. MS. Corb. *exire imperio.*

Audierant. MSS. Harl. Jes. *audiverant.*

Absconderant. MS. Bodl. *absconderat.* MS. Reg. *absconderunt.*

Cecidere. MS. Corb. *occidere.* Corruptè MS. Bud. *cecidebant.* Inde tentabat Rhenanus, *ceciderant.*

Reipublicæ causâ. Causâ, perperam abest à MS. Reg. et editione principe.

Aliud iter. Benè MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. editio princeps, Pichena et recentiores. MS. Bud. et Rhenanus, *alterum iter.*

Quod in sacram viam. MS. Jes. *quo.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *in sacrâ viâ.*

Cap. 69. *Cessisset.* Benè libri omnes editi. In MSS. Reg. Corb. Agr. *cecidisset.* Corruptè MS. Flor. *cecississet.* Inde frustra tentat Ryckius, *se dedisset.*

Lacum Fundani. Romæ fuere lacus mille trecenti quinquaginta duo, teste P. Victore, "de Regionibus Urbis." Quorum quidem plurimi sine nomine, quidam insigniti nomine, ut *lacus Vespasiani, lacus Torquati, lacus Mamertini,* aliique recensiti à Sexto Rufo, "de Regionibus Urbis." Reg. I. Lacum autem hunc Fundani memorat lapis Tiburtinus in monte Quirinali, eoque loco, ubi ædes fuit Dei Fidii, seu Dei Sangi, repertus, auctore Ursino. Lapidem exhibet Gruterus, "Inscript. Antiq." p. 398. num. 5.

L. CORNELIO. L. F

SVLLAE. FELICI

DICTATORI

VICVS. LACI. FVND

Laci hìc dicitur, ut apud P. Victorem, "de Regionibus Urbis," Reg. XII. *Vicus laci tecti.* et Reg. XIV. *Vicus laci restituti.*

Modicum ibi prælium. MS. Corb. *modicumque prælium.*

Insedit milite. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. Puteolanus, Ernestus et recentiores. In MSS. Flor. Reg. et editione principe, ac Beroaldus aliique multi, *insedit mixto milite.* Sic quoque habet MS. Guelf. alterâ manu. *Mixto* à librariis additum videtur, quòd mox sequatur, *et quibusdam senatorum equitumque.* In MS. Bud. *ex quibusdam.*

Verulana Gracilia. Malè MSS. Harl. Jes. Guelf. *vernula.* MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores, *Gracilia.* MSS. Flor. Agr. Guelf. Corb. et editio princeps, *Gratilia.* Inde tentat Cl. Ernestus, *Gratilla;* et ita edidit Cl. Lallemand. At Pomponia Gratilla, de quâ Plinius, III. Ep. II. et V. Ep. I. est omnino diversa.

In Capitolium accivit. Ita libri omnes scripti et editi. Redundare tamen *in Capitolium* existimat Lipsius. Intelligi quidem hæc poterant: non ideo tamen insititia, ut rectè observat Ernestus.

Misso per neglecta. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *at Sabinus misso, &c.* Hæc addita à librariis, qui partem hanc historiarum Taciti susdeque versam miserè deturpaverant.

Ipsos, et, ni subveniretur. Benè Pichena et recentiores è MS. Flor. in quo tamen corruptè, *ipso sel ni subveniretur.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ipsos, ni subveniretur.* Pessimè MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *ipsi seni.*

Cap. 70. *Cæptarent.* MS. Jes. *cæptaret.*

Judicatur. Malè MS. Corb. *vindicatur.*

Culpam in militem conferens. Ita libri omnes scripti et editi, præter Cl. Lallemand, qui omisit *culpam,* sanè operarum errore.

A militibus. In MS. Reg. et editione principe perperam omissa præpositio, *a,* quam habent ceteri omnes libri.

Cap. 71. *Dextræ subeuntibus.* Benè MSS. et editiones veteres ac recentiores. Gryphius, aliæque intermediæ editiones, *dextrâ.*

Vitellianos obruebant. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Vitellianos deturbabant.*

Arcessere tormenta. Benè libri omnes editi. In MS. Corb. *accersere.*

Tarpeia rupes. MS. Harl. *Tarpeii.* MSS. Bodl. Jes. Guelf. et editiones veteres ante Beroaldum, *Tarpei.*

Sisti poterant. Malè MS. Guelf. *poterat.* Ni fortè emendandum, ut habet MS. Corb. *nec sisti poterat, scandentibus per conjuncta ædificia.* Quod elegantius foret.

Depellerent. Benè MS. Bodl. Puteolanus et recentiores. A MS. Reg. et editione principe absunt hæc omnia, *an obsessi, quæ crebrior fama est, quo nitentes ac progressos depellerent.* A MS. Corb. abest tantùm, *est, quo.* In MSS. Harl. Jes. Bud. Guelf. *depulerint.* Additum in margine MS. Harl. *depellerent.* MS. Jes. *depelleret.*

Traxerunt flammam alueruntque. Ita MSS. Flor. Corb. Pichena et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et veteribus editionibus, *traxere.* MS. Agr. *aluereque.*

Cap. 72. *Deditâ urbe.* MS. Corb. *traditâ.*

Temerare potuissent. Malè MS. Bud. et Rhenanus, *tenere.* Ceteri libri scripti et editi, *temerare.*

Furore Principum exscindi. Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Puteolanus et recentiores. Sic quoque MS. Guelf. manu primâ. In editione principe, *furore Principum exscindi potuit.* Secundâ manu in MS. Guelf. *furor....potuit.*

Arserat et antè. *Et,* abest à MSS. Harl. et Jes.

Quo tantæ cladis pretio stetit? Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Agr. Guelf. editiones veteres, Ryckius et recentiores. A Rhenano tamen omissum, *stetit;* idque probabat Freinshemius. Certè abesset sine ullo sensûs dispendio. Nonnihil tamen vis et eloquentiæ habet, *stetit.* Frustra emendabat J. F. Gronovius, *quid tantæ cladis pretio stetit?* Pichena, *quo tanta clades pretio stetit?* Vertit Davanzati, "qual guerra cagionò, qual pregio di tanto male? Salvar la patria forse!"

Ea magnificentia. Quæ et quanta fuerit illa Capitolii magnificentia, quam immensæ posteà populi Romani res ornarent potiùs, quàm augerent, explicandum.

DE CAPITOLIO

EJUSQUE MAGNIFICENTIA.

Mons Tarpeius, dictus posteà Capitolinus, aditu difficillimus, ac præruptus, fastigiato adsurgebat vertice, cùm Tarquinius Priscus, non præsentis temporis, sed futuri imperii magnitudinem animo complexus, augustissimum Jovis templum in hoc vertice ædificare meditatus est. Jecit fundamenta, et immensis ac laboriosissimis substructionibus, congestisque aggeribus, planam effecit aream, ad excipiendas sacras ædes aptissimam. Dionys. Halicarnass. "Antiq. Rom." III. 49 et 69. Hæ sunt substructiones, quas Plinius, XXXVI. 15. *insanas* appellat, ob incredibilem operum difficultatem, et immensas lapidum moles.

Servius Tullius et Tarquinius Superbus, grande opus prosecuti, templum exstruxere. Fundatum est in altâ crepidine, octo jugerum ambitu, ducentis fermè pedibus patens per latera singula, exiguâ latitudinis et longitudinis differentiâ: latitudo enim à longitudine non totis quindecim pedibus superabatur. Ex eâ parte, quâ frons templi meridiem spectabat, triplici columnarum ordine cingebatur, à lateribus verò duplici. Intus tres erant cellæ, quæ æquali distantiâ communibus lateribus continebantur: media erat Jovis: à lateribus altera Junonis, altera Minervæ, et sub uno eodemque tecto comprehendebantur. Hæc Dionysius Halicarnass. "Antiq. Rom." IV. 61.

Quantum autem impensarum in hoc templo ædificando fuerit factum æstimari potest, cùm, teste Livio, I. 55. *quadringenta talenta, Angl.* 90,000*l. vix in fundamenta suppeditavere.* In hæc fundamenta impensa fuisse quadraginta millia pondo argenti,

Angl. 133,333*l.* 6*s.* 8*d.* tradit Plutarchus, in Poplicolâ, p. 105. *Λέγεται δὲ Ταρκύνιον εἰς τοὺς θεμελίους ἀναλῶσαι λίτρας ἀργυρίου τετρακισμυρίας.*

Tanta autem ædes (ea tum erat morum simplicitas) exædificata est, ut fictilis effigies Jovis in Capitolio locaretur. Aurum enim et argentum ne Diis quidem conficiebatur. Fictilis tantùm colebatur Jupiter, et ideo miniari solitus: fictiles quoque in fastigio templi quadrigæ. Plin. XXXV. 12. In hâc tamen æde Jovis Capitolini scalpturatum pavimentum primum factum est post tertium Punicum bellum initum. Plin. XXXVI. 25. Ejus autem laquearia post Carthaginem eversam inaurata sunt. Plin. XXXIII. 3.

Conflagravit istud templum, Syllano bello, A. U. C. 671. Mox iisdem rursus vestigiis situm est. Sed cùm luxuria tunc adolesceret, certatum est ut Tarquiniorum opus magnificentiâ vinceretur. Sylla, Romanorum ditissimus, Athenis ex Jovis Olympii templo columnas Capitolinis ædibus advexit. Plin. XXXVI. 6. Catulus tegulas æreas inauravit. Plin. XXXIII. 3. Cetera ejus decora, aliis sæpe memorata, quid repetam? Satis sit observâsse ejus opes in immensum fuisse auctas triumphantium, magistratuum, urbium, provinciarum, populorum, exterorum etiam regum, ac demum Cæsarum donariis. Principes in eas liberalitates adeò effusi, *ut in cellam Capitolini Jovis sedecim millia pondo auri, Angl.* 720,000*l. gemmas ac margaritas quingenties sestertiûm, Angl.* 416,666*l.* 13*s.* 4*d. unâ donatione contulerit* Augustus. Sueton. in Aug. XXX.

Imaginare nunc picturas, statuas, et præstantissima artium miracula, quæ huc undique congerebantur. Quanto autem studio adservarentur, ex uno disce. "Ætas nostra vidit in Capitolio, priusquàm id novissimè conflagravit à Vitellianis incensum, in cellâ Junonis, canem ex ære vulnus suum lambentem, cujus eximium miraculum, et indiscreta veri similitudo, non eo solùm intelligitur, quòd ibi dicata fuerat, verùm et novâ satisdatione: nam summa nulla par videbatur: capite tutelarios cavere pro eâ, instituti publici fuit." Plin. XXXIV. 7.

Tantas opes Capitoliumque iterum absumsit bellorum civilium furor. Quanto majore magnificentiâ à Vespasiano Domitianoque fuerit restitutum dicetur in not. et emend. ad Hist. IV. 53.

Interjecto CCCCXXV. annorum spatio. In libris omnibus scriptis et editis *CCCCXV. annorum.* Immo expressè in editione principe, *quadringentorum quindecim annorum.* At cùm ex ipsâ temporum ratione, ut in Notis diximus supra, constet interjectum fuisse quadringentorum viginti quinque annorum spatium, ita fuit omnino emendandum, ne narratio inquinaretur. Rectè quoque vertunt Davanzati, *quattrocento vinticinque anni:* Cl. Gordon, "four hundred and twenty five years." Murphy vertit, "four hundred and fifteen."

Inter tanta. Ita MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. Agr. editiones veteres et recentiores. Pichena tamquam è MS. Flor. ediderat, *inter tot.* At, ut rectè monuit ex Jac. Gronovio Ryckius, per literarum compendia in MS. Flor. scriptum *int ta,* vel *int at:* hoc enim vix discerni potest.

CAP. 73. *Trepidi milites.* Sic omnes MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *trepidus miles.*

Fugam cæptantem. Benè libri scripti et editi. Conjiciebat tamen Pichena, *tentantem,* vel *captantem.*

Suâmet vanitate. MS. Corb. *Suâ vanitate.* Corruptè editio princeps, *suâ unitate.*

Jecerat. Eleganter et appositè dictum. Malè tentat Acidalius, *fecerat.*

CAP. 74. *Ignoratusque.* Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Agr. Puteolanus et recentiores. In MS. Vatic. et editione principe, *ignarusque.*

Casus suos in marmore expressam. Optimè MSS. Flor. Corb. Agr. et Ryckius aliique. Sic quoque editio princeps: *suos,* tantùm in eâ omissum. Puteolanus, *casusque suos in marmore expressit.* Inscriptione marmore, an cælato, casus suos Domitianus expresserit incertum. Cælaturâ tamen probabiliùs, ut visum

est Lupano. Sic apud Virgilium, quem sæpe imitatur Tacitus, Dædalus Icari, filii sui,

"Bis conatus erat casus effingere in auro;
Bis patriæ cecidere manus."
Virgil. Æneid. vi. 32.

Navatæ operæ. Ita vulgò MSS. et veteres recentioresque editiones. Malè Ryckius è MSS. Bud. Bodl. Agr. edidit, *enavatæ operæ.* In MS. Bodl. primâ manu scriptum, *navatæ. e* superadditum manu recentiore. In MS. Corb. *evacuatæ operæ.*

Tum confossum. MSS. Corb. et Agr. *tunc.*

Absciso. Ita MSS. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *abscisso.* Vide jam notata supra in not. et emend. ad Hist. ii. 88.

Cap. 75. *In republicâ.* Ita libri omnes scripti et editi. Hæc tamen suspecta habet Ernestus. Certè si abessent, minimè desiderarentur. Ni fortè quid humanitatis hìc lateat, quòd in republicâ, non in civilibus bellis stipendia fecerit.

Militiæque. *Que,* abest à MS. Corb. et editione principe.

Innocentiam justitiamque. *Justitiam,* abest à MS. Corb.

Diremtâ æmulatione. Benè Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *direptâ.* MS. Jes. *direptam æmulationem.*

Sive aptum tempori mendacium fuit. MS. Jes. *sive aptum tempori fuerit.*

Cap. 76. *Intuta mœnium.* Non ita eleganter MS. Jes. *intuta mœnia.*

Conquirendis. Nec benè MS. Corb. *adquirendis.*

Cap. 77. *Ad L. Vitellium.* Vitellii prænomen omisit Pichena, fortè operarum errore.

Verginii Capitonis. Ita Puteolanus et recentiores. In MSS. hìc et infra Hist. iv. 5. "Vergilii" aut "Virgilii Capitonis."

Editio quoque princeps, *Virgilii.* At Verginiorum cognomen *Capito,* ut jam monuit Ernestus.

Furtim traditurum. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. Perperam in margine MS. Bodl. aliisque MSS. et editione principe, *tradi futurum.*

Sternunt inermes. MS. Flor. *inermos.*

Neque inulti. Malè veteres editiones, *neque multi.* In MS. Jes. *atque.*

Reliquæ in littore captæ. Benè omnes fermè MSS. editiones veteres et recentiores. Malè MS. Corb. et Beroaldus, *reliquas . . . . captas.*

Fuere, qui . . . . incesserent. Benè Cl. Ernestus, et ex usu Taciti: ut mox infra cap. 78. "Nec defuere, qui Antonium suspicionibus arguerent." In MS. Corb. et editione principe, *incesserant.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *incesserint.*

Gestæ prosperè rei. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editiones veteres et recentiores. Malè Beroaldus, *prosperæ.* Unde Rhenanus emendaverat, *prosperè gestæ rei.*

Insistere juberet. MS. Corb. *consistere juberet.*

Recens victoriâ miles. Ita vulgò MSS. editiones veteres et recentiores. Ryckius è suo MS. Agr. edidit, *recenti victoriâ miles.* Sic quoque habet MS. Corb.

Ut boni. MS. Corb. *ut bonus.* Corruptè editio princeps, *ut bonis.*

Cap. 78. *Ocriculi.* Benè MS. Agr. Ryckius et recentiores. Malè MS. Reg. et editio princeps, *Otriculi.* Corruptè MS. Jes. *Ariculi.* *Ocriculum* memoratur à Plinio, III. 5. Sect. 9. Ὀκρίκλων quoque meminit Strabo, lib. v. p. 227.

Pravæ moræ. MSS. Corb. et Agr. *parvæ moræ.*

Nec defuere. Malè MS. Reg. et editio princeps, *nec deficere.*

Abscisis. Ita MSS. Flor. Reg. Guelf. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *abscissis.*

Nequivisset. Sic MSS. Flor. Reg. Agr. Corb. Ernestus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et veteribus editionibus, *nequisset.*

Dum regerit. Benè Pichena et recentiores. In MSS Flor. Reg. Corb. Agr. et editione principe, *regeret.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tegeret.*

Peractum bellum. Malè editio princeps, *paratum bellum;* non verò *patratum,* ut habet Lipsius.

CAP. 79. *Procul Urbe.* Ita vulgò MSS. et libri omnes editi. In MS. Reg. *procul ab Urbe.* Laudat Lipsius è MS. Hispano, codice nempe Covarruviæ, *procul Urbem.*

Et anfractus. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *et confractus.*

Tullius Flavianus. Sic MS. Reg. et libri omnes editi. In MSS. Harl. Guelf. *T. Flavianus.* Secundâ manu in MS. Harl. *Tullius.* MS. Flor. *Tulius.* MS. Agr. *Julius.*

Fœdâ fugâ consternantur. Ita MSS. et libri editi. Beroaldus, operarum sanè errore, *consternuntur.* Mallet Cl. Ernestus, *in fœdam fugam;* ut apud Livium, x. 43. "Repentè in fugam consternantur."

CAP. 80. *Arma cepit.* Malè veteres editiones, *cœpit.*

Telis. Frustra tentat Heinsius, *quod cuique obvium teli.*

Deliguntur legati. Malè editio princeps, *diriguntur.*

Prætexto reipublicæ. Sic MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Bud. Puteolanus, Jac. Gronovius et recentiores. In MS. Reg. et editione principe aliisque nonnullis, *prætextu reipublicæ.*

Occurrerant. Ita MSS. Flor. Reg. Agr. editio princeps et recentiores. MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *occurrerunt.* MS. Corb. *occurrerent.*

Extremum discrimen adiere. Malè editio princeps, *ad extremum.* MSS. Harl. Jes. Guelf. *adire.*

Arulenus. Malè MSS. Flor. Bodl. Jes. Guelf. et editio princeps, *Arulenius.*

Ausus. MS. Agr. *annixus.*

Sacrum etiam inter exteras gentes. Etiam, abest à MS. Corb. In MSS. Flor. Reg. Jes. Bud. Agr. Corb. et editione principe, *in exteras gentes.* Quod Ryckio et Jac. Gronovio probatum; hoc

sensu: jus, quod sacrum inviolatumque erga exteras gentes servamus. Meliùs certè MSS. Harl. Bodl. Puteolanus et recentiores, *inter exteras gentes.* Id enim, ut rectè observat Ernestus, iis, quæ mox sequuntur, *ante ipsa patriæ mœnia,* opponitur.

Cap. 81. *Disserens, armatos monere.* Perperam MSS. Harl. Guelf. et Puteolanus, *movere.* Inde cùm intempestivâ hominis sapientiâ animi non fuissent moti, hæc suspecta et insititia conjiciebat Gruterus. At verbo *monere,* quod habent vulgò MSS. editio princeps et recentiores, penitus tollitur difficultas.

Supremo certamini. MSS. Reg. Agr. et editiones veteres, *supremo certamine.*

Unum diem. In recentioribus tantùm editionibus, *unam diem.*

Postulabat. Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Agr. Ryckius et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *postulabant.*

Diremta belli commercia. Malè MSS. Reg. Harl. Jes. *direpta.* Pessimè tentabat Rhenanus, *bellico commercia.*

Cap. 82. *Pontem Milvium.* Sic MSS. et veteres editiones, ut jam dictum est supra in not. et emend. ad Annal. XIII. 47. MS. Corb. *pontem Milvi.*

Ingrederentur. MS. Jes. *ingrederetur.*

Omnem prolationem. Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Jes. Corb. Guelf. editio princeps, Jac. Gronovius et recentiores. MS. Bodl. et Puteolanus, *omnem prolatationem.* Additum adhuc in margine MS. Bodl. *prolationem.* Unde videtur vocem, *prolatationem,* à Latio prorsus esse ablegandam, cùm nusquam occurrat apud alios scriptores Latinos, neque hoc Taciti loco satis nixa.

Ut adstiterat. MS. Jes. *ut adsisteret.*

Plebs. Sic MSS. editiones veteres et recentiores. Pichena, *plebes.*

Ii tantùm conflictati sunt. Malè MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *in tantùm.* MS. Agr. *nonnumquam conflictati sunt. Qui, &c.* MSS. Harl. Jes. Guelf. *hi tantùm.*

Ad serum usque diem. Benè MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Agr. editiones veteres et recentiores. Sic Virgilius, Georg. IV. 132.

> "Seràque revertens
> Nocte domum dapibus mensas onerabat inemtis."

Lipsius minimè necessariò emendavit, *diei.*

Cap. 83. *Hos, rursus illos.* Benè MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Jac. Gronovius et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *hos modò, rursus illos.* Jam vidimus supra Hist. III. 22. "his, rursum illis exitiabile." Cf. Ruhnken. ad Vell. Paterc. II. 110.

Abditos in tabernis. Malè Beroaldus emendavit, *abditi;* adversantibus libris scriptis et editis.

Si quam in domum. In, abest à MSS. Corb. Agr. et editione principe.

Expostulantes. Frustra Rhenanus emendavit, *postulantes;* libris scriptis et editis refragantibus.

Ad sanguinem et cædes obverso. Malè MS. Reg. et editio princeps, *adverso.* Ceterùm MS. Agr. et editio princeps habent, *ad cædes et sanguinem.*

Balineæ. Ita MS. Corb. et editiones recentiores. Corruptè editio princeps, *balnicæ.* MSS. Reg. Harl. Bodl. et Puteolanus, *balneæ.*

Scortis similes. Benè MSS. editio princeps, Rhenanus et recentiores. Perperam Puteolanus, *scortis miles.*

Victoribus. MSS. Corb. et Agr. *victore iterum.* MS. cod. Par. Inst. Oratorii Jesu; *confluxerant antè armati exercitus in Urbem bis L. Sullâ, et Cinnâ victore iterum.*

Velut festis diebus id quoque gaudium accederet, exultabant, fruebantur. Malè distinxit Cl. Ernestus, *velut festis diebus (id quoque gaudium accederet) exsultabant, fruebantur.* Perperam quoque distinxere veteres editiones, *exsultabant. Fruebantur nullâ, &c.* Acidalius omissum volebat, *fruebantur.* Lipsius tentabat,

furebant. At minimè displicet, *fruebantur:* immo exquisitè dictum. Sic, sed meliore sensu, Tullius de Finibus bonorum et mal. 1. 1. "Sive enim ad sapientiam perveniri potest: non paranda nobis solùm ea, sed fruenda etiam sapientia est." Mendosè editio princeps, *accideret* pro *accederet.*

Cap. 84. *Ut novissimam spem.* Benè editio princeps et recentiores. Malè MS. Jes. et Puteolanus, *speciem.* MS. Corb. *in novissimam speciem.*

Eò intentius. MS. Jes. *eò contentiùs.*

Quidquid. MS. Corb. atque editio princeps, *et quicquid.*

Fatoque dispares. Benè MSS. Harl. Jes. et editiones recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *factoque.* Sic quoque in margine MSS. Harl. Jes.

Domos arasque cruore fœdare: suprema victis solatia amplectebantur. Hæc omnia absunt à MS. Reg. Acidalius mallet, *fœdatas;* Muretus, *fœdas.* At melior est vulgata scriptura. Inter bellorum civilium furores, vel victis solatium est sævire, evertere, sacra, profana fœdare. *Amplectebantur,* habent MSS. Flor. Corb. et Jac. Gronovius. Perperam editio princeps, *contemplabantur.* MS. Jes. *compectebantur.* Puteolanus, *complectebantur.*

Cap. 85. *Aversam palatii partem.* Non ita benè editio princeps, *adversam palatii portam.* MS. Corb. habet quoque, *adversam.* Frustra tentat Lipsius, *per aversa palatii.* Non semper græcissat Tacitus. Jam vidimus supra cap. 70. "Secretam ædium partem:" non verò, *secreta ædium.*

Ab Julio Placido. Malè Puteolanus, *Placito.* MS. Corb. *à Julio Placido.*

Pone tergum. MSS. Corb. Agr. et editio princeps, *tergum pone.*

Ludibrio eximeret. Ita MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. et veteres editiones. Rhenanus è corruptâ scripturâ MS. Bud. *ludibus,* emendaverat, *ludibriis.*

In incerto. Malè MS. Reg. *in incertâ.* MS. Guelf. *incerto;* unde alterâ manu emendatum, *incertum.*

Aut Galbæ. Ita MSS. editiones veteres et recentiores. Frustra Rhenanus emendaverat, *et Galbæ.*

Una vox. Sic MSS. et editiones veteres. Rhenanus, inverso ordine, *vox una.*

Cap. 86. *Pater illi L. Vitellius.* Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MSS. Flor. et Bud. *patrem illi Luceriam.* MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *patrem illi Lucerium.* Inde conjiciebat Rhenanus, *pater illi Nucerinus*, vel *Nuceriâ:* Gruterus, *patria illi Nuceria.* Quòd Publius Vitellius, avus Vitellii Imperatoris, erat *domo Nuceriâ*, teste Suetonio in Vitell. II.

Septimum. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *nam septimum.* Quod fortè natum ex vitiosâ scripturâ codicum, qui habebant *Luceriam*; vel fortè legendum, *jam septimum*, utì suspicabatur Pichena.

Continere putat. Acidalius mallet, *contineri.*

Reipublicæ haud dubiè. Malè Rhenanus omisit, *reipublicæ.*

Præcipiti in occasum. Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Agr. Guelf. In MS. Corb. et editione principe, *præcipite.* Frustra Rhenanus emendavit, *præcipitanti.*

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM QUARTUM HISTORIARUM

C. CORNELII TACITI.

Cap. 1. *Fors obtulerat.* Benè MS. Corb. Beroaldus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. et editionibus veteribus, *sors;* ut jam vidimus supra Annal. xiv. 5. Cf. quoque Bentl. ad Hor. Serm. i. vi. 54.

Conspexerant. Rectè MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Agr. editio princeps et recentiores. Malè Puteolanus, *prospexerant.*

Ex plebe. MSS. Harl. Jes. Corb. et editio princeps, *è plebe.*

Et fortuna captæ urbis. Mallet Vertranius, *et forma captæ urbis.* Et certè, *forma,* quàm *fortuna,* huic loco aptior. *Formam* probavit Davanzati, "è faccia di sforzata città:" *fortunam,* Cl. Gordon, "the miserable lot of a city stormed and sacked."

Cap. 2. *Filium Principis agebat.* Cl. Ernestus mallet, *agens.* Vel, *sed nondum ad curas intentus, stupris et adulteriis filium Principis agebat.*

Postulabat. MS. Agr. *postulabant.*

Ariciam. Malè editio princeps, *Artiani.* MS. Corb. *Arriani.* MS. Jes. *Aritiam.*

Adversis abstractus. Frustra locum hunc solicitabat Faernus, ut emendaret, *nec proinde prosperis socius, quàm adversis in Gemonias abstractus.* Jam vidimus supra Annal. IV. 13. "Claritudine infausti generis, et paternis adversis foret abstractus."

Adversùm plausus ac lasciviam. MS. Corb. et editio princeps, *adversùs plausus et lasciviam.*

Cap. 3. *Acceptos à Vitellio.* Ita libri omnes scripti et editi præter Rhenanum, qui omisit præpositionem, *à.*

Mox Illyrico. Benè MSS. et veteres ac recentiores editiones. Malè Beroaldus, *Illyricos.*

Ea, primâ specie, forma. Hæc insititia esse putat Cl. Ernestus. Quod minimè crediderim. In MS. Agr. *formidata* pro *forma.* Inde tentabat Ryckius, *et primâ specie formidata.*

Et reipublicæ egregia. *Et,* habent MSS. et veteres editiones. At mox in iis, *rep.* Inde emendabat Muretus, *de republicâ egregia.* Meliùs Jac. Gronovius, atque ex usu Taciti, *et reipublicæ egregia.*

Cap. 4. *In Vitellium.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *in Vitellianos.*

De bello civili data. In MSS. Flor. Reg. et editione principe, *de bello civilium.* Inde tentabat Jac. Gronovius, *de bello civium data,* aut, *de bello civili non data.* At potior est vulgata scriptura.

Mox Deos respexere: restitui placuit. Sic MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. Puteolanus et recentiores. MSS. Reg. Corb. Agr. editio princeps, et Beroaldus, *mox Deos respicere, restituique placuit, &c.*

Ut honorificam. MS. Reg. *et honorificam.* MS. Vatic. 1864. *ut honorificum.*

Ita falsa aberant. Benè MS. Agr. Ryckius et recentiores. *Ita,* abest ab aliis MSS. et veteribus editionibus. Illud sensus omnino postulat.

Attollebatur. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *attollebantur.*

Præcipuus illi dies. MSS. Corb. et Agr. *præcipuè illi dies.*

Cap. 5. *Regione Italiæ, Tarracinæ municipio. Regione Italiæ,* insititia et omittenda videntur; ut jam sensit Cl. Ernestus. Rectè vertit Cl. Davanzati: "Nacque in Terracina, terra municipale: di Cluvio Capitano di Primopilo." Frustra conjiciebat Lipsius, *origine Italicâ.* Alii, cùm Italia ab Augusto in XI. regiones fuisset divisa, suppleverunt, *regione Italiæ septimâ,* vel *regione I. Italiæ;* atque ita vertit Cl. Gordon, "Helvidius Priscus was born in the municipal city of Terracina, within the first precinct of Italy, the son of Cluvius, who had sustained the rank of a principal centurion." Murphy ita, "Helvidius Priscus was born in the municipal city of Tarracina. His father, Cluvius, was a centurion of principal rank." At minimè verisimile est regionem Italiæ à Tacito hìc fuisse memoratam. Potiùs crediderim librarium aliquem, vel in margine regionem Italiæ, in quâ erat Tarracina, adnotâsse; vel, cùm MS. Agr. et editio princeps habeant, *Tarentino municipio,* additum fuisse, *è regione Italiæ,* quia Tarentum olim non erat in Italiâ, sed in magnâ Græciâ, *è regione Italiæ.* Corruptè MSS. Farnes. et Corb. *Tarentinæ municipio.* MS. Flor. *Carecinæ.* In uno è MSS. Vatic. *Tarentium.* Alii MSS. Puteolanus et ceteri omnes, *Tarracinæ.* Eruditus Corradinus, "Vetus Latium." Vol. II. p. 213. memorat veterem figlinam, haud procul Tarracinâ effossam, et inscriptam

L····LVID

quam sic legit L. *He* LVID. Indeque conjicit ibi fuisse Helvidii Prisci villam, prædiumque Helvidiæ gentis, quæ opus doleare ibidem habuit.

Cluvio patre. Malè editio princeps, *Clunio.*

Ut nomine. Ut, abest à MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. et editione principe. Inde omissum est à Ryckio. At meliùs alii libri, qui illud retinent.

Doctores sapientiæ. MS. Corb. *sapientium.*

Ceteraque extra animum. MS. Agr. *ceteraque quæ extra animum.*

Cap. 6. *Egregiis utriusque orationibus testatum.* Benè MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. Agr. editiones veteres et Ryckius. Malè Rhenanus, *egregiis orationibus utriusque certatum.* Tentabat quoque Muretus, *utrinque.*

De imperio Vespasiani censebant. Quid Senatus de imperio Vespasiani censuerit, quomodò cuncta Principibus solita ei decreverit, paucis expediendum: simul legis imperii, seu legis regiæ primordia fataque explananda sunt.

DE LEGE IMPERII,

DICTA QUOQUE LEGE REGIA.

Regum primò, deinde duodecim Tabularum *legibus* paruit populus Romanus. Ortâ posthàc discordiâ plebem inter et patres, plebs sibi jura constituit, quæ *plebiscita* vocata sunt, et pro legibus lege Hortensiâ observata. At labentibus seculis plurimisque victoriis ita crevit populus Romanus, ut in tantâ hominum turbâ plebs difficilè conveniret: itaque necessitas ipsa curam reipublicæ ad senatum deduxit. Cœpit ergò senatus se interponere; et quidquid constituisset, observabatur: jus illud appellabatur *senatusconsultum.* Cùm juris constituendi vis ad pauciores ita devenisset, Caius Julius Cæsar in se unum illam traxit; et quam armis sibi jam adseruerat, eam adhuc legum auctoritate munitam voluit. A. U. C. 706. ei datum, ut de Pompeianis arbitratu suo statueret: mox, arreptâ ex motibus Africæ specie, decretum ut ei belli pacisque in omnes homines jus esset, etsi neque ad senatum, neque ad populum de iis

retulisset. Τούς τε γὰρ τὰ τοῦ Πομπηΐου φρονήσαντας ἐπέτρεψαν αὐτῷ πᾶν θ' ὅ, τί ποτ' ἂν ἐθελήσῃ δρᾶσαι····καὶ πολέμων καὶ εἰρήνης κύριον, προφάσει τῶν ἐν τῇ 'Αφρικῇ συνισταμένων, πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ἀπέδειξαν αὐτὸν, κἂν μηδὲν μήτε τῷ δήμῳ μήτε τῇ βουλῇ περὶ αὐτῶν κοινώσηται. Dio, XLII. p. 194.

Inter hæc dominationis molimina, libertas Cæsarem oppressit. Tum respublica triumvirorum arbitrio permissa. Nihil in publicam utilitatem consultum : omnia libidinibus paruere. Respublica, libertatis imagine, quàm ipsâ servitute, magis conflictata, ad Octavium Augustum ultro confugit, qui omnia, discordiis civilibus fessa, sub nomine *Principis* accepit. Cùm ita necesse fuisset reipublicæ per unum consuli, " constituto Principe, datum est ei jus, ut quod constituisset ratum esset." Pomponius, Digest. lib. I. Tit. 2. " de Origine juris." Leg. 2.

Jus illud dictum est *lex imperii,* quæ posteà, cùm non ita invisum foret Romanis regum nomen, dicta est *lex regia:* de quâ Ulpianus, Digest. lib. I. Tit. 4. " de Constitutionibus Principum." Leg. 1. " Quod Principi placuit, legis habet vigorem : utpote cùm lege regiâ, quæ de imperio ejus lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat."

Lex, quæ, Vespasiano imperium capessente, lata est, ære incisa, Romæ ruinis diu obruta jacuerat; cùm pars ejus præstantissima, quoniam in eâ Sanctio contineatur, effossa, primùm in Ecclesiâ Lateranensi prope tabernaculum SS. Corporis Christi affixa est, mox in ædes Capitolinas translata, ubi nunc inter egregia antiquitatis monumenta adservatur. Quam cùm ibi viderim, juvat eam paulo accuratiorem, quàm à Grutero, " Thesaur. Inscript." p. 242. edita est, repræsentare notisque explanare.

FOEDVSVE. CVM. QVIBVS. VOLET. FACERE. LICEAT.
ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG.
TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO.
CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. EI. SENATVM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATVS.
CONSVLTA. PER. RELATIONEM. DISCESSIONEMQVE. FACERE. LICEAT.

ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. CVM. EX. VOLVNTATE. AVCTORITATEVE. IVSSV. MANDATVVE. EIVS.
PRAESENTEVE. EO. SENATVS. HABEBITVR. OMNIVM. RERVM. IVS. PERINDE.
HABEATVR. SERVETVR. AC. SI. E. LEGE. SENATVS. EDICTVS. ESSET. HABERETVRQVE.

VTIQVE. QVOS. MAGISTRATVM. POTESTATEM. IMPERIVM. CVRATIONEMVE.
CVIVS. REI. PETENTES. SENATVI. POPVLOQVE. ROMANO. COMMENDAVERIT.
QVIBVSQVE. SVFFRAGATIONEM. SVAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORVM.
COMITIS. QVIBVSQVE. EXTRA. ORDINEM. RATIO. HABEATVR.

VTIQVE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CVM. EX. REPVBLICA.
CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. QVAECVNQVE. EX. VSV. REIPVBLICAE.
MAIESTATE. DIVINARVM.
HVMANARVM. PVBLICARVM. PRIVATARVMQVE.
RERVM. ESSE.
CENSEBIT. EI. AGERE. FACERE. IVS. POTESTAS-
QVE. SIT. ITA. VTI. DIVO. AVG.
TIBERIOQVE. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIO-
QVE. CLAVDIO. CAESARI.
AVG. GERMANICO. FVIT.

VTIQVE. QVIBVS. LEGIBVS. PLEBEIVE. SCITIS.
SCRIPTVM. FVIT. NE. DIVVS. AVG.
TIBERIVSVE. IVLIVS. CAESAR. AVG. TIBERIVS-
QVE. CLAVDIVS. CAESAR. AVG.
GERMANICVS. TENERENTVR. IIS. LEGIBVS. PLE-
BISQVE. SCITIS. IMP. CAESAR.
VESPASIANVS. SOLVTVS. SIT. QVAEQVE. EX. QVA-
QVE. LEGE. ROGATIONE.
DIVVM. AVG. TIBERIVMVE. IVLIVM. CAESAREM.
AVG. TIBERIVMVE.
CLAVDIVM. CAESAREM. AVG. GERMANICVM.
FACERE. OPORTVIT.
EA. OMNIA. IMP. CAESARI. VESPASIANO. AVG.
FACERE. LICEAT.

VTIQVE. QVAECVNQVE. ANTE. HANC. LEGEM. ROGA-
TAM. ACTA. GESTA.
DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CAE-
SARE. VESPASIANO. AVG.

IVSSV. MANDATVVE. EIVS. A. QVOQVE. SVNT. EA PERINDE. IVSTA. RATAQ.

SINT. AC. SI. POPVLI. PLEBISVE. IVSSV. ACTA. ESSENT.

SANCTIO.

SIQVIS. HVIVSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSVS. LEGES. ROGATIONES. PLEBISVE. SCITA.

SENATVSVE. CONSVLTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QVOD. EVM. EX. LEGE. ROGATIONE.

PLEBISVE. SCITO. S. VE. C. FACERE. OPORTEBIT. NON. FECERIT. HVIVS. LEGIS.

ERGO. ID. EI. NE. FRAVDI. ESTO. NEVE. QVIT. OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO.

NEVE. CUI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. IVDICATIO. ESTO. NEVE. QVIS. DE. EA. RE. APVD.

*se a*GI. SINITO.

Initia legis periere, quibus, ut conjicere licet, omnium rerum jus, arbitrium vitæ et necis, belli ac pacis commercia Vespasiano permittebantur ita, utì Divo Augusto, Tiberio, Claudioque fuere permissa. Iis subnectitur:

"Fœdusque, cum quibus volet, facere liceat ita, utì licuit Divo Augusto, Tiberio Julio Cæsari Augusto, Tiberioque Claudio Cæsari Augusto Germanico." Tiberius adoptione in Juliam familiam trans-

ierat: inde illi nomen *Tiberio Julio Cæsari*. Et ut jura dominandi magis ac magis firmaret, vulgò dicebatur TI. CAESAR. DIVI. AVG. F. DIVI. IVLI. NEP. AVG. id est, "Tiberius Cæsar, Divi Augusti filius, Divi Julii nepos, Augustus." In veteribus quoque Inscriptionibus memorantur servi, qui appellantur TIB. IVLIVS. AVG. LIB. id est, "Tiberius Julius Augusti libertus;" quod nomen à patrono suo Tiberio Julio Augusto sanè acceperant. Nomina autem Julii Cæsaris, Caii Caligulæ, Neronis, hìc et in sequentibus capitibus omittuntur. Ac meritò quidem. Nullum enim imperium, nulla lex imperii, cùm C. Julius Cæsar cecidit: Caii verò Caligulæ ac Neronis memoria damnata, proinde silenda. Ceterorum Principum Galbæ, Othonis, et Vitellii fluxum imperium, nec in hoc civilium bellorum fine memorandum.

"Utique ei senatum habere, relationem facere, remittere; senatusconsulta per relationem discessionemque facere liceat ita, utì licuit Divo Augusto, Tiberio Julio Cæsari Augusto, Tiberio Claudio Cæsari Augusto Germanico." Quod, liberâ olim republicâ, majoribus tantùm magistratibus erat datum, id Principi concessum est, ut senatum haberet, de negotiis relationem faceret, relationemve ad senatum remitteret, ut senatusconsulta faceret per relationem, conquisitis nempe singulorum sententiis, vel per discessionem, cùm curia in partes discedebat. Hujusce autem usûs ratio, quòd sæpe rubor timorve inerat, si singuli sententias suas proferrent; contra verò nec rubor, nec timor, si in partes discedebatur. Inde Dio, XLI. p. 153. *Διαψηφίσεως δὲ ἐπὶ τούτοις οὐ κατ' ἄνδρα (μὴ καὶ δι' αἰδῶ ἢ καὶ φόβον τινὰ παρὰ τὰ δοκοῦντα σφίσιν ἀποφήνωνται) ἀλλ' ἐπὶ τάδε καὶ ἐπ' ἐκεῖνα τοῦ βουλευτηρίου μεταστάσει γενομένης.* Cùm tale senatusconsultum fieret, verba solemnia erant: QVI HAEC SENTITIS, IN HANC PARTEM. QVI ALIA OMNIA IN ILLAM PARTEM ITE, QVA SENTITIS. Vide Plinium, Ep. VIII. 14. Hujusmodi senatusconsultum, Tiberio Principe, factum memorat Suetonius in Tiber. XXXI. Quàm parcè autem jus relationis Augusto primitus fuerit tributum (scilicet ut quoties senatus haberetur, etiamsi consulatum non gereret, jure unius relationis, de quâcumque re vellet, uteretur) docet Dio, LIII.

p. 518. *Χρηματίζειν αὐτῷ περὶ ἑνός τινος ὅτου ἂν ἐθελήσῃ καθ' ἑκάστην βουλὴν, κἂν μὴ ὑπατεύσῃ, ἔδωκε.*

"Utique cùm ex voluntate, auctoritateve, jussu, mandatuve ejus, præsenteve eo, senatus habebitur, omnium rerum jus perinde habeatur, servetur, ac si è lege senatûs edictus esset, habereturque."

"Utique quos, magistratum, potestatem, imperium, curationemve cujus rei petentes, senatui populoque Romano commendaverit, quibusque suffragationem suam dederit, promiserit, eorum, comitiis quibusque, extra ordinem, ratio habeatur."

Duobus istis capitibus non subjungitur formula, *utì licuit Divo Augusto, Tiberio, Claudioque,* quia iis capitibus ampliata est Vespasiani potestas, eique tributum jus, quod Divo Augusto, Tiberio, Claudioque priùs non fuerat lege imperii concessum. In exemplum ergò adduci non potuere. His autem duobus capitibus quàm in immensum Vespasiani auctoritas favorque intenderentur, patet cuique singula verba perpendenti.

"Utique ei fines pomœrii proferre, promovere, cùm ex republicâ censebit esse, liceat ita, utì licuit Tiberio Claudio Cæsari Augusto Germanico." Fines pomœrii à Claudio prolatos vidimus supra Annal. XII. 23. Eos quoque protulerat Augustus; qui tamen hìc siletur, quòd illos protulerit, Ægypto in populi Romani ditionem redactâ, ac proinde ante legem imperii. Adde ab Augusto, nondum dominationis certo, et in senatum indulgente, consules in hujus gloriæ societatem fuisse vocatos. Immo *ex senatusconsulto* consules Censorinus et Gallus *fines pomœrii terminaverunt,* ut constat ex Inscriptione, quam videre est in not. et emend. ad Annal. XII. 23. p. 376. Nero quoque, utì ibidem monuimus pomœrium auxerat: sed minimè memorandus, ob damnatam memoriam, de quâ jam supra.

"Utique quæcunque ex usu reipublicæ, majestate divinarum, humanarum, publicarum privatarumque rerum esse censebit, ei agere, facere jus potestasque esto ita, utì Divo Augusto, Tiberioque Julio Cæsari Augusto, Tiberioque Claudio Cæsari Augusto Germanico fuit. Hâc in re insigne exemplum extat Annal. III. 60 et seq.

"Utique quibus legibus, plebeive scitis, scriptum fuit ne Divus Augustus, Tiberiusve Julius Cæsar Augustus, Tiberiusque Claudius Cæsar Augustus Germanicus tenerentur, iis legibus plebisque scitis Imperator Cæsar Vespasianus solutus sit; quæque ex quâque lege, rogatione, Divum Augustum, Tiberiumve Julium Cæsarem Augustum, Tiberiumve Claudium Cæsarem Augustum Germanicum facere oportuit, ea omnia Imperatori Cæsari Vespasiano Augusto facere liceat." Inde manifestum est nec Vespasianum, nec priores Principes omnibus legibus fuisse solutos. Iis tantùm legibus aut plebiscitis soluti sunt, quibus neque Divus Augustus, neque Tiberius, neque Claudius tenebantur. Quibus autem non tenerentur minimè dixerim, cùm priores leges imperii, quibus id continebatur, perierint. Novimus tamen ex Dione, LVI. p. 582. A. U. C. 762. Augustum solutum fuisse legibus in petendo consulatu, *τὸ τὴν ὑπατείαν θᾶσσον παρὰ τὸ νεμομισμένον λαβεῖν.* Legibus quoque conjugalibus Principes fuisse solutos conjicit eruditus Gravina, "Origines Juris Civilis," p. 140. Quod enim habet Ulpianus, Digest. libr. I. Tit. 3. "de Legibus et senatusconsultis," leg. 31. "Princeps legibus solutus est," id acceptum ex Ulpiani commentariis ad legem Juliam et Papiam, quæ leges sunt conjugales. Posteà crevit Principum immunitas; nec Principes in leges jurabant. Ideo Trajanus tantoperè laudatus à Plinio, in Panegyric. LXIV et LXV. quòd procésserit in rostra, *inadscensumque illum superbiæ Principum locum* triverit, in legem juraverit, se legibus subjecerit. *Quod ego,* exclamat Plinius, *nunc primum audio, nunc primum disco, non est Princeps super leges, sed leges supra Principem.* Celeberrimum quoque est Imperatoris Severi Alexandri effatum: *Licet enim lex imperii solemnibus juris Imperatorem solverit: nihil tamen tam proprium imperii est, quàm legibus vivere.* Cod. libr. III. Tit. *de Testam.*

"Utique quæcunque ante hanc legem rogatam acta, gesta, decreta, imperata ab Imperatore Cæsare Vespasiano Augusto, jussu mandatuve ejus a quoque sunt, ea perinde justa rataque sint, ac si populi plebisve jussu acta essent." Hæc lex à magistratibus ducibusque Flavianarum partium rogata. Quod verò additur: *perinde justa rataque sint, ac si populi plebisve jussu acta essent,* id ex

vetere usu repetitur, quo justa rataque erant, quæ populi plebisve jussu, id est, centuriatis, aut tributis, comitiis acta fuerant. *Populi* appellatione continentur universi cives cum ipsis patriciis ac senatoribus; *plebis* nomine, ceteri cives sine patriciis et senatoribus.

"SANCTIO. Si quis hujusce legis ergò adversùs leges, rogationes, plebisve scita senatûsve consulta fecit, fecerit, sive quod eum ex lege, rogatione, plebisve scito senatûsve consulto facere oportebit, non fecerit hujus legis ergò, id ei ne fraudi esto, neve quid," scriptum *quit* ob veterem pronuntiandi modum, "ob eam rem populo dare debeto; neve cui de eâ re actio, neve judicatio esto; neve quis de eâ re apud," tres sequentes literæ desunt ob fractum æreæ tabulæ angulum, se *agi sinito.* Sanctio, quâ lex munita violari non potest; inviolabilis quoque declaratur, qui ex hâc lege, vel ob hanc legem egit egeritve.

Utinam plures hujusce generis leges extarent! Iis compertum foret, quibus gradibus increverit Romanorum Principum auctoritas. Ea jam erat summa ante Principis Severi Alexandri tempora. Solemnia enim sunt Ulpiani verba: "Quod Principi placuit, legis habet vigorem: ut pote cùm lege Regiâ, quæ de imperio ejus lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat. Quodcumque igitur Imperator per epistolam et subscriptionem statuit, vel cognoscens decrevit, vel de plano interlocutus est, vel edicto præcepit, legem esse constat." Digest. libr. I. Tit. 4. "de Constitutionibus Principum," Leg. I.

Postulabat, quæ. MSS. Corb. et Agr. *postulat, et quæ.*

CAP. 7. *Memoriâ flagitiorum urgeretur.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. MS. Corb. et editio princeps, ac Lipsius, *memoria flagitiorum urgeret.*

Ut in cujusque vitam famamque. Sic MS. Flor. editio princeps, Pichena et recentiores. Sic quoque emendatum in MS. Bodl. At MSS. Harl. Bodl. primâ manu, Jes. Corb. et Puteolanus, *ut uniuscujusque vitam famamque penetrarent.* Copula *que* à Beroaldo omissa.

Sentio. Ita MSS. Vatic. 1863 et 1864. Flor. Reg. Corb. editio princeps, Lipsius et recentiores. In MS. Vatic. 1958.

Senetio. A librario superadditum, *Senetione* et *Seneca.* Puteolanus edidit, *Senecione.* In MS. Harl. *Senetio.* MS. Jes. *Senecio.* MS. Bodl. *Senetione;* et in margine, *Seneca.* Quis fuerit Sentius ignoratur; neque usquam memoratur. Certè error est in *Senecione.* Nam Senecio à Principe Domitiano occisus est. Nulla foret in *Senecâ* difficultas, si magis faverent libri. Virque fuit Vespasiani amicitiâ dignus.

Amicos esse. Satis. Ita MSS. editiones veteres, Ryckius et recentiores. Rhenanus et Cl. Ernestus, *amicos. Esse satis.*

Cap. 8. *Secundùm vetera exempla.* Benè MS. Corb. Rhenanus et recentiores. Editio princeps, *sed secundùm vetera exempla.* Sic quoque emendatum in MS. Harl. MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *sed vetera exempla.*

Aut inimicitiis. MS. Corb. *aut inimicitiæ.*

Id magis vitandum. Vitandum perperam omissum in MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. Additum est in margine MSS. Harl. Guelf.

Pervicaciâ quorumdam. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps, Rhenanus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *pervicaciâ cujusquam.*

Se meminisse. Frustra tentat Rhenanus, *meminisset.* Malè MS. Corb. *se monuisse.*

Per hujusmodi. MSS. Corb. et Agr. *per ejusmodi.*

Inlusisse. Ita MSS. Flor. Corb. Guelf. et editio princeps. In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. *illusisse.* Malè Puteolanus, *illuxisse.*

Contentionibus. MS. Agr. *concertationibus.*

Cap. 9. *Perrogarent sententias.* Sic MSS. Reg. Harl. Bodl. editio princeps et recentiores. MS. Guelf. et Puteolanus, *prorogarent.* MS. Jes. *prorogaret.*

Vulcatius Tertullinus. MS. Reg. *Vulcanius Tetralinus.* Editio princeps, *Vulcanius Teturlinus.*

Cap. 10. *Protegi non poterat.* MS. Agr. *eripi non poterat.*

Corruptorque amicitiæ. Benè MSS. Reg. Harl. Bodl. Agr. et editiones veteres. MS. Corb. habet quoque *amicitiæ*, sed omisit, *que.* Pichena et recentiores è conjecturâ Lipsii edidere, *corruptorque amici, et cujus se magistrum ferebat.* Mallet Heinsius, *correptorque amici.*

Cujus se magistrum. Malè MS. Reg. et editio princeps, *cujus se ingratum.*

Motis ad ultionem animis. Benè Lipsius et recentiores. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *motis adulationi animis.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *adulationibus.*

Cap. 11. *Inter patres.* Benè MS. Guelf. Mercerus et recentiores. Vulgò in MSS. et editionibus veteribus, *inter partes.*

Non Princeps. Benè MSS. Flor. Harl. Jes. Pichena et recentiores. In MSS. Reg. Bodl. et editionibus veteribus, *non principes.*

Urbem ingressus. Ita MSS. et editiones veteres ac recentiores. Intermediæ quædam editiones, *in Urbem.*

Varique Arrii. Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Bud. et editione principe, *Arriique,* omisso, *Vari.* Contra Rhenanus omisit, *Arrii.*

Vim Principis amplecti. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. et editio princeps. Puteolanus et recentiores, *complecti.*

Cædes Calpurnii Galeriani. MS. Corb. *cæde.* Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *Calphurnii.* At in nummis hujus gentis scriptum, CALPVRNIVS. Vide eruditum Vaillant, *Nummi antiqui familiarum.* Vol. I. p. 206 et seq.

Se ipse interfecit. Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Ryckius et recentiores. In MS. Reg. *seipsum interficit.* Editiones veteres, *seipsum interfecit.*

Asiaticus enim libertus. Sic MSS. Reg. Corb. editio princeps, Ernestus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Asiaticus enim is libertus.* MS. Agr. *Asiaticus etiam libertus.* Fortè ob servile supplicium in margine fuerat notatum, *is enim*

libertus, quod posteà in ipsam narrationem transierit. Fortè etiam emendandum, *Asiaticus autem libertus*. Conjiciebat Illustr. Huetius, *Asiaticus, nempe libertus*.

Cap. 12. *Crebrescentem*. MSS. Reg. Jes. et editio princeps, *crebescentem*.

Legionum hiberna. Frustra Rhenanus, *legionum castra hiberna*; repugnantibus MSS. et veteribus editionibus.

Trans Rhenum agebant. MS. Agr. *agitabant*.

Insulam inter vada sitam. Benè MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. Corruptè MSS. Vatic. 1865 et Reg. *insulam vocatam sitam*. MSS. Vatic. 1864. Corb. et in margine MS. Vatic. 1863. *insulam vata sitam*. MS. Bud. *juvata sitam*. Inde Colerus tentabat, *insulam Batavam*: Lipsius, *insulam Vahali assitam*.

Mare Oceanus. Benè MS. Reg. Sic quoque secundâ manu emendatum in MS. Harl. Primâ habebat, *Oceanum*, ut et libri omnes editi. Dixit quidem Julius Cæsar, Bell. Gall. III. 7. "P. Crassus, adolescens, cum legione VII. proximus mare Oceanum Andibus," nunc *Anjou*, "hyemabat." At *mare Oceanum* hìc in quarto casu, non verò in primo, ponitur.

Rhenus amnis. *Amnis*, abest à MS. Corb.

Societate validiorum. MS. Jes. *validorum*. Malè MS. Reg. et editio princeps, *societateve aliorum astricti*. Sic quoque secundâ manu in MS. Harl. In MS. Agr. *societateve validiorum attriti*.

Mox aucta per Britanniam. Benè MSS. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. Puteolanus omiserat, *aucta*. Aberat quoque à MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Secundâ manu additum est in MSS. Harl. Bodl. Guelf.

Erat et domi. Sic MSS. Reg. Harl. et libri editi. In MSS. Flor. Bodl. Jes. Guelf. Corb. *erant*. Secundâ manu emendatum in MS. Jes. *erat*.

Præcipuo nandi studio. MS. Reg. et editio princeps, *præcipuus nandi studio*.

Arma equosque retinens. MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *arma quoque retinens.*

Rhenum perrumpere. MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *Rhenum perrupere.* Mendosè quidem. Durum quoque, *perrumpere,* ni suppleas, *Rhenum suetus,* vel *doctus, perrumpere.* Quod omissum videtur, cùm corrupta est scriptura in *perrupere.*

Cap. 13. *Discrimen adiit.* Ita Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *adit.*

Avertere. Malè MSS. Flor. Corb. Agr. *adverteret.* MS. Reg. et editio princeps, *averteret.*

Accita Vitellio auxilia. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *à Vitellio.* Præpositionem omittunt MSS. Flor. Corb. Agr. editio princeps et recentiores.

Redintegratum Bellum. Benè MSS. Corb. Guelf. Rhenanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *reintegratum.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *redintegrandum.* Secundâ manu in MS. Harl. *redintegratum.*

Cap. 14. *Desciscendi certus.* Benè MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Agr. Guelf. editiones veteres et recentiores. MS. Bud. et Rhenanus, *discidii certus.*

Conquirendo. Malè MS. Guelf. *conquirendos.*

Rursus impubes. Ita MSS. Vatic. 1863 et 1864. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *impuberes.* In margine MSS. Bodl. *impubes.* Sic quoque supra additum in MS. Vatic. 1958.

Et est plerisque. Malè MSS. Corb. Agr. *et ex plerisque.* Ryckii amicus tentabat, *ut est plerisque.*

Et compositæ seditionis. Ita MS. Reg. editio princeps, Ernestus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *et compositi seditionis auctores: perpulere, &c.* Ernesto meritò placuit, *compositæ,* ut apud Livium, iv. 13. "nec dum compositis maturisve satis consiliis." Sic et Sallustius, in Jugurth. 119. "ita composito dolo, digrediuntur," et Propert. ii. Eleg. ii. 2.

"At me, compositâ pace, fefellit amor."

Quandò legatum....venire? MSS. et veteres editiones, *quandò legatum....venire:* quod probat Cl. Ernestus; et *quandò* pro *quippe* accipit. At quomodò tunc stabit, *gravi quidem comitatu!* Redundabit *quidem,* quod tamen habent libri omnes. Præterea ad Batavos non mittebantur legati, sed præfecti et centuriones, qui delectum agerent. Nec placet Davanzati: "E quanto si starà à veder venire un legato con quel lungo codazo, e superbo imperio?" In MS. Reg. et editione principe, *quendam legatum... venire:* MS. Agr. *quandò legatum....venire parùm.* Quod minimè Cornelianum, licet Ryckio probatum.

Centurionibusque. *Que,* abest à MSS. Bodl. Jes. Secundâ manu additum in MS. Harl.

Esse sibi robur. *Esse,* abest à MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. et editione principe. In MS. Flor. secundâ manu, *at sibi robur.* MS. Bud. *et.*

Consanguineos Germanos. Benè libri omnes editi. *Germanos,* abest à MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. Additum in margine MSS. Harl. Guelf.

Gallias idem. Supra *Gallias* in MS. Vatic. 1958. scriptum, *Gallos.*

Cap. 15. *Canninefates.* Plinius, IV. 15. meminit *Cannenufatum;* et vetus Inscriptio apud Gruterum, p. 385. num. 1. ALAE PRIMAE CANNANEFATVM. Unde non malè Cl. Ernestus edidit, *Canninefates.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et veteribus editionibus, *Caninefates.* MS. Corb. infra cap. 79. habet, *Cannenefates.* Ibidem editio princeps, *Canninefates.*

Mogontiaci agentes. Ita MSS. Vatic. 1863. 1864. 1958. Bodl. et Puteolanus. Ptolemæo quoque, II. 9. *Μοκοντίακον.* Malè MS. Reg. *Magontiana gens.* At ipse infra cap. 24. habet, *Mogontiaco.* Beroaldus et recentiores, *Magontiaci;* quæ scriptura nonnumquam in MSS. reperitur.

Brinno. Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Agr. Ryckius et recentiores. Malè MS. Reg. et editio princeps, *Brumo.* Nam mox infra MS. Reg. habet, *Brinnonem;* editio princeps, *Brinonem.* Puteolanus, *Brenno.* Rhenanus è MS. Bud. *Brinio.*

Rebellis familiæ omine. MSS. Reg. Corb. *rebelle.* Editio princeps, *rebellæ.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *omine.* Editio princeps, *homine.* Emendatum in recentioribus editionibus, *nomine.*

Proxima occupatu. Optimè Lipsius et recentiores. Malè MS. Flor. *proxima occupata.* MSS. Vatic. Harl. Bodl. Jes. Reg. Corb. et editiones veteres, *proximo occupata.* Beroaldus, *proximo occupato.*

In superiorem insulæ partem. Ita MS. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *in superiore insulæ parte.* Mox editio princeps, *congregabantur.*

Quàm robur. Quippe viribus cohortium abductis. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. *quàm robur cohortium abductum.* Inde emendaverat Rhenanus, *quàm robur, cohortibus abductis.* Rectè emendatum in MS. Harl. *quàm robur. Quippe viribus cohortium abductis.* Sic quoque habent MSS. Reg. Corb. Malè Puteolanus, *cohortis.*

E proximis. MS. Corb. *ex proximis.* Malè MS. Reg. et editio princeps, *ex primis.*

Armis oneraverat. Ita MS. Vatic. 1958. Puteolanus et recentiores. In MS. Vatic. 1863. et editione principe, *armis ornaverat.*

Cap. 16. *Compressurum.* Ita MSS. Reg. Bud. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *oppressurum.*

Ducem ejus belli, sed Civilem esse, patuit. In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *ducem esse belli, sed civilem, eis patuit.*

Directa ex diverso acies. Malè MS. Reg. et editio princeps, *detecta ex diverso acies.* Mallet Pichena, *directâ ex diverso acie.*

Tungrorum. MSS. Harl. Bodl. Jes. et editio princeps, *Turingorum.* Solemni librariorum errore.

Cap. 17. *Celebrabantur.* MS. Harl. *celebrantur.*

Spolia Romanorum. MS. Agr. *spolia Romana.*

Mutis animalibus. Malè MSS. Reg. Guelf. et editio princeps, *multis.* Frustra tentat Acidalius, *brutis.*

Hominum bonum. Ita MSS. Flor. Reg. Bud. Agr. editio princeps, Jac. Gronovius et recentiores. Puteolanus, *hominis.*

Cap. 18. *Sic in Gallias.* Perperam in Lipsianis quibusdam editionibus, *sicut in Gallias.*

Mummium Lupercum. Ita MS. Agr. Ryckius et recentiores. MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. et Puteolanus, *Munium Lupercum.* Vitiosè MS. Vatic. 1863. et editio princeps, *munivit Lupercum.*

Fugeret. Malè MS. Bud. *fungeretur.*

Fœminarum ululatu. MS. Bodl. *fœminarumque ululatu.*

Oppidano certamine. MS. Vatic. 1958. *oppidanorum certamine.*

Invidiam apud populares. In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *esset invidia apud populares.* Inde tentabat Ryckius, *invidiæ.* At potior est vulgata scriptura.

Avehitur. Benè Rhenanus et rècentiores. Malè MS. Reg et editiones veteres, *advehitur.*

Cap. 19. *Acriùs exposcerent.* MS. Agr. *acriùs expostularent.*

Ne terreret abeuntes. Benè MSS. veteres et recentiores editiones. Malè Rhenanus, *teneret.*

Cunctaque quæ acciderant. Benè MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Agr. Puteolanus et recentiores. Rhenanus è MS. Bud. in quo, *qui cuncta,* emendaverat, *quin cuncta quæ acciderant.*

Cap. 20. *Exponeret.* Ita MSS. Flor. Reg. et editio princeps. Quod quoque Jacobo Gronovio probatum. Puteolanus ceterique, *exponerent.*

Lixarumque ignava. Benè Rhenanus et recentiores. Malè MSS. et veteres editiones, *ignavia:* Gronoviis immeritò probatum. In MS. Harl. secundâ manu emendatum, *ignava.*

Circumfundant. Malè MS. Bud. et Rhenanus, *circumdant.*

Illi veteres militiæ, in cuneos congregantur. Benè MSS. Vatic. 1864. Flor. Reg. Agr. editio princeps et recentiores. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *illi veteris militiæ memores in cuneis congregantur.*

Tenuem nostrorum aciem. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Agr. editiones veteres et Cl. Lallemand. Rhenanus aliique, *tenuem aciem nostrorum.* Quod durius.

Suis plerique telis. MS. Corb. et editio princeps, *suis plerumque telis.* Mox MS. Harl. *interire,* pro *interiere.*

Cetero in itinere. Præpositio, *in,* abest à MS. Corb.

Cap. 21. *Exercitûs ductor.* Malè Beroaldus, *doctor.* MS. Agr. *justi exercitûs jam ductor.*

Perfuga Batavus. Benè MSS. Reg. Harl. Corb. editio princeps et recentiores. Malè Puteolanus, *perfugus.*

Arbitrium rerum. Ita MSS. Flor. Reg. Bodl. Corb. Guelf. editio princeps, et Cl. Ernestus. Puteolanus, *arbitrum;* ut supra Annal. xiii. 14. Sic quoque supra scriptum in MS. Bodl. Utrumque Latinè dicitur.

Quæ ubi. Malè Beroaldus, *quippe ubi.*

Cap. 22. *Haud procul castris.* MS. Vatic. 1863. *haud procul à castris.* Editio princeps, *haud procul à muris.*

Ni copiæ. Ita MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Agr. Puteolanus, aliique ante Lipsium. Veteris quoque scripturæ vestigia retinet editio princeps, licèt corruptè habeat, *vi copiæ.* Sine ullâ necessitate Lipsius emendavit, *ut copiæ.* Quod Salinerio Ryckioque jam observatum.

Utramque Rheni ripam. A MS. Bud. abest, *utramque.* At vocem illam habent alii omnes scripti et editi libri. Immeritò ergò illam aut deletam, aut in *utrimque* mutatam, vult Lipsius.

Veteranarum cohortium. MS. Corb. *veteranorum cohortium.*

Sylvis lucisque. Ita MS. Corb. et recentiores editiones. In MS. Reg. et editione principe, *sylvis lucisve.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *sylvis jugisque.* Fortè redundat, *lucisque.*

Addi potuit in margine à quodam, qui attendebat ad librum "de Moribus Germanorum, VII." "Effigies et signa quædam detracta lucis in prælium ferunt."

Mixtâ belli civilis externique facie. Ita MS. Flor. Pichena et recentiores. In MS. Corb. et editione principe, *belli civilis externique mixtâ facie.* MSS. Bodl. Guelf. et Puteolanus, *justâ belli civilis externique facie.* MS. Jes. et Rhenanus, *juxta.*

Armatorum Romanorum. Benè MSS. editiones veteres, Pichena et recentiores. Rhenanus, secutus unum suum MS. Bud. omiserat, *Romanorum.* Dixit Tacitus, *Romanorum,* ut à quinque millium armatorum summâ excluderet servos, lixas, atque id genus hominum. Quod rectè observavit Pichena.

CAP. 23. *Leniter exsurgens.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. et editio princeps. Hâc voce jam usus est Tacitus, Hist. II. 14. Puteolanus et ceteri, *assurgens.*

Legiones nostras venirent. MSS. Harl. Bodl. Jes. *veniretur.*

Sibi quæque gens consistunt. Ita MSS. et libri editi. Pro *sibi* mallet Rhenanus, *simul;* Cl. Ernestus, *soli.* Vulgata scriptura, licèt à communi dicendi ratione aliquantisper remota, non tamen displicet.

Pinnisque mœnium hærebant. Malè MS. Corb. *primisque mœnium.* Pro *hærebant,* MSS. Reg. Agr. et editio princeps, *pendebant.* Quod probabat Gruterus.

Scandebantque jam quidam. Ita MSS. Flor. Harl. editio princeps et recentiores. Copulam, *que* omisit Puteolanus. Omissa quoque fuerat in MS. Bodl. sed secundâ manu fuit addita.

Sed tum. Malè MSS. Corb. et Farnes. *sed tamen.*

Adversa quoque. MS. Corb. *adversa quæque.*

Nec ulla ipsis solertia. MS. Corb. *illis.* Malè MS. Reg. et editio princeps, *nullam sibi ipsis solertiam.*

Docebant struere materias. Benè MSS. Corb. Guelf. Rhenanus et recentiores. Malè MS. Reg. et editio princeps, *ducebant.* In editionibus veteribus et MS. Reg. *machinas.*

In modum pontis. Inter bellica Romanorum machinamenta eminebant turres, quas accuratè descripsit Vegetius, IV. 17.

"Turres autem dicuntur machinamenta, ad ædificiorum speciem, ex trabibus tabulatisque compacta: et ne tantum opus hostili concremetur incendio, diligentissimè ex crudis coriis vel centonibus communitur. Quibus pro modo altitudinis additur latitudo; nam interdum tricenos pedes per quadrum, interdum quadragenos, vel quinquagenos latæ sunt: proceritas autem ipsarum tanta fit, ut non solùm muros, sed etiam turres lapideas altitudine superent. His plures rotæ mechanicâ arte subduntur, quarum lapsu volubili magnitudo tam ampla moveatur. Præsens autem periculum civitatis est, si ad murum fuerit turris admota: plures enim accipit scalas, ac diverso genere conatur irrumpere. Nam in inferioribus partibus habet arietem, cujus impetus destruit muros: circa mediam verò partem accipit pontem, factum de duabus trabibus, septumque de vimine, quem subitò prolatum inter turrim murumque constituunt, et per eum egredientes de machinâ bellatores in civitatem transeunt, et occupant muros. In superioribus autem turris illius partibus contati et sagittarii collocantur, qui defensores urbis ex alto, contis, missilibus, saxisque prosternant. Quo facto, civitas capitur sine morâ. Quid enim auxilii superest, cùm hi qui de murorum altitudine sperabant, repentè supra se aspicient altiorem hostium murum?" Quomodò autem huic discrimini occurreretur, docet Vegetius capitibus sequentibus. Eas quidem machinas, non mechanicæ artis peritiâ, sed tormentariorum nostrorum organorum igneâ vi vicimus.

Sperabantur. Non ita benè MS. Agr. *spectabantur.*

Cap. 24. *Cognito castrorum obsidio.* MS. Reg. *cognitâ castrorum obsidione.*

Lectos è legionibus. Ita MSS. Flor. Corb. Pichena et recentiores. A MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus abest præpositio.

Duoetvicesimæ legionis. Benè MSS. Flor. Reg. Bodl. Corb. editio princeps, Rhenanus ac Lipsius. MSS. Harl. Jes. Puteolanus et recentiores, *duodevicesimæ.* In MS. Vatic. 1958. *duodevicesimæ:* sed supra scriptum, *duoetvicesimæ.*

Tradit. MS. Corb. *tradidit.* Quod mallem, cùm mox sequatur, *celeraret.*

Ipse pavidus, invalidus corpore. In MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. et editione principe, *ipse navibus, invalidus corpore.* Benè Pichena emendavit, *pavidus.* Puteolanus, *ipse pavidus torpere,* omissis, *invalidus corpore.* Frustra tentabat Lipsius, *ipse pavidus, invalidus, torpere.*

Emissas à Mogontiaco. Ita MSS. Reg. Harl. Jes. In MS. Bodl. *emissas Magontiaco.* In libris editis, *emissas à Magontiaco.*

Adsciri in societatem. Rhenanus, *acciri.*

Interfecto traditore. Ita libri omnes scripti et editi. Suspecta tamen vox, *traditor;* nec ante Tertulliani tempora Latinis auribus audita. Inde Heinsius tentabat, *traditove;* id est, custodiæ, quæ eum ad Imperatorem adduceret, tradito. Potiùs crediderim, *hostibus tradito.* Dictum supra Annal. 11. 66. *tradito Cotye.*

Malo omine. MS. Reg. et editio princeps, *à malo omine.*

Vocibus instinctos. Ita MSS. Flor. Reg. Agr. editio princeps, Pichena et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *vocibus insistentes.* In margine MS. Harl. additum, *instinctos.*

Flammavere. Editio princeps et MS. Agr. sed secundâ tantùm manu, *inflammavere.*

Recitavit. MS. Corb. *recitaverat.*

Cap. 25. *Bonnam.* MS. Corb. *in Bonnam.*

Directam....aciem. MS. Reg. et editio princeps, *directâ.... acie.*

Exemplaria. Benè MS. Reg. et libri omnes editi. In MSS. Flor. Bodl. Jes. Corb. Bud. Guelf. *exemplares.*

Usurpandi juris. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus addunt, *causâ.* Illud autem eleganter omittunt MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores.

Armatæ. In MSS. Flor. Reg. Bud. Corb. et editione principe, *arma.* Quod immeritò probavit et edidit Jac. Gronovius, *converterunt* intelligens. In MS. Agr. *arma sumsere.* Sed, ut puto, est potiùs viri eruditi conjectura, quàm vetus scriptura.

Optimus quisque. In margine MS. Harl. *optimi quique.*

Cap. 26. *Incognitâ illi cœlo.* Ita MS. Reg. et libri omnes editi. *Illi*, abest à MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. Additum est secundâ manu in MS. Harl.

In pace, fors. MSS. Harl. Bodl. Jes. *sors.*

Sextadecima legio. Malè Puteolanus et deinde ceteri omnes, *tertiadecima legio.* Emendandum, *sextadecima*, rectè vidit Mercerus. Benè enim MSS. Reg. Agr. et editio princeps, *XVI. legio.* Sic quoque infra cap. 62. MS. Flor. *legio XVI.* Ibi quidem, vice versâ, MS. Reg. et editio princeps habent, *legio tertiadecima.* MS. Agr. *legio tredecima.* Nam legio tertiadecima erat in Pannoniâ. Sextadecima autem legio erat in Germaniâ inferiore, ut videre est in not. et emend. ad Hist. II. 6. Nec est quod Pichena Mercero objiciat sextadecimanos à Vitellio in Italiam fuisse abductos, teste ipso Tacito Hist. III. 22. Primani, et quintani, et quintadecimani fuerant quoque abducti, teste Tacito ibid. Passim tamen in hoc Civilis bello memorantur. At hæc gesta ante Cremonense prælium, ut patet ex Hist. IV. 31. Præterea non integræ legiones, sed earum partes mittebantur, quæ etiam supplebantur. Inde manebant legionum nomina. Confer Hist. III. 22. Hist. IV. 35.

Cui Gelduba. Ita MS. Reg. editio princeps et recentiores. A MSS. Harl. Bodl. Jes. abest, *cui.* Illud quoque omisit Puteolanus. In MS. Harl. secundâ manu additum est.

Accenderetur. Sic MS. Flor. editio princeps, Pichena et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *incenderetur.*

Ductus à Voculâ. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Præpositio abest à MSS. Flor. Bud. et editione principe. Eam quoque omisit Rhenanus. In MS. Agr. *Voculæ.*

Cap. 27. *Auctus et Germanorum.* Malè Puteolanus, *auctus est Germanorum.*

Navem abripiunt. Benè MSS. Harl. Jes. Guelf. Rhenanus et recentiores. In editionibus veteribus, *arripiunt.*

Cap. 28. *Immensis auctibus.* Benè Pichena è MS. Flor. Sic quoque MS. Covarruviæ. Cf. Ruhnken. ad Vell. Paterc. I. 40

In MSS. Vatic. 1958. et Bodl. *actibus.* Supra scriptum autem, *auctibus.* Malè MS. Agr. *laudibus.* Editio princeps habet quoque, *actibus.* At cùm vox illa deesset in MS. Vatic. 1863. quem inspexit Lipsius, emendabat, *immensùm universa, &c.*

Aliâ manu....*transire jubet.* Vel *aliam manum,* vel *transiri,* emendandum videtur, ut Ursino, Faerno et Freinshemio jam observatum. Vulgatam tamen scripturam defendunt Ryckius et Ernestus, aut *suos,* aut *duces populorum* intelligendo. Quod non ita probabile.

Quateret. Benè MSS. editiones veteres et recentiores. Malè Rhenanus, *quaterent.*

Quòd gens Germanicæ originis. Benè MSS. Flor. Bud. Pichena et recentiores. In MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quos genus Germanicæ, &c.* In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *quòd Germanicæ originis.*

Romanorum nomen, Agrippinenses vocarentur. Benè MSS. Flor. Reg. Agr. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Romanorum nomine, Agrippinenses vocarent. Romanorum nomen,* insititia Grutero videbantur.

Prælium poscentes. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. *bellum poscentes.* Additum in margine MS. Harl. *prælium.*

Nec finem labori nox adtulit. Ita MS. Reg. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *ne finem quidem labori nox attulit.* Inde tentabat Jac. Gronovius, *ne nox quidem finem labori attulit.*

Cap. 29. *Insignibus effulgens.* Malè MS. Agr. *insignibus armis effulgens. Insignibus,* ita usurpatum jam vidimus supra Hist. I. 38. et Annal. I. 24.

Misceri cuncta. Benè MSS. et editiones veteres. Jac. Gronovius et recentiores, *miscere cuncta.*

Acciderat. MS. Agr. *accideret.*

Tendere arcus. Ita MSS. et libri editi. Frustra tentat Lipsius, *tendere armis.* Malè Acidalius, *tendere jactus.* Tendebant arcus adversùm Romanos, qui è summis mœnibus ferratas sudes et gravia saxa jaciebant.

Prodesse virtus. *Virtus,* in MS. Reg. et editione principe perperam excidit.

Periculorum gnarus. Sic Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *ignarus.*

In mœnia egressos. Benè veteres et recentiores editiones. In intermediis quibusdam editionibus præpositio, *in* est omissa.

Cap. 30. *Et incussæ trabes.* In margine MS. Harl. *et incussis trabibus.*

Præcipuum pavorem. MSS. Reg. Agr. et editio princeps, *præcipuum terrorem.*

Intrà castra. *Castra,* abest à MS. Jes.

Cap. 31. *Alpinus Montanus.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *Alpinius.* Aliàs habent quoque, *Alpinus.*

Cunctabatur. Malè MS. Jes. *conturbatur.*

Non vultu, neque animo. MS. Bodl. *non vultu, non animo.*

Conciperent. MS. Jes. *acciperent.*

Cap. 32. *Suspiciones.* Benè libri editi. In MS. Bodl. *suspictiones.* In MS. Vatic. quem Lipsius inspexit, *suspectiones.*

Externa armis falsis. Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Agr. editiones veteres et recentiores. Lipsius emendabat, *externa arma falsis.* In MS. Jes. *extrema armis falsis.*

Laboris recepi. In MS. Reg. et editione principe, *laborum.* MS. Flor. et editio princeps habent, *recepi.* MS. Reg. *recipi.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *cepi.*

Quod præmium. Ita MSS. Flor. Reg. Agr. editio princeps, Jac. Gronovius, et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *pretium.* In margine MS. Bodl. *præmium.*

Sed molliora. Benè MS. Flor. editio princeps et recentiores. Nec aliter Puteolanus et MSS. Harl. Bodl. licèt habeant, *moliora.* MSS. Reg. Jes. et Alciatus, *meliora.*

Rediit. MSS. Harl. Bodl. Jes. editio princeps, Puteolanus et Beroaldus, *redit.*

CAP. 33. *Sororis suæ filio.* MS. Agr. *sororis suæ viro.* Corruptè MS. Reg. et editio princeps, *Claudio victores sororis suæ victores ducibus.*

Involavere. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *involvêre.* In margine MS. Harl. *involavere.*

Subsignano milite. Malè MS. Reg. et editio princeps, *subsignato milite.*

Media firmare. Malè MS. Agr. et editio princeps, *mœnia firmare.*

Terga in suos vertit. Omitti *in suos* perperam vult Muretus, quasi in hostes, non in suos, terga verterent. At fugam versùs suos direxere, ut rectè animadvertit Cl. Ernestus.

Latera nostrorum. MS. Agr. et editio princeps, *latera nostra.*

Romanis addit animos. *Romanis,* abest à MSS. Flor. Reg. Bud. et editione principe. In MS. Harl. *Romanis addidit animos.* Malè MS. Jes. *Romanus addidit, &c.*

Recepere. Malè MS. Agr. *suscepere.* Licèt id probet Ryckius.

CAP. 34. *Circumiri.* In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *circumveniri.*

Nequîsset. MS. Reg. et editio princeps, *nequivisset.* Mox in editione principe, *excidissent.*

Eodem impetu potuit. Malè Rhenanus, *eo impetu.* In MSS. Flor. Agr. et editione principe, *potuit.* Puteolanus, *potuisset.*

Confossus illic. Mallet Freinshemius, *illicò.* Benè quidem. Sed et *illic,* id est, eo ipso in loco, dici potest; ut observat Cl. Ernestus.

Indici fides. Malè MS. Reg. et editio princeps, *judicii fides.*

Depositis impedimentis. Ita MSS. Flor. Reg. Bud. Agr. editio princeps, Jac. Gronovius et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ut depositis impedimentis.*

Adsueverant. Malè Puteolanus, *asseverant.*

Creditâ....famâ. Ita MSS. et libri editi. Mallet Lipsius, *deditâ,* vel *diditâ.* Rhenanus, *editâ....famâ.*

Cap. 35. *Qui, ubi rursus missos.* Benè MSS. Flor. Agr. Bud. Pichena et recentiores. *Ubi,* omisere MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus. Corruptè MS. Reg. et editio princeps, *urbi.* Aliis malè emendatum, *qui reversus missos.*

Onustis perculsisque. Ita MS. Agr. Ryckius et recentiores. MSS. Flor. Reg. et editio princeps, *periculisque.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *vehiculisque.* In margine MS. Bodl. *pauculis.* Sic quoque Puteolanus ceterique omnes ante Ryckium, *pauculisque.* Atque ita vertit Davanzati: "Nel ritorno s'andava a pericolo manifesto, essendo i frumentieri carichi, e pochi." Contra Ryckium secutus est Cl. Gordon: "It remained no doubt what threatening danger must be incurred in the return, whilst they who carried the grain were loaded, and indeed already dismayed." Dictum est supra cap. 30. "pugnatumque est in perculsos."

Addit exercitui. Benè veteres et recentiores editiones. In mediis quibusdam editionibus, *addidit.*

Quintâ et quintadecimâ. Optimè Mercerus. Quintadecima enim legio, non verò quartadecima fuit in Germaniâ inferiore. Vide supra Hist. III. 22. et quæ de legionibus dixerimus in not. et emend. ad Hist. II. 6. Malè MSS. Reg. Agr. et editio princeps, *quinta et decima.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quinta et quartadecima.* At benè infra cap. seq. iidem MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus habent, *quintanorum et quintadecimanorum.* In editione principe, *quintanorum et quintadecimorum.*

Cap. 36. *Accendebatur.* Malè MS. Agr. *accendebantur.*

Effusi in luxum....cœtus, veterem....renovant. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Rhenanus et recentiores. In editione principe, *effusus in luxum et epulas, et nocturnos cœtus miles, veterem in Hordeonium iram renovavit.* Sic quoque habent MSS. Reg. Agr. et Puteolanus, omisso tantùm *miles.* Manu secundâ additum est in MS. Agr.

Cap. 37. *Pavidum.* Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *pavidus.*

Vitellius occidisset. Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Agr. Guelf. editiones veteres et recentiores. Rhenanus è MS. Bud. *corruisset.*

Et duoetvicesimani. Benè MS. Bodl. Malè Puteolanus ceterique omnes, *et duodevicesimani.* Corruptè MS. Reg. *primum quartumque et duovicesima manus.* Editio princeps, *et duoctvicesima manus.*

Ex Cattis. Malè MS. Agr. *ex Caucis.* MSS. Bodl. Jes. *Cactis.* Editio princeps, *Cautis.*

Satietate prædæ. Non ita benè MSS. Reg. Agr. et editio princeps, *societate prædæ.*

Nec incruenti. In viâ dispersos. In MSS. Flor. Reg. et editione principe, *nec incruentari viâ dispersos.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *nec incruentati. Ita dispersos.* MS. Agr. *nec incruenti. Viâ dispersos.* Meritò receptum est, *incruenti.* Suspecta enim *incruentare* et *incruentati. In viâ,* rectè conjecit Lipsius, quem omnes sunt secuti.

Cap. 38. *Is præerat provinciæ.* Benè Puteolanus et recentiores. In MSS. Flor. Reg. Bud. et editione principe omissum, *præerat.* Inde frustra conjicit Jac. Gronovius olim scriptum fuisse, *is proc. provinciæ,* id est, proconsul provinciæ. In MS. Agr. *is provinciæ præerat.*

Ne victoribus quidem. Malè MSS. et veteres editiones, *nec.*

Cap. 39. *Januariis.* MS. Bodl. *Januarii.*

Tertio Juliano. Benè MSS. Guelf. Jes. Rhenanus et recentiores. Malè MSS. Flor. Reg. Agr. et editiones veteres, *Tito Juliano.* Mox cap. seq. habent, *Tertio.*

Tamquam transgredientem. Ita MSS. Flor. Reg. editio princeps, Pichena et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quòd transgredientem.*

Præponebatur. Benè MSS. Reg. Harl. Jes. Agr. editio princeps, J. F. Gronovius et recentiores. MS. Bodl. et Puteolanus, *præferebatur.* At in margine MS. Bodl. additum, *præponebatur.* Rhenanus, *proponebatur.*

Vis penes Mucianum. Benè Lipsius et recentiores. In MSS. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *jus penes Mucianum;* solito librariorum errore. Mox *erat* à Rhenano perperam omissum.

Etiam populus. MS. Agr. *et populus.*

Cupidine. MS. Jes. *cupiditate.*

Abolet. MS. Agr. *adimit.* Mendosè editio princeps, *adolet.*

Redit Urbi sua forma. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Malè editio princeps, *redditur sua forma legibus et muniis magistratuum.* Ita quoque MS. Reg. omisso, *redditur.*

Cap. 40. *Ignotis adhuc moribus.* MSS. Guelf. Jes. *ignotus.*

Dilapsa, noscerent. Benè MS. Reg. editio princeps, Ernestus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *delapsa.*

Neque animus. Benè MSS. Flor. Reg. editio princeps, Lipsius et recentiores. MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus omisere, *neque.* Secundâ manu additum est in MSS. Harl. et Guelf.

Junius Mauricus. Benè Lipsius et recentiores. MSS. Flor. Harl. Bodl. Guelf. et Puteolanus, *Maricus.* MS. Agr. et editio princeps, *Martius.*

Tali super re Principem. Malè Puteolanus, *Princeps.*

Cap. 41. *Sariolenum Voculam.* Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MS. Agr. et editione principe, *Sannolenum.* MS. Reg. *Saneleium.* At mox MS. Reg. et editio princeps, *Sariolenum.*

Nonium Actianum. Ita MS. Reg. Lipsius et recentiores. In MSS. Harl. Guelf. et editione principe, *Novium.* MS. Agr. *Novum.* Puteolanus, *Nomium.*

Scribonios fratres. Benè MSS. Flor. Reg. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. Sic jam supra Annal. XIII. 48. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Scribonianos.*

Cujus interrogationibus fatigabatur. Editio princeps, *fatigaretur.* MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *cujus fatigabatur interrogationibus.* Ita quoque MS. Jes. sed habet, *fatigatur.*

CAP. 42. *Vipstanius Messala.* Ryckius et recentiores, *Vipstanus.* Sed de hoc cognomine jam dictum est supra cap. 9.

Orphiti domus. Malè MS. Reg. et editio princeps, *Orfita domus.* Sic quoque secundâ manu emendatum in MSS. Vatic. 1958. et Harl. MSS. Bodl. Jes. *Orphitii,* vel *Orphicii.*

Subiisse. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *subîsse.*

Crassi uxor. *Uxor,* abest à MSS. Reg. Agr. et editione principe.

Adpetitumque morsu. Ita MSS. Flor. Reg. editio princeps et recentiores. Copulam, *que* omisere MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus.

Hoc certè. Benè MSS. Flor. Agr. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *hæc certè.* MS. Reg. *certò.*

Nec dignitatem, aut salutem illâ sævitiâ redemisti. Optimè Lipsius et recentiores. Perperam MSS. Vatic. Reg. Harl. et editio princeps, *nec dignitate haustá litem illam sævitiá redemisti.* MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *nec dignitatem aut istâ lucem sævitiâ redemisti.*

Saginatus. Optimè Faernus, Scaliger et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *signatus.* Lipsius primùm emendaverat, *dignatus.*

Segnitiam. MSS. Corb. Agr. et editio princeps, *segnitiem.*

Quàm mores. Ita MSS. et libri omnes editi. Secundâ tantùm manu MS. Agr. *quàm hoies,* id est, *quàm homines.* Atque ità vertit Davanzati: " Ma gli uomini non vivono, quanto gli esempi." Longiùs Cl. Gordon: " But more lasting are the examples of justice and severity, than is the good, but perishing life of any mortal man." Murphy ita vertit, " but virtue operates slowly, while pernicious examples remain in force, and teach a system of cruelty when the tyrant is no more." Frustra tentat Lipsius, *quàm amores,* vel *quàm auctores.* Minimè displicet, immo acutum est, *quàm mores,* eo sensu, quem in notis explicavimus; utì jam observatum est Ryckio et Ernesto. Nec aliter vertit Coloma: " Pero lo que veo es, que duran mas los exemplos, que las costumbres."

CAP. 43. *Periculum facessisset.* Ita MS. Reg. Puteolanus et recentiores. In MSS. Harl. Agr. et editione principe, *fecisset.* Utrumque Latinè dicitur. Jam vidimus supra Annal. I. 74. "Clarissimo cuique periculum facessit," et Annal. XIII. 35. "Insonti periculum fecissent."

CAP. 44. *Cœptatam libertatem.* Sic MSS. Flor. Bodl. Guelf. Puteolanus, Pichena et recentiores. In MS. Jes. *cœptam libertatem.* MS. Reg. et editio princeps, *cœptam voluntatem.*

Octavium Sabinum Sagittam. Sic MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Agr. et editiones veteres. In Lipsianis recentioribusque editionibus omissum est, *Sabinum;* sanè, quòd supra Annal. XIII. 44. appelletur tantùm *Octavius Sagitta.* In MS. Reg. deest, *Sagittam.*

Senatorii ordinis. In MS. Reg. et editione principe, *senatorio ordine.*

CAP. 45. *Patruitus, senator.* Ita MSS. Vatic. 1863. Flor. Reg. editio princeps, Jac. Gronovius, et recentiores. In MSS. Vatic. 1958. et Jes. *Patricius.* MSS. Harl. Bodl. *Patritius ordinis senatorum.* Puteolanus, *Patricius ordinis senatorii.* In MS. Agr. *Mallius Patruitus senator.* Frustra Lipsius tentat, *Patruinus;* licèt in margine MS. Vatic. 1958. additum sit, *patri unus.*

Coloniâ Senensi. Benè MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus habent *Senensi,* et mox infra *Senensium.* In MS. Reg. et editione principe, *Semensi* et *Semensium.* In MSS. Vatic. 1863. Corb. et editionibus recentioribus, *Seniensi* et *Seniensium.* Memoratur quidem apud Gruterum, p. 372. n. 7.

PLEB. SENIENSIVM.

At oppidum illud Senia, nunc *Segna,* fuit in Dalmatiâ: vide Plinium, III. 21. Hìc verò agitur de coloniâ Senensi, nunc *Sienne,* de quâ Plinius, III. 5. *Intus coloniæ .... Senensis.*

Reperit quidem Harduinus in MSS. Plinii, *Senienses;* at rectè edidit, *Senensis.*

Cognitâ causâ. Ita MSS. et libri editi, præter J. F. Gronovium, qui edidit, *cognita jussa.* Unde Illustr. Huetius emendabat, *cognito jussu.* At verum est, *cognitâ causâ.* Sic in Digest. libr. XLVII. Tit. 10. "de Injuriis et famosis libellis." leg. 17. ex Ulpiano. "Ait prætor .... causâ cognitâ, ipsi qui injuriam accepisse dicetur, judicium dabo."

Senensium plebes. MSS. Harl. Jes. *plebs.*

Cyrenensibus. Benè MSS. Harl. Jes. Rhenanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *Cirensibus.* MS. Bodl. et Puteolanus, *Cyrensibus.* MS. Agr. *Cretensibus.*

Cap. 46. *Lectus in eamdem spem.* Malè MS. Reg. et editio princeps, *lectus eâdem specie.* Frustra tentabat Muretus, *erectus in eamdem spem.* Cl. Ernestus, *illectus,* vel *allectus.* Lectus enim è legionibus miles in spem militiæ stipendiorumque prætorianorum. Benè Davanzati, "è li eletti delle legioni ad esser pure Pretoriani."

Pelli poterant. Ingressus castra. Post *pelli poterant,* transposita fuerat una pagina in MSS. et editione principe. Errorem vidit et emendavit Puteolanus.

Et Urbi vicina. MS. Agr. *Urbique vicina.*

Diduci. MSS. Reg. Agr. et editio princeps, *deduci.*

Separatim adsistere. Malè MSS. Flor. Reg. Guelf. et editio princeps, *separati.*

Distrahi cœpere. MS. Reg. et editio princeps, *incœpere.*

Destinarentur. Ita Rhenanus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. et editiones veteres, *destinaretur.*

Prensare commanipularium pectora. Benè veteres et recentiores editiones. Suffragatur MS. Reg. licèt corruptè habeat, *prensare cum manipulariumptereà.* Malè Aldus, *cùm prehensare manipularium pectora.* Frustra tentat Lipsius, *prensare commanipulares, pectori, &c.* Acidalius, *prensare commanipularium dextras.*

Cervicibus innecti. Benè MS. Flor. Lipsius et recentiores. In MSS. Reg. Harl. Agr. et editione principe, *cervicibus injecta.* Puteolanus, *injecti,* utì placebat Ryckio. MS. Bodl. *invecti;* quod Rhenano probatum.

Oblatos agros. Ita veteres editiones, Pichena et recentiores. Sine necessitate Rhenanus, *oblatos sibi agros.*

Cap. 47. *Verâne pauperie.* *Verâ,* excidit in MS. Reg. et editione principe.

Pompeius Silvanus. Benè MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres. Malè Pichena et recentiores, *Poppæus Silvanus.* Vide supra not. et emend. ad Hist. II. 86.

Summaque et ima. Optimè MS. Agr. Berneggerus et recentiores. In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *summaque etiam.*

Cap. 48. *Proconsul.* Ita MSS. Bodl. Jes. et editiones veteres. Jac. Gronovius è MS. Flor. *proconsule.* Sic quoque fuit primâ manu in MSS. Harl. Guelf. Secundâ emendatum, *proconsul.*

Supra petiero. Fortè, et ex usu Taciti, *repetiero;* utì Mureto aliisque eruditis viris jam observatum.

Beneficiorum numerus. Beneficia et beneficiarios sola jam novit Ecclesia. Quid olim fuerint in militiâ Romanorum beneficia et beneficiarii paucis explicandum

DE BENEFICIIS ET BENEFICIARIIS.

Beneficia gradus erant militiæ, ad quos milites beneficio Imperatoris, præfecti prætorio, proconsulis, prætoris, proprætorisve, aut tribuni promovebantur. Promoti autem dicebantur *beneficiarii.*

Si privilegiis muniebantur, *principales beneficiarii* nominati sunt. Hæc satis innuit Vegetius, II. 7. " Beneficiarii, ab eo appellati, quòd promoventur beneficio tribunorum " . . . . et paulo infra. " Hi sunt milites principales, qui privilegiis muniuntur. Reliqui munifices, quia munia facere coguntur." Aliter Festus: " Beneficiarii dicebantur, qui vacabant muneris beneficio ; è contrario munifices vocabantur, qui non vacabant; sed munus reipublicæ faciebant." Porrò non tribunorum tantùm, sed aliorum quoque magistratuum erant beneficia. Atque ut antiquioribus exemplis supersedeam, ipse Tacitus, Hist. I. 25. et IV. 48. beneficia præfecti prætorio, proconsulis, legati memorat. Et apud Suetonium in Tiber. XII. videre est Tiberium in suspicionem venisse " per quosdam beneficii sui centuriones, à commeatu castra repetentes." Sic quoque in Inscriptionibus veteribus passim occurrunt non modò beneficia, sed spes etiam beneficiorum. Insignis hâc de re Inscriptio extat apud Gruterum, p. 393. n. 5.

C. COELIO. ANICETO. MIL. COH. II. PR. SING
TRIB. SPE. BENEFICIAR. HVIC. ORDO
SANCTISSIMVS. DECVR. OB. SPEM
PROCESSVS. EIVS. HONOREM. DECV
RIONATVS. GRATVITVM. OBTVLIT
QVI. VIXIT. ANN. XXIIII. M. V. D. II
COELIA. PRIMA. MATER. FILIO
DVLCISSIMO. SIMVL. NYMPHICVS. VOL
CEAN. ET. SIBI. FECERVNT

Errant autem, qui existimant beneficiarios dictos fuisse, quòd obtentâ priùs militiæ vacatione, ad eamdem honestis conditionibus invitati redirent. Immo inter ipsa militiæ stipendia conferebantur beneficia, ut patet ex multis inscriptionibus, ac maximè ex veteri lapide, apud eruditum Gori, " Inscript. Antiq." Vol. II. p. 358. n. 1.

D. M.
Q. VOLCACIO. Q. F.
CELERI. MILITI
COH. VIIII. PR
BENEFICIARIO
TRIBVNI. ATTICI
MILITAVIT. ANNIS. VII
VIXIT. ANNIS. XXV

Si *principalium beneficiariorum* monumenta cognoscere volueris, adi Gruterum, p. 551. n. 3. et Fabrettum, cap. III. n. 114.

Splendidam fuisse beneficiorum militiam innuit tum Tacitus, cùm Hist. I. 25. " primores militum per beneficia Nymphidii suspectos" refert, tum expressè Valerius Maximus, IV. 7. n. 5. de L. Petronio, qui " admodùm humili loco natus ad equestrem ordinem, et splendidæ militiæ stipendia, P. Cælii beneficio pervenerat." Adde Plinium, Ep. X. 32. quo teste, Trajanus præceperat, ut Gabius Bassus, præfectus oræ Ponticæ, " contentus esset beneficiariis decem, equitibus duobus, centurione uno."

Auctaque pravo certamine. Benè MS. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. Malè interpunxerat Puteolanus, *auctaque. Pravo certamine legatorum jus, &c.* In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *legatorum vis.*

CAP. 49. *Cupiens.* Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. *cupido.*

Et adfinitate. *Et,* habent MSS. Reg. Agr. editio princeps et Ryckius. MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores, *sed.* Quod non ita convenit. In MS. Bud. *si.*

Crebris sermonibus. *Crebris,* et mox *ad res novas,* omissa sunt in MS. Agr.

Alienato. Pessimè MS. Reg. et editio princeps, *alienatam.*

Et in pace suspectâ. Præpositionem, *in* habent libri omnes. Rectè tamen omitteretur, ut Mureto, Grotio aliisque jam observatum. Pro *suspectâ,* malè MS. Reg. *susceptum.* Editio princeps, *suscepit.*

Alæ Petrinæ. Perperam MS. Reg. *paternæ.* Editio princeps, *peternæ.*

Cecidisse Galerianum. MS. Bud. *cessisse.* Inde frustra tentat Rhenanus, *cæsos esse.*

Unam in audaciâ. MS. Jes. *unâ.*

Ostenderet. MS. Agr. *ostentaret.*

Læta Pisoni omnia. Benè Acidalius, Ernestus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *omnia.*

Continuare. Frustra tentat Groslotius, *conclamare.* Non conclamavit tantùm, sed læta hæc omina magnâ voce intentisque clamoribus continuavit.

Adstreperent. MS. Bodl. *obstreperent.*

Indiligentiâ veri. Optimè Rhenanus et recentiores. Malè MS. Reg. et editiones veteres, *viri.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *indulgentia.*

Carthaginiensibus. Benè Cl. Lallemand; et ita passim Livius, Plinius aliique. In libris antè editis, *Carthaginensibus.*

Cap. 50. *Destrictis gladiis.* MS. Harl. et veteres editiones, *districtis.*

Pœnos auxiliares, Maurosque. In MS. Reg. et editione principe, *Pœnos, auxiliaresque Mauros.*

Bebius Massa, è procuratoribus Africæ. In MS. Reg. et editione principe, *procurator Africæ.* Quod certè meliùs, si unus fuerit procurator Africæ. At fortè plures fuere in hâc provinciâ, populi Romani altrice. In MS. Reg. et editione principe omissum, *Massa.*

Ad legionem contendit. Ita MS. Reg. editio princeps, Ernestus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tendit.*

Cetronium. MS. Reg. *Secronium.* Editio princeps, *Cecronium.*

Quosdam puniit. Ita MSS. Flor. Reg. editio princeps, Rhenanus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *punit.*

Oëensium. Pessimè MS. Reg. *offensam.* Editio princeps, *offensum.* MS. Agr. *Aspensium.* Nec meliùs MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Ophensium.* Emendandum, *Oëensium,* duce Plinio, v. 5. monuerunt Surita, Lipsius, Ryckius et Huetius. Fortè tamen ex nummo, quem edidit Cl. Pellerin, " second Supplément aux Recueils de Médailles," p. 48 et 49. corrigendum *Ocensium.*

Arctæ Leptitanis res. Ita MSS. et veteres recentioresque editiones. Rhenanus, *arta.*

Vastatis agris. MS. Agr. *vastis.*

Cap. 51. *Hibernum mare adgressi.* Ferretus mallet, *ingressi.* Sed nec peccat, *adgressi.*

Cap. 52. *Ni parens.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Bud. Agr. Guelf. editio princeps, et Ernestus. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ni pater.*

Attollere. Benè MS. Reg. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Guelf. et Puteolanus, *attolleret.* MS. Jes. *attollerent.*

Cap. 53. *Curam restituendi....confert.* MS. Corb. *cura.* Fortè scriptum fuit olim, *cura....confertur.*

Ab eo contracti. MS. Corb. *ad ea contracti.*

Aveherentur. Malè MS. Jes. *aveherent.*

Undecimo Calendas Julias. Perperam MS. Jes. *XV. Kal. Jul.* Ceteri libri scripti et editi, *XI. Kal. Jul.* vel *undecimo Kalendas Julias.*

Queis fausta nomina. Ita MSS. Vatic. 1863. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MS. Bodl. *quibus fausta nomina.* MSS. Harl. Jes. et Puteolanus, *quibus fausta omina.* MS. Agr. *quis fausta omina.* In MSS. Harl. et Jes. superscriptum, *nomina.*

Aqua vivis è fontibus. Benè Jac. Gronovius et recentiores. Sic apud Livium, I. 45. "Quin tu antè vivo perfunderis flumine?" Pessimè MS. Reg. *aquaturis è fontibus.* MS. Flor. *aquatrimis è fontibus.* Editiones veteres, *aquatrimis et fontibus.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *aqua rivis et fontibus.* Emendaverat Ryckius, *aqua è vicinis fontibus.*

Perluere. MS. Corb. *perlueret.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et veteribus editionibus, *pluere.* Mallet eruditus Antonius Augustinus, *perpluere.* At meliùs veriùsque, *perluere.*

Plautio Æliano. Malè MSS. Vatic. Bodl. Jes. Corb. et editiones veteres, *Plauto Heliatio.* Emendatum posteà in libris editis, *Plauto Eliano.* Nondum benè. Verè *Plautio Æliano,* ut habet Cl. Lallemand. Atque ita vertunt Cll. Gordon et Murphy: "preceded by Plautius Ælianus, the Pontiff." MS. Harl. habet quoque, *Æliano.* Sic corrigendum jam conjecerat Ryckius; egregiumque hujus viri monumentum protulit. Extat viâ Tiburtinâ, ad pontem Luganum, *Ponte Lugano,* ubi villa, tumulusque Plautiorum, Augusti Hadrianique molium æmulus. Quod, cùm horum superiorumque temporum res illustret, juvat accuratissimum edere ex Cl. Vulpio, "Vetus Latium." Vol. x. Part. prim. p. 340. et Cl. Piranesi, "Antichità Romane." Tabul. XI et seq.

TI. PLAVTIO. M. F....
SILVANO. AELIANO...
PONTIF. SODALI. AVG....
III. VIR. AAA. F. F. Q. TI. CAESARIS
LEGAT. LEG. V. IN. GERMANIA
PR. VRB. LEGAT. ET. COMITI. CLAVD
CAESARIS. IN. BRITANNIA. CONSVLI
PROCOS. ASIAE. LEGAT. PROPRAET. MOESIAE.
IN. QVA. PLVRA. QVAM. CENTVM. MILL
EX. NVMERO. TRANSDANVVIANOR
AD. PRAESTANDA. TRIBVTA. CVM. CONIVGIB
AC. LIBERIS. ET. PRINCIPIB. AVT. REGIBVS. SVIS

TRANSDVXIT. MOTVM. ORIENTEM. SARMATAR

COMPRESSIT. QVAMVIS. PARTE. MAGNA. EXERCITVS

AD. EXPEDITIONEM. IN. ARMENIAM. MIsISSET

IGNOTOS. ANTE. AVT. INFENSOS. P. R. REGES. SIGNA

ROMANA. ADORATVROS. IN. RIPAM. QVAM. TVEBATVR

PERDVXIT. REGIBVS. BASTARNARVM. ET

RHOXOLANORVM. FILIOS. DACORVM. FRATR

CAPTOS. AVT. HOSTIBVS. EREPTOS. REMISIT. AB

ALIQVIS. EORVM. OPSIDES. ACCEPIT. PER. QVEM. PACEM

PROVINCIÆ. ET. CONFIRMAVIT. ET. PROTVLIT

SCYTHARVM. QVOQVE. REGE. MACHERRONENSI

QVAE. EST. VLTRA. BORVSTENEM. OPSIDIONE. SVMMOTO

PRIMVS. EX. EA. PROVINCIA. MAGNO. TRITICI. MODO

ANNONAM. P. R. ADLEVAVIT. HVNC. LEGATVM

IN. HISPANIAM. AD. PRAEFECTVR. VRBIS. REMISSVM

SENATVS. IN. PRAEFECTVRA. TRIVMPHALIBVS

ORNAMENTIS. HONORAVIT. AVCTORE. IMP

CAESARE. AVGVSTO. VESPASIANO. VERBIS. EX

ORATIONE. EIVS. Q. I. S. S.

MOESIAE. ITA. PRAEFVIT. VT. NON. DEBVERIT. IN

ME. DIFFERRI. HONOR. TRIVMPHALIVM. EIVS

ORNAMENTORVM. NISI. QVOD. LATIOR. EI

CONTIGIT. MORA. TITVLVS. PRAEFECTO. VRBIS

HVNC. IN. EADEM. PRAEFECTVRA. VRBIS. IMP. CAESAR

AVG. VESPASIANVS. ITERVM. COS. FECIT

Hæc omnia intellectu facillima, si in quartâ lineâ legeris, *triumvir auro, argento, ære flando, feriundo, quæstor Tiberii Cæsaris:* in lineâ nonadecimâ, *Dacorum fratres:* in lineâ trigesimâ primâ, Q. I. S. S. id est, *quæ infra scripta sunt.* ITERVM. COS. FECIT. id est, *iterum consulem fecit,* nempe inter suffectos. In lineâ vigesimâ primâ scalptor mendosè scripsit, PER. QVEM. PACEM. pro PER. QVAE. PACEM. Expeditionem autem Armeniacam vidimus supra Annal. XV. 1. 24 et seq. Macherronensis obsidio indicat ultra Borysthenem, hodie *Nieper,* oppidum antiquis scriptoribus nusquam memoratum, quòd loca illa Romanis armis raró tentata.

Suovetaurilibus. Benè Lipsius et recentiores. Corruptè MSS. Vatic. 1863. Flor. Reg. Agr. et editio princeps, *bovetaurilibus.* MS. Covarruviæ, *bovetauribus.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *bove taurisque.*

Super cespitem. Benè MSS. Flor. Reg. Harl. Jes. Agr. Corb. editio princeps, Rhenanus et recentiores. MS. Bodl. et Puteolanus, *secundum cespitem.*

Sed ut gignuntur. MS. Flor. et editio princeps, *sed ut signantur.* MS. Corb. *et ut signanter.* MS. Agr. *victæ, sed et signanter prædixere haruspices, &c.* Quod Ryckio non displicet. At immeritò.

Magnificentiæ. De Capitolio ejusque magnificentiâ, antequàm civilibus Flavianorum Vitellianorumque bellis conflagraret, diximus supra in not. et emend. ad Hist. III. 72. De ejus restitutione hìc agendum.

DE CAPITOLIO A VESPASIANO ET DOMITIANO PRINCIPIBUS RESTITUTO.

Ubi deferbuit bellorum civilium æstus, resque publica, Vespasiano Principe, acquievit, præcipua omnium cura fuit ut restitueretur Capitolium. Consultum religioni, ut iisdem tertiùm vestigiis reponeretur: sed, quod unum veteri magnificentiæ defuit, adjecta ædibus altitudo. Id quoque factum ob grandes columnas, quas memorat Suetonius in Vespas. XVIII. In hoc imperii splendore, et cùm Vespasianus in religiosos publicosque usus foret munificentissimus, quàm magnificus fuerit in ædificando Capitolio facilè judicari potest. Ut annuis reditibus templum locupletaretur, jussit Judæos, ubicumque degerent, Jovi Capitolino quotannis solvere didrachma, quod templo Hierosolymitano, antequàm everteretur, pendere erant soliti. Joseph. Bell. Jud. VII. 6. n. 6. Fuisse in imperio Romano plus quàm vicies centena millia, seu 2,000,000. Judæorum, qui tributum illud solverent, nemo sanè diffitebitur. Fuit ergò vel ex hâc unâ tantùm parte annuus templi Capitolini reditus circa librarum sterlingarum 121,000. Paucis annis stetit Capitolium à Vespasiano restitutum. Statim post ejus mortem incendio haustum est. Plutarch. in Poplicol. p. 105.

Titus in Capitolii restitutionem confestim incubuit, ut videtur ex monumento fratrum Arvalium, apud eruditum Philippum à Turre, "Monumenta veteris Antii," p. 95. At, cùm præproperâ morte fuisset raptus, opus aggressus est frater ejus Domitianus, quartumque Capitolium ædificavit. Nihil ædium magnitudini, nihil altitudini addi poterat. Princeps, quo nemo fuit in ædificando sumtuosior, vertit curas, ut regum, reipublicæ, Cæsarumque opera multitudine pretioque ornamentorum superaret. Non modò

columnas marmoris Pentelici Athenis advexit: sed in inauratis operibus, quod vel maximas privati unius hominis opes superat, plus quàm duodecim millia talentorum, *Angl.* 2,700,000*l.* impendit. *Τούτου δὲ τοῦ καθ' ἡμᾶς τὸν μέγιστον ἐν 'Ρώμῃ τῶν ἰδιωτικῶν πλοῦτον ἐκλογισθέντα, τὸ τῆς χρυσώσεως μὴ τελέσαι ἀνάλωμα, πλέον ἢ δισχιλίων καὶ μυρίων ταλάντων γενόμενον.* Plutarch. loc. cit.

Novi equidem Radero aliisque nonnullis eruditis viris hanc pecuniæ summam visam esse immanem. At pace doctorum illorum virorum dixerim eos neque luxum hujus ætatis, neque prodigentiam Domitiani, neque multitudinem, magnitudinem, pretium inauratorum operum Capitolinorum satis attendisse. Is erat hujus ætatis luxus, ut in privatis domibus non *laquearia* tantùm, sed et *cameræ* et *parietes* ipsi *tamquam vasa* inaurarentur, teste Plinio, XXXIII. 3. Talis prodigentia Domitiani, ut omnia aurea gemmeaque vellet, teste Plutarcho, loc. cit. Quæ autem multitudo operum, cùm templi Capitolini *aditus omnes, omnes gradus totaque area hinc auro, hinc argento* reluceret, teste Plinio in Panegyric. LII? Quæ magnitudo, cùm cogitas templum ducentos pedes longum, totidem fermè latum, tectum fuisse inauratis tegulis æreis, quarum posteà partem maximam Gizerichus, Vandalorum rex, in Africam asportavit: ejus fastigia quadrigis, colosseis statuis, aliisque plurimis inauratis ornamentis effulsisse, utì adhuc videre est in Domitiani nummis? Quid nunc porticus, quid vestibulum loquar, cùm vel ipsæ portæ crassissimis et ponderosissimis obductæ essent laminis aureis, quas à Stilichone, Honorii duce, ablatas memorat Zosimus, lib. v. *Οὗτος γὰρ, Στελίχων, θύρας ἐν τῷ τῆς 'Ρώμης Καπιτωλίῳ, χρυσίῳ πολὺν ἕλκοντι σταθμὸν ἠμφιεσμένας, ἀπολεπίσαι προστάξαι.* Hæc templi extera: majores intus opes. Si, vel in primo templo Capitolino, fictilis Jupiter aureum teneret fulmen quinquaginta pondo *Angl.* 2,250*l.* quanto plus auri impendit Domitianus, ut Jupiter non modò aureum haberet fulmen, sed ut tota ejus effigies, ejus sceptrum, ejus solium, auro renideret? Quantæ impensæ in Junonis Minervæque cellis! Adde nunc innumera Deorum simulacra: adde inaurata laquearia: adde cetera parietum totiusque templi aurea decora. Hæc si animo comprehenderis, simulque reputaveris quantum in urbe maximâ, maximo luxu, exquisitissimisque artibus

foret manipretium, nihil esse nimium in pecuniæ summâ, quam Plutarchus adsignavit, facilè deprehendes.

Neque quis dixerit aurum esse sequax ac ductile, Romanosque artem illud dilatandi novisse. Id certè Romani novere, siquidem auri unciam *in septingenas et quinquagenas, pluresve bracteas, quaternûm utroque digitorum* dividebant, teste Plinio, XXXIII. 3. At in præcipuis perennibusque operibus, crassioribus utebantur bracteis. Sic inauratum fuerat Fortunæ Prænestinæ simulacrum. Unde Plinius, loc. cit. *Crassissimæ ex his* bracteis *Prænestinæ vocantur, etiamnum retinentis nomen, Fortunæ inaurato ibi fidelissimè simulacro.* Et sanè, si Domitianus crassiores illas bracteas non induxisset, numquam eviluisset secundum templum Capitolinum, cujus et tegulæ et laquearia, et alia quamplurima ornamenta erant inaurata, insuper ab Augusto, magnificentissimo Principe, refectum. Eviluerat tamen, nec reperti, nisi senes aliquot, qui illud laudarent, non ob opes, sed vel antiquitatis studio, vel, ut opinor, ob symmetriam columnarum: nam Domitianus, cùm crassitiem columnarum marmoris Pentelici imminuisset, nonnihil venustatis addiderat, sed aliquid symmetriæ detraxerat, teste Plutarcho, loc. cit. Ceterùm vilius fuerat secundum templum Capitolinum. Inde Martialis, Epigramm. v. 10.

"Esse quid hoc dicam, vivis quòd fama negatur,
Et sua quòd rarus tempora lector amat?
Hi sunt invidiæ nimirum, Regule, mores,
Præferat antiquos semper ut illa novis:
Sic veterem ingrati Pompeii quærimus umbram,
Et laudant Catuli Julia templa senes."

Domitiano, qui immensas opes in Capitolio impenderat, ingeniosè adulatur idem poeta, Epigramm. IX. 4.

"Quantum jam superis, Cæsar, cœloque dedisti,
Si repetas, et si creditor esse velis.

Grandis in ætherio licèt auctio fiat Olympo,
  Coganturque Dei vendere quidquid habent:
Conturbabit Atlas, et non erit uncia tota,
  Decidat tecum quâ pater ipse Deûm.
Pro Capitolinis quid enim tibi solvere templis,
  Quid pro Tarpeiæ frondis honore potest?
Quid pro culminibus geminis matrona Tonantis?
  Pallada prætereo: res agit illa tuas.
Quid loquar Alciden, Phœbumque, piosque Laconas:
  Addita quid Latio Flavia templa polo?
Expectes et sustineas, Auguste, necesse est:
  Nam tibi quod solvat, non habet arca Jovis."

His impensis suâque luxurie publicam pauperiem fecerat Domitianus. Liberalitate publicæ paupertati subvenit Trajanus, Princeps optimus. Capitolium quoque ornavit, privatâ Domitiani luxurie Jovi sacratâ. Id celebrat Martialis, Epigramm. XII. 15.

" Quidquid Parrhasiâ nitebat aulâ,
Donatum est oculis, Deisque nostris.
Miratur Scythicas virentis auri
Flammas Jupiter, et stupet superbus
Regis delicias, gravesque lusus.
Hæc sunt pocula, quæ decent Tonantem:
Hæc sunt, quæ Phrygium decent ministrum.
Omnes cum Jove nunc sumus beati:
At nuper, pudet, ah pudet fateri,
Omnes cum Jove pauperes eramus."

Immo Trajanus, tertio suo consulatu, videtur auro solido Jovis, Junonis ac Minervæ statuas fecisse. Quod satis innuit Martialis, Epigramm. XI. 5.

"Sacra, Laresque Phrygum, quos Trojæ maluit heres,
Quam rapere arsuras Laomedontis opes:
Scriptus es æterno nunc primùm Jupiter auro,
Et soror, et summi filia tota patris:
Et qui purpureis jam tertia nomina fastis,
Jane, refers Nervæ, vos precor ore pio.
Hunc omnes servate ducem, servate senatum:
Moribus hic vivat Principis, ille suis."

Nunc verò si templum Jovis Capitolini cum celebratissimis olim templis Beli, Babylone; Jovis, Thebis in Egypto; Dianæ, Ephesi; aut etiam cum templo Hierosolymitano conferamus, templa quidem illa omnia auri specie tum internâ, tum externâ vicit templum Capitolinum. Vincebatur autem magnitudine. Victum quoque est Hierosolymitani et Babylonici templi opibus. Hierosolymitani satis perspecta omnibus opulentia; de quâ adhuc opportuniùs dicetur in not. et emend. ad Hist. v. 8. Opes autem templi Babylonici, earumque pondera, quæ efficiunt circiter *Angl.* 17,000,000*l.* singulatim recenset Diodorus Siculus, II. 9. p. 70. Nec mirum tantas fuisse opes in templo Babylonico, cùm Cyrus, Persarum rex, captâ Babylone, devictâ Asiâ, teste Plinio, XXXIII. 3. "quingenta millia talentorum argenti *reportaverit*, et craterem Semiramidis, cujus pondus quindecim talenta colligebat:" quæ duo efficiunt *Angl.* 109,000,000*l.* Hâc nostrâ ætate alter Persarum rex, *Thamas-Kouli-Kan*, Mogolicas opes potitus, reportavit, minimâ quidem æstimatione, *roupiarum* argenti centum undecim *Kiurours*, ut loquuntur: quod efficit *Angl.* 105,000,000*l.* Immo alii, et ipse Cl. Voulton, tunc medicus Imperatoris Mogolici *Muhammed-cha*, scripsere à *Thamas-Kouli-Kan* reportatos esse trecentos *Kiurouros*, *Angl.* 282,000,000*l.* Quod inflatiùs scriptum puto.

De Jovis Thebani, Ephesiæque Dianæ templorum opibus non ita compertum. Notæ verò eorum magnitudo et magnificentia, quibus templo Capitolino antecellebant. De Dianæ templo vide

Plinium, XXXVI. 14. Thebis autem manent adhuc templi Jovis rudera, quæ exhibet Cl. Pococke, "Description of the East." Vol. I. p. 92. tabul. XXVIII. Ex iis ruderibus constat templum illud habuisse longitudine plus quàm mille et quadringentos pedes, latitudine trecentos quinquaginta: ambitum verò fuisse trium millium et quingentorum pedum.

Inter tanta templorum decora, nihil habet ætas nostra quod invideat. Summorum Pontificum studio pietateque factum, ut, religione victores, templi quoque majestate vinceremus. His omnibus templis præstat divi Petri in Vaticano templum, maximum artis miraculum, omnibus retro seculis inauditum. Tanta autem est ejus amplitudo, ut, cum peristylio ædibus apposito pateat mille sexcentos pedes longitudine, ambitu quatuor millia pedum colligat.

CAP. 54. *Vel externum.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Agr. Guelf. editiones veteres et recentiores. Rhenanus ac Lipsius omisere, *vel.*

Finem imperio. Sic MSS. Flor. Reg. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *finem imperii.* MS. Jes. *imperii finem.*

Crederent. Benè MSS. et veteres recentioresque editiones. In intermediis, *crederetur.*

Bellorum Civilium. Civilium abest ab editione principe.

Et interna mala. Malè editio princeps, *et intervalla.*

CAP. 55. *Nihil prorupit.* MS. Agr. *erupit.*

Ante alios. Ita MSS. Vatic. 1863. Flor. Reg. Agr. Covarruviæ, editio princeps, Pichena et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *anteibat alios.* Jam dictum supra Annal. I. 27. "Maximè infensi Cn. Lentulo, quòd is ante alios ætate et gloriâ belli."

Ipse è majoribus. Ita editio princeps, Lipsius et recentiores. MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *is se è majoribus suis, hostis, &c.* MS. Jes. *is se è moribus suis, &c.* Mallent Mercerus et Pichena, *ipse è majoribus suis hostes populi Romani, quàm socios, jactabat.*

Fortè tamen non ita peccat vulgata scriptura. Nempe ipse, ob majores suos, se hostem potiùs populi Romani, quàm socium jactabat. *Hostis* et *socius* sunt quoque in MSS. Reg. et Guelf.

Hic Lingon. Ita Puteolanus et recentiores. Nec variant MSS. Harl. Bodl. Jes. et sæpe in iis Historiarum libris memorantur, *Lingones.* Habet tamen MS. Flor. *Lingonus.* MSS. Reg. Agr. et editio princeps, *Lingonius.* Fortè Romani dixere, *Lingonus.* Sic enim de Gallo quodam Lingono Martialis, VIII. 75.

> "Dum repetit serâ conductos nocte penates
> Lingonus à rectâ Flaminiâque recens:
> Expulit offenso vitiatum pollice talum,
> Et jacuit toto corpore fusus humi.
> Quid faceret Gallus, quâ se ratione moveret?
> Ingenti domino servulus unus erat, &c."

Hi secretis. Benè editiones veteres et recentiores. In MS. Bodl. et intermediis editionibus, *his.*

Scrutari. Tentat Pichena, *scrutati.* Quod certè vitiosum non foret. Sed nec peccat vulgata scriptura.

Obstrinxere. Editio princeps, *astrinxere.* Perperam in margine MS. Bodl. *obstringere.*

In domum. Præpositio *in,* abest à MS. Jes. Addita est secundâ manu in MS. Harl.

Cùm maximè. Ita Rhenanus et recentiores. MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tum maximè.* Editio princeps, *tamen maximè.*

Detineri. Sic MS. Reg. editio princeps et Ernestus. MSS. Harl. Bodl. Guelf. et Rhenanus, *distineri.* Puteolanus, *destineri.* Malè MS. Jes. *destinari.*

Dispecturas. Benè recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *despecturas.* MS. Reg. et editio princeps, *alias despecturas.* MS. Agr. *altiùs despecturas.* Redundant *alias* et *altiùs.*

Cap. 56. *Pertinaciam accenderent.* Benè MSS. Flor. Reg. Agr. editio princeps, Ernestus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *pertinaciâ accenderentur.*

Consilii formâ. Ita MS. Reg. editio princeps, Ernestus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *concilii.* Sic quoque vertit Davanzati : *Così conchiuse la prima dieta.* At Cl. Gordon : " This was the substance of their first consultation."

Concitores belli. MS. Jes. *concitatores.*

Infidis. MS. Reg. et editio princeps, *invidis.*

Optimum. MS. Agr. et editio princeps, *opportunum.*

Mutuâ dissimulatione. MS. Bodl. *discordiâ.* At in margine habet, *dissimulatione.*

Artibus grassari. Ita MS. Agr. Puteolanus et recentiores. Nec variant MSS. Harl. Bodl. Jes. A MSS. Flor. Reg. et editione principe abest, *artibus.* Quod quidem probabat Jac. Gronovius, ne *artes* de iis fraudibus dicerentur. At *artes* eo sensu à Livio Sallustioque usurpatas fuisse meritò observat Cl. Ernestus.

Extra conventum amandatum. Benè MS. Agr. Rhenanus et recentiores, *conventum.* In MS. Reg. et editionibus veteribus, *commentum.* MS. Flor. *comtum.* MSS. Harl. Jes. *continentem amnem.* MS. Bodl. *commentum amnem ;* et in margine, *continentem* pro *commentum.* Inde tentabat Boxhornius, *extra continentem amandatum.* At melius, *conventum.* Amandatus enim fuerat extra conventum Batavorum, et in Frisios avectus, ut dictum est supra Hist. IV. 18. Tantò meliùs autem dicitur conventus, quòd plures convenirent populi, Batavi, Canninefates, Marsaci. Sic apud Plinium, III. 3. et V. 29. multi populorum conventus celebrantur. *Amandatum* habent MSS. Agr. Bodl. Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *emendatum.* Ita quoque MSS. Harl. et Jes. in margine.

Betasiorum. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus. In MS. Reg. et editione principe, *Becasiorum.* MS. Guelf. *Bertasiorum.* Alii, *Bethasiorum.* Plinio quidem, IV. 17. memorantur, *Betasi.* At iidem in Inscriptione veteri appellantur CIVES BETASII. Eorum memoria manet adhuc in vico *Bets,* teste Bucherio ; " Belgium Romanum," p. 184.

Cap. 57. *Numina.* Benè Rhenanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *nomina.* MS. Bodl. et Puteolanus *omina.* MSS. Harl. Jes. *omnia.* In margine MS. Harl. *omina.*

Cap. 58. *Hostium ut finem.* Ita libri omnes scripti et editi. Malè tentat Lipsius, *portum et finem.* Id enim minimè Cornelianum est. Ita tamen vertit Cl. Davanzati: "Io odo volentieri che si cerca la morte mia, la quale in tali mali aspetto per porto à uscire d'affanni." Nec feliciùs conjiciebat idem Lipsius, *honestam ut finem.* Pichena, *hodie ut finem.* J. F. Gronovius, *otium et finem.* Trillerus, *ostium et finem,* quia, inquit, juxta Stoicos mors ostium est felicitatis et finis miseriarum. Cl. Ernestus existimat *hostium* redundare, tractumque fuisse ex proximo, *jus hostium.* At retineri potest, ut in Notis explicavimus. Nec displicuit Cl. Gordon, qui vertit, "many calamities from our enemies."

Adeò nos. MSS. Harl. Agr. et Ryckius, *adeò vos.* Ceteri omnes, *adeò nos.* Paulo vividior erit oratio, si *vos* legatur.

Virtusque. Hæc absunt à MS. Bud.

Præoptaverint. Ita veteres et recentiores editiones. In intermediis, *præoptaverunt.*

Cùm maximè. Ita MS. Reg. editio princeps, Rhenanus et recentiores. MS. Bodl. et Puteolanus, *nunc maximè.* MSS. Harl. Jes. Guelf. *quor,* vel *cur nunc maximè.*

Suffecit. Benè Lipsius, Pichena et recentiores. Malè in MSS. et veteribus editionibus, *sufficit.* Jam enim acceperant donativum.

Sanè ego. MS. Reg. et editio princeps, *sin ego.* Puteolanus ac ceteri omnes, *sanè.* Nec variant MSS. Harl. Bodl. Jes.

Centurio denique, aut miles. Ita editiones veteres et recentiores. MS. Reg. *et miles.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Rhenanus, *centurioque aut miles.* Sensus autem est: sunt alii legati, tribuni, centurio denique, aut etiam miles, ex quibus ducem eligere potestis.

Toto terrarum orbe. *Toto* displicit Cl. Ernesto. Mallet, *tantùm.* Meliùs, *toto.*

An si. MS. Bodl. *aut si.* MSS. Harl. Jes. *at si.* Rectè emendatum in MS. Harl. *an si.*

Tutori Trevero. In MS. Flor. *Tutorin'.* MS. Reg. *Tutor in Treviros.* Editio princeps, *Tutor in Treviro.* Inde scriptum olim, *Tutorine Trevero,* vult Jac. Gronovius. In MSS. Harl. Bodl. Jes. *Tutori Treviro.*

Octingentos et viginti. Malè MS. Guelf. *ducentos et XX.*

Si vobis non fuit cordi. A MS. Bud. aberat, *cordi.* Inde emendavit ediditque Rhenanus, *si vobis non fuit,* id est, licuit. Quod meritò reprehendit Lipsius. Tacitus imitatur Livium, IX. 8. "Vos, Dii immortales, precor quæsoque, si vobis non fuit cordi Sp. Postumium, T. Veturium consules, cum Samnitibus prosperè bellum gerere: at vos satis habeatis, vidisse nos sub jugum missos."

CAP. 59. *Flagitium navaverat.* Sic infra Hist. v. 25. "Si Vespasiano bellum navaverint." Sic quoque Tullius, Ep. ad familiar. VI. 1. "Nemo est tam afflictus, qui, si nihil aliud studeat, nisi id quod agit, non possit navare aliquid, et efficere." Idem Ep. IX. 2. "In literis, et libris, ut doctissimi veteres fecerunt, navare rempublicam, et de moribus, ac legibus quærere."

Occisis Mogontiaci tribunis. Malè MS. Reg. et editio princeps, *occisi Maguntiaci tribuni.*

CAP. 60. *Pactus prædam.* MSS. Bodl. Jes. *præda.*

Ac qui ipsos leves. Ita Rhenanus, Ernestus et recentiores. MS. Agr. et Ryckius, *et qui.* MSS. Flor. Reg. et editio princeps, *at qui:* unde Pichena emendavit, *atque ipsos.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *aut qui.* *Leves* Ryckius et Ernestus intelligunt de custodibus levis armaturæ. Quod sic explicari vix patitur Latinitas. *Leves* dicuntur, quòd priùs fuerant spoliati. Ita vertit Davanzati. "E con essi manda gente che ritenga i danari, ragazi, è salmerìa, è gli accompagni à irsene svaligiati." Nec aliter Cl. Gordon, "Then assigned guards to detain and secure the money, slaves, and baggage, with others for a convoy to the men, who were departing thus divested of all." Murphy ita, "A band

of soldiers was, accordingly, sent to guard the money, the slaves, the victuallers, and the baggage. The legions marched out destitute of every thing, with a strong party to escort them."

CAP. 61. *Propexum.* Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *perpexum.* MS. Agr. *perplexum.*

Arbitrantur Deas. Ita MS. Reg. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Jes. et Puteolanus, *arbitrentur.*

Veledæ. Sic MSS. Flor. Agr. et editiones recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Velledæ.* Mendosè MS. Reg. et editio princeps, *Tede.* Sed mox infra cap. 65. in MS. Reg. *Veledam;* quam quoque Dio, LXVII. p. 761. appellat τὴν Βελήδαν.

CAP. 62. *Legio sextadecima.* Benè MS. Flor. Malè ceteri MSS. librique editi, *legio XIII.* vel *legio tertiadecima.* Vide jam notata supra cap. 26.

Inhonora signa. Optimè Victorius, Lipsius et recentiores. MSS. Flor. Reg. *in hora signa.* MS. Agr. et editio princeps, *in ora.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *innexa signa.* Frustra Jac. Gronovius è MS. Flor. tentat, *viliora signa.*

CAP. 63. *Sævitiâ ingenii.* Benè Lipsius, Pichena et recentiores. In MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *sævitiâ ingenti.* Rhenanus emendaverat, *ingenitâ.*

CAP. 64. *Et præcipuo.* Ita MSS. Flor. Agr. Corb. editio princeps, Ryckius et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *sed præcipuo.*

Ac terras. MS. Corb. *ac terram.* Editio princeps, *et terram.*

Rata sit. Benè MSS. Reg. Agr. editio princeps, Ernestus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *rata sint.*

Etiam fera. MSS. Harl. Jes. *et fera.*

Clausa teneas. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *clausa tenetis.* In MS. Corb. *inclusa.*

Lucem diemque. Sic MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Agr. Pute-

olanus, Pichena et recentiores. Pariter Plinius, in Panegyric. cap. 45. "Bonos autem otio, aut situ abstrusos, et quasi sepultos, non nisi delationibus et periculis in lucem ac diem proferebant." MSS. Vatic. 1863. Reg. editio princeps, et Lipsius, *lucem noctemque*.

Abruptis voluptatibus. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Agr. Corb. Lipsius et recentiores. Malè MS. Reg. et editio princeps, *voluntatibus*. Puteolanus, *vectigalibus*.

Imperitabitis. MS. Corb. *imperabitis*.

Cap. 65. *Metus futuri*. Benè MSS. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *metu*.

Cùm maximè. Benè MS. Reg. editio princeps et recentiores. MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tum maximè*. MS. Corb. *cum maximis*.

Deductis olim. Ita MSS. et veteres recentioresque editiones. In intermediis quibusdam, *eductis*.

Sint transitus. MSS. Harl. Bodl. Jes. *sunt*.

In vetustatem consuetudine. Benè MSS. Flor. Agr. Reg. Farnes. Lipsius et recentiores. Malè MS. Corb. et editio princeps, *in vetustatem consuetudinem*. In MSS. Harl. Bodl. Jes. *in vetustate et consuetudine*. Puteolanus, *in vetustatem et consuetudinem*. Sic quoque MS. Harl. primâ manu. Mox *vertuntur* habent MS. Reg. et editio princeps.

Adloquique. MS. Corb. *Colloquique*.

Editâ in turre. In MSS. Reg. et editione principe, *edita intrare*. Inde sanè emendatum in MS. Agr. *adyta intrare*. At meliùs ceteri libri, *editâ in turre*.

Cap. 66. *Sunicis*. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Ita quoque MS. Flor. sed alterum *n* superscriptum, quasi legendum, *Sunnicis*. Plinio, IV. 17. dicuntur, *Sunuci*. Corruptè MS. Reg. *summis*. Editio princeps, *sumas*.

Transnatantes. Sic MS. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tranantes*. Additum in margine MS. Bodl. *tranatantes*.

Non ideo, inquit. MSS. Bodl. Jes. *nondum, inquit.*

Ac Juvenalis. MS. Corb. *atque.*

Ingens rerum. Benè MSS. Jes. Guelf. et editiones recentiores. MS. Bodl. et Puteolanus, *vigens rerum.* In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *ingens rerum tumultus. Tumultus* quoque secundâ manu additum in MS. Guelf. Inde Heinsius conjiciebat, *ingens rerum cumulus;* ut dictum est supra Hist. II. 24. "cumulus prosperis." At plus vigoris ac sensûs, si *ingens rerum* retineatur.

Cap. 67. *Projectis fœderis Romani monumentis.* Malè tentat Lipsius, *prolectus,* vel *prolatis Romani generis monumentis.* Quasi Julius Sabinus, proaviâ suâ et divo Julio, ut dictum est supra cap. 55. superbus, se Cæsarem appellaret.

Festinatum temerè prœlium. Ita MS. Corb. et editiones recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *bellum.* In editione principe, *festinatur temerè.* Omisit, *prœlium,* aut *bellum.*

Interiisse. MSS. Harl. Jes. *interîsse.* In MS. Corb. *creditus interiisse.*

Et insigne Eponinæ. Et à Cl. Ernesto omissum. *Epponinæ* habent MSS. Harl. Bodl. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Jes. Agr. et editione principe, *Eponinæ.* Plutarchus, p. 770. in *'Ερωτικῷ* eam appellat *'Εμπονήν.*

Cap. 68. *Ne, quamquam egregii duces....tolerarent.* Optimè Mercerus, Pichena et recentiores. Perperam MSS. et veteres editiones, *nequaquam egregii duces .... tolerare.* Frustra conjiciebat vir eruditus in editione Gryphii: *nec, quamquam egregii duces....poterant tolerare.*

Arretinum Clementem. Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Agr. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Corb. *Arrentinum.* Editio princeps, *Arentinum.* Ursinus ex vetere Inscriptione, quæ extat apud Gruterum, p. 104. n. 6.

PERMISSU. M. ARRICINI. CLEMENTIS.

emendabat *Arricinum Clementem.* At minimè constat Arricinum hunc Clementem eumdem esse, atque Arretinum Clementem, quem quoque memorat Suetonius in Domit. XI. "Arretinum Clementem consularem virum, è familiaribus et emissariis suis, capitis condemnaturus, in eâdem, vel etiam in majore gratiâ habuit." Quomodò autem Arretinus Clemens domui Vespasiani per affinitatem innecti potuerit, dixi in not. et emend. ad Hist. I. 46. Vide ibi Stem. Flaviorum, n. 7.

Quamquam senatorii. Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Agr. Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *tamquam.*

Sexta et octava. Rectè eruditus Savilius, Pichena et recentiores. Idque patet ex Hist. II. 83 et 85. *Sexta* autem habetur in MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Sic quoque Puteolanus. Malè MS. Flor. *XI.* id est, undecima. MS. Agr. *tertiadecima.* *Octava* est in MSS. Vatic. 1864. Flor. Agr. Corb. Perperam MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *XVIII.* id est, *duodevicesima.* Pessimè pro utroque numero MSS. Vatic. 1863. Reg. et editio princeps, *XXVIII.*

Cottianisque Alpibus. Malè MS. Reg. et editio princeps, *Cocianis.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Coctianis.* De Cottianis Alpibus vide Plinium, III. 20.

Quartadecima legio. *Legio* abest à MS. Corb.

Sexta ac decima. Optimè eruditus Savilius, Pichena et recentiores. *Sexta* etiam legitur in MS. Flor. Perperam alii MSS. et veteres editiones, *III.* vel *tertia.* Pro *decima,* MSS. et editiones veteres habent, *prima.* Sed mendosè, ut patet ex Hist. V. 19. Vide quoque not. et emend. ad Hist. II. 6. ubi dictum satis de legionibus.

Ex Hispaniâ. MS. Corb. *de Hispaniâ.*

Instinctore. MS. Corb. *instructore.*

Cap. 69. *Julius Auspex.* MS. Reg. *Julius haruspex.* Sed mox habet, *Auspicis.*

Et Valentini. MS. Jes. *ut Valentini.*

Obstitisse. Ita MSS. et veteres recentioresque editiones. Rhenanus, *obstetisse.*

Steterant. MS. Corb. *steterunt.*

Jus auspiciumque. Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Bud. Agr. Guelf. editio princeps, Rhenanus et recentiores. MS. Jes. et Puteolanus, *vis auspiciumque.*

Per jurgia jactantibus. Optimè sic emendavit Paulus Manutius, quem Lipsius ceterique sunt secuti, præter Ryckium, qui è suo MS. Agr. edidit, *pro jure jactantibus.* Id quoque laudabat Lipsius ex Romano libro ; quo nomine vulgò indigitat editionem principem. At in eâ non legitur, *pro jure,* sed, *perjuriâ ;* utì habent etiam MSS. Flor. Reg. Corb. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *perjuriáque :* quod immeritò probant Superantius et Salinerius, quasi sua perjuria, et suas à Romanis defectiones jactaverint. Laudantque Classicum, qui se hostem populi Romani potiùs, quàm socium jactabat, ut vidimus supra cap. 55.

Cap. 70. *Cæracatium.* Ita MS. Flor. In MS. Corb. *Ceracatium.* MS. Bud. *Cerœcatium.* MS. Agr. et editio princeps, *Ceratacium:* mox infra, *Ceracatibus.* MS. Reg. *Ceratacum ;* et mox, *Ceracatibus.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Caracates.* Suprascriptum in MS. Harl. *Ceracates,* et infra *Ceracatibus.* In tantâ varietate, potior est auctoritas MS. Flor. Sicque jam edidit Cl. Lallemand. Cæracates autem eosdem esse ac Cærasos, de quibus agit Jul. Cæsar. Bell. Gall. II. 4. opinatur Ryckius. At diversas regiones incolebant, ut patet ex Cæsaris Tacitique narratione. Cluverius, “Germania Antiqua,” II. 12. putat à librariis erratum fuisse in nomine, et pro *Cæracatium* et *Cæracatibus* emendandum *Nemetum* et *Nemetibus:* cujus quidem opinioni faverunt eruditi viri Bucherius, “Belgium Romanum,” V. 12. et Schœpflinus, “Alsatia illustrata,” Vol. I. p. 367. Hæc tamen sententia à vetere scripturâ nimis recedit, ideoque Cellario minùs probata. Absurdè autem divinabat Jac. Gronovius, *Tabernatium* et *Tabernatibus.* At cùm non memoretur populus, qui Mogontiacum tractumque Mogontinum occupavit, verisimillimum est populum illum fuisse Cæracates. Atque in eâ sententiâ sunt

Cll. Danville, "Notice de la Gaule," p. 198. et Wastelain, "Description de la Gaule Belgique," p. 116.

Delectu auctas. Ita MSS. Flor. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *lectu auctas.* Secundâ manu in MS. Harl. *delectu.*

Exercitusque Romanus propinquabant. Ita MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Agr. Guelf. editio princeps, Ryckius et recentiores. Compendiosè in MS. Flor. *Roman.* Ex hoc, aut simili, compendio Rhenanus edidit, *Romani.* In MSS. Harl. Jes. *propinquabat.*

Navæ fluminis. Benè Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *navas,* aut *naves,* aliudve corruptius.

Plebes. MSS. Harl. Jes. Corb. *plebs.*

Perfugerunt. MS. Corb. *perfugêre.*

Se ipsas. Ita libri omnes scripti et editi. Mallet tamen Cl. Ernestus, *se ipsæ.* Et sanè sic vulgò scriptores, atque ipse Tacitus.

Cap. 71. *Tertiis castris.* MS. Corb. *ternis castris.*

Rigodulum. Ita MSS. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MS. Vatic. 1863. *Ridogulum.* In MSS. Reg. Agr. Corb. et editione principe, *Rigodolum.* In diplomate Dagoberti I, apud P. Bertholet, "Histoire de Luxembourg," Vol. I. p. 22. *Regiodola.*

Aut Mosella. Ita MSS. Flor. Bodl. Corb. Rhenanus, Jac. Gronovius et recentiores. In MSS. Reg. Harl. et editionibus veteribus, *et Mosellâ.* MS. Guelf. *ac Mosellâ.*

In ascensu. Malè MS. Guelf. et Puteolanus, *assensu.* *In* abest à MS. Corb.

Ventum in manus. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ad manus.* In MS. Bodl. secundâ manu emendatum, *in.*

Ruinæ modo. MSS. Agr. Corb. *ruinæ more.*

Cap. 72. *Adtulerit.* MS. Corb. *adtulerat.*

Redigeretur præda. Ita MSS. Reg. Corb. Bud. Agr. editio princeps, Pichena et recentiores. In MS. Flor. *redigetur.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *redigeret prædam.*

A metu infamiæ. Ita MSS. Flor. Reg. Bodl. Jes. Guelf. editiones veteres et Cl. Ernestus. *A metu,* id est, ob metum. Sic Livius, I. 31. "ab eodem prodigio," pro, ob id prodigium; et XXVI. 1. "ab irâ," pro, ob iram: sic sæpe aliàs. Præpositionem *a* omisit Lipsius; abest quoque à MSS. Corb. et Agr.

Civium bello. Sic MSS. Flor. Reg. Bud. Agr. editio princeps et Cl. Ernestus, ac recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *civili bello.*

Mæstæ. MS. Agr. *mæsti.*

Qui vocem precesque. Ita scripti et editi libri. At *qui* omissum vellet Muretus. Mureto assentitur Cl. Ernestus. Acidalius tentabat, *quia.* Aliter interpungit Ryckius, *obstupefecerat, attonitis etiam victoribus: qui vocem precesque, &c.* Ita ut *qui* non ad victores, sed ad milites conscientiâ flagitii mœstos referatur. Davanzati aliique optimi interpretes obvio sensu rectè accepere. Nempe ipsi victores attoniti vocem precesque non audebant, sed lacrymis tantùm ac silentio veniam poscebant, ut Cerealis legionibus ignosceret.

Fato acta. Mallet Cl. Ernestus, *fato facta.* Quòd passim in veteribus scriptoribus, *fato fieri, fato factum.*

Ducumque. Ita MSS. Flor. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ducumve.*

Primum illum. Benè MSS. Reg. Corb. Guelf. editio princeps, Rhenanus et recentiores. Nec variant MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus tamen, *illorum.*

Cap. 73. *Sed quia.* Corruptè editio princeps, *quæ.* MS. Corb. *quoniam.*

Ac mala. MS. Corb. *atque mala.*

Teutonosque. MS. Reg. et editio princeps, *Teutonesque.*

Satis clarum. In MSS. Vatic. 1863. Reg. Agr. et editione principe, *satis claret.* Verbum poeticum, quo Lucretius aliique usi sunt; et quo fortè nec ipse Tacitus abstinuit.

Transrhenanis gentibus. *Gentibus* abest à MS. Corb.

Solitudinibus suis. *Suis* deest in MS. Corb.

Speciosa nomina. Malè MSS. Harl. Jes. *pretiosa nomina.*

Cap. 74. *Addidimus.* Ursinus laudat ex vetere codice, *adjicimus.* Tentat ipse, *ademimus.* Utrumque malè.

Parabuntur. Malè Beroaldus, *parabantur.*

Aut minoribus. MS. Jes. *ac minoribus.*

Britannique. In margine MS. Bodl. *Battavi.*

Victoresque. *Que* abest à MS. Jes.

Obtinemus. MS. Corb. *obtinebimus.*

Cap. 75. *Quàmquam nuntii occultarent.* Ita MSS. Farnes. Corb. Agr. Idque probabant Lipsius et Ryckius. Corruptè MS. Reg. et editio princeps, *nutu.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores, *nuntios.* Quod Salinerius explicat, tamquam Domitianus ac Mucianus nuntiatam Vespasiani mortem occultaverint. Contra verò Pichena contendit à Cereali ceterisque ducibus Flavianis occultatos fuisse nuntios, seu tabellarios, qui Româ Vespasiani mortem significatum venerant. Pichenæ assentitur Cl. Ernestus. Si quis tamen ad sequentia attenderit, scripturam MS. Farnes. probabit. Nec emendandum, *occultarentur,* ut Cl. Ernesto placebat. *Id* tantùm intellige.

Muciani ac Domitiani. Ita MS. Flor. et editiones recentiores. Puteolanus, *et.* MS. Corb. et editio princeps, *atque.*

Eum, qui adtulerat ipsas epistolas. *Ipsas* redundare videtur Cl. Ernesto. Certè rectè abesset. Acidalius emendabat, *ipsasque epistolas;* vel quod minùs probabile, sic interpungebat, *eum qui attulerat, ipsas epistolas, &c.*

Passum jungi. Benè veteres et recentiores editiones. In intermediis quibusdam, *passim jungi.* Sic quoque MSS. Jes. et Corb. Sed rectè suprascriptum in MS. Corb. *passum.*

Intutis. Ita vulgò MSS. Beroaldus et recentiores. In editione principe, *intutus.* MS. Reg. et Puteolanus, *in tutis.* MS. Guelf. *in tutius.*

Cap. 76. *Obtererentur.* MS. Reg. et editio princeps, *obterentur.* Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et J. F. Gronovius, *obterrerentur.* Emendatum in MS. Harl. *obtererentur.*

Aut voto stare. Pessimè MSS. Harl. Bodl. Jes. *aut vastari.* In MS. Bud. *aut vastare.* Inde tentabat Rhenanus, *aut clam stare.*

E Britanniâ. Ita MS. Flor. Pichena et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *ex Britanniâ.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *à Britanniâ.*

Sperentur. Malè Beroaldus, *spernentur.*

Non juberi. MS. Corb. *non haberi.*

Non regi. MSS. Harl. Bodl. Jes. *non cogi.* Rectè supra scriptum in MS. Bodl. *non regi.*

In arma pronum. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. MSS. Harl. Jes. et Puteolanus, *in arma promtum.*

Germanici exercitus. In MSS. et veteribus editionibus, *Germani.* Secundâ manu additum in MS. Bodl. *Germanici;* ut habent Rhenanus et recentiores.

Illis denique. Ita libri scripti et editi, præter Cl. Ernestum, qui edidit, *illi.*

Non imperiti adolescentuli. Optimè Rhenanus et recentiores. In MS. Corb. et editione principe, *non imperitia adolescentuli.* In MS. Reg. *adolescendi.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *non imperitiâ militum, sed adolescentuli.*

Approbata. MS. Corb. *probatâ.*

Cap. 77. *Tencterique.* Notatum in margine MS. Harl. *Hìc deficit.* Quasi aliquid hìc desit. Turbat quoque MS. Flor. in quo, *Tencterique pars montibus alii alii viam.* Fortè nominabantur adhuc aliquot populi, quorum nomina exciderint.

Mosellamque flumen. Addit MS. Agr. *Mosellamque flumen dispositi per pontem, tam improvisi, &c.* At prorsus inutile est istud additamentum.

Tam improvisi. Ita MS. Agr. Rhenanus et recentiores. In

MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editionibus veteribus, *tam improvisa.*

Electâ manu. Ita MSS. et veteres recentioresque editiones. Lipsius, *lectâ manu.*

Videt. MS. Corb. et editio princeps, *vidit.*

Prædixerim: memoriam Romani sacramenti temerè credidi. Sic MSS. Flor. Reg. Corb. Pichena et recentiores. In MS. Bud. *prædixi.* Ab editione principe abest, *temerè.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *tenere.* Inde sanè in MS. Agr. conjecturâ potiùs, quàm ex vetere scripturâ, *quòd vos Gallici fœderis oblitos proximam memoriam Romani sacramenti tenere credidi.* Lipsius existimabat, *prædixerim* redundare; et emendabat, *oblitos redîsse in memoriam Romani sacramenti temerè credidi.* Quod valdè probabile. Pro *prædixerim* corrigebat Pichena, *et retinere.* J. F. Gronovius, *repetîsse.* Absurdè verò è nescio quibus veteribus Titinnii quisquiliis Jac. Gronovius, *præfiscini memoriam Romani sacrumenti tenere credidi.*

Cap. 78. *Et Civilis.* *Et* perperam à Puteolano omissum.

Unaetvicesima. Benè MS. Agr. Pichena et recentiores. MS. Reg. et Alciatus, *vicesima prima.* Vulgò MSS. et Puteolanus, *legio* XXI.

Rem adflixit. Ita MS. Reg. editio princeps, Rhenanus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *res.*

Cap. 79. *Integra, quæ è Chaucis.* Ita Pichena et recentiores è MS. Flor. in quo, teste Pichenâ, *integraque ex Chaucis.* At adversatur Jac. Gronovius, et ait legisse se in MS. Flor. *integraque et ex Chaucis.* Quam scripturam defendit legitque, *non invalidus flagrantissimâ cohortium suarum integrâque et ex Chaucis Frisiisque compositâ. Tolbiaci in finibus Agrippinensium agebat.* Hæc verò per parenthesim dicta volebat Illustr. Huetius, et ita distinguebat: *non invalidus (flagrantissimâ cohortium suarum integrâ: quæ ex Chaucis composita) Tolbiaci, &c.* Verùm potior est Pichenæ emendatio. Favetque MS. Corb. in quo, *integraque rt Chaucis.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. *integra et è Chaucis.* In

MS. Reg. et editionibus veteribus, *integrâ manu et è Chaucis.* Unde tentabat Lipsius, *integrâ manente è Chaucis.*

Tolbiaci. Benè MSS. Flor. Agr. editio princeps et recentiores. Malè MS. Farnes. *Colbiaci.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Calbiaci.*

Quà Oceano. Malè MS. Corb. *qui Oceano.*

Classem ultro. Ita vulgò MS. et libri omnes editi. In MS. Agr. *Classem verò;* quod probabat Ryckius.

Cap. 80. *Anxius.* Malè Alciatus, *anxius est.*

Excipitur. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *accipitur.* Rectè emendatum in MS. Bodl. *excipitur;* utì habent MS. Corb. editio princeps et recentiores.

Averso. Non ita benè MS. Corb. et editio princeps, *adverso.*

Vocare offensas. Ita libri omnes scripti et editi, præter MS. Agr. in quo, *provocare.* At eo quoque sensu dicitur, *vocare.* Sic infra "de Moribus Germanorum," cap. 14. "Vocare hostes, et vulnera mereri."

Cap. 81. *Æstivis flatibus.* Benè libri omnes scripti et editi. Perperam tentabat Lipsius, *Etesiarum:* Acidalius, *Etesiis flatibus.* Immo Etesiis, Aquilonaribus ventis, impedita fuisset Vespasiani navigatio, ut rectè observavit eruditus Savilius. Inde Jul. Cæsar, Bell. Civil. cap. 107. "Ipse enim necessariò Etesiis tenebatur, qui Alexandriâ navigantibus, sunt adversissimi venti. *At* Vespasianus Alexandriæ statos æstivis flatibus dies, *quibus* certa maris *incipiunt,* opperiebatur." Nauticas autem illas Romanorum leges clarè explicat Vegetius, v. 9. "Post ortum Pleiadum, à die sexto Kalendarum Juniarum, usque ad Arcturi ortum, id est, in diem octavumdecimum Kalendarum Octobrium secura navigatio creditur, quia æstatis beneficio ventorum acerbitas mitigatur. Ita post hoc tempus usque in tertium Idus Novembris incerta navigatio est, et discrimini propior: prepterea, quia post Idus Septembris oritur Arcturus vehementissimum sidus. Et octavo Kalendarum Octobris æquinoctialis evenit acerba tempestas....A Novembri autem mense crebris tempestatibus navigia conturbantur Vergilia-

rum hyemali occasu. Ex die igitur tertio Iduum Novembris usque in diem sextum Iduum Martiarum maria clauduntur." Tacito autem suffragatur Josephus, Bell. Jud. IV. 11. n. 5. *Αὐτὸς μέντοι (Οὐεσπασιανὸς) εἰς τὴν Ῥώμην ὥρμητο λήξαντος τοῦ χειμῶνος ἀνάγεσθαι, καὶ τάχος τὰ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν διώκει.* "Ipse tamen *Vespasianus* extremâ hyeme Romam proficisci parabat; et quàm primùm res Alexandriæ componebat."

Multa miracula. Quæ mendacia veriùs, quàm miracula dixeris. Quod paucis explicandum.

DE VESPASIANI MIRACULIS.

Titum Livium, Plutarchum, ceterosque immensæ credulitatis scriptores miracula passim obtrudere minimè mirum est. At Tacitum, acerrimi judicii, constantissimæ mentis virum, non modò miracula narrare, sed etiam iis fidem facere velle, incredibile videretur, ni satis foret compertum, naturâ incertum an institutione, omnibus fermè Romanis insitum fuisse religionis sensum, quo in credulitatem propenderent. Quæ quidem credulitas, ut in humanis, sic quoque divinis in rebus, est bonæ animæ argumentum, nec nisi in religiosos animos irrepit. Unde magis miror extitisse nonnullos, qui Tacitum *ἀθεότητος* insimulaverint. Quî enim *ἄθεος* haberi potest vir, qui præter plurima religionis monimenta Annalibus intersita, in his ipsis Historiarum libris *ope divinâ* mutari animos paulo supra cap. 78. pronuntiaverit; qui nunc *cœli favorem,* et *numinum in Vespasianum inclinationem* profiteatur; qui demum *miracula* ita bonus enarrat, ut fidem iis facere haud leviter annitatur.

At quam fidem obtinere debent illa Vespasiani miracula? nullam, ut opinor. Atque, ut alios multos sileam, ita quoque sensit Illustrissimus Huetius, "Demonstrat. Evangelic." Proposit. VI. n. 6.

Neminem quoque dissensurum reor, qui perpenderit quæ fuerint illa miracula, quo in loco, et à quo sint edita. Ac primò quidem in illis Vespasiani miraculis nihil est, quod vim divinam miraculorum effectricem adstruat. Sanatur enim cæcitas hominis, cui, teste Tacito, "vis luminis non *erat* exesa." Curatur manûs debilitas, quæ, eodem auctore, in pravum elapsa, poterat integrari. Quod adhuc argumentum est incertam fuisse illorum miraculorum famam, quem manu debilem facit Tacitus, eum claudum dicit Suetonius in Vespasian. VII. ea quoque patrata miracula Tacitus, *medicis*, Suetonius, *amicis hortantibus*, narrat. Ut ut est, hæcne miracula? Curationes vix dixeris. Ubi enim in rebus levissimis fallacibusque operosa est miraculorum ostentatio, non est miraculum, sed histrionum circulatorumve fraus ac mendacium.

Adde hæc miracula evenisse, Alexandriæ, in urbe vanissimâ, ad omne superstitionum genus projectissimâ, Serapidis religionibus insanâ, suis in Principes adulationibus vaferrimâ, utì testis est oculatus Philo, in "Legat. ad Caium," p. 1017.

Nunc verò quis hæc miracula ausus est? Vespasianus, novus et inopinatus Princeps, cui "auctoritas et quasi majestas" concilianda, ut fatetur Suetonius, loc. cit. Vespasianus, qui in omnes firmandæ dominationis artes intentus, religione maximè abutebatur. Inde acceptissimus ei fuit Josephus, quòd mendax ille Judæus oracula, quæ Christum regem ejusque imperium prænuntiaverant, in eum traxisset. Joseph. "Bell. Jud." III. 8. Omnes quoque, qui se Davidicâ stirpe oriundos ferrent, inquiri necarique jussit. Euseb. "Hist. Ecclesiast." III. 11. Vespasianus demum, qui, tunc temporis, Apollonii Tyanensis, hominum, quotquot umquam extitere, fraudulentissimi, familiaritate consiliisque utebatur, ut videre est apud Philostratum, Vit. Apollon. v. 27 et seq.

Hæc satis superque sunt, ut constet Vespasiani miracula fuisse in Ægyptiis artes fraudesque, in Vespasiano politicæ artis instrumenta, quibus quæsita novo Principatui auctoritas ac reverentia. Addit quidem Tacitus *utrumque* istud miraculum ab iis *qui interfuere nunc quoque* memorari, *postquàm nullum mendacio pretium.* Neque id mirum. Excisa fuerat Flaviana domus; ac proinde nullum tunc erat à Principibus mendacio pretium. Sed semper manebat

Ægyptiis superstitio; eadem Romanos quoque et Romam, quò pessima omnia confluebant, pervaserat: in dies invalescebat Serapidis veneratio. Quomodò ergò obrueretur rumor, quem servari intererat? Si quid mirum videri debet, id profectò quòd, cùm nullum sit mendaciis pretium, nulla Serapidis religio, reperiantur tamen qui hæc miracula tueantur. At hæc est fabularum natura, ut vel suâ vanitate multis placeant.

Hæc cùm tractarem, omisi talia miracula post hàc de Hadriano fuisse vulgata, quæ tamen *per simulationem* fuerant facta, teste Mario Maximo apud Spartianum, in Hadrian, cap. 25.

Cæli favor. Ita MSS. Bodl. Guelf. editio princeps, Ernestus et recentiores. MS. Reg. *celis.* MS. Bud. *cælis est.* MS. Corb. *celitis.* MS. Agr. *cælitum.* Emendaverat Puteolanus, *è cælis.* Rhenanus, *cælestis.*

Ex plebe. MSS. Corb. Agr. et editio princeps, *è plebe.*

Genua ejus advolvitur. MS. Corb. et editio princeps, *genibus ejus advolvitur.*

Gemitu. Ita vulgò MSS. et libri omnes editi. Meritò tamen redundare *gemitu* videbatur Cl. Ernesto. Non ita benè, quòd MSS. Guelf. Jes. habent *in gemitu,* tentabat *ingenitum;* quasi Vespasianus ingenitam curandi vim habuerit, quod de Pyrrho retulere Plutarchus "in Pyrrh." p. 384. et Plinius, VII. 2.

Serapidis Dei. Sic MS. Flor. Puteolanus, Pichena et recentiores. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *Serapis.* Lipsius, *Sarapis.* Quod sanè hauserat à Græcis, quibus Deus ille dicitur *ΣΑΡΑΠΙΣ.*

Respergere oris excremento. Editio princeps, *respuere oris excreamento.*

Oculorum tabe. Frustra amicus Ryckii tentabat, *nube. Tabes* medicum est vocabulum, ut Ryckium monuit Cl. Drelincurtius. Et in definitionibus, quæ tribuuntur Galeno, sic explicatur: *Φθίσις ἐστὶ μείωσις τῆς κόρης μετὰ ἀμυδρώσεος.* "Tabes est pupillæ imminutio cum obscuratione."

Manum æger. Sic MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Jac. Gronovius et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *manu æger.* Nec ineleganter, *manum,* Græcorum more.

Illis instantibus. MS. Corb. *aliis instantibus.*

Obsecratione. Malè Beroaldus, *obsecrationes.*

Existimari. In MS. Jes. et editione principe, *extimari.* Unde Cl. Ernestus et recentiores, *existimari.* MSS. Reg. Harl. Bodl. et Puteolanus, *estimari,* vel *æstimari.* Solito librariorum errore, ut sæpe supra vidimus.

Disserere. MS. Jes. *dixere.*

Integrari. MS. Reg. et editio princeps, *integrare.*

Patrati remedii. Ita MS. Corb. editio princeps, Lipsius et recentiores. MSS. Harl. Jes. et Puteolanus, *peracti remedii.*

Patere ratus. Sic omnes fermè libri scripti et editi. Nec necessariò tentat Cl. Ernestus, *parere.* Corruptè MS. Reg. *patriæ ratus.*

Cap. 82. *Altior inde Vespasiano.* Perperam in Lipsianis quibusdam editionibus, *altior in Vespasiano.*

Sacram ædem. Optimè editio princeps. Malè Puteolanus ac deinde ceteri omnes, *sacram sedem.*

Missis equitibus. MSS. Reg. Corb. Agr. et editio princeps, *missis militibus.*

Cap. 83. *Eleusine exciverat.* In MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *Eleusim.* Ex hâc scripturâ emendandum *Eleusine,* rectè vidit J. F. Gronovius: idem probavere Ryckius et recentiores. Puteolanus, *Eleusi.* Plinius, xxxv. 11. n. 29. "in templo Eleusine."

Vetere inter accolas. Malè MS. Reg. et editio princeps, *veteres.*

Jussa patrarentur. MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *pararentur.* MS. Bodl. habet *patrarentur.* Sed in margine additum, *peragentur.*

Scydrothemidi. MS. Bodl. *Sidrothemidi.* Mox MSS. Bodl. Jes. *Sydrothemidi.* MS. Reg. et editio princeps, *Ciarothemadi.* MS. Agr. *Ciarothemidi.* MS. Corb. *Cyarothemedi.* Mox infra, *Cyarochemedi.*

Imperitabat. MS. Corb. *imperabat.* Verbum autem *imperitabat* non abest ab editione principe, ut scripsit Cl. Ernestus.

Pythium Apollinem. MSS. Flor. Corb. et Agr. *Pythicum.* Corruptè editio princeps, *Phiticum.* *Pythius Apollo* memoratur à Plinio, XXXIV. 7.

CAP. 84. *Diversus animi.* MSS. Flor. Agr. Corb. et editio princeps, *versus animi.* MS. Jes. *adversus.*

Destinata Deo. MSS. Corb. et Agr. *destinata à Deo.* In editione principe, *destinata ultra à Deo.* Omisit autem, *moraretur.*

Adversari regem. Mallet Muretus, *aversari.* Librarios sæpissimè scripsisse *adversari* pro *aversari* jam vidimus supra in not. et emend. ad Hist. I. 1 et 38. Hìc tamen Pichenæ aliisque placet, *adversari.* Sic quoque vertit Davanzati: "Il popolo contrastava al Re. In MSS. Corb. Agr. et editione principe, *reges.* Quod Ryckio placebat, ob supra expositos Scydrothemidis et Ptolemæi visus. Si quis retineat *reges,* tunc omnino emendandum, *aversari.*

Circumsidere. MSS. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *circumsedere.*

Tantum maris. MS. Reg. et editio princeps, *totum maris.*

Mirum inde dictu. Multa de adventu Dei Sinopensis in Ægyptum à Tacito diversa, neque ita fabulosa tradit Plutarchus, Vol. II. "de Iside et Osiride," p. 361. *Πτολεμαῖος δὲ ὁ σωτὴρ ἀνεῖλε τὸν ἐν Σινώπῃ τοῦ Πλούτωνος κολοσσὸν, οὐκ ἐπιστάμενος οὐδὲ ἑωρακὼς πρότερον οἷος τὴν μορφὴν, κελεύοντα κομίσαι τὴν ταχίστην αὐτὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν· ἀγνοοῦντι δ' αὐτῷ καὶ ἀποροῦντι ποῦ καθίδρυται, καὶ διηγουμένῳ τοῖς φίλοις τὴν ὄψιν, εὑρέθη πολυπλάνης ἄνθρωπος, ὄνομα Σωσίβιος, ἐν Σινώπῃ φάμενος ἑωρακέναι τοιοῦτον κολοσσὸν, οἷον ὁ βασιλεὺς ἰδεῖν ἔδοξεν· ἔπεμψεν οὖν Σωτέλη καὶ Διόνυσον, οἳ χρόνῳ πολλῷ καὶ μόλις, οὐκ ἄνευ μέντοι θείας προνοίας, ἤγαγον ἐκκλέψαντες.* "Ptolemæus Soter Plutonis colossum, qui Sinope erat, sustulit, cùm neque nôsset neque vidisset unquam talem, quali formâ per quietem imaginatus fuerat se videre, ac juberi eum quamprimùm Alexandriam perferre. Ignoranti autem et anxiè inquirenti ubinam locorum situs esset,

amicisque rem narranti, oblatus est Sosibius quidam latè vagatus homo, qui Sinope à se visum talem colossum diceret, qualem rex imaginatus fuerat: missi itaque Soteles et Dionysus, longo tempore et ægrè, neque sine providentiâ divinâ, furtim ablatum colossum ad regem pertulerunt." Quem autem Plutonem appellat Plutarchus, alii eum Jovem nominant. Ideo Serapis Tacito dicitur *Jupiter Dis*, seu Jupiter Pluto.

Serapidi atque Isidi. MS. Reg. *Serapidi Isidi.* Editio princeps, *Serapidi Ysidi.* Eruditus Savilius emendatum vellet, *Osiridi atque Isidi.* Quod minimè necessarium est. Vetera enim apud Ægyptios Serapidis et Isidis nomina. Sed cùm apud eos, Ptolemæorum vi, Jovis Ditis ac Proserpinæ religio grassata est, tunc Ægyptii, ne peregrinis nominibus fœdarentur, Jovem Ditem Serapin dixere, et Proserpinam Isin. Id patet ex Plutarcho, loc. cit. p. 161 et 162. *Οὐ γὰρ ἄλλον εἶναι Σάραπιν ἢ τὸν Πλούτωνά φασι, καὶ Ἶσιν τὴν Περσέφασσαν····Οὐ γὰρ ἐκεῖθεν οὗτος ὀνομαζόμενος ἧκεν, ἀλλ' εἰς Ἀλεξάνδρειαν κομισθεὶς τὸ παρ' Αἰγυπτίοις ὄνομα τοῦ Πλούτωνος ἐκτήσατο τὸν Σάραπιν.* Et sic facilè explices, quæ Macrobius, "Saturnal." I. 7. habet de Serapeis, et cur extra Ægyptiarum urbium pomœria locarentur. Conjuncta autem Serapidis et Isidis numina venerationemque multo pòst reperimus in nummis Juliani, Imperatoris, aliisque monumentis, quæ vide apud eruditum Banduri, "Numismata Imperatorum Romanorum," Vol. II. p. 425.

Adventu Dei. Ita MSS. Reg. Harl. Jes. Guelf. et editiones veteres ante Rhenanum, qui è conjecturâ edidit, *advectu.* In MS. Corb. *de adventu et origine Dei.*

Deum ipsum. Taciti exemplo necesse est de Serapide paulo fusiùs disserere.

DE DEO SERAPIDE.

Serapis, apud Ægyptios Deus maximus, plures præcipuosque referebat Deos. Inde in aversâ parte nummi Antonini Pii, quem

publicavit eruditus Oiselius, "Thesauriis Selectorum Numismatum," Tab. XLIII. n. 1. videre est Serapidis caput barbatum, cornutum, radiatum, cum modio in vertice: adest et tridens, cui serpens circumvolvitur. Quibus insignibus patet Serapidem esse Jovem, Solem, Osirim, Neptunum et Æsculapium. Vide quæ ad id confirmandum congessit Oiselius, loc. cit. p. 218. At naturam cultumque Serapidis nemo accuratiùs expressit, quàm Macrobius Saturnal. I. 20. Alexandria "eidem Ægypto adjacens civitas, quæ conditorem Alexandrum Macedonem gloriatur, Sarapin atque Isin cultu pœnè attonitæ venerationis observat: omnem tamen illam venerationem Soli se sub illius nomine testatur impendere, vel dum calathum capiti ejus infigunt, vel dum simulacro signum tricipitis animantis adjungunt; quod exprimit medio eodemque maximo capite leonis effigiem; dexterâ parte caput canis exoritur mansuetâ specie blandientis; pars verò læva cervicis rapacis lupi capite finitur: easque formas animalium draco connectit volumine suo capite redeunte ad Dei dexteram, quâ compescitur monstrum. Ergò leonis capite monstratur præsens tempus; quia conditio ejus inter præteritum futurumque actu præsenti valida fervensque est. Sed et præteritum tempus lupi capite signatur; quòd memoria rerum transactarum rapitur, et aufertur. Item canis blandientis effigies futuri temporis designat eventum; de quo nobis spes, licèt incerta, blanditur. Tempora autem cui nisi proprio famularentur auctori? cujus vertex, insignitus calatho, et altitudinem sideris monstrat, et potentiam capacitatis ostentat: quia in eum omnia terrena redeunt, dum immisso calore rapiuntur. Accipe nunc quid de Sole, vel Sarapi, pronuntietur oraculo. Nam Sarapis, quem Ægyptii Deum maximum prodiderunt, oratus à Nicocreonte, Cypriorum rege, quis Deorum haberetur, his versibus solicitam religionem regis instruxit.

Εἰμὶ θεὸς τοιόσδε μαθεῖν, οἷον κ' ἐγὼ εἴπω.
Οὐράνιος κόσμος κεφαλὴ, γαστὴρ δὲ θάλασσα,
Γαῖα δέ μοι πόδες εἰσὶ, τὰ δ' οὔατ' ἐν αἰθέρι κεῖται,
Ὄμμα τε τηλαυγὲς, λαμπρὸν φάος ἠελίοιο.

Ex his apparet Sarapis et Solis unam et individuam esse naturam. Isis junctâ religione celebratur, quæ est vel terra, vel natura rerum, subjacens soli. Hinc est quòd continuatis uberibus corpus Deæ omne densetur, quia terræ, vel rerum naturæ, altu nutritur universitas."

Hunc Macrobii locum Tacitumque egregiè illustrant præstantissimi duo nummi Vespasiani et Domitiani, quos edidit Cl. Pellerin, "Mélange de diverses Médailles." Vol. I. p. 224. In nummo Vespasiani, *ΑΥΤΟΚ. ΚΑΙΣ. ΣΕΒΑΣ. ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΥ.* id est, *Imperatoris Cæsaris Augusti Vespasiani;* caput Vespasiani laureatum. In aversâ parte, *ΖΕΥΣ. ΣΑΡΑΠΙΣ. L. ENAT.* id est, *Jupiter Serapis, anno nono* imperii Vespasiani. Stat Serapis, sinistrâ hastæ innixus, extentâ dextrâ, quâ monstrum triceps, de quo Macrobius, compescere videtur. In vertice calathum, modiumve, habet. In nummo Domitiani, *ΑΥΤ. ΚΑΙΣΑΡ. ΔΟ.... ΤΙΑΝΟΣ. ΣΕΒ. ΓΕΡΜ.* id est, *Imperator Cæsar Domitianus Augustus Germanicus;* caput Domitiani laureatum. In aversâ parte, *ΗΛΙΟΣ. ΣΑΡΑΠΙΣ. ΑΙΓ.* id est, *Sol Serapis,* anno tertiodecimo imperii Domitiani. Serapis stans hastam sinistrâ tenet, dextrâ elatâ. In vetere autem Inscriptione, quæ extat Ancyræ, nunc *Angora,* teste Cl. Tournefort, "Voyage du Levant." Vol. II. p. 449. *ΔΙΙ ΗΛΙΩ ΜΕΓΑΛΩ ΣΑΡΑΠΙΔΙ.* id est, *Jovi Soli Magno Serapidi.* Porrò cùm Christiani Ethnicæ religionis Deos horrerent, seque Deum unum, rerum omnium conditorem, venerari profiterentur; hinc, ut videtur, Hadrianus, religionum conciliator, eos inter Serapidis, seu Dei Panthei, cultores annumeravit, teste ejus epistolâ apud Vopiscum, in Saturnin. cap. 8. "Illi qui Serapin colunt, Christiani sunt: et devoti sunt Serapi, qui se Christi episcopos dicunt....Unus illis," Ægyptiis ac maximè Alexandrinis, "Deus est: hunc Christiani, hunc Judæi, hunc omnes venerantur et gentes."

Si quis autem plura voluerit de urbe Sinope et Deo Serapide, adeat Cl. de Fontenu, "Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions." Vol. X. p. 465 et seq.

Cap. 85. *Alpibus propinquarent.* MS. Corb. *Alpibus appropinquarent.*

Auditus ideo. MS. Corb. *auditus igitur.*

Ipsum supplicium. MSS. Harl. Bodl. Jes. *ipsum judicium.* Additum in margine MS. Bodl. *supplicium.*

Expromsit. MS. Corb. et editio princeps, *expressit.*

Fractæ hostium vires. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editio princeps. Puteolanus, *fractæ vires hostium.*

In discrimine verteretur. Sic MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Agr. editio princeps, Ernestus et recentiores. Puteolanus, *in discrimen.* Frustra tentat Cl. Ernestus, *in discrimine versaretur.* Jam vidimus supra Hist. II. 28. "Sin victoriæ sanitas, sustentaculum, columen in Italiâ verteretur."

Ostentaret. Perperam MSS. Harl. Bodl. Jes. et veteres editiones, *ostentare.*

Cap. 86. *Quâ cogitatione....agitaverit.* Benè MSS. Flor. Corb. Pichena et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *quâ contagione....cogitaverit.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quâ cogitatione....cogitaverit.* Tentaverat Lipsius, *quâ cunctatione.* Gruterus, *quâ rogitatione.* Mallet Cl. Ernestus, *quâ solicitatione.*

A senioribus. Frustra tentat Barthius, *à sanioribus.* *Seniores* enim opponuntur juventæ, ut rectè observat Ryckius.

Et usurpata anteà munia. *Et* abest à MS. Corb. In MSS. Flor. et Agr. *ante ea munia.*

Simplicitatis ac modestiæ. Benè MS. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *simul simplicitatis ac modestiæ.*

In altitudinem. MSS. Reg. Corb. Agr. et editio princeps, *in altitudine.* Mallet Cl. Ernestus, *in solitudinem.* Sed hìc eleganter usurpatur, *altitudinem.* Perperam tentabat Barthius, *in altitudinem conditus studiorum atque literarum.*

Subduceretur. MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *subduceret.*

Contra interpretabatur. Perperam addunt MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editio princeps, *neque vos impunitos patiantur:* quæ repetita sunt ex superiore cap. 77. "Neque me inultum, neque vos impunitos patiantur." Ob illum librariorum errorem notat MS. Farnes. *Deest hìc aliquantulum.* Nihil deest, licèt aliter sentiat Lipsius. Perperam in MS. Agr. *interpretabantur.*

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM QUINTUM HISTORIARUM

C. CORNELII TACITI.

CAP. 1. *Delectus à patre.* In MS. Reg. et editione principe, *delegatus.* MS. Bodl. *electus.* Puteolanus et recentiores, *delectus.* Mallet Cl. Ernestus, *relictus;* quod Imperatoris filio dignum magis ei videtur: atque ita Sueton. in Tit. v. "Ad perdomandam Judæam à patre relictus."

Privatis utriusque rebus. Ita Rhenanus et recentiores, ex loco simili Hist. III. 65. Perperam in MSS. Flor. Agr. Corb. et editione principe, *prælatis.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *præliantis.*

Ut super fortunam. In MS. Bud. *ut superior unam:* in MS. Vatic. *superiori unam.* Inde emendavit Lipsius, *ut super fortunam:* quod in recentioribus editionibus receptum. In MSS. Farnes. Agr. Reg. Corb. et editione principe, *ut superior omnibus crederetur.* MS. Bodl. et Puteolanus, *ut superior sui jam crederetur.* In MSS. Jes. Harl. *ut imperio dignus jam crederetur.*

In agmine. MS. Jes. *et in agmine.*

Tres eum. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Rhenanus et recentiores. *Eum* abest à MS. Reg. et editione principe.

Addidit è Syriâ. Ita MS. Reg. editio princeps et Ernestus. MS. Bodl. et Puteolanus, *tradidit è Syriâ.* MSS. Jes. Harl. Guelf. *tradidit ci Syria.*

Adductos. MS. Bodl. *Abductos.*

CAP. 2. *Argumentum è nomine.* Mirum plerisque videri solet Tacitum, literarum studiis clarissimum, adeò portentosa de Judæorum origine fuisse commentum, eâ potissimum ætate, quâ Judaicæ res, captâ Judæâ, in Urbe pernotuerant. Quod tamen fortè haud ita mirabuntur, si attenderint Tacitum historias scripsisse, cùm florentissimum fuit Imperium Romanum, vix suarum religionum, nedum exterarum, curiosum: Judæorum originem historiamque multorum Scriptorum mendaciis jampridem fuisse obscuratas: Judæos demum, ob cærimonias sacraque à ceterarum gentium ritibus, alienissima, Romanis jam dudum invisos, tum ob cladem suam fuisse despicatissimos. Igitur Tacitus, Judaicis traditionibus neque credulus, neque penitus incredulus, partim Judæorum, partim exterorum Scriptorum è memoriâ, quæ sibi probabilia videbantur, selegit, ut gentis primordia aperiret. Inde vera falsis, falsa veris admixta, quæ singillatim explicare operæ pretium est; quòd in iis plurima adhuc lateant primævæ veritatis argumenta.

DE CRETENSI JUDÆORUM ORIGINE.

GENS Crethim, vel Cerethim, גוי כרתים, I. Reg. XXX. 14. Ezechiel, XXV. 16. Sophonias, II. 5. Judæam inter et Phœniciam habitâsse memoratur; utrique ita contermina, ut Palæstini nonnumquam Crethim nomine designentur, et pars fuerint Phœniciæ, quæ in his oris latè olim dominata est. Phœnices autem colonias in Cretam insulam misisse testantur tum Stephanus, de Urbibus, voce Ἰτανὸς, tum ipse portus Cretæ, *Phœnice*, cujus mentio extat in Act. Apostol. XXVII. 12. Adde ex Strabone, X. p. 481. Sparti

atas, seu Lacedæmonios, plurimas urbes in Cretâ insulâ condidisse: Spartiatæ autem Judæos fratres suos esse gloriabantur, ut videre est I. Machab. XII. 21. Antiqua ergò fuit Judæorum et Cretensium consanguinitas; Judaicaque progenies fuere Cretenses. At præterquàm quòd Cretenses *semper mendaces*, ut constat ex eorum vate, apud D. Paulum, Ep. ad Tit. I. 12. gentili adhuc æmulatione se ipsi Judæorum auctores esse jactitavere. Quod ita obtinuit, ut LXX. Interpretes in Ezechiele et Sophoniâ, loc. cit. כרתים et גוי כרתים, *Κρῆτας* et *Πάροικοι Κρητῶν*, id est, " Cretenses, et advenæ Cretensium" verterint; indeque Theodoretus, hunc Sophoniæ locum illustraturus, quosdam è Cretâ in maritima Palæstinæ loca venisse, ibique consedisse enarret. Manifestum ergò cur Cretensem originem Judæis adscripserit Tacitus. Contra verò Cretenses Judaico genere prognatos, præter cetera argumenta, probant usus plurimi, Cretensibus familiares, ut suillâ carne abstinere, &c. Prætereà, quæ de Minoe Cretenses prodidere, adeò similia sunt iis, quæ Mosi evenerunt, ut Mosem ac Minoem unum atque eumdem esse hominem opinentur Illustr. Huetius, *Demonstratio Evangelica*, Proposit. IV. n. 9 et seq. eumque secutus Christianus Wormius, " De corruptis antiquitatum Hebræarum apud Tacitum et Martialem vestigiis," lib. I. p. 43 et seq. Adde præcipuam fuisse apud Judæos sabbati celebritatem. Sabbatum autem cùm Græci diem Saturni nuncuparent, inde Judæos Saturno devotissimos, Cretâque insulâ profugos, crediderunt.

Aucto in barbarum. Morem addunt MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus. Meliùs omisere MSS. Flor. Bud. Rhenanus et recentiores. Sic enim supra Annal. VI. 42. " neque in barbarum corrupta."

Vocitari. Post *vocitari* perperam addunt MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *quasi Ideos.* Quod in editione principe et recentioribus rectè omissum.

Hierosolymo ac Judâ. Ficto Hierosolymi, vero Judæ nomine abusi sunt Ægyptii, ut Ægyptiacam Judæorum originem assererent.

DE ÆGYPTIACA JUDÆORUM ORIGINE.

Ægyptii, splendore imperii, artium inventionibus, maximam nominis sui famam excitavere. Hâc gloriâ superbi se primos hominum esse contendebant, ut testantur Diodorus Siculus, I. 10. p. 6. aliique plurimi. Inde se Judæorum progenitores dixere. Recentis mendacii vanitatem retegit novum Hierosolymi nomen, nec nisi conditis Hierosolymis repertum: ipseque Juda Isidis regno, vel fabulis, minimè æqualis. Neque umquam, ut gentis suæ conditorem, Judam coluere Judæi, quod tradit Justinus, XXXVI. 2. Antiquissima autem fuit Ægyptiorum gens, et in opulentissimum imperium adsurrexerat, cùm res Judæorum adhuc essent tenuissimæ. Ægyptii tamen Judæis, Semi posteris, origine posteriores: Ægyptiorum enim parens Mesraim, secundus Chami filius; unde apud Orientales populos ipsosque Ægyptios et Coptas pervulgata Ægypti nomina, *Mesra*, *Mesraim*, et *Chemia*. Vide eruditum Kirkerum, "Œdipus Ægyptiacus." Vol. I. p. 2 et seq.

Æthiopum prolem. Æthiopicæ hujus originis causas aperire facile est.

DE ÆTHIOPICA JUDÆORUM ORIGINE.

Æthiopes rerum olim potiti sunt, iisque serviit Ægyptus: illos quoque "Syriæ imperitâsse, ætate regis Cephei" tradit Plinius, VI. 29. Victoriis elati, se Ægyptiis vetustiores esse pro-

fessi sunt: quod naturali etiam ratione confirmabant. Nam Meridianarum plagarum incolæ, ubi quanto acrior Sol, tanto fœcundior, se primos terrâ editos, ἐζωογονῆσθαι, gloriabantur, teste Diodoro Siculo, lib. III. 2. p. 143. Ideo Judæi, ut et ceteri populi, ab Æthiopibus prognati dicebantur.

Alia adhuc erat, et magis propria hujus originis causa. In Phœnicio mari, Joppe, nunc *Joppa,* urbs fuit antiquissima, in quâ *objectam belluæ Andromedam,* Cephei filiam, ferebant, Plin. V. 31. Immo Plinii, Josephi, ac proinde Taciti ætate, in saxo, quod Joppe urbi præjacebat, *vinculorum Andromedæ vestigia* ostendebantur; colebaturque *illic fabulosâ ceto,* Plin. V. 13. Vide et Josephum, Bell. Jud. III. 15. Non mirum ergò, ob hæc Æthiopica monumenta, quæ tot pòst seculis in Palæstinâ non modò servabantur, sed et colebantur, *plerisque,* ut scribit Tacitus, *Æthiopum prolem* visos fuisse Judæos. At non solùm Judæis, verùm ipsis quoque Ægyptiis recentiores fuere Æthiopes, ut pote Lud, Mesraim filio, oriundi: quod eruditè demonstrat Bochartus, "Geographia Sacra," Part. I. lib. IV. cap. 26. Omitto, quæ Josephus "Antiq. Jud." II. 10. memorat: Mosem, adhuc juvenem in Æthiopiâ bellâsse, ibi regis Æthiopum filiæ nupsisse, et, ut volunt Rabbini, imperâsse. Hæc Judaica sint commenta, certum est Judæos, ob commercia, Æthiopiam antiquitus adiisse, ibique plurimos degisse, adhucque degere, ut constat viatorum testimoniis, quæ vide apud eruditum Ludolfum, "Comment. Æthiopic." lib. I. n. 101 et seq. Error de illâ Æthiopicâ origine inde oriri adhuc potuit, quòd Arabia, sicut et Æthiopia, *Chus* כוש diceretur. Porrò cùm ex Arabiâ in Palæstinam venissent Judæi, id conjecturarum inania sectantibus fortè visum est satis, ut originem Æthiopicam confingerent.

Sunt qui tradant. Benè editio princeps et recentiores. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *tradunt.*

Assyrios convenas. Nihil est in hâc Assyriâ Judæorum origine, quod antiquitatem et veritatem non redoleat.

DE ASSYRIA JUDÆORUM ORIGINE.

Ut pateat hæc Taciti verba, "Sunt qui tradant, Assyrios convenas, indigum agrorum populum, parte Ægypti potitos, mox proprias urbes, Hebræasque terras, et propiora Syriæ coluisse," ipsissimam esse Judæorum traditionem, ea paucis explanare sufficit.

Abram, dictus posteà Abraham, parens auctorque gentis Judaicæ, *Assyrius* fuit *convena*, egressus de Ur Chaldæorum, Genes. xi. 31. Indigus agrorum, factâque fame, descendit in Ægyptum, Genes. xii. 12. Ipse, ejusque posteri Isaac et Jacob, *Assyrii* quoque *convenæ*, errantes vixere, donec, ortâ adhuc fame, Jacob ejusque filii ac nepotes in Ægyptum, ubi Joseph, filius Jacob, secundus à rege agebat, iterum venêre, Genes. xli. 55. et xlvi. 1 et seq. *Parte Ægypti*, nempe terrâ Gessen et Ramesses in inferiore Ægypto, *potiti* sunt, Genes. xlvii. 4 et 11. *Mox*, ducentis quindecim pòst annis ex Ægypto egressi, Exod. 1 et seq. *proprias urbes*, urbes scilicet Chanaan, *Hebræasque terras, et propiora Syriæ coluere*, ut omnibus compertum, fusèque narratur in libro Josue. Hebrææ autem dictæ sunt terræ ab אברם העברי, id est, "Abramo Hebræo," Genes. xiv. 13. ejusque posteris pariter העברים, seu *Hebræis*, quòd עבר, id est, *trans* Euphratem ex Assyriâ in has terras venissent. Omnia ergò in hâc traditione cum sacris Scripturis accuratè concordant.

Mox proprias. Ita MSS. editionesque veteres ac recentiores. Malè Rhenanus, *ac mox*.

Carminibus Homeri. Falsa hæc Solymæa Judæorum origo: expendenda tamen, ut erroris causa aperiatur.

DE SOLYMEA JUDÆORUM ORIGINE.

Apud Græcos Romanosque fons claritatis fuere Homeri carmina. Ideo clara videbantur Judæorum initia, si originem repeterent à Solymis, carminibus Homeri celebratâ gente, quæ Hierosolymæ urbi è suo nomen fecisse credebatur. Verùm hæc fabula solâ linguæ Hebraicæ ignorantiâ nititur. Urbs Jerusalem dicta est primùm *Salem*, שלם, id est, "pax," à Melchisedech, ut fertur, condita. Deinde, cùm Hebræi terras illas occupâssent, pacemque ibi firmâssent, appellata est *Jerusalem*, ירושלם, id est, "possessio pacis." Urbi Jerusalem novam urbem Sion addidit David, tunc non mutato nomine, sed in duale inflexo, vocata est *Jerusalaim*, ירושלים, vel ירושלם; diversâ quidem scripturâ, sed eâdem pronuntiatione. Græci autem vocem interpretati sunt Ἱεροσόλυμα; et, cùm vim Hebraicæ linguæ ignorarent, finxere Hierosolyma dici ab Ἱερῷ "templo," et "Solymis montibus," ἐκ Σολύμων ὀρέων, quorum meminit Homerus, Odyss. v. 284. De pugnacibus Solymis, Σολύμοισι κυδαλίμοισι, agit adhuc in Iliad. vii. 184. Verùm cùm Solymos Homerus memorat, ii non populi sunt Judææ, sed Æthiopiæ; quos appellat *Solymos*, quòd eumdem fermè situm haberent in Æthiopiâ, quem Solymi in Pisidiâ. Vide Strabonem, lib. i. p. 35.

Cap. 3. *Plurimi auctores consentiunt.* Cùm varias de Judæorum origine sententias retulisset Tacitus, promiscuè de eorum institutis ac moribus ex plurimorum auctorum consensu agit. Quâ de re cùm multa jam in notis supra dixerimus, pauca supersunt explananda.

DE JUDÆIS,

EORUMQUE INSTITUTIS AC MORIBUS.

Orta per Ægyptum tabe, quam *scabiem et vitiliginem*, id est, lepram, appellat Justinus, xxxvi. 2. Judæos Ægypto pulsos fuisse tradit Tacitus, secutus Chæremonem, ac maximè Lysimachum, qui eadem omnino mentitus est, ut videre est apud Josephum, *contra Apionem*, lib. i. 33 et seq.

Quòd autem mirificam Hebræorum per mare Rubrum transmissionem siluerit Tacitus, mirum videri non debet, cùm ipse Josephus, cujus scripta tum inclaruerant, prodigium illud ita narraverit, ut id magis everteret, quàm adstrueret. Simile enim portentum in Pamphylio mari, cùm Alexander Magnùs Persas bello peteret, contigisse adseveravit Josephus, "Antiq. Jud." ii. cap. ult.

At, vel in ipsis Chæremonis et Lysimachi mendaciis, latet sexta, quam Deus Ægyptiis intulit, plaga, cùm fœdis purulentisque ulceribus infecti sunt, ut narrat Moses Exod. ix. 10. Iter autem patuisse olim per mare Rubrum indicat vetustissima apud Ichthyophagos, hujus maris accolas, et à patribus accepta fama, quam refert Diodorus Siculus, lib. iii. 40. p. 122. "ingenti *scilicet* æstu, aquas quondam in oppositas partes ita fuisse revolutas, ut fundus maris non tantùm appareret, sed etiam exsiccaretur, deinde relabentibus fluctibus in pristinum ordinem fuisse restitutas." *Παρὰ δὲ τοῖς πλησίον κατοικοῦσιν Ἰχθυοφάγοις παραδέδοται λόγος, ἐκ προγόνων ἔχων φυλαττομένην τὴν φήμην, ὅτι μεγάλης τινὸς γενομένης ἀμπώτεως ἐγενήθη τοῦ κόλπου ξηρὸς πᾶς ὁ τόπος, ὁ τὴν χλωρὰν ἔχων τοῦ τόπου πρόσοψιν, μεταπεσούσης τῆς θαλάττης εἰς τἀναντία μέρη· φανείσης δὲ τῆς ἐπὶ τῷ βυθῷ χέρσου πάλιν ἐπανελθοῦσαν ἐξαίσιον πλήμμην ἀποκαταστῆσαι τὸν πόρον εἰς τὴν προϋπάρξασαν τάξιν.*

Hebræos, Ægypto egressos, et per vasta Arabiæ loca vagantes, fatigavit aquæ inopia; idque fatetur ipse Moses Exod. xv. 23. Sed eorum sitis, tum miraculis, tum loci opportunitate levata. Nam in Elim duodecim fontes aquarum et septuaginta palmas repperere, Exod. xv. 26 et 27. Neglecta quidem fuere ob gentis contemtum miracula: ab aquis verò in Elim repertis nata videtur fabula, quâ Moses, conjecturâ herbidi soli, et gregem asinorum agrestium secutus, largas aquarum venas aperuisse dicitur.

Quod autem addit Tacitus, Judæos continuum sex dierum iter emensos, septimo, pulsis cultoribus, obtinuisse terras, in quibus urbs et templum dicata sunt, locorum notitiâ et eventuum serie satis refellitur. Ibi tamen agnoscas haud obscurum antiquæ veritatis monumentum. Nam cùm Hebræi sex diebus continuis urbem Jericho circuissent, septimo die, quod sabbatum erat, eam expugnavere; pulsisque Chananæis, Palæstinam obtinuere, in quâ posteà à Davide urbs Jerusalem, à Salomone templum dicata sunt.

Errat autem Tacitus, cùm vitam Mosis produxit, Judaicosque ritus, occupatâ Palæstinâ, inditos existimavit. Veriùs dixit apud Judæos profana omnia esse, quæ apud Romanos sacra, et rursum concessa apud illos, quæ his incesta. Judæis enim concessa plurima nuptiarum genera, quæ apud Romanos incesta habebantur. Sed hâc de re et reliquis Judæorum moribus dictum satis in Notis.

Regem Bocchorim. MSS. Vatic. 1958. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus, Pichena et recentiores. In MSS. Vatic. 1863 et 1864. Reg. Agr. et editione principe, *Occorim* vel *Occhorim.*

Ut invisum. Malè Puteolanus, *et invisum.*

Alias in terras avehere. *Alias* abest à MS. Corb. Benè MSS. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores, *avehere.* In MSS. Reg. Corb. *abire.* Editio princeps, *abjicere.*

Mosen, unum exulum. MS. Reg. et editio princeps, *Moisen, unum exulem.* MSS. Harl. Jes. Corb. *Moysen* aut *Moysem.*

Utrimque deserti. Ita MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ab utrisque deserti.*

Sed sibimet, ut duci cœlesti, crederent. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Orosius quoque, I. 10.

habet *sed.* In MSS. Flor. Reg. atque editione principe, *et sibimet.* In MS. Corb. *ni sibimet.* In MS. Agr. *ut sibimet.* Secundâ manu in hoc codice super *ut* adscriptum *et.* Fortè autem redundat *ut.* Abest enim à MSS. Reg. Corb. et editione principe. Nec illud habent Orosius et Otho Frisingensis, quos vide inter Testimonia Veterum. Schelius emendabat, *adessent sibimet: ut duci cœlesti crederent, primo cujus.* Nec aliter J. F. Gronovius et Cl. Ernestus, qui *sibimet* ad Judæos; *primo cujus* ad quemvis Judæorum, qui eis opem ferret, referebant: vel omissa volebat Ernestus verba, *ut duci cœlesti.* At hæc omnia vana sunt. Manifestum est enim id pertinere ad Mosen, cœlestem ducem, *primo cujus* auxilio Judæi præsentes in Ægypto, et in maris Rubri transitu miserias jam pepulerant. Rectè Illustr. Huetius: "Id vult Cornelius jam opem aliquam ipsis tulisse Mosem, qui propterea sibi credi à Judæis postularet. Jam inde autem Mosi fidem habitam sequentia ostendunt." In MSS. Flor. Reg. et editione principe, *duce cœlesti.*

Primo cujus auxilio præsentes miserias pepulissent. Pro *primo* tentabat eruditus Grotius, *pridem.* Quod minimè necessarium est. Nec meliùs Freinshemius, *cujus consilio.* Mox in MSS. et libris editis, *auxilio credentes præsentes, &c.* At *credentes* omnino redundat: ab amanuensibus additum post Orosii tempora. Abest enim ab ejus libris. Nec illud habet Otho Frisingensis. Vide Testimonia Veterum. Lampugnanus è codice suo Mirandulano frustra laudat, *pertulissent.* Vide Repub. of Lett. for Apr. 1734. p. 248.

Jamque haud procul. *Que* abest à MS. Corb.

Asinorum agrestium. Pessimè editio princeps, *Assiriorum agrestum.* Asinos illos agrestes Tertullianus onagros dixit. Vide Testimonia Veterum.

Concessit. Non ita benè editio princeps, *conscendit.*

Venas aperit. Mallet Illustr. Huetius, *venas reperit.*

Id levamen. Malè MS. Guelf. *idem levamen.* Intellige, *fuit.*

In queis. Ita MS. Flor. editio princeps et recentiores. MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *in quibus.*

Dicata. Sic MSS. Flor. Corb. Agr. Ernestus et recentiores. MS. Harl. et Puteolanus, *dicata sunt.* MS. Reg. et editio princeps, *dedicata sunt.*

Cap. 4. *Gentem firmaret.* MS. Corb. *gentes.*

Profana illic. Frustra tentat Acidalius, *profana illis.*

Effigiem animalis. Non unus Tacitus, sed Diodorus quoque Siculus, Plutarchus, Apion aliique Asininum Judæorum numen memoravere. Indeque salsè adversùs Judæum quemdam poetam Martialis, Epigramm. xi. 95.

> "Ecce negas, jurasque mihi per templa Tonantis.
> Non credo: jura, Verpe, per Anchialum."

Vel potiùs per *Ancharium,* ut habebat vetustissimus MS. Codex Thuanæus. Asinus enim Romanis dictus est *ancharius.* De hâc fabulâ ejusque origine paucis dicendum.

DE FABULA ASINI A JUDÆIS CULTI.

Asinum à Judæis cultum fabulam esse omnibus compertum est. Nec inter se consentiunt, qui mendacium prodidere. Alii asinum, alii asini caput, alii hominem asino insidentem, in Judæorum templo fuisse sacratum volunt: hæc omnia absurda esse patet ex ipso Tacito, qui mox cap. 5. profitetur, Judæos mente solâ unum numen, summum, æternum, neque mutabile, neque interiturum intelligere: nulla simulacra eorum urbibus, nedum templis, esse. Objiciebat tamen Apion, calumniator audacissimus, asininum illud caput aureum ab Antiocho Epiphane in templo fuisse repertum. Cui respondet Josephus, "contra Apionem," ii. 7. neque ab Antiocho, neque à Pompeio Magno, neque à Licinio

Crasso, neque à Tito, qui omnes templum obtinuere, tale quidpiam fuisse inventum: eos nihil reperisse, nisi purissimam pietatem; de quâ nihil Judæis apud alios effabile; ob sacram scilicet et ineffabilem Dei Jehovah, יהוה, religionem. Addit Josephus veteres gravissimosque scriptores Polybium, Strabonem, Nicolaum Damascenum, Timagenem et Castorem prodidisse tantùm templum ab Antiocho, qui iniquâ et insatiabili opum cupidine flagrabat, fuisse expilatum.

At unde hujus fabulæ origo? Plurimi eruditas, sed non ita probabiles, ex Hebraicorum Græcorumve nominum similitudine originationes repetunt, quas videre est apud Cl. Joan. Jac. Huldricum, "Gentilis Obtrectator," Part. I. cap. 4. p. 56 et seq. Veriùs crediderim fabulam ortam esse ex Ægyptiorum malignitate. Naturâ procaces, se solos sapientes rerumque peritos jactitare soliti, asinisque infensissimi, hoc commento vel Judæorum ignorantiam, religiosamve taciturnitatem despiciebant, vel frequentem in Judæorum libris asinorum memoriam, victoriasque Samsonis, et fusas ex asini maxillâ aquas ridebant. Fortè quoque asininum fuit aliquod ludibrium. Sic hodieque in Ægypto tanta est Turcarum superbia, ut equos, nobilissimum animal, sibi seponant, asinos tantùm, vile pecus, Christianis, Judæis, Arabibus, Maurisque, à Mahumeticâ religione alienis, permittant. Vide Cl. Hasselquist, "Voyages dans le Levant." Vol. I. p. 80. Ut ut est, à Judæis ad Christianos manavit calumnia. Christianorum Deus appellatus est Ὀνοκοίτης; Christiani dicti sunt *Asinarii*, teste Tertulliano in "Apologetic." XVI. Rectè breviterque Minucius Felix, in "Octavio," cap. 28. "Audire te dicis caput Asini rem nobis esse divinam. Quis tam stultus, ut hoc colat? Quis stultior, ut hoc coli credat?

Errorem sitimque. Quidam omissum vellent, *errorem.* At perperam: libris omnibus in hâc voce consentientibus.

Quâ ipsos scabies. Ita MSS. Flor. Bodl. Jes. Puteolanus, Ernestus et recentiores. MSS. Reg. Corb. editio princeps, et Lipsius, *quòd ipsos scabies.*

Retinet. Benè Puteolanus et recentiores. In editione principe aliisque nonnullis, *detinetur.* MS. Harl. *retinetur.*

Septimo die. MS. Corb. *septimâ die.*

Idæis. Benè Lipsius et recentiores. Malè MSS. et veteres editiones, *Judæis.*

Quòd è septem. Benè Rhenanus et recentiores. In veteribus editionibus, *quod de septem.*

Ac pleraque. Optimè MS. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ac plerisque.* Additum in margine MS. Harl. *pleraque.*

Et cursum. Sic Puteolanus et recentiores. In MS. Corb. et editione principe, *cursus.*

Conficiant. Benè Lipsius et recentiores. In MS. Vatic. 1863. et editione principe, *coniciant.* MS. Corb. *comiciant.* MSS. Reg. et Agr. *conjiciant.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *commeare.* In margine MS. Harl. *conjiciant.* MS. Flor. *commearent.*

Cap. 5. *Hi ritus, quoquo.* Malè MS. Guelf. *his quoquo.* Sic quoque MS. Harl. primâ manu.

Spretis religionibus patriis. Legibus Romanis permissum erat Judæis, non modò in Judæâ, sed in Asiâ, Libyâ, et ubique terrarum suis legibus vivere, et donaria, primitias, pecunias, quas unusquisque sponte suâ ex pietate in Deum solvebat, Hierosolymam mittere; ut constat ex edicto Augusti Imperatoris, literisque Marci Agrippæ, et proconsulum Norbani Flacci et Julii Antonii apud Josephum, "Antiq. Jud." xvi. 6. Nihil est ergò, cur Tacitus queratur quòd, spretis religionibus patriis, tributa et stipes Hierosolymam congererent. At quod curiosum magis et observatione dignum, hìc inquiremus quæ fuerint illa tributa, quæ stipes, et quantum inde auctæ Judæorum res.

QUÆ TRIBUTA ET STIPES A JUDÆIS UNDEQUAQUE TERRARUM HIEROSOLYMAM MITTERENTUR, ET QUANTUM INDE OPUM EXSURGERE POTUERIT.

Primitiæ, decimæ, vota, votorumque redemtio, census capitis, ea potissimùm fuere tributa, quibus augebantur Judæorum res. Adde donaria; quæ quàm magnifica quandòque fuerint æstimari potest ex munificentiâ Tiberii Alexandri, qui altissimas latissimasque novem portas templi, de quibus dicetur infra cap. 8. argento auroque vestivit, teste Josepho, "Bell. Jud." v. 5. n. 3. Stipes quoque, ubique collectæ, Hierosolyma in pauperum sustentationem mittebantur.

Verùm antequàm quantum opum inde exsurgere potuerit expendamus, inquirendum quis tum fuerit Judæorum extra Palæstinam incolentium numerus. Ad hanc inquisitionem plurimùm conferet Philo. Apertè enim docet tantam fuisse in Ægypto Judæorum multitudinem, ut non minùs quàm decies centena millia, 1,000,000. Alexandriam totamque regionem, quanta patet à Catabathmo Libyæ, nunc *Akabet-Assolom*, usque ad terminos Æthiopiæ habitaverint. *Οὐκ ἀποδέουσι μυριάδων ἑκατὸν τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν χώραν Ἰουδαῖοι κατοικοῦντες ἀπὸ τοῦ πρὸς Λιβύην καταβαθμοῦ μέχρι τῶν ὁρίων Αἰθιοπίας.* Philo *in Flaccum*, p. 971. Certè multo plures fuere in Asiâ, maximè cùm constet Judæos per totam Asiam ob commercia fuisse diffusos, et in Babyloniâ, quò olim fuerant translati, tantam eorum multitudinem extitisse, ut Petronius, apud Philonem, testetur Babylonem multasque Satrapias à Judæis teneri, et Caium Caligulam à bello Judaico metu copiarum Trans-

euphratensium deterreat. Id enim Petronio non auribus tantùm, sed et oculis erat compertum. Ἐφόβουν δὲ αὐτὸν καὶ αἱ πέραν Εὐφράτου δυνάμεις· ᾔδει γὰρ Βαβυλῶνα καὶ πολλὰς ἄλλας τῶν σατραπειῶν ὑπὸ Ἰουδαίων κατεχομένας, οὐκ ἀκοῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ πείρᾳ. Philo, "de Legatione ad Caium," p. 1023. Et certè Judæorum numerum imminuam potiùs, quàm exaggerabo, si eos in Asiâ fuisse non minùs quàm vicies centena millia, 2,000,000. dixero. Quot autem in Ægypto, tot saltem fuere in Europâ et Africâ. Haud immeritò ergò pronuntiaverim non pauciores tunc fuisse extra Palæstinam Judæos, quàm quadragies centena millia, 4,000,000. Inde Philo eos non multo pauciores indigenis tradit. Ὡς τῶν αὐθιγενῶν μὴ πολλῷ τινι δοκεῖν ἐλαττοῦσθαι. Philo, loc. cit.

Ex iis autem omnibus regionibus Judæi singulis annis aurum argentumque in templum mittebant; ut videre est apud Philonem, loc. cit. Aurum quoque, *Judæorum nomine, quotannis ex Italiâ et omnibus* Romani imperii *provinciis Hierosolymam exportari* solitum testatur Cicero in oratione *pro Flacco*, cap. XXXVIII. Quod quidem vetuit Flaccus, Asiæ rector; et sanxit edicto ne aurum ex Asiâ exportari liceret: sed id illi datum crimini; permissumque Judæis moribus suis vivere, aurumque exportare. Idem posteà multis Augusti ceterorumque Cæsarum legibus firmatum.

At quantum auri exportarent Judæi nunc expendendum. Novimus quidem ex Cicerone, loc. cit. post L. Flacci edictum Apameæ comprehensum "auri pondo centum paulo minùs," quæ circiter sunt *Angl.* 4,500*l.* "Laodiceæ viginti pondo paulo ampliùs," circiter *Angl.* 900*l.* Quantum Adramyttii, quantum Pergami, quantum in aliis urbibus, comprehensum non declaratur. Alia ergò ineunda est via, ut quantum opum ex his collationibus exsurgere potuerit cognoscatur. Ducem Josephum sequamur. Is, auctoritatem Strabonis laudans, docet Mithridatem ad se mitti jussisse ex sacrâ pecuniâ, quam Judæi ex Asiâ in insulam Co, nunc *Stan-Co,* transtulerant, "octingenta talenta," *Angl.* 290,000*l.* Joseph. Antiq. Jud. XIV. 7. n. 2. Τὰ τῶν Ἰουδαίων ὀκτακόσια τάλαντα.

Sit quidem, per me licet, tota hæc pecuniæ summa à Judæis Asiaticis mitti solita. Certè non minorem summam ex Europâ, ex Ægypto, ex Africâ, mittebant ceteri Judæi. Ergò modicâ potiùs,

quàm magnâ, æstimatione, Judæi extra Palæstinam incolentes singulis annis Hierosolyma mittebant, *Angl.* 580,000*l.* Iidem centum annis mittebant, *Angl.* 58,000,000*l.* Sic augebantur Judæorum res, ut rectè observavit Tacitus.

Illuc congerebant. Ita Puteolanus et recentiores. In MSS. Flor. Corb. Agr. et editione principe, *illuc gerebant.* In MSS. Harl. Guelf. *illuc congregabant.* MS. Jes. *congrebant.*

Et quia····sed adversus. Ita libri scripti et editi. Acidalius quidem ait in libris suis esse, *atque ut apud ipsos····sic adversus, &c.* At quinam sint isti libri incompertum. Tentat Cl. Ernestus, *et quidem.* Sed non necessariò.

Alienarum. Mallet Heinsius, *alienigenarum.* Verùm eodem sensu usurpatur, *alienarum.*

Transgressi in morem. MS. Agr. *transgressique in morem.*

Exuere patriam. Malè MS. Reg. et editio princeps, *exire.*

Ex agnatis. Mallet Lipsius, *ex gnatis.* At fortè hìc et infra de Moribus Germanorum, XIX. *agnati* pro *nati* usurpantur. Fortè etiam aliquid reconditius latet. Fuere Judæis proselyti, et viguit sanè apud Germanos, ut hodie viget apud barbaros, adoptio. Proselyti et adoptati, ut nati habebantur, et adnascebantur. Inde nefas tum natos, tum agnatos necare. Malè tentabat Samuel Petitus, *ex a. d. natis.* id est, *ex ante diem natis.*

Animasque ···· æternas. In MS. Agr. et editione principe, *animosque ···· æternos.* MSS. Reg. et Corb. habent quidem *animos.* Sed in MS. Reg. *æternis;* in MS. Corb. *æternas.* Ceteri libri, *animas.*

E more Ægyptio. MSS. Harl. Jes. *more Ægyptio.*

Persuasio: cœlestium contra. Ægyptii. Benè Rhenanus et recentiores. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *persuasio cœlestium. Contra Ægyptii.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *et persuasio cœlestium. Contra Ægyptii.* In MS. Agr. *eademque cura de infernis et persuasio cœlestium contra. Ægyptii.* Quod quidem probabat Ryckius. At potior est recepta nunc scriptura.

Pleraque animalia. MS. Corb. *pleraque animalium.*

Unumque numen. MS. Reg. et editio princeps, *unum tantùm numen.*

Summum illud et æternum. In MS. Reg. et editione principe, *solum illud et æternum.* Quod satis placeret, ni antè dictum fuisset, *unumque numen.* Nam Judæi passim ingeminant, passim inscribunt, יהוה אלהינו יהוה אחד, id est, "Jehovah Deus noster Jehovah unus." Deuteronom. VI. 4. *Summum* quoque optimè dicitur; "Quoniam Deus magnus Dominus: et rex magnus super omnes Deos." Psalm. XCIV. 3.

Nedum templis sinunt. Perperam MSS. et veteres editiones, *nedum templis sunt.* Emendandum, *sinunt*, rectè monuit J. F. Gronovius: quod quidem omnes posteà probavere; et sic postulat Latinitas.

Hederâ vinciebantur. Ut illustri exemplo pateat quomodò apud Græcos et Romanos fabulæ de Judæis sint adornatæ, de his coronis hederaceis et Bacchi cultu paulo fusiùs dicendum.

DE FABULA JUDÆOS, HEDERA VINCTOS, BACCHUM COLUISSE.

Fabulæ originem docet monstratque Plutarchus in *Symposiac.* IV. 5. p. 671. *Τῆς μεγίστης καὶ τελειοτάτης ἑορτῆς παρ᾽ αὐτοῖς* (Ἰουδαίοις) *ὁ καιρός ἐστι καὶ ὁ τρόπος Διονύσῳ προσήκων· τὴν γὰρ λεγομένην νηστείαν ἀκμάζοντι τρυγητῷ τραπέζας τε προτίθενται παντοδαπῆς ὀπώρας, ὑπὸ σκηναῖς, καὶ καθιᾶσιν ἐκ κλημάτων μάλιστα καὶ κιττοῦ διαπεπλεγμέναις, καὶ τὴν προτέραν τῆς ἑορτῆς σκηνὴν ὀνομάζουσιν· ὀλίγαις δὲ ὕστερον ἡμέραις ἄλλην ἑορτὴν οὐκ ἂν δι᾽ αἰνιγμάτων, ἀλλὰ ἄντικρυς Βάκχου καλουμένου τελοῦσιν. Ἔστι δὲ καὶ κρατηροφορία τὶς ἑορτὴ καὶ θυρσοφορία παρ᾽ αὐτοῖς, ἐν ᾗ θύρσους ἔχοντες εἰς τὸ ἱερὸν εἰσίασιν· εἰσελθόντες δὲ ὅ, τι δρῶσιν οὐκ ἴσμεν. Εἰκὸς δὲ Βακχείαν εἶναι τὰ ποιούμενα· καὶ γὰρ σάλπιγξι μικραῖς ὥσπερ Ἀργεῖοι τοῖς Διονυσίοις, ἀνακαλούμενοι τὸν θεὸν χρῶνται· καὶ κιθαρίζοντες ἕτεροι προσίασιν οὓς αὐτοὶ Λευίτας προσονομάζουσιν, εἴτε*

παρὰ τὸν Λύσιον, εἴτε μᾶλλον παρὰ τὸν Εὔιον τῆς ἐπικλήσεως γεγενημένης. Οἶμαι δὲ καὶ τὴν τῶν σαββάτων ἑορτὴν μὴ παντάπασιν ἀπροσδιόνυσον εἶναι. Σάββους γὰρ καὶ νῦν ἔτι πολλοὶ τοὺς Βάκχους καλοῦσι, καὶ ταύτην ἀφιᾶσι τὴν φωνὴν ὅταν ὀργιάζωσι τῷ θεῷ. "Maximæ et perfectissimæ Judæorum solemnitatis et tempus et modus cum Bacchi sacris congruit. Quod enim ipsi vocant jejunium, id sic celebrant, ut maximè fervente vindemiâ proponant mensas, in quibus expositæ sint omnis generis fruges; et sub tabernaculis desident, quæ potissimùm è palmitibus et hederâ contexuntur: et primam solemnitatis diem *Tabernacula* nominant. Paucis verò post diebus aliam festivitatem non obscurè, sed omnino apertè Baccho nuncupatam celebrant. Est etiam solemne apud eos festum Craterophoria et Thyrsophoria, in quo thyrsos gestantes in templum intrant: quid intus faciant ignoro. Credibile est ab iis Bacchi sacra peragi: nam et tubis exiguis, sicut Argivi Bacchanalibus, utuntur ad evocationem numinis: et alii progrediuntur citharis ludentes, quos ipsi Levitas appellant, sive à Lysio, sive ab Evio (utraque vox Baccho congruit) ita dictos. Opinor etiam sabbatorum ferias non planè à Baccho esse alienas. Sabbos enim etiamnum multi Bacchos appellant, eamque edunt vocem, dum Orgia Bacchi celebrant." Alias deinde rationes subdit Plutarchus, quibus suam sententiam demonstratam credit: nempe festis diebus summum pontificem Judæorum mitratum incedere, tintinnabulis è veste dependentibus: quod, inquit, nulli alii Deo, quàm Baccho convenit: Judæos in sacrificiis mel non adhibere; quia adversa vino mellis natura: denique inter multas pœnarum formas, hanc apud Judæos maximè odiosam esse, quâ ad certum tempus vino interdicitur damnatus. Quæ retulisse sit satis, nec refutatione indigent. Manifestum enim est hæc omnia niti absurdis rituum Judaicorum interpretationibus, et solemnitate Tabernaculorum in pravum detortâ. Nempe quòd post collectas fruges, Judæi in tabernaculis, arborum fronde contextis, diversantes, summâ cum lætitiâ festum Tabernaculorum die quintodecimo mensis Tisri, juxta legem Levitici, XXIII. 40 et seq. septem diebus celebrabant; quòd præcipuâ quoque festivitate diem alterum et vicesimum ejusdem mensis Tisri observabant, ramos, seu thyrsos, salicis aliarumque arborum gestantes, et Deum *serva*

torem plurimùm invocantes, ideoque dies ille in Kalendariis Judaicis appellatur הושענה רבה : inde conficta sunt illa omnia Bacchanalia ; à quibus ita abhorrebant Judæi, ut cùm illos ad id impietatis compellere vellet Antiochus Epiphanes, mori potiùs, quàm fœdari maluerint. Vide II. Machab. VI. 7 et seq. Confer quoque, si volueris, cum Plutarcho Athenæum, lib. VII. p. 276. Inde evidenter perspicies cur festum illud Plutarchus dixerit craterophoria. Σάββους autem memorat, quòd Judæi Deum Sabaoth, יהוה צבאות, seu *Deum exercituum* invocabant.

Vitisque aurea. Quæ fuerit illa vitis aurea, in templo reperta, explicandum.

DE VITE AUREA.

Cùm in templo interiore omnia auro coruscarent, ut ejus porta ornaretur, vitis aurea supra columnarum caput, et sub coronâ muri, expansa est, tantâ amplitudine, *ut ex eâ botri staturâ humanâ dependerent.* Joseph. " Bell. Jud." v. 5. n. 4. Εἶχε δὲ καὶ τὰς χρυσᾶς ὑπὲρ αὐτῆς (πύλης) ἀμπέλους, ἀφ᾽ ὧν βότρυες ἀνδρομήκεις κατεκρέμαντο. At expressiùs de hâc vite Joseph. Gorionides, v. 26. " *Herodes rex* vitem ex auro puro confectam columnarum capiti. imposuit, cujus pondus mille talenta auri puri æquabat." יעש גפן זהב טהור ויתן על ראש העמודים מלמעלה גפן ואלף ככרי זהב טהור משקלה: Mox prosequitur Gorionides : " Vitis autem ipsa affabrè facta erat ; ejusque rami, folia ac germina rutilante auro conspicua erant : botri ejus ex auro subviridi, illiusque uvæ atque acini et folliculi ex lapidibus pretiosis constabant." Mille talenta auri puri efficiunt, *Angl.* 5,235,000*l.*

At tantum auri pondus, maximè in his loci angustiis, est omnino absurdum. Itaque vel crediderim verba Gorionidis ita mollienda esse, ut significent vitem illam æstimatam fuisse mille talentis, *Angl.* 362,500*l.* vel si quis ea de pondere mille talentorum auri

accipere voluerit, saltem fateatur summam illam esse totius vitis gemmarumque pretium. Quod quidem vix probabile adhuc videretur, ni sciremus hanc vitem, non unius Herodis, sed totius gentis Judaicæ, per omnem terrarum orbem diffusæ, et ad eam magnificentiam per nonaginta fermè annos pronæ, monumentum fuisse. Quicumque enim aurum templo vovebat, folium, aut uvam, botrumve, ex hâc vite suspendebat, ut videre est in Misnâ, tit. *Middoth.* cap. 3. n. 8. Haud mirum ergò in maximas opes excrevisse vitem illam, quæ, oculato teste Josepho, "Antiq. Jud." xv. 11. n. 3. intuentibus, "tum magnitudine, tum arte, in tantâ pretiosæ materiæ copiâ, miraculum videbatur." *Ὑπὸ τοῖς θριγκώμασιν ἄμπελος διετέτατο χρυσῆ, τοὺς βότρυς ἀπῃωρημένους ἔχουσα· θαῦμα καὶ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς τέχνης τοῖς ἰδοῦσιν, οἷον ἐν πολυτελείᾳ τῆς ὕλης τὸ κατασκευασθὲν ἦν.*

Videtur autem Judæos in hoc aureæ vitis ornatu imitatos esse regum Persarum magnificentiam, quam luculenter testatur Chares, Mitylenæus, apud Athenæum, lib. xii. p. 514. *Εἰς τοῦτο, φησὶν, ἧκον οἱ τῶν Περσῶν βασιλεῖς, ὥστε ἔχεσθαι τῆς βασιλικῆς κλίνης ὑπὲρ κεφαλῆς οἴκημά τι πεντάκλινον, ἐν ᾧ χρυσίου πεντακισχίλια διὰ παντὸς ἔκειτο τάλαντα, καὶ τοῦτο ἐκαλεῖτο προσκεφάλαιον βασιλικόν· καὶ πρὸς ποδῶν ἕτερον οἴκημα τρίκλινον, οὗ τάλαντα τρισχίλια ἔκειτο ἀργυρίου, καὶ προσηγορεύετο βασιλικὸν ὑπόδιον· ἦν δὲ ἐν τῷ κοιτῶνι καὶ λιθοκόλλητος ἄμπελος χρυσῆ ὑπὲρ τῆς κλίνης· τὴν δὲ ἄμπελον ταύτην Ἀμύντας φησὶν ἐν τοῖς σταθμοῖς καὶ βότρυας ἔχειν ἐκ τῶν πολυτελεστάτων ψήφων συντεθειμένους.* "Eò usque luxûs," inquit Chares, "processerunt Persarum reges, ut ad verticem regii cubilis supernè esset cœnaculum cum quinque lectis, in quo talenta auri quinquies mille, *Angl.* 14,062,500*l.* semper adservabantur; id cervical regium appellabant: cubilis verò pedibus alterum erat cœnaculum cum tribus lectis, ubi reposita talentorum argenti tria millia, *Angl.* 520,000*l.* quod scabellum regis nuncupabant: in ejus cubiculo fuit quoque vitis aurea, gemmis ornata, super lectum distenta, cujus uvas Amyntas, in libro de Ponderibus, ait ex pretiosissimis gemmis compositas fuisse."

Tantas opes in Oriente umquam extitisse vix crederemus, ni iis fidem fecisset nostra ætas, cùm audivimus, et multi ipsi viderunt,

regem Persarum *Thamas-Kouli-Kan*, subitò occupatâ anno 1739. urbe *Dely*, Mogolici imperii sede, abstulisse è thesauro regio:

Monetâ quindecim *Kiurouros*, *Angl.* 14,062,500*l.* *Kiurour* vulgò nuncupamus *Carol.*

Gemmeâ supellectile octo *Kiurouros*, *Angl.* 7,500,000*l.*

Lectum regium, æstimatum septem *Kiurouris*, *Angl.* 6,562, 500*l.*

Thronum regium, æstimatum novem *Kiurouris*, *Angl.* 8,437, 500*l.*

Cetera in tam recenti memoriâ omnibus comperta omittam; satis sit observâsse universa spolia fuisse, minimâ æstimatione, centum undecim *Kiurourorum*, *Angl.* 104,062,500*l.* Quæ opum commemoratio haud erit supervacanea, ut ex nostris temporibus vetera tempora æstimare discamus.

Nunc verò, ut ad Judæos revertar, monuerim, antequàm Herodes vitem auream in templo dicâsset, aliam jam olim fuisse in Cimelio domûs Hasamoneæ à rege Judæorum Alexandro Jannæo factam. Aristobulus, ejus filius, eam dono dedit Pompeio Magno, qui eam Romæ in templo Jovis Capitolini dicavit. Extat hâc de re luculentum Strabonis testimonium apud Josephum, "Antiq. Jud." XIV. 3. n. 1. *Ἔπεμψε γὰρ αὐτῷ (Πομπηΐῳ) μέγα δῶρον Ἀριστόβουλος, ἄμπελον χρυσῆν ἐκ πεντακοσίων ταλάντων· μέμνηται δὲ τοῦ δώρου καὶ Στράβων ὁ Καππάδοξ, λέγων οὕτως· "ἦλθε δὲ καὶ ἐξ Αἰγύπτου πρεσβεία, καὶ στέφανος ἐκ χρυσῶν τετρακισχιλίων, καὶ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἴτε ἄμπελος εἴτε κῆπος· τερπωλὴν ὠνόμαζον τὸ δημιούργημα· τοῦτο μέντοι τὸ δῶρον ἱστορήκαμεν καὶ ἡμεῖς ἀνακείμενον ἐν Ῥώμῃ, ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Διὸς τοῦ Καπετωλίου, ἐπιγραφὴν ἔχον ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΟΥ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. Ἐτιμήθη δὲ εἶναι πεντακοσίων ταλάντων. Ἀριστόβουλον μὲν οὖν τοῦτο λέγεται πέμψαι τῶν Ἰουδαίων δυνάστην."* "Misit Pompeio ingens donum Aristobulus, vitem auream ex quingentis talentis, *Angl.* 362,500*l.* Meminit autem hujus muneris etiam Strabo Cappadox, his verbis. Venit et ex Ægypto legatio, cum coronâ aureorum quatuor mille, circiter *Angl.* 4000*l.* et ex Judæâ sive vitis, sive hortus: quod opus *delectationem* (inde vitis illa aurea hortusque aureus dictus est *Terpion* à Joseph Gorionide, IV. 20. (גן מזהב הנקר טרפיון) nominabant.

Hoc donum vidimus etiam nos Romæ in templo Jovis Capitolini dedicatum, cum Inscriptione ALEXANDRI IVDAEORVM REGIS. Æstimabatur autem quingentis talentis. Et quidem fertur Aristobulum Judæorum dynasten hoc misisse."

Hic est sanè mons aureus, hæc vitis aurea, quam Pompeius transtulit in triumpho, quem de Judæis victâque Asiâ egit A. U. C. 693. Insignis annus, quo, auctore Plinio, XXXVII. 2. *victoria illa Pompeii primùm ad margaritas gemmasque* Romanos *mores inclinavit.* Hoc enim *triumpho transtulit alveum cum tesseris lusorium è gemmis duabus latum pedes tres, longum pedes quatuor: (et ne quis de eâ re dubitet, nullâ gemmarum magnitudine hodie propè ad hanc amplitudinem accedente, in eâ fuit Luna aurea pondo XXX.* id est triginta librarum Romanarum) *lectos tricliniares tres: vasa ex auro et gemmis abacorum novem: signa aurea tria, Minervæ, Martis et Apollinis: coronas ex margaritis triginta tres: montem àureum quadratum cum cèrvis et leonibus, et pomis omnis generis circumdatâ vite aureâ: Museum ex margaritis, in cujus fastigio horologium erat.* De hoc triumpho confer et Plinium, VII. 26. Aurea autem hæc vitis Hasamonæorum numquam fuit in templo Hierosolymitano, ut videre est apud eruditum Seldenum, *de Jure Natur. et Gentium,* II. 8. p. 235.

Templo reperta. MS. Corb. *templis.*

CAP. 6. *Quâ ad Orientem.* MS. Harl. *quæ ad Orientem.*

Ægyptus objacet. MS. Corb. *ei Ægyptus objacet.*

A latere Syriæ. Ita Rhenanus et recentiores. In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editionibus veteribus, *è latere Syriæ.*

Rari imbres. MS. Corb. *rarò imbres.*

Balsamum, modica arbor. Ut olim Pompeius Magnus in Mithridatico triumpho ebenum, ita Vespasianus Titusque in Judaico balsamum ostendêre. De arbore tantæ olim celebritatis, hodieque magni nominis, pauca disserendum.

DE BALSAMO.

Balsamo patria est Arabia Felix. Illud, ut videtur à reginâ Sabâ, Salomon accepit; idque vulgò apud Judæos ferebatur, teste Josepho, "Antiq. Jud." viii. 6. n. 6. Λέγουσι δ' ὅτι καὶ τὴν τοῦ ὀποβαλσάμου ῥίζαν, ἣν ἔτι νῦν ἡμῶν ἡ χώρα φέρει, δούσης ταύτης τῆς γυναικὸς ἔχομεν. "Aiunt etiam quòd opobalsami radicem, quam nostra etiamnum terra edit, huic mulieri acceptam ferimus." Posteà ita à Judæis excultum est balsamum, ut inter eorum opes annumeraretur. Unde Justinus, xxxvi. 3. "Opes genti ex vectigalibus opobalsami crevere, quod in his tantùm regionibus gignitur."

Captâ Judæâ, balsamum sibi vindicavit fiscus; et sanè, ut plus lucri perciperetur, in Ægypto quoque satum. Nunc natale solum ac patriam repetiit; nec jam Judaicum Ægyptiumve, sed Arabicum, celebratur. Plurimum quidem nominis obtinet, sed apud nos famâ magis, quàm re: verum enim ac genuinum in Turcarum Imperatoris optimatumque usus et delicias cedit: ad nos adulterinum defertur. Inde nobis fermè incomperta eximia illa vis, quâ pro stomacho et vulneribus præpollet.

Plinius, Vespasiano placendi haud incuriosus, multa habet de balsamo. Sufficiat præcipua seligere, quæ Tacitum illustrent. Hæc autem Plinius, xii. 25. "Omnibus odoribus præfertur balsamum, uni terrarum Judææ concessum, quondam in duobus tantùm hortis, utroque regio, altero jugerum xx. non ampliùs, altero pauciorum. Ostendêre arbusculam hanc Urbi Imperatores Vespasiani. Clarumque dictu, à Pompeio Magno in triumpho arbores quoque duximus. Servit nunc hæc, et tributa pendit cum suâ gente, in totum aliâ naturâ, quàm nostri externique prodiderant. Quippe viti similior est, quàm myrto. Malleolis (*Angl. layers*) seri dicitur, nuper vincta, ut vitis: et implet

colles vinearum modò, quæ sine adminiculis se ipsæ sustinent. Tondetur similiter fruticans, ac rastris nitescit, properatque nasci, intrà tertium annum fructifera. Folium proximum rutæ, perpetua coma. Sævicre in eam Judæi, sicut in vitam quoque suam. Contra defendêre Romani, et dimicatum pro frutice est. Seritque nunc eum fiscus: nec umquam fuit numerosior aut procerior. Proceritas intra bina cubita subsistit....Inciditur vitro, lapide, osseisve cultellis. Ferro lædi vitalia odit. Emoritur protinus, eadem amputari supervacua patiens. Incidentis manus libratur artifici temperamento, ne quid ultra corticem violet. Succus è plagâ manat, quem opobalsamum vocant, suavitatis eximiæ, sed tenui gutta ploratu, lanis parva colligitur in cornua. Ex his novo fictili conditur, crassiori similis oleo, et in musto candida. Rubescit deinde, simulque durescit è translucido. Alexandro Magno res ibi gerente, toto die æstivo unam concham impleri justum erat. Omni verò fœcunditate è majore horto congios senos, minore singulos, cum duplo rependebatur argentum. Nunc etiam singularum arborum largior vena, ter omnibus percutitur æstatibus, posteà deputatur. Et sarmenta quoque in merce sunt. DCC IIi. amputatio ipsa surculusque veniit intra quintum devictæ annum. Xylobalsamum vocatur, et coquitur in unguentis....summa probatio *balsami* est, ut lac coagulet, in veste maculas non faciat. Nec manifestior alibi fraus: quippe millibus denariûm, sextarii emti vendente fisco trecentis denariis, veneunt: in tantum expedit augere liquorem. Xylobalsamo pretium in libras X. V."

Pauca nunc addiderim, quæ Plinium explicent. Ex iis enim, quæ retulimus, patet ætate Alexandri Magni exiguam fuisse balsami copiam, siquidem ex duobus hortis annua balsami fœcunditas fuit tantùm septem congiorum. Quod, cùm duplo rependeretur, venibat circiter *Angl.* 420*l.* Si ex balsami vectigalibus creverint Judæorum opes, ut docet Justinus, tunc sanè vel Judæi majorem balsami copiam excoluere, vel largior fuit arborum vena. Certè, Romanis Judæâ potientibus, et numerosiores et proceriores fuisse arbores testatur Plinius. Nec tamen imminutum balsami pretium: nam, teste eodem Plinio, sextarius venibat trecentis denariis, seu *Angl.* 10*l.* Ergò tunc quoque duplo rependebatur. Mercatores

autem, qui vendente fisco sextarium trecentis denariis emerant, ita balsamum oleo, resinâ, galbano, aliisque id genus adulterabant atque augebant, ut quod emerant trecentis denariis, ipsi millibus denariûm, *Angl.* 35*l.* venderent. Ligno autem minima erat gratia. Inde A. U. C. 828. qui fuit à devictâ Judæâ quintus annus, sarmenta veniere DCC III. seu *septingentis sestertiis,* id est, *Angl.* 5*l.* 17*s.* Xylobalsamo autem pretium in libras x. v. id est, *denarii quinque,* seu *Angl.* 3*s.* 4*d.*

Fidumque nivibus. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. *fidumque nimbis.* In margine MS. Harl. additum *nivibus.*

Incertæ undæ. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps, et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *incertum unde.* Frustra tentabant Grotius et Freinshemius, *inerti undæ.*

Ut solido, ferunt. Sic MSS. Vatic. Flor. Reg. editio princeps, et recentiores. In MS. Corb. *fert.* MS. Agr. *feret.* Puteolanus, aliique deinde multi, *feruntur.*

Certo anni. Frustra addunt MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *certo anni tempore.* Ægyptios autem bitumine in condiendis corporibus usos fuisse docet Strabo, XVI. p. 764. *Χρῶνται δ' Αἰγύπτιοι τῇ ἀσφάλτῳ πρὸς τὰς ταριχείας τῶν νεκρῶν.* Vide jam dicta supra Hist. v. 6. not. inf.

Vi solis. MS. Corb. *vique solis.*

CAP. 7. *Magnisque urbibus habitatos.* Famam illam apud indigenas communem testatur Strabo, XVI. p. 764. *Ὥστε πιστεύειν τοῖς θρυλλουμένοις ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ὡς ἄρα ᾤκοῦντό ποτε τρισκαίδεκα πόλεις ἐνταῦθα, ὧν τῆς μετροπόλεως Σοδόμων, σώζοιτο κύκλος ἑξήκοντά που σταδίων· ὑπὸ σεισμῶν καὶ ἀναφυσημάτων πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων ἀσφαλτωδῶν τε καὶ θειωδῶν ἡ λίμνη προπέσοι, καὶ πέτραι πυρίληπτοι γένοιντο· αἵτε πόλεις αἱ μὲν καταποθεῖεν, ἃς δ' ἐκλείποιεν οἱ δυνάμενοι φυγεῖν.* "Ut iis fides haberi posse videatur, quæ ab indigenis prædicantur: in hoc loco tredecim urbes olim habitatas fuisse, quarum caput Sodoma adhuc sexaginta stadiorum habeat superstitem ambitum: terræ autem tremoribus et ignis aquarumque calidarum et bituminosarum ac sulphurearum extitisse lacum, saxa ignem conce-

pisse, urbium alias absorptas, alias ab iis, quicumque fugere potuerunt, derelictas."

Fulminum jactu. Sic MSS. Corb. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Rhenanus et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *fulminis.* Latinus Latinius et Lipsius mallent, *ictu:* at rectè quoque dicitur, *jactu.*

Specie torridam. Benè MSS. et libri editi habent *torridam.* Non ita benè Orosius, *solidam.* Vide *Testimonia Veterum.*

Sive herbâ tenus aut flore. Perperam editio princeps, et Beroaldus, *sive herbas tenues aut flores.* MSS. quoque et Puteolanus habent, *herbas et flores.* At in iis pro *tenues* scriptum *tenus.* Unde rectè emendavit Rhenanus, *sive herbâ tenus aut flore.* Ryckius tamen è MS. suo Agr. edidit, *sive herbæ tenues aut flores.*

Seu solitam. In MSS. Corb. Agr. et editione principe, *ut solitam.* Sic quoque edidit Ryckius.

Sicut inclytas. Sic MSS. Corb. Agr. editio princeps, Pichena et recentiores. Sic quoque Orosius, quem vide inter *Testimonia Veterum.* In MSS. Flor. et Jes. *sicut indicas.* In MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *sicut Judaicas.*

Conlectæ arenæ. Ita Lipsius et recentiores. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *conjectæ arenæ.* In MSS. Flor. Reg. Farnes. Corb. Agr. et editione principe, *lectæ arenæ.* Quod melius puto.

Admixto nitro. Benè MS. Reg. Rhenanus et recentiores. Perperam vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *vitro.* In MS. Jes. *intro.*

Sed egerentibus. Ita Rhenanus, Lipsius, Ryckius aliique plurimi. In MSS. et veteribus editionibus, *et egerentibus.* Quod Cl. Ernesto probatum.

Cap. 8. *Genti caput.* Sic Rhenanus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *gentis caput.*

Immensæ opulentiæ templum. Quæ fuerit illa opulentia, quam immensam dixit Tacitus, indicandum.

DE IMMENSA TEMPLI OPULENTIA.

Primum, ut quæ dicenda sunt, intelligantur, abducendus est animus à nostris ecclesiis, quæ nihil habent cum Hierosolymitani templi magnitudine et magnificentiâ commune: intimi tantùm penetralis similitudinem aliquam referunt, ac maximè Græcorum Ecclesiæ. Grandia ergò cogitanda sunt spatia: circumductæ undequaque porticus marmoreæ, cedrinis laquearibus tectæ: areæ variis pretiosisque lapidibus discriminatæ: ara sub dio: in recessu intimum penetrale.

Itaque duplex fuit templum Hierosolymitanum: interius alterum, alterum exterius. Interioris templi figura quadrata, et singula latera quingentorum cubitorum. Ezechiel, XLII. 20. (Cubitus autem vulgò uno pede et octo pollicibus, mensurâ Parisiensi, definitur.) Exterius templum, quo interius continebatur, quadratum quoque fuit, licèt ob junctam turrim Antoniam quadratum non haberetur. Ejus magnitudo haud ita comperta, quòd manifestè errat Josephus, cùm templi exterioris et turris Antoniæ ambitum sex stadiis comprehendit. Ὁ δὲ πᾶς κύκλος αὐτῶν εἰς ἓξ σταδίους συνεμετρεῖτο, περιλαμβανομένης καὶ τῆς Ἀντωνίας. Joseph. "Bell. Jud." v. 5. n. 2. Unde Cl. Danville, "Dissertation sur l'ancienne Jérusalem," p. 54. existimat pro ἓξ olim fortè scriptum fuisse δέκα; ita ut exterioris templi et turris Antoniæ ambitus fuerit septingentarum sexaginta hexapedarum, *Anglicè*, 4560 *feet*. Quod ob turris Antoniæ, quatuor aliis turribus munitæ, amplitudinem, minus potiùs, quàm majus crediderim. At hæc de templi magnificentiâ et amplitudine quas multi eruditi viri eximiis operibus illustravere, sint satis. Ejus opulentia nobis potissimùm exploranda.

In ipso templi exterioris aditu, occurrebat Orientem versùs porta triginta cubitos alta, et viginti lata, cujus fores ære Corinthio foribus argento auroque obductis erant multo præstantiores. Joseph. "Bell. Jud." v. 5. n. 3.

A templo exteriore, ubi atrium erat gentium, ad interius templum adeuntibus alia obversabatur porta, Orientem quoque versùs, quinquaginta cubitos alta, et quadraginta lata. Ejus fores crassissimis auri argentique laminis vestitæ. In Meridionali Septemtrionalique ejusdem templi lateribus octo aliæ erant portæ, eâdem, quâ modò dicta exterioris templi porta, magnitudine: earum quoque fores auro argentoque onustæ. Joseph. loc. cit.

In interiore hoc templo erat atrium Judæorum, ara, et penetrale, quod *Sanctum* et *Sanctum Sanctorum* dicebatur. Illud penetrale, ut sanctitate, ita apparatu et opulentiâ erat præcipuum. Ejus frons, Orienti obversa, lata cubitos centum, totidem alta, tota auro refulgebat. Ipsum quoque totius penetralis fastigium, aureis, sed acutissimis, verubus horrebat, ne ab insidentibus avibus inquinaretur. Ejus porta erat septuaginta cubitos alta, quinque et viginti lata, cui nullæ tamen fores, ut cœli semper patentis imaginem referret. Inde erat prospectus in primam penetralis partem (tres enim in partes dividebatur penetrale) altam intus cubitos nonaginta, longam quinquaginta, viginti latam. Porta et prima illa pars interior penetralis undique auro coruscabat; et supra portam expansa erat vitis illa aurea, unde botri staturâ humanâ dependebant. Joseph. "Antiq. Jud." xv. 11. n. 3. et "Bell. Jud." v. 5. n. 4. De hâc vite dictum satis supra cap. 5.

Primam hanc penetralis partem excipiebat pars altera sanctior, alta cubitos sexaginta, quadraginta longa, et viginti lata. Aureæ erant ejus fores, altæ cubitos quinque et quinquaginta, latæ sexdecim: ante has fores expansum erat aulæum Babylonicum, hyacintho, bysso, cocco, et purpurâ, mirabili arte, contextum. In ipso penetrali, aureis quoque ornamentis fulgido, erat mensa aurea, aureum candelabrum, thuribulum aureum, præcipua Judaicæ religionis monumenta, de quibus dictum in Appendice ad librum Historiar. v. 51. Vide et Josephum, "Bell. Jud." v. 5. n. 5.

Post alteram hanc penetralis partem, ponè sequebatur pars tertia et sanctissima, quæ appellabatur *Sanctum Sancti*, seu *Sanctum Sanctorum*. Ante aureas quoque ejus, ut supra, fores, expansum erat velum. (Illud est velum, quod in morte Jesu Christi scissum est.) Tertia illa pars penetralis, alta cubitos sexaginta, longa cubitos

viginti, totidem lata, auro tecta et strata, nullo lumine, præcipuâque veneratione. Ibi enim in templo Salomonico fuerat arca fœderis, duo Cherubim, et propitiatorium. Quæ cùm in templo Zorobabelico decssent, crediderim in hâc tertiâ penetralis parte fuisse tantùm librum Legis. Existimat tamen eruditus Prideaux, "Histoire des Juifs," ad annum 534. A. C. Judæos aliam arcam ad veteris exemplar, Cherubim atque propitiatorium fecisse et in Sancto Sanctorum reposuisse. At, si ibi hæc fuerint, quomodò Josephus ait nihil omnino in hoc penetrali fuisse? Ἔκειτο δ' οὐδὲν ὅλως ἐν αὐτῷ. Joseph. "Bell. Jud." v. 5. n. 5. Tacitus quoque cap. 9. memorat "vacuam sedem, et inania arcana."

Hactenus templi apparatum, in quo quidem multum opulentiæ, vidimus. Nunc verò adeunda templi gazophylacia: alia argenteis aureisque pateris, vasis, instrumentis referta: alia aromatibus plena: alia bysso, purpurâ, Babylonicis onusta. Quanta autem essent hâc ætate Babylonicis pretia, æstimari potest ex luxu Neronis, cui tricliniaria Babylonia, quadragies sestertio, *Angl.* 32,430*l.* constitere, ut diximus inter Anecdota de Nerone, Vol. III. p. 534. Adde nunc gazophylacia, in quibus sacra pecunia adservabatur. Quanta tunc fuerit nemo expressit: infinitam eam, ἄπειρον μὲν τῶν χρημάτων πλῆθος, generatim dixit Josephus, "Bell. Jud." VI. 5. n. 2. Maximam certè fuisse patet, cùm post excidium Hierosolymitanum auri pretium dimidiâ parte in Syriâ sit imminutum, ut diximus in Appendice ad librum Hist. v. 39.

Ut tamen ex vetustioribus temporibus præsens opulentia aliquatenus æstimetur, animadvertendum fuisse in templi gazophylacio duo millia talentorum, *Angl.* 708,333*l.* 6*s.* 8*d.* cùm Pompeius Magnus Hierosolyma cepit A.U.C. 691. Octo pòst annis Crassus illa duo millia talentorum rapuit: præterea templum auro spoliavit ad octo millia talentorum, *Angl.* 31,430*l.* trabem quoque, ex quâ suspendebatur velum, solido auro factam ex trecentis minis, *Angl.* 3,733,333*l.* 6*s.* 8*d.* abstulit. Joseph. "Antiq. Jud." XIV. 7. n. 1. Ac proinde tum Crassus rapuit è templo Hierosolymitano *Angl.* 4,473,100*l.* Nondum tamen templum Hierosolymitanum, inter assiduos bellorum motus, ad eam opulentiam adornatum fuerat, quò posteà evectum est Herodis Magni munificentiâ, et

certantibus undique Judæorum studiis, imperiique Romani pace. Tum enim primùm ad Salomonici templi magnificentiam accedere visum est. Insuper locupletissimus quisque Judæorum domos in templo extruxerat, in quibus opes suas condiderat, ita ut tunc ibi essent totius gentis thesauri, teste Josepho, "Bell. Jud." VI. 5. n. 2. *Πᾶς ὁ Ἰουδαίων σεσώρευτο πλοῦτος.* Non immeritò ergò Tacitus "immensæ opulentiæ templum" dixit.

Hæremus autem, cùm illas templi Hierosolymitani opes legimus, et nostrorum templorum pauperiem contemplamur. At reputemus unicum fuisse non modò urbis Hierosolymorum, sed totius Judaicæ gentis templum. Si unicum quoque nobis foret, et quidquid in tot templa eorumque apparatum fuit expensum in uno templo collectum haberemus, quanto majores opes miraremur!

Et primis munimentis. *Primis* habent libri omnes scripti et editi. Mallet tamen Lipsius, *trinis,* quod urbis Hierosolymorum tres essent partes, suis quæque defensæ munimentis. Malè Beroaldus, *monumentis.* Ryckius è MS. Agr. *ex primis munimentis urbis,* id est, *præcipuum munimentum urbis.*

Urbs, dein regia. Optimè Mercerus et recentiores. Pessimè MS. Corb. *urbs deningia.* MS. Reg. *urs ob denigia.* Editio princeps, *urs ob dein jugis.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *urbs: dein jugis.* Unde Rhenanus emendaverat, *urbs dejugis.* Tentabat Lipsius, *urbs, ob dejugia.* Ryckius è suo MS. Agr. malè edidit, *urbis, alienigenis templum interius clausum.*

Ad fores tantùm. Malè MS. Guelf. *ad fores tamen.*

Intimis clausum. *Intimis* abest à MS. Corb. Frustra tentat Cl. Ernestus, *cunctis,* vel *adeuntibus clausum.*

Judæo aditus. Perperam MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *Judææ.*

Nam eâ tempestate Arsaces desciverat. Cl. Ernestus existimat verba hæc esse additamentum imperiti hominis. At hâc de re dictum est satis in Notis.

Sibi ipsi. MS. Corb. *sed ipsi.*

Procul erant. Benè MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *procul aberant.*

Cap. 9. *Judæos domuit.* *Judæos* abest à MS. Corb. Illud quoque omisit Lipsius.

Nullâ intus Deûm effigie. Benè MS. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *nullas intus Deûm effigies.*

Civili inter nos bello. Ita MS. Agr. et Cl. Ernestus, qui tamen vel *civili*, vel *inter nos* redundare existimat. In MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *civili interno bello.* Puteolanus, *civili bello interno.*

In ditionem. Malè MSS. Bodl. Jes. Corb. *in ditione.*

C. Sosius. Malè MS. Corb. *C. Sesius.*

Augustus auxit. Benè MSS. et veteres ac recentiores editiones. Malè Rhenanus, *Augustus sanxit.*

Simon. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editiones veteres. Cl. Ernestus, *Simo.*

Dein, jussi. MSS. Harl. Corb. *deinde jussi.*

Cap. 10. *Comprimere cœptantem.* Sic Rhenanus et recentiores. In MSS. Reg. Bud. Corb. et editione principe, *comprimere receptantem.* Puteolanus, *comprimere reos cœptantem.* Nec aliter MS. Bodl. licèt habeat *ceptantem.* MS. Jes. *reos captantem.* MS. Harl. *eos captantem.* Unde non displiceret, *comprimere eos captantem*, ni priùs dictum fuisset, *sub eo bellum ortum.*

Excepere. Benè Puteolanus; et sic vulgò MSS. Perperam MS. Reg. et editio princeps, *accipere.* MS. Bud. *excipere.*

Intrà duas. Sic Rhenanus et recentiores. In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. et editionibus veteribus, *inter duas.*

Cuncta camporum. MS. Corb. *cuncta composuit.*

Præter Hierosolyma. Ita Puteolanus ac recentiores, et ex communi usu Taciti. In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. Bud. Guelf. et editione principe, *præter Hierosolymam.*

Pace per Italiam partâ. Benè MS. Corb. Rhenanus et recentiores. In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editionibus veteribus, *paratâ.*

Apud exercitus. MSS. Harl. Corb. *apud exercitum.*

Utiliùs videbatur. Ita Pichena et recentiores è MS. Flor. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. Agr. Guelf. et editionibus veteribus, *utile videbatur.*

Ubi diximus. MS. Harl. *ut.*

Ante mœnia Hierosolymorum. MS. Corb. et editio princeps, *ante Hierosolymorum mœnia.*

Cap. 11. *Prœlia serebant.* MS. Corb. et editio princeps, *ferebant.*

Hostium opperiri. In MS. Reg. et editione principe, *experiri.*

Ac, ni statim. A MS. Agr. abest, *ac.*

Immensùm editos. Ita editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *in immensum editos.* MS. Corb. *et immensum editos.*

Aut introrsus. MSS. Harl. Jes. *at.* MS. Corb. *introrsum.*

In centenos vicenosque. Ita MS. Reg. editio princeps et recentiores. In MS. Corb. *in centenas vicenasque.* MS. Bud. *in centenosque.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *in centenos quoque attollebantur.* Inter devexa, muri in CXX. pedes attolli poterant, ut patet ex altitudine turrium, quam memorat Josephus, "Bell. Jud." v. 4. n. 3.

Circumjecta. Malè editio princeps, *circumvecta.*

Conspicuoque. *Que* abest à MS. Harl.

In honorem. MSS. Harl. Bodl. Jes. *in honore.* Secundâ manu in MS. Harl. emendatum, *in honorem.*

Cap. 12. *Labore et opere.* Ita Rhenanus et recentiores. In MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Agr. Guelf. et editionibus veteribus, *labore et operâ.* At proprium hâc in re verbum, *opus,* ut rectè observat Cl. Ernestus.

Ambiebatur. MS. Flor. *ambibatur.*

Prœviderant. Benè Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Corb. Agr. et editione principe, *providerant.*

Ceterarum urbium. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MS. Corb. *cunctarum urbium.* MSS. Reg. Agr. et editio princeps, *exterarum urbium.*

Simon. In MSS. Flor. Reg. Guelf. editione principe et recentioribus, *Simo.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Symo.* Mox editio princeps, *Simon.*

Bargioram. Benè Lipsius. Malè vulgò MSS. et veteres editiones, *Barbagioram.*

Eleazarus. Benè Puteolanus. Corruptè MSS. et editio princeps, *Heleazarus,* vel *at Lazarus.*

Bellum externum. MS. Reg. *bellum extremum.*

Concordiam pareret. MSS. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *pararet.*

Cap. 13. *Expassæ.* Benè Puteolanus. Corruptè MS. Flor. *expertæ.* In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *apertæ.* MS. Jes. *expansæ.*

In metum. MSS. Harl. Bodl. *in metu.* Alterâ manu in MS. Harl. emendatum, *metum.*

Vespasianum ac Titum prædixerant. Antiquæ illæ literæ non Vespasianum Titumque, sed J. C. regnum prædixerant. Quod expressiùs declarandum.

DE PERSUASIONE TUNC VULGATA PROFECTOS JUDÆA RERUM POTITUROS.

Persuasionem illam testatur Tacitus Hist. v. 13. "Pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum literis contineri, eo ipso tempore fore, ut valesceret Oriens, profectique Judæâ rerum potirentur. Quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerant. Sed vulgus, more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur." Eam quoque testatur Suetonius in Vespasian. iv. "Percrebuerat Oriente toto vetus et constans opinio: esse in fatis, ut eo tempore Judæâ profecti rerum potirentur. Id de Imperatore Romano,

quantum eventu posteà patuit, prædictum Judæi ad se trahentes rebellârunt." Significantiùs adhuc Josephus, " Bell. Jud." vi. 5. n. 4. *Τὸ δὲ ἐπᾶραν αὐτοὺς (Ἰουδαίους) μάλιστα πρὸς τὸν πόλεμον, ἦν χρησμὸς ἀμφίβολος ὁμοίως ἐν τοῖς ἱεροῖς εὑρημένος γράμμασιν, ὡς κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἀπὸ τῆς χώρας τὶς αὐτῶν ἄρξει τῆς οἰκουμένης. Τοῦτο οἱ μὲν ὡς οἰκεῖον ἐξέλαβον, καὶ πολλοὶ τῶν σοφῶν ἐπλανήθησαν περὶ τὴν κρίσιν· ἐδήλου δ' ἄρα περὶ τὴν Οὐεσπασιανοῦ τὸ λόγιον ἡγεμονίαν, ἀποδειχθέντος ἐπὶ Ἰουδαίας αὐτοκράτορος.* " Sed quod maximè Judæos ad bellum excitaverat, vaticinium erat ambiguum in sacris libris repertum, illis temporibus quemdam ex ipsorum finibus orbis terrarum imperio potiturum. Id enim illi quasi sibi proprium acceperunt, multique sapientes interpretatione decepti sunt. Significabat nempe oraculum Vespasiani principatum, qui in Judæâ declaratus est Imperator."

Oraculum quidem Tacitus ac Suetonius veri ignorantiâ, Josephus adulatione, in Vespasiani fortunam traxere. At altiora et diviniora prænuntiari demonstrant antiquæ illæ literæ, quæ adhuc extant apud Daniel, ii. 44. *Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν βασιλέων ἐκείνων, ἀναστήσει ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν, ἥτις εἰς τοὺς αἰῶνας οὐ διαφθαρήσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ λαῷ ἑτέρῳ οὐχ ὑπολειφθήσεται, λεπτυνεῖ καὶ λικμήσει πάσας τὰς βασιλείας, καὶ αὕτη ἀναστήσεται εἰς τοὺς αἰῶνας.* " In diebus autem regnorum (vel *regum*, מלכיא) illorum, suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur: comminuet autem et consumet universa regna hæc: et ipsum stabit in æternum." Illud est regnum, quod Apostoli, Judæâ profecti, non opum fulgore, non armorum vi, ne *in persuasibilibus* quidem *humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritûs et virtutis* fundaverunt, teste Paulo i. ad Corinth. ii. 4. Babyloniorum, Persarum, Græcorum, Romanorumque regnis majus, statim per terrarum orbem latè diffusum est, ut videre est apud eumdem Paulum in Ep. ad Romanos, x. 18. Sub ipso Neronis principatu, jam nonnulli è domo Cæsaris Christianæ militiæ nomen dederant. Inde Paulus in Epistolâ ad Philippenses, iv. 22. *Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας.* " Salutant vos,

qui mecum sunt, fratres. Salutant vos omnes sancti, maximè autem qui de Cæsaris domo sunt."

Vespasianus quidem, ad imperium posteà evectus, ausus est divina oracula in suæ dignitatis omen ac firmamentum divertere. At Deus, vanis mortalium consiliis illudens, brevem fecit Vespasiani, breviorem Titi, nec longam, et improsperam, Domitiani potestatem; paucisque annis Flavia domus evanuit. Immò ut illustrius extaret argumentum divina oracula ad Flaviam domum non pertinuisse, illius ipsius domûs pars magna, Flavia Domitilla, Vespasiani neptis, Titus Flavius Clemens ejus fratris filius, Plautilla fratris quoque filia, altera Flavia Domitilla, idem sanguis, Christianam religionem professi, ideoque exilia et mortem passi, regnum Christi sanguine suo firmavere. Vide Stemma Flaviorum in not. et emend. ad Hist. I. 46. p. 384. n. 11. 12. 13 et 14. Regnum illud, ut nihil humani in ejus propagatione esse manifestò videretur, cum imperio Romano et exteris principatibus diu luctatum est. Interfecti, excarnificati sunt Christi milites. At tandem orbis, eorum patientiâ victus, Christo credidit; exemplumque ultro dedere Principes et Imperatores. Tum in signis vexillisque Romanis, quæ tot abhinc seculis ut numina habebantur, resplenduit Christi nomen, XP. in quo SPES et SALVS AVGustorum: tum in iis effulsit ipsa Christi crux, cum inscriptione IN HOC SIGNO VICTOR ERIS. Adi Constantini Magni et Constantii nummos. Variis deinde linguis et monumentis celebratus est IC XC BASILΘ BASILЄ et IHS XPS REX REGNANTIVM. ut passim videre est in Imperatorum nummis. Idem nos quoque aureis nostris nummis continuò profitemur: CHRS. REGN. VINC. IMPER. id est, *Christus regnat, vincit, imperat.* Sic valuit Oriens; et juxta antiquas Prophetarum literas fundatum à Judæâ profectis Jesu Christi regnum, *quod in æternum non dissipabitur.*

Prædixerant. Ita vulgò MSS. Puteolanus et libri omnes posteà editi. In MSS. Flor. Reg. et editione principe, *prædixerat.* Quod quidem approbat Jac. Gronovius. At magis placet, *prædixerant;* et ex Taciti usu.

Interpretati. Malè MS. Jes. *interpretari.* Ita tamen emendatum alterâ manu in MS. Harl.

Virile ac muliebre secus. Sic MS. Flor. primâ manu, Jac. Gronovius et recentiores. MSS. Vatic. 1863 et 1958. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *virilis ac muliebris sexûs.* In MS. Reg. et editione principe omissum, *sexus;* ob sequentem vocem, *sexcenta.*

Sexcenta millia. Ita MSS. Flor. Bud. Agr. editio princeps, Rhenanus et recentiores. Malè Puteolanus, *ducenta;* fortè quòd in MSS. repererit *dc*^{ta}, ut habent MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *Sexcenta* quoque habet Orosius, VII. 9. quem vide inter Testimonia Veterum. Nondum tamen accuratus est ille numerus. Nam, teste Josepho, intrà paucos obsidionis menses elata sunt sexcenta millia, 600,000. fame pesteve enectorum, totoque obsidio periere undecies centena millia, 1,100,000. Vide in Appendice ad librum Historiarum, v. 34 et 42. Adde captivorum multitudinem. Quæ si quis reputet, haud diffitebitur multitudinem obsessorum saltem fuisse duodecies centena millia. Ne tamen incredibilis hic numerus esse videatur, de eo distinctiùs dicendum, simulque quantùm Judaici sanguinis hoc bello haustum sit declarandum, ut quàm horrenda fuerit Judaica clades summatim pateat.

QUIS OBSESSORUM NUMERUS? QUOT TOTO BELLO JUDAICO INTERFECTI?

Apud Eusebium, "de Præparat. Evangelic." IX. 4. Hecatæus, Alexandri Magni expeditionum comes, Hierosolyma à centum viginti millibus hominum habitata prodit. Crevit posteà cum populi Judaici fortunâ in urbe principe incolarum numerus; ac, Plinii ætate evaserat in *longè* clarissimam *urbium Orientis, non Judææ modò.* Plin. v. 14. Minimè tamen compertum quis tum fuerit ejus incolarum numerus. Fortè fuere sexcenta millia; huncque numerum, proclivi errore, pro obsessorum numero usurpavit Tacitus: pari errato sexcenta illa millia de interfectis Orosius accepit, quæ de obsessis fuerant dicta. Ut ut est, aucta adhuc

erat urbs *magnâ colluvie* Judæorum, et Idumæorum, *et ceterarum urbium* Judaicarum *clade*. Tacit. Hist. v. 12. Præterea obsidione clausi sunt Judæi, cùm, ob Paschatis celebritatem, in urbem undique convenissent. Quantâ autem multitudine convenirent, Cestius cognoverat paucis antè annis, sub finem Neroniani principatûs, vigentibusque Judaicis rebus: compertum enim ex hostiarum numero tum ibi fuisse vicies septies centena millia, 2,700,000. purorum sanctorumque, ut loquuntur, Judæorum, qui agnum Paschalem comedêre; minimè computatis menstrualibus mulieribus, leprâ aliâve impuritate laborantibus, et alienigenis, qui huc quoque religionis causâ confluebant. *Γίνονται δ' ἀνδρῶν • • • μυριάδες ἑβδομήκοντα καὶ διακόσιαι, καθαρῶν ἁπάντων καὶ ἁγίων· οὔτε γὰρ λεπροῖς, οὔτε γονοῤῥοίοις, οὔτε γυναιξὶν ἐπεμμήνοις, οὔτε τοῖς ἄλλως μεμιασμένοις ἐξῆν τῆσδε τῆς θυσίας μεταλαμβάνειν· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἀλλοφύλοις, ὅσοι κατὰ θρησκείαν παρῆσαν.* Joseph. "Bell. Jud." vi. 9. n. 3. In hujus ergò Paschatis celebritate convenere circiter tricies centena millia, 3,000,000, hominum.

In supremo autem Paschate, quod Judæi A. J. C. 70. stante templo, celebravere, multò minor multitudo maximè è longinquis regionibus convenit, attritâ jam bellis Judæâ, et imminente Hierosolymitanâ obsidione. Verumtamen cùm in eâ obsidione perierint undecies centena millia, 1,100,000. hominum, certissimum est non fuisse sexcenta millia obsessorum, sed potiùs duodecies centena millia, 1,200,000. aut etiam ampliùs. Tantam autem tum incolarum, tum advenarum multitudinem in urbe Hierosolymis, quorum ambitus fuit tantùm xxxiii. stadiorum, nemo mirabitur, cùm attenderit huic urbi fuisse pulcherrima suburbana, *τὰ περικαλλῆ προάστεια τῆς πόλεως*, quæ memorat Josephus, "Bell. Jud." vi. 1. n. 1. Insuper cogitandum in Oriente unum cubiculum non uni tantùm homini, sed toti familiæ suffecisse. Unde tam frequens pestis, ut rectè observat eruditus Shaw, "Voyages dans la Barbarie et le Levant," Vol. i. p. 354. Ideo quoque in obsidione Hierosolymitanâ, eversis suburbanis, et omnibus in urbe confertim agglomeratis, ex loci angustiâ atrox pestis grassata est; ut habet Josephus, "Bell. Jud." vi. 9. n. 3. *Ὡς τε τὸ μὲν πρῶτον αὐτοῖς τὴν στενοχωρίαν γενέσθαι λοιμώδη φθοράν.*

Nunc verò cùm obsessorum numerum satis expenderimus, toto bello interfectos summatim recensebimus, ut Judaicæ cladis atrocitas cognoscatur, et quanto sanguine occisi Christi sanguis, ulciscente Deo, sit expiatus, innotescat.

CÆDES JUDÆORUM AB A. U. C. 819.

J. C. 66. *AD A. U. C.* 823. *J. C.* 70.

Inter ipsa belli initia Hierosolymis (Joseph. "Bell. Jud." ii. 14.) cæsi sunt Judæi ad tria millia et sexcentos, *περὶ τρισχιλίους καὶ ἑξακοσίους* .... 3,600.

Hierosolymis aliæ duæ cædes. Joseph. "Bell. Jud." ii. 15. n. 5. et ii. 17. n. 5.

Cæsareæ (Joseph. "Bell. Jud." ii. 18. n. 1.) cæduntur supra viginti millia, *ὑπὲρ δισμυρίους* .... 20,000.

Per totam fermè Syriam magna Judæorum strages. Joseph. "Bell. Jud." ii. 18. n. 2 et 5.

Scythopoli (Joseph. "Bell. Jud." ii. 18. n. 3.) cæsa tredecim millia, *ὑπὲρ μυρίους καὶ τρισχιλίους* .... 13,000.

Ascalone (Joseph. ibid. n. 5.) duo millia et quingenti, *πεντακοσίους ἐπὶ δισχιλίους* .... 2,500.

Ptolemaide (Joseph. ibid.) duo millia, *δισχιλίους* ...... 2,000.

Alexandriæ (Joseph. ibid. n. 8.) quinquaginta millia, *πέντε μυριάδας* .... 50,000.

Cestius Zabulonem, urbem Galilææ, et circumjectos vicos diripit et incendit. Joseph. ibid. n. 9.

Joppe (Joseph. ibid. n. 10.) cæsi ad octo millia et quadringentos, *τετρακόσιοι πρὸς ὀκτακισχιλίους* .... 8,400.

In Narbatene toparchiâ, Cæsareæ vicinâ, cædes plurimæ, et vici incendio consumti. Joseph. ibid.

In monte Asamone, prope urbem Sepphorin, (Joseph. ibid. n. 11.) cæsi super duo millia, ὑπὲρ δισχιλίους .... 2,000.

Lyddâ urbe, (Joseph. "Bell. Jud." II. 19. n. 1.) fermè vacuâ, quòd omnis ferè multitudo Hierosolyma ob festum Tabernaculorum ascenderat, incensâ, cæsi quinquaginta, πεντήκοντα .... 50.

Damasci (Joseph. "Bell. Jud." II. 20. n. 2.) cæsi ad decem millia, μυρίους .... 10,000.

Ascalone (Joseph. "Bell. Jud." III. 2. n. 2.) decem millia, μύριοι .... 10,000.

Ascalone iterum (Joseph. ibid. n. 3.) octo millia et ampliùs, ὑπὲρ ὀκτακισχιλίους .... 8,000.

Gadarâ captâ, puberes omnes Vespasianus interficit, urbem, vicinaque oppida vicosque incendit. Joseph. "Bell. Jud." III. 7. n. 1.

Japhæ, in vico Galilææ maximo, (Joseph. ibid. n. 31.) cæsa quindecim millia, μύριοι πρὸς τοῖς πεντακισχιλίοις .... 15,000.

In monte Garizim (Joseph. ibid. n. 32.) undecim millia et sexcenti, χιλίους ἑξακοσίους ἐπὶ μυρίοις .... 11,600.

Jotapatæ (Joseph. ibid. n. 36.) quadraginta millia, τετρακισμύριοι .... 40,000.

Eversa urbs Joppe, cùm priùs submersa fuissent (Joseph. "Bell. Jud." III. 9. n. 3.) Judæorum quatuor millia et ducenti, τετρακισχίλιοι πρὸς τοῖς διακοσίοις .... 4,200.

Tarichæis, et in pugnâ navali lacuque Genesar, (Joseph. "Bell. Jud." III. 10. n. 9.) periere sex millia et quingenti, ἑξακισχίλιοι πεντακόσιοι .... 6,500.

Tarichæis (Joseph. ibid. n. 10.) iterum cæsi mille ducenti, διακοσίους ἐπὶ χιλίοις .... 1,200.

Gamalæ (Joseph. "Bell. Jud." IV. 1. n. 10.) peremti quater mille, τετρακισχίλιοι .... 4,000.

Ibidem (Joseph. ibid.) sponte præcipites, enecti quinquies mille et ampliùs, ὑπὲρ πεντακισχιλίους .... 5,000.

Gischalæ, (Joseph. "Bell. Jud." IV. 2. n. 5.) fugitivorum cæsa sex millia, εἰς ἑξακισχιλίους .... 6,000.

Hierosolymis (Joseph. "Bell. Jud." IV. 5. n. 1.) ab Idumæis cæduntur octo millia et quingenti, ὀκτακισχιλίους καὶ πεντακοσίους, ... 8,500.

Ibidem (Joseph. ibid. n. 3.) cæsa nobilium duodecim millia, μύριοι καὶ δισχίλιοι τῶν εὐγενῶν .... 12,000.

Ibidem cædes plurimæ à Zelotis editæ. Joseph. "Bell. Jud." IV. 6. n. 1 et 3.

In castello Masadâ, Hierosolymis vicino, (Joseph. "Bell. Jud." IV. 7. n. 2.) à Sicariis cæsi Judæi septingenti et ampliùs, ὑπὲρ ἑπτακοσίους .... 700.

Ab iisdem Sicariis per totam Judæam cædes editæ. Joseph. ibid.

Gadarensium (Joseph. ibid. n. 4.) à Romanis cæsa quindecim millia, μύριοι πεντακισχίλιοι .... 15,000.

Infiniti alii, πλῆθος ἄπειρον, in Jordanem præcipites desiliere. Vastitas, et internecio à Gadaris usque ad lacum Asphaltitin: plurimi quoque in ipso lacu cæsi. Joseph. ibid.

In vicis Idumææ, Betari et Cephartobâ, (Joseph. "Bell. Jud." IV. 8. n. 1.) cæsa decem millia, ὑπὲρ μυρίους .... 10,000.

Alii vici plurimi eversi et incensi. Joseph. ibid.

Gerasis (Joseph. "Bell. Jud." IV. 9. n. 1.) cæsi juvenes mille, χιλίους τῶν νέων .... 1,000.

Ibidem loca plurima flammis et cædibus fœdata. Joseph. ibid.

Prælia multa, quibus se ipsi et Idumæos conficiunt Judæi. Joseph. ibid. n. 5 et 7.

Toparchias Gophniticam et Arabatenam, indeque Hierosolyma usque loca omnia occidione depopulatur Vespasianus. Joseph. ibid. n. 9.

Pariter Cerealis Idumæam superiorem vastat, et Chebronem urbem, haud procul Hierosolymis, incendio et incolarum internecione delet. Joseph. ibid.

Hierosolymis Judæi, factionibus odiisque efferati, in se ipsi sæviunt. Prælia, cædes plurimæ: templum quoque cruore respersum. Joseph. "Bell. Jud." IV. 9. n. 10. et V. 1 et 3.

Hierosolymorum obsidio: fames, pestis, tanta demum necessi-

tas, ut in hâc unicâ obsidione (Joseph. "Bell. Jud." VI. 9. n. 3.) perierint Judæorum undecies centena millia, τῶν δὲ ἀπολουμένων κατὰ πᾶσαν τὴν πολιορκίαν μυριάδες ἑκατὸν καὶ δέκα .... 1,100,000.

Captis excisisque Hierosolymis, duo adhuc manebant Judæis præsidia, Machærus et Masada, Machærunte (Joseph. "Bell. Jud." VII. 6. n. 4.) cæsi Judæi mille et septingenti, ἐπὶ τοῖς χιλίοις ἑπτακόσιοι .... 1,700.

In saltu Jardes (Joseph. ibid. n. 5.) Hierosolymis et Machærunte fugitivorum cæsa tria millia, τρισχιλίων .... 3,000.

Masadæ (Joseph. VII. 9. n. 1.) Judæi omnes, ne in manus Romanorum venirent, se ipsi perimunt nongenti numero èt sexaginta, ἑξήκοντα πρὸς τοῖς ἐνναχοσίοις .... 960.

Cyrenen usque (Joseph. "Bell. Jud." VII. 11. n. 2.) Judaici belli furor pervasit; ibique cæsa Judæorum tria millia, τρισχιλίους .... 3000.

Nunc verò si summas, à Josepho singulatim expressas, collegerimus, interfectorum erit numerus .... 1,378,910.

Si, quæ Josephus generatim dixit, æstimaverimus, sanè haud pauciores Judæi toto hoc bello periere, quàm vicies centena millia .... 2,000,000.

Denique reputemus (quod jam monuimus in Appendice ad Historiarum librum v. 42 et 43.) captivorum nonaginta septem millia, venditam terram, Judæos, ubicumque in Romano imperio degerent, Jovi Capitolino tributum solvere jussos, ac tandem, quales prædixerat Osee, III. 4. οὐκ ὄντος βασιλέως, οὐδὲ ὄντος ἄρχοντος, οὐδὲ οὔσης θυσίας, οὐδὲ ὄντος θυσιαστηρίου, οὐδὲ ἱερατείας, οὐδὲ δήλων. "sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et sine theraphim." Eventa illa, quibus nulla umquam extitere illustriora et testatiora, immo quorum nosmetipsi testes sumus, cum vaticiniis Danielis, IX. 26 et 27. ipsiusque Moysis, qui in Deuteronom. XXVIII. 46 et seq. Judaicam hanc calamitatem non tam prædixit, quàm descripsit, conferamus; atque nihil esse religione divinius fateamur.

Impetus. Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Pichena et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *impetum.*

Struerentur. Ut obligatam in notis fidem meam liberem, resque Judaicas absolvam, quæ de Judæis Sinensibus comperta habeo, hìc exponam.

DE JUDÆIS SINENSIBUS.

Ubi primùm in Europâ auditum est repertos fuisse in imperio Sinensi Judæos, eruditis omnibus viris statim spes adfulsit fore, ut inde sacræ literæ inclarescerent, Hebraicaque studia promoverentur. Verùm P. Matthæus Ricci, cujus operâ innotuerant, gravioribus curis, magnis locorum intervallis, et præproperâ morte, quæ contigit anno 1610. impeditus, pauca rescire potuit, quæ ex Trigaltio, "de Expeditione Sinicâ," lib. I. p. 118. et Semedo, "Relatione della China," parte I. p. 193. publicavere Cll. Walton, "Biblia Polyglotta," Vol. I. Prolegomen. III. sect. 41. et Jablonski, "Biblia Hebraica," in præfat. sect. 38.

Ineunte hoc seculo paulo plura vidit audivitque P. Gozani, quæ edita sunt in libro, cui titulus: "Lettres édifiantes et curieuses écrites par quelques Missionnaires de la Compagnie de Jésus." Vol. VII. p. 1 et seq.

Iis eruditæ Europæorum curiositati fieri satis minimè potuit. Rogati sunt ergò PP. Gozani, Domenge et Gaubil, ut de Judæis Sinensibus diligentiùs inquirerent, et quidquid comperti habere possent, rescriberent. Id laboris libenter suscepere. Quod in eorum MSS. literis reperi, libentissimè communicabo, tum ne pereant Sinensia hæc monumenta, tum ut res Judaicæ, hactenus, duce Tacito, fusiùs explanatæ, magis ac magis illustrentur. Gratissimum quoque nobis erit, si hâc nostrâ opellâ juvari possint studia eruditissimi Kennicott, qui tot abhinc annis maximâ cum laude, favente Britanniâ, totâ plaudente Europâ, maximos in apparandâ accuratissimâ Bibliorum Hebraicorum editione labores sustinet. Ne quid autem obscuritatis suboriatur, notas subjiciam, quibus graviora difficilioraque explicentur.

Judæi in imperium Sinense venire cœperunt sub Dynastiâ *Tcheou*, quæ rerum potita est ab anno 1122. ad annum 249. ante Jesum Christum. Fixas sedes ibi habuere sub Dynastiâ *Han*,[1] imperante *Ming-ti*. Anno 1723. mense Martio, cùm eos interrogaret P. Gaubil, dixere se è regione *Si-yu* venisse, abhinc annis 1650. Apud Sinas ergò habitare cœpere anno J. C. 73. biennio ante mortem *Ming-ti*, tribus annis post excidium Hierosolymitanum. Regio *Si-yu*, id est, Occidentalis, quantùm intelligi potuit, est Persis,[2] et venere per *Corassan* et *Samarkand*. Tunc erant saltem 70 *sings*,[3] seu familiæ, è tribubus Benjamin, Levi, Juda, &c. Superiore seculo manebant adhuc octo familiæ: nunc manent tantùm septem; eæque sexcentorum circiter hominum. Si idem fuerit in familiis numerus, cùm venere, Judæi circiter 6000 Sinas ingressi sunt. Diu societatem habuere cum Judæis *Si-yu*: sed ducentis fermè abhinc annis nullos ex hâc regione Judæos videre iis contigit. Nullos alios Judæos in Indiis, in regno *Thibet*, in Tartariâ Occidentali novere.

Sinensium autem Judæorum res diu floruere; atque etiam ita adcreverunt, ut viros plurimos habuerunt Sinensibus literis insignes, opibus validissimos, imperii quoque dignitatibus ornatos, provinciarum nempe rectores, et Mandarinos, ut loquuntur. Præcipuæ eorum sedes memorantur *Nimpo*, *Ning-hia*, *Ham-tcheou*, *Peking*, et *Cai-fong-fou*. At paulatim labantibus Judæorum rebus, et multis ad Mahumetanam sectam deflectentibus, utì Judæis Pekinensibus aliisque contigit, soli jam cognoscuntur Judæi *Cai-fong-fou*. Urbs autem illa caput est provinciæ *Honan*, et ab urbe *Peking* centum quinquaginta leucis distat. Variis ibi funestisque casibus Judæi conflictati sunt. Eorum Synagoga inundatione fluminis

[1] Dynastia *Han* cœpit anno 205. A. C. desiit A. C. 220. *Ming-ti* imperare cœpit A. C. 58. mortuus est A. C. 75.

[2] Persicas quasdam voces adhuc nôrunt et loquuntur, teste Patre Domenge.

[3] Cùm *Sings* vertimus familias, intelligimus familiæ nomine, omnes qui ejusdem sunt originis. Sic familia una in plures familias dividitur. Inde septem *Sings*, seu septem familiæ quæ supersunt, efficiunt, ut à Judæo accepit Pater Domenge, *pe che kia gin*, id est, centum familias et ampliùs.

Hoang-ho anno 1446.[1] incendio sub initia Imperatoris *Ouan-li*, qui imperium tenuit ab anno 1573. ad annum 1620. iterum inundatione anno 1642. hausta est. Tum restituta, extat adhuc, paucis fortè annis duratura; adeò in deterius res Judæorum apud Sinas aguntur. Permagni ergò interest eos et quæ ad eorum sacra pertinent cognoscere.

Judæi à Sinensibus appellantur *Hoei-Hoei:* quod nomen commune habent cum Mahumetanis. Ipsi verò se appellant *Tiao-Kin-Kiao*, id est, lex amputantium nervos, quòd nervos venasque resecent, ut sanguine abstineant. Altero quoque nomine se nuncupant *Lan-mao-hoei-hoei*, quia inter orandum in Synagogâ pileolo cœruleo caput tegant: contra verò Mahumetanos, quòd pileo albo utantur, vocant *Pe-mao-hoei-hoei.*

Synagoga, in quâ tota religio Judæorum Sinensium posita est, ab iis dicitur *Li-pai-se*, id est, locus cærimoniarum. Sic quoque sua templa nuncupant Mahumetani. Judæorum autem *Li-pai-se*[2] ab Oriente in Occidentem protenditur intrà trecentos quadringentosve pedes: latitudo ejus à Septemtrione ad Meridiem centum quinquaginta pedes patet. In quatuor veluti partes divisum est. Prima pars est Orientem versùs; in ejus medio stat *Pai-leou*, seu arcus triumphalis, cui Sinicè inscriptum est *Kim-Tien:*[3] hinc et

[1] De hâc inundatione fusiùs dicetur infra, cùm prima Inscriptio Sinensis explicabitur.

[2] Synagogæ Judæorum Europæorum penitus differunt à templo Hierosolymitano. Contra verò ad ejus similitudinem proximè accedit Sinense *Li-pai-se.* Utrumque ab Oriente in Occidentem conversum: præcipuarum portarum idem ordo. Ad partes ante *Ul-men* et post *Ul-men* referri possunt atria gentium et Israelitarum. In *Li-pai-se* Sinensi positum est *Hiang-lou*, ubi in templo Hierosolymitano erat ara. Dein templum eodem in loco est, ubi olim fuit Hierosolymis Sanctum. *Bethel* autem est ipsum Sanctum Sancti, seu Sanctum Sanctorum.

[3] Quâ inscriptione declaratur hoc *Li-pai-se* dicatum esse supremo rerum omnium auctori et conservatori. Illud *Pai-fa* magnum, nobile, et satis vetustum appellat Pater Gozani. Quod inscriptum ait iisdem planè literis, quas Imperator *Kang-hi* ipse manu suâ scripsit, deditque Patribus Societatis Jesu, ut eas ecclesiæ suæ Pekinensi appenderent. Vide ergò patrem *du Halde*, qui Pekinense *Pai-fa* exhibet. "Description de l'Empire de la Chine," Vol. III. p. 34.

inde arbores. Secundæ partis frons magnam portam cum portis lateralibus, aliasque duas minores habet. In hujus secundæ partis lateribus, Septemtrionem et Meridiem versùs, sunt duæ domus duorum custodum *Li-pai-se*. Ex hâc secundâ parte in tertiam euntibus observatur *Ul-men,* seu secunda porta, cum lateralibus aliisque duabus minoribus. In hâc tertiâ parte stat alter *Pai-leou,* seu arcus triumphalis: hinc et inde inter arborum ordines duæ tabulæ marmoreæ, literis Sinensibus inscriptæ. De his inscriptionibus infra dicetur commodiùs. Ultra has tabulas in latere Meridionali est *Tse-thang,*[1] seu cella Mandarini Judæi *Tchao,* qui incensum *Li-pai-se* restituit: Septemtrionale latus habet alterum *Tse-thang,* seu alteram cellam positam Judæo,[2] qui *Li-pai-se,* quod nunc extat, exstruxit. Paulo supra has cellas, sunt hinc et inde cellæ hospitum et conventuum. Ad quartam *Li-pai-se* partem devenimus, quæ in duas veluti partes dividitur. Pars prior habet longum ordinem arborum, in cujus medio est *Hiang-lou,* seu vas ingens æreum ad incendendos odores. Prope vasis latera sunt duo leones marmorei, basibus impositi. Supra duos leones, Occidentem versùs, basibus quoque imposita magna duo vasa ærea, quibus flores continentur. In Septemtrionali latere est culina *Tiao-Kin,* id est, in quâ evelluntur nervi, cùm carnes apparantur. Pars posterior habet in lateribus, Septemtrionem et Meridiem versùs, *Tse-thangs,* seu cellas Majorum. Quo ritu Abraham, Isaac, Jacob, duces duodecim tribuum, Moysen, Aaron, Josue, Esdram, aliosque plurimos gentis suæ viros fœminasque illustres, singulis annis autumno et vere colant, descripsit P. Gozani, "Lettres édifiantes," Vol. VII. p. 10 et 19. In medio adsurgit templum, supernè quadruplici fastigio insigne, infernè clathrato septo, cinctum.

[1] Ante *Tse-thang,* seu cellam hujus Mandarini, est animal basi impositum. Quodnam sit illud animal frustra divinaretur, cùm nec ejus formam satis expressit P. Domenge in suâ *Li-pai-se* ichnographiâ, nec ejus nomen prodidit.

[2] Judæus ille fuit Mandarinus, seu civilium capitaliumque rerum judex in *Tcheou,* id est, in urbe secundi ordinis. Ob restitutum *Li-pai-se, Tse-thang* ei positum est, id est, cella, aulave, in quâ est tabella defuncti, et statutis anni temporibus ejus memoria more Sinico recolitur.

In areâ, quæ est ante templum, magnum tentorium die festo Tabernaculorum erigitur. Templum verò latum est quadraginta circiter pedibus, sexaginta longum. Porticum habet duplici tetrastylo ornatam.

Nunc templum subeamus, intus utrimque duplici columnarum ordine suffultum. In medio, quod vulgò dicimus, *Angl. the nave*, primùm occurrit Cathedra Moysis, quam tholus, *Angl. the dome*, supereminet. Deinde *Van-soui-pai*, seu tabella Imperatoris, cui Sinensibus literis aureis nomen Imperatoris inscriptum, cum duplici coronide et cancellis, *Angl. lattices*. Supra *Van-soui-pai* aureis quoque literis Hebraicè inscriptum:

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד [1] ברוך שם כבוד מלכותו לעלם ועד

Id est, "Audi, Israel: Jehovah Deus noster Jehovah unus. Benedictum nomen gloriæ. Regnum ejus in seculum et in æternum."

Post *Van-soui-pai*, stat arcus cum triplici fornice. Aureis etiam literis illi inscriptum:

בין כיהוה אלהי האלהים ואדוני האל הגדול הגבור והנרא

Id est, "Intellige Jehovah esse Deum Deorum, et Dominum, Deum magnum, fortem et terribilem."

Post arcum est magna mensa odoramentorum, supra quam posita sex candelabra: in duobus primis candelabris, duæ tedæ: in duobus mediis, duæ candelæ: in duobus extremis, duæ lucernæ. His candelabris tres diversæ formæ. In eorum medio magnum vas odoramentorum tripes et ansatum. Prope mensam aliud vas lavandis manibus.

Post mensam est *Bethel*, id est, domus Dei, Sinicè *Tien-tang*, seu templum cœli, foris quadratum, intus rotundum. Hæc est pars templi sanctissima, quam unus *Tchang-Kiao*, id est, Syna-

[1] Prima pars hujus inscriptionis accepta est è Deuteronomio, VI. 4. At in inscriptione literæ omnes sunt ejusdem magnitudinis, licèt in libris Sinensibus, ut in nostris Bibliis, ד et ע scripta sint majoribus literis. Cetera fortè accepta sunt è Psalmis, X. 16. et LXXII. 19.

gogæ rector solet ingredi. In hoc Bethel supra tredecim mensas stant tredecim *Ta-Kings*, id est, tredecim legis, aut Pentateuchi, volumina; singula, velis sericis obtecta. Duodecim ex his voluminibus referunt duodecim tribus Israel. In medio stat tertiumdecimum, in memoriam honoremque Moysis positum.

Post Bethel, in ipsâ templi extremitate, refulgent tabulæ Legis aureis literis Hebraicè inscriptæ. Ex utroque latere tabularum sunt armaria: in iis inclusi libri, quibus vulgò utuntur Judæi. Ante singula armaria est mensa, supra quam medium est inter duo vasa candelabrum.

Hoc est templum, in quod Judæi sabbatis aliisque festis diebus conveniunt, Deum adoraturi. Ii latera templi occupant. Media enim pars à Cathedrâ Moysis usque ad *Bethel* humilibus cancellis utrimque à lateribus est divisa. In templo autem sunt semper discalceati.[1]

Verùm, cùm libros suos maximâ veneratione prosequantur Judæi Sinenses, et hæc sit præcipua eorum religio, virique eruditi libros illos potissimùm noscere percupiant, de iis accuratiùs dicendum.

Nomine *Ta-King*, id est, magnæ scripturæ, solam Legem, seu solum Pentateuchum appellant Judæi Sinenses. Soli illi quinque Moysis libri locum in *Bethel* obtinent. Quodque *Ta-King* scriptum est longâ chartâ Sinensi, cujus plura folia simul conglutinata sunt, ut crassior sit charta, et possit circa voluminis umbilicum circumvolvi. Quodque volumen totam Legem continet, sine ullâ librorum, capitum, versuum distinctione, divisam tamen in quinquaginta tres sectiones, quas Judæi appellant פרשיות. Nulla ibi puncta vocalia, nullæ *phethuræ*, nullæ *sethumæ*, aut simplices ס, פ, aut triplices ססס, פפפ, quæ in nostris Bibliis Hebraicis sæpe occurrunt. In voluminibus Sinensibus tantùm inter quamque

[1] Discalceati, id est, sine caligis, ut scribit P. Domenge. Quo in usu sanè observant quod Deus, in rubo apparens, præcepit Moysi: Ὁ δὲ εἶπε, Μὴ ἐγγίσῃς ὧδε· λῦσαι τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ σὺ ἕστηκας, γῆ ἁγία ἐστί. "Ne appropies, inquit, huc: solve calceamentum de pedibus tuis: locus enim in quo stas, terra sancta est." Exod. III. 5.

sectionem interjacet unius lineæ spatium. Interrogati Judæi Sinenses cur in eorum *Ta-Kings* nulla essent puncta, responderunt Legem ita velociter à Deo fuisse dictatam, ut Moyses puncta apponere non potuerit: ea à magistris Occidentalibus posteà fuisse addita. Circumvolutum unius *Ta-King* volumen altum est duobus circiter pedibus; ejus diameter est unius pedis et paulo ampliùs. Unum ex his *Ta-Kings* antiquissimum præcipuâ veneratione habetur. Illud trium millium annorum [1] esse Patri Domenge dixere. Hactenus de *Ta-Kings*, quæ in Bethel adservantur. Nunc libros in armariis contentos expendamus.

Inter armariorum libros multa sunt Legis, seu quinque librorum Moysis, exemplaria. At numquam tota lex in uno libro integra continetur: sed unaquæque sectio librum unum efficit. Itaque quinquaginta tribus libris opus est, ut tota Lex habeatur. Libri illi, latiores sunt quàm altiores,[2] constant tantùm aliquot foliis,

[1] Tria illa millia annorum ne intelligas de codice à tribus millibus annorum scripto, sed de lege latâ et à Mose scriptâ tribus abhinc millibus annorum. Quâ in re Judæi Sinenses à Judæis Europæis non multùm differunt. Nam annus 1722. quo P. Domenge Judæos Sinenses alloquebatur, fuit Judæis Europæis annus 3034. *ab exitu de Ægypto et datâ lege*, ut constat ex eorum Kalendariis. Vetustissimus autem codex Judæorum Sinensium erat tantùm sexcentorum annorum, ineunte superiore seculo, ut et ipsi P. Matthæum Ricci docuere. Nec semper adservatus fuit in Synagogâ *Cai-fong-fou;* sed cùm ea incensa fuisset, librique periissent, imperante *Ouan-li*, ut dictum est supra, Pentateuchum illum obtinuere à Mahumetano homine, quem reperere in urbe *Ninghia*, in provinciâ *Chen-si*. Mahumetanus illum acceperat à Judæo in urbe *Canton* morti proximo, qui illum, ut egregium antiquitatis et religionis monumentum, commendaverat. Volumen illud præcipuâ veneratione nunc habetur, quòd ex eo cetera *Ta-Kings* descripta sunt; et adservatum est in inundatione, quæ contigit anno 1642. unde multa eluvionis vestigia præfert.

[2] Libri illi Judæorum Sinensium alti sunt quatuor quinqueve pollices, lati verò septem circiter pollices: majoribus literis, quàm *Ta-Kings*, scripti sunt; et singulis paginis vulgò haud plures sunt, quàm denæ lineæ. Alia est librorum Sinensium, qui altiores sunt quàm latiores, forma. Inde formam hanc librorum Judaicorum, post volumen, antiquissimam crediderim. Antiquitatis adhuc argumentum est, quòd alia est librorum *Li-pai* forma. Ii enim altiores sunt, quàm latiores, ut et libri Sinenses.

quæ ut crassiora sint, duo triave folia agglutinata sunt. Nam Judæi tenuem Sinensium chartam alumine non illinunt, ut utrâque ex parte possint scribere. Singuli illi libri circa mediam primam paginam habent tesserulam sericam, viridem, cœruleamve, aut albam, in quâ prima vox libri, seu sectionis, est inscripta sine punctis vocalibus. Primus liber, seu prima sectio Legis, hâc formâ inscripta est |בראשית|. Secundus liber, seu secunda sectio inscriptum habet |נח|. Tertius liber, seu tertia sectio, |לך לך|. Et sic de ceteris. Vox autem, in primâ paginâ sic inscripta, in alterâ sequentibusve paginis, tituli vice, non repetitur. Singulæ autem libri paginæ non signantur, ut in nostris Bibliis, literis ג, ב, א, sed integris vocibus שלש, שנית, אחד, id est, *prima, secunda, tertia,* &c. Numeri autem illi in summâ quidem paginâ, sed interiore, non verò, ut apud nos, exteriore, scribuntur. Sectiones autem Legis eædem sunt atque in nostris Bibliis. Tantummodò ex 52 et 53. sectionibus unam sectionem efficiunt Judæi Sinenses. Inde nos numeramus 54. sectiones Legis, ipsi verò 53. numerant: solitique sunt dicere se habere *King ou che san Kiuen,* id est, quinquaginta tres partes, aut libros, scripturæ canonicæ. In iis libris apposita sunt singulis vocibus puncta vocalia. Iidem habent phethuras et sethumas; sed literas פ et ס neque disjungunt, neque triplicant; conjunctim semper habent פס׳, vel Γס: idque non in ipso textu, ut vulgò loquimur, inseritur, sed in margine apponitur. In libro primo, seu sectione *Beresith,* quater notatur פס׳. Primùm occurrit in capite primo Genesis ante versum 10. juxta communem nostrum dividendi modum: secundùm ante versum 27. ejusdem capitis: tertiùm ante versum 21. capitis secundi: quartùm ante versum 14. tertii capitis. Præter hæc quatuor פס׳, nihil aliud est in hoc primo libro, seu primâ sectione, nulla nota margini apposita, nulla intervalla, nullæ divisiones. In fine tamen singularum phrasium apponuntur *pesukim,* seu duo puncta: quæ ipsi vocant *Kela.* Numerus versuum, quibus quisque liber, seu quæque sectio constat, in fine libri exprimitur. Sic in fine libri, seu sectionis *Beresith,* legitur קמו, id est, versus 146. In fine secundi libri, seu sectionis *Noach,* legitur קמג, id est, versus 143.

Judæi Sinenses non nôrunt *Keri* et *Kethib*. At in eorum libris sunt minores majoresque literæ. Sic Genes. II. 4. in voce בהבראם, ceteris multo minor est litera ה. Non minor videbatur litera כ in voce לבכתה, Genes. XXIII. 2. At interrogatus *Tchang-Kiao*, seu Synagogæ rector, eam minorem esse adseveravit. Contra in primâ voce Genesis בראשית], litera ב est multo major. Præter puncta vocalia, et accentus,[1] quæ omnia uno nomine Judæi Sinenses appellant *Siman*, frequentissima est in eorum libris linea literis superaddita. In exemplum sit primus versus Genesis:

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ׃

et vox בעבורך, Genes. III. 17. Abstineo punctis, quòd eadem omnino sint atque in nostris Bibliis. Lineam verò illam superadditam appellant *Lofi*. In sectione וישלח, vox וישקהו, Genes. XXXIII. 4. notatur sex punctis, ita tamen ut primum puncto majus videatur.

Rogatus fuerat Pater Domenge, ut præcipua quædam Genesis loca conferret: nempe Genes. II. 17. III. 17. VII. 11. VIII. 4. 7. caput XI integrum. XIII. 3. XVIII. 22. XXIII. 2. XXIV. 2. XXXIII. 4. et capita integra XLVII. XLVIII et XLIX. Ea omnia contulit, et nihil diversitatis reperit. Sectio illorum duodecima incipit quoque, ut in nostris Bibliis, verbo ויחי Genes. XLVII. 28. Continet omnes prophetias Jacob, sine ullis intervallis, sine phethuris, sine sethumis.

Ne quis verò existimet Judæis Sinensibus unam esse Legem. Alios quoque libros in armariis suis habent, quos vocant *San-tso*, id est supplementum, seu libros separatos. Duas partes habet *San-tso*. Pars prior continet libros Josue et Judicum, quos non habent integros: libros *Schemoueul*, id est, Samuel, seu duos

[1] Quidam accentus in libris Judæorum Sinensium à nostris accentibus figurâ differunt: sed perexiguum est discrimen, nec notatu dignum. Eadem sunt, ac nostra, vocalia eorum puncta. Verùm longo cum Sinensibus usu, nullâ cum Judæis Occidentalibus familiaritate, pronuntiationem Hebraicam corrupere, et ad *Ping-chang-kiu-je*, id est, ad Sinicas pronuntiandi leges deflexere.

priores libros Regum integros: *Melachim*, qui in nostris Bibliis Latinis duo sunt posteriores libri Regum, aliquot in locis mutilos: *David*, seu Psalmos, quorum non examinata est integritas. Hæc prior pars *San-tso* continetur triginta libris et ampliùs.[1] Pars posterior *San-tso* complectitur *Haphtharoth*, seu divisiones Propheticas, quas ipsi appellant *Hafoutala*. Aiunt se olim habuisse libros id genus octoginta et ampliùs. Atque id credibile, quòd exigui sint eorum libri, et aliquot tantùm capita comprehendant. Præterea cum Prophetis conjungunt Chronica, seu Paralipomena, Nehemiam, Esther, duosque Machabæorum libros.

Ex Prophetarum autem libris, quos habent, *Ischaha*, seu Isaias, *Jameleiohum*, seu Jeremias, sunt fermè integri:[2] eosque diebus festis legunt. Nihil omnino Ezechielis iis superest. E Daniele manent tantùm aliquot versus capitis primi. Ex minoribus Prophetis extant, sed non integri, *Juenaha*, seu Jonas, *Micaha* seu Michæas, *Nahouam*, seu Nahum, *Hapacouque*, seu Habacuc, *Sefaneioha*, seu Sophonias, *Hokaoi*, seu Aggæus, *Secaleio*, seu Zacharias. Ceteri desunt. Exigua quoque pars superat Chronicorum, seu Paralipomenon, quos libros appellant *Tiveli haiamiim*. Integriores sunt libri Nehemiæ et Esther. Apud Sinenses Judæos in maximâ veneratione habetur *Issetiul*, seu Esther, quam vocant *Issetha Mama*, id est, magnam matrem. Venerantur quoque Mardochæum, quem nominant *Molthogi*. Eos, ut Israelis servatores, colunt. Libros autem Machabæorum nominant *Manthiiohum*, seu Mathathiam. Unicum librorum illorum exemplar habent, quod cùm emere, aut saltem describere vellet Pater Domenge, id neque pecuniâ, neque precibus umquam potuit adsequi.

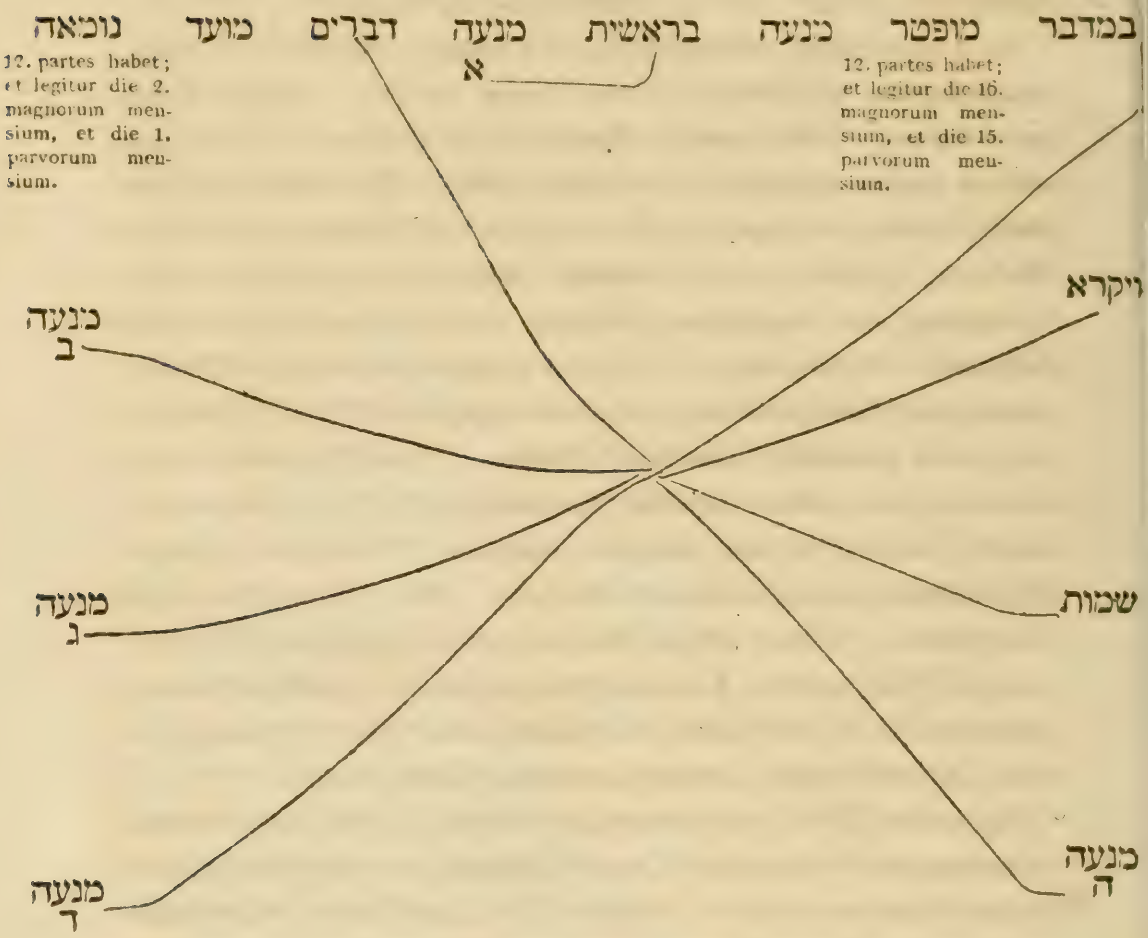
Præter hos libros in iisdem armariis habent *Li-pai*, id est, librum cerimoniarum. Quodque *Li-pai* quinquaginta aut quinquaginta duobus libris continetur. Primus liber inscribitur סוכה תביד. Preces autem illæ, ad singula sabbata diesque festos totius anni

[1] Judæi Sinenses nihil habent ex libris Proverbiorum, Job, Cantici Canticorum, Ecclesiastæ.

[2] Cùm Pater Gaubil, à Judæis invitatus ut Hebraicè aliquod legeret, explicare voluisset locum Isaiæ, VII. 14. de adventu Messiæ, locum hunc mutilum reperit.

accommodatæ, ferè omnes è sacrâ Scripturâ ac maximè è Psalmis sunt desumtæ. Demum in iis armariis habent libros aliquot malè ordinatos, ipsis vix notos de nomine, quos Sinicè appellant *Tiang-tchang*, id est, Interpretes.

Ordinem, quo libros in Synagogâ legunt, exhibet sequens tabella, in *Li-pai-se* columnæ affixa.

Ex hâc tabellâ patet מנעה quinque constare partibus quarum prima pars Genesi, seu בראשית, quod pronuntiant *Pielechitse*,

respondet; et legitur, dum durat lectio Genesis, id est, per duodecim sabbata: secunda pars respondet Exodo, seu שמות, quod pronuntiant *Schemethse*; et legitur per undecim sabbata: tertia pars respondet Levitico, seu ויקרא, quod pronuntiant *Uaïekelo*: quarta pars respondet libro Numerorum, seu במדבר, quod pronuntiant *Piemitzepaïil*: quinta pars respondet Deuteronomio, seu דברים, quod pronuntiant *Teveliim*. Singulæ tres illæ partes per dena sabbata leguntur, מנעה autem legitur vespere.

In duodenas partes נומאה et מופטר distribuuntur. Secundo die magnorum mensium, primo die parvorum mensium נומאה legitur. Sextodecimo autem die magnorum mensium, quintodecimo parvorum mensium legitur מופטר. Judæi Sinenses magnos menses, magnasve lunas, appellant menses, qui constant triginta diebus. Parvos menses, parvasve lunas, vocant menses, qui tantùm novem et viginti dies habent. In parvis mensibus observant 1 et 15. diem. In magnis mensibus observant diem 2 et 16.[1]

Cùm autem lex in Synagogâ legitur, volumen *Ta-King* in cathedrâ Mosis reponitur; eoque evoluto, legit Judæus, pileo cœruleo tectus, et xylino velo super caput expanso. Legenti adstat monitor, qui errantem lectorem corrigat. Monitori adhæret alter monitor, qui ipsum observet et emendet. Anno 1722, die 3. Octobris, Synagogam Judæorum adiit Pater Domenge. Diem illum numerabant Judæi tertium et vigesimum septimæ Lunæ. Sabbatum erat in octavâ festi Tabernaculorum. Festum ipsum cœperat die sextodecimo ejusdem Lunæ. Judæi ante eum evolverunt vetus *Ta-King* è *Bethel*. Quæsivit quæ esset hujus diei lectio. Ostenderunt ei quinquagesimam secundam sectionem, cujus initium est וילך: pars ejus est Canticum Moysis. Inde quæ nobis est quinquagesima quarta sectio, Judæis Sinensibus est tantùm quinquagesima tertia. Canticum Moysis duabus columnis, ut in nostris Bibliis, scriptum, legit P. Domenge. In hoc cantico,

[1] Notabilis hic Judæorum Sinensium usus; et quo fortè meliùs, quàm multis eruditorum virorum opinionibus, difficultates de paschatibus Judaicis motæ solvi possunt.

Ta-King Sinense habet תאכל,[1] ubi in nostris Bibliis, Deuteronom. xxxii. 25. legitur תשכל. Postero die, vigesimo quarto septimæ Lunæ, nobis 4. Octobris, Judæi Sinenses festum תורה, (pronuntiant *Thaulaha*, aut *Thaulatse*) id est, festum legis, celebravere, et solemni supplicatione *(in procession)* tredecim *Ta-Kings*, circumtulere.

Nunc exponendæ sunt Sinenses Inscriptiones, quas memoravimus supra p. 656. Earum summam ita explicat Pater Gaubil. Prima Inscriptio à literato Judæo, nomine *King-tchong*, posita est anno J. C. 1444. atque ita habet.

"Auctor legis, Y-se-lo-ye, *Israelis*, est Ha-vou-lo-han, *Abraham*, ab Ha-tan, *Adam*, nonusdecimus.[2] Sanctus ille homo vivebat centum quadraginta sex annos post initium Tcheou.[3] Ejus lex per traditio-

[1] Placet hoc verbum. Certè vividius est, ac significantius, et ad ea quæ sequuntur magis accommodatum.

[2] Judæi Sinenses, hàc de re interrogati, semper dixere Abraham esse nonumdecimum ab Adam. Et in secundâ sectione Genesis, inscriptâ נח, eorum libri, ut in nostris Bibliis, Genes. xi. 12. habent:

וארפכשד חי חמש ושלשים שנה ויולד את שלה׃

Iis ignotus junior Cainan, quem memorant in hoc loco LXX. Interpretes, et D. Lucas, iii. 36.

[3] Hæc non sunt repetenda ab anno 1122. quo Dynastia Tcheou imperium Sinense accepit. Multo antiquior est Abraham. Sed, ut rectè observat Pater Gaubil, familia *Tcheou* regno potiebatur diu antè, quàm imperium Sinense capessivit. Nempe *Yao*, octogesimo imperii sui anno, ante Jesum Christum 2278. imperium Sinense in duodecim *Tcheou*, seu provincias, divisit. Anno sequenti, ante Christum 2277. fratrem suum *Hehou-tsi* principem Tay fecit. Inde *Heou-tsi*, caput familiæ *Tcheou*, ejusque successores in Historiâ Sinensi passim appellantur reges. Ab illo igitur *Tcheou* initio numerandi sunt 146. anni, post quos Abraham vixisse dicitur. Nec fortè familia illa *Tcheou* regium nomen statim accepit. Si enim illud statim accepit, ex Judæorum Sinensium computatione Abraham vixit 2131. annos ante Christum. Contra verò ex computatione Judæorum Europæorum natus est Abraham anno 1812. A. C. Hunc enim annum 1769. in Kalendariis suis numerant *annum 3581. à nativitate patris nostri Abraham. Super eum sit pax.*

nem transmissa est ad Nieche, *Moysen.* Is librum suum accepit in monte Si-na : ibi quadraginta diebus et quadraginta noctibus jejunavit : semper erat cum cœlo conjunctus. In ejus libro sunt quinquaginta tres sectiones. Doctrina, in eo contenta, eadem fermè est, quæ in libris literatorum Sinensium habetur." Hìc Judæus Sinensem doctrinam cum Judaicâ comparat ; plurimaque affert loca, maximè ut probet Judæos atque Sinenses, " eodem fermè ritu cœlum venerari, cerimonias observare, jejunare, orare, mortuos honoribus prosequi." Immo contendit " in libro Y-King inesse vestigia sancti sacrique sabbati." Mox addit " Moysen vixisse sexcentis tredecim annis [1] post initium Tcheou." Dein ad " Gai-sse-la, *Esdram, devenit, laudatque plurimùm* acerrimam ejus diligentiam, quâ libros reparavit, populum instituit et emendavit."

Huic Inscriptioni additum est *Li-pai-se* inundatione eversum fuisse " anno undecimo Imperatoris Yng-tsong," id est, anno J. C. 1446 :[2] " libros aquis maximâ parte fuisse corruptos : Judæos è Nimpo et Ning-hia libros dedisse : Judæum *inprimis, nomine* Yn, venisse è

[1] Anni illi 613. non ab imperio Dynastiæ *Tcheou,* sed à regno hujus familiæ numerandi sunt, ut modò dictum est, cùm ageretur de temporibus Abraham. At ex computatione Judæorum Sinensium sequitur inter Abraham et Moysen intercessisse annos 467. Inter utriusque tamen ortum intercessere tantùm 420. anni, ut computant Judæi Europæi. Ii enim annum hunc 1769. in suis Calendariis numerant *annum* 3161. *à nativitate Mosis magistri nostri. Super eum sit pax.* Ex 467. annis superant ergò 47. anni. At, ut opinor, Judæi Sinenses non computant ab ortu Mosis, sed à tempore, quo, *postquàm creverat,* de domo Pharaonis *egressus est ad fratres suos,* ut habetur in Exodo, II. 11. Unde D. Paulus in Ep. ad Hebræos, XI. 24. Πίστει Μωϋσῆς μέγας γενόμενος ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραώ· Μᾶλλον ἑλόμενος συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ, ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν· Μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ. " Fide Moyses grandis factus negavit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere jucunditatem ; majores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum, improperium Christi."

[2] Pater Gaubil ter quaterve hanc inundationem in suis epistolis memorat ; eamque modò anno 1461. modò anno 1462. contigisse ait. At in utroque numero erravit. *Yng-tsong* imperare cœpit anno 1435. imperio pulsus est anno 1449. imperium recepit anno 1457 : mortuus est anno 1465. Ergò annus ejus undecimus non potest esse 1461. aut 1462. Fuit annus 1446.

Nimpo *anno* 1462. Ta-King integrum attulisse, quo libri alii suppleti sunt et emendati. *Anno* 1490. secundo Imperatoris Hong-tchi restitutum est Li-pai-se. Impensas fecit Yentoula."

Secunda Inscriptio à *Tso-tang*, magno Mandarino, *Poutchinse*, id est, supremo quæstori, provinciæ *Se-hhuen*, posita est anno 1515. qui erat annus decimus Imperatoris *Hhing-te*, dicti quoque *Vou-tsong*. Ea autem talis est:

" Lex Israelis. Ha-tan, *Adam*, primus homo. Erat è Tien-tcho [1] in Occidente. Judæi habent legem et traditiones. Lex quinque libris, quinquaginta autem tribus sectionibus continetur." Mandarinus summis laudibus legem attollit; et subjungit: " Judæi, utì et nos, cœlum venerantur. Auctor legis Judæorum est Abraham: pater eorum est. Moyses legem hanc edidit: eorum est legislator. Tempore Han,[2] Judæi fixas sedes in Sinensi imperio habuere. Anno vigesimo Cycli sexagesimi quinti (Annus est 1163. primus Imperatoris *Hiao-tsong*) Judæi tributum telarum Indicarum Imperatori Hiao-tsong obtulere. Egregiè excepti, obtinuere ut habitarent in urbe Cai-fong-fou, quæ tunc dicebatur Pien-lang. Tunc Judæorum erant septuaginta Sins, *seu familiæ*. Li-pai-se exstruxere, in quo Kings, *id est, libros suos canonicos,* reposuere. *Libri illi,* Kings, *inquit Mandarinus,* non solos Judæos spectant, sed omnes homines, reges et subditos, parentes et liberos, senes et juvenes. Quisque potest in iis officia sua ediscere. *Inde contendit* Judæorum Sinensiumque leges parùm differre, cùm summa earum sit cœlum adorare, parentes venerari, mortuos debitis honoribus prosequi. *Laudat* Judæos, quos in agris, in mercaturâ, in magistratibus, in exercitibus, suâ integritate, fidelitate, et accuratissimâ cærimoniarum suarum observantiâ, omnibus caros dilectosque *adseverat*. *Demum subdit* legem

[1] Observat Pater Gaubil in descriptione regnorum Occidentalium, quæ in Sinensi Historiâ Tartarorum Occidentalium reperitur, memorari quinque regiones appellatas *Tien-tcho,* quarum una designat regionem vicinam Medinæ, patriæ Mahumetis: regionem hanc nunc dici *Tien-fang:* olim vocatam fuisse *Tien-Tang*, id est, cœli palatium. Hæc cum Palæstinâ, Arabiæ proximâ, satis conveniunt.

[2] De Dynastiâ *Han*, et tempore quo Judæi fixas sedes in imperio Sinensi habuere, dictum est supra.

illam ab Adamo ad Nuova, *Noe*, à Noe ad Abraham, ad Isaac, ad Jacob, ad duodecim tribus, ad Moysen, ad Aaron, ad Josue, ad Esdram, qui alter fuit legislator, pervenisse."

Anno 1663. qui secundus annus fuit Imperatoris *Kang-hi*, magnus Mandarinus, posteà imperii administer, tertiam Inscriptionem posuit. Ibi, cùm Adam, Noe, Abraham, Moysen, memoraverit, potissimùm celebrat, " virtutem Abraham, qui cœlum sine imagine, sine figurâ, causam rerum omnium effectricem et conservatricem, colebat. Legem, quam Moyses in monte Si-nà accepit, *prædicat*. Ejus sunt, *inquit*, tredecim exemplaria: aliorum autem librorum decem sunt tomi. Tempore Tcheou[1] Judæi Sinas adiere." Eorum suâ in religione constantiam laudat. Deinde, collatâ Judæorum Sinensiumque literatorum doctrinâ, ait " nullum fermè esse discrimen in cœli cultu, in officiis vitæ civilis, in honoribus, quibus mortuos statutis temporibus prosequuntur. Sabbatum à Sinensibus fuisse antiquitùs observatum auctoritate librorum Kings *adstruit*. *Quinetiam adfirmat* Judaicas literas ad veterem Sinensium literarum formam accedere." Mox fusè narrat obsidionem urbis *Cai-fong-fou*, anno 1642. quo gubernator, desperatis rebus, moles, contra fluminis *Hoang-ho* eluvionem oppositas, disjecit. Eversa urbs: centum millia hominum periere. " Inter has strages collapsum esse Li-pai-se; librorum codices viginti sex periisse *tradit*. Quâ curâ alii servati, aut anno 1654. reparati, descripti, recogniti; qui huic labori operam navaverint, et Li-pai-se restituerint," recenset; ipsumque *Li-pai-se* accuratissimè describit; librosque à *Tchang-Kiao* iterum fuisse recognitos et probatos ait.

Quarta Inscriptio est compendiosa Synagogæ historia; et restituti *Li-pai-se* post inundationem, quæ contigit anno 1642. descriptio. Ibi quoque inscripta nomina septem familiarum Judaicarum, quæ in *Cai-fong-fou* versantur. Eadem sunt, quæ jam retulit Pater Gozani, *Lettres édifiantes*, Vol. VII. p. 16. Hæc sunt monumenta Judæorum Sinensium, quæ supersunt. De suâ religione nihil scripsere,

[1] De Dynastiâ *Tcheou* dictum est quoque supra. Sanè commerciorum causâ Sinas primùm adiere Judæi. Tantùm viguere olim usque in extremas terræ oras commercia!

præter libellum, quem Sinensibus typis editum, Mandarinis offerunt, si quod fortè discrimen periculumve iis imminet.

De eorum moribus pauca addam. Deum adoraturi, ad Occidentem convertuntur. Huc quoque spectat eorum *Li-pai-se*. Nec aliter olim versum templum Hierosolymitanum. In templo nullas habent vestes sacras. Solùm in supplicatione *Ta-Kings*, de quâ dictum est supra p. 675. *Tchang-Kiao*, seu rector Synagogæ insignis erat sericâ rubeâque fasciâ ab humero dextro infra sinistrum depressâ nodoque religatâ. Immo gens adeò decoris incuriosa, ut in æstate, ob cœli fervorem, solis subligaribus tecti, ceterùm nudi, non modò domi versentur, sed in ipso etiam templo intersint. Sacram Scripturam precesque cantant, sicut in Italiâ Judæos in Synagogis suis cantantes audiverat P. Gozani. Credunt, teste Patre Gaubil, purgatorium, inferos, judicium, paradisum, resurrectionem mortuorum. Nôrunt Angelos, Cherubim, Seraphim. Peculiare fidei symbolum non habent. Sortes ducunt ex suis sacris libris. Circumcisionem octavo die observant.[1] Sanctissimum apud eos et inviolabile sabbatum: eo die ignem non accendunt: cibos pridie apparant. Nulla nisi inter se connubia ineunt. Propagandæ suæ religionis nulla iis cura: neminem alienigenam in sua sacra trahunt. Juraturi, cavent ne templa idolorum adeant. Qui apud eos ad Sinensium literarum gradus sunt evecti, Confucium colunt; cunctique defunctos suos progenitores venerantur, eorumque tabellas servant more Sinico.[2] Unde patet eos ad Sinenses usus nonnihil deflexisse. Legem, seu quinque libros Moysis, assiduo usu plerumque intelligunt: haud ita periti in ceterorum librorum lectione, Hebraicæ linguæ satis rudes. Excusant

[1] Tunc Hebraicum circumcisionis nomen accipiunt. Ex iis unus se in circumcisione appellatum fuisse *Mantiiohum*, id est, Mathathiam, dixit.

[2] Ipsissima sunt Patris Gozani verba, qui in Latinis suis literis scriptis 25. Aprilis 1712. ita habet: "Eorum literati et graduati Confucium colunt; utì et omnes colunt progenitores suos defunctos, quorum tabellas servant more Sinico. Intrà septa synagogæ ad latus habent Su-tam, seu aulam majorum pro defunctis benefactoribus cum suis tabellis." Verumtamen cùm imagines non habeant Judæi, crediderim in iis tabellis inscripta tantùm esse defunctorum nomina. Idque suadent literæ ejusdem Patris Gozani datæ 5. Novembris 1704. et editæ in libro supra laudato, *Lettres Edifiantes*, vol. VII. p. 20.

se, quòd jampridem *Tou-King-puen*, id est, grammaticos suos libros amiserint, et duobus abhinc seculis neminem Judæum ex *Si-yu*, id est, ex Occidente, viderint. Summa eorum religionis est in sacris suis libris, quos reverentiæ causâ fermè numquam domi,[1] sed in armariis *Li-pai-se*, seu templi sui, adservant. Ubi quis libros Legis describi curavit, eosque in *Li-pai-se* collocavit, se omnibus religionis officiis defunctum existimat, ac fermè numquam posteà in templo interest. In describendis sacris libris, apud eos nefas Sinensibus penicillis Sinensive atramento uti. Ad sacros hosce usus, arundinem, quæ *bambou* dicitur, in calamos incidunt; nigerrimoque utuntur atramento, quod, Europæorum more, initio anni, post festum Tabernaculorum, confectum, per totum annum diligenter servant.

Plura de Judæis Sinensibus cognoscere meditabantur PP. Gozani, Domenge et Gaubil, cùm optimos conatus oppressit Imperatoris *Yong-tching* Christianæ religioni infensus animus, et omnes ad urbem *Cai-fong-fou* aditus interclusit. Egregia quoque consilia conferendi Biblia Hebraica cum *Li-pai-se* libris, ac maximè Pentateuchum integrum cum *Ta-Kings*, quæ *Bethel* adservantur, præjudicatis Judæorum Sinensium opinionibus semper fuere impedita. Nefas iis visum est libros suos credere hominibus, qui nigrà carne, sic suillam vocant, vescerentur. Spes tamen aliquandò fuit saltem libros ex armariis permutatione pecuniâve posse comparari. Iis oblata sunt Biblia Hebraica, Amstelodamensibus typis excusa: quæ quidem ob chartæ nitorem crassitiemque et concinnam libri ligaturam primùm laudavere, pòst despexere, ac ne voluere quidem quod in suis libris deest ex iis supplere. Plus valuit pecunia; jamque eorum unus, nomine *Ngai-ven*, spoponderat fore, ut exemplar suum librorum Josue, Judicum, Samuel et Melachim è *Li-pai-se* extraheret, certoque pretio traderet. At, cùm illud clam subduceret, deprehensus, gravissimâ objurgatione perculsus est.[2] Recepta enim apud eos

[1] Immo ob eamdem reverentiam nullum librum Hebraicè scriptum domi habent, teste Patre Domenge. Aliàs tamen fatetur se audivisse, tres quatuorve è ditioribus libros Legis penes se habuisse.

[2] Alter Judæus, nomine *Cao-ting*, religionis suæ incuriosus, idem promiserat. Synagogæ rectorem bonus adiit, librosque Legis, egregiè scriptos, quos à patruo

sententia: Qui libros sacros vendit, Deum vendit, *Mai King, mai leo tchu y yang.* Colloquiorum quoque utilitati, quæ quàmmaxima esse poterat, nocuit singularis Judæorum Sinensium pronuntiatio. Inde quid libri מנעה, מופטר, מועד, נומאה continerent, intelligere non potuit P. Domenge. Nempe illi Judæi, longo linguæ Sinensis usu, multos literarum sonos non adsequuntur: immo, ut et Sinenses, pronuntiare non valent literas b, d, e, r. Efferunt *p* pro *b*, *t* pro *d*, *ie* pro *e*, *l* pro *r*. Præterea sunt et literæ, quas naso corrumpunt: sic literas הן pronuntiant *hum*, *hem*, *houm*. Cùm fortè legerent versum Genesis, I. 2. תהו ובהו, pronuntiavere, *theohum vopeohum.*[1]

Sanctissimum autem apud eos est et ineffabile nomen *Jehovah*,[2] quod ne pronuntiatione violent, dicunt *Hotaoi*. Pro *Adonai* pronuntiant *Etunoi*. In efferendâ voce *Elohim* non ita à nobis discrepant. Cùm nomen Dei Sinicè explicant, non dicunt, ut Christiani Sinenses, *Tientchu*, sed tantùm *Tien*, ut et Literati Sinenses, cùm explicant *Chang-ti*.

De Jesu Christo nihil inaudivisse videntur Sinenses Judæi.[3] De שילה

suo moriente acceptos in *Li-pai-se* nuper posuerat, repetiit: graviter increpitus, recessit cum ignominiâ. Sic improsperè cessit quidquid hactenus tentatum, ut Judæorum Sinensium libri haberentur.

[1] Si quis de Sinensium Judæorum pronuntiatione plura desiderat, observat Pater Domenge iis aleph cum kametz esse *o*, aleph cum patach *a*, aleph cum cholem *üo* vel *eo*, aleph cum tzeri *ié*, aleph cum kibbutz *ou*, aleph cum chirek *i*, aleph cum segol *ié*, aleph cum scheva *ié*, aleph cum chatephpatach *nga* vel *aâ*, aleph cum schurek *ou* vel *ngou*. Literam beth cum iisdem punctis pronuntiant *po*, *pa*, *puo* vel *peo*, *pie*, *pou*, *pi*, *pié*, *pâ*, *pou*.

[2] Cùm Pater Gaubil Judæis explicâsset, quid voce *Jehovah* intelligamus, ii plurimùm plausere; et confessi sunt se in hâc voce semper intellexisse æternitatem Dei: in eâ contineri præsens, præteritum et futurum: vocem illam idem esse atque *est*, *fuit*, *erit*.

[3] Judæi Sinenses nonnumquam adiere ecclesiam, quæ tunc erat in urbe *Cai-fong-fou*, et crucifixi imaginem ultro ac sine ullo horroris sensu contemplati sunt. Integri ergò sunt ab illo Thalmudico furore, quo reliqui Judæi vulgò exardescunt in crucifixum, quem *thalui*, id est, suspensum, appellant.

et ישועתך sæpe interrogati, nihil respondère.[1] At, cùm olim P. Matthæus Ricci ad *Tchang-Kiao*, seu Synagogæ rectorem scripsisset Messiam advenisse, ille respondit id verum non esse; Messiam non venturum ante decem millia annorum. Inde sanè semper profitentur se expectare salutem Domini: solemni illâ formulâ, quæ apud omnes Judæos, etiam Sinenses, est vulgaris: לישועתך קויתי יהוה. Id est, "salutem tuam expectavi, Jehovah."

Hæc sint satis de Judæis Sinensibus. At miremur gentem in tantis locorum intervallis semper sui similem, mores, ritusque, quos tot abhinc seculis descripsit Tacitus, in extremo terrarum orbe retinentem. Miremur magis tantum discrimen inter Romanorum Sinensiumque de Judæis judicia. Quod unde repetendum, nisi ab utriusque populi ingenio? Romani, animosa bellicosaque gens, terrarum victrix, cetera omnia despexere, barbaraque reputavere. Sinenses contra, sapientiâ magis, quàm ingenio aut animo validi, pacisque studiis dediti, se quidem plurimùm faciunt; quod humanitatis est, maximè apud sapientes: at ceteros, si quid in iis laudabile, probant laudantque: quod æquitatis est et prudentiæ.

CAP. 14. *Vetera castra.* Benè MSS. et veteres recentioresque editiones. Lipsius omisit, *castra*.

Et sextæ. Optimè Mercerus. Perperam in MSS. et libris omnibus editis ante Cl. Ernestum, qui Mercerum secutus est, *et XVI.* vel *et sextædecimæ.* Jam sextadecima legio erat cum Cereali. Præstereà auctus est sextâ legione, quæ ex Hispaniâ accesserat, ut patet ex capite 16. in quo Cerealis quartadecimanos, sextam legio-

[1] Certè sæpe eos interrogantibus Patribus Gozani et Domenge siluere. Siluere quoque cùm anno 1723. Synagogam adiit P. Gaubil, vocemque שילה iis ostendit, et quid apud eos significaret quæsiit. At cùm ipse cœpisset iis explicare quo sensu Patres doctoresque Ecclesiæ vocem illam acciperent, juvenis Judæus veniam loquendi comiter petiit, dixitque se à magno patruo suo, paucis antè annis mortuo, audivisse, aliquid divini in hâc voce esse, eâque significari hominem divinum missum iri à Deo. Tale juvenis Judæi testimonium tum P. Gaubil, tum PP. Gozani et Jacques, qui aderant, mirati sunt.

nem et secundanos appellat. Sæpe librarii denarium numerum temerè addidere.

Cohortesque et alæ. MS. Reg. et editio princeps, *cohortesque alæque.*

Cap. 15. *Ferocissimo cuique.* Benè MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In MS. Vatic. 1863. et editione principe omissum, *ferocissimo.* At in MS. Vatic. est hiatus, ut vocem unam desiderari significetur.

Arma, equi haurirentur. Benè Jac. Gronovius et recentiores. Sic legendum jam conjecerat Rhenanus è MS. Bod. in quo, *arme qui haurirentur.* Ita et editio princeps. Nec aliter MS. Flor. licèt corruptè habeat, *aurirentur.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *arma equique haurirentur.*

Persultabant. In MS. Reg. et editione principe, *exultabant.*

Cominùs eminùs certabatur. In MSS. Flor. Reg. et editione principe, *cominùs minùs certabatur.* Inde rectè monuit Jac. Gronovius legendum, *cominùs eminùs.* Puteolanus et ceteri omnes, *cominùs certabatur.* MS. Jes. *certabantur.*

Inter undas. MS. Jes. *intus undas.*

Cap. 16. *Gugerni.* MS. Reg. et editio princeps, *Eugenii.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Cugerni.* At supra Hist. IV. 26. *Gugernorum.*

Quosque suorum. Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Agr. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *quosque eorum.*

Advehebantur. MSS. Vatic. 1863 et 1958. Reg. et editio princeps, *advehebant.*

Perfidum, ignavum. MS. Reg. *perfidè ignavum.*

Exciderent. Ita MSS. Flor. Agr. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *excinderent.*

Ac tamen fusos Germanos. Ita MS. Flor. Sic quoque volebat Muretus. In MS. Reg. *ac tum.* In libris editis, *attamen.* Pro *Germanos,* malè editio princeps habet, *Romanos.*

Hinc prævectus. MSS. Vatic. 1863 et 1958. *provectus.* MS. Jes. *præventus.* MS. Agr. *pervectus.*

Pacis amor. MS. Reg. et editio princeps, *et pacis amor.*

Sperabantur. Malè MS. Reg. et editio princeps, *ferebatur.* In MS. Jes. *spectabantur.*

Cap. 17. *Silentem struxit aciem.* Meliùs, *silens struxit aciem;* et ita vertunt optimi interpretes. Sic quoque volebant Lipsius, Huetius, aliique plurimi. Tentabat quoque Lipsius, *silenter:* Muretus, *silentio;* quod probat Cl. Ernestus. Pichena, *silens instruxit aciem.*

Dira omnia obversari. *Dira omnia* habent MSS. Vatic. 1863. Harl. Jes. Guelf. Beroaldus, Ernestus et recentiores. MSS. Flor. Reg. et Puteolanus, *dira oĩa.* MSS. Vatic. 1958. Bodl. Agr. editio princeps, Pichena et Ryckius, *dira omina.* Malè MSS. Vatic. 1863. Reg. et editio princeps, *observari.* Benè MS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores, *obversari.*

Suam illic victoriam. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Malè MS. Vatic. 1863. et editio princeps, *suam illic materiam.* MS. Reg. *suam materiam illic.* Inde tentabat Acidalius, *suam illic avaritiam.*

Prædâ manus. Malè MSS. Harl. Jes. *prædam manus.*

Provisa. Ita MS. Agr. Sic quoque placebat Ryckio, atque ita edidit Cl. Lallemand. MS. Bud. *prævisa.* MS. Flor. et editio princeps, *prævise.* MS. Reg. *pervisse.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Rhenanus, *providisse.* Puteolanus, *prævidisse.*

Hostibus noxias. Benè Puteolanus et recentiores. Nec variant MSS. Harl. Bodl. Jes. In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *hostibus medias.* Quod immeritò probat Ryckius, licèt palus fuerit inter utrasque acies.

Rhenum et Germaniæ Deos. Rheni numen testatur Inscriptio Coloniæ in S. Ursulæ sacrario reperta:

I. O. M. ET
GENIO LOCI
ET RHE
NO CL. MAR

CELLINVS V. S. L. M.

IMP. COMMODO

VI. COS

id est, "Jovi optimo maximo, et Genio loci, et Rheno Claudius Marcellinus votum solvit libens meritò, Imperatore Commodo sextùm consule."

Aut gloriosissimum inter majores. Vividè breviterque dictum. Dies enim ille vel omnia majorum facinora erat superaturus, ve ignominiosus apud posteros futurus. Corruptè MS. Reg. et editio princeps, *illum diem divo gloriosissimum.* MS. Guelf. *gloriosum.*

Illis mos. MS. Harl. sed secundâ tantùm manu, *illis mos est.*

Elicerent. Benè MSS. Flor. Règ. Bud. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editio princeps, Rhenanus et recentiores. Malè Puteolanus, *eluderent.* Mallet Ryckius, *inlicerent.*

Cap. 18. *Fluitantem labantemque.* Ita MSS. Vatic. Reg. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *fluitantemque.* Omisere, *labantem.* Additum est in margine MS. Guelf.

Tranatavit. Benè MSS. Flor. Agr. Jac. Gronovius et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *renatavit.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *transnatavit.*

Prælium æquatur. Ita MSS. Vatic. 1863 et 1958. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. editio princeps, Ernestus et recentiores. Puteolanus, *prælium exæquatur.*

Inter quæ. MS. Reg. et editio princeps, *intereà.*

Extremo paludis. MS. Reg. *extremum paludis.*

Solidum illà. Ita MSS. Vatic. 1863 et 1958. Reg. et libri omnes editi. In MSS. Harl. Jes. *solidam illam.* Sic quoque supra additum in MS. Vatic. 1958. In MS. Agr. *solida illa.*

Et Gugernos. Benè MS. Vatic. 1958 et editiones recentiores. In MS. Vatic. 1863. *ecugernos.* MS. Reg. et editio princeps, *et ecugernos.* Puteolanus, *et Cugernos.* MS. Agr. *et Tungaros;*

sed secundà tantùm manu. Primà habuisse videtur, ut editum, teste Ryckio.

Propinquâ nocte. MS. Reg. et editio princeps, *propinquante nocte.*

CAP. 19. *Legio supplevit.* MS. Agr. *supplebat.*

Oppida Batavorum. Benè MSS. Reg. Agr. editio princeps et Cl. Lallemand. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *oppidum.* Id oppidum Bateburgum, *Batenburg,* vel *Batavenborg* esse volebat Cluverius; Pontanus, Noviomagum, nunc *Nimeguen.* Suspectum habebat Lipsius, *oppidum Batavorum,* et tentabat, *Batavodurum.* Lipsium arguit eruditus Joannes Smith in libello, cui titulum fecit: *Joannis Smith oppidum Batavorum, seu Noviomagus, liber singularis. Quo ostenditur Batavorum oppidum Corn. Tacito libr. Hist. V. C. XIX. memoratum esse Noviomagum.* Contendit hoc unum fuisse Batavorum oppidum: ex eo oriundos Civilem et Labeonem; ideoque oppidanum eorum certamen memorari Hist. IV. 18. At hæc omnia conjecturis nituntur. Veriùs crediderim plura fuisse Batavis oppida. Noviomago minimè favet Cl. Alting, "Notit. Germaniæ inferioris," p. 104.

Abacto amne. Sic MSS. Harl. Bodl. Guelf. Rhenanus et recentiores. In MS. Jes. *ab acto.* MS. Reg. et editio princeps, *ab amoto amne.* MS. Agr. *amoto.* Puteolanus, *ablato.*

Transiere. MSS. Harl. Jes. *transire.*

Treverorum senatores. Benè MSS. Vatic. 1863. Reg. et libri omnes editi. In MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. omissum, *senatores.* Secundâ manu additum est in margine MS. Harl. Frustra tentabat Rhenanus, *centum alii Trevirorum.*

Quem à Primo Antonio missum in Gallias superiùs memoravimus. Hæc quidem absunt à MS. Jes. Ne spuria tamen dixeris. Nec, pro *Gallias,* necessariò emendandum *Germaniam,* utì placet Cl. Ernesto. Vide jam dicta in Notis.

CAP. 20. *Unâ die Civilis quadripartitò invaserit. Unâ die* habent MS. Reg. editio princeps, Cl. Ernestus et recentiores. In MS. Vatic. 1863. et Agr. *uno die.* In MSS. Vatic. 1958. Harl.

Bodl. Jes. omissum, *uno die Civilis.* At eorum loco positum, *modicis villis.* Quod minimè probabile. Ita tamen edidit Puteolanus. In MSS. Flor. Bud. omissis quoque, *uno die,* scriptum, *modicis villis Civilis.* MS. Agr. *modicis villis quadripartita Civilis.* Præter MSS. Harl. et Jes. in quibus, *quadripartitam,* ceteri omnes, ut et libri editi ante Cl. Ernesti editionem habent, *quadripartita.* Cl. Ernestus emendavit, *quadripartito.* Ac benè quidem, et ex optimorum Scriptorum Titi Livii et Julii Cæsaris usu. In MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. Jes. *invaserint.* Ita et Puteolanus. MS. Guelf. *legionem modicis villis quadripartitam invaserint.*

Verax. Beroaldus, *Vera.* Sanè operarum errore.

Traherent. MS. Reg. et editio princeps, *traheret.*

Quibus obvenerant. Benè MS. Vatic. 1958. Puteolanus et recentiores. In MS. Vatic. 1863. *venerat.* Editio princeps, *quibus advenerat.*

Ceteri se munimentis defendère. Perperam MS. Reg. et editio princeps, *ceteris imminentibus defendere.* MS. Bud. *militibus eminentis defendere.* Inde tentabat Rhenanus, *pauci è militibus se jumentis defendere,* pro *defendebant.*

Inrumpere inchoatum pontem. Cll. Ernestus et Lallemand, *rumpere;* quasi ita foret scriptum in MS. Oxon. At MSS. Harl. Bodl. habent, *irrumpere.* MS. Jes. *irrupere.* Hi tamen sunt MSS. Oxonienses. In MS. Reg. et veteribus omnibus editionibus, *irrumpere.* Nihil ergò mutaverim ob librorum auctoritatem. Tentabat quoque Cl. Ernestus, *abrumpere.*

Cap. 21. *Grinnes Vadamque.* Perperam MS. Jes. omisit, *Vadamque.*

Nec sisti poterant. Ita libri omnes scripti et editi. Cl. Ernestus tentabat, *nec sisti poterat.* Sed frustra, ut ipse fatetur.

In queîs. MSS. Reg. Harl. Jes. *in quibus.*

Ceciderat. Verbum illud Cl. Ernesto displicet; et certè rectè abesset.

Tranatavit. Ita Cl. Ernestus; et sic supra cap. 18. MS. Reg. et editio princeps, *transnavit.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *transnatavit.*

Idem Germanis effugium. In MS. Reg. et editione principe, *idem germani transfugium.* Cùm de ducum casibus hìc agatur, et de militum fato supra jam sit dictum, pro *Germanis*, legendum *Veracis*, conjiciunt Jac. Gronovius et Cl. Ernestus. Valdè quidem probabiliter. Quatuor enim erant duces. Hìc unus desideratur, Civili, Tutore Classicoque memoratis. *Germani* vox retineri potuisset, si Verax eâdem matre potiùs, quàm sorore Civilis genitus fuisset, ut rectè observat Cl. Ernestus.

Ut jussum erat. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *et jussum erat.*

Sed obstitit formido. In MS. Reg. et editione principe, *sed hostilis formido obstitit.*

Exercituique. *Que* omissum in MSS. Harl. Bodl. Jes.

CAP. 22. *Bonnamque.* Malè MS. Jes. *Bonnaque.* Novesium enim Bonnamque proficiscebatur: minimè verò Novesio Bonnâque.

Suismet tentoriis. Benè MSS. Reg. Agr. Guelf. editio princeps, Cl. Ernestus et recentiores. In MS. Flor. *suismet toriis.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *suismet coriis.* In margine MS. Harl. secundâ manu, *tentoriis.*

Quò plus terroris. Ita MSS. Flor. Reg. editio princeps, Pichena et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *et quo plus terroris.*

Ornatu militari. Benè editio princeps, Pichena et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ornati militariter.* MS. Flor. *ornati militari.*

Semisomnus. Ita MSS. Vatic. 1863. Flor. Guelf. Harl. Jes. editio princeps, Cl. Ernestus et recentiores. MSS. Vatic. 1958. Bodl. et Puteolanus, *semisomnis.* At in MSS. Vatic. 1958. *u* super *i* scriptum; ut sit quoque, *semisomnus.* In MS. Reg. *semisopitus.*

Servatur. MS. Reg. *salvatur.* At in margine additum: *Tres alii manuscripti codices habent servatur.*

Abripiunt. MS. Bodl. *arripiunt.*

Alibi noctem egerat. Ita MSS. Vatic. 1863. 1958. et libri omnes editi. At in MS. Vatic. 1958. suprascriptum, *alia navi*

navem (corruptè pro *noctem*.) Unde fortè scriptum olim, *aliâ navi noctem egerat.*

Sacratæ. Malè MS. Reg. *Sacrariæ.* Editio princeps, *Sacratiæ.* In veteri Inscriptione apud Gruterum, p. 168. n. 10. memoratur ATTIA SACRATA.

Suum ducis. MS. Jes. *sui ducis.*

Excusabant. MSS. Vatic. 1958. Harl. Jes. et Puteolanus, *accusabant.* Sed in MSS. supra *ac* scriptum *ex.*

Prætoriam triremem. MSS. Reg. Agr. et editio princeps, *prætoriam biremem.*

Flumine Luppiâ. Benè Rhenanus et recentiores. In MS. Reg. *Lupa.* In MS. Harl. et editione principe, *Lupia.* MSS. Bodl. Jes. Bud. *Impia.* Unde Beroaldus, *impio.*

Cap. 23. *Cupido incessit.* Malè MS. Reg. et editio princeps, *cupido invasit: cessit.* MS. Flor. *cupido invasit incessit.* Inde frustra tentat Pichena, *cupido inanis incessit. Invasit* spurium est, et additum à librariis, qui verbum, *incessit*, explicavere.

Tricenis quadragenisque armamenta liburnicis solita: et simul captæ lintres, sagulis versicoloribus haud indecorè pro velis juvabantur. Ita Lipsius aliique plurimi. Nec malè, in tantâ librorum corruptelâ. MSS. Vatic. 1863. Reg. et editio princeps, *tricenos quadragenosque ferè armamenta liburnicis solitæ et simul captæ lintres, sagulis versicoloribus, haud indecorè pro telis juvabantur.* In MS. Flor. pro, *fere*, scriptum, *se et.* In MSS. Vatic. 1958. Harl. *ad tricenos quadragenosque ceu armamenta liburnicas soli haud indecorè pro velis juvabantur.* Ita quoque MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus; sed pro *juvabantur* habent *juvabant.* In MS. Harl. secundâ manu pro *soli* emendatum *solita*; et in margine additum, *et simul captæ lintres sagulis versicoloribus.* MS. Agr. *tricenos quadragenosque ferre armatos liburnicæ solitæ.* At, ut jam sæpe monui, codex ille viri eruditi conjectiones potiùs, quàm veterem scripturam refert. Ita tamen edidere Ryckius et Cl. Lallemand. Pessimè emendabat Faernus: *adjecta ingens lintrium vis, vehentium ad tricenos, quadragenosque ceu armamenta liburnicis, soli haud indecorè pro velis juvabant.* Hactenus nihil Lipsianâ

emendatione melius repertum. Tantùm, ne quid veteris scripturæ pereat, mallem, *tricenis quadragenisque ferè armamenta, &c.*

Electum. Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editiones veteres et recentiores. In MS. Flor. *ejectum.* MS. Bud. *ceptum;* unde Rhenanus edidit, *captum.*

Ubi. Malè MS. Bud. *ut.*

Mosæ fluminis os amnem Rhenum. Ita MSS. Vatic. 1863. Flor. Reg. editio princeps, Jac. Gronovius et recentiores. MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *Mosæ fluminis amnem Rhenus.* Sic et MS. Jes. Sed pro *Rhenus* habet *Rheno.*

Adfundit. MS. Reg. et editio princeps, *effundit.*

Magnitudine potiorem. In hæc verba desinunt MSS. Vatic. 1863. Reg. et editio princeps.

His flumen secundum. Benè MS. Flor. Pichena et recentiores. MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Is flumine secundo.* Suprascriptum in MS. Vatic. 1958. *flumen secundum.*

Sic prævecti. Benè Rhenanus et recentiores. Puteolanus, *provecti.*

Telorum jactu. MS. Flor. *levium telorum jactu.*

Notâ arte ducum. Cerialis, notâ arte ducum, agros villasque Civilis intactos reliquit, ut ei vel proditionis vel invidiæ periculum facesseret. Quod exemplis egregiè illustravit Pichena. Sic, apud Græcos, à Lacedæmoniis petitum Periclem, Atheniensium ducem, testatur Justinus, III. 7. "Hujus agros, in populatione ceterorum, intactos, hostes reliquerant, sperantes acquirere se illi posse, aut periculum ex invidiâ, aut ex suspicione proditionis infamiam. Quod antè prospiciens Pericles, et futurum populo prædixerat; et ad invidiæ impetum declinandum, agros ipsos dono reipublicæ dederat." Sic, apud Romanos, teste Livio, II. 39. "*Coriolanus* populatur inde agrum Romanum: custodibus inter populatores missis, qui patriciorum agros intactos servarent: sive infensus plebi magis, sive ut discordia inter Patres plebemque oriretur." Sic quoque Annibal adversùs Fabium Maximum grassatus est. Unde Livius, XXII. 23. "Accesserant duæ res ad augendam invidiam dictatoris: una fraude ac dolo Annibalis, quòd cùm à perfugis ei

monstratus ager dictatoris esset, omnibus circa solo æquatis, ab uno eo ferrum ignemque et vim omnem hostium abstineri jussit, ut occulti alicujus pacti ea merces videri posset."

Flexu autumni. Benè Rhenanus et recentiores. Puteolanus, *fluxu autumni.*

Crebris pluvialibus imbribus. MS. Flor. *crebris per hyemem imbribus.*

Differebantur. Benè MS. Bud. Rhenanus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *deferebantur.*

Cap. 24. *Paratum.* Benè Cl. Ernestus è MS. Guelf. In MS. Harl. et veteribus editionibus, *peractum.*

Transcenderint. MS. Jes. *transcenderit.*

Si quid. MS. Harl. *sed quid.* MS. Jes. *sed quia.*

Cap. 25. *Quid perfectum.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *quid profectum.*

Navaverint. MS. Bodl. secundâ manu, *navaverunt.*

Et ceterorum. Jactat Rhenanus se inseruisse particulam, *et.* Verùm illam jam habebat Puteolanus.

Virtutem et viros. Benè MS. Flor. Lipsius et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *virtutes.* Frustra tentabat Rhenanus, *juventutem.*

In arma trusos. Hìc explicit MS. Jes.

Resipiscere. Malè MS. Bodl. *respicere.*

Cap. 26. *Nabaliæ fluminis.* Frustra tentabat Lipsius, *Vahalis fluminis.* In MS. Bud. *Flabalie.*

Et Civilis. Ita MS. Flor. Pichena et recentiores. *Et* abest à MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. Omiserat quoque Puteolanus.

Ne Germanicæ. MS. Harl. *ut Germanicæ.*

Transcenderet. In MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. et veteribus editionibus ante Lipsium, *transcenderent.*

Antonius epistolis. Ita MS. Flor. Pichena et recentiores. In MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. et veteribus editionibus, *Antonius absens,* omissis *epistolis.*

Hordeonius Flaccus. Ita Pichena et recentiores. A MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. et editionibus veteribus abest, *Hordeonius.*

Monebat. Benè MSS. et veteres recentioresque editiones. Malè Rhenanus, *movebat.*

Flavianus in Panno. iâ. Benè MS. Flor. Pichena et recentiores. In MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. et veteribus editionibus, *Fabianus in Pannoniâ.*

DE OBSIDIONE HIEROSOLYMITANA ET BELLI JUDAICI MONUMENTIS.

Ut stem promissis, quæ in Appendice ad librum Histor. v. 51. not. inf. feci, artem Romanorum in obsidione Hierosolymitanâ, superiùs in notis, ob loci angustias, haud satis explicatam, hìc aperiam; deinde belli Judaici monumenta exponam.

Ac primò quidem, sacrâ apud Judæos sabbati lege, populus ille, ni Deus prodigialiter subveniret, erat adversùs suos hostes invalidus. Licèt enim vim ab hostibus die sabbati illatam posset repellere, nefas tamen ducebat die illo, etiamsi locus tempusque faverent, hostem adgredi; ne licuit quidem operibus, quæ hostis die sabbati apparabat, nocere. Inde Josephus, "Antiq. Jud." xiv. 4. n. 2. Ἄρχοντας γὰρ μάχης καὶ τύπτοντας ἀμύνασθαι δίδωσιν ὁ νόμος, ἄλλο δέ τι δρῶντας τοὺς πολεμίους οὐκ ἐᾷ. Quod cùm perspectum esset ducibus Romanis, eâ religione adversùs Judæos utebantur. Sic Pompeius Magnus sabbati diebus pugnâ abstinuit: sed per hos dies, vineas, aggeres, turres, fossas parabat, quibus tranquillè dispositis, postridie Judæos lacessebat. Hâc arte Hierosolyma, munitissimam urbem, cepit. Joseph. ibid. n. 3. Contra Cestius Gallus, neglectâ eâ religione, die sabbati exercitum suum urbi admovit; et illo ipso die sabbati à Judæis victus est. Joseph. "Bell. Jud." ii. 19.

n. 1 et 2. Titus, Cestii clade edoctus, Pompeii vestigiis institit. Quod manifestum facit tota Hierosolymitanæ obsidionis ratio. Is enim, paratis admotisque machinis, dum vigebat Paschatis celebritas, urbem oppugnare cœpit die 22. Aprilis, quæ erat dies Dominica. Perrupto muro, primam urbis partem occupavit die Dominicâ, 6. Maii. Alteram urbis partem cepit die Martis, 15. Maii. Maximâ tranquillitate et celeritate opus fuit, ut vallum urbi circumdaret, ad id operis Titus insumsit diem sabbati et sequentes duos dies Septimanarum seu Pentecostes, nempe 2. 3 et 4. Junii, atque quidem adeò properanter, ut triduo vallum sit confectum. Turris Antonia capta est die Martis, 3. Julii. Incensum est templum die Dominicâ, 5. Augusti. Demum die sabbati, 1. Septembris, machinas urbi superiori admovit Titus; et postridie, Dominicâ nempe sequenti, 2. Septembris, eam cepit et incendit. Sic periere Hierosolyma. Judæos, sub ipsa tumultûs initia, frustra monuerat Josephus, ut à bello abstinerent, in quo certè, Deo non favente, vincerentur, si sabbata servarent: si non servarent, bellum esse absurdum. Quomodò enim pro lege, Deoque auspice, bellarent, si legem violarent, Deumque offenderent! Hæc fusè prosequitur Josephus, "Bell. Jud." II. 16. n. 4. Nunc ad monumenta deveniamus. Plurima supersunt. Nulla enim umquam victoria fuit celebratior.

Ut sileam frequentissimos Vespasiani nummos, VICTORIA AVGVSTI inscriptos, aliosque jam supra in notis memoratos; fuit in Museo Collegii Ludovici Magni nummus aureus: IMP. CAESAR VESPASIANVS AVG. caput Vespasiani laureatum. In aversâ parte, IVDAEA. Trophæum, cujus ad pedes sedet captivus. Ibidem fuit ex ære mediocri: IMP. CAESAR. VESPASIAN. AVG. COS. III. capite laureato. In posticâ parte: IVDAEA CAPTA SC. Judæa luget ad palmam sedens, retro captivus stat. Alii sunt id genus multi nummi ex ære magno. Quidam inscriptum habent, IVDAEA DEVICTA. Ob victos pugnâ navali Judæos, cusus est nummus jam memoratus supra. IMP. CAES. VESPASIAN. AVG. COS. III. In adversâ parte, VICTORIA NAVALIS. SC. Vespasiano statuam posuit

ordo Spoletanus cum Inscriptione, quam Spoleti extantem refert Gruterus, p. 103. n. 7.

VICTORIAE. AVG
SACRVM
PRO REDITV
IMP. CAES. T. FLAVI
VESPASIANI. AVG
PONT. MAXIM
TRIB. POT. COS. II
P. P.
STATVAM. EX. AERE
ORDO. SPOL. CONLOC

Periculorum gloriæque societate eosdem honores adeptus est Titus. Fuit in Museo Collegii Ludovici Magni nummus ex ære mediocri: T. CAES. IMP. AVG. F. TR. P. COS. VI. CENSOR. Titi caput laureatum. In aversâ parte, IVDAEA. CAPTA. SC. Palma, cum captivo et spoliis. Ibidem quoque fuit ex ære mediocri: T. CAES. IMP. PON. TR. P. COS. VI. CENSOR. et in aversâ parte, VICTORIA NAVALIS. Victoria cum palmâ, et cornucopiâ. In nummis Græcis, *ΑΥΤΟΚΡ. ΤΙΤΟC. ΚΑΙCΑΡ.* "Imperator Titus Cæsar," capite laureato. In aversâ parte, *ΙΟΥΔΑΙΑΣ ΕΑΛΩΚΥΙΑΣ.* id est, "Judæâ captâ." Nummos vide apud eruditum Morellium, "Thesaurus Morellianus," Vol. II. p. 389. et Vol. III. in "Numism. Titi." Tab. XIII. Nuntii Ultrajectenses, *the Utrecht Gazette,* anno 1764. memoravere in purgandis ruderibus incensæ domûs repertam fuisse Olyssipone, *Lisbon,* capsulam in quâ continebantur trecenti aurei nummi Imperatoris Titi, inscripti: TITO VESPASIANI FILIO IVDAEIS SVBACTIS. Utinam quid horum nummorum antica facies, quid postica referret, quis esset ordo inscriptionis significantiùs fuisset expressum! Tales nummi nulli extant in eruditorum Cimeliis.

Pulcherrimum autem hujus victoriæ monumentum est arcus triumphalis, adhuc Romæ superstes: ibi ex unâ parte videtur Titus stans in quadrigis. Retro stat victoria. Adstant Quirites militesque cum laureis. Ex alterâ parte expressa spolia templi Hierosolymitani; ut dictum est supra. Utramque arcûs partem vide ad calcem "Thesauri Morelliani," Vol. III.

Duo sunt alia insignia monumenta; alterum Romæ, Interamnæ alterum: quæ habet Gruterus, p. 244. n. 8. et p. 245. n. 1.

Romæ.

FELICITATI. AVG. ET
PROVIDENTIAE
DIVI TITI. IMP. VESPASIANI
AVG. F
SVBLATIS. POP. ROM. HOSTIB
PERNICIOSISSIMIS
C. AELIVS. SVCCESSVS
L. COCCEIVS. FELIX
S. P. F. C

Interamnæ.

PROVIDENTIAE. TITI. CAESARIS. NATI
AD. AETERNITATEM. ROMANI
NOMINIS. SVBLATO. HOSTE. PER
NICIOSISSIMO. P. R
FAVSTVS. TITIVS. LIBERALIS
VI. VIR. AVG. ITER. P. S. F. C.

Id est, "sublato hoste perniciosissimo populi Romani, Faustus Titius Liberalis, Sevir Augustalis iterum, pecuniâ suâ faciundum curavit."

Siluissem Inscriptionem ab Emin. Baronio relatam, laudatam ab erudito Pagio, ni eam quoque à peritissimis antiquarum rerum æstimatoribus Cl. Vaillant, " Numismata ærea Imperatorum in coloniis percussa," p. 196. et Cl. Morellio, loc. cit. Vol. II. p. 389. descriptam reperissem.

IMP. TITO. CAESARI. DIVI. VESPASIANI. F
VESPASIANO. AVG. PONTIFICI. MAXIMO
TRIB. POT. X. IMP. XVII. COS. VIII. P. P
PRINCIPI. SVO. S. P. Q. R.

QVOD. PRAECEPTIS. PATRIS. CONSILIISQVE. ET
AVSPICIS. GENTEM. IVDAEORVM. DOMVIT. ET
VRBEM. HIEROSOLYMAM. OMNIBVS. ANTE. SE
DVCIBVS. REGIBVS. GENTIBVSQVE. AVT. FRVSTRA
PETITAM. AVT. OMNINO. INTENTATAM. DELEVIT

Nihil antiqui in hâc Inscriptione: plurimum verò falsitatis. Quis enim ferat *urbem Hierosolymam omnibus ante* Titum *ducibus, regibus, gentibusque aut frustra petitam, aut omnino intentatam* dici, cùm olim capta sit, et recenti apud Romanos memoriâ eam cepisset Pompeius Magnus, et in hoc ipso Judaico bello magnam ejus partem Cestius Gallus occupâsset? Inscriptionem hanc figmentum esse Onufrii volebat Scaliger. Ficta est, quòd Inscriptio, in alterâ fronte arcûs Titi, de quo dictum est supra, temporum injuriâ periit.

Hactenus de Imperatorum monimentis. Manent et militum. Repertum Taurini Augustæ, *Turin*, anno 1570. in æreâ laminâ, refert Gruterus, p. 478. n. 7.

C. VALERIO. C. F
STEL. CLEMENTI
PRIMIPILARI

II. VIR. QVINQVENNALI

FLAMINI. DIVI. AVG. PERPETVO

PATRONO. COLONIAE

DECVRIONES. ALAE. GETVLORVM

QVIBVS. PRAEFVIT. BELLO. IVDAICO

SVB. DIVO. VESPASIANO. AVG.

PATRE

HONORIS. CAVSSA

HIC. OB DEDICATIONEM. STATVARVM. EQVES-
TRIS. ET

PEDESTRIS. OLEVM. PLEBEI. VTRIVSQVE. SEXVI.
DEDIT

Idem Gruterus, p. 1096. habet alterum monumentum positum Arimini, *Rimini,* prope portam Sancti Andreæ.

L. LEPIDIO. L. F. AN

PROCVLO

MIL. LEG. V. MACEDON

7. LEG. EIVSD. 7. LEG. EIVSD. II.

7. LEG. VI. VICTRICIS

7. LEG. XV. APOLLINAR

PRIM. LEG. XII. GEMIN

DONIS. DONATO. AB

IMP. VESPASIANO. AVG.

BELLO. IVDAICO. TORQVIB

ARMILLIS. PHALERIS

CORONA. VALLARI

SALINATORES. CIVITATIS

MENAPIORVM. OB. MER. EIVS

SEPTIMINA. P. REPONEND

CVRAVIT

Ibidem alius est planè similis titulus eidem Lepidio à Salinatoribus civitatis Morinorum positus. De Menapiis et Morinis dictum supra Hist. IV. 28. Pro PRIM. LEG. XII. GEMIN. omnino legendum PRIM. LEG. XIII. GEMIN. ut habet Scaliger in Indice; id est, " primipilari legionis tertiædecimæ geminæ." Tertiadecima enim legio, non verò duodecima fuit gemina. Vide quæ de numero et nominibus legionum diximus supra in not. et emend. ad Hist. II. 6.

FINIS TERTII VOLUMINIS.